

वर्ष
१९५३
३

॥ श्री गुरुवे नमः ॥
महर्षि भार्गवाचार्य

पुस्तक
७-८-९
३

१. आदर्श गृहस्थ.

अष्टक श्रुति २५० अम. मद्र. सर्वज्ञ

२. जापानी जासुस.

लेखक. आसुत मगमलाल हरिकृष्ण श्रेया.

मद्र. ३.

पदसंख्या पृष्ठाना पुस्तकोनु १ मृगहृत्कार इ ८ १ ४ ५

वार्षिक मूल्य -

काग. माद्र. शिना २ ० ८-०

पाक सुम् २६ न ५ १ ८-

वी ५ सर्व २ ०-१-०

गव. एड ५ १ ०

प्रथमावधि २१ अ

प्रकाशक

पाथ, माद्र, कागण.

दाशभाई रामचन्द्र श्रेया

संवत् १९५३

वसुधा-समर्थ भार्गवाचार्य

मल १९५३

अमदावाद

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[શુભરાત્રી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૧૬૮ દર્શક

પુસ્તકનું નામ રૂ. ૫૨૧૭૨૨૨૫ (૨) અપાના
અનુક્ર.

વિષય Δ ૨૨૧૭

આહકોને અગત્યની સૂચના:—

૧. જે આહકોએ કાચા પૈકાના રૂ. જે અને પાકાના રૂ. ત્રણ સયાં હોય તેમણે વધારાના આઠ આનાની પોષ્ટની ટીકીટા મોકલવી કે જેથી ફરેકને ૧૫૦૦ પૈકાનું વાંચન મળે. કોઈને ૧૨૫૦ અને કોઈને ૧૫૦૦ પૈકાનું વાંચન આપવાથી અમારા કાર્યમાં ધણી અગવડ અને તુકશાન થાય છે માટે જે જે આહકોએ જે રૂપિયા અને ત્રણ રૂપિયા લવાજમ ભર્યું હોય તેમણે આઠ આનાની ટીકીટા તુર્તજ મોકલવી. અથવા તો છેલ્લું “ સતી ત્રિવેણી ” નામનું ઉત્તમ પુસ્તક ૦-૯-૦ ના વી. પી. થી મંગાવી લેવા અમને તુર્તજ એક પોષ્ટ કાર્ડ લખવો.

૨. એવાં જે આહકોના વધારાના ૦-૮-૦ નહિં આવે તેમને હવે પછી પંદરેક દિવસમાં પ્રકટ થતું ‘ સતી ત્રિવેણી ’ નામનું પુસ્તક ૦-૮-૦ લવાજમ અને ૦-૧-૦ વી. પી. ખર્ચેનો મળી ૦-૯-૦ (નવ આના) ના વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે તે સ્વીકારી લેવા કૃપા કરવી. અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છતાં જે મજબૂનોની ઇચ્છા ૦-૮-૦ વધારાના ભરવાની ન હોય તેમણે આ પુસ્તક મળતાં તુર્તજ અમને ખબર આપવી. દીલ કે આગસ નહિં કરવા વિનંતિ છે. ૩. જે ભરનારને “ સતી ત્રિવેણી ” જેવા ઉત્તમ પુસ્તકમાંથી સ્ત્રીઓને કપડેલ લેવા જેવાં ચોટાં ચરિત્રો જોઈમાં મળશે. માટે પોતાના એ અમૂલ્ય લાભ તરફ નજર કરીને અને અમારી સમગ્ર ખાતર આઠ આના જેવી નજીવી રકમ મોકલવા આહકો કૃપા કરશે એવી અમારી ખાત્રી છે.

ડાહ્યાસાઈ રામચંદ્ર મહેતા, વ્યવસ્થાપક—અમદાવાદ.

આ પુસ્તકમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવના જીવન ચરિત્ર

સંબંધી છપાયેલી બહેર ખબર તરફ તથા તેનાં આંકડેર કાર્ડો તરફ વાંચકોનું લક્ષ્ય જેતીએ છીએ. પુસ્તક છાપ્ય છે. સત્વર પ્રકટ થશે.

वर्ष
५५.
॥

॥ श्री गुरुवे नमः ॥
सस्ती वार्तामाळा.

पुस्तक
७८-९.
॥

१. आदर्श गृहस्थ.

लेखक श्रीयुत एम. एम. भट्ट. सचीन.

२. जापानी जासुस.

लेखक. श्रीयुत मगनलाल हरिकृष्ण म्हेता.
भरुच.

पंदरसां पृष्ठनां पुस्तकोनुं ॥ मूला छटक कायु पडु रु. १-४-०

वार्षिक मूल्य:-

॥ पाकु पडु रु १-८-०

काचा जाडा पडाना रु. २-८-०

पाका सुदर पडाना रु ३-८-०

वी. पी खर्च. रु. ०-१-०

प्रथमावृत्ति २६०० पत

प्रकाशक

पोष, माह, कागण.

दासाभाई रामचंद्र म्हेता.

संवत्. १९७३.

व्यवस्थापक-सस्ती वार्तामाळा.

सन. १९९७.

अमदावाद.

७९६८-

प्रसिद्ध,

आचार्यराज रायचन्द्र अ. के. के. (सर्वदल स्वामी)

३ हाथीपों, नवोपास

आचार्यराज

प्रसिद्ध (१५५५०) आचार्यराज
आचार्यराज रायचन्द्र अ. के. के.
प्रसिद्ध परीषद् देवीदास
अनन्तदास अ. के.

आदर्श गृहस्थ.

कल्याणी—हमारा हिंदना गृहस्थो, हता आदर्श देवाद्या,
परम परमज्ञाना भक्तो, सदा आनंदी उत्साही । १
सदाचारी सरल स्नेहि, निरामय वज्रवत् देही,
मतिमंता विरल एहि, अलौकिक गुणना राही । २
धीरा इन्द्रियजित ध्यानी, अगम निगम तथा ज्ञानी
नीतिवामी निरभिमानी, निरंतर योग अभ्यासी । ३
विनित् विद्वान् ने न्यायी, दयानिधि तत्त्वना ध्याया,
विमल वेदान्ती वरदाई, स्थिरायु उज्ज्व अमिलायी । ४
शूरा सतोषी उत्साही, विवेकी दक्ष गुण प्राही,
सुधमा सत्यजन बाही, परार्थी प्रेम विलासी । ५
प्रमाणीक आत्मव्रष्टा ए, जगत् कल्याण कर्ता ए,
हता सिद्ध दुःख हर्ता ए विहारी तत्त्व अभिजाती । ६

शार्ङ्ग— जे गृहमा नित पंचयज्ञ विधिवत्, शेषाय उत्सासदा,
ने नियमे तर्पाय पितृ कृषिने, देवो रक्षा रागधी
वाणी सत्य वदाय प्रिय मुखशी, मंगल अयहा सर्वदा,
ने गृह जे सचवाय सप स्वजने, कक्षास ना'वे कदा,
ब्राह्मण गाय पूजाय वाय प्रीतिशी, अर्चा अतिथि तनी,
शास्त्रो वेद मनाय वाय नित उपा, चर्चा खरा ज्ञाननी,
जित्ये दान कई अपाय पात्र परकी, ने नारी रक्षाय छे,
ते गृहना-पातिनी गृहस्थ बनना, आदर्शमां वाय छे ॥

वांसदा.

रामचन्द्र अध्वर्यु.

ता. ५-८-१७

प्रोफेसर सेक्रेटरी, दु. दि. हा. नि. स-वांसदा.

પ્રકાશકની પ્રસ્તાવના.

સસ્તીવાર્તામાળાના આઠક જાણીઓના કરકમળમાં આજે ચોથા વર્ષના ત્રીજા પુસ્તક તરીકે (૧) આદર્શશૃદ્ધસ્થ સાધુ-દુર્ગાચરણ નામ અને (૨) જાપાની જામુસ-એ પ્રમાણે બે એકત્ર પુસ્તકો સમર્પણ કરતાં અમને અત્યાનંદ થાય છે. વિશેષ આનંદ તો આદર્શ શૃદ્ધસ્થ સાધુ દુર્ગાચરણ નામમહાશય કે જેઓ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના આદર્શ શિષ્ય હતા અને જેનું જીવન મૂળ જામાલીમાં, કંઈ પણ અતિસયોજિત વગર, શ્રી શરમ્યન્દ્ર ચક્રવર્તી નામક તેમના એક સજ્જન મિત્ર દ્વારા લખાઈ પ્રકટ થયું છે. અને જે શ્રીરામકૃષ્ણ દેવનાં તથા સ્વામીજી વિવેકાનંદના પુસ્તકો વેચાય છે તે “હ્રદ્યોષન” નામક માસિકપત્રની આદિસદાસ વેચાય છે એટલે પુસ્તકની ચોખ્ખતા સંબંધી વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. લેખક અને નામમહાશય બન્ને મિત્રો ધણો સમય એકત્ર નિવાસ કરતા હતા, તેથી નામમહાશયના જીવન પ્રસંગો લેખકે નજરોનજર જોયેલા તે તેવીજ સ્થિતિમાં વર્ણવ્યા છે એટલે તેમાં પણ અતિસયોજિતો સંભવ જણાતો નથી. એ પુસ્તક સંબંધી તેના લેખક શ્રીયુત ચક્રવર્તી પોતાની પ્રસ્તાવનામાં લખે છે કે:-

“જેનું” દેવ ચરિત્ર, મહારા ધર્મ-જીવનનો પ્રથમ માર્ગ-દર્શક, જેની અદ્ભૂત દીનતાએ, સર્વ સજ્જમાન પૃથિવીદિવીને પણ પરાજિત કરી હતી, જેઓ શૃદ્ધસ્થાશ્રમી હોવા છતાં પણ સર્વ ત્યાગી સંન્યાસીની પેઠે બ્રહ્મા અને ભક્તિ પાત્ર ગણાતા હતા અને જેનો ત્યાગ, તિર્તક્ષા, તપસ્યા અને તીવ્ર તેજસ્વીતા મથાર્થ રૂપે અલોક સામાન્ય હતી, તેજ શ્રી રામકૃષ્ણ (પરમહંસદેવ) ના પરમપ્રિય શિષ્ય; (કહો કે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ સ્વરૂપજ) શ્રીયુત દુર્ગાચરણ નામમહાશયના જીવનના કેટલાક બનાવો અન્યાયકરમાં પ્રકટ કરવાની વાસના ધણા દિવસથી બહાવતી થઈ રહી હતી, તેમ છતાં પણ અનેક કારણોને લીધે તે પરિપૂર્ણ થઈ ન હતી. પરંતુ કેટલાક દિવસ પછી માનનીય નાટ્યકાર શ્રીયુત મિરિશચન્દ્ર ધોળ મહાશયે એ સંબંધી મને

વારંવાર ઉત્સાહ પ્રેરવાથી અને તેમણે તમા અદ્વારપદ સ્વામી શારદાનંદે પ્ર-
સ્તુત મન્થ આદિથી અંત પર્વત તપાસવાનું કયુલ કરવાથી, હું આ પુસ્તક
લખવા તદ્દન અનધિકારી હોવા છતાં પણ એ મહાત્માનું જીવન-ચરિત્ર આ
પ્રમાણે કંઈક અંશે લખી પ્રકટ કરવાનું સાહસ કર્યું છે. આ મન્થ વાંચ્યા
પછી કેાઇ પણ વાંચકને કંઈક અંશે આધ્યાત્મિક જ્ઞાન-પ્રાપ્ત થશે અને નામ-
મહાસયના પુણ્યપદ જીવનચરિત્રનો પૂર્ણ પ્રભાવ યોગ્ય રીતે અંકિત કરવામાં
કેાઇ પણ યોગ્ય વ્યક્તિને આ મન્થ અવિષ્કરમાં કિંચિદ્ અંશે પણ માર્ગ
પ્રદર્શક થઇ તેને ઉત્સાહિત કરશે તો લેખકનો અમ સાર્થક થશે. ”

મૂળ લેખકની ઉપરોક્ત પ્રસ્તાવનામાં પુસ્તક પ્રકટ કરવાનો ઉદ્દેશ્ય સ-
માધ જાય છે. હવે અમારે માટે એટલુંજ કહેવાનું રહે છે કે: જ્યાં સુધી
આવા આદર્શ મૂહરચાઓ ન થવાય ત્યાં સુધી ઇશ્વર દર્શનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય
જીવાત્માથી થણે દૂર છે એમ કહેવું પડશે. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવન-
સત્ત કાર્મિનિ અને કાંત્વનનો ત્યાગ એજ હતું. અને તે તેમના સિષ્યોમાંના
કેટલાક તીવ્રપણે અણપિ પર્વત પાળે છે. એટલુંજ નહિં પણ તેઓ પ્રત્યેક
જીવમાત્રને નારાયણનું સ્વરૂપ માની તેમની અનન્ય ભાવે સેવા કરવામાંજ પો-
તાના જીવનનું સાક્ષ્ય માને છે. આદર્શ મૂહરચ દુર્માચરણ નામના જીવન-
પ્રસંગો ઉપરથી વાંચકે ત્યાગ, દીનતા, તપસ્યા અને ઇશ્વરમહાનું યથાર્થ
સ્વરૂપ સમજી શકશે. સત્ય છે કે: પ્રત્યેક મનુષ્ય એવા મૂહરચ જનતા નથી
પરંતુ જે મનુષ્યોની જેવી અનુકૂળતા હોય તેના પ્રમાણમાં તેઓ કંઈક પણ
મહણ કરશે તો તેટલુંજ પુણ્ય સમજવું ! અમારૂં તો એવું માનવું છે કે:
“ નર કરણી કરે તો નરકા નારાયણ હોય. ” નામમહાસયના જીવન-
પ્રસંગોમાંથી કેટલાક તો અસંભવિત પણ જણાશે પરંતુ આ લેખકની દ્રઢ
માન્યતા છે કે: આ જન્મતમાં અશક્ય કંઈજ નથી. ભાવનામય જન્મતમાં
મનુષ્યની જેવી ભાવના તેવી સિદ્ધિ અવસ્ય થાય છે. લાંબા વખતના જ્ઞાતિ
અનુભવને અતિજ આ વાક્યો કહેવાં પડે છે. આપણા સાઅકારોએ-અધિ
મુનિયોએ લખેલા મન્થો આજે નવા જમાનાના પદવિધર-સુધરેલા-વિકા-
નોને કદાચ અશક્ય જણાય તો તેમાં તેમના પ્રારબ્ધને દોષ છે ! આ

લેખક એમજ માને છે કે: “ મનુષ્ય જેવી ધ્રુવ કર છે તેનો લેખને છે. અશક્ય કર્યુંજ નથી.

વાંચક બંધુઓ ! જે આદર્શ મહાત્મા નામમહાશયના જીવનપ્રસંગો વાંચ્યા પછી તેમાંથી કંઈ પણ મહત્વ કરશે અને પોતાના માયા-મમતા-અહં-કાર-ભેદ પુદ્ધિ ભરેલા જીવનને અતિ ઉચ્ચ સ્થિતિએ સ્થાપવા-જન્મ મરણનો ફેરો ટાળવા-માયા-મમતાનો કંઈક અંશે પણ ત્યાગ કરશે અને જીવ માત્રમાં ઇશ્વરનું આરોપણ કરી તે પ્રમાણે વર્તવાનો પ્રયત્ન કરશે તો જીવનનું સાચુંકમ થશે. ધણા માણસો કાલા ઉમરા થઈ લાંબાં લાંબાં બાપણો કરવા, માયા અને અહંકારનો નિષેધ કરવા, ઇશ્વર પ્રાપ્તિના નિયમો સમજાવવા, પરાપકારી વૃત્તિ રાખવા અને કષ્ટ સહિષ્ણુતા સ્વીકારવાનો ઉપદેશ કરવા તૈયાર હોય છે પરંતુ તેમના જીવનમાં તેથી ઉલટુંજ જોવામાં આવે છે. તેથીજ પ્રેક્ષકોના ચિત્ત ઉપર તેમના ઉપદેશની બપ પડતી નથી એટલે તેવાં બાપણો અને લખાણો બર્ષ બર્ષ છે ! આદર્શ મહત્ત્વ દર્શાવેલું બાપણો કરવા કરતાં પોતાના જીવન-વત ઉપરથીજ સમાજમાં આવનાર મનુષ્યોને અમૂલ્ય ભોધ આપ્યો છે. આશા છે કે એ ભોધામૃતમાંથી વાંચકો ઇચ્છાનુસાર પાન કરી વૃક્ષ થશે. નામમહાશયના ગુરુ-બંધુ જગત વિખ્યાત સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું છે કે: “ જગતમાં હું બહુ ફર્યા પણ નામ-મહાશય જેવો સાધુ પુરૂષ મહેં કોઈ ટેકણે જોધો નથી. ” કેમ વાંચક ! શું પાર્શ્વ ? અમારી એટલીજ બલામણુ છે કે: આવા દેવચરિત્રમાંથી ચોખ્ખ મહત્વ કરી ફેરાર્થ થવું. પ્રસ્તુત પુસ્તક રા. રા. એમ. એમ. બદ્દ જેઓ પોષ્ટલ ડીપાર્ટમેન્ટમાં નોકરી કરે છે તેમણે નિઃસ્વાર્થભાવે ખંભાલી બાપા-માંથી બાપાંતર કરી અમને મોકલવા માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. મનુષ્ય જે વિષયને પસંદ કરે છે તે ઉપરથીજ તેની ચિત્તવૃત્તિનું કંઈક અંશે માપ થઈ શકે છે. રા. રા. બદ્દ પાર્શ્વિક અને સરળ વૃત્તિના સંબંધન મહત્ત્વ છે. એવા લેખકો દીર્ઘાયુ થાય એજ પ્રભુ પ્રાર્થના છે.

આ પુસ્તક સાથેજ “ જાપાની જામુસ ” નામક બીજું પુસ્તક આપવામાં આવ્યું છે. આજકાલ જેમ નાટક કંપનીઓવાળાઓને પોતાની

કે કવિયોની ઇચ્છાનુસાર નહિ પણ પ્રેક્ષકોની ઇચ્છાનુસાર નાટ્ય પ્રયો-
ગોમાં યુગ્મણી યુગ્મણી પડે છે અને અમે તેવાં હાસ્યરસિક આદિ કિંવા કંઈકે
અંશે ઉપદેશક પાત્રોની રચના કરી પડે છે તેજ પ્રમાણે નવલકથા લખ-
નાર અને પ્રકટ કરનારાઓને પણ કંઈક અંશે વાંચકોની રસ-વૃત્તિ પોષવા
માટે તેમને ઉચિત હોય એવાં પુસ્તકો પણ લખી પ્રકટ કરવાં પડે છે.
અંગ્રેજીમાંથી ભાષાંતર રૂપાંતર થઈ ધણાં ડીટકટીવ નૌવેસો બહાર પડે
છે પણ અમે અમારા વાંચકોને જાપાન દેશમાં-જાપાની ભાષામાં-પ્રકટ
થતાં ડીટકટીવ નૌવેસોનો નમુનો જતાવવા-સ્વાદ ચખાડવા, એક જાપાની
નવલકથાનું જાપાનીમાં “ જાપાની ગોગેન્દા ” નામક નવલકથાનું
ભાષાંતર આપવાની ચોજના કરી છે. પ્રસ્તુત પુસ્તક વાંચ્યાથી જોઈ શકાશે કે
જાપાનમાં પુરૂષ ડીટકટીવો ઉપરાંત સ્ત્રી ડીટકટીવો પણ ચતુરાઈથી અપ-
રાધીઓને શોધવાનો કેવો યત્ન કરે છે. વિષય વાસનાથી થતી ખરાબી અને
સોનેરી ટોળીનાં અદ્ભુત પરાક્રમે પણ આ પુસ્તકમાંથી મળશે. આશા
છે કે વાંચકો એમાંથી હંસક્ષીર ન્યાયે ઉત્તમ વસ્તુ ચઢાણ કરી અસાર
વસ્તુનો ત્યાગ કરશે. જો આ નવલ કથા પસંદ પડશે તો આવતા
નવા વર્ષમાં એક ઉત્તમ-બોધક જાપાની નવલકથાનું ભાષાંતર આપવાની ઇચ્છા
થશે. આ સ્થળે એ પુસ્તકના નિઃસ્વાર્થ તરફ લેખક બહુ નિવાસી
રા. રા. મનભાઈ હરિફળ મહેતા, જેઓએ જાપાનીમાંથી “ભગવતી દેવી”
અને “તુકારામ ચરિત્ર” જેવાં સારાં પુસ્તકો લખ્યાં છે તેમનો આ સ્થળે
ઉપકાર માનવામાં આવે છે. લેખક બહુ સતત પ્રયાસ ચાલુ રાખશે તો
હજી પણ જાપાની મરાઠી વગેરે ભાષામાંથી ઉત્તમ પુષ્પોનો સંગ્રહ કરી
ગુર્જર વાહુ-મય દેવીના ચરણમાં અર્પણ કરી શકશે એવું અમારું માનવું
છે. અથવા નિઃસ્વાર્થ-નિરાભિમાની અનેક લેખકો ઉત્પન્ન થાય અને તે
દીર્ઘાયુ થઈ માતૃભાષાની સેવા મળવે એજ પ્રભુ પ્રાર્થના છે.

* * * * *

કામળ, પૂઠાંની મેઘવારી હજી વધતીજ જાય છે. અમને તેટલું તુક-
શાન સહન કરવું પડે છે જતાં હજી કામળ, પૂઠાંમાં અને હલકું તત્વ ઉમેરું

નથી. નુકસાનનો ખલો ઇશરને હોય છે, પરંતુ આહકો કૃપા કરી અમને એક સમવદ એટલી કરી આપશે તો કૃપા થશે કે જે આહકોએ સવા-જનના કાયા પૂડાના બે રૂપિયા અને પાકાના ત્રણ રૂ. બધાં હોય તેમણે આઠ આનાનો પાંચટની ટીકીટા તુર્વજ મોકલી આપવી કે જેથી અમે દરેક આહકોને ૧૫૦૦ પૃષ્ઠનાં પુસ્તકોજ રવાના કરી શકીએ. ૧૨૫૦ અને ૧૫૦૦ પૃષ્ઠનાં પુસ્તકો આપવાથી અમને ધણી કલકુટમાં અને નુકસાનમાં ઉતરવું પડે એમ છે, માટે કૃપા કરી અમારી પ્રાર્થના તેઓ સ્વીકારશે. જેમણે સવાજનના કાયા પૂડાના રૂ. અઢી અને પાકાના ૩. સાઘત્રણ બધાં હોય તેમને વધારાના આઠ આના ભરવાના નથી. ફક્ત જેમણે બે રૂ. અને ત્રણ રૂ. બધાં છે તેમનેજ આઠ આના મોકલી પંદરસો પૃષ્ઠનાં પુસ્તકો મેળવવા પ્રાર્થના છે. આશા છે કે સુઝ આહક ખંધુઓ અમારી પ્રાર્થના સ્વીકારશે. જે આહકો તરફથી આઠ આનાની ટીકીટા મોકલવાને ખલો “ સતી ત્રિવેણી ” નામક પુસ્તક (કે જે પંદરેક દિવસમાં પ્રકટ થશે તે) ૦-૮-૦ વધારાનું સવાજન તથા ૦-૧-૦ વી. પી. ખર્ચ મળી ૦-૬-૦ (નવ આના) ના વી. પી. થી. મંગાવશે તો તેમ પણ પુરીથી કરીશું.

અમદાવાદ.
કૃષ્ણજન્મ-માષ્ટમી ૧૯૭૩.

}

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

ચાહુ (ચોખા) વર્ષમાં નીચલાં પુસ્તકો મળશે:—

૧. આનંદમંદિર અથવા મોક્ષપ્રાપ્તિનો મહામંત્ર-સામાજિક-ધાર્મિક. ૨. છત્રપતિ રાજારામ અથવા મરાઠાઓનો આત્મચરિત્ર—ઐતિહાસિક. ૩. આદર્શ ગૃહસ્થ અને જાપાની જામુસ-એક સાહુ ગૃહસ્થનું જીવન ચરિત્ર તથા જાપાનની શ્રી ડિટકીવોની અદ્ભૂત કથા. ૪. સતી ત્રિવેણી-કેટલીક અપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક સતીઓનાં વાંચવા લાયક જીવન વૃત્તાંત.

ભારતને સ્વરાજ્યમંત્રી દિક્ષા આપનાર સ્વ. ડૉ. દાદાભાઈ નવરોજી.

હિંદના દાદા દાદાભાઈનું અતિશય દિલ્હીરી ભર્યું અવસાન.

જ્યોત્સનાવવાને અતિશય દિલ્હીરી થાય છે કે હિન્દની સેવામાં નિઃસ્વાર્થ-
પણે લગભગ ૭૦ વર્ષ સુધી સતત સેવા બજાવનાર, અધિકારીઓની ખર-
ગીની બેઠ પણ પરવા રાખ્યા વિના પોતાને સત્ય લાગતી હિન્દના
સ્વરાજ્યની ચળવળ માટે અડગપણે મથન કરનાર, પુણ્ય શ્લોક દાદાભાઈ
નવરોજીએ ૩૦-૭-૧૭ ને દિવસે સંજ પાંચ ને દસ મીનીટે ૯૨ વર્ષની
વયે દેહત્યાગ કર્યો છે. જે વેળા રાજ્યકીય વાતાવરણ ડ્યુમ્મશું હતું, બ્રિટીશ
રાજ્ય સત્તાએ મુંબઈ છલાકામાંથી ચેષાઈને ઉઘલાવ્યાને સાત વર્ષના થયા
હતાં, તે સમયે દાદાભાઈનો જન્મ સને ૧૮૨૫ ના સપ્ટેમ્બરની તા. ૪
થીએ થયો હતો. તેઓના પિતા જેઓ એક ધર્મચુર હતા તેઓ તેમની
ચાર વર્ષની વયે મર્યું પામેલા હોવાથી વિધવા માતા માણેકબાઈની કાળજી
હેઠળ ઉછરીને મોટા થયા અને મહા સંકટે તે વખતે મળતી મદદ કેળવણી
લીધી. તેઓની વિદ્યાર્થી અવસ્થા ઉજ્જવલ હતી. તેઓની પ્રતિભાને લીધે
તેમના શિક્ષકોએ બારિશ્વરની પરીક્ષા આપવાને ઇગ્લાંડ જવાનું સૂચવ્યું હતું,
પણ મરીબીને લીધે તે બની શક્યું નહિ, અને ૧૮૪૬ માં તેઓ શિક્ષક
થયા અને ૧૮૫૦ માં એલ્ફીન્સ્ટન ઇન્સ્ટીટ્યુશનમાં મદદનીશ પ્રોફેસર થયા.
૧૮૫૧ માં “સસ્ત ગ્રામ્માર” ની સ્થાપના કરી તેના તંત્રી થયા અને
જે વર્ષે કંઈ પણ લાભ વિના તંત્રીનું કાર્ય કર્યું, પણ ૧૮૫૫ માં હિંદની
રાજકીય પરિસ્થિતિની સુધારણા ઇગ્લાંડ રોકવાથીજ થાય એમ છે એમ
તેઓને લાગતાં તેઓ કામા કંપનીમાં જોડાઈ ઇગ્લાંડ સીધાયાં. અહીં તેઓએ
દેશની અતુલ સેવા બજાવી અને ઇન્ડિયન એસોસીએશન આદિ સંસ્થાઓ
સ્થાપી ૧૮૬૯ માં તેઓ હિન્દ પાછા ર્યા ત્યારે તેમને મુંબઈમાંથી
તેમજ બીજા સહેરીઓએ બારે ચાન આપ્યું હતું. ૧૮૭૪ માં તેઓ વડો-

દરાના દિવાન થયા, છતાં તેમનું મન ઇંગ્લાંડમાં રહી અને તો પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થઈને પણ હિંદી રાજકીય સુધારણા કરવામાં રહી રહેલું હોવાથી તેઓ ત્યાં સીધામાં. ૧૮૮૬ માં તેમની પાર્લામેન્ટના સભ્ય થવાની ઉમેદવારી નિષ્ફળ ગઈ, પણ ૧૮૯૨ માં શ્રી-સવરી છેલ્લા તરફથી તેઓ પાર્લામેન્ટના સભ્ય બન્યા. સને ૧૮૮૬ માં હિંદી રાજકીય કોન્ગ્રેસ સ્થપાઈ ત્યારથી તેઓ તેના એક આત્મારૂપે કામ કરતા હતા, અને પહેલી કોન્ગ્રેસમાં ભાગ લેવાને મુંબઈ આવ્યા હતા. પછી ત્રીજી કોન્ગ્રેસના પહેલીવાર, ઘાઘોરની કોન્ગ્રેસમાં બીજીવાર અને છેલ્લા ૧૯૦૬ માં કલકત્તા કોન્ગ્રેસના પ્રમુખ ની-માઈ હિંદના સ્વરાજ્યની પ્રબળપણે દિમાયત કરી હતી અને હિંદના લક્ષ્ય સંબંધે બે પક્ષોને યુક્તિથી એક રાખી સ્વરાજ લક્ષ્ય વાળાંબી છે એ સમજાવ્યું હતું. તેઓ ૧૯૦૯ માં નિવૃત્ત થઈ હિન્દમાં કાયમના આવી મુંબઈ પાસે દરિયા કાંઠે આવેલા વેસાવા ગામે જઈ રહ્યા હતા, અને તેમને મળવાને ધર્મરેશ અને વાઈસરોયો ત્યાં જતા હતા. તે પછી તેમણે નિવૃત્તિ નિવાસ ભોગવ્યો હતો. છતાં દેશમાં બનતા કોઈ મંબીર પ્રસંગે તેઓ પોતાના ઉપદેશથી હિન્દુઓને કર્તવ્ય વિમુખ ન થવા ટકોરવાને યુક્તતા ન હતા. તેમને ૧૯૧૬ માં મુંબઈ યુનીવર્સિટીએ ડાક્ટર ઓફ લોઝની પદવી આપી હતી. હાલ જે વેળા યુરોપમાં મહા ધનધોર મુદ્દ ચાલી રહ્યું છે, અને બ્રિટીશ સંસ્થાનો તથા બ્રિટનના સંબંધોની નવી બઢનાના વિચારો ચાલી રહ્યા છે અને હિન્દીઓ બ્રિટીશ સામ્રાજ્યના હવમાં સ્વરાજ્યની પ્રાપ્તિ માટે ટપી રહ્યા છે તેવે સમયે લો. મા. દાદાભાઈની ખરેખર અતિશય મોટી ખોટ હિન્દને બચાવવા વિના નહિં રહે. મી. દાદાભાઈ પોતાની જાહેર જાહેરાતોમાંથી નિવૃત્ત થઈ ઇંગ્લાંડથી છેલ્લા પાંચ રૂપાં પછી વેસાવે એકાંતપણે પોતાના કુટુંબ સાથે રહેતા હતા, પણ છેલ્લાં ત્રણ અઠવાડિયાની વાત ઉપર તેમની તબીબત એકદમ લથડી પડવાથી તેઓને મુંબઈ ખાતે તેમના સમા મી. માણેકજી સોલ્લજી કેપ્ડન સોલીસીટરને ત્યાં લાવવામાં આવ્યા હતા. ડા. બચા અને બીજા તબીબોની જાપાતી સારવારથી તેઓની તબીબેતમાં સહેજ સુધારો થયો હતો, પણ છેલ્લા ત્રણ ચાર દિવસથી તેમની હાલત બહુ

બારીક થઈ પડી હતી અને અતે તેઓએ પોતાનો પ્રાણ મઠ કાઢે છે. બરહુમતી પાસેના તા. ૩૧ મીએ પાછલા પહોરે ચાર કલાકે, ખંભાલા હીલ, પીટીટ સેનેટોરીઅમની બેડે આવેલા બમનજી પીટીટ રોડ ઉપરના મી૦ કેપ્ટન સોલીસીટરના બંગલામાંથી કહાડવામાં આવી હતી. ઇશ્વર તેમને પરમ શાંતિ બક્ષે.

સ્વરાજ્ય અંગની ચળવળ કેમ કરવી તેનો ૬૧૦

હાલવાઈનો ઉપદેશ.

“ જ્યારે આપણે આપણને સ્વાયત્તશાસન તંત્ર પ્રતિ દોરવાની ફરજ હાલના બ્રિટીશ રાજ્યનીતિઓના હાથમાં યુદ્ધીએ છીએ ત્યારે એક પક્ષે સ્વાયત્તશાસનની વધાર્થ સમજણ, તેનો અમલ અને તે ભોગવવાના આનંદ માટે ભોકોને તૈયાર કરી અને બીજે પક્ષે આપણે સર્વ બ્રિટીશ હકો વાજખીની રાહ માંગીએ છીએ અને તે આપણને મળવાજી જોઈએ તેની બ્રિટીશ ભોકોને ખાતરી કરી આપી તેઓને ટેકો આપવાને આપણાથી બનતું સર્વ કરવાની ફરજ આપણાપર પણ આવે છે. કોંગ્રેસની સમક્ષ હું મારી સૂચનાઓ રજુ કરું છું. ખરા સ્વરૂપમાં વસ્તુ મુકરા માટે આપણે “ હકો માટેનો વિનતી પત્ર ” લીમાન સમ્રાટને, આમની સમાને અને અખીર સમાને મોકલવો જોઈએ. ૧૯૮૯ ના “ બ્રિટીશ હકના ખરડા ”ની ૫ મી કલમમાં સ્વીકારેલું છે કે, “ ભોકોને પોતાના રાજકર્તાને વિનતી પત્ર રજુ કરવાનો હક છે. ” બીજી વસ્તુ હું તમારા વિચારને માટે એ સૂચવું છું કે, ધનાઢ્ય હિન્દીવાનોએ સ્વદેશાભિમાનનું મોટું ફંડ બેંચ કરવું જોઈએ. આ ફંડમાંથી આપણે શક્તિવાળા અને જુદિમાન બોલનારાઓને ભેગા કરવા જોઈએ કે જેથી તેઓ હિન્દુસ્થાનના ખુણે ખુણામાં ફરી વળે અને ભોકોને પોતાની ભાષામાં તેમના બ્રિટીશ હકો વિષે અને તે હકો કેમ ભોગવવા અને ભોગવવા તે વિષે સમજાવે. વળી તેમાંથી બીજા સારા વજતાઓને ઈંગ્લાંડ મોકલવા અને તેઓને આખા દેશમાં ફરવાને સાધનો પુરા પાડવા, અને મોટી સંખ્યામાં બોલાવી બ્રિટિશ ભોકોની ખાતરી કરી આપવી કે અમે સ્વરાજ્યના—સેલ્ફ ગવર્નમેન્ટના સર્વ બ્રિટીશ હકો વાજખીપણે માંગીએ છીએ અને તે અમને

મળવાજી જોઇએ. તેમ ક્યાંથી મારી ખાતરી છે કે, કુંઝમાં કુંઝ વખતમાં દિંદુસ્તાનને જોખમદાર સ્વરાજ આપવાના કામમાં હાલના રાજકુરુષેને રોકા શિડીક લોકો આપશે. અહિંયા તેમજ ઉઝાંડમાં આપણે મોટી ચળવળ ચલાવવી જોઇએ. કું ધારું છું કે બનાબના કામદાઓ રહ કસવવા માટે ત્યાં ૨૦ લાખ પૌંડો ખર્ચ થશે હશે અને તેને માટે મોટી ચળવળ થઇ હતી એજ રીતે આપણે આપણા પોતાના પૈ ઉભા રહેતાં શિખવું જોઇએ. પ્રારંભમાં મેં કહ્યું છે કે કોન્ગ્રેસનો ધર્મ જે પ્રકારનો છે, અને તે બેમાં સ્વરાજના માર્ગ પર લઇ જાય તેમ હાલની રાજનીતિમાં ફેરફાર કરાવવાનો દાવો સર્વથી મુખ્ય અને અતિ અગત્યનું કામ છે. હાલ વહીવટનું જે ચિત્ત છે અને જ્યાં સુધી તે ચાલુ રહે ત્યાં સુધી એ યંત્રના અનિવાર્ય અને આવશ્યક હોષો પર ભારીક દેખરેખ રાખવાનું કામ બીજું છે, અને જેમ હાલના વહીવટ યંત્રના મૂળ સિદ્ધાંતો નિર્મળ છે તેમ તેમાં પરપરાગત હોષો છે, અને સ્વભાવિક રીતે તેમાંથી બીજા હોષો નિત્ય ઉભા થતા જાય છે. કોન્ગ્રેસે આ વસ્તુઓ પર નજર રાખવાની છે, અને જ્યાં સુધી સ્વરાજ મળે-જો કે જ્યારે સ્વરાજ મળશે ત્યારેજ હાલમાં જે હોષો હિંદમાં છે અને તેને અંગે જે વેદના વેદની પડે છે તેમાંથી દિંદુસ્તાન મુક્ત થાય તેમ છે- ત્યાં સુધી એ હોષોનો ઉપાય કરવાને જની શક્તા સાધનોને કોન્ગ્રેસે અમલમાં મુકવાના છે"... પછી તેના સંબંધમાં આપણે હીલચાલ અને હીલચાલ કરનારાઓ વિશે ધણું સાંભળીએ છીએ. હીલચાલ-ચળવળ એ ઉઝાંડા આખા રાજદારી, સામાજિક અને ઐથોગિક ઇતિહાસનું જીવન અને આત્મા છે. ચળવળ વડેજ અંગ્રિજોએ પોતાના અત્યંત કીર્તિવંત કામો, પોતાની ઉન્નતિ, પોતાનું જ્ઞાપણ અને કુંકમાં જગતની પ્રજાઓમાં પોતાનું પેહલું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. ઉઝાંડાનું આખું જીવન નિત્ય ચળવળમય છે. સવાસ્તું તમારું પત્ર તમે પ્રારંભથી અંત સુધી સર્વ પ્રકારની ચળવળ-કોન્ગ્રેસ અને કોન્ગ્રેસ, મોટીમાં અને ડરાવો-સ્થાનિક અને જાતીય એક હજારને એક જાતની અંત વિનાની ચળવળવળ વિશે વાંચ્યા વિના ઉઘાડી શકશો નહિ. મોટા વય પ્રધાનથી માંડીને તે નાનામાં નાના રાજદારી પુરુષ સુધી દરેકનો ધંધો

ચોતે જે કાંઈ કાર્ય પૂર્ણ કરવાને હજી તે દરેક માટે ચળવળ કરવાનો છે. આખી પાર્લામેન્ટ, સર્વ વર્તમાનપત્રો અને સર્વ રંગભૂમિઓ માત્ર સર્વ ચળવળમય છે. ચળવળ એ નીતિ વિષયક મળતું સંસ્કાર પામેલું ક્રાંતિમયક સ્ત્રમ છે અને જ્યાં જને ત્યાં પાશવ શરીર જળને રથાને ધક્કું વધારે પસંદ કરવા ચોગ્ય છે. આ વિષય ધણેજ આકર્ષક છે, પણ જ્યારે એંગ્લો ઇન્ડિયન પત્રકારો બ્રિટીશ ચળવળિયાઓની કુનીવર્સીટીના માસ્તર જોઈ આવેલ છે ત્યારે હિન્દીપત્રકારો માત્ર મેટ્રીક થયેલા છે. એના કરતાં વિશેષ હું કંઈ કહી શક નહિ. હિન્દીઓ એંગ્લો ઇન્ડિયનોના શિષ્યો છે અને શિષ્યો શિક્ષકને જેમ આપે તેવા છે તે માટે એંગ્લો ઇન્ડિયન પત્રકારોએ અભિમાન મેતું જોઈએ.....ઇંગ્લાંડમાં દરેક ચળવળ માટે-સ્થાનિક અને જાતીય સર્વ સેંકડો ચળવળ માટે-સભાઓ, જાહેર વિરોધ દર્શનો અને પાર્લામેન્ટને વિનતી પત્રો દ્વારા ચળવળ કરવી એ સસ્તાં શસ્ત્રો છે. આ વિનતીપત્રો તે વિરોધ દર્શનીય “આપનો આશ્રિત સેવક” એ શબ્દો એક માણસને “આશ્રિત પાલક સેવક” બનાવે તેના કરતાં કાંઈ પણ રીતે વધારે કૃપાની પાયાના જેવાં નથી. આ વિનતી પત્રો હકોને માટે અથવા ન્યાયને માટે અથવા સુધારાઓ માટે-અમુક વિષય વિષે લોકમત કેવો છે તે પાર્લામેન્ટને દર્શાવી તેના પર અસર કરવાને અને દબાવું કરવાનો દાવો કરવા માટે છે. આપણે આજ સુધી વધતે જોઈએ અંદો નિષ્ફળ થવા છીએ તેનું કારણ આપણે અતિ ઘણાં વિનતિપત્રો લખ્યા છે તે નથી, પણ આપણે ઘણા યોગ્ય વિનતિપત્રો લખ્યા છે. અમુક વિષયમાં લાભ ધરાવનારા લોકો ખરેખરા આતુર થયા છે એની ખાતરી પાર્લામેન્ટમાં વજનદાર ઘણ પડનારા કારણોમાંનું એ એક છે.....આપણી માંગણીઓ માટે પૂરતી રીતે આપણે અરજીઓ કરી નથી કે ચળવળો કરી નથી. દરેક અમલની બાબતમાં આપણે સેંકડો અને હજારો વિનતિપત્રો-હિન્દુસ્તાનના સખળા બાગેમાંથી લાખોની સહી સાથે પાર્લામેન્ટને મોકલવાં જોઈએ.....આખાં હિન્દુસ્તાનની ચારે દિશાઓમાં-એકે એક ખુલા ખોલમાં-શાંત રીતે-જો આપણે જોન ખુલ પાસેથી ન્યાય મેળવવાનો ખરેખરો હેતુ ધરાવતા હોઈએ તો ચળવળ કરો-અસ ચળવળ

કરો. તેને જીવો સતોષ આપો કે આપણે તે વસ્તુ માટે આતુર થઈ જીએ.”
 “આતુર અંમત કામ કરવાનો અને નાણાંને ભોગ આપવાનો પાક આખા
 હિંદે શિખવાનો છે. યજ્ઞવળ કરો—યજ્ઞવળ કરો એટલે જાણવતા રહો, જાણા-
 વતા રહો. હિંદના ભોકોને તેઓના હકો શા છે અને શા માટે અને કયી
 રીતે તેઓએ તે મેળવવા જોઈએ તે વિષે સમજવો, અને હિંદના ભોકોના
 હકો વિષે અને તે શા માટે હિંદના ભોકોને આપવા જોઈએ તે વિષે પિટીય
 ભોકોને જાણવો. જો આપણે બોલીશું નહિં તો તેઓ માનશે કે આપણે
 સંતુષ્ટ છીએ. જો આપણે બોલીશું તો આપણે યજ્ઞવળ કરનારા બનીશું.
 જ્યારે હિંદનો વહીવટ બીનધોરણસર (બનકોન્સ્ટીટ્યુશનલ) અને આપ-
 ખુદ રહ્યો છે ત્યારે હિંદના ભોકોને કામદેસર ધોરણસર વર્તવાનું કહેવામાં
 આવે છે ! ”

આપણો મહાત્મા ચોક્કસ ગયો !

માતા હિન્દ ! આપણો રાજધારી રક્ષણેત્રનો પિતામહ ગયો. જ્યાં અને-
 કાનેક મનુષ્યો ગયા છે ત્યાં તારો માનીતો પુત્ર આલોકનાં જીવનની યાત્રા
 સંપૂર્ણ કરીને ગયો. આખાં ભારતવર્ષની જય ધોપણા વચ્ચે પોતાના દેશબા-
 ધવોને પરત્વતાની બેડીમાંથી મુક્ત કરી, સ્વરાજ મંત્રની દીક્ષા આપી,
 આખું જીવન માતાની ઉન્નતિના વિચારોમાં ગાળીને ગયો. શનિવારની સંધ્યાએ
 ૧૦૭૩ અષાઢ સુદી દશમ-૧૯૧૭ ૩૦ મી જુને ભારતીમાતાનો વહાલો પુત્ર
 ગયો. રાજધારી મુહના પરિણામ માટે શંકાશીલ બનનારા, નિરાશ થનારા,
 અમરાટમાં પડનારાઓને ધૈર્ય આપનાર, આશા આપનાર, રાજધારી રક્ષણેત્રમાં
 સ્વરાજ મંત્રની હાક વગાડનાર મહાત્મા વીર ગયો. જુવાન હિન્દીઓનાં હૃદયોમાં
 આશા, ઉત્સાહ, હિંમત, સાહસના જુવાઓના જુસ્સા પ્રેરનાર વીર, જ્યોતે
 રાજધારી રક્ષણેત્રમાં નિઃસ્ત્રાથી ધુમી લીલાઓને લેજ કરનાર, પાનો ચઢા-
 વનાર વીર માતૃશૂનિને હર વર્ષે છોડી પોતાને કૃપા કરનાર જન્મતપિતા
 પાસે ગયો. સ્ત્રીઓને સાચી સલાહથી સન્માર્ગે દોરનાર સાથી ગયો. પ્રકૃ-
 તિનો પુત્ર પ્રકૃતિમાં લય પામ્યો. માણેકજામનું માણેક શુભ ચંદ્ર મયું. હિન્દી-
 ઓને પ્રકાશ આપનાર દીવો શુભ ચંદ્ર ગયો. રાજ્યનું હિત દેશનાં વહીવટને

વિદેશમય ન સમવાયમાં પણ દેશમય કરવામાં છે-બ્રિટીશ વહીવટ હિંદુમત્ત કરવામાં રાજ્યનું અને દેશનું હિત છે એમ માનનારો-વિદેશમય વહીવટની છાયા પણ હાનિકર છે એમ માનનારો મળે. બ્રિટીશ છત્ર નીચે ૧૯ મ્મ સૈકાના દ્વિતીય અધ્યક્ષાગમાં બ્રિટીશ આપેલાં શિક્ષણથી સંસ્કૃત થયેલો હીરો યુગ થઇ ગયો. એકપક્ષે હિંદી ભોકાના દાદાપદને, રાજદારી હિંદીઓના મહર્ષિપદને પામેલા સ્નેહી અને પૂજ્ય પુરુષના દર્શનના અદર્શનની ખખર હિન્દુમાતાને આપતાં અંતર ચચરે છે; તેનું દર્શન હવે ન થશે એ વિચારે હૃદયમાં શેરડો પડે છે. બીજે પક્ષે કર્તવ્યપરામણ્ય રહ મહાત્મા આલોકમાં પ્રાપ્તવ્ય સર્વ મેળવીને જગતપિતાની પાસે સર્વ સાંતિમાં ગયા છે તે મનને વાળનાઈ છે. મહાપુરુષોના અદર્શન માટે રૂદન કરવાનું નથી. તેઓ સદા ચિરંજીવ છે. જગતપિતાએ તેને પોતાને ખોળે લીધા છે, મહાપુરુષોનાં નામની તો જપ માળા જપવાની છે, તેનાં જીવન ચારિત્ર્યનાં રહસ્યોનું અધ્યયન કરવાનું છે, અને તે મહાપુરુષોની કૃપાથી તે રહસ્ય પ્રમાણે, શિક્ષણ પ્રમાણે આપણાં ચારિત્ર્યને ધડી મહા પુરુષો પ્રતિ પ્રેમ, ભક્તિભાવ, પૂજ્યભાવ, દાખવવાનો છે, કે નેથી જગતપિતાને ખોળે બેઠેલા-જગતપિતામાં સાયુજ્ય થયેલા મહા આત્માને સંતોષ મળે. તથાસ્તુ.

દેશભક્ત, કુળતિલક, સ્વરાજ્યનો સતત પ્રયાસી, ઇચ્છાંકની ઉદાર રાજ્યનીતિને પક્ષપાતી અને હિંતચિંતક, હિંદનો ઉદારક દાદાભાઈ નવરોજીના નિધનથી સમસ્ત હિન્દુસ્તાનને અને એક રીતે ઇચ્છાંકને જે મહાન ખોટ મળે છે, હિન્દુસ્તાનને મહર્ષિ દાદાભાઈના મૃત્યુથી જે ખોટ મળે છે તે કંપનાતિત છે. કાન્સને ચેમ્બેટાથી, ઇટલીને કાવુરથી જે આઘાત થયો હતો તેવોજ આઘાત સર્વજનને પૂજ્ય પ્રાતઃસ્મરણીય મહાત્માના નિધનથી થાય એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નેવું નથી.

જે સમયે હિન્દુસ્તાનમાં રાજકીય ચળવળ શું એ ભોકો સમજતા ન હતા, જે વખતે રાજ્યદારી જાગતમાં ભોકાનું ઝાડું લક્ષ પ્રેરાયું ન હતું તે સમયે તે રાજ્યદારી વિષયમાં આદિ નામકે ભોકોની ધોર નિદા કાઢી જનમૃતિ ફેલાવવા ચત્ર આદર્યો હતો. સ્વ. મહાત્માના એ ચત્રનું પરિણામ કંઈક અંશે જોવા તેઓ બાબજીની નીવડ્યા હતા.

સ્વ. મહાત્માનો જન્મ ઇ. સ. ૧૮૨૫ એ સપ્ટેમ્બરની ૪થી તારીખે થયો હતો. આ સમય દિલ્હીના ઇતિહાસમાં ચિર સ્મરણીય રહેલો. ઇંગ્લેન્ડ કેળવણીનો પ્રકાર આ દેશપર નાંખવા માંડ્યો હતો. જુની ભાવનાઓ નષ્ટ થવા માંડી હતી. નવીન વિચારોની ઝાંખી શરૂ થઈ ચુકી હતી. ખરેખર આ સમય સંધિ પ્રકારનો હતો. સમાજ સેવા, દેશ સેવાના વિચારોનું સુરણ તે વખતના આંગ્રેજ વિદ્યાના પદ્ધતિઓથી મુલકોને થતાં હતાં. આ નરોમાં દાદાભાઈ એક હતા. દાદાભાઈને ઉચ્ચ કેળવણીના સંસ્કાર મળ્યા હતા. ખડોળા વાંચકને તેનો વિકાસ થયો અને અભ્યાસને તેને નવપદ્ધતિ અને કુસમિત કર્યા. ૨૧. હાવર્ડનું જીવન ચરિત્ર વાંચ્યા પછી મહર્ષિ પોતેજ કહે છે કે “જેમ જેમ પ્રસંગ મળે તેમ તેમ લોકસેવા કરવી એજ મહારા જીવનની તુષ્ટિ રહી.” આ લોકસેવાનું વત તેમણે બીજા પ્રતિણવત જીવન અવસાન સુધી પાળ્યું.

દાદાભાઈએ કેળવણી ખાતામાં નોકરી લીધી, અને મુંબઈમાં તેમણે લોકોની ઉન્નતિને માટે ચારે દિશામાં પ્રયત્ન ચાલુ કર્યા. તેમના પ્રયત્નથી મુંબઈની કેટલીક જન હિંદુધર્મી સંસ્થાઓ સ્થપાઈ. ધી બોમ્બે એસોસિએશન, ધી ક્રામલ ઇન્સ્ટીટ્યુટ, વિક્ટોરીયા આશ્રમ એ બુદ્ધિમત વગેરે. આ ઉપરાંત તેમની પ્રવૃત્તિને તેજસ્વી કરવાને માટે અને લોકોમાં પોતાના વિચારોને ફેલાવે માટે ઇ. સ. ૧૮૫૧ માં ‘સસ્ત ગ્રાન્થાર’ નામના સાપ્તાહિક પત્રની સ્થાપના થઈ, અને તેમણે પોતાના રાજકીય વિચારો જન સમક્ષ મુકવા માંડ્યા અને સાથે સાથે ગુજરાતી સાહિત્ય સેવા પણ શરૂ કરી.

પ્રસંગોચિત કારણોને લીધે દાદાભાઈ કેળવણી ખાતામાંથી મુક્ત થયા. ૩૦ મા વર્ષે દાદાભાઈ એક પેઢીમાં જોડાઈ વિસાપત મયા. ત્યાં જતાંની વાર તેમની રાજકીય પ્રવૃત્તિ બળવતર થઈ ગઈ. વિસાપતથી પાછા આવ્યા પછી તેઓ વડોદરાના પ્રથમ પંક્તિના દેશી રાજ્યના દિવાનપદે નિભાયા. પરંતુ સેવાધર્મ પરમ ગહનો ચોમિનામ્બવચ્ચ” ચોખીઓને પણ અમમ્ય એવી નોકરીને તિલાંજલી આપી અને તેઓ સ્વતંત્ર લોક સેવામાં નિમગ્નિત થયા.

જો સમય બાદમાં તેમણે મુંઝામું બ્યતિત કર્યો તે દરમિયાન તેમણે સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, રાજકીય પ્રવૃત્તિ લોક સેવાના પ્રયત્નો એવા તો સમગ્ર આદર્શ કે દાદાબાઈની નીડરતા, સ્વાર્થ ત્યાગ, અપ્રતિમ બુદ્ધિમતા અને લોક લાભછીની સાક્ષ સર્વને પડી.

ઈંગ્લાંડ જવાથી દાદાબાઈની દષ્ટિમર્યાદા રાજકીય વિષયમાં ઘણી બેઠાળા થઈ ગઈ. જ્યાં સુધી રાજકીય પ્રવૃત્તિ મંદ છે ત્યાં સુધી બીજી પ્રવૃત્તિઓ સિધ્ધિ શકે છે, એમ ધણા રાજનીતિજ્ઞોની માન્યતા છે. રાજકીય સુધારણા સારા થતાં ઇતર સુધારણાનો માર્ગ સરળ થાય છે. આના દર્શાવ ધણા છે. દાદાબાઈએ ઇતર પ્રવૃત્તિમાં પોતાનું લક્ષ મંદ કરી પોતાનું સર્વ સામર્થ્ય રાજકીય વિચારમાં પ્રેર્યું.

ઈંગ્લાંડમાં ગયા પછી દાદાબાઈને જણાયું કે ઈંગ્લાંડના લોકોમાં હિંદુસ્તાન સંબંધી ગાઢ અજ્ઞાન છે. એ અજ્ઞાન તિમિરને દૂર કરી, ઈંગ્લાંડ આગળ ઈંગ્લાંડના ઉદારચિત રાજ્યદારી આગળ, હિંદની ખરી હકીકત ચૂકરી એ પ્રથમ કર્તવ્ય જણાયું. ઈંગ્લાંડના લોકોને એક સાસક પ્રજા તરીકે સાચિત હિંદજનો તરફ યાં કર્તવ્ય છે તેનું જ્ઞાન થાય તો નિઃસંદેહ હિંદને લાભ થાય. આ હેતુ હળિજૂત કરવા માટે તેમણે સ્વ. દેશમજા ડબ્લ્યુ. સી. ખોન-સ્ટોની મદદથી લંડનમાં ‘ઈડિયન સોસાયટી’ નામે સંસ્થા સ્થાપી. તે પાઠ-જથી ફેરવાઈ અને હજી પણ તે ફેરવાર સાથે અસ્તિત્વમાં છે. ઈંગ્લાંડની સ્વતંત્ર હવામાં રહી સ્વાતંત્ર્ય પ્રિય ધિટનો આગળ હિંદની ખરી સ્થિતિ સ્વતંત્ર રીતે જણાવવા માંડી. રાજ્ય વહિવટમાં થતું લખણુટ ખર્ચ, ઈંગ્લાંડમાં જતું હિંદનું અઢળક દબ્બ, હિંદના વતનીઓને રાજની નોકરીમાં મોટા પગારની નોકરીના દારખેષ વગેરે જાણતો ઈંગ્લાંડમાં તેમણે લોક નગર આગળ આણુવા માંડી, આનું પરિણામ શું આવ્યું તે અત્યારે આપણને વિદિત છે.

દાદાબાઈને ગણિત અને અર્થશાસ્ત્રને બારીક અભ્યાસ હતો. તેમણે લખેલી “ગરિબાઈ અને ધિટનને અણુજનનું હિંદ પસંદે રાજધોરણુ” નામના પુસ્તકમાં તેમણે સમગ્ર અને સચોટ પુરાવાથી એમ સિદ્ધ કરી આવ્યું કે હિંદુસ્તાન ધણીજ દરિદ્ર દેશ છે. આજ સિદ્ધાંત સ્વ. લોર્ડ કોમરે પણ સ્વતંત્ર ગણનાથી જાહેર કર્યું હતું કે હિંદમાં દરેક જનની માથાદહ

વાર્ષિક આવક માત્ર ૨૭ રૂપિયા છે. એટલે કે નહિન્દ દુનિયાના દરિદ્ર દેશોમાં પશુ દરિદ્ર દેશ છે ! હિંદના દારિદ્ર્યની ખીના જ્ઞાને અંગે છે ? હિંદના રાજ્ય વહીવટમાં અખત્યાર કરેલી કેટલીક રાજનીતિને લીધે ને હિંદના પ્રતિ ધારણ કરેલી રાજનીતિમાં ફેરફાર યોજવામાં આવે, અધિકારીઓની સત્તાને મર્યાદિત કરવામાં આવે, રાજ્ય વહીવટમાં હિંદિવાનોને વધારે દાખલ કરવામાં આવે તો હિંદ અને શિટનનો સંબંધ સુદૃઢ અને સજળ થાય એમ તેમની માન્યતા હતી. આ માન્યતા તેઓ નિર્મિરતાથી જાહેર કરતા હતા, અને જો કે તે વખતે આમ બોલવું પશુને કડક લાગતું હતું પરંતુ દાદાભાઈએ કોઈના ઉપહાસની કે બચ્ચની પર્વા કરી નહોતી.

દાદાભાઈ ઇંગ્લાંડની ઉદાર રાજનીતિના પક્ષપાતી હતા. પશુ ઇંગ્લેન્ડ રાજ્યદારીઓ પ્રતિ તેમને હ્રસ્વ માન હતું. જે પ્રજાએ કરોડો રૂપિયા ખર્ચાં શુભાભોને સુકત કર્યા છે, જે પ્રજાએ સ્વાતંત્ર્ય માટે લઘાઈ ઉઠાવેલી છે, સ્વાતંત્ર્ય એજ જેનો જીવન પ્રાણ એવી ઉદાર મતાવલખી ખિટીસ પ્રજા પ્રત્યે તેમને વિશ્વાસ હતો કે ખરા કારણો વિદિત થતાં ઇંગ્લાંડ હિંદને તેના આત્મોદ્ધારના પ્રયત્નને સહાય આપશે.

પાલાંમેંટમાં ૧૮૬૨ માં વિરાજનાર દાદાભાઈ પ્રથમ હિંદી હતા. પાલાંમેંટના સભ્ય થઈ હિંદના કષ્ટ નિવારણને માટે તેમણે પ્રયત્ન આદર્યા. પ્રયત્નને પરિણામે કેટલાક કમીશનો નિમાયા. જેમાં સ્વર્ગસ્થ સાક્ષીદાર તરીકે અને કેટલાકમાં સભ્ય તરીકે હિંદ સંબંધી ખરા વિચાર નિદરતાથી જણાવી કેટલાએક પક્ષપાતી સભ્યોની જાળ તોડવા તેમના મત વિરુદ્ધ જુદી મિનીટો રૂપી કાતર વાપરી !

આમ તેમના પ્રયત્નનું પરિણામ આખેજ જોઈએ તેટલે અંશે લાભદાયી આવતું હતું. તેમના એકલાના હાથે ઇંગ્લાંડના અજ્ઞાન આવરણ હળે એ અશક્ય હતું. છતાં તેઓ કદી પશુ પોતાના પ્રયત્ન શિથિલ કરતા નહિ. પોતાના સંદેશ-mission-પ્રતિ અમદા લાવતા નહિ. રાતદિવસ સ્વાર્થત્યાગ અને પરાકાષ્ઠથી અસંભવિત સંભવિત કરવા રત રહેતા.

દાદાભાઈને ત્રણ વખત રાષ્ટ્રીય પરિષદના પ્રમુખપદનું માન હિંદીપ્રજાએ આપ્યું છે. આ ત્રણે ભાવણે દરેક હિંદીવાને લક્ષ્યપૂર્વક અધ્યયન કરવા જેવાં

છે. છેલ્લીવાર તેઓ પ્રમુખપદે વિરાજ્યા ત્યારે તેમણે જે દેશ કન્યાઓ કર્યું તે અનન્ય છે. એ બિના હિંદની ઉન્નતિના ઇતિહાસમાં સુવર્ણાક્ષરે લખાઈ રહેશે. કોન્ગ્રેસના લક્ષ્યે દેશમાં લોકમતને એ ભાગમાં વિભક્ત કરી નાંખ્યો હતો. કડવાસના બી રોપામાં હતાં. ઉદ્ધમપક્ષ વિનિત પક્ષને કડવી દ્રષ્ટિથી જોતા હતા. આ બન્ને પક્ષનું સમાધાન કરવાનું પગલું કે મંડાણ તે મહર્ષિને હાથેજ થયું હતું, અને સ્વરાજ્ય અથવા સેલ્ફ ગવર્મેન્ટને હિંદી ચળ-વળનું લક્ષ્ય બનાવ્યું હતું. મહાન પુરોષનું એક લક્ષણ એ છે કે તેઓ મહન-દક્ષ હોય છે. દેશની પરિસ્થિતિ જ્ઞલાઈ હતી. દેશ-દેશના લોકો રાજ-કીય પ્રવૃત્તિમાં આગળ વધ્યા હતા. ઉમિશ કેળવણીએ લોકોમાં રાજકીય હકને યોગ્યતા આપી હતી, તે દાદાબાઈના સમકાલિન દેશમત્સોભાના ધણા જોઈ શકતા નહતા, પરંતુ ઈંગ્લાંડના અનેક વર્ષોના વસવાટે તેમને ખૂબ જિજ્ઞાસું હતું. ઈંગ્લાંડના રાજ્ય વહિવટના અભ્યાસે તેમની બુદ્ધિને સતેજ કરી હતી. તેઓ જોઈ સમ્યા કે દેશોદ્ધારનો મંત્ર એકજ છે, અને તે એ કે સ્વરાજ્ય-ગિરનની સહાયત્વબુતિ અને સહાય્યથી-સ્વરાજ્ય.

સ્વરાજ્ય મંત્રની દિક્ષા આપનાર અર્થ્યું કહો-સ્વરાજ્ય મિંભાસાના કબ્જાઈ કહો, સ્વરાજ્ય દિલ્લેશીના સંસ્થાપક કહો, સ્વરાજ્ય ધર્મના બુદ્ધ કહો-જે કહો તે એજ પૂજ્ય મહાત્મા હતા.

આવો મહાત્મા, પરમર્ષદનીય હોય એમાં નવાઈ શી છે? દેશમતિ એજ જેના જીવનનું મત હતું, હિંદની લોકમતિ એજ જેને મોક્ષ હતો, એ નર હવે નથી. એ મહર્ષિની ઇચ્છા, હિંદને રણીસુત હો. તેમણે વારેલાં બી પલ્લવિત હો, તેમણે આદરેલો ચલ ચાલુ રહો. એજ ઇચ્છી પરમહંસાણુ પિતા તેમના આત્માને ચિર શાન્તિ આપો એટલુંજ અમે ઇચ્છીએ છીએ.*

“ શુભરાતી. ”

* લો. મા. ડા. દાદાભાઈ નવરોહનાં મસજુને લીધે ઓન. મી. મહમદ-અલી જીજ્ઞાસે ત્યાં મુસ્લીમ વિદ્યાર્થી મંડળને મીલાવશે તા. ૧૭ ની શાંખને હતો તે મુલતવી રાજવામાં આબી હતો. એ સિવાય પણે સ્વયે દુકાને, એફિસો બધ રહી હતી અને સર્વેય સોઠ પ્રવચી હતો.

(આદર્શગૃહસ્થ.)—અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	જન્મ અને બાલ્યજીવન...	૧.	૫	દેશમાં સ્થિતિ....	૪૮.
૨	કલકત્તે આગમન...	૮.	૬	ગૃહસ્થાશ્રમ અને ગૃહસ્થાન.	૬૦.
૩	પુનઃ લગ્ન અને ડ્રોકટરનો ધર્મી.	૧૫.	૭	નામમહાશયનો અપૂર્વ ભક્તિ ભાવ.	૮૩.
૪	શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસેષવનાં દર્શન.	૩૦.	૮	ભક્ત સમાગમ....	૮૭.
			૯	મહા સમાધિ.	૧૦૩.

(જાપાની જસુસ.)—અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.	પ્રકરણ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧	ભાગ પહેલો. ડોસી મા.	૧	૧૪	કાયાની શોધ ...	૪૬
૨	ધર્મિઓ અને કાયા ...	૩	૧૫	ચીનની “ શોધ. ” ...	૫૦
૩	મે ઉપહાર.	૬	૧૬	એ સ્ત્રી કોણ ?... ..	૫૩
૪	નનામો કાચળ....	૧૦	૧૭	ચોર-ટોળી.	૫૬
૫	લાલ-વિશ્વતિ.	૧૩	૧	ભાગ ૨ એ. પ્રત્યાગમન.	૫૯
૬	મક્કરમાં....	૧૬	૨	ડોસીના નવીન સમાચાર.	૬૨
૭	પુન.	૧૯	૩	સાનોમાં નવું માણસ ...	૬૭
૮	ભાંગેલી મોટરકાર.	૨૩	૪	મ્હોલં મ્હોલં.	૭૧
૯	ડિરેક્ટિવ ઓફુ.	૨૬	૫	તુલા.	૭૫
૧૦	ઓફુની તપાસ....	૩૦	૬	પુનર્મિલન.	૭૮
૧૧	લાલ-વિશ્વતિ ...	૩૪	૭	કાયાનું કથન.	૮૧
૧૨	વહીવટનું ધર ...	૩૮	૮	અપકર સંવાદ....	૮૪
૧૩	ન્યાસનારની શોધ.	૪૨	૯	હિયાસીનો સાક્ષાત્કાર....	૮૬

૧૦ કામાને બદલે તુતા. ...	૬૦
૧૧ તુતાની આલાહી. ...	૬૨
૧૨ ડોસીની મુલાકાત. ...	૬૫
૧૩ ઇટો અને કામાકુરા. ...	૬૯
૧૪ સોનેરી ટોળી. ...	૧૦૨
૧૫ કામાનો પિતા. ...	૧૦૫
૧૬ કામા મ્હારી પુત્રી છે. ૧૦૮	
૧૭ હિમાસી નહિ' પણ હમામિ. ૧૧૧	
૧૮ કામા વળી ન્હાહી. ...	૧૧૫
૧૯ લોહનું જણાવત. ...	૧૧૭
૨૦ કામા ક્યાં મળે? ...	૧૨૦
૧ સામ ગ્રીજો. હવમિની	
કર્મ ક્યા. ...	૧૨૩
૨ પૂર્વ જણાવત. ...	૧૨૭
૩ ખુની કોણ? હવમી? ...	૧૩૦
૪ શું કામાકુરા ચોર છે? ૧૩૩	
૫ કેદ. ...	૧૩૬
૬ હવામીનું આત્મકથન. ...	૧૩૯
૭ જોજ (આહુ.) ...	૧૪૩
૮ ચોકુનો ઉદ્દેશ. ...	૧૪૮
૯ કામા ક્યાં છે? ...	૧૫૧
૧૦ લોહને ઘેર. ...	૧૫૪
૧૧ કામા સ્ટીમરમાં. ...	૧૫૬

૧૨ સ્ટીમર હાફોડોટમાં ...	૧૬૦
૧૩ શું ખુન તુતાએ કર્યું? ૧૬૩	
૧૪ હવામિનું મરણ. ...	૧૬૮
૧૫ તુતા અને ઇટો. ...	૧૭૦
૧૬ લોહ મ્હારી ધર્મ-પત્ની છે. ૧૭૪	
૧૭ કામાકુરાનો ઉદ્દેશ. ...	૧૭૭
૧૮ તુતાની પરીક્ષા. ...	૧૮૦
૧૯ સ્ટીમરની શોધમાં. ...	૧૮૩
૧ સામ ચોથો. પલામન. ૧૮૫	
૨ કેદી. ...	૧૮૭
૩ લક્ષ્મી વાત. ...	૧૯૧
૪ અસાધ્યાર. ...	૧૯૪
૫ સ્ટીમર ફૂળી. ...	૧૯૭
૬ કામા ચીનની સ્ટીમરમાં. ૨૦૦	
૭ કામાની ચતુરતા. ...	૨૦૩
૮ સ્ટીમર ઘેરાઈ. ...	૨૦૭
૯ હાથ તાળી ! ...	૨૧૦
૧૦ ઉદ્ધાર. ...	૨૧૩
૧૧ નવીન સંબંધ. ...	૨૧૫
૧૨ પ્રત્યાગમન. ...	૨૧૯
૧૩ પચાતાપ અને સ્વીકાર. ૨૨૨	
૧૪ આપઘાત. ...	૨૨૬

केसरी, कौनिकल, संदेश, ज्ञानप्रकाश, ईश्वरप्रकाश, श्रीयुत दादासाहेब खापर्डे,
 श्री. नरसोपंत केळकर, रा. श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकरप्रभृति विद्वानांनी
 प्रशंसिलेल्या सरस लेखणांतून उतरलेले

सरसबाह्यमयरत्नमालेचे १४ वे रत्न, सचित्र. किं. २॥ रुपये.

कायम
 ग्राहकांस

प्रेमळ सवत. निम्मी किं.
 १। रुपया.

प्रबंधकार सौ. जानकीबाई देसाई 'गृहलक्ष्मी-ताजमहाल' कर्ता.

पृथक् शय्याच नारीणां अश्लेषवध उच्यते ।

गृहलक्ष्मी व ताजमहाल याहीपेक्षा अत्यंत सरसच ही सामाजिक कादंबरी आहे. ही उत्कृष्ट कादंबरी बाबल्यावर श्रीयुत नरसिंह चित्तामण केळकर यांनी म्हटल्याप्रमाणे "मानवी मनातील गूढ विचार कंदाबरीत सिरसिरित पणुदे हलक्या हाताने सोखून काढण्यांत लेखककार कुशल आहे," असाच बाबकांची खात्री पटेल.

विद्वन्मणि रसिकवर्य श्रीपाद कृष्ण कोल्हटकर हे लिहितात की:—
 "आपल्या मालेचे चौदावे रत्न 'प्रेमळ सवत' संपूर्ण वाचिले. ते ज्या पुस्तकाच्या आधारे लिहिले आहे त्याचा लेखक फार कुशल असावा असे वाटते. कवानक सहानुभूति आहे; पण ते रंगविण्यांत कर्त्यानें वर्जनीय वाचुरें दाखविले आहे. कर्त्यास मानवी स्वभावाचे व बाबकांच्या अंतरंगाचे सूक्ष्म ज्ञान असले पाहिजे; त्या शिवाय स्वभावांतील केवळ चित्ताकर्षक भाग निवडून त्यांच्या सहाय्याने त्यास बाबकांच्या चित्ताला चटका लावितां आला नसता. या कादंबरीत विशेषेकरून वत्सलरस साधला आहे. भोळी झोला व मायाळी दिवू या तर वत्सलरसाच्या सूर्याच आहे.

नाथिकेच्या-दिमळेच्या-मावीपणाचे विरगिमावतांत परिवर्तन घडवून आणणारी संदाकिनी प्रेमळ पत्नीच उत्तम नमुना आहे. ही तीन पात्रे ज्या

ज्या भागांत येतात ते ते भाग कोरड्या बोट्यांनी वाचनें कठीण आतें. याशिवाय नायक मनोहर, त्याचे वडील आंध्यासाहेब दिवाण आण्णाराव, विश्वनाथ, नाना, नायिका विमला, शालिनी या साऱ्यांचीच स्वभावाविषयें चातु-
र्यानें रंगविल्ली आहेत. ”

सारांश, एका गृहिणीला “ होमरुल ” न मिळाल्यानेंती कशा भम-
हृदय झाली आहे व तें “ स्वराज्य ” (गृहराज्य) मिळविण्यासाठीं तिला
किती अपूर्व स्वायत्त्यास करावा लागला, याचें अत्यंत उदात्त व कष्टपूर्ण
चित्र या हृदयंगम कादंबरीत रेखाटलें आहे. प्रथेक होमरुलर गृहिणीनें
ही कादंबरी आवडय वाचावी.

गुजराथेस स्वातंत्र्य देणस रणवीर अनहिल याचें वीररस प्रधान
हृदयंगम चित्र १६ वें पुस्तक “ रणवीर अनहिल ” मध्यें प्रसिद्ध होईल.

- (१) विहंगमचंद्र (शिकक नाही); (२) रत्नकंकण-रूपणकन्या २० रु.
(३) स्वर्गीय प्रेम किं. १॥ रु. (१०) शापित महाराष्ट्र २॥ रु.
(४) घनज्योत्स्ना-सुमेश्वर किं १॥ रु. (११) तीन शिलेदार २ रु.
(५) जीवनलता किं. १॥ रु. (१२) दुर्गादास-प्रेमशृंगला २ रु.
(६) गृहलक्ष्मी-शरयू किं २ रु. (१३) अल्ला हो अकबर २ रु.
(७) रणरंग बंड-सौदामिनी १॥ रु. (१४) प्रेमल सखत किं. २॥ रु.
(८) ताजमहाल काव्यरत्न २० रु. (१५) गुर्जरवीर अनहिल किं २॥ रु.
(९) पतित-अमननाथ २॥ रु. (१६) नंदनवन, शोणित तरेण ६०

एक रुपाया प्रवेश फी मरून या मालेचें कायम प्रादक होणारांस
हैं व मालेचीं वरील सर्व पुस्तकें व पुढील सर्व पुस्तकें निम्मे किमतीस मिळ-
तात. खालील वर्यावर यांचें नोंदवून मागणी करावी.

तात्या नेमिनाथ पांमळ.

प्रोप्रायटर-सरसवास्त्रमयप्रसारक मंडळी.

डॉ. मालचंद्र यांचे समोरीळ, मांडरे यांचे दगडी बंगल्यांत

द्रापटर्मिनस-गिरगांव, मुंबई.

વાર્તાની ખરી ખુબી તેની વસ્તુ સંકલના-જ્ઞાન-ભાંજ છે.
જો તમારે

છટાદાર વર્ણન, દિલકરા ઉદ્ધવ, મનોહર શૈલ, રૂચિર
પાત્રાલેખન, અવલથી આખેર સુધી રસનું આકર્ષણ
અનુભવવું હોય તો

વાંચો !

ભદ્રપુરની ભદ્રશ્યામા.

—૦—

અમે જાણી કહીએ છીએ કે આ વાર્તાની વસ્તુ સંકલના આખી
શુદ્ધ સાન વિસરાવશે. એક વાર પુસ્તક હાથમાં લીધા પછી એકસરખા
રસના પ્રવાહમાં દૂબકા ખાશો. તેના બનાવોના પ્રવાહમાં તથાયા જાશે.
રાજ્ય પ્રપચના ઉદ્ધ ભેદ, કપટીઓની કપટકળા, રણધેસા રજપુત વીરની
બહાદુરી, પ્રમદાનો પવિત્ર પ્રેમ, બારતના પ્રાચીન ઇતિહાસની મહત્તા વગેરે
આપને આશ્ચર્યમાં છક્ક કરી નાંખશે.

મુંદર વિગતો.

મનોહર મુદ્રણ.

પાકું પુંકું.

મૂલ્ય ૨-૦-૦.

મળવાનાં ઠેકાણાં:—

એલ. એમ. ઠક્કર—જુહાપેટા સંસ્કારાલયની રોડ—મુંબઈ.

ડી. લખમીદાસ એન્ડ કું.—બજાર ગેટ સ્ટ્રીટ—મુંબઈ.

રમણીક અ. મહેતા—કલ્યાણ માર્ગની ચાલ નં. ૪. કાંદાવાડી—મુંબઈ.

ધી ગુજરાતી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ—સામુન બિહારીંગ, કોટ—મુંબઈ.

દેવીલક્ષ્મીને માટે અમૂલ્ય પ્રસાદી !
આજેજ ખરીદી માણના ગાનમાં ગુલનાન બનો !

શ્રી અંબિકા ગરવાવલી.

ભાગ ૧-૨.

સસ્તી વાર્તામાળાના ગ્રાહકોને ખાસ કિં. ૦-૪-૦
પોસ્ટેજ માફ.

આ ન્હાનકડા પુસ્તકમાં શ્રી અંબિકા માતાજીની અદ્ભૂત પ્રેરણાથી લખાયેલાં પુષ્કળ કાવ્યો, આગતિઓ, યાજ્ઞ, અંબાજીના માર્ગનું વર્ણન, જગદ્ગાના અપૂર્વ દર્શનનું વર્ણન, જૂદા જૂદા ગગરાગલીઓમાં બહુ સુંદર રીતે લખાયાં છે. કાવ્યો હાલમાં ચાલતા ગગરાગલીમાં હોવાથી પુરૂષો, સ્ત્રીઓ તેમજ બાળકો પણ સહેલાઈથી ગાઈ માતાજીની ભક્તિમાં તલ્લીન થઈ શકે છે. જરૂર વાંચો.

મળવાનું ઠેકાણું - ૫ ડિગ્રી યુનીલાલ દામોદરદાસ.

મુબમ્બઈ સ્ટુલ ચાસ્તર.

સુ. નાવલી, આજુ'ંડ ચક્રને (મુબમ્બઈ.)

‘પર એકે થાલીજ મહેનતે બંગાલી ભાષા શીખવાનું’ ઉત્તમ સાધન.

તૈયાર છે! બંગા ભાષો પદેશિકા. (પ્રથમ ભાગ.)

ચુર્ચર બધુઓને માટે બંગાલી ભાષા શીખવાનું એક માત્ર પુસ્તક.

જેના પઠનથી થોડાજ સમયમાં સહેલાઈથી બંગાલી ભાષા બોલતાં, લખતાં, વાંચતાં આવડી જાય છે. જેને માટે ઉત્તમ અભિપ્રાયો મળેલ છે. ત્હમો આજેજ મંગાવો, નહિ તો પસ્તાશે.

જો ત્હમો લેખક બનવા ચાહતા હો તો તે ત્હમોને એક ઉમદા લેખક બનાવી આપશે. જો ત્હમો લેખક હો તો તે ત્હમારામાં નવિન શક્તિ રેડી લેખક સમાઈ બનાવી આપશે. જો ત્હમોને બંગાલી સાહિત્ય વાચનનોજ ગોખ હોય તો આજેજ મંગાવો તે ત્હમારી સર્વે મુરદ પુરી પાડશે.

મૂલ્ય ફરિ આના, રૂ. ૦.૧૦ પોસ્ટેજ શુદ્ધ.

સસ્તી વાર્તામાળાના માહક માટેજ માત્ર આઠ આના રૂ. ૦.૧૧. પોસ્ટેજ શુદ્ધ.

મળવાનું ‘ટેકાણું’—પંડિત વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈ.

કે. અંગ્રેજી કોડી.

બનારસ—બનારસ.

પુસ્તકો, માસિકપત્રો અને ગ્રંથમાળાઓ છાપવાના અનેક જાતના પ્રિન્ટીંગ કાગળો.

એસ. બી. પટવાની કું.

પાંચકુવા, નવા દરવાજા—અમદાવાદ.

અમારે ત્યાં દરેક જાતના છાપવાના કાગળો એક અને રફ, પ્રાઉનપેપરો, આર્ટપેપરો, રંગીન કાગળો વગેરે ચોખ્ખા ભાવે વેચાય છે. ઉત્તરાવાનો ભય નથી, સસ્તી વાર્તામાળામાં બધા અમારાજ કાગળો વપસાય છે, એક જખત કામ પાડી આવી કરો. ભાવતાલ જરૂર મંગાવો.

ગુજરાતમાં ગંજાવર ફોટો- ગ્રાફીક સ્ટુડીઓ.

અપ-ટુ-ડેટ અને નેચરલ ઢબથી
સુંદર છબી પડાવવાને આખા ગુજરાતમાં
આ એકલું સ્થાન છે.

એકવાર હમારો શોરૂમ જોઈ જવા બલામણુ
કરીએ છીએ.

પરમાનંદ ઍન્ડ જનાર્દન

ફોટોગ્રાફર્સ.

સીવીસીક,

અમદાવાદ.

“નવજીવનાલય”

અથવા

વિજળીનું દવાખાનું.

દવાઓ, દાકતરો, અને વૈદ્ય હકીમોથી થાકેલા દરદીઓને
માટે એક અમૂલ્ય આશીર્વાદ.

માલિક અને મેનેજર:—ડૉક્ટર મહાદેવપ્રસાદ, ઇ. એમ. ઇ.,
એન. ડી., એમ. એન. એસ. એ. (ન્યુયૉર્ક.)

“નવજીવનાલય” એ એક આરોગ્યમંદિર છે. આખા હિંદુસ્તા-
નમાં આવું ખાતું આ માત્ર એકજ છે. જ્યાં મહાન “નેચપરોપથી”
નામની નૈસર્ગિક ઉપચાર પદ્ધતિની સર્વ સાખાઓ એવી કે, હંમેશાં ચેરાપી,
વ.હંચી, ચેરાપી, ટ્રેડે: ચેરાપી, ફેડે: ચેરાપી, હાઇડ્રો. હંમેશાંપથી, કોમોપથી,
વે.ગરુપુર, સુન્દરોપ ચેરાપી, મેસમેરિઝમ, સુરેડીવ જીમનાસ્ટીક્સ,
વર્લ્ડ-ફ્રી-સેફોલ-નીપ-લાઇમન ઇત્યાદિ વિદ્વાન ડૉક્ટરો કે ઉપચારકોની
પદ્ધતિઓ પ્રમાણે પ્રકાશ, પાણી, અને યોગની ક્રિયાઓથી તથા અદ્ભુત
મોંઘાં યત્રોની મદદથી મને તેવાં જુનામાં જુનાં અને વિકટમાં વિકટ દરદો
મૂળમાંથી મટાકવામાં આવે છે! દરેક દરદીએ નિરાશ થઈ બેસી રહેવા
ફરતાં છેલ્લીવાર આ અકસીર ઉપાયોનો લાભ લેવા ચૂકવું નહિ એવી ખાસ
બલામધુ કરવામાં આવે છે.

ઠેકાફું—મદ પાસે તાર જોઈતી સામે. લાલદરવાજા—અમદાવાદ.
અળવાનો વખત સપ્તાહના ૭ થી ૧૧; સંજના ૪ થી ૭.

એક ઉત્તમ ગ્રન્થ ! તુર્તજ આદ્યક થના પત્ર લેખો !

જગત વિખ્યાત સ્વામી વિવેકાનંદના સદ્ગુરુ કેવ

શ્રી રામકૃષ્ણ —પરમહંસ.

(એમનું નિસ્તુત, ગીત ચિત્રો સહિત જીવનચરિત્ર, ઉપ
કેશામૃત સહિત, ચિકિત્સા બાકા કાગળ, પાક પકું પૃષ્ઠ ૬૦૦-૬૫૦
લેખક—પદ્માભાઈ રામચંદ્ર મહેતા)

મૂલ્ય—અગાઉથી નામ નોંધાવનાર પાસથા રૂ. ૧-૦ ૦
પાછળથી રૂ. ૧-૮-૦

ઈશ્વરાત નાન માં રામકૃષ્ણ પરમહંસ—જેઓ જગદ્ગુરુ ત
કે સ્વામી વિવેકાનંદના સદ્ગુરુને હતા તમનું કાલેક મનુષ્યોને
અમૂલ્ય મોલક અને શિક્ષાપ્રદ થઈ પડે તેનું નિમ્ન જીવનચરિત્ર હજી સુધી
પ્રકટ થયું નહોતું તે થકા જગાળી પુસ્તકો તથા જૂના અપ્રાપ્ય
જગાળી માસિકપત્રોને આધારે લખવામાં આવ્યું છે સરલ અને
રસીલી ભાષામાં લખાવના આ પુસ્તકમાં, અમવાન શ્રીરામકૃષ્ણદેવના
જન્મસમયથી તે અવતપત્ત બનેલા અનેક યમત્કારિક બનાવોનું નર્ણન
બહુ સુદર રીતે લખાયું છે એ યમત્કારી નામવાથી ગમે તેવા વિચારના
મનુષ્ય આસ્તિક બનશે આને કેટલાક સમયથી, આપણા સમાજમાંથી સના
તન ધર્મનીતિનું જ્ઞાન તન્ન લેવ થઈ ગયું છે ! કેટલાક મુખ્યો તો સ્વ
છટીજ બની ગયા છે ! પ્રત્યેક મનુષ્યો પોતાનો ધર્મ અને પોતાના જ્ઞાનને

નજી બ્રહ્મતાં નય છે ! પ્રત્યેક મનુષ્યોના નેત્ર ઉપર નવા જમાનાનાં ચક્ષુમાં
 જણાઈ રહ્યાં છે ! ઝો, મંગા, ગાયત્રી અને ભક્ત, ભાગવત તથા ભગવાનનું
 રહસ્ય તેઓ ભૂલી જ નવા છે ! તેવા સમયમાં પતિતપાવન ઇન્દ્રિયસત્તાર
 શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવનું જીવનચરિત્ર આતુર્વક્ય ઉપરાંત અન્ય
 ધર્મનો પ્રભને પણ પોતાના સનાતન ધર્મસાક્ષરનું ચક્ર રહસ્ય
 અને મર્મ સમજાવી પ્રત્યેકને સન્માર્ગે દોરશે અને તેમના હૃદયમાં
 ધર્મ વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરશે. જે સમયે જગાદીઓ સ્વધર્મ બૂધી મિરતી
 ધર્મ ઉપર મોહ પામ્યા હતા, તેમની રહેણી કરચી બદલાઈ જવા લાગી
 હતી, અને ત્યાંનો સનાતન ધર્માભિમાની બ્રાહ્મણ-પંડિત વર્ગ ખળભળી
 ઉઠ્યો હતો તે સમયે ભગવાન શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસદેવનો જન્મ થયો હતો.
 તેમના આદર્શ જીવન અને ઉપદેશાસુતથી લાંબો જગાદીઓ
 સનાતન ધર્મ તરફ વળ્યા છે, અને આજે ઘેરઘેર તેમની પુજા
 થઈ રહી છે. અમારી ખાતરી છે કે આ પુસ્તક વાંચ્યાથી મનુષ્યમાત્રને
 સંસારધર્મમાં રહીનેજ ઇન્દ્રિયોપાસના કરવાનો રીત, ઇન્દ્રિય
 દર્શન કરવાના માર્ગો અને સુક્તિ પામવાની સહેલી કૃત્રી
 પ્રાપ્ત થશે એમાં જરા પણ શંકા નથી. મહાપુરુષોનો જન્મ પાર્થિક
 ઉદય પૂર્ણ કરવા માટેજ થાય છે. તેજ પ્રભાણે ભગવાન શ્રીરામકૃષ્ણદેવનો
 જન્મ, ભારતવર્ષમાં ધર્મની આનિ થતી અટકાવી સનાતન ધર્મની જાગૃતિ
 કરવાનેજ થયો હતો અને તે કાર્ય માટેજ તેમણે સ્વામીશ્રી વિવેકાનંદને
 પોતાના શિષ્ય બનાવી, તેમને સાક્ષાત્ ઇન્દ્રિયદર્શન કરાવી, ચોમની
 ક્રિયાઓ શિખવી બ્રહ્મનિષ્ઠ બનાવી, જમત ઉપર-ટોંક અમેરિકા પર્યટ-ધર્મ-
 પ્રચાર કરવા કેવી રીતે પ્રેર્યા હતા તે સર્વ બનાવોનું સરલ અને હૃદયમાંથી
 બાધમાં વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. શ્રી પરમહંસદેવનાં જીવનચરિત્રમાં અનેકા
 સર્વ બનાવો, ગુરુભાવ અને સાધકભાવ વખતે થયેલા સર્વ ચમત્કારો, શિ-
 શ્યોને કેવી રીતે પોતાની ઇન્દ્રિયસત્તાર સંજ્ઞા પ્રતીતિ કરાવી, અને કેવી
 રીતે વિવેકાનંદ જેવાં નાસ્તિકને આસ્તિક બનાવ્યા-તેને કેવી આ-
 ચર્યકારક રીતે ઇશ્વરનાં દર્શન કરાવ્યાં તે સર્વ બનાવો આ ગ્રંથમાં લખ-

વામાં આવ્યા છે. વાંચતાં વાંચતાં તદ્દીન થઇ જવાશે; અને જલ્દી આપણે સાક્ષાત્ ધર્મતાં દર્શન કરી રહ્યા હોઇએ એટલો આનંદ પ્રાપ્ત થશે. કુર્મમાં કે: આ પુણ્યપ્રદ મન્થમાં લખાયેલું પતિતપાવન, જીવોદ્ધારક ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસજીવનું જીવનચરિત્ર વાંચવાથી મમી તેવા મોહ-ભ્રાંશમાં ફસાઇ રાખતાપણી તપેલાં, અને કલેશ દુઃખથી દુઃખી થઇ સંસારથી કંઠાળેલા મનુષ્યોને અવરથ શાંતિ-સુખ પ્રાપ્ત થશે, એટલું જ નહિ પણ વાંચક સ્ત્રી, પુરૂષ સર્વ જીવોને વેદ, દર્શન શાસ્ત્રો, કૃપનિષદ અને પુરાણાદિ સર્વ ધર્મમન્થો વાંચ્યા એટલું જ ફળ પ્રાપ્ત થશે.

આજેનાં એવો કોઇ મનુષ્ય હશે કે જે આ મન્થ વાંચ્યા પછી પાપ અને મોહ ભ્રાંશથી દૂર નહિ થાય. આ મન્થ મનુષ્યને અભિમાન, લોભ, દુષ્ટા અને મદથી દૂર રહેતાં સીખારે છે. ધર્મોચ્ચારોને તેમના ધર્મ સીખારે છે. સ્ત્રી જે વિલાસની પુતળી નહિ પણ સાક્ષાત્ જન્મદંબા છે એવું જ્ઞાન કરાવે છે. આ મન્થ વાંચ્યાથી ગુર્જર પ્રજાના હૃદયમાં નવું તેજ પ્રકાશી રહેશે અને તેમના હૃદયમાંથી રાજન્ય, તમાસુ બાવ દૂર થઇ, શુદ્ધ સત્ય બનાવી તેમના મનમાં શાન-ભક્તિ, મહા, વિશ્વાસ, ઉદય પામી આલોક-પરશોકમાં મોક્ષનું સાધન પ્રાપ્ત કરવાની જિજ્ઞાસા ઉપજ થશે. વાંચક આવડું હૃદયાળુ થશે-તેઓ સુખી થશે-તેમને ઈશ્વરદર્શન થશે. તેમના જીવન-મરણનો ફેરો રજશે. આ અમૂલ્ય ધર્મ-મન્થ મારે ભાદરવા માસ સુધીમાં નામ નોંધાવી શકાશે.

હિંદનાં મોહકો મારે હાલ બાદ માસ સુધી રૂ.એ. પોસ્ટલ બૂટ્લું. આફ્રિકાના મોહકોએ—૩ સીલિંગ ૪ પેન્સનો પોસ્ટલ એડર્ડર અમારેથી મોકલવો. મોહકે જનાર સંબંધનોએ એક પોસ્ટકાર્ડ ઉપર પોતાનું નામ, ઠામ, ઠેકાણું, જિલ્લો વગેરે સ્પષ્ટ લખી મોકલવું.

મનીએડર્ડર વગેરે સર્વ પત્રવ્યવહાર:—

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

અવરથપક-સસ્તી ચતીમાળા, લખા પીઠ-નવોવાસ-અમદાવાદ.

આદર્શ ગૃહસ્થ સાધુ

(મહાત્મા દુર્ગાચરણ નામ.)

પ્રકરણ ૧ હું.

જન્મ અને બાલ્ય જીવન.

જે મહાપુરુષનું જીવન જ્ઞાન-તત્ત્વ લખવા હું પ્રવૃત્ત થાઉં છું તેમને વિષે જન્મપ્રસિદ્ધ પૂજ્યપાદ સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદ કહે છે કે: "જન્મતમાં હું બહુ દુર્ગો પણ નામ મહાશય જેવો સાધુ પુરુષ મ્હેં કોઈ દેશજે જોયો નથી."

પૂર્વ બંગાળમાં નારાયણ મંજરી અર્થે ગાઉ દૂર દેવભોમ નામે એક નાનું ગામ છે. અહીં સને ૧૮૪૬ ના આગસ્ટની ૨૧ મીએ નામમહાશયનો જન્મ થયો હતો. નામમહાશયના પિતાનું નામ દીનદ્યાલ અને માતાનું નામ ત્રિપુરાસુંદરી હતું. દીનદ્યાલના પિતાનું નામ પ્રાણકૃષ્ણ અને માતાનું નામ શક્તિશ્રી હતું. આ કુટુંબનો મૂળ નિવાસ તિલારદિમાં હતો, પણ જે ત્રણ પેઢીથી તેઓ દેવભોમમાં આવી રહ્યાં હતાં. દીનદ્યાલ સિવાય પ્રાણકૃષ્ણને બે કન્યા હતી. તેમાંની એક જન્મવતી નવ વર્ષની વયે વિધવા થઈ મરણ પર્વત પિતાને ત્યાં રહ્યાં હતાં. કનિષ્ઠ બારતી દેવી સંબંધી કાંઈ હકીકત મેળવી શકાઈ નથી. સાંભળું છે કે તે પિતૃ મૃદે બહુ આવતાં નહિ અને જન્મવતીની પહેલાં તે મરણ પામ્યાં હતાં.

* નામમહાશયનું પૂર્ણ નામ દુર્ગાચરણ નામ હતું પણ પુસ્તકમાં વાચકને નામમહાશય એજ નામથી પરિચય આપ્યો છે.

નામમહાશયના જન્મ પછી થોથે વર્ષે તેમનાં બહેન સારદામણીનો જન્મ થયો હતો. સારદામણી પછી બે વર્ષે દીનદયાળને ત્યાં એક પુત્રીનો જન્મ થયો હતો. પણ તે માત્ર ચાર માસજ જીવી હતી. બે વર્ષ પછી ફરીથી ત્રિપુરાસુંદરીએ એક પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો. સુવાવડમયી હકયા પછી તુરંતજ ત્રિપુરાને સુવારોગ લાગુ પડ્યો અને તેથી તે થોડા વખતમાં મરણ પામ્યાં. માતાના મરણ પછી એક મહિને બાળક પણ મરી ગયું.

પોતાની નથુંદ બગવતીને એક પુત્ર અને એક કન્યા સોંપી ત્રિપુરા-સુંદરી આ લોક છોડી ગયાં. નામમહાશયનું વય તે સમયે માત્ર આઠ વર્ષનું હતું. પિતાએ ફરીથી લગ્ન કર્યું નહિ. બગવતી બાળ વિધવા હતી. ધણીજ માયાથી તે પોતાના બાઇનાં બાળકોને ડોકરતી. બગવતી સંબંધે કોઈ વાત નીકળતાં નામમહાશય કહેતા કે: “ બગવતી ફોજજ મહારાં જન્મ જન્મનાં માતા હશે. એમના અત્યંત પ્રેમને લીધે મહેને મહારી માતા કદી સાંભરી નથી.”

દીન દયાલ એક મહાણુ અને આચારવાન હિંદુ હતા. તે કલકત્તામાં રાજકુમાર અને હરમસત્ર પાલ ચોધરીની પેઢીમાં સાધારણ નોકરી કરતા. કલકત્તામાં દીનદયાલનું એક નાનું ઘર હતું.

પાલબાળુ અને દીનદયાલ વચ્ચે શોઠ નોકરનો સંબંધ ન હતો પણ તેઓ દીનદયાલને પોતાનો કુટુંબી હોય એવોજ ગણતા. સત્પત્નિષ્ટ નિર્ભોબી અને ધર્મશીર દીનદયાલ ઉપર પાલ બાળુનો અત્યંત વિશ્વાસ હતો. દીનદયાલને કોઈ દિવસ તેઓ જીએ સ્વરે કહેતા નહિ. એક વખત વર્ષે આખરેહિસાબ ગણતારા પાંચ સાત હજાર રૂપિયાની ભૂલ આવી. દીનદયાલ ગોઠાણો કરે નહિ એવો પાલબાળુને પૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. તેમણે દીનદયાલને ખુટતી રકમ ખર્ચે ખાતે લખી દેવા કહ્યું. દીનદયાલને આ રૂપિયા બાબત બહુ લાગતું. એક વર્ષે ખુટતા રૂપિયાનો હિસાબ મળ્યો. આથી પાલબાળુને દીનદાયળપર દ્રઢ વિશ્વાસ બેઠો અને દીનદયાલ કંઈક પૈસા કમાય અને પૈસે ટકે સુખી થાય એવી ગોઠવણ કરવા લાગ્યા. નિર્ધન પણ ધર્મપરાયણ દીનદયાલબાળુના નિર્ભોબપણાનું એક દર્શાવ અત્યંત આપું છું.

પાલબાળુ જલ્દીજાલધે માલ બહારમામ મોકલતા. કોઈક વખત તેમને

નારાયણ મંજ પશુ માલ મોકલવો પડતો. તે વખત નારાયણ મંજ જતાં રસ્તામાં ચોરનો પશુ બહુ ભય હતો. માલ હોડી મુર્ચે મોકલવો પડતો. પાલખાણને દરેક હોડીની સાથે પોતાનો એક વિશ્વાસ નોકર મોકલવો પડતો, એક વખત દીનદયાલને પશુ હોડીની સાથે જવું પડ્યું. સહી સલામત સ્થાને પહોંચ્યા પહેલાં સંધ્યાકાળ થઇ ગઇ. તે દિવસે દીનદયાલ હાથમાં લાકડી લઇ આખી રાત જાગતા બેસી રહ્યા. રાત પૂરી થતા આશરે પાંચ વાગે દીનદયાલ શેઠ ગયા. ત્યાં આગળ એક ખાડામાં તેમણે મહોરોથી ભરેલો એક પોડો ભેંચે. દીનદયાલે મહોર હાથમાં લઇ તપાસી જોઇને પાછી ત્યાંજ નાખી દીધી. શેઠમહાર્યે ઝડપટ પરવારી દીનદયાલ બાણુ પાછા હોડીપર ચાલ્યા, અને માછીઓને હોડી છોડવા હુકમ કર્યો. માછીઓએ ઘાતજુ પાણી પરવાર્યા પછી છોડવાનું કહ્યું પણ દીનદયાલે તે માન્યું નહિ.

“ આ સ્થાન ભયંકર છે, હોડી એકદમ છોડો. ” એવી દીનદયાલ બાણુએ આજ્ઞા કરી. હોડી બેચાર માડ ગયા પછી દીનદયાલે માછીઓને હોડી લંઘારવા કહ્યું. દીનદયાલ કહેતા કે “ ગુમધન જોતાં મ્હને લોભ થયો હતો પણ શાએની “ પર દ્રવ્યેષુ છોવવત્ ” એ આજ્ઞા સાંભરી આવી અને મ્હને પાપ કરતાં બ્હીક લાગી. ફરીથી કદાચ લોભ ઉપન્ન થાય માટે દીનદયાલ બાણુએ તુરતજ માછીઓને હોડી છોડવા આજ્ઞા કરી હતી.

નામ મહાશયના બાહ્ય જીવનની સંપૂર્ણ હકિકત મળી શકી નથી. બાલપણથીજ તે મિષ્ટ ખાધો, સુશીલ અને નમ્ર સ્વભાવના હતા. બાલપણમાં તેમનું શરીર હંદપુષ્ટ અને મનોહર હતું. માથાપર લાંબા વાળ હોવાથી તે વધારે સુંદર લાગતા. નિર્વેનનું બાળક એટલે તેમના શરીરપર રૂપાના બે છાં સિવાય બીજા કંઈ પણ જવસ હતી નહિ તો પણ બ્યારે આ સુંદર મનોહર બાળક નાચ કરતું ત્યારે સર્વ પાડોશીઓ તેમના તરફ એકી નજરે જોયા કરતાં. પાડોશની સ્ત્રીઓ આ બાળકને જોતાંજ કંઈ લઇ લેતી અને તેને કંઈક ખાવાનું આપતી પણ બાળક કંઈ લેતુંજ નહિ.

નામ મહાશય બાલપણથીજ બહુ શાંત હતા. સંધ્યા વખતે એકલા બેસી તે આકાશ તરફ જોયા કરતા. આકાશ, ચંદ્ર અને તારા જોઇ તેમને

બહુ આનંદ થતો. તે કોઇ વખત ભગવતીને કહેતા કે: “મા ! અહીં તો ગમતું નથી. આણે, આપણે આ તારા દેખાય છે તે દેશમાં જતાં રહીએ.” ચંદ્રને જ્ઞેતાં નામ મહાશય વૃત્ત કરવા મંડી જતા. ભગવતી દેવી બાળકનો આનંદી સ્વભાવ જોઇ બહુ આનંદ પામતાં અને બાળકને વારંવાર સુખન કરતાં.

ભગવતી દેવી પુરાણની વાતો કહેવામાં બહુ નિપુણ હતાં. બાળકને ઉધાડવા માટે તે મહાભારત અને રામાયણમાંથી બહુ વાતો કહેતાં. ધરમાં બહુ કામ હોય તો ભગવતી દેવી વાત કહેતાં નહિ, પણ બાળક વાત સાંભળ્યા વિના ઉધેજ નહિ એટલે ગમે તેમ કરી ભગવતીને વાત કહેવી પડતી. ભગવતી જે જે વાતો કહેતાં તેનાં બાળકને રાત્રે સ્વપ્ન આવતાં. રાત્રે દેવદેવીનાં દર્શન થતાં ચમકી ઉઠતા. તે ભગવતીને ઉધમાંથી જમાડતા નહિ, પણ પચાસીમાં શાંત બેસી રહેતા. રાત્રિ પૂરી થતાં નામ મહાશય પોતાના સ્વપ્નની વાત કહેતા. ભગવતી સર્વ વાતો સાંભળી આશ્ચર્ય પામતાં.

જ્ઞાનપણમાં નામ મહાશય બહુ રમતિયાળ નહતા, પણ બીજાં બાળકના આમંદથી કોઇ કોઇ વાર રમવા જતા. રમતમાં જો કોઇ જુદું બોલતું તો નામમહાશય તેની સાથે વાત કરવાનું બંધ કરતા અને જ્યાં સુધી તે “હરે જુદું નહિ બોલું” એવી પ્રતિજ્ઞા ન કરે ત્યાં સુધી તેની સાથે મિત્રતા કરતા નહિ. કોઇ બે બાળકો લડતા તો નામમહાશય બન્નેનું સમાધાન પણ કરી આપતા. દરેક બાળકને નામમહાશય પર બહુ પ્રેમ હતો. રમતમાં અથવા હસવામાં પણ નામમહાશય કદી જુદું બોલતા નહિ. નામમહાશયનું આવું સત્ચરિત્ર જોઇ આખા મામને તેમના પર અત્યંત પ્રિતી થતી હતી.

માતાના મૃત્યુ પછી નામમહાશય ભગવતી દેવીના લાડમાં ઉછરવા લાગ્યા. વય વધતાં તેમને જ્ઞાનલાલસા ઉત્પન્ન થઇ. હાલની પેઠે તે વખતે સ્થળે સ્થળે નિશાળો નહોતી. નારાયણમંજમાં માત્ર એકજ બંગાળી નિશાળ હતી. નામમહાશયે તે નિશાળમાં પોતાનો અભ્યાસ શરૂ કર્યો. આ નિશાળમાં ફક્ત ત્રણજ ધોરણ હતાં. એટલું બધું નામમહાશયને અભ્યાસ છોડવો પડ્યો તેથી તેમને બહુ દિલગીરી થઇ. દિવાળી પર દીનદયાળ પોતાને ત્યાં આહવા ત્યારે નામમહાશય તેમની સાથે કલકત્તે બહુવા જવા તૈયાર થયાં.

પણ દીનદયાળે ના પાડી. દીનદયાળે કહ્યું કે: “ સૌધારણ્ય આવકમાં તને બ-
ણાવી શકાય નહિ. ” એ ઉત્તર સાંભળી નાગમહાશય બહુ ખિન્ન થયા.
તેમની કલકતે જવાની આશા બંધ થઈ ! તેમણે હવે નંજીકમાં કોઈ રકુલની
તપાસ કરવા માંડી. તપાસ કરતાં સાંભળ્યું કે દાકામાં ધણી નિશાળ છે.
દાકા ત્યાંથી પાંચ માઈ દૂર છે. ત્યાં બહુવા જવાથી રરોજ દસ માઈ ચાલવું
પડે. ભગવતીદેવીએ નાગમહાશયને ત્યાં બહુવા જવાની ચોખ્ખી ના કહી,
પણ નાગમહાશયે તેમનું માન્યું નહિ. એક દિવસ કોઈને કહ્યા વિના તેઓ દાકા
આશ્વા ગયા. આખો દિવસ નિશાળના શોધમાં રહ્યાં. છેવટે એક બંગાળી
નિશાળ જોધને ઘેર પાછા રહ્યાં. ઘેર પાછા રહતાં રાત પડી મઠ. ભગવતી
દાનસ લઈ તેમને શોધવા નીકળ્યાં. મામમાં ઘેરેઘેર શોધી વળ્યાં. કોઈ ઠેકાણે
માલૂમ નહિ પડવાથી ભગવતી ધરમાં બેસી રહતાં હતાં, એટલામાં નાગ-
મહાશય આવી પહોંચ્યા. ભગવતીએ તુરતજ તેમને ખાવાનું આપ્યું, અને
“ સવારનો ક્યાં મયો હતો ? ” એમ પૂછતાં નાગમહાશયે સર્વ હકિકત તેમને
કહી દીધી અને કહ્યું કે: “ આવતી કાલથી નિશાળે બહુવા જવું છે. સવારે
આઠ વાગે ખાવાનું કરી આપજો. ” નાગમહાશયનો અભ્યાસ માટે આગ્રહ
જોઈ ભગવતીએ બિલકુલ આનાકાની કરી નહિ.

બીજે દિવસે નિશાળમાં શખલ થવા માટે જોઈતા પૈસા લઈ નાગ-
મહાશય દાકા ગયા અને ત્યાં નોર્મલ રકુલ (Normal School) માં
શખલ થયા. નિશાળમાં તે પંદર માસજ બંધા. પંદર માસમાં ફક્ત એજ
દિવસ તે ચેરહાજર હતા. વરસાદના દિવસમાં પણ તે એક દિવસ ચેરહા-
જર રહ્યા નહોતા. એ પરિશ્રમથી તેમનું શરીર કાંઈક ક્ષીણ થયું હતું. તે
કહેતા કે: “ દાકા બહુવા જતાં મ્હને કોઈ દિવસ કંઠાળો આવ્યો નથી,
જંગલની ઝાડીમાં પણ હું નિર્ભયપણે ચાલ્યો જતો. જો મ્હને જૂખ લાગ-
તી તો એક પૈસાના ચણા લઈ ખાતો. ”

દાકાથી ઘેર આવતી વેળા તેમણે એક પ્રેત જોયું હતું. એ સંબંધમાં
તે કહેતા કે: “ જૂત, પ્રેત વગેરે સર્વ સત્ય છે. શીરામકૃષ્ણ પરમહંસ મ્હારા
ગુરુદેવ છે તે પણ જૂત, પ્રેત સત્ય માને છે. દાકાથી જ્યારે ઘેર આવતો હતો

ત્યારે એક દિવસ મહેં જૂત જોયું હતું. એક પીપળાના ઝાડની નીચે તે ઉભું હતું. હું ઘેર આવતો હતો તે વખત મ્હારી નજર તેનાપર પડી. હું ચમકી ધણી વખત સુંધી ત્યાં ઉભો રહ્યો, પણ તે આકૃતિ ત્યાંથી ખસી નહિ; પછી મહેં જરા હાંમત રાખી અને મહેં તેવું કાંઈ બગાડ્યું નથી, મહેને તે સા માટે નુકસાન કરશે ? એવું ધારી હું ચાલવા લાગ્યો. હિંમત ભેર હું તેં ઝાડ આગળથી પસાર થઈ ગયો. પસાર થઈ ગયા પછી મહેં એક બંધાનક હાસ્ય સાંભળ્યું, પણ મહેં પાછું ફરી જોયું નહિ. એ પછી એ વધુ વખત મ્હારે આવું બન્યું હતું. પણ મહેને તે પ્રેતે કાંઈ નુકસાન કર્યું નથી.”

નિશાળના એક શિક્ષકનો નાગમહાશય ઉપર બહુ પ્રેમ હતો. રોજ ચાલીને આવતા જોઈ તેમણે નાગમહાશયને પોતાને ત્યાં રહેવા કહ્યું હતું, પણ નાગમહાશયે તેમ કરવા ચોખ્ખી ના પાડી. નાગમહાશયની ખત અને દ્રવતા જોઈ તે શિક્ષકે કહ્યું હતું કે : “ આ બાળક કોઈ મહાન પુરુષ થવાનો છે. ” એવું બવિધ્ય કથનાર શિક્ષક હાલ જીવિત નથી, નહિ તો પોતાની બવિધ્યવાણી સત્ય ફરેલી જોઈ તેમને ખતિ આનંદ થાત.

ઢાઢા નૌમૈલ સુલભાં એ ઘોડો વખતજ બપુવા છે, પણ એટલા સમય-ક્રમાં તેમણે જંગાળી બાધાનો બહુ સારો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના અક્ષર બહુ સુંદર હતા. તે જંગાળીમાં લેખ પણ લખી શકતા. તેમણે આરિત્ય અને ધર્મ ઉપર કેટલાક નિબંધ પોતાની નોટમાં લખ્યા હતા. કલકત્તે ડૉક્ટરી અભ્યાસ કરવા આવ્યા ત્યારે તે બધા નિબંધ પુસ્તકાકારે હાવી તેને “ બાળકોને ઉપદેશ ” એવું નામ આપ્યું હતું. આ પુસ્તક હજી પણ દેવ-ભોજમાં કોઈ કોઈ ઘેર જોવામાં આવે છે.

નાગમહાશયના પરમભક્ત હરપ્રસન્ન મથુમદારનાં પત્નીએ નાગમહા-શયના સુખથી તેમના બાલ્યજીવન વિષે કેટલીક હકીકત સંભળી છે. તેમણે કૃપા કરી આ લેખક ઉપર તેમના બાલ્ય જીવન વિષે એક પત્ર લખ્યો છે. તે પત્ર અત્રે પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

પૂર્વ ભાગ—

મહેને બાળાના (નાગમહાશયના) બાલ્યજીવનની હકીકત બરાબર મળી

નથી. તેમણે સ્વયંબધી મળે એ કશું છે તે અંગે લખું છું. કેટલીક બા-
બતો તમને પણ માલુમ હશે. સત્ય વચન માટે તેમને કેટલું ખંમતું પડ્યું
છે એ વિષે તેમણે વાત કરી હતી. એક વેળા સ્વમામમાં છોકરાઓ સાથે
તેઓ રમવા ગયા. રમતમાં બે પક્ષ પડ્યા હતા. રમતમાં કાંઈ તકરાર પડી.
સામા પક્ષવાળાએ નાગમહાશયને સમાધાન કરવા કહ્યું. નાગમહાશયે પોતાના
પક્ષનું દિન ન સાચવતાં સત્ય જોઈ ત્યાં જઈ, તેથી નાગમહાશયનો પક્ષ
હાર્યો. નાગમહાશયના પક્ષવાળા તેમના પર બહુ ગુસ્સે થયા અને તેમને
ત્યાં ને ત્યાં જ ખૂબ માર માર્યો. એમનાં કપડાં પણ ફોડીવાળાં થઈ ગયા.
એટલું બધું વાચ્યું છતાં તેમણે બગવતીદેવીને બિલકુલ વાત કરી નથી; કા-
રણ કે તે બાળક હતા કે બે બગવતી દેવી બાળકો તો પેલા છોકરાઓના
માબાપ સાથે લડવા જશે. બીજી કેટલીક હકિકત બાળકા જેવી નથી. અ-
મારા આદર્શ ત્યાગી ગુરુનું કવનચરિત્ર તમે જનસમાજ સમક્ષ મૂકવા ધારો
છો તેથી અમને આનંદ થાય છે.

હી.

સાગિની.

નાગમહાશયનું વય દિનપર દિન વધવા લાગ્યું. હવે તે બાળક મરી યુ-
વક થયા હતા. બગવતી દેવીએ તેમને માટે કન્યાની શોધવધુ કરી દીન
દયાલને કલકત્તે પત્ર લખ્યો. વિક્રમપુર પાસેના રાષ્ટ્રજિયા મામ નિવાસી
શ્રીકૃષ્ણ જગન્નાથદાસની પુત્રી પ્રસન્નકુમારી સાથે નાગમહાશયનો વિવાહ થયો.
પ્રસન્નકુમારીને ત્રણ ભાઈ હતા. મહેશ, હરેન્દ્ર અને બગવાનચંદ્ર. જગન્નાથ-
દાસ એક વયોવૃદ્ધ ગૃહસ્થ હતા.

નાગમહાશય અને તેમની બહેન સારદામણીનાં લગ્ન એકે દિવસે થયાં.
નાગમહાશયનાં લગ્ન દિવસે થયાં હતાં. વિવાહ પછી પાંચ માસે નાગમહા-
શય કલકત્તે આવ્યા.

પ્રકરણ ૨ જી.

કલકત્તે આગમન.

કલકત્તે આવેલા નામમહાશય કેમ્પબેલ મેડિકલ સ્કુલ (Campbell Medical School) માં ઘણા સમય એ સ્કુલમાં તે દોઢ વર્ષ કરતાં વધુ રહ્યા નથી. નામમહાશયે મેડિકલ સ્કુલ શા કારણથી છોડી તે માલુમ પડ્યું નથી.

કેમ્પબેલ સ્કુલ છોડી નામમહાશયે જમાણાના સુપ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર વિદ્યારીલાલ બાદુડીની પાસે હોમીઓપથી શીખવાનું શરૂ કર્યું. નામમહાશયના સમ્બંધિનને લીધે બાદુડી મહાશય એમના પર બહુ પ્રેમ રાખતા અને બહુ કાળજી પૂર્વક શીખવતા હતા. તેમને પ્રેક્ટીકલ જ્ઞાન આપવા પોતાની સાથે દરદીને ત્યાં પશુ લઈ જતા. નામમહાશય સાંજ સવાર બાદુડી ડૉક્ટરને ત્યાં જતા અને ઘેર આવી હોમીઓપથીનાં પુસ્તકો વાંચતા. આવી રીતે એ વર્ષ વીતી ગયાં.

ડૉક્ટરનું કામ જરાબર બાંધવા માટે હવે નામમહાશયને કલકત્તેજ રહેવાનું હતું. એમનાં પત્ની હજી સુધી પિયરમાંજ હતાં, એટલે નામમહાશયને પોતાનાં પત્ની સાથે ગિલકુલ પરિચય થયો નહતો. કોઈ વખત પરિચય થવાનો સમય આવતો તોપણ નામમહાશય ત્યાંથી છટકી જતા. દીનદયાલના ઘરમાં યોગમાયા નામની એક છોકરી હતી. તે ધણી વખત દીનદયાલ સાથે કલકત્તે આવતી. તેણે સુરેશ બાપુને એ વાત કરી હતી.

બમવતી દેવીને પણ એ વાતની ખબર હતી, પણ તેમને એથી બહુ લાગતું નહિ. “હમણાં એની માં પર પ્રિતી નથી તો પાછળથી થશે.” એમ બોલી બમવતી દેવી મન વાળતાં, પણ દુષ્ટ કાળ રાક્ષસે બમવતીની સર્વ આશાઓ ધૂળમાં મેળવી. આમાશયથી પ્રસન્નકુમારી મરણ પામવાના

સમાચાર કલકત્તે આવ્યા. નાગમહાશયને દિલગીરી પોતે થઇ પણ “જમવાને મહેને સંસાર બંધનથી મુક્ત કર્યો.” એવા વિચાર આવવાથી કંઇક શાંતિ થઇ. દીનદયાલને એ સમાચારથી બહુજ દુઃખો લાગ્યો. તેમણે ફરીથી દેશમાં જઇ પુત્રનો વિવાહ કરવાનું નક્કી કર્યું પણ થોડા વખતમાં મનમગતી કન્યા મળી શકી નહિ એટલે વિવાહનો આર પોતાના જમાઇ પર મૂકી પોતે નાગ-મહાશયને લઇ કલકત્તે આવ્યા.

નાગમહાશયે હવે પોતાનું હોમીઓપેથીક દવાનું કામ શરૂ કર્યું. એક નાની પેટી ખરીદી તેમાં દવાની શીશીઓ મોઢવી નાગમહાશય ફળીએ ફળીએ ફરી ગરીબ દુઃખીને દવા આપવા લાગ્યા. બાદુડી ડૉક્ટર કહેતા કે; “ગંબીર રોગ પણ નાગ મહાશયના પ્રીસ્ક્રિપ્શન (Prescription) પ્રમાણે દવા આપવાથી સારો થતો હતો. રોગની પરીક્ષા કરી દવા આપવામાં નાગમહા-શય બહુ હોશિયાર હતા.” એક વખત નાગમહાશયનાં સાસુ કલકત્તે આવ્યાં હતાં. તે પણ પોતાના જમાઇનાં બહુ વખાણ કરતાં. ધીમે ધીમે નાગ મહાશય કલકત્તામાં પ્રસિદ્ધ થવા માંડ્યા. હજી તો તે બહુવા પણ જતા. પોતાની વિદ્યાર્થી અવસ્થામાં પણ નાગમહાશય ગરીબ અને દુઃખી માણ-સોના આશ્રમદાતા થયા. હજી હોત તો નાગમહાશય અત્યારથી પૈસા કમાઇ શકત પણ તેમણે કદી તેમ કર્યું નહિ. તે ધંધા તરીકે કોઇને દવા આપતા નહિ. માત્ર ગરીબનેજ આપતા.

નાગમહાશયનો સ્વભાવ બહુ પરોપકારી હતો. પરોપકાર કરવાની તક મળતાં તે કદી ચૂકતા નહિ. પારકાને માટે હલકું કામ કરતાં પણ અચ-કતા નહિ. તેમના પિતાના મિત્રો તેમની પાસે બબ્બરમાંથી કેટલીક ગીળે મંગાવતા ! નાગમહાશય તેમનાં ચોખાણાળનાં મોટાં પોટલાં પણ કંચકી લાવતા ! એક સારા ડૉક્ટરને મજૂરી કરતાં પણ શરમ આવતી નહિ !

વિપતિમાં આવી પડેલા ગમે તેવા મનુષ્યને મદદ કરવામાં નાગમહાશય તૈયાર રહેતા હતા. તેમની પોજમાં પ્રેમચંદ મુન્સી નામનો એક મહા કૃપણ ગૃહસ્થ રહેતો હતો. તેની પાસે ધણી પૈસા હતા, છતાં પ્રેમચંદ ચાકર રાખતા નહિ. પોતાના એક પિત્રાઈ બાઇ પાસે રધાવતા અને પાણી પણ તેની પાસે

બરાવતા. પૈસા ખર્ચવાના જમને લીધે પ્રેમચંદ મુન્શી પોળમાં કોઈ સાથે સંબંધ રાખતા નહિ.

પ્રેમચંદ મુન્શીનો પિતાઈ બાઈ યોગ્ય વખત પછી અચાનક મરણ પામ્યો. પ્રેમચંદ પોળમાં ઘેર ઘેર ફરી આવ્યા પણ કોઈ એની સાથે સ્થાન જવા કમુલ થયું નહિ. આખરે પ્રેમચંદ નામમહાશય પાસે આવ્યા. નામમહાશય અને તેમના પિતા જન્મે રાખ દાહ કરવા સ્થાન ભૂમિમાં ગયા.

બાહુડી મહાશયને ત્યાં એક વર્ષ થય પછી નામમહાશયને સુરેશભાણુ સાથે પરિચય થયો. સુરેશ તેમને ‘મામા’ કહેતો. સુરેશ હાટખેલાના પ્રસિદ્ધ દત્તવંશનો હતો. શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેખો પરિચય થતા પહેલાં સુરેશ બ્રહ્મસમાજ હતો. સુરેશ નિરાકાર બ્રહ્મવાદી, દેવ દેવી કાંઈ માનતો નહિ. આ બાણુ નામમહાશય અત્યંત શ્રદ્ધાળુ, હિંદુ, દેવ દેવી તો શું પણ બ્રાહ્મણ સુદાને અતિશય માન આપતા. કોઈ કોઈ વખત જન્મે વચ્ચે ઘોર વાદ્યુદ્ધ થતું. નામમહાશય કહેતા કે “ હિંદુના દેવ દેવી પણ સત્ય અને તમારું બ્રહ્મ પણ સત્ય. અનેક સાધન બજનના પ્રભાવથી અનેક જન્મે બ્રહ્મચારી થાય છે; અને તે પણ લાખમાંથી એક બેનેજ. વેદ, પુરાણ, તંત્ર, મંત્ર, એ બધું તમે જુદું કહો છો ? બ્રહ્મચારી એ મનુષ્ય જીવનનું પરમ લક્ષ્ય ખરું પણ આ બધા બ્રહ્મચારીનાજ રસ્તા છે. મહામાયાની કૃપા વિના કોણ બ્રહ્મચારી થઈ શકે એમ છે ? ” સુરેશ ધીમેથી ઉત્તર આપતો; “ મામા ! અમે તો તમારા દેવી દેવીઓને બિલકુલ માનતા નથી. ” સુરેશ ગમે તેમ બોલતો પણ નામ મહાશયની શ્રદ્ધા અને દબતા જોઈ તે બહુ આશ્ચર્ય પામતો.

સુરેશ દરરોજ સંધ્યા કાળે નામ મહાશયને ત્યાં જતો. જન્મેને દરરોજ વાદવિવાદ થતો પણ કોઈ પોતાનો મત છોડતું નહિ. એવા વિરૂદ્ધ પ્રકૃતિના અને વિરૂદ્ધ મતના બે પુરૂષોને કેવી રીતે મૈત્રી થઈ તે કહી શકાતું નથી. સુરેશ અને નામમહાશયની મૈત્રી સાધારણ મૈત્રી ન હતી. તેઓ ઇશ્વર સિવાય બીજી વાતો બાંધેજ કરતા. જન્મેની મૈત્રી જીવન પર્વત ટકી રહી હતી.

સુરેશ કોઈ કોઈ વખત નામમહાશયને કેશવચંદ સેનની સમાજમાં લઈ જતો. કેશવની બકિત અને બાપણુ જોઈ તેમને બહુ આનંદ થતો પણ સમા-

જનો આચાર વ્યવહાર તેમને પસંદ પડતો નહિ. જલસામાંજે પ્રકટ કરેલાં
“ ચૈતન્ય ચરિત, સુસલમાન સાધુનાં જીવન ” ઇત્યાદિ પુસ્તકો તે બહુ પ્રેમથી
વાંચતા. સમાજનું,* “ આમાર દે મા પામલ કરે, બીર કાજ નહિ જાન
વિચારે. ” એ બગન તે ઉન્નત આવધી માતા. તેમનો કંઈ બહુ સારો નહતો.

સુરેશ કહે છે કે: “તેને પ્રથમ પરિચયથીજ નાગમહાશય સંસાર આસ-
કિાશય છે એવું લાગ્યું હતું. તે બાસ્માવસ્થાથીજ સદાચારી અને ધર્મનિષ્ઠ
હતા. ” નાગમહાશય આ જીવન, લોકાચાર, દેશાચાર અને ગૃહસ્થાચાર માનતા.
પૂર્વ બંગાલમાં એક માણસ નાસ્તિક મતનાં કેટલાં પુસ્તકો વાંચી લોકોમાં તે
વિચાર ફેલાવતો હતો. નાગમહાશયનો તેની સાથે મેળાપ થયો. નાગમહાશય
સાથે તેણે તર્કથી વાત કરવા માંડી. નાગમહાશય તર્કમાં હાર્યા તોપણ તેમણે
હૃદય સ્વરે કહ્યું: “ તમે ગમે તેમ કહો પણ હૃદયના અસ્તિત્વ સંબંધી મૂંઢે
નિષ્ક્રુલ સંશય નથી. હૃદય છે તે છેજ. ” પોતે હૃદય એથીના સાધુ થયા
પછી પણ કહેતા કે: “ હૃદય છે કે નહિ તે વિશે શા માટે વિચાર કરો
છો ? તમે સાધન કરી જુઓ, એટલે જરૂર માણસ પડશે. હૃદય છે એની
સાબીતીની જરૂર નથી. હૃદય સ્વતઃ પ્રકાશજ છે. ”

હવે નાગમહાશયનું મન ડોહરી શીખવામાં રહ્યું નહિ. હવે એમનું
ચિત્ત ધર્મ પર મૂક્યું હતું. પિતાને દુઃખ થાય એમ ધારી તે બાદુડીને ત્યાં
જતા. નાગમહાશય સંસ્કૃત બોલતા નહોતા તેથી તેમણે પુસ્તક, તંત્રાદિ
પુસ્તકોનું બંગાળી ભાષાંતર વાંચવાનું શરૂ કર્યું. કોઈ પંડિત નગરે પડતાં
તેઓ તુરંતજ તેમની પાસે જતા અને શાસ્ત્રની બાબતો પૂછતા. નિત્ય ગંગા-
સ્નાન કરતા અને એકાદશીનું વ્રત નિયમિતરૂપે કરતા. દરરોજ સાયંકાળે તે
કાશીમિત્રના સ્મરણવાદ પર ફરવા જતા. કોઈ કોઈ વખત રાત પડતી તો
પણ ચિંતાતુર હોયે ત્યાંજ બેસી રહેતા. રાત્રિ ગંભીર ! મનુષ્ય સખ પોતાની
હાતી પર લઈ ચિતા સળગે છે ! સ્મરણવાસી વૃદ્ધો સાથે એક તાર મિલાવી
સ્મરણવાહિની ગંગા જીવન મરણનાં જાન આપ છે. એ જાન સ્પષ્ટ સમ-

* હે મા ! અમને તારાં પ્રેમમાં પામલ (વાંકા) બનાવી દે. અમારે જ્ઞાન-
વિચારનું કામ નથી.

જાતું નથી. પણ હૃદયસ્પર્શી છે! આવે સ્થળે એસી નાગમહાશય વિચાર કરતા કે: “અનિત્ય ! સર્વ અનિત્ય ! સંસાર અનિત્ય ! સત્ય માત્ર અમૃતાન ! તેને ન જાણ્યો—ન જાણ્યો તો જીવન બચે ! એ અમૃતાનને કેવી રીતે જાણે ? મૃતને એ માર્ગ કોણ બતાવે ? ”

કાશીમિત્રના સ્મશાન ઘાટપર કોઇકોઈ વેળા, સાધુ, સંન્યાસીઓ અને સાધકો આવતા. નાગ મહાશય દરેકને અનેક સલાહો પૂછતા. કોઇ તેમને બરાબર ઉત્તર આપતા નહિ. નાગમહાશયે જાણ્યું કે: “સાધકનો મોટો જાગ સિદ્ધિમાં જ બટકે છે. પરબક્તિ તેમના જીવનનો હેતુ નથી.” એ ઘાટ પર તેમને એક તાંત્રીક સાથે મેળાપ થયો. નાગમહાશયે તેને વામા-ચાર વિષે કેટલીક હકિકત પૂછી. તેણે નાગમહાશયને કેટલીક બીમત્સ ક્રિયા બતાવી. નાગમહાશય એકદમ ચમક્યા ! તેમણે તાંત્રીકને કહ્યું: “તમે ધર્મને નામે બહુ પાપ કરો છો. તમે તંત્રનો ખરો મર્મ સમજ્યા જ નથી.” તાંત્રીક ત્યાંથી એકદમ ચાલ્યો ગયો. એવા સાધુ અને સંન્યાસીનો મેળાપ થવાથી નાગમહાશયને કોઇ વખત ધર્મમાં અમત્સા ઉત્પન્ન થતી હતી. તેમને એક વૃદ્ધ બ્રાહ્મણ પર બહુ મત્સા હતી. એ બ્રાહ્મણ તાંત્રીક મત પ્રમાણે સંન્યાસ લઇ સ્મશાનમાં સાધન કરતો હતો. બ્રાહ્મણ બહુ સદાચારી અને સાત્ત્વિક હતો. તેનામાં બેદ શુદ્ધિ બિંદુકલ્પ હતી જ નહિ. બ્રાહ્મણે તંત્ર સાધનાનો ગૂઢ મર્મ અને ષટ્ચક્ર રહસ્ય નાગમહાશયને બતાવ્યું. નાગમહાશયે તંત્ર મત પ્રમાણે સાધન કરવા ઇચ્છા બતાવી. પેલા બ્રાહ્મણે કહ્યું: “બાઈ! અમારે આપણા દેશમાં તંત્રને નામે માંચાસુગ્ધ છવો બહુ પાપ કરે છે. મહેં તેને તેનું ખરું રહસ્ય સમજાવ્યું છે. એ પ્રમાણે સાધન કરજો. મોં જમદગ્ન્ય જરૂર ત્હારે કસ્યાલુજ કરશે. ત્હારી ઇષ્ટદેવતાની લાલસા પણ પૂર્ણ થશે.” આ બ્રાહ્મણ માટે નાગમહાશય કહેતા કે: “એ બ્રાહ્મણ સાધન માર્ગમાં ધણો આગળ વધેલો હતો. તેને સહેલે યાન થયું હતું.”

એ વૃદ્ધ બ્રાહ્મણના ઉદ્દેશ અનુસાર નાગમહાશયને કોઇ કોઇ વખત અર્ધ રાત્રે સ્મશાનભૂમિમાં જઈ જપ કરવા પડતા. એક દિવસ ધ્યાન કરતાં કરતાં તેમને શુભ જ્યોતિનાં દર્શન થતાં ત્યારથી તે નિયમિતરૂપે રાત્રે સ્મશાનમાં જઈ જપ અને ધ્યાન કરતા.

એ વાત દીનદયાએ બાપી ત્યારે તેમને પોતાના પુત્ર માટે ચિંતા થવા લાગી. પોતાનો મુવાન પુત્ર સંસારવાસના ત્યાગ કરવા સાધન કરે છે એવું બાપી ક્યા સંસારમુખ્ય પિતાને શોક ન થાય? તેમણે તુરંતજ પોતાના જમાઈ ઉપર પુત્ર માટે કન્યાની ગોઠવણ કરવા પત્ર લખ્યો. દીનદયાજી ધારતા કે: “પુત્ર મુવાન છે, સંસાર બંધન નથી એટલે સ્થાનમાં જઈ સાધુ સંન્યાસી સાથે એસે છે. લગ્ન થયા પછી તે બધું છોડી દેશે.” પણ મનુષ્યની ધારણા ક્યારે સફળ થાય છે?

તેમના જમાઈએ તુરંતજ એક કન્યા શોધી કહાડી. એ કન્યાનું નામ શરત્કામિની હતું. તેના પિતા દેવભોગમાંજ રહેતા હતા. કન્યાની ખબર કલકત્તે આવી. પિતાએ નાગમહાશયને વિવાહ સંબંધી વાત કહી પણ નાગમહાશયે પુનઃ લગ્ન કરવા યોગ્ય ના પાડી. દીનદયાએ તેમને બહુ સમજાવ્યા, પણ નાગમહાશય મિલકતુલ સમજ્યા નહિ. એક દિવસ રીસમાં દીનદયાએ બાપુએ ઉપવાસ કર્યો. નાગમહાશયે પણ તેમ કર્યું. જાનનેનો આખો દિવસ અશ્વાતિમાં ગયો. દીનદયાએ કોષમાં આવી કહ્યું: “ત્યારે માટે અમારે જીવું દરવું? મહેં નહીં કર્યું તે હવે ના કેમ કહેવાય?”

નાગમહાશય: “એકવાર તો પરણ્યો હતો. તે બિચારી મરી ગઈ. હવે બીજી પરણાવી તેને શા માટે મૃત્યુમુખમાં સોંપો છો?”

દીનદયાએ: “તેનું નશીબ એવું હતું કે તે મરી ગઈ! તેં તો નથી મારી નાંખીને? વિધાતાએ જે નિર્માણ કર્યું હતો તે થશે, પણ જો તું મ્હારું કશું નાહ માને તો ત્હારું કશું બધું થવાનું નથી. તું એમ ધારે છે કે મ્હારી આરાતું ઉલ્લંઘન કરી તું ધર્મમાં ઉત્તર થઈશ?”

મહા વિપદ! એક બાણુ પિતાની આરા! બીજી બાણુ ધર્મ માર્ગમાં વિક્ષ! સ્ત્રી સંગ નરકનું દારા છે, તેમાં લાખડ થવા પિતાની આરા! અરે ભગવાન! શું થશે! એક દિવસ નાગમહાશયે પિતાને કહ્યું: “જીઓ, લગ્ન કરવાથી માણસને બહુ કષ્ટ સહન કરવું પડે છે. લગ્ન કર્યા પછી ધર્મ માર્ગમાં વધવું બહુ કઠણ છે. તમે આમલ છોડીશો અને મ્હને આ બંધનમાં ન નાખો. મ્હારું શરીર છે ત્યાં સુધી હું તમારી સેવા કરીશ. ધેર પુત્ર વધુ આવી સેવા

કરો તેના કરતાં હું તમારી વધારે સેવા કરીશ. મહેને કૃપા કરી ખંચનમાં ન નાખો.”

પુત્રનું વિવાદપૂર્ણ વદન જોઈ અને તેના સખ્યો સાંભળી જુદાં બહુ દુઃખ થયું. તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે: “ એના સુખને માટે હું એને પરણવા આગા કરું છું, પણ જો લગ્નથી તે દુઃખી થતો હોય તો મ્હારે શા માટે એને આમંત્ર કરવો? હે મન! લગ્ન કરાવવાના વિચાર માંડી વાળ.” દીનદયાલના મનને તેમનો આ વિચાર મચ્યો નહિ. દુર્ગાચરણ લગ્ન કરી પુત્રવાન થાય અને દીનદયાલનો વંશ જગતમાં કાયમ રહે એવું જ તેમના મનને તો મમતું હતું. તે વખત જુદા કાંઈ બોલ્યા નહિ. એક દિવસ જુદા એકલા બેસી રહ્યા કરતા હતા. નામમહાશય તે વખત ધરમાં નહતા. ધરમાં આવતાં પોતાના જુદા પિતાને રહ્યા કરતા જોયા. નામમહાશયને પોતાની જાતપર તિરસ્કાર આવ્યો: વિચાર કરવા લાગ્યા, “ પિતા સિવાય આ જગતમાં મ્હાઈ ખડું સર્ગુ બન્ય કોઈ નથી! બરે! મ્હારા તરફથી તેમને આટલું દુઃખ! નામ! ત્હારા ધર્મને નાખ ખાણમાં! અને આજથી જ પિતાની આગા પાલન કરવાનું વત લે. જો વિવાહ કરવાથી પિતાને શાંતિ થતી હોય તો, તું તેમ કર.” આવો વિચાર કરી નામમહાશય પિતા પાસે આવ્યા અને કહ્યું: “ પિતાજી! હું લગ્ન કરવા તૈયાર છું.”

દીનદયાલને પુત્રના વચન પર અઢા બેડી નહિ. ત્હેમણે ખિન્ન હૃદયે અને અશ્રુપૂર્ણ નેત્રે પુત્રના સુખ સાધું જોયાં કહ્યું. નામમહાશયે ફરીથી કહ્યું:— આપ દેશમાં ત્વરાથી પત્ર લખો અને લગ્નની તારીખ નક્કી કરવા સૂચવજો.”

દીનદયાલ બહુ પ્રસન્ન થયા. તેમણે મદમદ સ્વરે કહ્યું: “ ત્હેં મ્હાઈ માન રાખ્યું તે બહુ સારું કહી. વિવાહ કર, પછી ત્હારે જેમ કરવું હોય તેમ કર્યાં કરજો. હું ત્હને બિલકુલ કંઈ કહીશ નહિ. હું આશીર્વાદ આપું છું કે ભગવાન ત્હારી વાસના પૂર્ણ કરશે.” દીનદયાલ બાપુ તુરતજ પાલ બાપુને ત્યાં ગયા, અને તેમને શુભ સમાચાર કહ્યા. પાલ બાપુએ લગ્નનો અર્ધપર્ચ પોતાને શિર રાખ્યો.

સર્વે આનંદમાં છે પણ જેનાં લગ્ન છે તેના હૃદયમાં તો દારણ

અગ્નિ ! પિતાને વચન આપી નામમહાશય ખ્દાર ચાલ્યા ગયા. તેમણે આખો દિવસ એકાંતમાં ફર્મા કીધું અને આખી રાત મંગાના કિનારા ઉપર બેસી રહ્યા હતા. “ અન્ય રોગીને માટે વેદ છે પણ મહારા રોગનો વેદ ક્યાં હશે ? મહારા દુઃખ કું કોને કરું ? ” આવા આવા અનેક વિચારો કરી આખી રાત તેમણે રહ્યા કરવામાં કહાડી દિનદયાલને એ વિષે કાંઈ માલુમ પડ્યું નહિ. તેમણે તો વિવાહની તારીખ નક્કી કરવા ઘેર પત્ર લખ્યો અને લગ્ન સામગ્રી ખરીદવા લાગ્યા.

ધીમે ધીમે સર્વ વસ્તુઓ દીનદયાલ ખાતે લઈ આવ્યા. વરને માટે કપડાં લાવવાનાં બાકી રાખ્યાં. દીનદયાલે નામમહાશયને પોતાને મન પસંદ કપડાં લઈ આવવા કહ્યું. નામમહાશયે પોતાના પિતાનેજ એ કામ

આજે દેશમાં જવાનું છે. દીનદયાલ સામાન તૈયાર કરવામાં રોકાયા છે. નિયમ પ્રમાણે આજે પણ નામમહાશય ગંગા તીરે ગયા. ઘેર આવતી-વેળા તેમણે મંગાને પ્રણામ કરી કહ્યું : “મા ! સાંભળ્યું છે કે તું પતિતપાવની છે ! સંસાર આશ્રમમાં જવાથી જો મહારા શરીરે મહિનતાનો કાલવ લાગે તો કૃપા કરી ધોષ નાખજો. મહને હરનિસ ત્હારા ચરણમાં રાખજો. ” નામમહાશય ઘેર આવ્યા એટલે પિતા પુત્ર રોડેજનપર ગયા.

પ્રકરણ ૩ જી.

પુનઃ લગ્ન અને ડૉક્ટરનો ધંધો.

લગ્ન સંબંધી વાત નીકળતાં નામમહાશય કહેતા કે : “ માત્ર ઉત્તમ પ્રજા વાસનાથી લગ્ન કરવામાં કાંઈ દોષ નથી, પણ હાલના જમાનામાં તેમ થઈ શકતું નથી. પૂર્વના ઋષિમુનિઓજ એ કામ કરી શકતા. બ્રાહ્મ, શુદ્રો, સનક અને સનકુમાર જેવા પુત્રો જન્મતા સોંપી તેઓ વાનપ્રસ્થાશ્રમ શ્રદ્ધા કરતા. આ જમાનામાં બ્રાહ્મોજ કાંઈ

તેમના ક્ષેત્રું કરી શકે એમ છે. હાલનાં લમ તો એક જાતનો અભિમાન છે ! ” તે પછી પોતાના પુત્ર લમ માટે બોલતા કે : ” શું કરે ? પિતા આશ્રમે માન આપી મહારી કબજા વિરૂદ્ધ મહારે પરજીવું પાડ્યું. ”

લમ પહેલાં પાંચ છ દિવસ અમાઠ પિતા પુત્ર દેશમાં આવી પહોંચ્યા. જોત જોતામાં શુભ દિવસ આવી પહોંચ્યો. કન્યાનું ધર ગામમાંજ હતું. લમ પ્રસન્ને દીનદયાએ બહુ ધામધૂમ કરી હતી. નિર્વિને શુભ કાર્ય સમાપ્ત થયું. સંસારબદ્ધ ન થતાં કબર દર્શનને માટે પુરુષાર્થ કરવાની નાગમહાશયની આજ્ઞા બાંગી પડી ! પોતે વિચાર કરવા લાગ્યા : ” શું હવે હું સંસારમાં પડ્યો ! પૈસા કમાવા પડશે. મહારે અન્યની સુલામગીરી કરવી પડશે ? નહિ, હું તો જીવન પર્યંત કોઇની નોકરી નહિ કરું. ” ડાહ્યરનો ધધો કરવાનું નક્કી કરી પિતાપુત્ર પાછા કલકત્તે આવ્યા. સુરેશ કહે છે કે : ત્યાંથી આવીને તુરંતજ નાગમહાશયે પોતાનો ડાહ્યરો ધધો શરૂ કર્યો. તે દરદીને ત્યાં વિઝીટ (Visit) કરવા પશુ જતા.

ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવામાં, રોગીની સારવાર કરવામાં, બગવાન વિષે વાતો કરવામાં નાગમહાશયના દિન આનંદમાં જતા હતા, તેવામાં એકએક બગવતી દેવીની મંદિરીના સમાચાર આવ્યા. નામ મહાશય તુરંતજ પાછા દેશમાં ગયા. નાગમહાશયને જોતાંજ વૃદ્ધ બોલી ઉઠ્યા : ” દીકરા ! તું બિલકુલ કરીશ નહિ. સમજી જો કરશે તે ખર્ચ. હવે તું મોટો થયો છે. હવે સંસારમાં મહાર્ કાંઈ કામ નથી. ત્યારે મુખ જોયું. હવે હું મરીશ તેની મહને શીકર નથી. ” નાગમહાશયે તેમને પોતાની દવા ચાલુ કરી પશુ દવાએ કાંઈ અસર કરી નહિ. બગવાનને હવે તેમને વધારે વખત સંસારમાં રાખવાં નહતાં. મૃત્યુ પૂર્વે તેમણે નાગમહાશયને પોતાની પાસે બોલાવ્યા, અને જ્યાંએ બોજન કર્યું કે નહિ તે વિષે પૂછી જોયું. મરણ કાળ પહેલાં પંદર મિનિટ પર તો તે જપ કરતાં હતાં. તેમણે નાગમહાશયને કહ્યું : ” હવે વિલખ નથી. સમજી મહને બોલાવે છે. ” નાગમહાશયને માથે હાથ મૂકી ડાહ્યીએ કહ્યું : ” બેટા ! ત્યારા બાપે ત્યારા જીવન વિષે મહને કાંઈક કહ્યું છે. તું પુરુષાર્થ કરજો. પુરુષાર્થ કરવામાં કદી પાછો ન પડીશ. ત્યારાં લમ ચવાથી તને કાંઈ

વિધન નહિ આવે. ધધરની કૃપા માટે પ્રાર્થના કરેજો. ધધર તને જરૂર સહાય કરશે. " આટલું બોલી ડોશી પડી ગયાં. મુખમાંથી 'રા' શબ્દ નીકળતાંજ એમનો પ્રાણવાયુ નીકળી ગયો ! નાગમહાશયના બીજી વારનાં લભ પછી સાત વર્ષે ભગવતી દેવીનું મરણ થયું.

અત્યાર સુધી શોક શું વસ્તુ છે તે નાગમહાશય સમજતાજ નહિ. તેમને પોતાની પત્ની સાથે હજી સ્નેહ બધાયો ન હતો. માતા ન્હાનપણમાં મરી ગયાં હતાં, પણ ભગવતી દેવીના સ્નેહે તે વખતે તો તેમનો શોક બૂલાવી દાધો હતો, છતાં ભગવતીના મરણથી નાગમહાશયને બહુ આઘાત થયો. તેમનાથી ધરમાં રહી સકાતું નહિ. કોઈ કોઈ વખત તે ભગવતી દેવીની ચિતાબૂમિમાં જઈ આખી રાત ત્યાં બેસી જઈ કરતા. કોઈ કોઈ વેળા જંગલમાં ચાલ્યા જતા. તેમની ન્હાની બ્હેન સારણ કહે છે કે: "એ વખતે મ્હારો ભાઈ ઉન્મત્ત (માંદ) જેવો થઈ ગયો હતો. બંને એને પરાણે અવગણતાં. કોઈ કોઈ વખત અમારા ધરની પાછળના મેદાનમાં તે સખની માફક પડી રહેતા. એમની આવી દશા જોઈ બંને કલકતે પણ લાખી અમારા પિતા-બીને તેડાવ્યા હતા."

ભગવતી દેવીની મરણ ક્રિયા પરવારી નાગમહાશય પિતા સાથે કલકતે આવ્યા. શોકનો વેગ કાંઈક ઓછો થયો પણ તેના બદલામાં તેમને એક બીજી ચિંતા પેડી. નાગમહાશય રાત દિવસ એજ વિચાર કરતા કે: "મનુષ્ય જન્મતમાં શા માટે જન્મે છે ? શા માટે મરે છે ? મૃત્યુ પછી તેની શી સ્થિતિ થતી હશે ? ભગવતી દેવી ક્યાં હશે ? તે ક્યાં લોકમાં વસતાં હશે ? મ્હાં ફેં માથું દુઃખતાં ફેાધ્યાનો છવ નીકળી જતો તે હવે પાછું ફરીને જોતાં પણ નથી ? શું મરણ થતાં બધો સંબંધ તુટી જતો હશે ? જો એમજ હોય તો પછી લોકો દુનિયામાં " મ્હાં ફેં મ્હાં ફેં " કેમ કરતાં હશે ? જન્મ, જરા અને મૃત્યુનું રહસ્ય શું ? મ્હાં ફેં કર્તવ્ય શું ? મ્હારો ગુરુ ક્યાં હશે?" નાગ મહાશય આખો દિવસ એવા એવાજ વિચારમાં મગ્ન રહેતા.

નાગ મહાશય પૈસા લઈને દવા આપતા પણ કોઈ પાસે પૈસા માગી શકતા નહિ. દરદી પોતાની ધખ્ખથી જોડલા પૈસા આપતો તે લઈ નાગ મહાશય સંતોષ આ. ચ. સ. ૨

પામતા. મોથી તેમનું કામ દિવસે દિવસે વધવા લાગ્યું.

નામમહાશય મિલકતો જાણ આડંબર રાખતા નહિ. તેમણે નિયમિત દવાખાતું પણ ચલાવ્યું નથી. તેમને દૂર વિઝિટ કરવા જતું હોય તોપણ ગાડીમાં બેસતા નહિ. પત્રે આલીનેજ જતા. દરદી તરફથી આડી મળે તોપણ તે ના કહેતા. તે હમેશાં સાધારણ પોષાકમાં રહેતા. પોતાનો એકનો એક પુત્ર સાધારણ મોજશોખથી વિરક્ત રહેતો તે દીનદયાલને મિલકતો ગમતું નહિ. તેમણે એક દિવસ નામ મહાશયને કોઠ પાટકુંન પહેરવા પણ કહ્યું હતું. જવાબમાં નામ મહાશયે કહ્યું કે: “મ્હારે સારા પોષાકની શી જરૂર છે ? એટલા પૈસા કોઠ મરીખને આપ્યા હોય તો તેનું અને આપણું બંનેનું બહુ થાય.” એ સાંભળી દીનદયાલે એક ઊંડા નિઃશ્વાસ નાખ્યો અને કહેવા લાગ્યા: “મ્હેં તારા ઉપર મ્હોટી મ્હોટી આશાઓ બાંધી હતી, પણ હું છેતરાયો. તું તો ધણેજ વિચિત્ર નીવડ્યો !” સંસારચાન શત્રુ નામમહાશયનો અવકાર સંસારથી જુદોજ હતો ! પોતાની પોળમાં કોઈ દુઃખી અથવા બૂખ્યું હોય તો તેનું દુઃખ દૂર કર્યા વિના તે કદી પણ જન્મતા નહિ. તે ગરીબ પાસે પૈસા ન લેતા એટલુંજ નહિ પણ કોઈ કોઈ વેળા તો દરદીને ખરચવા માટે પૈસા આપી આવતા. સ્તામાં કોઈ નિરાધાર રોગી માણસ પડતો તો તેને પોતાને ધેર લાવી મફત દવા આપતા.

એક દિવસ નામમહાશય કોઈ મરીખને ત્યાં વિઝિટ કરવા ગયા. ત્યાં જોતાંજ રોગીની અવસ્થા ભયંકર જણાઈ. ત્રણ ચાર કલાક ત્યાં બેસી રહ્યા અને દરદીને દવા આપી. ઘિયાળાના દિવસ. રોગીની પાસે ફક્ત એક ફાટલી બનાત હતી. તેની સ્થિતિ જોઈ નામમહાશયને બહુ દવા આવી. તેમણે પોતાને શરીરે એટલી શાલ દરદીને ઘોરાડી દાંધી, અને દુરતજ ધર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

દરદીએ બહુ ખૂબો પાડી પણ નામમહાશય પાછા ન ર્યા. તેમણે તો ખદાર નીકળી ખૂબ પાડી કહ્યું: “ડરતો નહિ, હું પાછો કાલે આવીશ,” તેઓ બીજે દિવસે દરદીની પાસે ગયા. રોગી માણસ તેમનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો અને કાલે જતા રહેવાનું કારણ પૂછ્યું. નામમહાશયે કહ્યું: “મ્હારા

કરતાં ગરમ કપડાંની તને બહુ જરૂર હતી. તેથી “હું” ગરમ કપડું આપી ચાલ્યો ગયો.” નાગમહાશય પાસે જાણ ન જોવાથી દીનદયાએ પૂછપરછ કરી. નાગમહાશયે સત્ય વાત કહી દીધી. દીનદયાએ ખૂબ બળદિયા. એ તકરારમાં પિતા પુત્ર બન્નેએ ખાધું નહિ. બીજો દિવસે દીનદયાએ બીજી ગરમ બનાત ખરીદી લાગ્યા. દરદી સારો થયા પછી રોજ નાગમહાશય પાસે આવતો અને તેમને પ્રણામ કરી ચાલ્યો જતો. કોઈ કોઈ વખત તે વળી બીજા કોઈ ગરીબ દરદીને પોતાની સાથે તેડી લાવતો. નાગમહાશય તેને ખુશીથી દવા આપતા.

વળી એક દિવસ નાગમહાશય એક દરદીને જોવા ગયા. તેના ઘરમાં બહુ ભેજ હતો. દરદી સાધારણ પથારીમાં પડી રહ્યો હતો. નાગમહાશયે પોતાનો સૂવાનો ખાટલો તેને ઘેર લઈ જઈ તેના પર તેની પથારી કરી આપી. એ માટે પણ દીનદયાએ તેમને ખૂબ લડયા હતા !

એક ન્હાના બાળકને વાવરીનો રોગ થયો હતો. નાગમહાશયે આખો દિવસ પાસે બેસી ચિકિત્સા કરી પણ બાળક બચ્યું નહિ. સુરેશ કહે છે કે : “ હું ધારતો હતો કે તે દિવસે નાગમહાશયને ખૂબ પૈસા મળ્યા હશે. પણ ઘેર આવ્યા ત્યારે તેમનું ગળતું ખાલી હતું. તેમની આંખમાંથી આંસુ નીકળતાં હતાં. “ અરે ! બીચારાનું એકતું એક છોડે ! મ્હારાથી તેને ન બચાવાયું ! તેનું ઘર સત્ય થઈ ગયું. ” એવું બોલી મ્હારી પાસે રડવા લાગ્યાં. રાત્રે તેઓ જમ્યા પણ નહિ. પાસકા બાળક માટે એટલી બધી દિલગીરી ! ”

નાગમહાશયના આવા વર્તનને લીધે એમનું નામ પ્રસિદ્ધિમાં આવવા લાગ્યું. પાશ્વળાણુએ તેમને પોતાના કુટુંબ-વૈદ (Family Doctor) તરીકે નીમ્યા. બાણુ હરલાલપાલ કહે છે કે : “ બધાં સુધી અમારા ઘરમાં નાગમહાશય ચિકિત્સક હતા ત્યાં સુધી અમારા ઘરમાં એક પણ અકાળ મૃત્યુ થયું નથી. એક વખત પાશ્વળાણુને ત્યાં એક સ્ત્રીને કાંઈ અચાનક રોગ લાગ્યું પડ્યો. નાગમહાશયે દવા ચર કરી પણ તેથી કાંઈ ફેર ન પડ્યો. નાગમહાશયે ગભરાઈ જઈ બાહુડી ડૉક્ટરને બોલાવવા બલામણુ કરી. બાહુડી

ડોકટરે 'આવી દરદીને તપાસી જોઈ આપકમાં સું આપ્યું છે તે નાગમહા-
સયને પૂછ્યું. નાગમહાસયે પોતે આપેલી સર્વે દવાનું પ્રિસ્ક્રીપ્શન કહી દીધું !
બાદુડીએ કહ્યું: “ હું એ કરતાં બીજી સારી દવા આપી શકું એમ નથી.
એ દવા જરૂર અસર કરશે. ” પાલળાણુએ બહુ કહ્યું પણ બાદુડીએ બીજી
દવા ન આપી. ઇશ્વર ઇચ્છયી નાગમહાસયની દવાથી ધીમે ધીમે દરદીને
સાઈ થયું. પાલળાણુનો નાગમહાસય ઉપર ખૂબ વિશ્વાસ બેઠો. તેમણે એક
ચાંદીના નયુનેદાર શેઠામાં અડીસો રૂપિયા ભરી નાગમહાસયને ઇનામ આ-
પવા માંડ્યું. નાગમહાસયે તે પૈસા લેવા ચોખ્ખી ના પાડી. પાલળાણુએ બહુ
દબાણુ કર્યું, ત્યારે તેમણે ફક્ત તેમાંથી વિશ્વ રૂપિયા લીધા અને તુરતજ
ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. પાલળાણુએ એ રૂપિયા દીનદયાલને ખાતે પોતાને ત્યાં
જમા કર્યાં.

નાગમહાસયની એવી વર્તણૂકથી પિતા દીનદયાલને ખૂબ ક્રોધ મ્હડયો. પોતે
પૈસાને માટે જદ્દ વયે નોકરી કરે અને પુત્ર આવી મોટી રકમ મળતા છતાં
પાછી વાળે એ તેમને બિલકુલ ગમ્યું નહિ ! તેમણે નાગમહાસયને બેસાવી
ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. નાગમહાસયે કહ્યું: “ તમેજ મ્હને ધર્મપરાયણુ થવા
ઉપદેશ આપ્યો છે. હું બાળ્યું છું કે મ્હારી દવાની કીમત ફક્ત છ રૂપિયાજ
છે. મ્હેં સાત દિવસજ મહેનત કરી. સાત દિવસની મહેનતના ચૌદ રૂપિયા
અને છ રૂપિયા દવાના એમ ગણી મ્હેં વિશ્વ રૂપિયા લીધા છે. હું વધારે
લઉં તો તે અધર્મ ગણાય. આપ પણ એ પૈસા ન લેશો. ”

દીનદયાલ: “ પાલળાણુ ખુશી થઈને ઇનામ આપે તે લેવામાં શી
હરકત ? તું આવું કરીશ તો ત્હારો બ્યવહાર કેવી રીતે ચાલશે ? ”

નાગમહાસય: “ ચાલે કે ન ચાલે તેની મ્હને દરકાર નથી, પણ હું
પ્રાણાંતે પણ અન્યાયથી કદી વર્તનાર નથી. ભગવાન ન્યાય સ્વરૂપ છે. અ-
ન્યાય કરવાથી આપણું કદી બધું નહિ થાય. ”

નાગમહાસયનો ઉત્તર સાંભળી દીનદયાલ સમજી ગયા કે: પુત્રનું મન
સંસારબ્યવહાર તરફ છેજ નહિ. નાગ મહાસય પિતા પાસેથી જઈ પોતાના
ઝોરદામાં બેઠા, અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે: “ સું આનુંજ નામ સંસાર ? ”

...મે તેવો અન્યાય કરી પૈસા કમાઇએ તોજ સંસારમાં આખર અને માત્ર વધે ! શાઅકારો એને સામરની ઉપમા આપે છે તે વધારે છે. મ્હને તો આવા સંસારની બિલકુલ દરકાર નથી. જેને હું અન્યાય ગણું છું એવું કહે કરી પૈસા કમાઇ દેહનું પોષણ કરવું તેના કરતાં બિલ્લા માગવી એ હું હજાર દર-જાએ સાર માનું છું. ” કેમ વાંચક ? આજ કયો ડૉક્ટર, વૈદ, વહીવટ વ્યા-પારી કે નોકર આવા વિચારો કરે છે ! આજ તો પૈસા માટે લોકોનાં ગળાં રેડેસતાં પાછું વાળીને કોઈ જોતુંજ નથી ! જુઠ્ઠાણાની તો હલજ નથી !

હવે નાગમહાશયનું કામ એટલું બધું વધી ગયું હતું કે જો તેમનામાં લોભ યુદ્ધિ હોત તો પોતે સારા પૈસા પેસા કરત. મહિને ત્રણસો ચારસો રૂપિયા કમાય એટલું કામ એમની પાસે આવતું પણ નાગમહાશય તો ફક્ત ત્રિશ કે ચાલીશ રૂપિયા કમાતા. વીઝીટ કરવા જતા તોપણ દરદી પાસેથી તેના પૈસા માગતા નહિ. જે આપે તે આનંદથી લઇ લેતા. વધારે પૈસા આપે તો ટુરતજ પાછા આપી દેતા. કેટલાક લુચ્ચા લોકો એમને કમતા પણ ખરા ! કોઇક તો એમને વીઝીટ કરવા માટે બિલકુલ પૈસા આપતાજ નહિ. સુરેશ કહે છે કે : “ મામા બ્યારે વીઝીટ કરી ઘેર આવતા ત્યારે ચાર પાંચ માણસો એમને ત્યાં બેઠેલાંજ હોય. ” અનેક મરીજ દરદીઓ એમને ત્યાં આવતા. નાગ મહાશય એમને દવા આપી વીઝીટમાં કમાઇ લાભ્યા હોય તે પણ કોઈ વખત આપી દેતા. કોઈ કોઈ દિવસ તો એમને પોતાને માટે ખાવાનું પણ ન હોય. આવે વખતે તે બે ચાર પૈસાના ચણા ખાઇ ચલાવી લેતા. નાગ મહાશય પોતાની પાસે પાંચ પણ રાખતા નહિ. ખરચતાં બાકી રહે તે દીનદયાલને આપી દેતા. પોતાને કાંઈ કપડાં લેવાં હોય તો તે પણ પિતાને કહી પૈસા લેતા. ધનસંચય સંબંધમાં તે કહેતા કે : “ જેને જે વસ્તુ જોઈએ છીએ તે તેને ભગવાન જરૂર આપે છે. આપણે ચિંતા કરવી નિર-ર્થક છે. ભગવાન પર વિશ્વાસ રાખવાથી સર્વ આશા પૂર્ણ થાય છે. મ્હને અનુભવ થયો છે કે આપણે બહાંયુદ્ધિથી જે કાંઈ કરીએ છીએ તેમાં શક કમાઇએ છીએ ! ”

નાગમહાશય અધર્મી, કપડી અને દુરાચારી માણસને બિલકુલ અમર

આપતા નહિ. એક દિવસ કોઈ વેપારી વૈષ્ણવ સાધુ એક બરસુવાન સ્ત્રી સાથે એમની પાસે ભિક્ષા માગવા આવ્યો. નાગમહાશય તે વખત બગવાનના પ્થાનમાં મગ્ન હતા. બારણા પર “રધે! રધે!” શબ્દ સાંભળી નાગમહાશય બહાર આવ્યા. સાધુને જોઈ તેમને બહુ ક્રોધ વ્હડ્યો. તે બોલી ઉઠ્યા: “દોષ કરી “રધે, રધે,” બોલવાથી ભિક્ષા ન મળે. ખરા સાધુ થઈ ભિક્ષા માગશે તોજ તમને મળશે.” નાગમહાશયના વચન સાંભળતાં સાધુ સ્ત્રી સાથે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. નાગમહાશય મનમાં બળકવા લાગ્યા: “હાય! આર્યાવર્તમાં કેટલો અધર્મ! હિંદુઓની આ સી દશા! આજે મ્હેં કલિ-યુગનું મહાત્મ્ય પ્રત્યક્ષ જોયું!”

વૈષ્ણવ સાધુની પેઠે એક દિવસ એક ભૈરવ કોઈ સ્ત્રીને ભૈરવી બનાવી એમને બારણે ભિક્ષા માટે આવ્યો. નાગમહાશયને જોતાં તેણે માંબળને માટે તેમની પાસે પૈસો માગ્યો. નાગમહાશયે કહ્યું: “તમે ગમે તેમ કરો, પણ હિંદુ સ્ત્રીને ભૈરવી બનાવી બબ્બરમાં ફેરવવાનું કયા શાસ્ત્રમાં લખ્યું છે?” ભૈરવને ખૂબ ગુસ્સો વ્હડ્યો. તેણે કહ્યું: “ન આપવું હોય તો ન આપો પણ આટલું બધું શામાટે બોલો છો?” એટલું બોલી ભૈરવ ભૈરવી ત્યાંથી ચાલ્યાં ગયાં! નાગમહાશય પોતાના ઝોરઘમાં ચાલ્યા ગયા અને પોતાના મન સાથે બોલવા લાગ્યા: “પૂર્ણ ગુર મળ્યા વિના લોકોની આવી દશા થાય છે. પોતે રૂબે છે અને બીજાને દુઝાવે છે!” તે કહેતા કે: “અબ્બામાં પાપ કર્યું હોય તેની માફી મળે છે પણ જે માણસ ધર્મને નામે પાપ અને દુષ્કર્મ કરી લોકોને દુઝે છે તેનો ઉદ્ધાર તો કદીજ થતો નથી!”

એક વખત તેમને કોઈએક અપરિચિત શુદ્ધરથને ત્યાંથી વિચ્છિરને માટે બોલાવવા માણસ આવ્યું. નાગમહાશય ત્યાં ગયા. પેલા માણસે એક સુંદર શુવાન વિધવાને લાવી તેમની સામે ઉભી રાખી અને તેનો ગર્ભ નજ કરવા માટે દવા આપવા કહ્યું. નાગમહાશય તો એ બધું જોઈ સ્તાબ્ધ થઈ ગયા. થોડીવાર પછી જોડ્યા: “કોઈ સારા માણસના કુળમાં કલંક લગાડી તમે આ પાપ કર્યું કર્યું છે. હવે એનો ગર્ભપાત કરી બીજું પાપ શામાટે કરો છો?” નાગમહાશયે બહુ ઉપદેશ આપ્યો પણ પેલા શુદ્ધરથે માન્યું નહિ,

અને નાગમહાશયને પૈસાની લાલચ બતાવવા માંડી. “નાગમહાશય ત્યાંથી એકદમ ચાલ્યા ગયા. તેમણે મનમાં જ કહ્યું: “હાથ ! આ મહાપાપ નિવારણનો ઉપાય શો ? તેમણે બ્રહ્મસમાજના શિવનાથ બાપુનું નામ સાંભળ્યું હતું. નાગમહાશય તેમની પાસે ગયા, અને વિધવાના ગર્ભની વાત કહી. શિવનાથે તેમને બે બ્રહ્મસમાજીનાં નામ આપ્યાં. ત્રણેએ મળી બહુ પ્રયાસ કર્યો પણ પેલા શૂદ્રને માન્ય નહિ. બીજે દિવસે નાગમહાશય ફરીથી ગયા ત્યારે ધરમાં કોઇ ન હતું. પાડોશમાં પૂછતાં ખજર મળી કે એ લોકો તો રાતની દૂનમાં જાગા કરવા કાશી મથુરા તરફ ચાલ્યાં ગયાં છે ! એક બાળકનો છવ ન બચાવી શક્યા તેથી નાગમહાશયને ધણો સંતાપ થતો !

દીનદયાળ પૈસે ટકે સુખી થયા પણ ધરમાં એક રસોડાગ્રા રાખ્યો ન હતો. પોતેજ પોતાને હાથે રાંધતા. કોઇ વખત નાગમહાશય પણ રાંધતા. હવે નાગમહાશયે પોતાની પત્નીને કલકત્તે રાખવાનું નક્કી કર્યું. નાગમહાશયે દેશમાં પત્ર લખ્યો. તુરતજ એમનાં પત્ની કલકત્તે આવ્યાં. કલકત્તામાં તેમનું આ પ્રથમ આગમન હતું. દેશમાં એમણે નાગમહાશયને નહોતા જોયા એમ નહતું. પણ હાલ તેમનું સ્વરૂપ ‘ચુદ્ધ’ હતું. પ્રથમ તે વધુ હતાં. કલકત્તે આવ્યા પછી તે શુદ્ધિથી થયાં. તેમણે તુરતજ પોતાના ધરના બ્યવહારનો ખાર પોતાને શિર ઉપાડી લીધો, અને મત્તપૂર્વક સ્વામી અને ચંદ્ર સેવા કરવાનું શરૂ કર્યું. પુત્રવધૂર્ત શુદ્ધ અને માયાળુ વર્તન જોઇ દીનદયાળને ધણો આનંદ થયો, પણ કોઇ પણ પ્રકારથી નાગમહાશયનું ચિત્ત તેમના તરફ આકર્ષાયું નહિ. નાગમહાશયને શાસ્ત્રાધ્યયનમાં અને ધ્યાન ભજનમાં જેટલો પ્રેમ હતો તેના ચર્તાશ્ર ભાગ જેટલો પ્રેમ સ્ત્રીપર નહતો. પોતાનું કામ કર્યા પછી જે વખત મળતો તેમાં નાગમહાશય પુસ્તકો વાંચ્યા કરતા અને ભગવાનનું ધ્યાન કરતા. કોઇ વખત દીનદયાળને પુરાણની વાતો કહેતા. એ જોઇ તેમનાં પત્નીને દિવસે દિવસે ચિંતા વધવા લાગી.

ભાગવતમાં લખેલું બવાટવીનું વર્ણન અને જડમરતનું વૃત્તાંત નાગમહાશયના મન પર અધિકાર મેળવવા લાગ્યું. જડમરતની કથા વાંચતાં વાંચતાં તેમનું હૃદય દ્રવી જતું. તે વિચાર કરતા કે : ‘સામાન્ય મુગજાળકપર માયા

રાખવાથી જડભરત લેવા મુક્ત પુરુષને જન્મ લેવો પડ્યો. તો પછી સાધારણ જીવોની શી મતિ !” અનિર્વચનીય અને અચિન્ત્ય માયાની શક્તિ વિશે વિચાર કરતાં કરતાં તેમની આંખમાં અંધુ આવી જતાં અને વ્યાકુલતાથી “ મા ! મા ! ” બોલી ઉઠતા. ધીમે ધીમે તેમને ખૂબ ચિંતા થવા લાગી. કેવી રીતે મહામાયાની જાળમાંથી બચાય, સંસારજાળમાંથી કેવી રીતે છૂટાય, આખો દિવસ એજ વિચાર તેમના મનમાં થતો. “ લાભ કર્યું, પૈસા કમાઈ છું, બંધન ઉપર બંધન થતાં જાય છે, હવે મુક્તિનો ઉપાય શો ? મરીબ દુઃખીનાં સંકટ નિવારણ થશે એવા ઉદ્દેશથી યાત્રારતો ધંધો સર કર્યો. રોગીની સેવા કરી, દુઃખીને દાન આપ્યું, કુષાતુરને મ્હોડામાંથી કાઢી અન્ન આપ્યું, તોપણ સંસારમાંથી કેટલું દુઃખ ઓછું થયું ? ત્યારે હું આ દુઃખપૂર્ણ સંસારમાં શા માટે આવ્યો ? હું શા માટે પરપો ? ધિક્ક પૈસા ! ધિક્ક કામિની ! શું એ બેના મોહમાંજ જીવન ગુમાવવું ? કદી નહિ બને. ભગવાનનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કરી આ નરજન્મ સાર્વૈક કરીશ ! ભગવાનનાં દર્શન કરવા માટે કયા પ્રકારનાં સાધન કરવાં ? કેને સરણે જઈ તો ભગવાનનાં દર્શન થાય ? ” આવા આવા અનેક વિચારોને લીધે નાગમહાશયનું મન નિરંતર ઉઠાસીન અને અશાંત રહેતું.

આ સમયે સુરેશ અને કેટલાક બ્રહ્મસમાજી એકઠા થઈ મંંગા તીરે ધ્યાન કરતા. નાગમહાશય ત્યાં એક બાગીચમાં બેસી ધ્યાન કરતા. ધ્યાનતે બ્રહ્મસમાજી કેટલાંક ભક્તિપૂર્ણ પદ ગાતા અને નદી કિનારે હીર્તન પણ કરતા. હીર્તન સાથે નાગમહાશય તૃપ્ત કરતા. બાવાલેશમાં તૃપ્ત કરતાં એક દિવસ નાગમહાશય પડી પણ ગયા. તેમને શરીરે તુક્કાન પણ પાછું થયું. સુરેશ અને બ્રહ્મસમાજીઓ કહે છે કે : બાવાલેશ વખતે ઈશ્વરપ્રેમનાં સર્વ લક્ષણ તેમના શરીર પર સ્પષ્ટ માધુર્ય પડતાં હતાં.

“ મને તેવી મહા અને પ્રેમ હોય પણ જ્યાં સુધી વિધિપૂર્વક દીક્ષા લઈ સાધન કર્યું નથી, ત્યાં સુધી ઈશ્વરદર્શન થાય નહિ. ” એક સાધુનું આવું કહેવું સાંભળી નાગમહાશય કોઈ ગુરૂની તૌલ્ય કરવા લાગ્યા. તેમનું મન ખૂબ વ્યથ થવા લાગ્યું. “ ગુરૂ જ્યાં મળશે ? મહેને મંત્ર કોણ આપે ? ”

એજ વિચાર નિરંતર કરતા. મંગા કિનારે ધણી સંત આવતા, તેમાંથી કોઇ એમને દીક્ષા આપે એવી આશાથી લાંબી રાત સુધી ત્યાં બેસી રહેતા. આમ ધણી દિવસ વીતી ગયા. એવામાં એક દિવસ કુમારદુહીનાં પાટ પર સ્નાન કરતાં કરતાં તેમણે એક ન્હાની હોડી પોતા તરફ ચાલતી જોઇ. હોડીમાં રક્ત એકજ માથુસ હતું. હોડી કિનારે આવતાંજ નાગમહાશય કુત્તહસને ખાતરે ત્યાં ગયા. ત્યાં જતાંજ હોડીમાં પોતાના કુલચુર કૈલાસચંદ્ર બહાચાર્ય પર નજર પડી. નાગમહાશયે તુરંતજ સ્નાન કરી ચુરને પ્રણામ કર્યા અને એકએક કલકતે આવવાનું કારણ પૂછ્યું. કૈલાસચંદ્રે કહ્યું: “ભાઈ ! મહા-માયાના આદેશથી તને મંત્ર દીક્ષા આપવા આવ્યો છું.” જમજમનનીએ તેમની પ્રાર્થના સાંભળી છે એવી નાગમહાશયને ખાતરી થઇ. નાગમહાશય કુલચુરને પોતાને ત્યાં લઇ ગયા. દીનદયાળ પણ ચુરને જોઇ આનંદ પામ્યા. પોતાનો ધર્મવેશો પુનઃ કુલચુર પાસે દીક્ષા લઇ કંઈ કાલો ચરો એવું એમનું માનવું હતું. બીજો દિવસે નાગમહાશયે સપત્ની શક્તિમંત્રની દીક્ષા લીધી. કૈલાસચંદ્ર દીક્ષા આપી તુરંતજ જતા રહ્યા. દીનદયાળે પોતાને ઘેર રહેવા માટે ચુરને ધણો આમહ ક્યોં પણ ચુર રહ્યા નહિ. નાગમહાશયનાં પત્ની કહે છે કે: “કૈલાસચંદ્ર સન્ધ્યાસી હતા. નાગમહાશયને દીક્ષા આપ્યા પછી એક વર્ષ તેમણે દેહત્યાગ કર્યો.”

દીક્ષા લીધા પછી નાગમહાશય સાધનરૂપી સસુદ્રમાં ખૂબ દુબણીઓ મારવા લાગ્યા. જન અને ધ્યાનમાં આખી રાત પણ વીતી જતી. અમા-વાસ્થાને દિવસે ઉપવાસ કરી આખી રાત મંગા કિનારે બેસી જપ કરતા. જપ કરતાં કરતાં કોઈ વખત તેમને બાલચાન પણ રહેતું નહિ. એક દિવસ તે મંગા કિનારે જપ કરતા હતા, ભરતી આવવાથી પાણી એમના દેહ સુધી આવ્યું, તોપણ એમને નિઃશયિ આવી નહિ. બ્યારે પાણી ઉપર ફરી વળ્યું ત્યારે એમને દેહભાન આવ્યું એટલે તરીને બહાર નીકળ્યા. નાગમહા-શય કોઈ વખત ચાંદ્રાવણુ વ્રત પણ કરતા. સુરેશ કહે છે કે: “નાગમહાશય

• “When the disciple is ready the master appears.”
એ સૂત્ર સત્ય જ છે.

તંત્રમત પ્રમાણે પણ સાર્વન કરતા. તે કદી દૂધ, અર્ચન પ્રત્યાદિ લઈ પૂજન કરતા નહિ. દક્ષિણ દીપ્તિ પછી હમેશાં ધ્યાન જપ કરતા પણ એમની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ પ્રેમલક્ષણુ બકિત તરફ હતી.’ આ અવસ્થામાં નાગમહાશયે કેટલાંક “ જમદગ્નિ ” સંપ્રદાયી ભજન રચ્યાં છે. જપ અને ધ્યાન કરી સ્થા પછી તે કોઈ વખત ઉચ્ચ સ્વરે ભજન પણ ગાતા.

ધીમે ધીમે તેમનો ધર્મો ભાંગી પડવા લાગ્યો. લોકો ઘેર આવે તે વખત ડૉક્ટર સાહેબ મળેજ નહિ, એટલે તેઓ બીજા ડૉક્ટરને ત્યાં જતાં. તેમનો કમાવાનો રસ્તો ધીમે ધીમે બંધ થવા લાગ્યો.

દીનદયાલથી એ સહન થતું નહિ. તેમને લાગ્યું કે; પુત્ર હાથે કરીને મધું બગાડે છે. સુરેશ જેવો તેનો મિત્ર હતો તેથી દીનદયાલ કાંઈક નિશ્ચિન્ત હતો. ભગવતીના મરણનો શોક દૂર થવાનું કારણ સુરેશની મિત્રાચારીજ છે એમ દીનદયાલ સમજતા હતા. સુરેશ ધાર્મિક અને ગૃહસ્થ છે. આવા માણસની મિત્રાચારી છે છતાં નાગમહાશયનો ધર્મ ઉન્માદ નહિ જપ એવું દીનદયાલને લાગતું નહિ. દીનદયાલ કોઈ કોઈ વખત સુરેશને નાગમહાશયને સમજાવવા કહેતા. હવે તેમને લાગ્યું કે સુરેશ પણ કાંઈ કરી શકતો નથી. નિરપાયે તેમણે પુત્રવધુને સંસારધર્મનો ઉપદેશ આપવા માંડ્યો. તેમણે પુત્રવધુને નાગમહાશયનો ઉન્માદ દૂર કરવા કહ્યું, પણ તે બિચારી શું કરી શકે ? સતીને પોતાના પતિનાં મનોબળ અને ત્યાગવૃત્તિની બરાબર માહિતી હતી. જલ્દ સસરા જે કહેતા તે જાનપણે તે સાંભળતાં પણ બિલકુલ ઉત્તર આપતાં નહિ. ધન્ય સતી !

નાગમહાશય જલ્દ પિતાને તકલીફ આપતા નહિ. બગરતું અને બીજાં સાંસારિક કાર્યો તે પોતે કરતા, પણ પ્રાણુહીન પૂતળી જેમ યંત્રની શક્તિથી નાચ કરે તેવીજ રીતે નાગમહાશય સર્વ કાર્ય કરતા. તેમનું મન સંસારના કોઈપણ કાર્યમાં લાગતું નહિ. ખાતા, પીતા, અને સાધારણ ડૉક્ટરનો ધર્મો કરતા, પણ તે બધું દીનદયાલને લીધે. સસરાનો ઉપદેશ સાંભળી પુત્રવધુ મનમાંજ વિચાર કરતાં કે: આ સંસારી સ્ત્રીઓને મોહમાં નાખે એવી બીજી કોઈજ નહિ હોય. બીજાં કોઈક રીતેજ ન હતો છતાં નાગમહાશય

નિરંતર પોતાની સ્ત્રીનું કન્યાશુ ઇચ્છતા. નાગમહાશય કોઇ વખત પોતાની સ્ત્રીને કહેતા કે: “કામિક અને મામિક સંબંધ ચિરકુળ ટકતો નથી. જન્મ-તમાં જન્મ લઇને જે મનુષ્ય પુષ્કર સાથે પ્રેમ કરે છે તેનું જ જીવન સાર્થક! મનુષ્ય દેહ મળ્યા છતાં મામિક વસ્તુમાં જે લુબ્ધ થાય છે તે જન્મ જન્મોત્તરમાં પણ ભગવાનનાં દર્શન કરી શકતો નથી. તેને વારંવાર સંસારમાં અવતરવું પડે છે. જો ! તું આ મહારા હાડમાંસના પુતળામાં મોહ ન રાખીશ. મહેને બૂલી મહામાયાને શરણે જા. ત્હમારો આ જન્મ સફળ થશે. મહામાયાની કૃપાથી તમારી સ્વાભાવિક કામવાસના પણ નષ્ટ થશે.” તપસ્વીની પત્નીએ પણ હવે સંસારનો મોહ દૂર કરી તપ કરવાનું નક્કી કર્યું.

નાગમહાશયનાં પત્ની કલકત્તે આવ્યા પછી પણ સુરેશ તો હંમેશાં તેમને ઘેર આવ્યાંજ કરતો. કોઇ કોઇ વખત તે નાગમહાશયને ત્યાંજ જમતો. સુરેશ કહે છે કે: “સી આવ્યા પછી પણ નાગમહાશયના ધર્મ ઉન્માદમાં કાંઇ ફેરફાર થયો નથી. તે દેવતા તે દેવતાજ. ગમે તેવી પ્રતિકુળ સ્થિતિમાં પણ દેવતું દેવત્વ નષ્ટ થતું નથી. નાગમહાશય પણ દેવના જેવાજ હતા. સી પાસે છતાં તેમને કોઇ દિવસ કામ વાસના થઇ નથી. ધન્ય એમનો મૃદસ્થાશ્રમ !”

નાગમહાશય ક્રમે ક્રમે ઉચ્ચ સાધન કરવા લાગ્યા. આ બ્રાહ્મુ દીનદયાલ પણ શરીરે અસક્ત થતા હતા. જુદા વયમાં પણ તે પાલખાણને ત્યાં નોકરી કરતા. નાગમહાશયને એ મિલકુલ ગમતું નહિ. જુદા પિતા દેશમાં જઇ નિશ્ચિતપણે ભગવાનની ભક્તિ કરે એવી એમની ઇચ્છા હતી. પિતાને બદલે પાલખાણને ત્યાંની નોકરી નાગમહાશય કરી શકે એમ હતું. દીનદયાલ પછી વખત માળા લઇ જપ કરતા પણ જપ કરતી વેળા કોઇ માણસ આવે તો તેની સાથે વાત પણ કરતા. નાગમહાશયને એથી બહુ ખોટું લાગતું. પિતાને કહી દેતા કે: “આટલી વયે પણ તમે વિવિધચિંતન ત્યાગ કરતા નથી. ભગવાનનું નામ લેતી વખત પણ વિવિધની વાત.” કોઇ કોઇ વખત પિતા પુત્રને વાદવિવાદ પણ થતો. આખરે નાગમહાશયે પિતાની નોકરીનો બાર

પોતાને ફિર હઠાવી પિતાને દેશમાં મોકલવા નહીં કર્યું. પોતાનાં પત્નીને પણ તેમની સાથે ચસુરની સેવા કરવા દેશમાં મોકલ્યાં.

દીનદયાલ અને પત્નીના મધ્ય પછી નાગમહાશય ગંગા કિનારે એકાંત વાસ કરવા લાગ્યા. સુરેશ પણ ત્યાં જતો અને જન્મે મિત્ર ધર્મની વાતો કરતા, પણ નાગમહાશયને માત્ર વાતોથી તૃપ્તિ થતી નહિ. તે કહેવા લાગ્યા કે: “વાતોમાં જીવન ચાલ્યું જાય છે. ઇશ્વરને પ્રત્યક્ષ ન જોયો તો પછી જીવન નિરર્થક!” એક દિવસ સુરેશ કેશવની સમાજમાં સાંભળ્યું કે: “દક્ષિણેશ્વરમાં એક સાધુ છે. તે કામિની અને કાંચનના ત્યાગી છે અને નિરંતર ભગવત્ પ્રેમમાં મસ્ત રહે છે. વળી તેમને ઘડી ઘડી આવ-સમાધિ આવે છે.” એ સાંભળતાજ નાગમહાશયને લઈ ત્યાં જવાની સુરેશને ઇચ્છા થઈ. પણ કાંઈક કારણને લીધે તેનાથી નાગમહાશયને એ વાત થઈ નહિ. આમ બે માસ વીતી મધ્ય પછી એક દિવસ વાત સાંભરી આવવાથી સુરેશ નાગમહાશયને કહ્યું કે: “દક્ષિણેશ્વરમાં કોઈ ઉત્તમ સાધુ છે. જોવા જઈશું? અમારા આચાર્ય કેશવચંદ્ર પણ તેમને નમન કરે છે.” નાગમહાશય તુરંતજ તૈયાર થઈ ગયા. જન્મે જશુ દક્ષિણેશ્વર જવા ધરમાંથી ખંડાર નીકળ્યા. તેમણે સાંભળ્યું હતું કે: “દક્ષિણેશ્વર કલકત્તાની ઉત્તરે છે.” તેથી તે દિશામાં ચાલવા માંડ્યું. તે વખતે ચૈત્ર માસ હતો આકાશમાંથી અમિ વરસતો હોય એવો તાપ પડતો. તોપણ તાપની દરકાર કર્યા વિના જન્મે જશુ ચાલવા લાગ્યા. કોઈ અદૃશ્ય શક્તિજ તેમને તે તરફ ખેંચતી હતી! દક્ષિણેશ્વર કેટલું દૂર છે તે પણ કોઈ જાણતું નહિ. જન્મે ઉત્તરમાં ચાલવા લાગ્યા ખડું દૂર ગયા પછી એક યુસાફરને પૂછી જોયું. યુસાફરે કહ્યું: “તમે દક્ષિણેશ્વરના રસ્તો છોડી આવ્યા છો.” એ સાંભળી જન્મે જશુ પાછા વળ્યા અને યુસાફરના કલા પ્રમાણે દક્ષિણેશ્વરના રસ્તા તરફ ગયા. જન્મે જશુ આશરે બે ને સુમારે દક્ષિણેશ્વરમાં રાણી રાસમણિના કાલી મંદિરમાં આવી પહોંચ્યા.

કેવું મનોહર સ્થાન! જશુ દેવની લીલા જુમિ! સંસારને કોલાહલ નહિ! ગુલાબ અને મોગસનાં પુષ્પની સુવાસથી આજો બાગ સુવાસિત થઈ રહ્યો હતો. કેવો મધુર પવન! કેવું સુંદર સરોવર! કોઈ કોઈ ઠેકાણે જ્યાં

હોવા દેવળ ! કોઈ સ્થળે નવપલ્લવિત વૃક્ષ સર્ગદ પોતાની શ્રાળોએ નમાવી ધીરા સ્વરે કહે છે: “આવ, બાઈ આવ ! સંસાર તમ મનુષ્ય ! અહીં આર ! આજ તારો વિષયાગ્નિ શાંત કરવાનું સ્થાન છે.”

ત્યાંના મંદિર અને બાગ જોતા જોતા બન્ને જણુ ભગવાન શ્રી રામ-કૃષ્ણના આશ્રમના પૂર્વ દિશાના બારણા આમળ આવી પહોંચ્યા. દ્વાર આમળ એક માણસ ગળામાં રૂદ્રાક્ષની માળા પહેરી ઉભો હતો. નામમહાશયે તેને પૂછ્યું: “અહીં એક સાધુ રહે છે તે માં છે ?” પેલા માણસે કહ્યું: “અહીં એક સાધુ રહે છે ખરા, પણ આજે તે ચંદનનગર ગયા છે. તમે વળી કોઈ ખીજે દિવસ આવજો.

આટલું દુઃખ અને તાપ વેડી આવેલા અને આવો ઉત્તર મળ્યો તેથી બન્ને ખૂબ નિરાશ થયા. આપણા બાગમાં સંતનાં દર્શન નહિજ હોય એવું વિચારી તે પાછા ફરવાની તૈયારી કરતા હતા, એવામાં નામમહાશયની નજર એરડીની અંદર પડી. ત્યાં કોઈ માણસ આંખોના સંકેતથી તેમને અંદર બોલાવતો હતો. પેલા માળાધારીએ કહ્યું કે: “એજ તમારો સાધુ !” બન્નેજણુ અંદર ગયા.

માળાધારીનું નામ પ્રતાપચંદ્ર હાજર હતું. નામમહાશય કહેતા કે: “ભગવાનની માયા કેવી વિચિત્ર છે ! પરમહંસદેવ પાસે તેઓ બાર વર્ષ રહ્યા તોપણ હાજરા મહાશયે તેમને ઝોળખ્યા નહિ. સંત જેના પર કૃપા કરે તેજ તેમને ઝોળખી શકે. સોવર્ષે જપ-ધ્યાન કરીએ પણ જો તેની દયા ન હોય તો આપણે તેને કદી ઝોળખી શકીએ નહિ.”

શ્રી રામકૃષ્ણના જીવનમાંથી એક વાત સ્વામી સુબોધાનંદે મૂકે કહી હતી કે, “એક વખત શ્રી રામકૃષ્ણ હૃદય સુબોધાધ્યાય સાથે અમંભા પર જતા હતા. કાલી મંદિરની પૂર્વ દિશામાં એક સરોવર છે. તે વખતે આ સરોવર પાસે બહુ ઝાંક હતાં. શ્રી રામકૃષ્ણે જોયું કે ત્યાં શ્રી જગદંબા એક લાલ સાડી પહેરી કુમારિકાના વેશમાં કેટલીક કુમારિકાઓ સાથે રમત રમતાં હતાં.

* દક્ષિણેશ્વર પાસે પણ ચંચાઈ છે. શ્રી રામકૃષ્ણની એરડીમાંથી ચંચાઈનાં દર્શન થઈ શકતાં.

એ જોતાંજી ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણ “મા-મા” બોલી સમાધિસ્થ થયા. સમાધિ ભંગ થયા પછી તુરતજ તેઓ કાલીમંદિરમાં ગયા, તો ત્યાં પણ કુમારિકાના વેશમાં જે સાડી તેમણે પહેરેલી જોઈ હતી તેજ સાડી જમ-માતાને પહેરાવેલી જોઈ. પરમહંસદેવના મુખથી એ વાત સાંભળી હૃદયે કહ્યું: “તે વખત કહેવું હતું ને ! માને તુરતજ જઈને પકડી લેત !” રામકૃષ્ણદેવ હસીને કહેવા લાગ્યા: “એવું કદી બને ! માની ઇચ્છા અને કૃપા સિવાય તેને ઝોળખે એવું કોણુ છે ? તેની કૃપા સિવાય તેનાં દર્શનજ ન થાય.”

હાજરા મહાશયના પ્રથમ મેળાપથીજ નાગમહાશયને તેમને માટે ખેટો અભિપ્રાય બંધાઈ ગયો હતો. તે કહેતા કે: “પરમહંસદેવની પાસે રહેવા છતાં પણ તેમનામાં સત્ય તો હતુંજ નહિ. અસત્ય બોલી તેમણે અમને પહે-મેજ દિવસે છેતરવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો; પણ દયામય ભગવાન શ્રી રામ-કૃષ્ણ અમને ઝોળખ્યા અને પોતાના ચરણકમળમાં આશ્રય આપ્યો.”

પ્રકરણ ૪ થું.

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ કેવળનાં દર્શન.

૬ નાગમહાશય અને સુરેશ ઝોરકામાં ગયા. ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણ ઉત્તર કે પશ્ચિમ દિશામાં બેસીને ત્યાં સુરેશ દ્વારા બેઠા બેઠા નાગમહાશયે સાક્ષ્ય પ્રણામ કરી ચર્ચુરજી લેવા માંડી, પણ શ્રી રામકૃષ્ણ તેમ કરવા દીધું નહિ. પોતાનો પગ ખેંચી લીધો. નાગમહાશયે વિચાર્યું કે: “હું પોતે હજી પવિત્ર સાધુના ચર્ચુરપર્શ કરવા યોગ્ય નથી.” નાગમહાશય ઉઠી એક ખૂણામાં જઈ બેઠા.

શ્રી રામકૃષ્ણદેવે મૂકે “નામ શું ! ધર ક્યાં છે ? શું કરો છો ? સંસારમાં કોણુ કોણુ છે ? લાભ થયાં છે કે નહિ ?” ઇત્યાદિ વ્યવહારિક પ્રશ્નો

પૂજ્યા, પછી વાતો કરતાં કરતાં શ્રી રામકૃષ્ણદેવ કહેવા લાગ્યા કે: “સંસારમાં ખાભોચીયાની માછલીની પેઠે રહેા, પછી સંસારમાં રહેવાથી કંઈ દોષ નથી. માછલી કાદવમાં રહે છે પણ તેને ઘરિરે કાદવ લાગતો નથી. તેમ તમને પણ સંસારમાં રહેવા છતાં સંસારની ભલિનતા લાગશે નહિ.”

“મ્હેટા માણસને ત્યાં આપા હોય છે, હમેશાં આપા રોકના છોકરાને, “મ્હારો હરિ, મ્હારો રામ,” કહી પ્રેમથી રમાડે છે પણ તેને નિરંતર સ્મરણ હોય છે કે આ રામ અથવા આ હરિ મ્હારો નથી પણ મ્હારો છોકરો તો ખીજોજ છે. સંસારમાં રહેા પણ “મ્હારું કંઈ નથી, મ્હારો તો માત્ર હૃદય છે.” એવી ભાવના રાખી સંસારમાં રહેા તો સંસાર તમને દૂષિત નહિ કરે.”

“પણ દુધ અને પાણી ભેગાં કરીએ તો તે મળી જશે. તેને કહી છૂટાં નહિ પડાય. દુધનું છઠ્ઠાં બનાવી તેને વઘોવી ધી બનાવીએ અને એ ધીને પાણીમાં નાખીએ તો તે ઉપરજ તર્કાં કરશે. સંસાર પાણી જેવો છે અને મન દુધ જેવું છે. પ્રથમ સાધન કરી મનને ધી જેવું બનાવી પછી સંસારમાં રહેા. એટલે તમને સંસારથી કંઈ તુલ્યાન નહિ થાય.”

ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણ આ પ્રમાણે બોલ્યા જતા હતા. નાગમહાશય એક દૃષ્ટે તેમના મુખ તરફ જોયા કરતા હતા ! શ્રી રામકૃષ્ણે પૂછ્યું ! “શું જોયા કરે છે ?” નાગમહાશયે ઉત્તર આપ્યો: “આપને જોવા આવ્યો છું એટલે જોયા કરૂં છું.” પછી કેટલીકવાર સુધી વાતો કરી શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું: “જાઓ ! પંચવટીમાં જઈને ધ્યાન કરો.”

આશરે અર્ધી કલાક ધ્યાન કરી સુરેશ અને નાગમહાશય પરમહંસદેવ પાસે આવ્યા. તેઓ તેમને સાથે લઈ જઈ સધળાં દેવમંદિર દેખાડવા લાગ્યા.

શ્રી રામકૃષ્ણ આગળ અને સુરેશ તથા નાગમહાશય પાછળ ચાલતા. શ્રી રામકૃષ્ણના ઝોરડાની સાથેજ બાર દેવળ છે. શ્રી રામકૃષ્ણ દરેક મંદિરમાં જઈ શિવલિંગની પ્રદક્ષિણા અને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. નાગમહાશય પણ તેમ કરવા લાગ્યા. સુરેશ ધસસમાજ હતો, તે દેવદેવીઓને માનતો નહિ, તેથી તે સ્તબ્ધ થઈ જોવા લાગ્યો, પછી વિષ્ણુમંદિરનાં દર્શન કરી પરમહંસદેવ

બવતારિણી નામનાતા કાલીના મંદિર તરફ જવા લાગ્યા. નામમહાશય અને સુરેશ જોઈ કે: શ્રી રામકૃષ્ણને મંદિરમાં પ્રવેશ કરતાંજ સમાધિ થઈ. થોડો વખત ત્યાં જઈ પરમહંસદેવ સ્તબ્ધ જેવા ઉભા રહ્યા. પછીથી એક બાળક જેવી રીતે પોતાની માને છેડો ઝાલી આમતેમ ઘૂમે તેમ તેઓ બવતારિણીની ચિત્તની પ્રદક્ષિણા કરવા લાગ્યા. દર્શન કરી જાનેને લઈ તેઓ પાછા પોતાને સ્થાને આવ્યા.

આશ્વરે પાંચ વાગે સુરેશ અને નામમહાશયે પરમહંસદેવ પાસે રજા માગી. તેમણે કહ્યું: “દરીથી આવજો. આવવા જવાથી સારો પરિચય થાય છે.”

રસ્તામાં નામમહાશય તેમનાજ વિચાર કરવા લાગ્યા તે સુરેશને કહેવા લાગ્યા: “એ કોણ હશે? સાધુ, સિદ્ધ કે કોઈ દેવ હશે?”

સુરેશ કહે છે: “મહેને હજી તે આવમક્રિપૂર્ણ સુખનું સ્મરણ થાય છે.” ધીની આકૃતિ મળતાં જેમ અમિ સળગી ઉઠે તેમ શ્રી રામકૃષ્ણનાં દર્શન થતાંજ નામમહાશયના હૃદયમાં ધ્વજદર્શનની તીવ્ર લાલસા પ્રકટ થઈ. ખાવાનું કરવાનું પણ છોડી દીધું. ધધો પણ છોડવા માંડ્યો. આખો વખત જપ, ધ્યાન અને સુરેશ સાથે શ્રી રામકૃષ્ણની વાતો કરવામાંજ ગુમાવતા.

એક અઠવાડિયા પછી જાને પુનઃ શ્રીરામકૃષ્ણનાં દર્શન કરવા આવ્યા. ધર્મોન્મત્ત નામમહાશયને જોતાંજ શ્રીરામકૃષ્ણને સમાધિ થઈ. થોડીવાર પછી મૃદુ હાસ્ય કરી બોલ્યા: “તમે આવ્યા તે બહુ સાર થયું! હું પણ તમારી રાહ જોવા કરતો હતો.” પછી નામમહાશયને પોતાની પાસે બોલાવી કહ્યું: “શોક શેનો કરે છે? તકારી અસ્થિ બણી ઉઘી છે.” તે દિવસે પણ પરમહંસદેવે નામમહાશયને અને સુરેશને પંચવટીમાં જઈ ધ્યાન કરવા આજ્ઞા કરી. તેઓ ધ્યાન કરવા ગયા; કેટલાક વખત પછી પરમહંસદેવ તેમની પાસે ગયા. તેમણે નામમહાશયને પાન તમાકુ તૈયાર કરી લાવવા કહ્યું. નામમહાશય દુરતજ આરડીમાં ગયા. શ્રીરામકૃષ્ણે સુરેશને કહ્યું: “તું જાણે છે કે? આ માણસને થોડાજ વખતમાં સાક્ષાત્કાર થશે.” નામમહાશય તમાકુ તૈયાર કરી લાવ્યા, પછી પરમહંસદેવે તેમને પાણીનો ભોટો લાવવા આજ્ઞા કરી.

શ્રીરામકૃષ્ણની સેવા કરવાનો અધિકાર મળ્યો તેથી નાગમહાશયને પણ આનંદ થયો.

બીજી વખત બ્યારે નાગમહાશય શ્રીરામકૃષ્ણ પાસે ગયા ત્યારે તેઓ એકલા હતા. સુરેશ કાંઈ કામમાં પડી જવાથી તે બર્ષ સમયો નહિ. તે દિવસ પણ નાગમહાશયને જોઈ તેમને સમાધિ થઈ જતી. સમાધિની અવસ્થામાં બોલતાં બોલતાં તેઓ એકદમ ઉભા થયા. નાગમહાશય પણ જરા ગભરાયા. શ્રીરામકૃષ્ણે તેમને કહ્યું: “ તું ડોકર છે ! મ્હારે પગે શું થયું છે તે જરા જો ! ” નાગમહાશયે પગે હાથ ફેરવી જોવા માંડ્યું, પણ કાંઈ માલુમ પડ્યું નહિ. નાગમહાશયે કહ્યું: “ પગે તો કાંઈ દરદ માલુમ પડતું નથી. ” શ્રીરામકૃષ્ણે તેમને ફરીથી ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક તપાસવા કહ્યું. નાગમહાશય શ્રીરામકૃષ્ણનો મનોભાવ સમજી ગયા. શ્રીરામકૃષ્ણે પોતેજ તેમના પર કૃપા કરી ચરચુરજ આપી તેથી નાગમહાશયને બહુ આનંદ થયો. તે મણે તેમનો ચરચ પોતાના મસ્તકે અડકાડ્યો. નાગ મહાશય કહેતા કે: “પરમહંસદેવને આપણી ઇચ્છા કહેવાની જરૂર પડતી નહિ. તે આપણા મનનો ભાવ સમજી જતા, અને યોગ્ય લાગે તો આપણા મનોર્થ પૂર્ણ કરતા. ”

આજથી નાગમહાશયને ખાત્રી થઈ કે: શ્રીરામકૃષ્ણદેવ કોઈ સાધારણ સાધુ નથી પણ સાક્ષાત્ નારાયણ ભગવાન છે. તે કહેતાકે: “પરમહંસદેવ પાસે કેટલીક વખત ગયો એટલે મ્હને ખાત્રી થઈ કે તે સાક્ષાત્ નારાયણજી હતા.” કેવી રીતે જાણ્યું ? એમ પૂછતાં તે કહેતા: “ તેમની કૃપાને લીધેજ હું તેમને જોગખી સમ્યો છું. ”

પછી એક દિવસ શ્રી રામકૃષ્ણે પોતાનું શરીર ખુલ્લું કરી તેમને જાતાવ્યું અને કહેવા લાગ્યા કે: “ આ કોણુ હશે ? ” નાગમહાશયે હાથ જોડી નમ્ર ભાવે તેમને કહ્યું: “ પ્રભો ! હવે મ્હને બધી સમજ પડી છે. મ્હને પૂર્ણ શ્રદ્ધા થઈ છે કે તમે જ સ્વયં નારાયણ ભગવાન છો. ” તેઓ તુર-

* શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પછી ઇચ્છા સ્થિતિએ પહોંચ્યા હતા. બ્યારે તે કોઈ પણ શુદ્ધ સાત્વિક મનુષ્યને જોતા કે તુરત તેમને સમાધિ થતી. તેઓ મનુષ્ય માત્રનું જ્ઞાન કદાચ પણ બધી સકતા.

તબ સમાધિસ્થ થયા. નાગમહાશયના મસ્તકપર પોતાનો હસ્ત મૂક્યો. હાથનો સ્પર્શ થતાંજ નાગમહાશયને સમાધિ થઇ. તેમણે બેંચું કે: “સમસ્ત સ્વા-
વર જન્મ અને દરેક વસ્તુમાં એક દિવ્ય જ્યોતિ આપક છે.”

નાગમહાશય વારંવાર કહેતા કે: “શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ પૂર્ણ બ્રહ્મ સનાતન છે. એમનામાં સર્વ અવતારોનો ભાવ છે. એમને હાથે ધણા જી-
વોનો ઉદ્ધાર થશે.*

એક દિવસ નાગમહાશય દક્ષિણેશ્વર ગયા ત્યારે પરમહંસદેવ જમીને સૂતા હતા. તે વખત જ્યેષ્ઠ માસ હતો તેથી ઉકળાટ બહુ થતો. નાગમહા-
શયના હાથમાં પંખો આપી તેઓ સૂઇ ગયા. પંખો નાખતાં નાખતાં નાગ-
મહાશયનો હાથ દુઃખી ગયો, પણ મહારાજની આજ્ઞા સિવાય તેમણે પંખો નાખવાનું બંધ ન કર્યું. ધીમે ધીમે હાથ એટલો બધો દુઃખી ગયો કે પંખો આપોઆપ બંધ થવા માંડ્યો. એટલે તુરતજ શ્રી રામકૃષ્ણે બેઠા થઈ નાગ-
મહાશયનો હાથ ઝાલી લીધો. નાગમહાશય કહે છે કે: “જગવાન શ્રીરામ-
કૃષ્ણની નિદ્રા સાધારણ મનુષ્યના જેવી ન હતી. તે નિરંતર જાગતજ રહેતા.”

એક દિવસ નાગમહાશય શ્રી રામકૃષ્ણ દેવની ઓરડીમાં એક ખૂણામાં બેઠા હતા. ત્યાં “શિવામંદ સુપો શિવોડ્દશિવોડ્દ” બોલતો બોલતો નરેન્દ્ર (પાછળથી સ્વામી વિવેકાનંદ) અંદર દાખલ થયો. પરમહંસદેવે નાગમ-
હાશય તરફ આંખળી કરી નરેન્દ્રને કહ્યું: “આ બહુ દીન છે. એના હૃદયમાં પ્રેમ પણ બહુ છે.” નરેન્દ્રે કહ્યું: “આપ કહો છો ત્યારે તો ખરુંજ હશે.”
પછી બંને જણ વાત કરવા લાગ્યા. વાતમાં નાગમહાશયે કહ્યું: “માની ઇચ્છા પ્રમાણે સર્વ કાંઈ બને છે. માણસ નકામો હું” અને “મહાર્”
કરે છે.” નરેન્દ્ર બોલ્યો: “હું તો એવું કાંઈ જાણતોજ નથી. હું જ પરમાત્મા !
મહારી અંદર અસંખ્ય બ્રહ્માંડ ઉદ્ભવે છે, સ્થિર થાય છે અને પાછાં સમાઈ જાય છે.”

* નાગમહાશયનું કહેવું સત્ય થયું છે, શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસનું પવિત્ર નામ અમેરિકા આદિ પાશ્ચાત્ય દેશમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે, તેમના સિખ્ય સ્વામિ વિવેકાનંદ અમેરિકા પર્વત સનાતન હિન્દુ ધર્મનો ઉપદેશ કર્યો છે.

નાગમહાશય: “ એક કુદ્ર કીડી બનાવવાની શક્તિ પણ તમારામાં ક્યાં છે ? ત્યાં પછી બધાંકડી તો સી વાત ! તેની ઇચ્છા સિવાય બાકી પત્ર પણ હાલી શકતું નથી. ”

નરેન્દ્ર: “ મ્હારી ઇચ્છા સિવાય સૂર્ય ચંદ્ર પણ ચાલી શકે એમ નથી. મ્હારી ઇચ્છાનુસારજ આ બધાંકડ મંત્રવત્ ચાલે છે. ”

શ્રીરામકૃષ્ણ પાટપર બેસી બન્નેની વાત સાંભળતા હતા. તેમણે હસતાં હસતાં નાગમહાશયને કહ્યું: “ તમારા બન્નેની વાત સત્ય છે. વેદાંત મત પ્રમાણે નરેન્દ્ર ખરો છે પણ નરેન્દ્રનો મત સાધારણ મનુષ્યોને માટે નથી. નરેન્દ્ર જન્મસિદ્ધ છે એટલે એને માટે એ માર્ગ સારો છે. ” શ્રી રામકૃષ્ણનાં વચન સાંભળી નાગમહાશય શાંત થયા અને નરેન્દ્રને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. એક વખત તેમને એક ગૃહસ્થે પ્રશ્ન કર્યો કે: “ તમે કોઇ મુક્ત પુરુષ જોયો છે ? ” તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે: “ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ અને તેમના પદ શિષ્ય સ્વામિ વિવેકાનંદ મુક્તજ છે. મ્હેં તેમને પ્રત્યક્ષ જોયા છે. ”

શ્રી રામકૃષ્ણ જે કહેતા તે નાગમહાશય વેદવાક્ય મણી સ્વીકારતા. શ્રીરામકૃષ્ણે પોતાના કોઇ બકતને કહ્યું: “ ઘડતર, વકીલ, દલાલ અને એવા ખટપટના ખીજા ધંધા કરનારાઓને ઇશ્વર સાક્ષાત્કાર બાગ્યેજ થાય! ” આ વાત નાગમહાશયને કાને આવી. દિવસે ધ્યાન કરવા બેસતાંજ તેમનાં સમક્ષ રૌઝી મનુષ્યોનું ચિત્ર ખડું થવા માંડ્યું. શ્રી રામકૃષ્ણનો ઉપદેશ એમને સત્ય લાગ્યો. તેમણે ત્યાંજ સંકલ્પ કર્યો કે: “ જે ધંધો કરવાથી ઇશ્વરપ્રાપ્તિના માર્ગમાં અંતરાય આવે છે, એ ધંધો બાજબી કરવો નથી. ” તેજ દિવસે ઘેર આવી દવાની પેટી અને કેટલીક ગોપડીઓ લઇ જઇ મંમાજીમાં નાખી દીધી અને નરસિંહ મહેતાનું “ નારાયણનું નામજ હોતાં વારે તેને તણએરે. ” એ બજન બોલતા બોલતા મંગારનાન કરી ઘેર આવ્યા !

નાગમહાશયના સંકલ્પની વાત તેમના પિતા દીનદયાળે જાણી એટલે તેમને બહુ ખેદ થયો. દુરવતજ તેઓ કલકતે આવ્યા- દીનદયાળે પાલખાણને ત્યાં પોતાની જગ્યાએ નાગમહાશયને મુખ્યા અને પોતે પાછા દેશમાં ગયા. કલકતે આ એમનું છેલ્લુંજ આગમન હતું.

પાલખાણને ત્યાં નામઠહાસયને બહુ પરિશ્રમ કરવો પડતો નહિ. એમને કોઈક દિવસ કામ કરવું પડતું. ઘટ્ટરનો ધણો ઊડ્યા પછી જપ કરવાને। પણ વધારે સમય મળતો અને દક્ષિણેશ્વર જવાનું થતું સુખમ પડતું. ઘરમાં મંગાજળ રાખવાને એકાંત સ્થાન હતું ત્યાં બેસી નામઠહાસય ધ્યાન કરતા. પાલખાણને કામે કાંઈ બહારમામ જવું પડતું તો ત્યાં જર્ગલમાં અથવા નદી કિનારે જઈ ધ્યાન કરતા. એક દિવસ ધ્યાન કરતાં કરતાં તેમને કાંઈ અદ્ભુત દૃશ્ય થયાં હતાં. તેમણે તે દિવસે ઘેર આવી સુરેશને કહ્યું: “આરો આનંદ ધ્યાનમાં મળે પૂર્વે કદિ મળ્યો નથી.”

શ્રી રામકૃષ્ણના સહવાસમાં વારંવાર આવવાથી નામઠહાસયને તીવ્ર વૈશામ્ય થવા લાગ્યો. સંસાર ત્યાગ કરવાની ઇચ્છા થવાથી શ્રી રામકૃષ્ણની આગ્રા હેવા તેઓ દક્ષિણેશ્વર ગયા, પણ શ્રી રામકૃષ્ણના ઓરડામાં જતાંજ તેઓશ્રી સમાધિ સ્થિતિમાં બોલી ઉઠ્યા કે: “સંસાર આશ્રમમાં શું તુકસાન છે ? તેના (ખપર) તરફ મન હોય એટલે બસ ! ગૃહસ્થાશ્રમ તો બહુ સારો ! કિસ્સાના અંદરથી લડવું બહુ સારું ! ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી ભજન કરવું એ તો કિસ્સાની અંદર રહી લડવા જેવું છે.” નામઠહાસયનું મ્હોડું ઉતરી ગયું. જે શ્રી રામકૃષ્ણહેવે કામની કાંચનના મોહને બાળીને ભસ્મ કર્યો હતો, અને જેના વચન પર તેમને વેદ વાક્ય કરતાં પણ વધારે વિશ્વાસ હતો તેમણે કહ્યું કે: “તું જનકની પેઠે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી શકીશ. ત્હારું જોઈ અન્ય ગૃહસ્થો ખરો ગૃહસ્થાશ્રમ કરતાં શીખશે.” નામઠહાસયનું કાંઈ ચાલ્યું નાહ. તે કહેતા કે: “સુરેશના સુખમાંથી જે વાક્ય નીકળ્યું તે ફેરવવાનું અને તેમની આગ્રાનું ઉલ્લેખન કરવાનું સામર્થ્ય મ્હારામાં ન હતું. મ્હારે માટે એજ રસ્તો હશે.”

શ્રી રામકૃષ્ણની આગ્રા શિરોધારને માની નામઠહાસય બ્યાકુલ થયતો ઘેર આવ્યા. ચતાદવસ “હે પ્રભુ ! હે ભગવાન !” સિવાય બીજું બોલતાજ નહિ. દિવસે દિવસે ભગવદ્ વિરહાગ્નિ પ્રકટ થવા માંડ્યો. કોઈ દિવસ રસ્તામાંજ પડી રહેતા ! કોઈક વખત ‘હા ભગવાન !’ બોલી કાંટાની વાડમાં પણ પડી જતા ! ખાવાપીવાની તો બિલકુલ દરકાર રાખતા નહિ. સુરેશ

જળમસ્તીથી ખવડાવે તેજ દિવસે નામમહાસય જન્મતા. કોઇ દિવસ રાત્રે બે ત્રણ વાગે ઘેર આવતા. ત્યાં સુધી ગંગા કિનારે બેસી જળ સાધન, કરતા. પાલખાણુની નોકરી પણ એમનાથી થઇ શકી નહિ. તેમને એક રણજીત નામના માણસ સાથે યોદ્ધા દિવસ પર પરિચય થયો હતો. રણજીત ગરીબનો છોકરો હતો પણ ધણો ઉદાર અને ધર્મભીરૂ હતો. જે દિવસ નામમહાસય પોતાની નોકરી પર જઇ શકતા નહિ તે દિવસે રણજીત પાલખાણુને ત્યાં નામમહાસયના પત્ની નોકરી કરવા જતો.

વચમાં કાંઇક ખાસ કાર્યને લીધે નામમહાસયને દેશમાં જવું પડ્યું. તેમની સ્થિતિ જોઇ તેમનાં પત્નીને કાંઇ સંકા થઇ. તેમને ખાતરી થઇ કે પતિદેવને મૃદુરચામર પર મિલકુલ રૂચિ નથી. નામમહાસયે પણ તેમને ચોખ્ખું કહી દીધું કે : “ શ્રીરામકૃષ્ણદેવને અર્પણ કરેલા આ દેહથી સંસારનું ખાણ-કાર્ય કદી થનાર નથી. તમે પણ વિષય વાસના છોડી છ મગવાનનું ભજન કરો. જુઓ ! એમાં કોઇ અસૌકરિકે આનંદ છે ! ”

નામમહાસયના વાઘમાં એમનાં જ્ઞેન શ્રીમતી સારદામણીએ સાકના વેલા વાળ્યા હતા. વેલાપર સાક પણ અધામ ઉપું હતું. રૂણીઆમાંના કોઇ માણસ એમના વાઢા પાસે પોતાની ગાય બાંધી મયો. વાઘમાં સાક જોઇ માય દોરડું તોઢાવી ત્યાં જવા મ્હેનત કરવા લાગી, પણ દોરડું બહુ મજબૂત હોવાથી તૂટી શક્યું નહિ. નામમહાસય ઉભા ઉભા માયનો પ્રયત્ન જોયા કરત હતા. સર્વે પ્રાણીમાં કષ્ટરતું દર્શન કરનાર શ્રીરામકૃષ્ણના આદર્શ શિષ્યને માયની દયા આવી. પોતે એકદમ માય પાસે મયા, અને “મા, ખાઓ ! સુખેથી ખાઓ.” એમ કહી માયનું દોરડું છોડી મૂક્યું ! માય છૂટતાંજ વાઘમાં દોડી મઇ અને સાક વગેરે ખાઇ તમ થઇ અને કેટલાક વેલા ચમદી નાખી બહુ તુકસાન કર્યું ! દીનદયાળને પુત્રની આવી વર્તણૂકથી બહુ ગુસ્સો લાગ્યો અને તેમને લડવા લાગ્યા કે : “ પોતે તો કાંઇ કમાવું નહિ ! પોતાનો સંસાર સુખી થાય એવું કરવું તો દૂર રહું પણ ઘરમાં ગિચાડ ચાખાટે કરે છે ? ડોકરનો ધધે તો છોડી દીધો, હવે શું ખાધને છવસો ! ”

નામમહાસય : “ એ શીકર ભગવાનને છે. તમારે ફિકર કરવાની જરૂર નથી. ”

દીનદયાલ : “ સંસારમાં નામ ફરશે કે ? તમારે ધાસ ખાવાથી ચાલવાનું નથી ! ”

નામ મહાશયે નિલકુલ ઉત્તર આપ્યો નહિ, પણ એકદમ વાકામાં જઈ ધાસપાસો લઈ આવ્યા. પિતા પાસે આવી ધાતીયું કઢાડી નાખ્યું અને ધાસપાસો આવતાં આવતાં કહ્યું : “ પિતાજી ! તમારી જન્મે આગા પાલન કરી છે. ખાવા પહેરવા વિષે હવે તમારે ચિંતા કરવાની નથી. તમે હવે નિશ્ચિંત થઈ રૂઝા હરિ નામ જપ કરો. તમારે પહે પડી હું પ્રાર્થના કરું છું કે તમારે આટલી ઉંમરે સંસારમાં મન રાખવું નહિ. જન્મથી મરણુ પર્યંત સંસાર મોહમાં પડ્યા રહેશે તો પછી તમારો ઉદ્ધાર ક્યાંથી થશે ! મહારી ચિંતા તમારે સામાટે કરવી જોઈએ ? મહેં ધધી ઊડી, દીધો એ ખરૂં, પણ મહેં કોઈ વિષયસુખને લીધે અથવા ખસાળ છંદમાં પડી તેમ કર્યું નથી પણ ઇશ્વર ભજન કરી આજ જન્મમાં ઇશ્વરનાં દર્શન કરવા માટે સર્વ ત્યાગ કર્યું છે. ”

દીનદયાલ : “ ત્હને ઇશ્વર મળશે એવી ત્હને ખાતરી છે. ? ”

નામમહાશય : “ હા. મહારા સદ્ગુરૂ શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવને ઇશ્વરનો પૂર્ણ સાક્ષાત્કાર થયો છે. તેમણે ધર્મનાં સર્વ તત્ત્વોનો અને આત્મ તત્ત્વનો પણ અનુભવ કર્યો છે. ઇશ્વરનો ઉપકાર માનો કે તમારા પુત્રને તે પરમ કૃપાળુ ગુરૂદેવે સંસાર મોહમાંથી મુક્ત કર્યો છે. શ્રીરામકૃષ્ણદેવે મ્હને કહ્યું છે કે : “ તને ઇશ્વર દર્શન થશે. ” મ્હને એમના વચનમાં વેદવાક્ય જેટલી મહત્તા છે. મહારા સદ્ગુરૂનો મુખ્ય ઉપદેશ : “ કામિની કાંચલમાં અનાસક્તિ ” છે અને તે ઉપદેશ હું સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં ચૂક્યા માણું છું. તમારામાં અને અમારામાં ફેર એટલોજ છે કે તમે જે માનો છો તે પ્રમાણે સંસાર-વશ થવાથી કરતા નથી અને અમે તેમ કરીએ છીએ. ”

નામમહાશયનાં વચન સાંભળી દીનદયાલ સ્તબ્ધ થઈ ગયા અને ધરમાં સર્વેને કહી દીધું કે : “ દુર્ગાચરણની મરણ વિરૂદ્ધ કૃપાએ કોઈ પણ કામ કરવું નહિ. ”

નામમહાશય દેશમાં રહ્યા ત્યાં સુધી દીનદયાલને સાંસારિક જાંબલોનો

વિચાર કરવાને અવસરજ આવતા નહિ. દર્મેશાં તેમની પાસે એવી જ્ઞાનવાંચી સંભળાવતા. ગામના કોઈપણ માણસ તેમને ત્યાં નક્કામાં ગઈ આવવા આવતા તો નામમહાશય તેમના પર ખીજવાઈ જતા અને કહી દેતા કે: “ તમારે મહારા પિતા પાસે સાંસારિક વિષયનાં ગ્રંથો મારવાં નહિ. તમને ગ્રંથો માર્યાવિના ન આવશ્યક હોય તો અમારે ત્યાં આવશ્યક નહિ. ”

નામમહાશય કલકત્તે આવ્યા અને સુરેશે દીનદયાલાલની ખગર પૂછી ત્યારે તેમણે કહ્યું: “ જે મનુષ્યને સંસારરૂપી નામનો દંડ થયો છે તેને માટે ભગવાનની કૃપા સિવાય ઉદ્ધારનો બીજો માર્ગ નથી. ” થોડીવાર શાંત રહી એકદમ બોલી ઉઠ્યા: “ જય શ્રીરામકૃષ્ણ ! હે રામકૃષ્ણદેવ ! મહારા પિતા પર ક્યા કરો ! ” આટલું બોલતાં બોલતાં નામમહાશય મદમદિત થઈ ગયા અને આંખમાંથી અશ્રુ પણ નીકળી પડ્યાં. થોડીવાર પછી વળી બોલવા લાગ્યા: “ હજી પણ પિતાને *વિષયાસક્તિ છે ! તેમને હજી સંસારની આસક્તિ જતી નથી ! પોતે વ્રત થયા છે, અસક્ત થયા છે છતાં પણ ગામના બીજા માણસો આવતાં તેમની સાથે સાંસારિક વાતોનાં ગ્રંથો મારે છે. ”

દેશમાંથી આવી નામમહાશયે એક દિવસ શ્રી રામકૃષ્ણને કહ્યું: “તેના પર પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે એવું શી રીતે કહેવાય ? હજી “ હું કંઈ છું ” એવો ભાવ તો કાયમ છે. ” પરમહંસ દેવે પોતાના શરીર તરફ આંખો કરી કહ્યું. આ તરફ શ્રદ્ધા હશે તો બધું થશે !” નામમહાશય કહેતા કે: “શ્રી રામકૃષ્ણદેવમાં કંઈ અદ્ભૂત શક્તિ હતી. તેઓ ગમે તેવા માણસનું મન ફેરવી નાખતા. બધા પાપી છવે પણ એમનાં દર્શન અને વચન અવશ્યથી પોતાનું જીવન સુધારી દેતા. એવી શક્તિ સાધારણ ઉપદેશકમાં હોયજ નહિ ! ”

નામમહાશયનો ત્રીજા વૈરાગ્ય જોષ એક દિવસ શ્રી રામકૃષ્ણદેવે કહ્યું: “સંસારમાંજ રહો, ધર છોડ્યો નહિ. સંસારમાં રહી ઈશ્વરદર્શન કરવાં અને બીજા સંસારીઓને પોતાના ચારિત્ર્યદ્વારા ધર્મ માર્ગમાં વાળવા એમાંજ ખરું વીરત્વ છે ! ”

નામમહાશય: “ ધરમાં શી રીતે રહેવાય ? પારકું દુઃખ જોષ શકાવું

નથી, અને તેથી મનની સ્થિરતા પણ રહેતી નથી. ”

શ્રી રામકૃષ્ણ: “ તું નકમો ડરે છે. ના. હું કહું છું અને મા પણ કહે છે કે તને સંસારમાં રહેવાથી બિલકુલ દોષ નહિ લાગે. ત્હારું ચારિત્ર્ય જોઈ અન્ય સંસારીઓ સ્તબ્ધ થઈ જશે ! ”

નાગમહાશય: “ ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી દિવસ કેવી રીતે વીતાવવાં ? ”

શ્રી રામકૃષ્ણ: “ ત્હારે હજા સાધુસંગ કરવો. ત્હારે ખીજા કોઈની બિલકુલ જરૂર નથી. ”

નાગમહાશય: “ સાધુને શી રીતે ઓળખી શકું ? ”

શ્રી રામકૃષ્ણ: “ ત્હારે સાધુ શોધવા જતું નહિ. ત્હારે ઘરમાં રહી માત્ર હરિનામ જેવું. ખરા સાધુ આપોઆપ ત્હારી પાસે આવશે અને કંઈક તે ત્હારી પાસેથી કાંઈક શીખશે. ”

દિવસ પર દિવસ જવા લાગ્યા. નાગમહાશય વિચાર કરવા લાગ્યા: “ જ્યાં સુધી સંસારના વિષયમાં મન છે ત્યાં સુધી શાંતિની આશા રાખવી બ્યર્થ છે. ” તેમણે તુરંતજ પાલખાણને ત્યાંનું કામ રજૂજતને સોંપી નિર્મિતપણે ભગવદ્વિતન કરવાનું નક્કી કર્યું. યોગ્ય અવસર જોઈ નાગમહાશયે પાલખાણને પણ જો વાત કરી.

પાલખાણએ પૂછ્યું: “ ત્હારું યુજ્જાન કેવી રીતે ચાલશે ? ”

નાગમહાશયે કહ્યું: “ રજૂજત દવા કરી મ્હને જે આપશે તેમાંથી હું મ્હારું યુજ્જાન કરીશ. ”

પાલખાણ પણ જાણી ગયા કે; નાગમહાશયથી હવે સાંસારિક કામ ચલાવું નથી. પાલખાણએ રજૂજતને જોલાબો અને તેને જે મળે તેમાંથી અર્ધો ભાગ નાગમહાશયને આપવો જેની સરતે તેને પોતાને ત્યાં નોકર રાખ્યો. રજૂજત નાગમહાશયને જ્યાં પૈસા આપતો નહિ. તેમને હજા ખચ જોડકું આપી બાકીના પૈસા ટપાલ મારફત દીનદાસને મોકલાવી આપતો.

આ વાત સાંભળી શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું: “ જે બહું સાઈ થયું. હવે તું ઇશ્વર ભજનમાં મસ્ત થઈ જા. ત્હારા મનોરથ જરૂર પૂર્ણ થશે. ”

નિર્મિત થવા પછી નાગમહાશય ઊંચતર સાધન કરવા લાગ્યા અને

શ્રી રામકૃષ્ણની પાસે વિશેષ આવળ કરવા લાગ્યા. પહેલાં તે રવિવારે બસવા બીજા રમના દિવસે શ્રી રામકૃષ્ણ પાસે જતા નહિ, તેઓ કહેતા કે: “વિદ્યાન, બુદ્ધિમાન, અને પ્રતિષ્ઠિત માણસો રવિવારે તેમની પાસે બહુ આવે છે. હું મૂર્ખ માણસ, તેમની વાતોમાં શું સમજી શકું ?” એથી તેમને શ્રી રામકૃષ્ણના બીજા ભક્તો સાથે બહુ પરિચય થયો નહતો પણ હવે ઘણી આવળ થવાથી તેમને બીજા કેટલાક માણસો સાથે પરિચય થવા લાગ્યો.

એક વખત ગિરિસ પોતાના એ ત્રણ મિત્રો સાથે દક્ષિણેશ્વર આવ્યો. શ્રી રામકૃષ્ણની ઓરડીમાં પ્રવેશ કરતાંજ તેણે એક દીન માણસને બહુ વિનિત બાવે હાથ જોડી બેઠેલો જોયો ! માણસ શરીરે પાતળો હતો પણ આંખો તારાની પેઠે ચક્રચકિત હતી ! પરમહંસદેવે તેની સાથે ગિરિસને પરિચય કરાવ્યો. ગિરિસ કાંઈ શુભસુદર્તમાં આવ્યો હતો, કારણ કે એક વખતના પરિચયથીજ જન્મેને માઠ સોહાવ સંબંધ થઈ ગયો !

નાગમહાશય હતી પણ દરોજ સંધ્યાકાળે મંગા કિનારે જતા. એક દિવસ ત્યાં ફરતાં ફરતાં એક તરણ વચનો સૌમ્યમૂર્તિ યુવક એમની દષ્ટિએ પડ્યો. તેના પર દષ્ટિ પડતાંજ એમને લાગ્યું કે: “આ કોઈ શ્રી રામકૃષ્ણનો ભક્ત હોવો જોઈએ.” એમનું અનુમાન પણ સાત્ય હતું. એ સ્વામી તુરીયાનંદ (તે સમયે હરિશંજ) હતા. સ્વામી તુરીયાનંદના બ્રહ્મચર્ય વિષે વાત કરતાં નાગમહાશય કહેતા કે: “એમનું બ્રહ્મચર્યજળ અત્યંત છે. એવું ન હોય તો પરમહંસદેવની કૃપા ક્યાંથી થાય !”

હવે નાગમહાશયે બદન અને પગરખાં (જોડા) પહેરવાનું પણ જોડી દીધું. તેઓ પોતાની પાસે એક જાડી કામળ રાખતા. આહાર માટે તેમને શ્રી રામકૃષ્ણે કશું હતું કે: “ધન્યવચ્ચથી જે મળે તે ખાઈ લેવું, ત્યારે વિધિ પાળવાની જરૂર નથી. મને તેનું આદ્ય તોપણ હરકત નથી. ત્હને તેથી દોષ નહિ લાગે.” નાગમહાશય પણ આહાર માટે કાંઈ નિયમ રાખતા નહિ. જે મળતું તે ખાતા. અમુક ચીજ ખાવી અને અમુક ચીજ નહિ ખાવી એવું કાંઈ રાખતા નહિ. સાધારણ રીતે તે ખાતા પણ બહુ થોડું. તે

કહેતા કે: “ જ્યાં સુધી દેહ છે ત્યાં સુધી એને યોક્તું યોક્તું પોષણ આપવું જોઈએ. ” સ્વાદ છૂતવા માટે મિષ્ટ પદાર્થ અને મીઠાનો ઉપયોગ તેઓ કરતા નહિ.

નામમહાશયના ઘરમાં બે ઝોરડા હતા. એક બામમાં કીર્તિવાસ નામનો કોઈ સાધારણ સ્થિતિનો માણસ રહેતો હતો. તેને ત્યાં ઓઝો પોતાને ઘેર કાંમર ખાંડી ચોખ્ખા કરતી. એક વખત પડસાળમાં નામમહાશયે કુસકીની મ્હોટી ઢમલી જોઈ. તેમણે વિચાર કર્યો કે: “ આ કુસકી ખાંડ ચલાવીએ તો બહુ પીડા ઓછી થાય ! ” તેમણે તેજ દિવસથી મંચા પર જઈ કુસકીને પાણીમાં પલાળી, તે ખોરાક લેવાનું શરૂ કર્યું. બેએક દિવસ એમ કર્યું, એટલે કીર્તિવાસને ખબર થઈ. તેણે તુરંતજ બંધી કુસકી વેચી દાંધા અને પછી કોઈ દિવસ કુસકી એકઠી થવા દેતો નહિ. નામમહાશય કહેતા કે: “ * કુસકી ખાવાથી તેમને મિલકુલ તુકસાન થયું નથી, પણ શરીર બહુ સુસ્થ રહેતું. રાત્રિદિવસ ખાવાની ચિંતા રાખીએ તો પછી પ્રભુપ્રાર્થના ક્યારે કરીએ અને જપ ક્યારે કરીએ ? ખાવા સંબંધી બહુ દરકાર રાખવી એ સાદું નથી. જે મને તે ખાવું, ખોરાક અનારોગ્ય ન હોવો જોઈએ. ” કીર્તિવાસ નામમહાશય પર બહુ ભાવ રાખતો. તે તેમને એક સંત જેટલું માન આપતો. નામમહાશય પાસે કાંઈ ન હોય અને કોઈ બિખારી આવે તો કીર્તિવાસ તેને કાંઈક આપી વિદાય કરતો. નામમહાશયનું પર રસ્તા પર હોવાથી એમને બારણે ધણું બિખારી આવતા. એક વખત કોઈ વૃદ્ધ વૈષ્ણવ એમને ત્યાં બિહારા માગવા આવ્યો. તે દિવસે નામમહાશય પાસે ચાર કેળાં સિવાય આહારને માટે કાંઈ નહતું. કીર્તિવાસ પણ ઘરમાં નહતો. નામમહાશયે જરાપણ કમવાયા વિના વૈષ્ણવને ચાર કેળાં આપી દાંધા અને પોતે આખો દિવસ જૂપ્યા રહ્યા.

સુરેશ કહે છે કે: “ નામમહાશય સાથેના ત્રિશ વર્ષના સંબંધમાં મ્હે તેમને કોઈ વખત મિહાઈ ખાતાં જોયા નથી. ભગવાનના પ્રસાદ સિવાય કશી તે મિહાઈ ખાતા નહિ. તે કહેતા કે: છમને સ્વાદની ટેવ પછી બીજાં તો

* આ ઉપરથી બીજા માણસોએ એકદમ આવું કરવાનું શરૂ કર્યું હતું નહીં.

ધિરમજનનાં વિદ્ય આપે. " તેઓ પોતે મિદાઈ ખાતા નહિ પણ બીજાને ખવડાવવામાં બહુ ઉદાર હતા."

નામમહાશય કદિ પણ સાંસારિક વિષય વિષે વાત કરતા નહિ, અને જો કોઈ એમની સાથે એવી વાત કરતું તો ધીમે સ્ત્રીને તે વાત ફેરવી નાખતા.

જો કોઈ વખત પોતાથી એવી વાત થઈ જતી તો તુરંતજ બોલી ઉઠતા કે: " સદ્ગુર ! શ્રી રામકૃષ્ણદેવ ! આજે આવી યુદ્ધ કેમ સુઝાડી ! એટલો વખત ભગવાનનું નામ લીધું હોય તો કેવું સાફ થાય !" કોઈ કારણ-સર કોઈના પર ક્રોધ થતો તો તેજ વખતે પોતાની પાસે જે હોય તે લઈ શરીર પર નિષ્કૃરભાવે પ્રહાર કરતા ! તે કોઈ વખત કોઈની નિંદા કરતા નહિ. એક વખત કોઈ વ્યક્તિના સંબંધમાં તે વિરુદ્ધ બોલ્યા અને તેની નિંદા કરી પછી તુરંતજ તેમને પોતાની બૂલ જણાઈ. પાસે એક ન્હાનો પરચર પડ્યો હતો, તે લઈ પોતાના માથામાં મારવા લાગ્યા. માથુ ફટકું અને બોલી પણ નીકળ્યું. એ બા રજાતાં એક મહિનો થયો. તેઓ કહેતા કે: " ઠીક થયું, પારડા નિંદા કરનારને એવીજ શિક્ષા થવી જોઈએ !" કેમ વાંચક ? તે કદી આવી શિક્ષા ત્હારા શરીરને કરી છે કે ?

કામ જમ કરવાને માટે તે ઘણા ઉપવાસ કરતા. કોઈ કોઈ વખત તો પાંચ છ ઉપવાસ સામટા કરી નાંખતા. એકવાર ચાર અપવાસ કર્યા પછી તે ખાવાનું મન કરતા હતા. એવામાં સુરેશ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સુરેશને જોઈ તેમના મનમાં જરા ખિન્નતા થઈ હોવી જોઈએ. કારણ કે: " હજી મહારા-માથી સ્વાર્થ મયો નહિ ? " એવું બોલી ખાવાની તપેલી ફેંકી દીધી, અને સુરેશને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તે દિવસ પણ તેમણે ઉપવાસ કર્યો. ફક્ત અર્ધા પૈસાના ચણા રાંધી ચલાવી લીધું.

માથાના દુઃખને લીધે નામમહાશયને સ્નાન કરવાનું હોયતું પણ હતું. તેમણે છવનનાં છેલ્લાં વિક્ર વર્ષ સ્નાન કર્યું નથી, તેથી તેમનું શરીર કાણું દેખાતું તેમજ કઠોર સાધનાને લીધે એમના અંગેઅંગમાં કાંઈ અલૌકિક-પણું જણાઈ આવતું. નામમહાશય ધણીજ દીન હતા. ચૈતન્ય ભગવાનનો " તુષાદયિ સુગ્રીવેન તરોરિવ સદિષ્યુમા " ઉપદેશ એમણે બરાબર

અમલમાં રહ્યો હતો. ગિરિશ કહે છે કે: “નામમહાશયમાં અહંકારનો છટિ પશુ હતો નહિ. એમણે ઠાકરો મારી મારીને અહંકારનું માથું છંદી નાંખ્યું હતું.” રસ્તામાં ચાલતી વખતે પશુ તે કોઈનાથી આગળ નીકળી જવા પ્રયત્ન કરતા નહિ. મનુરને પશુ તે માર્ગે આપતા. તે કોઈના બિઝના પર કદી બેસતા નહિ. તે કોઈને ત્યાં પાચરણા પર પશુ બેસતા નહિ. બહુ મંડલીમાં તે જતા નહિ અને જો કોઈક વખત અપાનક જઈ પડતા તો પોતે એક ખૂણમાં હાથ જોડી ઉભા રહેતા. કોઈ એમને હુકો બરી આપે તો તે પીતા નહિ પણ પોતે બધાંને હુકો બરી આપતા. પોતાના જેવો કોઈ માણસ મળતો તો તેને ઘડી ઘડી હુકો બરી આપતા અને પોતે પશુ પીતા. તે માણસ રજા માટે તો નામમહાશય આમહ કરી તેમને બેસાડતા અને વળી હુકો બરી આપતા. તે કહેતા કે: “હું તો પામર પ્રાણી છું, મહારાથી દુનિયામાં બીજો પરમાર્થ થઈ શકે એમ નથી. તમને હુકો બરી આપી એટલી સેવા થાય તો હું મહારો મનુષ્ય જન્મ સરળ માનીશ.”

નામમહાશય રામમાર્ગના સાધક હતા તોપણ તે વિધિપૂર્વક ભક્તિમાં બહુ અદ્વા રાખતા. તે બીજાને પણ સાધન કરવા ઉપદેશ આપતા. નામમહાશય સાથે આઠનવ દિવસ દક્ષિણેશ્વર ગયા પછી સુરેશને કહ્યું કે હામસર ક્ષેટ્ર જવાનું થયું. જતા પહેલાં શ્રી રામકૃષ્ણ પાસેથી દીક્ષા લેવા સુરેશને કહ્યું. તે વખત સુરેશને મંત્ર પર અદ્વા નહતી તેથી જન્મેને ખૂબ વાદવિવાદ થયો. આખરે સુરેશ શ્રી રામકૃષ્ણ કહે તે પ્રમાણે કરવા કમૂલ કર્યું. નામમહાશય સુરેશને લઈ શ્રી રામકૃષ્ણ પાસે ગયા, અને સર્વ બાબત તેમને વિહિત કરી. શ્રી રામકૃષ્ણજીવે કહ્યું: “સુરેશ ! નામમહાશય ખરું કહે છે. તું એનું કહેવું કેમ માનતો નથી ?” સુરેશ કહ્યું: “મને મંત્ર પર અદ્વા નથી.” શ્રી રામકૃષ્ણે નામમહાશયને કહ્યું: “ત્યારે એની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. એને મંત્રની જરૂર નથી. એને ધીમે ધીમે જ્ઞાન થશે. તું એની ચિંતા કર્યા વિના ત્યારે માર્ગમાં આગળ ચાલ્યો જા.”

કેટલોક વખત ક્ષેટ્રમાં રહ્યા પછી સુરેશને દીક્ષા લેવાની જગ્યાસા થઈ. કલકત્તે ગયા પછી દીક્ષા લેવાનું નક્કી કર્યું, પણ તે કલકત્તે પાછો આવ્યો

તે વખત શ્રી રામકૃષ્ણદેવ માંદા હતા. નાગમહાસયની શીખામણ ન માની તેથી સુરેશને પોતાની જાત પર વિસ્તાર આવ્યો. થોડાજ દિવસમાં શ્રી રામકૃષ્ણદેવ દેહ ત્યાગ કર્યો, તેથી સુરેશને જાદુ શોક થયો. તેણે તેજ દિવસથી રાત્રે મંઝા કિનારે જઈ પવિત્રપાવન માતા આગળ પોતાનું હૃદય ખોલવા માંડ્યું. એક દિવસ આખી રાત તે મંઝા કિનારે પડ્યો હતો. અર્ધ રાત્રી પીત્તા પછી મંઝામાંથી શ્રી રામકૃષ્ણદેવ જાગ્યો આવ્યો. સુરેશ આ જોઈ અત્યંત વિસ્મિત થયો ! શ્રી રામકૃષ્ણે પાસે આવી તેના કનમાં ખીજ મંત્ર આપ્યો. સુરેશ ચર્ચુરજ શેવા ગયો એવામાં શ્રી મૂર્તિ અતર્ધાન થઈ ગઈ. સુરેશ કહે છે કે : “ આ બનાવ સત્ય છે. હું સ્વપ્નામાં નહોતો. ” સુરેશ પ્રથમ બ્રહ્મ સમાજ હતો.

નાગમહાસયને સાધન કરતાં કરતાં આશરે ચારેક વર્ષ વીતી ગયાં. શ્રી રામકૃષ્ણદેવની લીલાવસાનનો સમય નજીક આવવા લાગ્યો. દક્ષિણેશ્વરમાં હવે બિલકુલ આનંદ નહતો. શ્રી રામકૃષ્ણ માંદા હોવાથી તેઓ કલકત્તામાં કાશીપુરમાં ગોપાલબાબુને ત્યાં રહેતા. નાગમહાસય જાણતા હતા કે હવે શ્રી રામકૃષ્ણદેવ ઝાઝો વખત આ દુનિયામાં રહેવાના નથી. તે શ્રી રામકૃષ્ણ પાસે જઈ શકતા નહિ. તે કહેતા કે : “ પરમહંસદેવ તો લીલાને ખાતર માંદા થયા છે, છતાં પણ મહારાથી તેમનું દુઃખ જોઈ શકાતું નથી. ” તેઓ કોઈ કોઈ વખત તેમનાં દર્શન કરવા જતા. એક વખત નાગમહાસયને જોઈ પરમહંસદેવે કહ્યું : “ આવ, મહારી પાસે આવ, મહારે શરીરે અગન બળે છે. તારા હાથ મહારા શરીરે ધસ. તારા શરીરની શીતળતાથી મને પણ જરા શાંતિ થશે. ” નાગમહાસય એમની પાસે ગયા. શ્રી રામકૃષ્ણ માંદા હતા તોપણ હસવા લાગ્યા અને નાગમહાસયને આશ્વિંમન કર્યું.

નાગમહાસય એક વખત કાશીપુર ગયા ત્યારે શ્રી રામકૃષ્ણે કહ્યું : “ અરે ડાકતર ! બધા ડાકતરો તો દવા કરીને ચામ્યા. હવે તું કોઈ દવા કર. તને હવે ડાકતરી આવડે છે કે શુદ્ધી ગયો ? ” નાગમહાસય થોડી વાર શાંત થયા, અને વિચાર કરી, તેમનો બાધિ ખાનસિક સક્રિયદાર પોતાના શરીરમાં ખેંચી શેવાની ઇચ્છા કરી. તે એકદમ આનંદમાં આવી બોલી

ઉઠ્યા: “હા, હું તમારો વ્યાધિ સારો કરી શકું એમ છું.” આટલું બોલી તે પરમહંસદેવ પાસે ગયા. પરમહંસદેવ એમનો વિચાર સમજી ગયા. તેમણે નાગમહાશયને દૂર જવા આજ્ઞા કરી અને કહ્યું: “તું મ્હારો રામ સારો કરી શકે એમ છે; પણ મ્હારે સારા થવું નથી.”

પરમહંસદેવ અંતર્ધાન થયા તે પહેલાં પાંચ સાત દિવસ આગમ્ય નાગમહાશય તેમની પાસે આવ્યા હતા. ધરમાં પેસતાંજ સાંભળ્યું કે પરમહંસદેવ કહે છે કે: “આ વખત જાંયુ મળશે? મ્હોકું જેસ્વાદ લઈ ગયું છે. જાંયુ હોય તો ઠીક!” ત્યાં બેઠેલામાંથી એક જણે કહ્યું: “મહારાજ! આ જાંયુની મોસમ નથી, હમણું તો જાંયુ મળેજ નહિ.” નાગમહાશય ત્યાંથીજ પાછા વળ્યા. તેમને ખાતરી હતી કે: “પ્રજુ માટે છે તો તે વસ્તુ અત્યારે હોવીજ નોંધાશે.” તેમણે દરેક વાડીમાં અને ગાંમડાંમાં તપાસ કરવા માંડી. ત્રીજે દિવસે નાગમહાશય થોડાંક જાંયુ લઈ પાછા આવ્યા, અને પરમહંસદેવને અર્પણ કર્યા. જાંયુ જોઈ તેમને આનંદ થયો, તેમણે સ્વામી રામકૃષ્ણાનંદ (તે સમયે સહી બાણ)ને નાગમહાશયને માટે ખાવાનું કરવા આજ્ઞા કરી. નાગમહાશય પરમહંસદેવ પાસે બેસી તેમને પપો નાંખવા લાગ્યા. બોજન તૈયાર થયું, પણ નાગમહાશય ત્યાંથી ઉઠ્યા નહિ. આખરે પરમહંસદેવે નાગમહાશયને બોજન માટે નીચે જવા કહ્યું. નાગમહાશય નીચે જઈ આસન પર બેઠા પણ અન્ન સ્પર્શ કર્યો નહિ. સર્વ બંધોએ તેમને બોજન કરવા અનુરોધ કર્યો પણ નાગમહાશયે ખાધું નહિ. તે દિવસ એકાદસી હતી. નાગમહાશયના મનમાં એવું હતું કે જો પરમહંસદેવ કૃપા કરી પ્રસાદ આપે તોજ આજનું વ્રત ભંગ કરવું. નાગમહાશય પોતાના મનની વાત કોઈને કહેતા નહિ. આખરે થાકીને રામકૃષ્ણાનંદ પરમહંસદેવ પાસે ગયા. અને તેમને જાણી વાત નિવેદન કરી. પરમહંસદેવે કહ્યું: “પત્રાળી મ્હારી પાસે લઈ આવ.” આજ્ઞાનુસાર રામકૃષ્ણાનંદ પત્રાળી તેમની પાસે લઈ ગયા. પરમહંસદેવે જાણી સામગ્રીમાંથી થોડો થોડો ભાગ લીધો અને કહ્યું: “જા, હવે વેને આપ. તે જરૂર ખાશે.” રામકૃષ્ણાનંદ ગાળી તેજ પત્રાળી નાગમહાશય પાસે લાગ્યા. નાગમહાશય બોલ્યા: “બહા! પ્રસાદ! મ્હારા ગુરૂદેવનો પ્રસાદ!

સાક્ષાત્ ભગવાનનો મહાપ્રસાદ ! ” એમ બોલી પત્રાણીને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યા, અને પછીથી પત્રાણીમાંથી ખાવાનું સરૂં કર્યું. પ્રસાદ મળવાથી નાગમહાશયને અસીમ આનંદ થયો હતો. એ આનંદમાં ને આનંદમાં ખાતાં ખાતાં પત્રાણી સુદાં ખાઇ ગયા ! નીચે પડેલા દાણા પંચુ વીણી ખાઇ ગયા ! ધન્ય એ ગુરૂ પ્રેમ ! ધન્ય એ ભક્તિ ! રામકૃષ્ણનંદ કહે છે કે : “ નાગમહાશયને પ્રસાદ મળવાથી કાંઈ અલૌકિક ભાવ આવ્યો હતો. ” આ બનાવ પછી શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્તગુનો તેમને કદી પત્રાણીમાં ભોજન આપતા નહિ. તેમને માટે ખાસ કરીને ઘાળી વાપરતા. ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણના દેહત્યાગની ખબર મળી તે દિવસે નાગમહાશય આખી રાત્રિ સ્મરણમાં રહ્યા, અને બીજે દિવસ નિર્ગુણ ઉપવાસ કર્યો.

શ્રી રામકૃષ્ણ દેવના દેહ ત્યાગ પછી સ્વામી વિવેકાનંદ સર્વ ભક્તોની ખબર રાખતા. તેમણે સાંભળ્યું કે : નાગમહાશય આખો દિવસ અનાહાર પડી રહે છે. શેઠાદિ માટે પણ ઉઠતા નથી. ત્યારે સ્વામી અખંડાનંદ (તે વખતના ગંગાધર) ને અને સ્વામી તુરીયાનંદને લઇ સ્વામીજી નાગમહાશય પાસે આવ્યા. ઘણી યુગ્મે પાડી ત્યારે નાગમહાશય ઉઠી બેઠા થયા. સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું : “ અમે આવ તમારે ત્યાં ભિક્ષા કરવા આવ્યા છીએ. ” નાગમહાશય તુરંતજ બળ્લરમાં જઈ કાંઈક ખાવાનું લઇ આવ્યા. ત્રણે અતિથિ સ્નાન કરી આસન પર બેઠા. નાગમહાશયે ત્રણ પત્રાણીમાં ભોજન પીરસ્યું. સ્વામીજીએ ચોથી પત્રાણી નાખી તેમાં પણ પીરસાવ્યું. પછી સ્વામીજીએ નાગમહાશયને જમવા બેસવા આમ્રક કર્યો, પણ નાગમહાશયે ચોખ્ખી ના પાડી. સ્વામીજી જમવા બેસી ગયા. જમી રહ્યા પછી ફરીથી નાગમહાશયને ભોજન લેવા કહ્યું. નાગમહાશયે કહ્યું : “ હવે આ દેહને પોષવાનું ઉચિત લાગતું નથી. ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણની સેવા અર્થેજ હું દેહ પર મમતા રાખી તેને પોષતો હતો. હવે શું કરવા પોણું ? ” સ્વામીજીએ કહ્યું : “ તમે નહિ જમો તો અમે અહીંથી જવાના નથી. બહુ સમજાવ્યા પછી નાગમહાશયે તે દિવસે ભોજન કર્યું.

શ્રી રામકૃષ્ણ ભગવાનની લીલાવસ્થાન પછી શ્રીકૃષ્ણ બલરામજીએ ના-

ગમહાશયનં શ્રી ભગવાય પુરીમાં નિવાસ કરવા આમંત્ર કર્યો. પાલખાણુએ તેમને નવહીપમાં બધું રહેવા કહ્યું. બન્ને બધું તેમનો ખર્ચ વેઠી લેવા તૈયાર હતા. નાગમહાશયે કહ્યું: “ગુરુદેવ ભગવાનની આરાધા ધેર રહેવાની છે. તેમની આરાધા હું પ્રાણુ જતાં પણ ઉત્સવધન કરનાર નથી.” કોઈનું કહેવું નહિ માનતાં નાગમહાશય શ્રી રામકૃષ્ણનો આદેશ સિરોધાર્ય ગણી દેશમાં ગયા અને પોતાને ધેર રહેવા લાગ્યા.

આ સમયે કલકત્તામાં એક બાણુના કુટુંબે એમને માસિક રૂપિઆ પચાસના પમારથી પોતાના કુટુંબ-ડૉક્ટર તરીકે રહેવા બહુ કહ્યું પણ નાગમહાશયે કબુલ કર્યું નહિ.

પ્રકરણ ૫ મું.

દેશમાં સ્થિતિ.

૧. —

૧. ગૃહવાસ કરી નાગમહાશય શુદ્ધ અંતઃકરણથી પિતૃસેવા કરવા લાગ્યા.

૨. — તેમના પિતા દીનદયાલ હવે જુદાવસ્થાને લીધે અશક્ત થયા હતા. નાગમહાશય તેમને ન્હવાડતા અને તેમને શૌચ પણ લઈ જતા. તેમની પથારી પણ બહુ કાળજી પૂર્વક કરતા. તેમને જે ખાવાની ઇચ્છા થતી તે બજારમાંથી લઈ આવતા. દીનદયાલ કોઈ વખત કટાક્ષ કરી કહેતા: “દુર્ગાચરણ ! તું પૈસા ન કમાયો. જો, લોકો ઉત્સવાદિ કરી ભગવાનની સેવા કરે છે ! મ્હારી પાસે પૈસા હોવ તો હું પણ તેમ કરત.” નાગમહાશય બાણુતા હતા કે ઉત્સવાદિ કેટલેક અંશે બહારના આડંબર છે પણ પિતાને સંતોષ આપવા તેમણે દુર્ગા પૂજા, કાલિ પૂજા, સરસ્વતી પૂજા અને કૃષ્ણ પૂજા કરવાનું શરૂ કર્યું; અને ઉત્સવ પણ કરવા માંડ્યા. તેઓ દીનદયાલને ફાળુવાર પણ સંસાર ચિંતન કરવાનો અવકાશ આપતા નહિ. તેમની પાસે બેસી નિરંતર શાસ્ત્ર પુરાણાદિ વાંચતા. પુત્રના પ્રમળ પ્રયત્નથી પિતાનું મન પણ પરિવર્તિત થવા લાગ્યું. નાગમહાશય દરેક વર્ષે ચારણ પૂજનની

સામગ્રી ખરીદવા કલકત્તે જતા. આ વખત કલકત્તે આવ્યા ત્યારે સુરેશને કશું: “શ્રી રામકૃષ્ણની કૃપાથી પિતાશ્રીનું મન કંમે કંમે બદલાય છે. હવે તે નિરંતર નામ સ્મરણ અને ભગવદ્ યજ્ઞનું ધ્યાન કરે છે. સાંસારિક વિષયો તરફ વિરાગ પણ જન્મ્યો છે.”

પૂર્વે બંગાળમાં તાંત્રિક મતનો બહુ પ્રચાર હતો. ત્યાં શુદ્ધ ભક્તિ કરતાં સિદ્ધાંત ઉપર લોકોને વધારે શ્રદ્ધા હતી. આથી વિવેકનંદે એક વખત મ્મને કહ્યું હતું કે: “પૂર્વે બંગાળમાં માત્ર તાંત્રિક અને વેશ્યવતું પ્રધાનપણું છે. એવો બાહ્યાચારી અને સિદ્ધાંતવાળો દેશ તો મ્હેં કદી જોયો નથી.” શ્રીરામ-કૃષ્ણે એક વખત નાગમહાસયને પૂછ્યું હતું કે: “તમારા દેશમાં સાધુ કયા છે ?” નાગમહાસયે કહ્યું: “અમારે ત્યાં શુદ્ધ ભક્ત કોઈકજ નથી.” આથીજ શ્રી રામકૃષ્ણદેવે નાગમહાસયને સંસારમાં રહ્યાં શુદ્ધ ભક્તિ ધર્મનો પ્રચાર કરવા આજ્ઞા કરી હતી. નાગમહાસય દેશમાં આવ્યા તે પહેલાં થોડા વખતથી શ્રી નટવર ગોસ્વામી અને શ્રી વિજય કૃષ્ણ ગોસ્વામી ત્યાં શુદ્ધ ભક્તિ ધર્મનો પ્રચાર કરતા હતા.

નાગમહાસય જાણતા હતા કે વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી શ્રી રામકૃષ્ણ પરમ-હંસના ભક્ત છે. દેશમાં આવ્યા પછી તેમને કાંઈ કામસર લાકા જતું પડ્યું. વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી તે વખતે ત્યાંજ હતા. નાગમહાસય તેમને મળવા ગયા. વિજયકૃષ્ણ નાગમહાસયને ઓળખતા નહતા, પણ સાધન સિદ્ધ વિજય-કૃષ્ણ ગોસ્વામીએ પોતાની આંતર સક્તિદ્વારા જાણી લીધું કે આ મેલો છેલ્લો માણસ કોઈ મહાપુરુષ છે. વાત કરતાં માણસ પડ્યું કે: નાગમહાસય શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્ત છે. વિજયસ્વામીના આનંદની સીમા રહી નહિ. તેમણે તેમને ભગવાન જાણીનેજ આલિંગન કર્યું અને તેમને વારંવાર પ્રણામ કરવા લાગ્યા. વિજયસ્વામીનાં દર્શન મવાથી નાગમહાસયને પણ અપૂર્વ આનંદ થયો, પણ તે કહેતા કે: “શ્રી રામકૃષ્ણનાં દર્શન કર્યા પછી પણ તે (વિજય સ્વામી) ખીજા સાધુમાં ફસાઈ જતા એ એક આશ્ચર્યની વાત છે.” વિજય-સ્વામી વારંવાર પ્રશ્નચારી પાસે જહુ આવળ કરતા. વળી નાગમહાસય કહેતા કે: “ગોસ્વામી જેવા મહાપુરુષ પણ સાધુ પરીક્ષામાં જૂલ આઈ જાય

તો પછી સાધારણ માણસનું તો શું મળ્યું ?” વિજયસ્વામી શ્રી રામકૃષ્ણ પાસે જઈ તેમની સામે બેસી ધ્યાન કરતા. એ સંભળી ગિરિશ ઘોષ કહેતા કે : “ કેનાં દર્શન કરવાથી તુમિ થતી નથી એવા માણસની સામે આખો બધ કરી બેસે એ કેવો વિચિત્ર માણસ ! ” ગિરિશ અને નારાયણશયના વિચારમાં બહુ મગ્નતાપણું હતું. જન્મે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવને સાક્ષાત્ ભગવાનનો અવતાર માનતા.

પૂર્વ જન્માનામાં વારહીના બ્રહ્મચારીની બહુ પ્રતિષ્ઠા હતી. બ્રહ્મચારીના સિધ્ધ બ્રહ્માર્જવ ભારતીના આમદથી નારાયણશય એક વેળા વારહી ગયા હતા. બ્રહ્માર્જવ પૂર્વાજમનું નામ તારાકાંત મંગોપાધ્યાય હતું. તારાકાંત વહીલ હતા. મદીને બસો મણુસો રૂપિયા કમાતા. તેમને ઇશ્વર-ભજનમાં બહુ હિસાહ હતો. ધંધો છોડી દઈ તેમણે ઇશ્વર ભજન કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. તારાકાંત હંમેશાં નારાયણશય પાસે આવતા, અને કોઈક વખત દસ પંદર દિવસ સુધી તેમની પાસે રહેતા. કેટલાક દિવસ પછી તેમણે વારહી જવાનું શરૂ કર્યું. તારાકાંત કોઈ વખત બ્રહ્મચારીના સિધ્ધ થતા અને કોઈ વેળા એમ પણ કહેતા કે : “ હું બ્રહ્મચારીનો પૂર્વ જન્મનો સુર પું. ” તારાકાંત એક વખત નારાયણશય પાસે આવી કહેવા લાગ્યો કે : “ મહેને પૂર્વજન્મનું સ્મરણ થયું છે. સૂર અને ચંદ્રલોકમાં પણ હું જઈ ચકું પું. ધર્મ, કર્મ બધું મિથ્યા છે. સત્ય માત્ર યાનજ છે. ” તારાકાંતને આવતર જોઈ નારાયણશય કહેતા કે : “ પૂર્ણ સુરના આશ્રય વિના ઉત્તમ સાધકો પણ ઉધે રસ્તે ચડી જાય છે. ” તારાકાંત નારાયણશયને બ્રહ્મચારી પાસે જવા બહુ અદમ્ભ કરતો. એક વખત તારાકાંતના આમદથી નારાયણશયે ત્યાં જવાનું કપુલ કર્યું. સાધુદર્શન કરવા જતા હતા એટલે તેમણે નારાયણમંજરી મિઠાઈ અને રજ લઈ લીધાં. બ્રહ્મચારી પાસે જઈ મિઠાઈ અને રજ તેમના ચણેમાં ચણ્યાં, પણ બ્રહ્મચારીએ તેને સ્પર્શન ન કર્યો. પાસે એક ફત્તે રચ્યું હતું તેને બોલાવી બધું ખવડાવી દીધું. નારાયણશયનું મેલું ચરીર અને ફાટલાં લુપ્તને લીધે તે તેમની મસ્કરી કરવા લાગ્યા ! નારાયણશય બધું મૌનપણે સંભળ્યા કરતા હતા. તેમને જાંત જોઈ

બ્રહ્મચારી શ્રી રામકૃષ્ણની નિંદા કરવા લાગ્યા. હવે નાગમહાશયથી સ્થળ ન થયું. તેમના શરીરમાં કોષાગ્નિ પ્રકટ થયો. મસ્તક ઉચ્ચ કરતાંજ તેમણે પોતાની સામે એક બીજા સ્મૃતિ જોઈ. તે સ્મૃતિએ બ્રહ્મચારીને મારવા આજ્ઞા માગી. નાગમહાશયે પાછું નીચું જોયું અને પોતાનો કોષ શાંત કરી મ્હોટથી બોલી ઉઠ્યા: “ અરે ભગવાન! તમારી આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરી હું અહીં શા માટે આવ્યો? મ્હને કેમ એવી યુદ્ધિ સૂઝી?” બોલતાં બોલતાં એમની આખમાં આંસુ આવી ગયાં. ત્યાંથી એકદમ ઉભા થઈ: “ ઓ રામકૃષ્ણ! ઓ રામકૃષ્ણ!” બોલતા બોલતા નાસવા લાગ્યા. થણે દૂર ગયા પછી તેમણે શાંત થઈ ધીમેથી ચાલવા માંડ્યું. ઘેર આવી “ કોઈ દિવસ સાધુ દર્શન કરવા નહિ જઈ ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી. કોઈ સાધુ દર્શન માટે આવેલું કરતું તો તે કહેતા કે: “ સાધુ હશે તે આપોઆપ મ્હારી પાસે આવશે. મ્હને ભગવાન સિવાય બીજા કોઈનું દર્શન કરવાની કમ્મજ નથી. ”

નાગમહાશય કોઈ પણ સાંસારિક વિપતિથી પોતાના ચિત્તની શાંતિ છોડતા નહિ, પણ ‘ ગુરુનિંદા ’ સાંભળીને “ અકોષ, આનંદ સ્વરૂપ ” મનુષ્ય દેવતાની સ્થિરતા જતી રહી. નારાયણમંજનો એક પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થ એક દિવસ નાગમહાશયને સાસરે બેસી શ્રીરામકૃષ્ણની નિંદા કરતો હતો. નાગમહાશયે વિનિત બાવથી તેને ચૂપ રહેવા કહ્યું પણ પેલા ગૃહસ્થે માન્યું નહિ, ત્યારે નાગમહાશયે કહ્યું: “ આ ઘરમાં બેસી શ્રી રામકૃષ્ણની નિંદા કરવી નહિ. ” તો પણ પેલા માણસે બોલવાનું બંધ કર્યું નહિ. નાગમહાશયે ફરીથી કોષપૂર્વક કહ્યું: “ તું અહીંથી ચાલ્યો જ. નહિતો તારૂં અનિષ્ટ થશે. ” છતાં પેલા માણસે પોતાનું કામ જારી રાખ્યું. નાગમહાશયને કોષનો આવેશ આવ્યો. આંખ લાલચોળ થઈ ગઈ. કોષમાં પાસે પડેલું એક પગરખું હાથમાં લઈ તે વડે પેલા ગૃહસ્થને મારવા લાગ્યા, અને કહ્યું: “ ત્હને શરમ નથી આવતી! શ્રી રામકૃષ્ણ જેવા આદર્શ ત્યાગી સાધુની નિંદા કર્યાંથી ત્હને શું ફળ મળશે? તેમની નિંદાથી તેમને અથવા મ્હને નુકસાન નથી પણ ત્હારું શું થશે તેના તો વિચાર કર. ” પેલા ગૃહસ્થ બહુ પ્રતિજ્ઞાવાળો હતો. નાગમહાશયના બે ચાર સપાટા ખાધા એટલે ત્યાંથી ઉઠી ચાલવા

માંડ્યુ ! જતી વખત કહ્યું : “ આજે મારો છે તો ઠીક છે ! પણ તમે કેવા સાધુ છે તે હવે બહુસો. ” નાગમહાશય સાંત થયા અને ભગવાનને કહેવા લાગ્યા : “ ઓ શ્રી રામકૃષ્ણ ! તમારી નિંદા કરનારને મ્હારી પાસે શા માટે મોકલો છે ? પિકાર છે મ્હારા સંસાર આગમને ! ” થોડા દિવસ પછી ફરીથી આ ગૃહસ્થ નાગમહાશય પાસે આવ્યો અને પચાત્તાપ થવાથી પોતાના યુન્દાની મારી મામવા લાગ્યો. નાગમહાશયે પણ તેનો બહુ સત્કાર કર્યો અને કેટલાક ઉપદેશ વચન સંભળાવ્યાં. સાધુની શિક્ષાથી પણ મનુષ્યને ચૈતન્ય થાય છે. ગિરિશે પણ આ વાત બાધી. બ્યારે નાગમહાશય કંઈકતે આવ્યા ત્યારે ગિરિશે કહ્યું : “ તમે તો પમરખાં પહેરતા નથી ત્યારે તે વખત પમરખાં ક્યાંથી લાવ્યા ? ” નાગમહાશયે કહ્યું : “ તેનાંજ પમરખાંથી તેને માર્યો. ” આટલું કહી “ જય શ્રી રામકૃષ્ણ ! જય શ્રી રામકૃષ્ણ ! ” બોલી વારંવાર હાથ જોડવા લાગ્યા. ગિરિશ કહે છે કે : “ નાગમહાશય ફક્તમારી નામ જોવાજ હતા ! ”

એક દિવસ હું તેમની સાથે શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસવાળા બેલુર મઠમાં જતો હતો. નૌકામાં વિવિધ પ્રકૃતિના માણસ હતા. નાગમહાશય મૌન બેસી રહ્યા હતા. લાલાબાપુના ઘાટે નૌકા પહોંચતાંજ મઠનાં દર્શન થયાં. મઠને મઠ દેખાડી નાગમહાશય મઠને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તેમની મઠ તરફની શુભ શક્તિ જોઈ નૌકામાંનો એક માણસ મઠની નિંદા કરવા લાગ્યો. બીજા બે ત્રણ માણસો પણ તેની સાથે સામેલ થયા. નાગમહાશયથી મઠની નિંદા સહન ન થઈ. નિંદા કરનારની સામે આવી ક્રોધાવેશ લાવી બોલ્યા : “ ઓ કામિની કાંચનની યુલામગીરી કરનારા ત્રિપલુબ્ધ પ્રાણી ! ત્હમે મઠની મહત્વતા શું બોલો ? પિકાર છે તમારી શ્રમને કે જે અનર્થક સાધુનિંદા કરે છે ! ” નિંદા કરનારા નાગમહાશયની વિક્રાળ મૂર્તિ જોઈ ભય પામ્યા. તેમણે માછીને નૌકા ઉભી રાખવા કહ્યું અને તેજ ઘાટપર ઉતરી પડ્યા. મ્હારી પાસેથી આ વાત સાંભળી સ્વામી વિવિધાનંદે કહ્યું : “ સનાય બેઠે નાગમહાશયની પેઠે સિંહ થવું જોઈએ. બસવું નહિ પણ કુંડોડો તો રાખવો. નાગમહાશયનો ક્રોધ સાત્વિક કહી શકાય. ”

વારડીના બ્રહ્મચારીનો એક સિખ્મ ધણીવાર નામ મહાશય પાસે આવતો. એક વખત તેણે તેમને કહ્યું: “બ્રહ્મચારીએ તમને આપ દીધો છે કે તમે એક વર્ષની અંદર મૃત્યુ પામશો.” નામમહાશય હસીને બોલ્યા: “એક વર્ષની અંદર મહારો વાળ પથ્રુ વાકો થનાર નથી.” એક વર્ષ ચીતી ગયું પથ્રુ નામમહાશયને કાંઈ થયું નહિ. પેલો સિખ્મ બ્રહ્મચારીનું શરણુ છોડી નામમહાશયનો સિખ્મ થયો અને ભક્તિમાર્ગનો સાધક થયો. નામમહાશય કહેતા કે: “વારડીના બ્રહ્મચારી મૃદસ્થ શોકને વેદાંતનો ઉપદેશ આપી તેમનું મગજ ફેરવી નાખે છે. મૃદસ્થને માટે ભક્તિમાર્ગ શ્રેષ્ઠ છે. ભક્તિનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજ્યાથી જ્ઞાન પથ્રુ થાય છે.”

નામમહાશયને ત્યાં એક દિવસ એક સંન્યાસી આવ્યો હતો. તેનો ત્યાગ માત્ર વસ્ત્રમાત્ર હતો. તેને ઇશ્વરાનુરાગ હોય કે ન હોય પથ્રુ ગાંજ ઉપર તો બહુજ પ્રેમ હતો. સંન્યાસી નામમહાશય પાસે સિદ્ધાધની વાતો કરવા લાગ્યો. નામ મહાશયે કહ્યું: “સિદ્ધાધ તો મોક્ષ માર્ગ પ્રવાસીને બહુ તુકસાન કરનાર છે.” સંન્યાસીએ નામમહાશયનું કહેવું ધ્યાન પર નહિ લેતાં કહ્યું: “હું સાત દિવસ સુધી વિદ્યા ખાઈને રહી ચકું છું!”

નામ મહાશય: “એમાં શું ગઠાદુરી? કુતરાં આખી છાંદગી વિદ્યા ખાઈને રહે છે.”

સંન્યાસી: “હું ધણા કાળ પર્યંત નમ્રાવસ્થામાં રહી ચકું છું. ટાંઠ, તડકો પથ્રુ નમ્ર રહી સહન કરું છું.”

નામમહાશય: “ધણાં પથ્રુ પક્ષી નમ્ર રહે છે અને ટાંઠ તડકામાં પથ્રુ વસ્ત્ર પહેરતાં નથી.”

સંન્યાસી: “કું રજ સૂજ ખાઈને રહું છું.”

નામમહાશય: “બકરાં ઘેટાં એવુંજ ખાય છે. તમે એમાં બઠાદુરી શી કરી!”

સંન્યાસી ખીણ ધણી વાતો કરવા લાગ્યો. નામમહાશયનો ભક્ત નહવર તે વખત ત્યાગ હતો. તેણે સંન્યાસીને ત્યાંથી બટા રહેવા વિનંતિ કરી. સિદ્ધાધના સંબંધમાં નામમહાશય કહેતા કે: “સિદ્ધાધ મેળવવી એ પાંચ

મિનિટ્સ હામ છે. પાંચ મિનિટ બેસીએ કે સિદ્ધિ ! પણ સાધક ને સિદ્ધિ પર દષ્ટિ રાખે તો તેને કદી સુક્રિત ન થયે ! ”

તે વખતે પૂર્વ જમાણામાં આવા સાધુ સંન્યાસી ઘણા હતા, અને એવા સાધુઓ પર લોકોને પણ બહુ મહા હતી. નાગમહાશયનો દીન બાવ, મલિન વેશ અને ખીળે લોકોની માથે સંસારકાર્ય કરતા જોઈ પ્રથમ તો તેમને કોઈ સાધુ તરીકે ઓળખતા નહિ, પણ જે માણસ એક વખત તેમની સાથે વાત કરતો તે તુરત જાણ્યો કે, આ દીન અને મલિન માણસ કોઈ દેવજ છે ! મ્હારો મિત્ર દીનજી મુખોપાધ્યાય એક વખત મ્હારી સાથે દેવ-ભોગ ખાધો હતો. દીનજી બહુ સારો માવક હતો. તેના મુખથી પ્રસાદનાં પદ સાંભળી નાગમહાશયને બહુ આનંદ થતો. દીનજી કહે છે કે, એવો ખીળે મહાપુરુષ મ્હેં કદી જોયો નથી. શાસ્ત્રમાં વિદુશદિ અનેક મહાત્માઓની વાત છે. પણ નાગમહાશય તેમનાથી કંઈ જોછા બહત નથી. મ્હને તો એમજ લાગે છે કે કોઈ ભક્તોજ દરીયા નાગમહાશયરૂપે જન્મ લીધો છે.”

મ્હારા ધસુર શ્રીમત્ મહનમોહન વાડીએ સંભળ્યું કે : હું (ભેખક) નાગમહાશયના સંમથી સંસાર ક્રમમાં અને બહુવામાં મંદ થયો છું. ખરી જાણત જાણવા માટે મહનજીયુ એક વખત દેવભોગ ગયા. નાગમહાશયને જોતાજ તેમનો સંશય દૂર થયો. નાગમહાશયનો સરલ વ્યવહાર અને અતિથી પ્રેમ જોઈ મહનજીયુ કહેતા કે : “ મ્હારો જમાઈ ને આવા મહાપુરુષનો સંપ કરતો હોય તો પછી તેને માટે ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. ”

શ્રી રામકૃષ્ણ કહેતા : “ કૃષ ખીલશે એટલે ભરત આપોઆપ આવશે. તેને બોલાવવા જવાની જરૂર નથી. ” તીવ જ્યાંસુ અને ધર્માતુરાગી મનુષ્યો નાગમહાશય પાસે આવવા લાગ્યાં. ધીમે ધીમે દૂર દેશના માણસો પણ તેમનાં ઈર્શનાર્થે આવવા લાગ્યાં. કોઈ કોઈ વખત મુનસહ, માછરૂદે આદિ અધિકારીઓ પણ એમની પાસે આવી ધર્મોપદેશ લઈ જતા. નાગમહાશયે એમનાં પત્નીને કહ્યું : “ પરમહંસદેવનો આલિવાદ સરળ થયો. જે લોકો અહીં આવે છે તે ખરા જ્યાંસુ હોવા જોઈએ. પરમહંસદેવે મ્હને કહ્યું છે કે ત્હારી પાસે ધણું સાધુ આવશે. હવે આપણે એમની સેવા કરવાની છે. તમે પણ એમની સેવા કરવામાં મુકશો નહિ. ”

નાગમહાસય અગ્રેજી રાજ્યના પક્ષપાતી હતા, કારણ કે તેમને સંતિ પ્રિય હતી. મુઢની વાત નીકળતાં તે કહેતા કે: “રમ્નેયુષુ પ્રધાન યવાયી જગતમાં મુઢ યાય છે. સાત્વિક પ્રધાનથી સંતિ રહે છે. અગ્રેજ રાજ્ય સાત્વિક છે.”

જે લોકો મળવા આવતા તેમને નાગમહાસય બોજન કર્યા સિવાય કદી જવા દેતા નહિ. કેટલાક તો ત્યાં રાત પડી રહેતા. તેમને માટે પધારીની પણ સમવડ કરવી પડતી. તેમણે પોતાના ઘરમાંની એક જોરડી અતિથિને માટેજ રાખી હતી. એ મરીન કુદુંગ અતિથિ સાકાર કરવામાં બહુ ઉદાર હતું. દીનસ્વાલ કહેતા કે: “આપણે મરીન એટલે કોઇને ઘન તો નથી આપી શકતા પણ બાંધણુ આવી આપણે ત્યાં જમે છે એટલું આપણું સૌભાગ્ય !” નાગમહાસય કહેતા કે: “એ તો શ્રી રામકૃષ્ણની લીલા છે ! પહેલાં તે એક રૂપ હતા. હવે ગણુ રૂપધારી મ્હારા પર રૂપા કરવા મ્હારે ત્યાં આવે છે. ધન્ય સદયુર ! તમારી દયાને ધન્ય છે !” નાગમહાસય નારાયણ બાવે અતિથિ સેવા કરતા.

એક દિવસ નાગમહાસયને સખ્ત તોર આવ્યો. ઘરમાં મિલકતુલ યોખા ન હતા. દેવધોને તેજ દિવસે આઠ દસ માણસો એમનાં દહૈન કરવા આવ્યાં. આટલું દુઃખ હોવા છતાં તે મનરમાં મયા. માંમડી ઉચકવાને તે કદી મગ્સુર ન કરતા. મનરમાંથી બધી ઓળે પોતે જતેજ ઉચકી લાવતા. આને યોખાની પોટલી પોતે માથે લઇ પર તરફ ચાલવા માંડ્યું. રસ્તામાં તાવને લીધે યોખા પડી મયા. ચાલવાની શક્તિ ન રહી. તેમણે કહ્યું: “ઓ શ્રી રામકૃષ્ણ ! આને તમે આ શું કર્યું ! ઘેર નારાયણ આવ્યા છે, તેની સેવામાં વિધન કેમ ! ધિકાર છે આ હાડમાંસના યોખાને કે એ દારા યવાયી અતિથિ સેવા પણ થતી નથી !” કેટલોક વખત, વિચારિત લઈ નાગમહાસય માથા પર પોટલી લઇ ધીમે ધીમે ઘેર આવ્યા. ઘેર આવી અતિથિને કહેવા લાગ્યા: “માફ કરજો ! મ્હને જરા વિલમ થયો છે.”

એક દિવસ રાત્રે પાંચ ઠ અતિથિ આવ્યા. ઘરમાં મિલકતુલ મગતલ નહતાં. દુકાનો પણ બંધ થઇ ગઇ હતી. એમનાં પત્ની પડોશમાં લાકડાં

લેવા મળ્યાં. એક જે ધેર રહેવા છતાં ખર્ચાં નહિ, આખરે કોઇ બધા માથુસે આપ્યાં, હું આને હાથર હતો, હું તો નાગમહાસયમ પર ગુસ્સે થયો. તેમણે કહ્યું: “જેવી શ્રી રામકૃષ્ણદેવની કમ્બળ ! બમવાનની દયા છે કે મહારે એવા પ્રસન્ન આવે છે. હું માનું છું કે શ્રી રામકૃષ્ણ મહારી પરીક્ષા લે છે.”

એક વખત વર્ષાઋતુમાં તેમને ત્યાં જે અતિથિ આવ્યા. વરસાદની હેલી ચાલુ હતી. અંધાર પશુ બહુ હતું. નાગમહાસયમના ધરમાં ચાર ઝોરડી હતી. તેમાં ત્રણ ઝોરડીમાં ગળતું હતું. હજા એકજ ઝોરડી ઠેરી હતી. અતિથિને બેઠાન તો કરાવ્યું; પણ તેમને સૂવાડવા ક્યાં તેની ફીકર દંપતીને થઈ! નાગમહાસયમે એમનાં ખતીને કહ્યું: “આને આપણું પરમ સા-ભાગ્ય કે આ નારાયણસ્વરૂપ અતિથિને માટે અડચણ વેઠવી પડશે ! એમને પેલી ઠેરી ઝોરડીમાં સૂવાડ અને આપણે બારણે ઝોરડી પર મેસી પ્રણામ જપ કરીએ !” અતિથિને અંદર સૂવાડી દંપતીએ બહાર ઝોરડીએ મેસી આખી રાત્રી હરિનામ સ્મરણ કર્યું ! ધન્ય એ બક્ષિતને ! ધન્ય એ દંપતિને ! ધન્ય એ અતિથિ સત્કારને !

સાધારણ મુદરણની પેઠે નાગમહાસયમનો ખર્ચ નિયમિત નહતો; રજુ-જવ તરફથી પણ એમને દરેક વર્ષે સરખી રકમ મળતી નહિ. કોઇ વખત ઝોણું પણ મળતું. તેથી તેમને સત્કાર ચલાવવામાં ધણી અડચણ પડતી. નાગમહાસયમ ખર્ચા માલ નારાયણજીની ઉધાર લાવતા અને વત્સરાન્તે રજુ-જવ તરફથી રકમ આવે ત્યારે મશાસાધ્ય પૈસા ચૂકવતા. ધણી ધનવાનો કરતાં પણ નાગમહાસયમની લાખ સારી હતી. નાગમહાસયમનો નિયમ હતો કે દરેક બીજા એકજ દુકાનેથી લાવતા. તે કહેવા કે: “જેને સત્ય પર પ્રીતિ છે તેનું રક્ષણ સત્યજ કરશે ! કસેડીમાં પસાર થયા પછી બમવાન પણ તેના પર કૃપા કરે છે.” જેને ત્યારથી એ માલ લેતા તે દુકાનદાર પણ એમની પાસેથી બીજા કરતાં ઝોણું જાવ લેતા. તેપણ નાગમહાસયમ તેને પૂરેપૂરા પૈસા આપતા અને તેને કહેવા કે: બીજા પાસે જે લેતા હોય તેટલાજ પૈસા મહારી પાસે લે. મહારા પર ત્યાં માટે કૃપા કરો છે ? ત્યાં માટે એકજ પૈસા લે છે ?” નાગમહાસયમ આપવામાં જેવા ચોક્કસ હતા તેવા

ચોક્કસ સેવામાં નહતા. એક વખત એમને દૂધની જરૂર પડી. ભરવાડને ત્યાં જઈ દૂધ લીધું અને તેના હાથમાં એક રૂપિયો આપ્યો. પેલા ભરવાડે બાકીના પૈસા પાછા ન આપ્યા. નાગમહાસય પણ પૈસા ન માગતાં દૂધ લઈ ઘેર આવ્યા. બીજો વખતે પેલા ભરવાડ પાસેથી દૂધ લીધું ત્યારે પણ નાગમહાસયે શેઠડા પૈસા આપ્યા, પણ પેલા બાકીના પૈસા સંભાર્યા નહિ. ભરવાડ પણ હુન્વો હોવાથી પૈસા લઈ આવ્યો મયો !

કેં કેાઈ કેાઈ વખત નાગમહાસયની સાથે બજારમાં જતો. તે કેાઈ દિવસ કેાઈની સાથે રકઝક કરતા નહિ. દુકાનદાર જે બાવ કહેતો તે તેઓ આપી હતા. નાગમહાસયનાં ઈર્સન કરવા આવેલો એક માણસ ત્યાંજ અવાનક મંદિર થઈ ગયો. નાગમહાસયે તેની બહુ સેવા કરી. સારો થયો એટલે તેને ઘેર પહોંચાડવા માટે એક હોડી બાડે કરી. મ્હારે પણ એને મૂકવા જવાનું હતું. અમે જણ જણ કહી ગયા. માછીને પૂછતાં તેણે થણા પૈસા માગ્યા. મ્હેં તેની સાથે રકઝક કરવા માંડી. નાગમહાસય મ્હને લહડવા લાગ્યા અને કહ્યું : “ તમારે રકઝક કરે છે ? ” અખરે માછીના મ્હો માગ્યા પૈસા આપવાનું હતું. શેઠી મરીખ માણસ હતો એટલે બધો ખર્ચ નાગમહાસયે આપ્યો. નાગમહાસયે એવા થણા માણસોને મદદ કરી હશે !

આવા અનિયમિત ખર્ચથી નાગમહાસયને કંઈક રેવું પણ થતું. તેમનું રેવું ચૂકવવા થણાં માણસો તૈયાર હતાં પણ તે કેાઈને તેમ કરવાં હતા નહિ. પૂજ્યપાદ સ્વામી વિવેકાનંદે અમેરિકાથી આવી નાગમહાસયના દેવાની વાત સાંભળી ત્યારે તે પણ તેમને મદદ કરવા તૈયાર થવા હતા. નાગમહાસયે ચોખ્ખી ના પાડી અને કહ્યું : “ સંન્યાસીઓની કૃપા છે એટલુંજ બસ છે ! રથજીવ તરફથી જે મળે છે તેમથીજ અમારો સંસાર ચુખ દુઃખે ચલાવીશું.” દેવાને માટે અમને રિહત થતી ત્યારે તે કહેતા કે “ નહિ મળે તો નહિ ખાઈએ ! પણ અમે મૃહસ્થનો ધર્મ-અતિથિસત્કાર-કદી ત્યાગ કરીશું નહિ. તમારે એને ખોટું કહેવાનો અધિકાર નથી. શ્રી રામકૃષ્ણને જે કરવું હશે તે કરશે.”

નાગમહાસય પોતાને ત્યાં કદી તોફાર રાખતા નહિ. ઘરનું છપડું પણ

જાતે યાગતા. એક વખત એમના ઘરનું બપોરે તાજન નકામું થઇ ગયું હતું; એટલે એમનાં પત્નીએ તે યાગવા માટે ખાસ બોલાવ્યા. ખાસવાને પોતાને ઘેર જોતાં જ નામમહાસય દિલગીર થયા. તેમને એસાડી નામમહાસયે ચલમ ભરી આપી. કેટલાક વખત પછી ખાસો બપોર પર ચડવા લાગ્યો. નામમહાસયે બહુ નમ્રતાપૂર્વક તેને નીચે ઉતરવા કહ્યું, પણ ખાસવાએ માન્યું નહિ. નામમહાસયથી સાંત ન રહેવાયું. તે બોલી ઉઠ્યા: “ જો ભગવાન ! મને ત્યાં માટે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેવાની આજ્ઞા કરી ? મહારા સુખને માટે ખીજને મ્હેનત કરવી પડે છે ! ધિક્કાર છે મહારા ગૃહસ્થાશ્રમને ! ” તેમની વ્યાકુળતા જોઇ ખાસો નીચે ઉતરી પડ્યો. નામમહાસયે તેને ફરીથી ચલમ ભરી આપી અને તેને પંખો નાખવા લાગ્યા, પછી તેને આખા દિવસના પેસા આપી વિદાય કર્યો.

નામમહાસય બ્યારે બ્યારે હોડીમાં બેસતા ત્યારે તેઓ માછને હોડી હંકારવા હેવા નહિ. પોતે જાતે વાંસ લઈ હોડી ચલાવવા મંડી જતા. ખીજ માછલો તેમને બેસી જવા કહેતા પણ તે માનતા નહિ. કેટલાક માછલો તે એમને હોડીમાં પણ બેસવા હેવા નહિ. કારણ કે રૂમવાની બહીક લાગતી. વર્ષાઋતુમાં દેવભોમ ગામમાં બહુ પાણી આવે છે. હોડી વિના એક ઘેરથી ખીજે ઘેર પણ જવાય નહિ. નામમહાસય પાસે પોતાની હોડી નહતી. તેમનાં પત્ની પાડોશીઓની મદદથી આખા વર્ષને માટે ગળતણુ રેલ વખતે ભરી બેતાં.

પ્રતિદિન સંધ્યાકાળે નામમહાસય શ્રી રામકૃષ્ણની છબીની આરતિ કરતા. બકતો આવતા તો તેમને ત્યાં સંકીર્તન પણ થતું. કીર્તન વખતે નામમહાસય જાગનમાં બેસતા નહિ પણ જમીને હુકો ભરી આપતા, પણ તેમને લીધે સંકીર્તનમાં કાંઈ અલૌકિક સક્રિયતા આવિર્ભાવ થતા. કીર્તનાન્તે નામમહાસય ઉચ્ચ સ્વરે શ્રી રામકૃષ્ણ નામનો જ્વળ ધ્વનિ કરતા.

એક વખત એમને ત્યાં સસ્તકતી પૂજન હતું. હું પણ તે વખતે હાજર હતો. મને સાંભળતું સાધારણ ઠીક જાન છે. તે કોઇ કોઇ વખત મહારે સુખેથી રાજની વ્યાખ્યા સાંભળતા. એકજ શ્લોકની પૃથક્ વ્યાખ્યા સાંભળી તે બોલી ઉઠતા કે:-

“ આ પશુ ખરૂં અને ભક્તિ પશુ ખરી. અધિકારી બેઠે મહાદેવભાગ્યે શાસ્ત્રની વ્યાખ્યા કરી છે. ઇશ્વર અનંત છે. તેને લોકો જેવી રીતે જાણે છે તે સેવો કહે છે, તેનું સ્વરૂપ આવુંજ છે, એવું કોઇ કહી શકતું નથી. ઇશ્વરનું સ્વરૂપ બહુરૂપી જેવું છે. જે મનુષ્ય બહુરૂપીને જે વેશમાં જુએ છે તેવું તેનું વર્ણન કરે છે. ” પછી સિંહાસન તરફ દેવીમૂર્તિ દેખાડી કહેતા કે : “ આ પશુ સત્ય છે. એની ઉપાસના કરીને પશુ મનુષ્યો મુક્ત થઇ શકે છે. મા ! સાક્ષાત્ વિદ્યાસ્વરૂપિણી છે, એની કૃપા વિના અવિદ્યા ક્યાંથી જાય ? માએ મહેને બહુ જ્ઞાન આપ્યું નથી. તમે શાસ્ત્ર અવધુ કરાવી મહારા પર કૃપા કરો. ” દેવી દેવતા પર એમની એવી મહા જોષ મહેને એમ થયું કે નામમહાશયને હજી બહુજ્ઞાન થયું નથી. હું આવો વિચાર કરતો હતો એવામાં તે ત્યાંથી ચાલી ગયા. ઘોડીવાર પછી હું પશુ તેમને શોધવા નીકળ્યો. નામમહાશય તેમના વાઘ પછવાડે એક આમલીના ઝાડ પાસે ઉભા હતા. તે વખત પૂર્ણ ભાવાવેશમાં હતાં. તે બોલ્યા : “ શું મહારી મા માત્ર આ માટીના પુતળામાંજ છે ? ના મા ! તું તો અનંત સમ્બિદ્ધાનન્દમયી; મહાવિદ્યા સ્વરૂપિણી છે ! ” આટલું બોલતાં બોલતાં તે અંબીર સમાધિમાં નિમગ્ન થઇ ગયા. આસરે અર્ધા કલાક પછી તેમની સમાધિ ભંગ થઇ. મહેં એ વાત તેમનાં ખતીને કહી. તેમણે કહ્યું : “ બાઇ ! તે તો એવું આજેજ જોયું ! મહેં તો એવું ધણીવાર જોયું છે. કોઈ કોઈ વખત એમને બેઠાંજ કલાક સુધી પશુ ચેતન આવતું નથી. એક દિવસ તો એમની એવી સ્થિતિ જોઇ મહેને એમજ થયું હતું કે તે સંસાર ત્યજી ચાલ્યા ગયા છે. ”

કોઇ વખત બહુ માણસનો બરાવો થવાથી તે કહેતા કે : “ મા ! આ શું થયું ! મહારે માટે દૂર દેશથી લોકો શમાટે ખર્ચ વેઠી આવે છે ? ” તે કોઈ વખત શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્તોનાં દર્શન કરવા કલકત્તે આવતા. દુર્ગા પૂજનો સામાન ખરીદવા તો દરવર્ષે કલકત્તે આવતા. એકવાર સ્વામી તુરી-યાનંદ જ્ઞાનાનંદને લઇ નામમહાશયનાં દર્શન કરવા દેવજોગ આવ્યા. તે વખત વર્ષાઋતુ હતી. દેવજોગમાં બધે પાણી પાણી હતું. ઉભય સ્વામી ઢોડીમાં બેસી નામમહાશયને ઘેર આવ્યા. તેમને જોતાંજ નામમહાશય “ જય રામકૃષ્ણ !

જય રામકૃષ્ણ ! ” કહી પાણીમાં પડ્યા. ત્યાં તેઓ એકદમ બેભાન થઇ ગયા. જન્મે સ્વામીએ મ્હેનત કરી તેમને પાણીમાંથી બહાર કઢાવ્યું.

અમેરિકાથી આઆ પછી સ્વામી વિવેકાનંદને પણ દેવભોમ નાગમહાશયને ત્યાં જવાની કમ્બલ થઇ હતી. તેમને આમ્મજીવનનો અનુભવ લેવાની બહુ ઉત્કંઠા હતી. નાગમહાશયે પણ સ્વામીજીના સત્કાર માટે બવસ્થા કરી રાખી હતી, પણ નાગમહાશય જીવતા હતા ત્યાં સુધીમાં સ્વામીજી ત્યાં જઇ શક્યા નથી.

પ્રકરણ ૬ હું.

ગૃહસ્થાશ્રમ અને ગુરુસ્થાન.

૩. નાગમહાશય કલકત્તે આવતા ત્યારે પ્રથમ કાલીપાટ પર જઇ “ મા કાલી ” નાં દર્શન કરતા. પછી કુમાર દુલીમાં પોટલી મૂકી ગિરિજાબાબુને ત્યાં જતા. તે કહેતા કે: “ પાંચ મિનિટ ગિરિજાશંકરી પાસે બેસવાથી ભવરોમ જતો રહે છે. ” વળી એમ પણ કહેતા કે: “ ગિરિજા તીર્થજી જુદિનો છે. એકવાર મેળાપ થતાંજ તે માણસનું હૃદય પારખી શકે છે. તેની તીર્થજી જુદિને લીધેજ તેણે સર્વથી પ્રથમ શ્રી રામકૃષ્ણને અવતાર તરીકે ઓળખ્યા હતા. ” ગિરિજાનું નામ સાંભળતાંજ નાગમહાશય આદરપૂર્વક પ્રણામ કરતા. શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્તોમાં નાગમહાશય ગિરિજાને બહુ કિંમ્બ સ્થાન આપતા.

નાગમહાશય એક વખત કલકત્તે આવ્યા હતા ત્યારે હું એમની સાથે ગિરિજાબાબુને ત્યાં ગયો હતો. નાગમહાશયને જ્ઞેતાંજ ગિરિજાબાબુ ઉપલે માળથી નીચે ઉતર્યા અને આદરપૂર્વક તેમને ઉપર લઇ ગયા. સુંદર ખીજાનું પાથરું પણ નાગમહાશય જિજ્ઞાસા પર બેસતા નહિ; તેથી તે નીચે બેઠા. ખીજા માણસોએ તેમને જિજ્ઞાસા પર બેસવા આમમ્મ ક્યો, પણ ગિરિજાબાબુએ કહ્યું: “ એમને કાંઈ કહેશો નહિ. એમને કમ્બ પ્રભાસે વર્તવા દો.

એમને જેમ હાવશે તેમ બેસશે. ” પણ નામમહાસયને શ્રી રામકૃષ્ણનો પ્રત્યંક કહાડવા વિચારી કરી.

નામમહાસય: “ હું પામર મૂર્ખ ! તે ભગવાનને શું ઝોળખું ? આપ કૃપા કરો કે જેથી મ્હને તે ભગવાનનાં ચર્ચમાં સ્થાન મળે ! ”

નામમહાસયની દીનતા જોઇ અન્ય મુદ્દસ્તા સ્તામ્બ લઇ ગયા. ગિરિશે કહ્યું: “ તમારા પર તેમની કૃપાજ છે ! તેમની કૃપા ન હોય તો તમે તેમનાં ચર્ચમાં સ્થાન ક્યાંથી માગો ? જેની કૃપાથી મનુષ્યોની તમારા જેવી અવસ્થા થાય છે તેમને ભગવાન કેમ નહિ બાંધવા ? ” શ્રી રામકૃષ્ણ સાંભળે બધું વાતો ક્યાં પછી અમે વિદાય થયા.

એક સવિચારે તે મ્હને અને સુરેશનાથને લઇ આલમગળરના મઠમાં ગયા. તે દિવસે ત્યાં સ્વામી તુરીયાનંદ, નિર્મલાનંદ, નિરંજનાનંદ, પ્રેમાનંદ, ત્રિગુણાતીત પ્રભૃતિ અનેક માણસો હતાં. નામમહાસયે સર્વને ભૂમિષ્ઠ થઇ પ્રણામ કર્યાં. નામમહાસયના આમમનથી મઠમાં હવે કોલાહલ થઇ રહ્યો. તે વખતે સ્વામી રામકૃષ્ણાનંદ આરતિ કરતા હતા. સંખાકાળની આરતિ વેળા નામમહાસયે ધડિયાળ વમાડી, પછી અમે સર્વે પ્રસાદ લેવા બેઠા. કાશીપુરમાં પત્રાળી ખાઇ ગયા ત્યારથી નામમહાસયને કોઇ કદી પત્રાળીમાં પ્રસાદ આપતા નહિ. જમી રહ્યા પછી નામમહાસયે જાતે વાસણ માંજ નાખ્યાં. બધા માણસોએ રોક્યા પણ કોઇનું કહેતું સાંભળ્યું નહિ. વાસણ માંજ રહ્યા પછી નામમહાસયે સ્વામી વર્ગને હુકો બરી આપ્યો. તે રાત્રિ અમે મઠમાંજ માળી. ઉનાળો હતો તેથી ઉકળાટ બહુ થતો. હું અને સુરેશ તો રવેશમાં જઇને સૂતા પણ નામમહાસયે આખી રાત બેઠાં બેઠાં માળી. બીજે દિવસે સવારે અમે ત્યાંથી વિદાય થયા. મઠમાં મ્હારૂં આ પ્રથમ આમમનજ હતું. સ્વામી વર્ગે મ્હને કુરસદે ત્યાં જવા સૂચના કરી હતી.

નામ મહાસયે બધા દિવસથી દક્ષિણેશ્વરનાં દર્શન કર્યા નહતાં. એક દિવસ મ્હને અને સુરેશને લઇ ત્યાં ગયાં. રસ્તે પરમહંસદેવની અંત્ય લીલા સ્થાન કાશીપુર આવ્યું. સુરેશ મ્હને તે તરફ આંખળી કરી બતાવ્યું. કાશીપુરનું નામ સાંભળતાંજ નામમહાસયને મર્માંધાત થયો ! તે કંપી ઉડ્યા !

આખમાંથી અણુ પણ નીકળી પડ્યાં તેમણે તે બાળુ દષ્ટિ સરખી પણ ન કરી. શ્રી રામકૃષ્ણની માંદગીનું સ્મરણ થવાથી તે બોલી ઉઠ્યા: “શ્રી રામકૃષ્ણને રોમ હોમજ નહિ એતો ફક્ત લીલા ! લીલા ! ભગવાનની લીલા ! જીવ ઉદ્ધારાર્થેજ એમણે રોમ ધારણ કર્યો હતો.” આ સમય પછી કદી નામ મહાશય કાસીપુરને રસ્તે આવ્યા નથી.

અમે દક્ષિણેશ્વર પહોંચ્યા. ઈલાખ બામજળ જતાંજ નામમહાશયે સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યાં. મહેં દક્ષિણેશ્વર પહેલાં કદી જોયું નહતું. સુરેશે મહેને “નિશ્ચિનું જાક” “પંચવટી” છત્યાદિ મહારાજના સાધન સ્થાન જતલાવ્યાં. નામમહાશય માત્ર યંત્રની માફક અમારી સાથે ફરતા. તેમણું મન ક્યાં હતું તે કહી શકાતું નથી. આખરે અમે પરમહંસદેવની ઝોરડી પાસે ગયા. ઝોરડીપર દષ્ટિ પડતાંજ નામ મહાશય: “અરે પ્રભુ ! એ પરમહંસદેવ ! હું અહીં શું જોવા આવ્યો ?” એટલું બોલી ચૂર્જાવણ થયા. અમે ધણી મહેનતે તેમને જાગૃત કર્યાં. તેમને ઝોરડીની અંદર લઇ જવા બહુ પ્રયત્ન કર્યા પણ અમારું કાંઈ પકડું નહિ. તેમણે કહ્યું: “શું જોવા આવું ? સીખ્યું, સાબળું પૂર્વજન્મ જેવું થઈ ગયું !” આ સમય પછી નામમહાશય કેઇ દિવસ શ્રી રામકૃષ્ણની ઝોરડીમાં દાખલ થયા નથી. બ્યારે દક્ષિણેશ્વર જતા ત્યારે દૂરથી ઝોરડીને પ્રણામ કરી પાછા વળતા. આજે પરમહંસદેવનો બાણેજ હૃદય મુખોપાધ્યાય પણ દક્ષિણેશ્વર આવ્યો હતો. તેની પાસે એક કાપડની માંસડી હતી. મુખ વિષાદપૂર્ણ હતું. હૃદય હવે કાપડની ફેરી કરી ઉત્તરપોષણ કરતો. નામમહાશય તેને ઓળખતા હતા. બન્ને જણ શ્રી રામકૃષ્ણ સંબંધી વાતો કરવા લાગ્યા.

પરમહંસદેવની ઝોરડી પાસે બેસી હૃદયે બે ચાર “મા” સંબંધી ગાયન ગાયાં. નામમહાશયે કહ્યું: “સુરેષ આ ભજન બહુ વાર ગાતા.” બહુ વાતો કર્યા પછી હૃદયે કહ્યું: “તમે અને નરેન્દ્રાદિ (વિવેકાનંદ આદિ) અનેક માણસો તેમની કૃપાથી કેવા લગ્ન થઈ ગયા છે ? પણ મ્હારે તો હજી ફેરી કરવી પડે છે ! પરમહંસદેવે મ્હારાપર કૃપા ન કરી !” એમ બોલતાં બોલતાં બૂળકની માફક તે રડવા લાગ્યો. દક્ષિણેશ્વરથી પાછા ફરતી વેળા અમે આશ્વમજનરના ચઢમાં થયા અને ત્યાં જયેરે પરમહંસદેવનો પ્રસાદ

લીધા. સ્વામી રામકૃષ્ણનાંદે અમને વળાવવાને થોડી દૂર સુધી આવ્યા ત્યાંથી વિદ્યાવગીરી માગી અને ગિરિજાપુત્રને ત્યાં મળ્યા. પછી નામમહાશય પોતાને મુકામે મળ્યા.

શ્રી રામકૃષ્ણના બકતોનાં માતૃશ્રી (શ્રી રામકૃષ્ણનાં ધર્મપત્ની) હમણાં બેલુરમાં નીલાંબર ગાળુને ત્યાં રહેતાં હતાં. એક રવિવારે મ્હને લાઇને નામમહાશય માતૃશ્રીનાં દર્શનાર્થે બેલુર મળ્યા. કુમારદુલીમાં એમને મુકામે બધ બેસું તો નામમહાશય માતૃશ્રીને માટે થોડીક મિઠાઇ અને એક લાલ વસ્ત્ર લઇ આવ્યા હતા. તેને પોતાની નજર સામે રાખી બેઠા હતા અને વચ્ચે વચ્ચે કુવ્ય સ્વરે ‘મા, મા,’ સખ્દનો ઉચ્ચાર કરતા. કુમારદુલીથી આહિરીટાલામાં બધ એક હોડી બાંડે કરી થોડા વખતમાં બેલુર પહોંચ્યા. ઘાટ પર પહોંચતાં નામમહાશય કંપવા લાગ્યા: “જય મા-જય મા.” બોલતાં બોલતાં તેમનું શરીર સિંચિલ થઇ મયું. સ્વામી પ્રેમાનંદે દૂરથી નામમહાશયને જોતાંજ અમારી સામે આવ્યા, અને નામમહાશયને મા પાસે લઇ મળ્યા. આસરે અર્ધા કલાક પછી તે બહાર આવ્યા. હજી પણ તે ભાવમગ્ન હતા. બાવાવેશમાં “બાપ કરતાં મા દયાળુ, બાપ કરતાં મા દયાળુ.” એવા બાંધ્યા તુટ્યા સખ્દોમાં બોલતા. સ્વામી પ્રેમાનંદે કહ્યું: “વાહ ! નામમહાશય ઉપર માતૃશ્રીએ બહુ કૃપા કરી ! તેમની મિઠાઈ પોતે સ્વહસ્તે ચઢવું કરી અને નામમહાશયને પોતાને હાથે પ્રસાદ ખવરાવ્યો.” થોડી વાર પછી અમે પાછા ફર્યા. તે દિવસે આ બાગ્યદીન લેખકને માતૃશ્રીનાં દર્શન પણ થયાં નહતાં.

દેશમાં જતા પહેલાં નામમહાશય એક વખત મ્હને આલમખખર મઠમાં લઇ મળ્યા હતા. આસરે અગીઆર વાગે હું કુમારદુલીમાં એમને મુકામે ગયો. તે હજી સુધી જન્મ્યા નહતા. હું ગયો કે તુરતજ તે આલમખખર જવા તૈયાર થયા. પરમહંસદેવને ધસાવવા માટે રસ્તામાંથી એમણે ફળદ-બાદિ લીધાં. હોદેક વાગે અમે મઠમાં પહોંચ્યા. તે વખતે સ્વામી વર્ગે બોજનાદિથી પરવારી વિશ્રાંતિ લેતા હતા. પરમહંસદેવને પણ શયન કરાવ્યું હતું. નામમહાશય હજી જૂખ્યા છે એવું જણતાંજ સ્વામી રામકૃષ્ણનાંદે અને સ્વામી પ્રેમાનંદે ઝટપટે રોડથી તૈયાર કરી. પરમહંસદેવને ફરીથી બોગ ધ-

રાખ્યો. નામમહાસયને ધણી ના કહી પણ સ્વામીએ તેમનું કહેવું માન્યું નહિ. પ્રસાદ મળ્યો તેથી નામમહાસય “જય રામકૃષ્ણ ! જય રામકૃષ્ણ !” બોલી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. “મહેને પ્રસાદ મળ્યો.” એ સ્મિતર આવતાંજ નામમહાસય આનંદ મગ્ન થઇ બેઠા. મહેને પણ પ્રસાદ મળ્યો. મહેના સ્વામી મહેંદા સગવિરાજને માટે પણ પરમહંસદેવની સેવાનો કાર્યક્રમ બદલતા નહિ. શ્રી રામકૃષ્ણના દરેક બ્રહ્મા આદર્શ ત્યાગી પુરુષો હતા; તોપણ તેમણે નામમહાસયને માટે પરમહંસદેવની સેવાનો કાર્યક્રમ ફેરવ્યો. નામમહાસયના પરિવચમાં આવવાથી મહેને પણ ભક્તિનું ‘ખર’ જ્ઞાન સમજવા લાગ્યું. સંખ્યામય થતાં અમે કલકત્તે પાછા ફર્યા. થોડા દિવસ પછી નામમહાસય પૂજ્યના સામાન લઇ દેશ ગયા.

શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્તોનાં માતૃશ્રીએ નામમહાસયને એક વચ્ચ આપ્યું હતું. એજ વચ્ચ માથે બાંધી નામમહાસય પૂજ્ય સામગ્રી ખરીદવા બજારમાં જતા. સ્વછત્વ વરણી એમને જે મળતું તેમાંથી તે પૂજ્યની સામગ્રી ખરીદતા. સર્વ સામગ્રી ખરીદી લઇ નામમહાસય જવાને તૈયાર થયા. એક બ્રહ્મા એમને રોજન પર મૂકવા મથ્યો હતો. નામમહાસયને સામાન ગાડીમાં મૂકી વેળા બકતે છત્રી પણ ગાડીમાં મૂકી હતી. ઉતાવળને લીધે બ્રહ્મા બેઠી વખતે તે છત્રી લેવાની ચૂકી ગયો. પેલા બ્રહ્માની છત્રી રહી મઠ છે એવું સમજી શકાઈ નામમહાસય તે છત્રી લેવા ગયા, પણ કોઇ ગૃહસ્થે તેમને અટકાવ્યા. નામમહાસયે તેની સાથે ખૂબ જાક કરી પણ કાંઈ વળ્યું નહિ. ગાડી ચાલવા લાગી. પેલો માણસ નિહાવણ થયો. ઉંચમાં ઉતરવાનું રોજન જતું રહ્યું. વધુ ચાર રોજન ગયા પછી પેલો માણસ બગી ઉઠ્યો. તેની પાસે પૈસા પણ નહતા. રોજન માસ્તરે તેને અટકાવ્યો. આ વાત નીકળતી ત્યારે નામમહાસય કહેવા કે: “પોતાનાં દુષ્ટ કર્મનાં ફળ પ્રત્યક્ષ મળે છે તો પણ સંસારબુદ્ધ છોવાની આંખ ઉઘડતી નથી !”

નામમહાસયના કબજામાં એક માણસ એક મુવાન કુલદા સ્ત્રીને લઇને બેઠો હતો. નામમહાસય કહેવા કે: એના પર દૃષ્ટિ પડતાંજ મહેં જોયું કે: એક પિશાચ મુર્તિ શ્રી એક પુરુષને સરીરે બાંધી તેનું લોહી ચૂસે છે. બેઠા

જેતાં મ્હેં તેને લોહી માંસહીન જોયો. થોડા વખતમાં માથ હાઠાંતું ખેંચું રહ્યું. ” નાગમહાશય “ મા ! મા ! ” બોલી ચમકી ઉઠ્યા. તે કહેતા “ મ્હેં મ્હારાં ચર્મચક્ષુથી આ જનાવ જોયો છે. ” આ વેળા પૂજ્યતું કાંઈ પૂરું ચતાંજ નાગમહાશય પાછા કલકતો આવ્યા.

આ વખત પણ નાગમહાશય મ્હને અને સુરેશને સાથે લઈ આસન-બળર મઠ, દક્ષિણેશ્વર અને ગિરિશઆયુને ત્યાં જતા. એમના કુમારકુલીના મુકામે ધણી લોકો એમનાં દર્શન કરવા આવતા. એમને કોઈ સન્માન આપતું તો નાગમહાશય અધીર જાતી જઈ કહેતા કે : “ આ હાઠમ્હંસના શરીરને જોવા આવ્યા છો ? શ્રી સમકૃષ્ણ સંખંથી વાત કરી મ્હને કૃતાર્થ કરો ! ” ગિરિશઆયુ કોણ વેળા તેમને જમવાને માટે આમંત્રણ કરતા. તે ધણી ખુશીથી ગિરિશતું અન્ન ખાતા. કહેતા કે : “ ગિરિશઆયુતું અન્ન ખાવાથી મ્હારું શરીર અને મન શુદ્ધ થશે. ” શ્રી સમકૃષ્ણ પરમહંસના કોઈ પણ ભક્તને ત્યાં જમતાં તે અચકાતા નહિ. શ્રી સમકૃષ્ણના ભક્તોની સાથે તે વર્ણાશ્રમ ધર્મ પણ સાચવતા નહિ. તે કહેતા કે “ ન્યાત જાત સંસાર યુખ્ય મનુષ્યો માટે છે ! પ્રેમી ભક્ત ચાંદલ હોય તેનું હું અન્ન ખાઈશ પણ ભક્તિહીન વ્રાજણતું નહિ ખાકું. શ્રી સમકૃષ્ણના ભક્તો સાધારણ મનુષ્યો નથી. દરેક મહાન ભક્ત છે. સંસારીના નિયમ તેમને માટે નથી ! ”

એક દિવસ તે ગિરિશઆયુને ત્યાં જમવા ગયા. તે દિવસે પરમહંસે દેવના પ્રસાદને માટે ખીચડી કરી હતી. નાગમહાશયને એક પત્રાળીમાં ખીચડી આપી. ચાકને માટે તેમની પાસે બીજી પત્રાળી મૂકી પણ એમણે થોડું ચાક લઈ ખીજતું પાછું આપી દીધું. બહુ આમહ ક્યો ત્યારે પીસનારને પત્રે લાગી પડ્યા અને કહ્યું : “ આજે સ્વાદિષ્ટ ચાક ખાઈ તો કાલે પાછી તેવીજ ઇચ્છા થાય. ” અચાહું ચૂકવા આવ્યો તે માણસને પણ નાગમહાશયે કાલાવાલા કરી પાછો વાળ્યો. તે કહેતા કે : “ સ્વાદિષ્ટ ખાવાથી જીમને એવી ટેવ પડી જાય છે. ” ગિરિશઆયુ કહેતા કે : “ નાગમહાશય એવા નિયમો ખીખને-દક્ષાંત આપવા માટે ખાળતા. બાકી જે તો નિયમની પાસ જતા. એમણે તત્ત્વ-

સામનો મસખર અતુભવ ક્યો હતો. એમને મંડે પાછ પાંચનો સંજ વળ નહતો. ”

નાગમહાશય કલકત્તે આવતા ત્યારે ગિરિશબાબુને ત્યાં ધણીવાર જમતા. એક દિવસ તે ગિરિશને ત્યાં જમવા ગયા હતા. તે દિવસ ગિરિશને ત્યાં માછલી રાંધી હતી. બંગાળમાં માછલાં ખાવાનો રિવાજજ છે. આણંદો સુદાં માછલી ખાય છે. નાગમહાશય જમવા બેઠા. ગિરિશબાબુ પણ એમની સાથેજ બેઠા. નાગમહાશય માછલી ઇત્યાદિ વસ્તુ ખાતા નહિ. જમતી વેળા ગિરિશે “ જમ રામકૃષ્ણ ” બોલી એક માછલી તેમના બાણમાં ફેંકી. નાગમહાશયે પણ “ શ્રી રામકૃષ્ણ ” નામનો ઉચ્ચાર કરી માછલી ખાઈ લીધી. જમી રહ્યા પછી નાગમહાશયે ગિરિશને એવું કરવા ના કહી. તેમણે કહ્યું: “ આપણે કરીએ એ તો ઠીક છે, પણ સંસારસુખ્ય જીવો આપણું જોઈ બગવાનને નામે ખાપ કરતાં શીખે. ” નાગમહાશય કહેતા કે: “ બગવાનનું નામ અતિ પવિત્ર છે. એવું નામ લેવાથી અપવિત્ર વસ્તુ પણ પવિત્ર થઈ જાય છે. ”

શિયાળામાં એક વખત ગિરિશે નાગમહાશયને માટે એક ગરમ કામળ મોકલી. દેવેન્દ્રનાથ મજમુદારે નાગમહાશયને તે કામળ આપી. નાગમહાશયે કામળ લઈ મસ્તકે બાંધી, પણ કેટલા દિવસ તે પોતાના શરીરને આડી નહિ. ગિરિશબાબુ બાણતા હતા કે: નાગમહાશય “ અપરિમલ ” વસ્ત્ર પાળે છે પણ જ્યારે દેવેન્દ્ર કામળ આપીને આવ્યો ત્યારે એમને બહુ સંતોષ થયો. આખરે ગિરિશ બાબુએ બાણું કે; નાગ મહાશય કામળનો ઉપયોગ કરતા નથી !

ત્રણ માસ કલકત્તામાં રહી નાગમહાશય દેશમાં ચાલ્યા ગયા. તેમના પિતા દીનદયાલ દિવસે દિવસે સક્રિયહીન થતા હતા, તેથી નાગમહાશય વારંવાર કલકત્તે આવતા નહિ.

સ્વામી વિવેકાનંદ અમેરિકાથી આવ્યા ત્યારે હું તેમનાં દર્શનાર્થે ગયો. હું નાગમહાશય પાસે આવ્યો ત્યારે હું એવું સાંભળી તેઓથીએ મને કહ્યું: “ વચં તત્વાભ્યેષાત્ હતાઃ મનુષ્યત્વં કાલુક્યત્વમ્. ” તત્ત્વ શોધતાં શોધતાં અમાર્ગ જીવન ચાલું મનું પણ અપાસમાંથી માત્ર નાગમહાશયેજ ખર્ચ

તરવ જણ્યું છે.” પણ સ્વામીજીને નાગમહાશયના દર્શન કરવા તેમને દેશ જવાની ઇચ્છા દર્શાવી અને મહેને એક પત્ર લખવા આગ્રહ કરી.

સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદના આગમનની વાત સાંભળતાં નાગમહાશય તેમનાં દર્શન કરવા કલકત્તે આવ્યા. તે વેળા બેલુરમાં તૈયાર થયો હતો અને સ્વામી વિવેકાનંદ ત્યાંજ રહેતા હતા. સવારમાં હું અને નાગમહાશય બેલુર ગયા અને સ્વામીજીને ભૂમિષ્ઠ થઈ પ્રણામ કર્યાં. સ્વામીજીનું શરીર અસ્વસ્થ છે એવું સાંભળતાં નાગમહાશયે કહ્યું: “પરમહંસદેવ કહેતા કે તમારું શરીર મહોરનો ખળનો છે. તમારા દેહથી જગતનું બહુ કલ્યાણ થવાનું છે.” એવી અનેક વાતો કર્યાં પણ સ્વામીજીએ નાગમહાશયને મઠમાં રહેવા આમંત્રણ કર્યો પણ નાગમહાશયે કહ્યું: “શું કહે ? પરમહંસદેવની આગ્રહ કેમ ઉલ્લંઘન થાય ? મહેને તેમણે ઘેર રહેવાની આગ્રહ કરી છે ?” સ્વામીજીએ કહ્યું કે: “નાગમહાશય નામનાજ ગુરુસ્થ છે. ખરે જોતાં તો વિરક્ત સન્માસીજ છે.” નાગમહાશયના સન્માનને માટે સ્વામીજીએ તે દિવસે બ્રહ્મચારીઓને પાંદ બંધ રાખવા આગ્રહ કરી. બધા આવી નાગમહાશયને ઘેરી બેઠા. સ્વામીજીના મુખમાંથી શ્રી રામકૃષ્ણ સખ્દ નીકળતાં નાગમહાશય ઉભા થઈ ગયા અને “જય રામકૃષ્ણ, જય રામકૃષ્ણ.” બોલી નૃત્ય કરવા લાગ્યા. તે બાવાવેશમાં બોલવા લાગ્યા: “તે દિવસે દક્ષિણેશ્વર ગયો ત્યાં ગુરુદેવનાં દર્શન ન થયાં. હાં ક્યારેય થાય ! તેઓ તો અહીં આવ્યા છે !” નાગમહાશય સાંત થયા ત્યારે સ્વામીજીએ પ્રશ્ન કર્યો: “આ મઠ મંદિરાદિ પ્રવૃત્તિ કરી તે કોં કયું ને ?” નાગમહાશયે કહ્યું: “એ બધું ગુરુદેવની ઇચ્છાથીજ થાય છે. એથી પણ જગતનું અને અનેક જીવનું કલ્યાણ થશે ! તમારા શરીર તરફ જરા નજર રાખજો, કારણ કે એ શરીરથી જગતનું બહુ કલ્યાણ થનાર છે.” સ્વામીજી ઉપસ્થિત બહોતો અને સન્માસીઓને કહેવા લાગ્યા: “ઇશ્વરની કૃપાથી માણસની કેવી અવસ્થા થાય છે. તેનું જવલંત દર્શન તમારી નજર સામે છે. નાગમહાશય સાધારણ મનુષ્ય નથી. ત્યાગ અને ઉદ્ધિનિમિત્તમાં એ મહારા કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે.” કેટલીકવાર પણ નાગમહાશયને પરમહંસદેવના મંદિરમાં લઈ ગયા. ગુરુમંદિર આવળી જતાંજ નાગમહાશય પ્રેમાવેશમાં આવે જઈ નૃત્ય કરવા લાગ્યા.

દેરોજ સ્વામીજી સંન્યાસને મઠની બહાર મેલનમાં ફરવા જતા. આજે નાગમહાશય પશુ તેમની પાછળ પાછળ ચાલતા હતા. નાગમહાશય આજ રોજે મઠમાં રહેનાર નથી એવું સાંભળી સ્વામીજીએ કહ્યું: “વખત ધણો થઇ ગયો છે. હોડીની તપાસ કરો.” વિદાય થતી વેળા નાગમહાશયે “જય શિવશંકર, જય શિવશંકર” બોલતાં બોલતાં સ્વામીજીને અનેક વાર દીનભાવે પ્રણામ કર્યો. સ્વામીજીએ તેમને હાથ ઝાલી ઉઠાડ્યા અને કહ્યું: “કોઇ કોઇ વેળા અને આવી અમને દર્શન આપજો. અમે તો તમારી કૃપા અને આશીર્વાદનીજ ઇચ્છા રાખીએ છીએ. શુરહેવ પર તમને જેટલી મદદ અને પ્રેમ છે તેવી મદદ અમને થાય એવો આશીર્વાદ આપો.” સ્વામીજીનું નામ સાંભળતાં નાગમહાશય: “જય શિવશંકર, જય શિવશંકર.” બોલી પ્રણામ કરતા. પાશ્ચાત્ય દેશોમાં સ્વામીના દિગ્વિજયની વાત સાંભળતા ત્યારે નાગમહાશય: “મહાવીર ! મહાવીર ! શુર જેવા એલા,” બોલી બહુ ખુશી થતા.

આગળજરમાં કાવેલા બસરામબસુનું ઘર પરમહંસદેવનું અત્યંત પ્રિય સ્થાન હતું. નાગમહાશય તેને શ્રી વાસનું આંમલુંન કહેતા. શ્રી રામકૃષ્ણના સંન્યાસી બકતો કલકત્તે આવતા ત્યારે ત્યાંજ રહેતા. નાગમહાશય કોઇ કોઇ વખત ત્યાં જઈ તેમનાં દર્શન કરતા. એક વખત હું તેમની સાથે ત્યાં ગયો. તે દરસે સ્વામી પ્રેમાનંદ અને સ્વામી બ્રહ્માનંદ ત્યાં હતા. તેઓ બેઠા બેઠા વાતો કરતા હતા. નાગમહાશય જતાંજ વાતો બંધ થઇ અને શ્રી રામકૃષ્ણ વિશે વાત થવા લાગી. અમે પાછા ફરતી વેળા સ્વામી બ્રહ્માનંદે કહ્યું: “નાગમહાશયનું આગમન થતાંજ અમને શ્રી રામકૃષ્ણનું સ્મરણ થતું. બીજી વાતો કોણ જાણે ક્યાં ચાલી મઠ. આવા મહાપુરુષના અસ્તિત્વને લીધેજ ભારતવર્ષમાં હજી સુધી ધર્મેકર્મમાં કંઇક જગૃતિ છે. પન્ય છે નાગમહાશય ! તમારા શુરજીવોપર કૃપાદષ્ટિ રાખસો. શ્રીરામકૃષ્ણના બકતો

* શ્રી વાસ એ હિપાવત્સવતાર શ્રી ચૈતન્ય મહા પ્રજ્ઞના બકત હતા. ચૈતન્ય મહાપ્રજ્ઞ શ્રી વાસને ત્યાં જઈ દર્શન કરતા અને પોતાનો પરિચય પ્રથમ શ્રી વાસનેજ આપ્યો હતા.

સંજયે નામમહાશય કહેતા કે: “ જો બધા મનુષ્યદિક પારણ કરી સુરેવની સાથે લીલા કરવા આવ્યા છે. શીરામકૃષ્ણના ભક્તમાં દરેક અમૂલ્ય હીરો છે. જોયોને નરેન્દ્ર! (વિવેકનંદ) દુનિયામાં હિંદુધર્મનું-વેદાંતનું દુદ્ધબી વગાડી આવ્યો! એમને આપણે શું જોળખીએ? ”

ધીમે ધીમે નામમહાશયના પિતા દીનદયાલનું શરીર છેક નમણું થઇ ગયું. નામમહાશયના પ્રયત્નથી દીનદયાળનું મન બહુ શુદ્ધ થયું હતું. તે આખો દિવસ તુલસીની માળા લઇ હરિ નામ જપ કરતા. તેમને હવે સંસારમાં આસક્તિ નહતી. એક દિવસ નામમહાશય સવારમાં તેમને ઝાઢીની ખંઠાર લઇ જતા હતા. એવામાં એકાએક તે અધવચ્ચ એસી પડ્યા. નામમહાશયે કંચકા તેમને પાછા લાવી પથારીમાં સૂતાડ્યા. પથારીમાં નીખ્યા તે વખતે તેમને જ્ઞાન પશુ નહતું. નામમહાશય જાણી ગયા કે હવે પિતાશ્રીનો અંત-કાળ નજીક આવ્યો છે. તેમણે ડોક્ટરને જોલાવવા માણસ મોકલ્યું અને પોતે પિતાના ખાટલા પાસે એસી તેમને ભગવાનનું નામ સંભળાવવા લાગ્યા. તેમની સાથે દીનદયાલ પશુ ભગવન્નામ જોલવા લાગ્યા. ડોક્ટરે આવી નાહી જોઇ કહ્યું: “ એમનો કાળ આવી પહોંચ્યો છે. વધારે વખત જીવે એમ લાગતું નથી. ” થોડાક કલાક પછી ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં દીનદયાલ એંશી વર્ષની વયે દેવલોક પામ્યા. પિતૃવિયોગથી નામ મહાશયને મિલકુલ શોક થયો નહિ, પણ સગાંને તેમનો દેહ ત્યાગ થયો તેથી તેમને બહુ આનંદ થયો.

નામમહાશયે રીત પ્રમાણે પિતા દીનદયાલને પુણ્ય કરાવ્યું હતું. હજી રહતી ઉત્તરક્રિયા કરવાનું બાકી હતું. પિતાનો દિવસ પણ સારી રીતે કરવો એવી નામમહાશયની ઈચ્છા હતી પણ પૈસા ક્યાંથી લાવવા એ મ્હોટો સવાલ હતો.

નામમહાશયને સહાય કરવા નારામણમંજમાં “ રાહી ખપસં ” ઓહિ-સના ક્ષાકોંએ ગ્રામ રીતે ઉપરાણું કરવા માંડ્યું. નામમહાશયને ખબર પડતાંજ તેમણે તે લોકોને ના કહેવરાવી અને પોતે ઘર લખી આપી મામમાંથી પાંચસો રૂપિયા ઉપાડ્યા. એમનાં રૂદ્ધ પાડોશીએ પણ એમનાં પત્નીને દેહ-

લાકે રૂપિયા આપ્યા હતાં. પિતાની કિંયા કરવામાં નામમહાશયને બારસો રૂપિયાનો ખર્ચ થયો.

નામમહાશયે ગયા જઈ પિતાના સાર્થક અને ત્યાંથી બારોબાર કલકત્તે ગયા. તેમણે મુરેશને કહ્યું હતું કે: “ પિતાશી છેલ્લી અવસ્થામાં સંસારવાસનાથી મુક્ત થયા હતા. તે નિરંતર ભગવાનનું સ્મરણ કરતા. તેમને મરતાં મુખી જ્ઞાન હતું. તે ભગવાનનું નામ લેતાં લેતાં દેહ ત્યાગ કરવા આગમશાળી થયા છે. ”

પાલખાણને સંમિશ્રિ કે નામમહાશય દેવાદાર થઈ ગયા છે ત્યારે તેમણે પેલા જમે રાખેલા કસો રૂપિયા બ્યાજ સાથે આપવા માંડ્યા પણ નામમહાશયે તે લેવા ચોખ્ખી ના પાડી.

શ્રી માતાજી (શ્રી રામકૃષ્ણનાં પત્ની) આ વેળા કલકત્તે બામબળદમાં રહેતાં હતાં. એક દિવસ નામમહાશય એક વસ્ત્ર અને મિઠાઈ લઈ તેમનાં દર્શન કરવા જતા હતા. રસ્તામાં માથામાં બહુ વેદના થવા લાગી. એમનાથી આગળ ચલાયું નાહ. રસ્તામાં એક ખર્ચશાળામાં અર્ધ અચેતન અવસ્થામાં પડ્યા રહ્યા. પાર્શ્વે હોત તો માડી બાંહે કરી પાછા ઘેર આવી શકત પણ જે વસ્તુ “ મા ” ને માટે ખરીદી છે તે “ મા ” ને અર્પણ કર્યા વિના ઘેર પાછા કેમ આવ્યા ? ત્યાં પડ્યા પડ્યા “ જો શ્રી રામકૃષ્ણ ! જો શ્રી રામકૃષ્ણ ! ” કરવા લાગ્યા. બે કલાક પછી માથાનું દુઃખ કાંઈક નરમ પડ્યું એટલે ઊઠી બામબળદ તરફ ચાલવા માંડ્યું. તે દિવસે રાત્રે નવ વાગે નામમહાશય માતાજીનાં દર્શન કરી ઘેર આવ્યા.

આ વર્ષે જ કલકત્તામાં પ્રથમ પ્લેમની સરખાવ થઈ હતી ! નિર્વેન અને ધનવાન સર્વે સહેર છોડી ચાલ્યા જતા હતા ! કલકત્તા બેસું મોટું સહેર પણ જન યત્ન હતું ! પાલખાણ જમસો નામમહાશયને સૌથી દેશમાં માંડ્યા ગયા; ફક્ત એક રસોડાગી, એક નોકર અને એક પૂજા કરનાર બ્રાહ્મણને ત્યાં રાખ્યા. હું નામમહાશયનાં દર્શનથી એક વખત પાલખાણને ત્યાં મોઢો ત્યારે નામમહાશય અત્યાં મજબૂત થીતો વાંચતા હતા. મુક્તે જોઈ તે બોલી હતા: “ હું મીઠાને મું સમજું ? તમે બાલક છો ! એ બહુ ત-

મારે માટે છે ! હું તો મર્યું છું. કૃષ્ણ કરી મ્હને જીતા પાડ સંભળાવો !” મ્હને જીતાના “કર્મણ્ય કર્મણઃ વશ્યેત્” શ્લોકની પાંચ ૭ પ્રકારની વ્યાખ્યા કરી બતાવી. બધી વ્યાખ્યામાં તેમણે માત્ર શ્રીકૃષ્ણની ટીકા પસંદ કરી. આ બનાવ પછી ત્રીજો દિવસે મૃત્યુ કરનાર બ્રાહ્મણને પ્લેગ થયો. રોગીને તપાસવા ડૉક્ટર સાહેબ આવ્યા પણ તેની સારવાર કોણ કરે ? તે વખત પ્લેગ મસ્ત રોગીને કોઈ માણસ અડતું પણ નહિ. છતાં નામમહાશય તો સર્વને નાસવડુ સ્વરૂપ બન્યો. તેમણે નિડરપણે રોગીની સેવા કરવાનું શરૂ કર્યું. દવા પણ પોતે આપતા. આ સમયે હું પણ એક વખત ત્યાં ગયો હતો. નામમહાશયે કહ્યું : “હમણાં પાંચ સાત દિવસ તમારે અહીં નહિ આવવું. ” “મ્હને કહ્યું : ” તમે રજા છે તો પછી મ્હને શી ફિકર છે ? ” નામમહાશયે કહ્યું સ્વરે કહ્યું : “બાપ, લોકત્યારને પણ માન આપવું જોઈએ. આ ચેપી રોગ છે. અહિં આવવાથી તને લાભ પણ શું છે ? મ્હારો સમ બહુ વખત થયો છે, તો હવે થોડા દિવસ ચલાવી લે. ”

પેલો બ્રાહ્મણ એજ દિવસે મરી ગયો, અને મૃત્યુ થતા પહેલાં મંગલ તટે જવા હક કરી. બીજા કોઈ ઉચ્ચકનાર માણસ નહિ મળવાથી નામમહાશયે તેને ખાસ મંગલ તરફ ચાલવા માંડ્યું. પણ ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં રસ્તામાંજ તે મરી ગયો. નામમહાશય પાસનાયુના ચાકરને રાત્ર પાસે બેસાડી અગ્નિદાહ કરવા કોઈ બ્રાહ્મણને કોપવા નીકળ્યા. આખરે દરેકને ચાર રૂપિયા આપવાનું કરી નામમહાશય પાંચ બ્રાહ્મણ લાઈ આવ્યા. લાઈમાં વચેરનો ખર્ચ મળતાં નામમહાશયને એ કાર્યમાં ખચીક રૂપિયાનો ખર્ચ થયો. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ સેન, આશુતોષ ઘોષરી અને નરેન્દ્રનાથ બસુ નામમહાશયનાં દર્શનાર્થે ત્યાં આવી પહોંચ્યા. બાપુ સુરેન્દ્રનાથ અને અશુતોષ નામમહાશયનું કાર્ય જોઈ ચમકી મયા ! પણ નરેન્દ્ર બસુએ કહ્યું : “આતે ખરો મોડો છે ! આ રોગ કેવો બમ્બર છે તેનું પણ એને જ્ઞાન નથી. ” એજ દિવસે નામમહાશય કાલિયાદ ખર મયા હતા. પાછા આવતી વેળા તે અને એક મજાનો રેવાય થયો. તે મજા અમલ કરી નામમહાશયને કલ્પકાંતે વિખ્યાત “સહકાર મંડળ” જોવા લાઈ ગયો. નામમહાશય જ્યારે

જોઈ જુદુ ખુશ થયા અને બાળકની પેઠે “આ હું ! મેહું હું !” એવા
કેન્દ્રિક પ્રત્યો પૂછવા લાગ્યા. પાછા ફરતી વખત કહ્યું : “મનુષ્ય ભોમવિશ્વા-
સને માટે આપતેમ બહાં મારે છે ! તે મનુષ્ય દેહ પારણ કરી જન્મ મરણનું
ચક્ર ભ્રમણ કરતા નથી પણ ઉઘટા પોતાનું ખરૂં સ્વરૂપ વિસ્મૃત
થઈ જાય છે. મનુષ્યને જ્ઞાન નથી કે અહીંથી ચોક્કસ વખતમાં જવાનું
છે ! સંસારમાં સર્વજ્ઞ સ્વ અને તમનું પ્રાધાન્ય છે ! ક્યાં ત્યાં કામિની
અને કામનનું હાસલ ચાલી રહ્યું છે ! ગુરૂદેવ ! ગુરૂદેવ ! શી તમારી લીલા !
અમે તમારી લીલામાં શું સમજીએ ?”

આ બનાવ પછી નાગમહાશય એક વેળા ગિરિશને ત્યાં ગયા હતા.
શ્રી રામકૃષ્ણ સંજની વાત કરતાં કરતાં સ્વામી નિરંજનનાનદે તેમને પૂછ્યું :
“મહાશય ! શ્રી રામકૃષ્ણ તો કહેતા કે મનુષ્ય પોતાને દીન-પામર-માનતાં
માનતાં તેવો થઈ જાય છે ત્યારે તમે કેમ પોતાને દીન-પામર માનો છો ?”
નાગમહાશયે કહ્યું : “મને પોતાને એવું લાગે છે કે હું દીન અને અધમજ
હું ! હું મને કેવી રીતે શિવરૂપ કહી શકું ? મને હજી ક્યાં બરાબર
બકિતનું સ્વરૂપ સમજાયું છે ? તમારી અને ગુરૂદેવની કૃપા થાય તોજ મહાર્
તો એમ થાય !” નાગમહાશય એવા દીનભાવથી બોલતા હતા કે સ્વામી
નિરંજનનાનદેથી બોલાયું નહિ. ગિરિશજીયુ કહેતા : “યથાર્થ દીનતાવડે
માણસનું “અહ” એટલે “અભિમાન” નષ્ટ થાય છે અને નાગમહાશય
જેવી અવસ્થા થાય છે. એવા મહાપુરુષના પાસપર્શથી પૃથ્વી પવિત્ર રહી છે.”

નાગમહાશય દેશમાં ગયા તે પહેલાં રામકૃષ્ણપુર નિવાસી નવજોપાલ-
બાપુને ત્યાં રામકૃષ્ણ-ઉત્સવ હતો. “નસુમતિ” પત્રિકાના સંપાદક અને
માલીક શ્રીકૃત ઉપેન્દ્રનાથ સુબોપાધ્યાયે નાગમહાશયને ત્યાં આવવા આમંત્ર-
પૂર્વક આમંત્રણ કર્યું. મહે નાગમહાશયને ગમે તેમ સમજાવી ત્યાં જવાને
તેવાર કીધા. ઉત્સવને દિવસે પ્રાતઃકાળમાં હું અને નાગમહાશય ઉપેન્દ્રનાથને
ત્યાં ગયા. ઉપેન્દ્રબાપુએ મીઠાન સ્ત્રીઓ આવી એક ગાડી બાંડે કરી. નામ-
મહાશયે કહ્યું : “હું પગે ચાલીને આવું છું. વગેરે ગાડીમાં નહીં.” ઉપેન્દ્ર-
બાપુ જણતા હતા કે કોઈને ચાલુકે મારતાંજ નાગમહાશયને અંતર્વેશ

યશી. તેમણે માડીવાળાને ઘેડાને ચાણુક નહિ મારવાની સૂચના કરી. નામ-મહાશયને જેમ તેમ કરી માડીમાં લીધા. નવજોપાલના ઘર આગળ માડી પહેંચવાના નામમહાશયને દેખી નવજોપાલ “જય રામકૃષ્ણ ! જય રામ-કૃષ્ણ !” બોલતા બોલતા માડી પાસે આગ્યા. નામમહાશયે તેમને ભૂમિષ્ટ થઈ પ્રણામ કર્યા. દિવાનખાનામાં જઈ નામમહાશય એકનિત ચચેલા બીજા બકતોને પંખો નાખવા લાગ્યા. નવજોપાલબાણુએ તેમને બહુ ના કહી પણ નામમહાશયે તેમનું કહેતું માન્યું નહિ.

રામકૃષ્ણપુરમાં કીર્તનાનંદ થવા લાગ્યો. સર્વે બકતો કીર્તન કરવા લાગ્યા પણ નામમહાશય તો બધાંની સેવા કરતા. પ્રસાદ ખાતી વેળા પણ નામ-મહાશય બેઠા નહિ. નામમહાશયની દીનતા અને શ્રી રામકૃષ્ણ પર અત્યંત પ્રેમ જોઈ સર્વે લોકો એમની પ્રસંસા કરવા લાગ્યા.

પાછા ફરતી વેળા બહુ આમહ કર્યા છતાં પણ નામમહાશય માડીમાં બેઠા નહિ. મ્હારે પણ એમની સાથે ચાલતા કલકત્તે આવતું પડ્યું. આવતાં રસ્તામાં નામમહાશયે કહ્યું: “નવજોપાલબાણુની કીર્તિ રામકૃષ્ણદેવ વિદ્યાશિષ્યી સ્ત્રી કહેતા. તેમણે પોતે એના હાથનું ખાધું હતું. એ સાધારણ સ્ત્રી નથી.”

કેટલાક દિવસ પછી નામમહાશય દેશમાં ચાલ્યા ગયા. કલકત્તામાં આ એમનું છેલ્લું આગમન હતું.

બમવાન શ્રી રામકૃષ્ણ અંતર્ધાન થયા અને નામમહાશય દેશમાં ગયા ત્યારે તેમનો વિચાર કોઈ નિર્જન સ્થાનમાં પર્ચકુટી બાંધીને રહેવાનો હતો. તેમનાં પત્ની એમનો એવો મનોભાવ સમજી જઈ બોલ્યા: “મ્હેં તમને કોઈ દિવસ કોઈ પણ બાબત માટે આમહ કર્યો નથી, અને બલિષ્ઠમાં કદી કરીશ પણ નહિ; પછી તમારે નિર્જનવાસની શું જરૂર છે ?” સાંધી સહ-ધર્મિણીના વચન પર વિશ્વાસ રાખી નામમહાશય સંસારમાં રહ્યા પણ જીવન-પર્યંત તેમણે સંન્યાસી ધર્મેનું પાલન કર્યું છે. તેમનાં પત્ની કહે છે કે: “તેમના (નામમહાશયના) શરીર અથવા મનને કોઈ દિવસ પાશવ વિકાર થયેલો નથી. “જયરામકૃષ્ણ” કરતા કરતા તેઓ વિષયશક્તિને નિર્મૂળ કરીને ચાલ્યા ગયા છે. તે અગ્નિમાં રહેલા પણ તેમના શરીરને આંધ સરખી પણ

લાખી હતી ! અર્થાત્ ભૂમિરૂપી-યુક્તી પત્નીના સ્વપ્નમયમાં રહેતા મધ્ય કોઇ દિવસ તેમનો કાચ પ્રદીપ્ત થયો નથી !

નાગમહાસય તેમના પ્રધાનમંત્રી હરપ્રસન્ને કોઇ કોઇ વેળા કહેતા કે :
“ જો, પરુપક્ષીને પણ મહેં આખી જીંદગીમાં ખાતુ જેવાં બધાં છે. ”

નાગમહાસયના ગુરુકુટુંબના બે એક પુરુષ એક વેળા તેમનાં દર્શન કરવા દેવભોગ આવ્યા હતાં એમાંનો એક સાધક હતો. તેનું નામ નવીન-ચંદ્ર બહાચાર્ય હતું. દીનદયાલના કહેવાથી નવીનચંદ્રે નાગમહાસયને સંસાર ધર્મનું અવસાન કરી પુત્રોત્પાદન કરવા અતુર થયો. એ સાંભળતાંજ નાગમહાસયે કહ્યું : “ તમે સાધક થઇને મરે આવો કપ્પેલ આપો છો ? ” એટલું બોલી પાસે એક પથ્થર પડ્યો હતો તે લઇ તેમણે જોરથી પોતાના મસ્તકમાં માર્યો. થોડી પણ નીકળ્યું. એ જોઇ નવીનચાર્ય ગભરાયા અને કહ્યું : “ તમારે માટે સંસાર નથી ! તમે તો જીવન્યુક્ત જેવા છો. મ્હારો કપ્પેલ તમારે માટે નથી. ” નાગમહાસયે શાંત થઇ તે ઉભય કુળગુરુઓની ચર્ચાસ્પદ મસ્તકે ચઢાવી લીધી.

શ્રીયુત હરેન્દ્રચંદ્ર કહે છે કે : “ દીનદયાલ એક દિવસ નાગમહાસયને ખૂબ લાગ્યા અને કહ્યું કે : “ અનવચ્ચ-વચ્ચ કેમ ચાલશે ? ” નાગમહાસયે જવાબ આપ્યો : “ પિતાજી ! મ્હારાં અનવચ્ચની ચિંતા તમારે સામાટે જોઇએ ? કાલ પર બહુ પાંદડાં છે. વળી મહેં આ જીવનમાં કોઇ દિવસ કીસંગ કર્યો નથી, માતૃમર્મથી મ્હાર નીકળ્યો એ વખત જોઇશે શુદ્ધ હતો તેટલોજ શુદ્ધ બન્યારે પણ હું. પછી મ્હારે વચ્ચની શું ગરર છે ? ”

યુક્તો સંસાર પ્રતિ વૈરાગ્ય જોઈ દીનદયાલને બહુ કોષ મ્હડતો. કોઇ સમય જન્ને જલુ લડી પડતા. એક વખત વાતવાતમાં પિતાકુળ છડી પડ્યા. બોલતાં બોલતાં નાગમહાસય બાવાવેશમાં આવી ગયા. તેમણે કહ્યું : “ મહેં જીંદગીમાં કદી કીસંગ કર્યો નથી ! મરે સંસારની શું ગરર છે ? ” પછી નાઈ નાઈ બોલતા બોલતા પોતીયું કંઠડી નમ થઇ પર મ્હાર નીકળી ગયું ! એમાં પત્ની મહુ કાપાંત કરવા લાગ્યાં. તેમના આમહયી નાગ-મહાસયને બાળ અનસ તેમને બે બહુ લાગ્યો પાજ તેડી લાગ્યો.

તેમનોમવાસી એક પ્રીત્ય વિધવા દરોજ નાગમહાશયનાં દર્શન કરવા આવતી અને તેમની ભક્તિ કરતી, પણ નાગમહાશય પોતાની તીક્ષ્ણ અંત-દષ્ટિએ તેની દુર્ણુદ્ધિ સમજી ગયા. તેઓ કોઈ કોઈ વેળા એ વિધવાની અવગણ કરતા. એ-સંબંધી તેમનાં પત્નીને ખબર થઈ એટલે તેમણે તેને આવવાનું બંધ કરી દીધું. નાગમહાશય કહેતા કે: “ અરે ! અરે ! કામકા કુતરાઓ પણ આ હાડમાંસના શરીને સુંધતા નથી, પણ એને ક્યાંથી આસક્તિ થઈ ! પરમ-હસદેવ કેટલાંરૂપે મ્હારી કસોટી કરે છે ! જય રામકૃષ્ણ ! જય રામકૃષ્ણ.” પછી કહેવા લાગ્યા: “ માનવજીવનમાં સ્વાદ અને કામ એ બે જીતવાં બહુ કઠણ છે. ભગવાનની કૃપા થાય તોજ એ બન્ને ઉદ્ધિયો વસ થાય છે.” તેઓ વાતવાતમાં કોઈ વેળા મહાન સત્યો પ્રકટ કરતા. તે કહેતા કે: “કામ છોડયો કે રામ થાય અને રતિ છોડી કે સતી થાય.”

કામિનીની પેટાજ નાગમહાશયને કંચન ઉપર પણ અનાસક્તિ. હતી. એક વખત નારાયણજીનાં પાલબાળુનો કોઈ ખાસ મિત્ર બપોરે રેમથી પીકતો હતો. બહુ દવા કરતાં પણ તેને મટ્યું નહિ. આખરે પાલબાળુએ નાગમહાશયને લખ્યું. પાલબાળુના આમ્રહથી નાગમહાશયે ઉપચાર કરવાનું શરૂ કર્યું. ઇશ્વર ઇચ્છાએ નાગમહાશયની દવાથી તેને દરદ મટી ગયું. આથી પેલા માણસે ખુશી થઈ નાગમહાશયને ત્રણસો રૂપિયા આપવા માંડ્યા, પણ નાગમહાશયે પૈસાને સ્પર્શ પણ ન કર્યો. પાલબાળુએ બહુ આમ્રહ કર્યો ત્યારે નાગમહાશય ખીજવાઈ જઈ કહેવા લાગ્યા: “ હામ ! ભગવાન ! મને આ અધમ ધધો શા માટે શીખવ્યો ? ધધાને લીધે મ્હારે કેટલું દુઃખ ભોગવવું પડે છે ? ” તેમનો આવો વ્યવહાર જોઈ પાલબાળુએ કહ્યું: “ દીનદાસનો છોકરો માણસ નથી. તે તો કોઈ દેવજ છે.”

એ ત્યાગી મહાપુરુષનું આચરણ કાંઈ અલૌકિકજ હતું. પાલબાળુના આમ્રહથી એક વખત તે ભોળેશ્વર આવ્યા હતા. કલકત્તે પાછા જતા માટે પાલબાળુએ તેમને આડ રીતિયા સ્તીખર બાકું અને એક કામળ આપી. ભોળેશ્વરથી ત્રણેક ગાઉ દૂર સ્તીપસ્તુ રોકેશન હતું. ત્યાં જઈ ટીપ્પટ આદિસ આમળ મયા. એવામાં એક કંચાલ સ્ત્રી ચાર છોકરાં લઈ એમની પાસે બીજ

મામવા આવી. તેનું દુઃખ જોઈ નામમહાશયનું હૃદય દ્રવી મથું. તેમણે પોતાની પાસેના આઠ રૂપિયા અને કામળ તેમને આપી દીધી અને કહ્યું:-
 “ મા-નન-સર્થ જા અને હવે કાંઈ ધધો મળુરી કરી ત્હારાં હોકરાંનું પૂરું કરજે.” આશીર્વાદ લઈ બિખારિણી ચાલતી થઈ. તેઓ તો ચાલીને આવ્યા હતા એટલે નામમહાશયે રોજનપર બેસી કેટલોક વખત વિચારી લીધી. રટીમર ઉપડી ગયા પછી પોતે પગરસ્તે કલકતા તરફ ચાલવા માંડયું. માર્ગમાં સત પડતી ત્યાં રહી જતા અને ગામમાં મંદિરમાં જઈ પ્રસાદ લેતા. પાસે ફક્ત સાદા સાત આના હતા. તેમાંથી હોડીમાં બેસી ઉતરવું પડતું તો હોડીવાલાને બાકું આપતા. પાણી યોડું દોપ તો તે તરીને પણ જતા. એમ કરતાં કરતાં તે એમણુનિસ દિવસે કલકત્તે આવી પહોંચ્યા ! દીનદયાલ તો પુત્રનાં આવાં કાર્ય જોઈ બહુ દિલગીર થતા ! નામમહાશય “ સર્વ ભૂતે નારાયણ ” જોતા. અને તેથી અનાપાસે તેમનાથી આવાં કાર્ય થઈ જતાં. છે કોઈ વેદ કે ડાક્ટર આવો પરાપકારી !

નામમહાશયના ધરની નજીક એક તળાવમાં તેમની તેર ચૈદ વર્ષની ઉંમર હતી ત્યારે નામમહાશય દરરોજ જન્મ્યા પછી યોડો ભાત લઈ તે તળાવપર જતા. તળાવનાં બે ચાર માછલાં તેમણે પાળ્યાં હતાં. તેઓ ત્યાં જઈને જરા બોલતા કે: તુર્ત માછલાં કાઢે આવી તેમના હાથમાંથી ભાત લઈ જતાં. તે કલકત્તે બહુવા આવ્યા ત્યાં સુધી એવું કર્યા કરતા. નામમહાશય કહેતા કે: “ ખીખર સાધારણ પ્રાણીઓમાં પણ ચાનનો વિકાસ થતો માણુમ પડે છે. જન્મ જન્માંતરમાં તેઓ પણ ઉચ્ચ મતિને પામી આખરે મુક્ત પડે પહોંચતાં હશે.”

શ્રીયુત હરેન્દ્રચંદ્ર કહે છે કે: “ હું ધણી વખત નામમહાશયને ઘેર જતો. એક દિવસ હું તેમની પાસે ગયો ત્યારે તેઓ ધરની એસરીમાં બેઠા બેઠા હુકો પીતા હતા. થોડી વાર પછી બે જમણી પક્ષીઓ ઉડતાં ઉડતાં એમની પાસે આવ્યાં, પણ નામમહાશયે હુકો પીવાના પ્યાલમાં તેમના તરફ દષ્ટિ કરી નહિ. નામમહાશયનું નિત્ય આકર્ષણ પક્ષીઓ ચીં ચીં કરવા લાગ્યાં. નામમહાશયે તુરંતજ તેમના તરફ દષ્ટિ કરી અને હુકો સુધી લઈ તેમને

હાથમાં લઇ સરીરે હાથ ફેરવતાં ફેરવતાં બોલી; “આબ્યાં માં બેસો, હું તમારે માટે ખાવાનું લઇ આવું.” એટલું બોલી નાગમહાશય ઉડી ધર-માંથી થોડાં ચોખ્ખાં લઇ આવ્યા અને તેમને ખવડાવવા લાગ્યા. આઠલાથી પક્ષીઓને સંતોષ ન થયો એટલે પૂરું કરી નાગમહાશયની આબુઆબુ ફરવા લાગ્યા. નાગમહાશય ફરીથી થોડું પાણી અને બે મુઠ્ઠી ચોખ્ખાં લઇ આવ્યા. પંખીઓ નાગમહાશયના હાથ પર બેસી દાણા ખાવા લાગ્યાં. તેમને તૃપ્તિ થઇ એટલે નાગમહાશય તેમના સરીરને ફરીથી હાથ ફેરવી કહેવા લાગ્યા: “હવે જાઓ મા! વનમાં જઈને આનંદ કરો. ઇચ્છા થાય તો વળી કાંઠે આવજો.” બંને પંખીઓ ઉડી ગયાં! પછી મ્હારા તરફ જોઇ નાગમહા-શયે કહ્યું: “શ્રીરામકૃષ્ણ કેટલાં રૂપે લીલા કરે છે! તેમની લીલા અનંત છે! હું શું કળી શકું?”

મિરિચખાણુ કહે છે કે: “અદિસા પરમોધર્મ:” એનું જ્વલંત દર્શાત નાગમહાશય હતો. નારાયણમંજની યુરોપીઅન ઓદિસર કોઇક વેળા દેવભોગ સિદ્ધાર કરવા આવતા. એક વખત કોઇ યુરોપીઅને ત્યાં આવી બંદુકનો ખવાજ કર્યો તે સાંભળી નાગમહાશય પેલા યુરોપીઅન પાસે દોડી ગયા અને આવું નિર્દય કામ નહિ કરવા વિનંતિ કરી. તેણે નાગમહાશયને ગાંઠા ગણી કાઢ્યા, અને એક પંખી પર બંદુક તાકી. નાગમહાશયે તુરંતજ સાહેબના હાથમાંથી બંદુક લઇ લીધી. પેલા સાહેબે બંદુક ન ઝુંટાવી લેવા બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ નાગમહાશયમાં કોણ જાણે ક્યાંથી અદ્ભુત બળ આવ્યું કે પેલા સાહેબનું કાંઈ વાળું નહિ! આખરે બંદુક લઇ નાગમહાશય-ઘેર આવ્યા. ઘેર આવી બંદુક એક ખુણામાં મૂકી અને ધાતક અસ્ત્ર રપસી કર્યો તેથી સ્નાન કર્યું! બીજે દિવસે નારાયણમંજની કોર્ટેના એક કારકુન સાથે તે બંદુક પાછી મોકલી. સાહેબે પેલા કારકુનને નાગમહાશયનું નામ ઠામ પૂછ્યું. કારકુનદ્વારા નાગમહાશયનું સાધુ ચરિત્ર અને તેમણે બતાવેલી દિવ્યતા જોઇ સાહેબ ખુશી થઇ ગયા અને ત્યારથી દેવભોગ સિદ્ધાર કરવા જવાનું તેમણે બંધ કરી દીધું. અઘાપિ કોઇ પણ યુરોપીઅન ઓદિસર દેવભોગ સિદ્ધાર કરવા જતો નથી.

નામહાસમે ત્યાં દર વરે દુર્માં પૂન થતી પણ તેઓ કોઈ વેળા પણ બહિષ્કાર આપતા નહિ તેઓ સાપને પણ ચાસતા નહિ. એક દિવસ એમના પરમાં મોડો સાપ નીકળ્યો. તેમનાં પાછળ સાપને મારી નાખવા કહ્યું. ત્યારે નામહાસમે કહ્યું. “ સાપને શું કરવા મારીએ ? વનનાં સાપ તો કદી નથી કરડતો પણ મનનાં સાપ કરડે છે. તેને કેમ મારી નથી નાખતાં ? ” પછી સાપ સામે આવી તેને હાથ જોડી કહેવા લાગ્યા. “ મા ! તમે જન્મલક્ષમાં રહેનારા ! અમારા મરીનની ઝુંપડીમાં શું કામ આવ્યાં ? તમારા સ્થાને જાઓ ! ” આટલું બોલી સાપ પાસે જઈ લાકડી ઠોકતા ઠોકતા ખરખહાર નીકળ્યા. સાપ પણ તેમની લાકડીને આધારે તેમની પાછળ ચાલ્યો. નામહાસમે બામ કરતા કરતા સાપને દૂર જન્મલક્ષમાં મૂકી આવ્યા. આ બનાવ વિશે વાત નીકળતી તો નામહાસમે કહેતા કે : “ આપણે કોઈનું અનિષ્ટ ન કરીએ તો જન્મલક્ષમાં કોઈ પણ આપણું અનિષ્ટ કરી શકે એમ નથી. મનુષ્ય જેવો વ્યવહાર કરે છે તેજ પ્રમાણે જન્મલક્ષ પણ તેના તરફ તેવોજ વ્યવહાર કરે છે. જન્મલક્ષ તો દર્પણ જેવું છે. એની અંદર તમે શું જો છો અને અનુભવો છો તે તમારું પ્રતિબિંબજ છે. તમે જેવા ચાળા કરશો તેવાજ ચાળા તમારું પ્રતિબિંબ કરશે. ”

બપોરે સમઝૂલ્ય મઠ પરાક નગરમાં હતો ત્યારે એક દિવસ ત્યાં સાપ નીકળ્યો. મિત્રિય કહે છે કે : “ સર્પ જોઈ અને બધા તો તેને મારી નાખવા તત્પર થયા, પણ નામહાસમે તો “ નામરાજ, નામરાજ. ” કહી તેને પ્રણામ કરવા લાગ્યા. તે દુરતજ સાપ તરફ જોઈ મઠ ખંદાર નીકળી ગયા. સાપ પણ તેમની પાછળ પાછળ નીકળી ગયો. ” તે કહેતા કે : “ આપણે બુદ્ધિદોષને લીધે પાપ કરી અનેક દુઃખ જોમવીએ છીએ. બપોરે મનુષ્યની બુદ્ધિ ધમર પાદપદ્મમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે તેને કોઈ પણ બનાવ અશુભ લાગતોજ નથી. ”

એક દિવસ તેમને પોતાને સાપ કરાવ્યો હતો. તે તળાવપર બેસી પગ પાછીમાં રાખી મોઢો પોતા હતા એવામાં સાપે આવી તેમનાં શર્યા પમનન અંતુકાપર દંસ કર્યો. નામહાસમે તે બાણ્ય તોપણ તેઓ સ્થિર બેસી રહ્યા.

કેલી વારમાં સાચ તપાસી ચાલ્યો મળે. તેમનાં પત્નીએ તે બધું જોયું તે હાહાકાર કરવા લાગ્યાં. નાગમહાશયે કહ્યું: “તમે શા માટે મનરાજો છો? મને કશું ચંતાર નથી. જિવ્યારા સાથે બધું બધું દંચ કર્યો, પત્ની ચાલ્યો ગયો! મને ઝેર નહિ મહે. તમે ચિંતા ન કરો!”

તે કહેતા કે: “દરેક જીવમાં એક ભગવાનજી વિરાજમાન છે.” “તમે હમેશાં હાથ કેમ જોડી રાખો છો?” આપ પ્રજના ઉત્તરમાં તે કહેતા કે: “દરેક જૂત પ્રાણીમાં કું તેને (હૃદયને) પ્રત્યક્ષ જોડે છે.” જાડું પાંદડું તોડતાં પણ નાગમહાશયને વેદના થતી! તેમના રસોડાની પાછળ એક આંખાનું ઝાડ હતું. એક દિવસ કોઈ ભક્તને પાંદડું તોડતાં જોયું તેમણે કહ્યું: “બાઈ, પાંદડાં શા માટે તોડે છે? એને પણ સુખદુઃખનું જ્ઞાન છે.”

નાગમહાશય ચાંપડ માંકડને પણ મારતા નહિ. માથે પ્રત્યે પણ તે બહુ ભક્તિભાવ રાખતા. તેમણે શાસ્ત્ર વિધિ અનુસાર ગોદાન કર્યું હોય એમ જણાતું નથી. પણ સુરેશ કહે છે કે: “મહે” તેમને ધણી વાર માથે પ્રણામ કરી ગોસુતનું ચરણામૃત લેતા જોયા છે.”

નાગમહાશય શક્તિ ઉપાસક હતા, પણ તે કહેતા: “અસુક મતમાં જવાથી માણસનું કોઈ એમ થતું નથી. કોઈ પણ મતમાં બહુ બદલા ચાલે તો સ્વયં ભગવાન સાધકને માર્ગ દેખાડે છે.” તેમનામાં જિલકુલ બેદયુદ્ધિ હતી નહિ. શંક, વૈષ્ણવ, તાંત્રિક, સર્વેને તે સન્માન આપતા. હિંદુ, મુસલમાન, ક્રિસ્તિયન તેમજ ખીજા કોઈ પણ ધર્મની નિંદા તેઓ કરતા નહિ. મસજિદ અથવા પીરની દરગાહ જોઈ નાગમહાશય સલામ કરતા અને ‘ચર્ચ’ જોતાં ‘જય કામરૂટ’ બોલી કામરૂટનાં વખાણ કરતા.

સાધન સંબંધી તેઓ કહેતા કે: “હૃદય દર્શન કરવાને માટે સાધનની ખાસ આવશ્યકતા છે. સાધનના ફળની આશા તો રાખવીજ નહિ. ફળ તો જ્યારે હૃદયની કૃપા થાય તોજ મળે. જ્યાં સુધી હૃદય કૃપા ન થાય ત્યાં સુધી તેનું સ્વરૂપ જાણી શકાય નહિ. હૃદય તો કલ્પવૃક્ષ જેવા છે. એની પાસે મનુષ્ય જે માગે તે મળે છે, પણ જેથી જીવને વારંવાર જન્મ મરણના ચક્રમાં આવવું પડે એવી વાસના રાખવી ઉચિત નથી. ભગવાન પાસે

શુદ્ધ શક્તિ કે શુદ્ધ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિના કરવી જોઈએ. એ બેમાંથી એક વસ્તુ મળે તોજ છવ્ય સંસારબંધનમાંથી મુક્ત થાય. સંસારની કોઈ પણ વસ્તુની વાસના કરવાથી છવ્યને તે વાસનાનો ઉપયોગ કરવોજ પડે, પણ જે માણસો નિરંતર ભગવાનનું નામ સ્મરણ અને તેના શુભાનુવાદનું જ્ઞાન કરી પોતાના વખતનો સદુપયોગ કરે છે તેમના ત્રિવિધ રોગ નષ્ટજ થાય છે.”

સિદ્ધિ સંબંધમાં તેઓ કહેતા હતા કે: “યથાર્થ સાધુભાવ આવતાં શક્તિ, સિદ્ધિઓ સાધકને સર્વદા હોવાને છે. યથાર્થ સાધુના હૃદયમાં જન્મતલી સર્વ વસ્તુનું પ્રતિબિંબ પડે છે—જેમ સ્પષ્ટિક પથ્થરમાં પડે છે તેમ—પણુ જે સાધકનું લક્ષ્ય સિદ્ધિઓ તરફ ગયું તો પછી સાધક પોતાના લક્ષ્ય સ્થળે (હૃદય દર્શને) પહોંચતો નથી !”

કોઈ બાબત વિષે કોઈ બક્તને સદૃઢ થતો તો નાગમહાશય વગર પૂછે તેનો જવાબ આપી દેતા. તે મનુષ્યના મનનો ભાવ તેનો સ્થેરો જોઈને જાણી જતા. નાગમહાશયમાં ધણી સિદ્ધિઓ હતી. મ્હને ધણીવાર જનુબવ થયા છે, પણ તે સર્વ સિદ્ધિઓ જન સમાજ સમક્ષ મૂકવાની જરૂર જણાતી નથી. નાગમહાશય ઇચ્છા પૂર્વક કદી સિદ્ધિનો ઉપયોગ કરતા નહિ.

એક વાર ચેત્ર માસમાં ચૌધરીબાપુના ઘરમાં આગ લાગી. પવનના જોરને લીધે આગ બહુ વધવા લાગી. ચૌધરીબાપુનું ઘર નાગમહાશયના ધરથી ત્રિશેક હાથ દૂર હતું. શેરીમાંનાં માણસો આગ હોલવવા મંડી પડ્યાં. ફક્ત નાગમહાશય આમની સમક્ષ હાથ જોડી ઉભા રહ્યા. તેમનાં પત્ની ધરમાંથી કપડાં ઇત્યાદિ વસ્તુ બહાર કઢાડવા મંડી ગયાં !

નાગમહાશયે કહ્યું: “હજી તમને ભગવાન પર પૂર્ણ વિશ્વાસ નથી ? આ કપડાં બળી જશે તો શું થયું ? તમને કેમ શાંતિ રહેતી નથી ? ગમે તેવા સંકટમાં પણ મનની શાંતિનો જંગ ન થાય ત્યારેજ જપ કર્યાં સાર્થક ! નહિ તો ધણાંજે પોપટ રામ રામ કરે છે !” આટલું બોલી નાગમહાશયે તો “જપ સમઘૂણ્ય ! જપ સમઘૂણ્ય !” જ્વનિ સાથે વૃત્ત્ય કરવા લાગ્યાં. અગ્નિ પણ ચૌધરીનું ઘર ભસ્મ કરી શાંત થઈ ગયો !

એક વર્ષે બે ચાર પર્વ સાથે હતાં. ચારેક દિવસ પહેલાં નાગમહાશય કલકત્તેથી દેશમાં ગયા. નાગમહાશયને જોઈ દીનક્યાલે કહ્યું: “હજારો લોકો મંગ્લાસ્નાન કરવા હજારો પૈસા ખર્ચી નામે છે ત્યારે તું મંગ્લાસ્નાન છોડી આવી આવ્યો ! ત્યારે પર્વ કેવો છે તે કંઈ સમજાતું નથી ! બધી બાબતોમાં તું દુનિયાથી ઉધેજ છે ! હવે ત્રણ દિવસ બાકી છે. મ્હને મંગ્લાસ્નાન કરવા લાઈ જા.” ઉત્તરમાં નાગમહાશયે કહ્યું: “મનુષ્યને મંગ્લા દર્શનની તીવ્ર લાલસા હોય તો મંગ્લાજી ઘેર બેઠાં દર્શન દે છે. તેને સોધવા જવાનું કંઈ પ્રયોજન નથી. તમે જાણતા નથી કે ભગીરથની દહ ઇચ્છાથી મંગ્લાજી સ્વર્ગે છોડી પૃથ્વી પર આવ્યાં ! તમે પણ તમારી ઇચ્છા એટલી તીવ્ર બનાવો. માયાના કીડા માટે મંગ્લાજી ઘેર ન આવે ! અને ત્યાં જઈ સ્નાન કરે તો પણ કીડા તે કીડાજ !”

ક્રમે મંગ્લા સ્નાનનો દિવસ આવી પહોંચ્યો. તે દિવસે શ્રીમતિ હરકામિની, કૈલાસ પ્રજૂતિ અનેક ભક્તો દેવભોગ આવ્યા. પર્વ યોગ સમયે શ્રીમતિ હરકામિનીએ નાગમહાશયના ધરની પરસાળની આગ્રિ કોણમાં જાળીન બેઠીને નીકળતી એક ઉર્ધ્વગામી જળ ધારા જોઈ. ક્રમે ક્રમે જળ વધી પડ્યું અને નાગમહાશયના આંખણમાં પ્રવાહ વહેવા લાગ્યો. નાગમહાશય ધરમાં હતા, તે લોકોના કલરવથી એકદમ ખુદાર આવ્યા અને “મા ગંગે ! ભગીરથી !” બોલી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. એક અંજલીમાં જળ લઈ નાગમહાશયે પોતાને શરીરે લગાડ્યું અને આશ્વમન પણ કર્યું. ગુરતજ નાગમહાશય ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા, પછી ધરનાં બધાં માણસોએ તે પ્રવાહમાં સ્નાન કર્યું. ગામનાં માણસો પણ એક પછી એક આવી લાગ્યાં અને નાગમહાશયને ધન્યવાદ તથા આશીર્વાદ આપવા લાગ્યાં. પ્રવાહ આશરે એક કલાક રહ્યો અને પછી ધીમે ધીમે જળ ત્યાંજ અદસ્ય થઈ ગયું. હજી પણ એ મંગ્લાજીમાં સ્નાન કરનાર માણસો દેવભોગમાં હયાત છે અને તે આ બનાવની સાક્ષી પૂરે છે. નાગમહાશયે મ્હને કહી આ વાત કહી નથી. આ બાબત વિષે એમને કંઈ પૂછતું તો કહેતા કે: “લોકો તો બહુ ભોળા છે. કાચને હીરો બનાવી દે છે.” આ બનાવની વાત સાંભળી સ્વામી વિરેકાનંદે કહ્યું કે: “નાગમહાશય જેવો ચક્ષુ પુરપની ઇચ્છા કંઈ પણ કર્યું કરી આ. જ. સા. ૧

શકે છે, એમને માટે કશું અસંભવિત નથી. એમની અમોઘ શક્તિના બળ વડે પાપી છાપનો પણ ઉદ્ધાર થઇ જાય એમ છે !”

નાગમહાશય દરેક કાર્યમાં પોતાના સહયુક્તે ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણનો હાથ જોતા. એક વખત રાત્રે હું તેમને ત્યાં સૂતો હતો. કાંઈક અવાજ ચવાથી મ્હારી આંખ ઉપડી ગઇ. નાગમહાશય રસોડામાં સૂતા હતા. હું ઘુસ્તજ ત્યાં ગયો. તપાસ કરતાં માતાશ્રીએ (નાગમહાશયનાં પત્નીએ) રડતાં રડતાં રડતાં કહ્યું કે : “ હમણાં બહોં એક જંગલી મિસાડો આવ્યો હતો. તે એકાએક એમના શરીર પર ફટી પડ્યો અને તેથી તેના પંજ એમની આંખમાં વાગ્યા. આંખ સહજમાં બંધી ગઈ છે. ” મ્હેં બંધર જઈ જોયું તો નાગમહાશયના નેત્ર આગળથી લોહીની ધારા વહેતી હતી. માતૃશ્રીને રડતાં જોઇ નાગમહાશયે કહ્યું : “ એમાં શું થયું ! આ દેહ માટે શો શોક ? શ્રી રામકૃષ્ણની ઇચ્છા વિના આવું કંઈ બનતું નથી. એતો ભગવાનની કૃપા હશે ! આપણી અશ્વબુદ્ધિથી આપણે કાંઈ સમજી શકતાં નથી. ” જંગમને નાગમહાશય શ્રી રામકૃષ્ણમય જોતા. અને બહુ કાલાવાલા ક્યાં ત્યારે તેમણે ધા પર બીનું ચીંચઈ મૂક્યું.

તેમને બ્યારે શસ્ત્ર વેદનાં થતી ત્યારે પણ મ્હેં તેમને એવું બોલતા સાંભળ્યા છે કે : “ જય શ્રી રામકૃષ્ણ ! જય યુક્તેવ ! આ હાડમાંસના ખો-ખાથી તમારી સેવા નથી થતી તેથી તમે આવો બ્યાધિ મૂક્યો છે. તમે જે કાંઈ કરો છો તે અમારા પર દયાજ છે ! એ બ્હાને તમે મ્હારી પાસે સ્મરણ કરાવો છો ! તમારી દયાને ધન્ય છે. ધન્ય તમારી દયા ! યુર-કૃપાહિ કેવલ ! યુરકૃપાહિ કેવલ ! તમારી દયા સિવાય અમારો ઉદ્ધાર ક્યાંથી થાય ? ”

નાગમહાશય કદી કોઇને ઉપદેશ આપવા ઇચ્છતા નહિ. કોઇ પૂછે તો કહેતા કે : “ કોઇ કોઇને શું સમજવે ? વખત જતાં-સાધન ભજન-કરતાં-ભગવાનની કૃપાથી મનુષ્યનાં અંતઃકર્મ જોની મેં જુલો જાય છે, પછી ક્યાં જુવે ત્યાં કૃષ્ણ ! સર્વ વસ્તુ નવીન રંગથી રંગાયથી માધુર્ય પડે છે ! ” વળી કોઇને કહેતા કે : “ એમ્મે જન્મ દેવ તોજ માણસને ભગવાનના

નામ પર શ્રદ્ધા બેસે ! ભગવાન પર ચતુર્થ ત્રિશાસ અને પ્રેમ હોય તો કદી માણસનો પગ અતુલિત કર્ષમાં પડેજ નહિ. ભગવાન પર પ્રેમ થાય તો ધર્મ, અર્થ, કામ અને શોક્ષ ચારે પુરુષાર્થ સાધ્ય થાય છે. ”

મિરિશ કહે છે કે: “ નરેન્દ્ર (સ્વામી વિવેકાનંદ) અને નાગમહાશયને માયાપાશમાં બાંધવા જતાં મહામાયાને બહુ દુઃખ થયું હતું. માયાએ આખરે શાકી બનેને પોતાના પાશમાંથી મુક્ત કર્યાં. નાગમહાશય તો માયામાં રહ્યા પશુ તદન દુઃખ બહાર નીકળ્યા. કન્ય છે એવા મહાત્માએને ! અમારી ભારતભૂમિ આવા મહાત્માઓના પ્રતાપેજ હજી પોતાનો સનાતન ધર્મ જીવી રહી છે. ”

પ્રકરણ ૭ મું.

નાગમહાશયનો અપૂર્વ ભક્તિભાવ.

નાગમહાશયના ભક્તિભાવ સંગ્રામી સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદ અને તેમના શિષ્ય વચ્ચે થયેલો વાર્તાલાપ અને પ્રકટ કરવામાં આવે છે. સ્વામિ વિવેકાનંદનો શિષ્ય આજે નાગમહાશયને સાથે લઇને બેલુક મહામાં આવ્યો છે. સ્વામીજીએ નાગમહાશયને પ્રણામ કર્યા અને પૂછ્યું કે: “ આનંદમાં છો ને ? ”

નાગમહાશય: “ આપણે દર્શન થયાં તેથી બહુ આનંદ થયો. જય ! શંકર ! જય ! શંકર ! જસ, આજે સાક્ષાત્ સિવનાં દર્શન થયાં. ” એટલું કહીને બે હાથ જોડી નાગમહાશય ઉભા રહ્યા.

સ્વામીજીએ પૂછ્યું: “ શરીર કેમ છે ? ”

નાગમહાશય: “ હાડ, માંસ, લોહીની વાત ન પૂછો ! આપના દર્શનથી આજે કૃતાત્મ થયો ! મહારાં અહોભાગ્ય કે મળે આપનાં દર્શન થયાં. ”

એટલું કહેતાં નાગમહાશયે સ્વામીજીને સાદાંમ પ્રણિપાત કર્યો. સ્વામીજીએ નાગમહાશયને હાથ પકડી ઉભા કરતાં કહ્યું: “ જો શું કરો છો ? ”

નાગમહાશયઃ “હું મહારી દ્રષ્ટિથી જોઇ ચકું છું કે: આજે જસ, સાક્ષાત્ શિવનાં દર્શન થયાં ! જય ગુરુદેવ ! જય રામકૃષ્ણદેવ !”

સ્વામીજીએ શિષ્યની તરફ દ્રષ્ટિ કરીને કહ્યું: “જુઓ છે કે ? ભક્તિ-માન પુરૂષ કેવા હોય તે કંઈ સમજાયું ? નાગમહાશય આખો દિવસ (ભગવાનના નામમાં) તન્મયજ્ઞ રહ્યા કરે છે. એમને દેહ પુદ્ધિ મિલકુલ છેજ નહિ, એમ કહીએ તોપણ ચાલે. આવા મહાત્મા આગેજ ખીજી કોઈ હશે. (પ્રેમાનંદ સ્વામીને ઉદેશીને કહ્યું કે) “નાગમહાશયને માટે પ્રસાદ લઇ આવ ?”

નાગમહાશય: “પ્રસાદ ! (સ્વામીજી સામે બે હાથ જોડી) આપનાં દર્શનથી મહારી ભવકુષ્ઠા આજે દૂર થઇ ગઇ !”

મંડમાં બાળજ્ઞાનવારીઓ તથા સંન્યાસીઓ ઉપનિષદનો પાઠ કરવા બેઠા હતા. સ્વામીજીએ તેમના તરફ લક્ષ્ય કરીને કહ્યું કે:

“આજે આપણા મંડમાં ગુરુદેવના એક મહાન ભક્તરાજ પધાર્યા છે. નાગમહાશયના શુભાગમન નિમિત્તે તમારો પાઠ આજે બંધ રહેશે.” આથી સર્વે સંન્યાસીઓ પૌતપૌતાનાં પ્રસ્તકો જપ કરી નાગમહાશયની આસપાસ રાજે વળી બેસી ગયા. સ્વામીજી પોતે પણ નાગમહાશયની સામે આવીને બેઠા.

સ્વામીજી (સર્વને ઉદેશીને) બોલ્યા: “જુઓ છોને ? નાગમહાશય તરફ એકવાર દ્રષ્ટિપાત કરો. તેઓ પોતે ગૃહસ્થ છે છતાં જગત છે કે નહિ તેવુંજ તેમને યાન નથી. આખો દિવસ (ભગવાનના નામમાં) તન્મયતામાં ધ્યાનમાંજ પસાર કરે છે, (નાગમહાશય તરફ લક્ષ્ય કરીને) આ સવ જ્ઞાનવારીઓને અને અમને ગુરુદેવ સંબંધી કંઈક વાર્તા સંભળાવો.”

નાગમહાશય: “એ આપ શું કહો છો ? હું આપને સંભળાવું ? હું તો માત્ર આપને જોવા-દર્શન કરવા આવ્યો છું. ગુરુદેવની લીલામાં જોયો હતુમાનરૂપે સહાયક છે, તેમનાં (ત્રિવેદાનંદ સ્વામીજીનાં) દર્શન કરવા હું તો આવ્યો છું. હવેજ ગુરુદેવની લીલાની વાતો લોકો સમજી શકશે. જય રામકૃષ્ણ ! જય રામકૃષ્ણ !”

સ્વામીજી: “શ્રી રામકૃષ્ણદેવને તો આપજ મધાર્થ રીતે સમજી શક્યા છે. અને તો ખાલી માથું ધબીએ બીજે એટલુંજ.”

નામમહાસય: “ નહીં-નહીં-હી-એ જાપ શું જોડ્યા ? જેને આખો છે, તે તો સ્વયં રીતે જોઈ શકે છે કે: આપ તો યુર દેવની જાણ સમાનજ છે. ”

સ્વામીજી: “ આ મહા-દેવની સ્થાપના કરી તે કીક કર્યું ને ? ”

નામમહાસય: “ મહારા જેનો કુદ મનુષ્ય, તેમાં શું સમજી શકે ? આપ જે કાંઈ કરશો તેનાથી જમતનું કલ્યાણજ થશે, એમાં કાંઈ જાતની શક નથી. આપનાથી જમતનું મંગળજ થતું જોઈએ. ”

અનેક સિધ્ધો નામમહાસયની ચરણરજ લેવા લાગ્યા. નામમહાસય ગભરાયા જેવા બની ગયા અને આમતેમ નાસવા લાગ્યા ! તેથી સ્વામીજી-એ સર્વને કહ્યું કે: “ એમને કહ્યું થાય તેનું કામ રહેવા દો. ” સિધ્ધો સર્વ યુપાયુપ ખેસી રહ્યા.

સ્વામીજી: “ આપ આ મહામાંજ આવીને રહો તો ? આપનાં દર્શનથી મહના વિદ્યાર્થીઓને ધર્મજ શીખવાનું મળશે. ”

નામમહાસય: “ યુરદેવને મહેં એકવાર એ વિષે પૂછ્યું હતું. તેમણે માત્ર એટલીજ આજ્ઞા કરી કે: “ ધરમાંજ રહે. ” તેથી ધરમાં પગ જાંધીને રહ્યો છું. પ્રસંગોપાત આપનાં દર્શન કરીને કૃતાર્થ થઈ છું. ”

સ્વામીજી: “ એક વખત આપના દેશમાં આવવાનો મહારો વિચાર છે. ” એ સાંભળી નામમહાસય આનંદથી લેવા જેવા બની ગયા, અને કહ્યું કે: “ વાહ, વાહ ! એવો અપૂર્વ દિવસ ક્યારે આવશે ? સમસ્ત દેશ કાંથી સમાન પવિત્ર-તીર્થરૂપ બની જશે ? આપની ચરણરજ અમારા દેશમાં પડે એવાં અમારાં જાગ્ય ક્યાંથી હોય ? ”

સ્વામીજી: “ મહારી તો ઈચ્છા છે, પણ માતાજી (દેવી કાલીમાતા) ની કૃપા થાય ત્યારે ખરી. ”

નામમહાસય: “ આપને કોણ જોવાખી શકે એમ છે ? આપના ચ-ધાર્થ સ્વરૂપને કોણ જાણી શકે ? દિવ્ય દ્રષ્ટિ ઉપડે નહિ ત્યાં સુધી આપને સંપૂર્ણ રીતે કાંઈ જોવાખી શકે નહિ. એક માત્ર યુરદેવજ આપને જોવાખી શક્યા હતા. ખીજાઓ તો તેમની વાતમાં વિશ્વાસ રાખી માની લેતા હતા

એટલુંજ. કોની સક્રિય છે કે આપને ઝોળખી શકે ? ”

સ્વામીજી : “ મહારી ઝોવી ઇચ્છા છે કે સમસ્ત દેશને એક વખત નમત કરવો. મહાવીર (હતુમાન) ને અત્યારે પોતાની સક્રિયતા ખખર નથી તેથી જલ્દવત્ ઉપમાં ધોરે છે. તેને જ્યાંકવા માટે મહેં કમર કરી છે. સહજ પશુ સનાતન ધર્મભાવ હરકોઇ પ્રકારે નમત કરી શકીશ તો સમજીશ કે ગુરુદેવનો ને મહારો અવતાર છેક નિષ્કળ નથી મર્યો. દેશને નમત કરી-પ્રયુક્ત કરી ફેવાયે થવું એજ ઇચ્છા અત્યારે તો બળવાનપણે મહારા ચિત્તમાં વર્તે છે. સુક્રિય તેની પાસે સરખામણીમાં તુચ્છ જણાય છે. આપ આશીર્વાદ આપો કે મહારો ઉદ્દેશ સફળ થાય. ”

નામમહાશય : “ ગુરુદેવનો આશીર્વાદ છે. આપની ઇચ્છાને કામ કરતી કોણ શક્તી શકે તેમ છે ? આપનો મનોરથ સફળજ થવો જોઈએ. ”

સ્વામીજી : “ મહારી ઇચ્છા તો કાંઈ સફળ થતી નથી. જે કાંઈ થાય છે તે ગુરુદેવની ઇચ્છા અને કૃપાને આભારી છે. ”

નામમહાશય : “ તેમની ઇચ્છા અને આપની ઇચ્છા એક બની ગઇ છે. આપની ઇચ્છા તે ગુરુદેવની ઇચ્છા સમજતી. જય રામકૃષ્ણ ! જય રામકૃષ્ણ ! ”

સ્વામીજી : “ કામ કરવા માટે શરીર ખૂબ મજબુત જોઈએ, અહિં આ દેશમાં આવ્યા પછી શરીરજ સાફ રહેતું નથી. તે દેશમાં (પૂરણ-અમેરીકામાં) શરીર બહુ સ્ક્રિયમાં રહેતું. ”

નામમહાશય : “ ગુરુદેવ કહેતા કે : શરીર ખાસજ કર્યું એટલે ધરનો ટેકસ (ભાર) આપવોજ જોઈએ. રોમ-રોમ એ શરીરના ટેકસ છે. આપ તો મહો-રોની બ્રાન્સ (પેટી) છે. આપની (શરીરની) તો ખૂબ સંભાળ રાખવી જોઈએ, પશુ આપને કોણ સમજી શકે કે આપની ચોખ સંભાળ રાખે ? ગુરુદેવ એક માત્ર આપને ઝોળખતા હતા. જય રામકૃષ્ણ ! જય રામકૃષ્ણ ! ”

નામમહાશયનો ભક્તિભાવ સમજાવા માટે ઉપરોક્ત વાર્તાલાપ બસ છે.

મકરણ ૮ મું.

ભક્ત સમાગમ.

નામ મહાસયનો કોઇ મંત્ર સિધ્ધ હોય એવું મહારા જાણવામાં નથી. સાચા વિધિનું તેઓ કદી ઉલ્લંઘન કરતા નહિ. કોઇને તેમ કરતાં જોતા તોપણ દુઃખિત થતા. શુદ્ધને મંત્ર આપવાનો અધિકાર નથી એવું સાચામાં કહ્યું છે તેથી તે કોઇને મંત્ર આપતા નહિ. તેમની કૃપાથી અનેક મનુષ્યોમાં જાગૃતિ આવી છે, અનેક અધર્મી છત્રોમાં પરિવર્તન થયું છે પણ તેમણે કદી શુદ્ધ પદ લીધું નથી. કોઇ તેમને શુદ્ધ સંબંધી સંજોગન કરવું તો તેના આગળ દીનભાવથી કહેતા કે: “ મહને શા માટે શુદ્ધ કહો છો ? હું શુદ્ધ ! તમેજ મહને પવિત્ર કરવા અને આજ્ઞા છો. તમારાં દર્શન થયાં એતો હું ભગવાનની કૃપાજ માતું છું ! ”

નામમહાસયના એક ભક્ત પોતાને મંત્ર આપવા તેમને ખુબ આમંત્ર કર્યો. તેમણે કહ્યું: “તમે આજ્ઞા અને વળી સુશિક્ષિત છો. તમે મનમાં મંત્ર લેવાનો કદી વિચાર કરશો નહિ, સમાજ ચર્ચા અને સાચા નિયમનું ઉલ્લંઘન કરવાથીજ ભારતભૂમિમાં અધર્મનો સંચાર થયો છે. મહને મૂઢસ્થાશ્રમમાં રહેવા શુદ્ધે આજ્ઞા કરી છે. હું તો મૂઢસ્થાશ્રમના નિયમથી ભ્રષ્ટ પણ વિરહ નહિ ચાહું ! ” એ સાંભળી ભક્તને ખેદ થયો. તેનું વિષાદપૂર્ણ વદન જોઇ તેમણે આસીર્વાદ રૂપે કહ્યું: “ તું શાંતિ રાખ, સાક્ષાત્ સદાશિવ ત્હારા મંત્રદાતા શુદ્ધ થશે. ” કેટલાક દિવસ પછી નામમહાસયે જાણ્યું કે: ઉપરોક્ત ભક્તે સ્વામિ વિવેકનંદ પાસેથી મંત્ર દીક્ષા લીધી છે. એ ખબર જાણી નામમહાસય ખુબ ખુશ થયા અને કહ્યું: “ મહને મંત્ર આપવાનો અધિકાર નથી. શુદ્ધેના સંન્યાસી ભક્તોજ જમતને મંત્રદીક્ષા આપવા સમર્થ છે. એમની પાસે દીક્ષા લેશે તેમને જરૂર લાગ થશે. ”

નામમહાશયનો કેઈ મંત્ર સિદ્ધ નથી તોપણ તેમના બકતો પણ છે. મિત્રિય કહે છે કે: “નામમહાશય તેમના બકતો ઉપર એકમથી માતાના જેટલો સ્નેહ રાખતા. નામમહાશય પોતાના બકતોની બહુ સંભાળ રાખતા. એક વેળા તેમનો એક બકત તેમને મળવા માટે દાકાથી નીકળ્યો. દાકાથી રેલવે માર્ગે નારાયણમંજ આબ્બો ત્યારે સંધ્યાકાળ થઈ ગઈ. ઋતુ વર્ષાદની હતી એટલે સર્વત્ર પાણી પાણી હતું. રાત્રિ અધારી, આકાશ મેઘાચ્છાદિત અને વર્ષાદ પણ પડતો હતો. નારાયણમંજથી દેવભોમ જવાનો રસ્તો પણ નહતો. વરસાદમાં તો હોડી માર્ગેજ ત્યાં જવાનું હતું. નારાયણમંજમાં લક્ષ્મી-નારાયણના મંદિર આગળ આવી જોયું તો ત્યાં હોડી પણ નહતી. બકત પ્રથમ તો મભરાયો પણ તેણે મને તેમ કરી દેવભોમ જવાનો નિકામ કર્યો. નામમહાશયનું સ્મરણ કરી તે પાણીમાં દી પડ્યો અને તરતો તરતો રાત્રે સાદાનવ વાગે નામમહાશયના ઘર પાસે આવી પહોંચ્યો. માણસના હાથનો અવાજ ચતાંજ નામમહાશય બહાર આવ્યા અને મહેને જોઈ બોલી ઉઠ્યા: “અરે ! આ શું કર્યું ? તને ખબર નથી કે આ વખત પાણીમાં અસંખ્ય સાપ હોય છે ? વરસાદમાં આવવાનું શું પ્રયોજન ?” બકત તો નીચે મસ્તકે તેમની પાછળ પાછળ ઘરમાં ગયો.

ઘરમાં જતાંજ માતૃશ્રીએ (તેમનાં પત્નીએ) તેને એક ચૂક વચ આપ્યું, અને જરા ઇમ્કો પણ દીધી. માતૃશ્રીનો હૃદય સાંભળી બકતે કહ્યું: “એમનાં હૃદય જવાની મહેને ઉત્કટ કમ્પ્લ થઈ હતી. અહિં આવ્યા વિના શાંતિ થાય તેમ નહતું !” બકત દર રાત્રિવારે કોલેજમાં રજા પડતી એટલે દેવભોમ આવતો. બકતને માટે રસોઈની તૈયારી કરવા માંડી પણ ઘરમાં એક પણ સૂકે લાકડું નહતું. નામમહાશયે દુરતજ પોતાના જીવસામાંથી બે ચાર વળીઓ કઢાડી. ભલે બહુ ના કહી પણ તેમણે માન્યું નહિ. માતૃશ્રીએ તેમને વળીઓ લાવ્યા ના કહી ત્યારે તેમણે કહ્યું: “એ આપણે માટે પ્રાણની દરકાર કરતો નથી અને આટલી રાત્રે કામનો ભય રાખ્યા વગર જાણમાં તરીને આવ્યો તેને માટે આપણે ત્યાંથી પરની વળીઓને પણ લાવવા ન કરીએ ! એવા લોકોને માટે એ પ્રાણ આપીએ તોજ આપણું જીવન

સાર્થક થાય ! ” બગિની નિવેદિતાના “ Master as I saw him. ” નામના પુસ્તકમાં આ વિષયનું ઠીક વર્ણન કર્યું છે. બકત કહે છે કે : “ નામમહાસયની કૃપાને લીધેજ હું તે દિવસે જ્યવા પામ્યો એમાં જરા પણ સંદેહ નથી. ”

વળી એક વખત એજ બકતને નામમહાસયે આત્મહત્યાનું મહાપાપ કરતાં જણાવ્યો હતો. એ બકત તે વેળા કલકત્તામાં વિદ્યાસાગરની કોલેજમાં બી. એ. નો અભ્યાસ કરતો હતો. બકત કહે છે કે : “ એક વખત હું રાત્રિ જાત્રવાસ (Boarding) ની અમાશીમાં ફરતો હતો. રાત અજવાળી હતી. જમત સાંત હતું. માત્ર મ્હારા હૃદયમાંજ અસાંતિ હતી. નામમહાસયનો પ્રેમ અને દેવભોમની સ્મૃતિ મ્હારા હૃદયમાં જખૂત થઈ, તે વખત શ્રી રામ-કૃષ્ણ પરમહંસના અન્ય બકતો સાથે મ્હારો પરિચય પણ નહતો કે તેમની પાસે જઈ નામમહાસયની પાત કરી મ્હારો વિરહાગ્નિ સાંત કરું. નામમહાસય દર વર્ષે ‘ પૂજ્ય સામગ્રી ’ ખરીદવા કલકત્તો આવતા, પણ ત્યાં સુધી રાહ જોવાની ધીરજ મ્હને ન રહી. મ્હારા મનમાં એજ વિચાર આવતા કે : “ હાય ! આવા મહાપુરુષનો સંપ છોડી હું સામાટે બહોં આપ્યો ? હવે આ જીવન પારણુ કરવાની શી જરૂર છે ? ” વિચાર કરતાં કરતાં અમાશી-માંથી બૂસકો મારી આત્મહત્યા કરવાનું નક્કી કર્યું. બૂસકો મારવાની તૈયારી કરું છું એટલામાં “ હાથે નામમહાસય બહોં આવશે. ” એવો મ્હેં એક ગ્રંથી અવાજ સાંભળ્યો. કોણુ બોલ્યું તે હું કહી શકતો નથી. હું કંપી ઉઠ્યો. મ્હારા અથોગ્ય કર્મનું મ્હને જ્ઞાન થયું. તુરંતજ હું નીચે ઠોડી મથો અને મ્હારી ઝોરડીમાં જઈ ચઢી મથો. બીજો દિવસે સવારમાં ઉઠી મ્હેં પોતો હતો તે વેળા કોઈ પાણુસ મ્હાઈ નામ પૂજ્જો પૂજ્જો અમારી બોર્ડીંગમાં આવ્યો. અવાજ થતાં મ્હેં એકદમ ખાસમાં ઉઘાડી જોયું તો નામમહાસય પોતે હાથમાં એક કાપડની પોટલી લઈ ઉભા હતા. હું તેમને જોઈ ગભરાયો. તેમને મ્હારી ઝોરડીમાં લઈ મથો. થોડીવાર પછી નામમહાસયે કહ્યું : “ હાથે શું કરતો હતો ? એવો વિચાર કહી કરીશ નહિ. હવે તને શું ખ્હીક છે ? અમવાન સિદ્ધમ બીજાનાં ફક્ત કરવાની કમળ સામાટે કરે છે ? સાંતિથી

સાધનમર્જિમાં આશ્રયે જી અને હમણાં ત્હારા અભ્યાસમાં પણ ચિત્ત રાખ ! તું શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવના સન્નિધિમાં આવ્યો છે. હવે ત્હારે શી ફિકર છે ? બિલકુલ ગમરાતો નહિ. તને જરૂર લાગે તો જાણ. ” પછી મ્હને તેમની સાથે બેહુરના મઠમાં લઈ ગયા અને શ્રી રામકૃષ્ણના સંન્યાસી ભક્તોનો પરિચય કરાવ્યો. હું પણ સનિવારે ત્યાં જતો અને રવિવારે મઠમાં સંન્યાસીઓ સાથે આનંદ કરતો.

નાગમહાશય પાસે વારંવાર જો ભક્તો જતા તેમને તે કહેતા કે : “ મ્હારા શરીર કરતાં. પણ તમે મ્હને વધારે પ્રિય છો. આ જીવનદ્વારા તમારું બધું થતું હોય તો તમે એમાંથી જોઈતી સામગ્રી મહણુ કરો. આ શરીરને પણ તમારી સેવામાં લેજો. ”

નાગમહાશયને ક્યા ભક્તો બહુ પ્રિય હતા તે કહી શકાય નહિ. વળી આ લેખકને તેમના બધા ભક્તો સાથે પરિચય નથી અને કેટલાકનાં નામ પણ તે જાણતો નથી. નાગમહાશયના ભક્તમંડળમાં માતૃશ્રી (તેમનાં પત્નીને) પ્રથમ સ્થાન આપવું પડે છે.

નાગમહાશયને ઘેર જો ભક્તોએ રાત્રિ ગાળી છે તેઓ જાણે છે કે : માતૃશ્રી હમેશાં સૂર્યોદય પહેલાં ઉઠતાં અને ગૃહકાર્ય જલદી પરવારી જતાં. ગૃહકાર્ય પરવારી સ્નાન કરી તે પૂજામાં બેસતાં, પછી રોષિતાં અને પ્રથમ અતિથિ અભ્યામતને જમાડતાં, પછી નાગમહાશયને જમાડી પોતે જો કાંઈ શેષ રહ્યું હોય તે જમતાં.

ધરતું બધું કામ માતૃશ્રી પોતે જાતેજ કરતાં. પોતાનાં ભગિની દરકામિનીને પણ ધરકામ કરવા દેતાં નહિ. નાગમહાશયના બધા ભક્તો કહે છે કે : માતૃશ્રીની સેવા પરાયણતા, કાર્ય કુશળતા અને સકુનશીલતા અન્ય સ્ત્રીઓને દાખલો લેવા જેવી છે. માતૃશ્રી તેમના ભક્તો પર પોતાનાં સંતાન જેટલો પ્રેમ રાખતાં. નાગમહાશયનાં સમાધિસ્થાનનાં દર્શન કરવા હજી પણ હજારો લોકો ત્યાં જાય છે અને તેમના ત્યાગવું સ્મરણુ કરી પવિત્ર થાય છે.

પતિ સિવાય માતૃશ્રી જીવન કોઈને ઇષ્ટ માનતાં નહિ અને હજી પણ તેમજ છે. નાગમહાશયની ‘ભગીનું’ પૂજન કર્યા વિના તે જગપાન પણ કરતાં

નથી. એક વખત નવરાત્રિની આડમે માતૃશ્રીને નામમહાશયની ચર્ચાપૂર્વક કરી ચરણામૃત લેવાનું મન થયું, નામમહાશયે કહ્યું: “ ભગવાનની—મા અમદાવાદની—બકતમવતારિણી માતૃ પૂજન કરો, તે તમારું કલ્યાણ કરવાને સમર્થ છે.” તે દિવસે તો કાંઈ બની શક્યું નહિ પણ એક દિવસ તેઓ ધરમાં કાંઈ વિચારમાં ઉભા હતા. લાગ જોઈ માતૃશ્રીએ તેમના ચરણ ધોઈ જળપાન કર્યું અને ચંદન પુષ્પવડે ચર્ચાપૂજન કર્યું. નામમહાશયે કહ્યું: “મા તમારું કલ્યાણ કરો. તમને નિરંતર માતૃજ સ્મરણ રહેજો.” માતૃશ્રીએ એક નાનું સુવર્ણનું લોકેટ બનાવી તેમાં પતિના ચરણ ઉપરથી ઉતરેલું નિર્માલ્ય પુષ્પ રાખ્યું છે. હજી પણ માતૃશ્રી અલંકારમાં પોતાની કોટમાં આટલું લોકેટ પહેરે છે.

હરપ્રસન્ન બ્યારે પ્રથમ નામમહાશય પાસે ગયા ત્યારે માતૃશ્રીને જોઈ તેમના મનમાં થયું કે: સાધુને વળી આ શું કરવા જોઈએ ? તેમનો મનો-ભાવ સમજી જઈ નામમહાશયે કહ્યું: “ એમાં શું દોષ છે ? જનકરાજની માફક છે ! ” પાછળથી માતૃશ્રીનાં દયા, રોહ, ત્યાગ અને સહનશીલતા આદિ ગુણ જોઈ હરપ્રસન્નમાતૃને એમજ થયું કે: “ સાક્ષાત્ તપસ્યા દેવી-એજ મનુષ્યરૂપે અવતાર લીધો છે. ”

નામમહાશયનાં દર્શન કરવા કેટલાક બકતો નિયમિતપણે દર સનિયારે એમને ત્યાં આવતા. એ બકતોની માતૃશ્રી પણ બહુ સેવા કરતાં. તેમને માટે મિષ્ટ પદાર્થો બનાવતાં. બ્રાહ્મણ બકતોને સ્વહસ્તે સંધિતું પડતું. નામમહાશય બ્રાહ્મણ તરફ બહુ સહભાવ રાખતા. નામમહાશયને ત્યાં જનારને એમ નહિ લાગતું કે: તે સાધુના આશ્રમે આવ્યા છે ! નામમહાશય સમાધિસ્થ થયા પછી સ્વામી વિવેકાનંદ તેમની જન્મજૂમિનાં દર્શન કરવા આવ્યા હતા. ત્યાં ફક્ત એકજ દિવસ રહ્યા. જતી વેળા માતૃશ્રીએ એમને એક વસ્ત્ર આપ્યું. સ્વામીજીએ પણ તેનો સ્વીકાર કર્યો અને વસ્ત્ર માથે બાંધી લાક તરફ ચાલવા મોકલ્યું. પૂર્વ બ્રમ્હચરમાં ધર્મ પ્રચાર કરવા આવતા પહેલાં સ્વામીજીએ એક બકતને કહ્યું હતું કે: “ તે દેશમાં જઈ બાપજી કરવાની કામગીરી નથી. ત્યાં બાપજીની જરૂર પણ નથી. જો દેશ નામમહાશયના પાસપર્સથી ફરતાં થયો છે ત્યાં જઈ શું કરવાનો હતો ? ” બકતે કહ્યું: “ નામમહાશય તો

શ્રુત થોઈ હતા. તેમણે કહી સાધારણ જનસમાજને ઉપદેશ આપ્યો નથી.” સ્વામીજીએ કહ્યું: “ મુખથી ઉપદેશ નથી આપ્યો તેમાં શું થયું ! ચારિત્ર-દારા બહુજ સારો ઉપદેશ આપી ચક્રાવ છે. નાગમહાશય જેવા મહાપુરુષના વિચારબળ (Thought force) થી આખા દેશનું વિચાર વાતાવરણ (Thought atmosphere) બદલાઈ જાય છે. ”

નાગમહાશયની નાની સાળી શ્રીમતી હરકામિની તેમની બહુ ભક્તિ કરતી. હરકામિની ભક્તિભાવવાળી અને બહુ સરળ હૃદયની હતી. હરકા-મિની જીવનપર્યંત સ્વામી સાથે ચિત્રગૃહેજ રહી છે. નાગમહાશય તેને પોતાની પુત્રી જેવી મહુતા અને કોઈ કોઈ વેળા તો તેને મળવા પોતાને સાસરે જતા.

હરકામિનીને ત્યાં સુન્તી પૂજા થતી, પણ નાગમહાશય જતા ત્યારે પૂજનનું કાર્ય સર થતું. પુરોહિતને નાગમહાશયની રાહ જોવી પડતી. હરકા-મિની જોમજ માનતી કે નાગમહાશય આવશે એટલે મૂર્તિમાં દેવીનો આ-વિર્ભાવ થશે.

હરકામિની સંસારકાર્યમાં ઉદાસિન હતી. સુખ દુઃખમાં અથવા રોગી અવસ્થામાં પણ તે ધૈર્યવાન રહેતી. નાગમહાશયના ભક્તોને તે પોતાનાં કુટુંબી સમાન મહુતી.

નાગમહાશય પોતાની સાસુના ભક્તિ ભાવની બહુ પ્રશંસા કરતા. એક વાર એ જદ્દ ડોશી કલકત્તે આવ્યાં હતાં અને જમાઈને ત્યાંજ ઉતર્યા હતાં તે દરેકજ મંચા સ્નાન કરવા જતાં અને ત્યાં ખાટીનું શિવલિંગ બનાવી તેની પૂજા કરતાં. એક દિવસ પૂજા કરતાં કરતાં શિવલિંગનો અમ-ભાગ તૂટી ગયો. જદ્દ ડોશી તો મમરાઈ મયાં. શિવલિંગ ખડિત થાય એ તો અશુભ ચિન્હ છે એવું સાંભળેલું તેથી ડોશી તો મંચા કિનારે બેસી રાવા લાગ્યાં. સંખ્યાકાળ થઈ પણ ડોશી તો ઘેર આવ્યાં નહિ. નાગમહાશય તે-મને શોધવા મયા ત્યારે ડોશી તો મંચાના પાટ પર એકલાં બેસી રહ્યાં હતાં. સાસુએ જમાઈને પોતાના દુઃખનું કારણ કહી દીધું. નાગમહાશયે તેમને કહ્યું: “ તમારા કુટુંબમાં કમણે કાંઈ અશુભ થયું નથી. ” ડોશીને

* નાગમહાશયના વયનમાં પૂર્વ મહા હતી. નાગમહાશય ડોશીને તેથી ઘેર

લાગ્યા. ડોશીએ તે દિવસે જળપાન પણ ન કર્યું. ડોશીને તે રાત્રે સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં તેમને જ્વલવાદન પર સદાશિવનાં ફર્શન થયાં. સદાશિવે કહ્યું: “ હવે ત્યારે પૂજા કરવાની જરૂર નથી. હું તને પ્રસન્ન થયો છું. ” ડોશીની આંખ ઉઘડી ગઈ. પછી આખી રાત જળી શંકર નામ જપ કર્યાં. બીજો દિવસે ઉઠી તુરંતજ તેણે જમાઈને સ્વપ્ન વર્તાવ કહી સંભળાવ્યું. આજથી ડોશીએ શિવ પૂજા છોડી દીધી. કોઈ પૂજા સંબંધી પૂછતું તો કહેતાં કે: “ મહારો જમાઈ સાક્ષાત્ શિવ જેવોજ છે. હવે બીજા શિવની પૂજા કરવાનું શું પ્રયોજન ? ” ત્યારે ડોશી નામમહાશયને ગુપ્ત રીતે નમસ્કાર કરતાં. ડોશીની ઉમ્મર તે વખતે તેવું વૈની હતી. હમણાં તો ડોશી જપ ધ્યાન કરીને જીવન કુતાર્ય કરે છે.

હું એક વેળા સૂતી પૂજનમાં નામમહાશય સાથે એમને સાસરે ગયો ગયો હતો. તે વખત એમનાં સાસુની માતા પણ જીવતાં હતાં. મહેં તેમને ગીતાનો પાઠ વ્યાખ્યા સહિત સંભળાવ્યો હતો.

વિવાહ થયા પછી નામમહાશય કોઈ કોઈ વાર સાસરે જમવા જતા, પણ શ્રી રામકૃષ્ણનું ચરણ લીધા પછી નામમહાશય સાસરાનું પાણી સરખું પણ નહિ પીતા. એમનાં સાસુ કોઈ કોઈ વેળા એ બાબત સર તેમના પર આક્ષેપ પણ કરતાં.

નામમહાશયનું નામ સાંભળતાં ડોશી હજી પણ કહે છે કે: “ મહારો શિવ જમાઈ જતો રહ્યો અને હું અમામિની હજી જીવું છું. મહારં આંધુપ્ય તેમને મળ્યું હોત તો લોકોનું બહુ કલ્યાણ થાત. ”

નામમહાશયના પિતાના દિવસ પાણીમાં, માતૃગોને જે ડોશીએ પૈસા આપ્યા હતા, તે પણ એમની ભક્ત હતા. એ ડોશી ચાતે બાકીજી હતી. તેને પુત્ર સંતાન કાંઈ પણ નહતું. નામમહાશય અને માતૃશ્રી પર તે બહુ પ્રેમ રાખતી. નામમહાશયને “ દુર્ગાચરણ ” અને માતૃશ્રી ને “ વહુ ” કહી બોલાવતી. તે ડોશીને લોકો કંજુસ કહેતા. તેની પાસે પૈસા પણ હતા. નામમહાશયને પૈસા આપવાની તેને બહુ ઇચ્છા હતી પણ નામમહાશયે તેની ઇચ્છા કદી પૂર્ણ કરી નહિ. માતૃશ્રીને અત્યંત મહેનત કરતાં જોઈ ડોશી

કોષથી કહેતાં: “ મહારી વધુ વૈતરાં કરીને મરી જવાની છે. ” ડોસી નામમહાસયને મહાત્મા બાંધતી અને તેમની ભક્તિ કરતી.

શ્રીયુત્ હરપ્રસન્નપ્રાણીની સ્ત્રી વધુ ઠાકુરાણી નામમહાસયની પરમ ભક્ત હતી. પહેલા પ્રકરણમાં તેના પત્નનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. આ સ્ત્રી સંબંધિત્વાથી શ્રી વિવેકાનંદ કહે છે કે: “ તે દેશમાં (પૂર્વ જંગલમાં) મહેં એક ઉત્તમ સ્ત્રી જોઇ છે. તે વિદ્વાન અને વળી ભક્તિયુક્ત છે ! ” નામમહાસય તેને “ મા ” કહી બોલાવતા અને નાના બાળકની પેઠે એના હાથમાંથી ખાવાનું ખાતા.

એક વખત નામમહાસય પાંચપ્રાણીને ત્યાં ભોજ્યેષ્ઠ મયા હતા. ત્યાંથી વધુ ઠાકુરાણીનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા થવાથી નામમહાસય હરપ્રસન્નને ત્યાં ગયા. વધુ ઠાકુરાણી પતિના યુર નામમહાસયને ઝોળખતાં નહતાં. તે રક્ત એટલુંજ બાંધતાં કે: તેનો પતિ કેાઇ સાધુને ત્યાં આવળ કરે છે. નામમહાસયને જોતાં તેમને એમજ થયું કે આ સાધુને ત્યાંજ મહારા પતિ જતા હશે. તેમણે તુરંતજ ભોજન તૈયાર કર્યું. નામમહાસયે જરા પણ આનાકાની વિના ત્યાં ભોજન કર્યું. વધુ ઠાકુરાણીનાં ફારેલાં વસ્ત્ર જોઇ નામમહાસય બળદમાંથી બે વસ્ત્ર લઈ આવ્યા અને વસ્ત્ર તેમને આપી પાછા ફર્યા, હરપ્રસન્નપ્રાણી કહે છે કે: “ અમારાં સદ્બાળ્યને લીધેજ તે અમારે ત્યાં આવ્યા હશે, તેમણે અમારા કાયાણુને માટે નરજન્મ પારણ કર્યો હતો. તેમની કૃપાવડેજ અમે અમલ થઇ ધર્મમાર્ગમાં આગળ વધીએ છીએ. ”

લેખકની જન્મભૂમિ ભોજ્યેષ્ઠથી દોઢ માઈ દૂર છે, નામમહાસય ભોજ્યેષ્ઠ આવ્યા તે વખત હું ઘેરજ હતો. નામમહાસયના આગમનની વાત સાંભળી હું પણ તેમનાં દર્શન કરવા ગયો. મહેને જોઇ નામમહાસયે કહ્યું: “ શું કરું? એ (પાંચપ્રાણી) અમારા અન્નદાતા છે ! એમણે બોલાવ્યો એટલે આવવું પડ્યું. ” હું તેમને મહારે ઘેર લઇ ગયો. મહારે ત્યાં કાંત્યામની દેવીની પૂજા જોઇ તેમને પણ આનંદ થયો. મહારે ઘેર પણ એમણે મહારી સ્ત્રીનું સંબોધન આપ્યું. બીજો દિવસ અમે ભોજ્યેષ્ઠ પાછા ફરતા હતા. રસ્તામાં એક “ તકેરન ” ઉપાધિવાળા મહાપદ્ધિત ધર્મેશ્વરેષ્ઠ ભદ્રંભદ્ર મળ્યા !

તેમણે મ્હને કહ્યું: “આ માંદા સાથે તું ક્યાં જાય છે?” મ્હેં કહ્યું: “એ માંદા તો છે, પણ આપણે કામિની કાંચનના મોઢમાં માંદા થયા છીએ અને એ દુધિર પ્રેમમાં તટ્પીન થવાથી માંદા થયા છે.” પડિતજી કોઈ પણ ઉત્તર આપ્યા સિવાય આસતા થયા.

વધુ ઠાકુરાણી કોઈ કોઈ વેળા દેવભોગ આવીને રહેતાં. કોઈ કોઈ વખત નાગમહાસય એમને નારાયણમંજુ સુધી મૂકવા જતા હતા. એક વખત નારાયણ-મંજુના લક્ષ્મીનારાયણના મંદિર પાસે તેમને એક વૃદ્ધ વૈષ્ણવી મળી. વૈષ્ણવી નાગમહાસયને ઝોળખતી હતી. વધુ ઠાકુરાણી તરફ આંખળી કરી વૈષ્ણવીએ પૂછ્યું: “આ કોણ છે?” નાગમહાસયે કહ્યું: “મ્હારી માતા!” વૈષ્ણવીને ખબર હતી કે: નાગમહાસય માતૃહીન છે. તેણે પ્રીતી પૂછ્યું: “ત્હારી માતા તો ધણે વખત થયાં મરી ગઈ છે. બીજી માતા ક્યાંથી આવી.” નાગમહાસયે કહ્યું: “હું પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક કહું છું કે, એ મ્હારી માતાજી છે.” વૈષ્ણવી નાગમહાસયના કહેવાનો ભાવાર્થ સમજી ગઈ. તેણે કહ્યું: “ત્હારા આવા આવને લીધેજ દેશવિદેશમાં ભોડો ત્હારું નામ લઈ પવિત્ર થાય છે. જીવતા રહે અને જીવતા કલ્યાણ કર.”

વધુ ઠાકુરાણી જેવી સ્ત્રીઓ ભારતવર્ષમાં બહુ થોડીજ હશે. મ્હને તેમની સાથે પ્રથમ પરિચય દેવભોગમાં થયો. સાંભળ્યું હતું તે બહુ સાઈ માન કરે છે. મ્હેં તેમને એકાદ પદ આવા વિચારિ કરી. તેમણે જરા પણ સરમાયા વિના “મન જાને હોઈયું માતું સરજી” એ બજાવે માયું. સુંદર કંઠ અને વળી તન્મયભાવ એટલે માનમાં કોઈ અસૌકીક મજા પડી. હું પણ એકાદ લઈ ગયો. નાગમહાસય બોલી હાવા: “માતા ગુણ મા પોતેજ માય છે.” “તુંહી સો નામે તુંહી નમાવે તુંહીજ તાળી બજાવે-મા.”

નાગમહાસય વધુ ઠાકુરાણીને વિદ્યાભાયા કહેતા. વધુ ઠાકુરાણીના પતિ પુત્ર પણ નાગમહાસયના પરમ ભક્ત હતા.

નાગમહાસયની માતા ત્રિપુરાસુંદરીને એક મ્હોટી બહેન હતી. તેણે નામ માધવી ઠાકુરાણી. નાગમહાસય તેને “મા” કહી બોલાવતા. માધવી ઠાકુરાણી ઘણા પાસે કોઈ આમકામાં રહેતાં. પૂર્વ બંગાળમાં હજી પણ એમનું નામ જાણીતું છે.

કુરેશ કહે છે કે: “માધવી ઠાકુરાણી એકવાર કલકતે આવી હતી અને નાગમહાશયને ત્યાં ગયું ત્યાર દિવસ રહ્યો હતો. તે વખતે તેઓ દુધ, બળ ફળ પર રહેતાં. આખું જીવન તે બ્રહ્મચારિણી રહ્યાં હતાં. તેમણે પૌતાની છંદગી સાધન બળન અને અતિથિ સેવા કરવામાં આવી છે. નાગમહાશય કહેતા કે: “તેમણે માધવી ઠાકુરાણી જેની ધર્મભાર્ગમાં ઉત્તમ થયેલી સ્ત્રી કહી જોઈ નથી.” નાગમહાશય કોઈ કોઈ વેળા તેમનાં દર્શન કરવા જતા અને માધવી ઠાકુરાણી પણ દેવભોગ આવતાં. શીયુત હરપ્રસન્ન મળ્યુંસારે માધવી ઠાકુરાણીનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર “ઉદ્દેશોધન” માસિકમાં પ્રકટ કર્યું છે.

દેવભોગ પાસે આવેલાં કાશીપુર ગામમાં એક મુસલમાન રહેતો હતો. નાગમહાશય પર તેને મહુ બધા હતી. નાગમહાશય કહેતા કે: “મુસલમાન થયો તેમાં શું? તેના જેવો સાત્ત્વિકભાવ અનેક બ્રાહ્મણોમાં પણ નથી હોતો.” તે મુસલમાનની ઉમ્મર આઠરે સિતેર વર્ષની હતી. તેને ન્હાની વમમાંજ સ્ત્રી વિશોગ થયો હતો પણ તેણે ફરીથી લગ્ન કર્યું નહિ. તેને એક પુત્ર હતો. સંસારનો ભાર તેને સોંપી પોતે નિશ્ચિતપણે ભગવાનનું બળન કરતો. તે હંમેશાં નાગમહાશયનાં દર્શન કરવા આવતો પણ પોતે મુસલમાન ધર્મનો છે એવું જાણી તે કદી પણ ઘરમાં પ્રવેશ કરતો નહિ. દરથી નમસ્કાર કરી ઝોસરીમાં બેસતો. તેમ થવાથી નાગમહાશયને પણ ધણું દુઃખ થતું. તે પણ આ મુસલમાનને પ્રભુભક્ત કરતા અને તેની સાથે વાર્તાલાપ કરતા. બહુત મુસલમાન નાગમહાશયની સલાહ લીધા વિના કોઈ પણ કાર્ય કરતો નહિ. નાગમહાશયની આજ્ઞાને તે “કુરાનની આજ્ઞા” બરાબર મળતી અને નાગમહાશયને કોઈ પીર માનતો. મુસલમાનને નાગમહાશયની સેવા કરવાનું મન થતું પણ નાગમહાશય તેને ઉચ્ચ સ્થિતિને બક્ત જાણી કદી તેને સેવા કરવા દેતા નહિ.

કુરેશ એક વખત આ મુસલમાન ભક્તનાં દર્શન કરવા દેવભોગ ગયો હતો. નાગમહાશયને તેને એ મુસલમાન બહુ વિશે જાણ કરતાં. કહ્યું કે: ભગવાનના સંન્યાસી ભવિષ્યને બોલે નથી. ભગવાનને કૃપાથી સર્વ ભગવાન છે. જે ભગવાનને કરણે જાણ છે, તે મને તે જાણે સાધન કૌં જાણે તેને જાણે

તે નામ આપે. મને તે રીતે તેને ખરી વ્યાકુળતાથી સાદ કરે તે જરૂર ભગવાનની કૃપા થાય. જન્મતા જુદા જુદા મત-મંથ ભગવાનના રાજ્યમાં જવાના જુદા જુદા માર્ગ છે. સરલ મન અને દૃઢ બાવથી મને તે બાવ લઈ સાધન કરવાથી ભગવાનનાં દર્શન થાય છે. ”

નામમહાશયની કૃપાથી ધણુ લોકોનાં જીવનમાં પરિવર્તન થઈ મધું છે. કાલિકુમાર નામનો એક માણસ દેવભોજમાં રહેતો હતો. બ્રાહ્મવસ્થામાં કાલીકુમાર બહુ ગરીબ હતો. એની મા એક બ્રાહ્મણને ત્યાં નોકર હતી. એ બ્રાહ્મણના પ્રેમાસથી દેવભોજના ધનાઢ્ય રતનબાણુએ કાલિકુમારને દત્તક લીધો. જીવાનીમાં કાલીકુમાર બહુ ચંચલ મનનો હતો. પોતાના દુરાચરણને વશ થઈ તેણે બધી મિલકત ઉઘાડી દીધી અને તદ્દન બીખારી થઈ ગયો. હવે નામમહાશયની પાસે આવવા લાગ્યો, તોપણ ચોવનમાં પોપેલા દુર્ગુણો એનાથી છુટ્યા નહિ. નામમહાશય તેની સાચું પણ જોતા નહિ, તોપણ કાલીકુમાર આખો દિવસ નામમહાશયના ધરમાં બેસી રહેતો અને પોતાના અપરાધનું સ્મરણ કરતો. એક દિવસ કાલીકુમાર નામમહાશયના ધરમાં એક શબ્દ સાથે માથું કુટવા લાગ્યો. તે જોઈ નામમહાશયે કહ્યું: “જેનાં જેવાં કર્મ તેવું ફળ.” નામમહાશયે હજી પણ એના સાચું જોયું નહિ. કાલીકુમાર રડતો રડતો નામમહાશયને પગે પડ્યો અને તેના પર કૃપા રાખવા પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો.

કાલીકુમારને નામમહાશય સાથે કાંઈક સંબંધ પણ હતો. માથું કુટ્યું તે દિવસથી કાલીકુમારનું જીવન ફરી મધું. તેણે નામમહાશયનું અનુકરણ કરવા માંડ્યું. તે પણ આખો દિવસ હાથ જોડી રાખતો. જેની દષ્ટિ બહુ બહુ ચંચલ હતી તે માણસ સ્ત્રીમાં હમેશાં નીચું જોઈ ચાલવા લાગ્યો. નામમહાશયના કહેવાથી કાલીકુમારે મળામાં ઘુલસીની માળા પહેરી લીધી. ધીમે ધીમે તેના દુર્ગુણ જતા રહ્યા એટલે તે વૃદ્ધાવન ગયો. વૃદ્ધાવનથી પાછો આવ્યો ત્યારે નામ મહાશયે એને બોલાવ્યો અને પ્રેમપૂર્વક તેની સાથે વાત કરવા લાગ્યા. કાલીકુમાર હજી પણ વારંવાર વૃદ્ધાવન જાય છે અને નામમહાશયના પવિત્ર જીવનવેદનું અનુકરણ કરી પોતાનો વખત આનંદમાં ગાળે છે.

એક સમયે સત્સંગેવાલ હાકર લાકા કીર્તન કરવા આવ્યા હતા. તેમના મુખથી નાગમહાશયની પ્રશંસા સાંભળી કું અને શીશુ હરપ્રસન્ન બાપુ તેમની સાથે દેવભોગ ગયા. દેવભોગ પહોંચતાં અમને સંધ્યાકાળ થઇ ગઇ. સત્સંગેવાળ બાપુને જોઇ “ જય રામકૃષ્ણ, જય રામકૃષ્ણ, ” બોલતા બોલતા નાગમહાશય બહાર દોડી આવ્યા અને તેમને સાદાંમ પ્રણામ કર્યા. અમને આ સમયથીજ નાગમહાશય પર મદા બેઠી. તેમની દીનતા જોઇ અમે બન્ને સ્તબ્ધ થઇ ગયા. હરપ્રસન્ન લાકા કલેક્ટરની ઑફિસમાં કારકુન હતા.

હરપ્રસન્ન દર શનિવારે લાકાથી નાગમહાશયનાં દર્શન કરવા આવતા. વર્ષાઋતુમાં બધે પાણી પાણી થઇ રહેતું. આવા સમયે નાગમહાશય એક દોડી લઇ નારાયણમંજના લક્ષ્મીનારાયણના મંદિરે આવતા. નારાયણમંજ સુધી હરપ્રસન્ન રેલ્વે ટ્રેનમાં આવતા અને ત્યાંથી દોડીમાં બેસી દેવભોગ જતા. નાગમહાશય જાતે દોડી હાંકારતા. હરપ્રસન્નને બહુ ખેડું લાગતું, પણ નાગમહાશય તેતું કહેવું માનતા નહિ, પછી હરપ્રસન્ન બાપુએ એક છોકરો નોકર રાખ્યો. તે દર શનિવારે નારાયણમંજ આવી તેમને લઇ જતો અને સોમવારે પાછો મૂકી જતો. ઘોડાક વખત પછી હરપ્રસન્ન બાપુની બઢલી નારાયણમંજ થઇ. તે વખત તો તે દેવભોગજ સ્થા હતા. કેટલાક માસ પછી ફરીથી તેમની લાકા બઢલી થઇ. તેમ છતાં લાકાથી પણ તે નિયમ પ્રમાણે દેવભોગ આવતા.

નાગમહાશય સમાધિસ્થ થયા તે પહેલાં બે ત્રણ દિવસ અમારે તેમણે હરપ્રસન્નને કશું હતું કે: “ યાદ રાખજે ! પરમહંસદેવ (શ્રીરામકૃષ્ણ)એ બગવાનના અવતારજ છે. ” ભક્તમંડળમાં નાગમહાશયને હરપ્રસન્ન પર બહુ ભાવ હતા. તે કહેતા કે: “ હરપ્રસન્ન વીર છે ! એની ભક્તિ પણ બહુ પ્રબળ છે. ” સ્વામી બ્રહ્માનંદ પણ હરપ્રસન્નની ભક્તિ જોઇ સ્તબ્ધ થઇ ગયા. નાગમહાશયનું આદર્શ જીવન જોઇ હરપ્રસન્ન સમજી શક્યા તેટલું બીલું કોઇ સમજી શક્યું નથી. હરપ્રસન્નની દીનતા, ભક્તિભાવ, પ્રેમ અને સેવાપરાયણતા જોઇ હજી પણ અમને નાગમહાશય યાદ આવે છે. હરપ્રસન્નને કેટલાંક ભજન પણ લખ્યાં છે. બાવાવેશમાં કોઇ કોઇ વખત તે સ્વરચિત ભજન ગાય છે. હરપ્રસન્ન બાપુ હજી હયાત છે.

શ્રીકૃષ્ણ નટવર કુખોપાધ્યાયને નામમહાશય સાંચે તેમની છાંદમીના છેલ્લા બામમાં પરિચય થયો. તે દેવભોગમાં રહેતો એટલે ચારંવાર નામમહાશય પાસે આવતો. નટવર પ્રથમ જરા ઉઠત હતો, પણ નામમહાશયને તો તે ભગવાનનો અવતારજ્ઞ માનતો. નટવરબાલુએ નામમહાશયની સમાધિ ઉપર એક મકાન બંધાવ્યું છે અને એક બીંતમાં નામમહાશયની ભરમ સાચવી રાખી છે. મકાનમાં નામમહાશયનાં વસ્ત્ર અને ખીર્ન રમરણ ચિહ્ન પણ સાચવી રાખ્યાં છે. નટવર બહુ હિસાહી માણસ છે. નટવર જે કાર્યને સ્વયં માને છે તે કાર્ય કરવામાં અનેક વિધો આવતાં પણ તે કરતો નથી.

નટવરે એક વખત એક નાટક લખ્યું હતું તેમાં ભગવાન નરસિંહ બારણુ કરી પોતાની લીલાદાસ અષ્ટમ છવોનો ઉદ્ધાર કરે છે એ વિષય ચર્ચ્યો છે. નટવરે એ નાટક દેવભોગમાં બજાવ્યું હતું. નામમહાશય પણ એ નાટક જોવા મળ્યા હતા. નાટકમાં મહાત્માએની દયાનું ચિત્ર બહુ સાફ હતું.

નામમહાશય નટવરને કંઈક શાસ્ત્ર વાંચવા કહેતા. તેની બુદ્ધિ પણ બહુ તીક્ષ્ણ છે. તે કોઈ કોઈ વખત નોકરી કરે છે. થોડો વખત નોકરી કરી છેડી દે છે અને ભગવાનના ભજનમાં લાગી જાય છે. નટવર પણ 'ખર' નોકરી નહિ કરતાં દેવભોગમાંજ રહે છે. માતૃશ્રી હજી પણ તેની સલાહ વિના કોઈ કાર્ય કરતાં નથી. નટવર સાચે માતૃશ્રી જુઠાવન, કાશી આદિ તીર્થે પણ કરી આવ્યા છે. નટવર હજી પણ કોઈ કોઈ વેળા કલકત્તે આવી શ્રીરામકૃષ્ણ પરમહંસના સંન્યાસી ભક્તોનાં દર્શન કરી જાય છે.

શ્રીકૃષ્ણ અનદા પણ નામ મહાશયનો ભક્ત છે. શ્રીરામકૃષ્ણની ભક્ત-સમાજમાં પણ તે સુપરિચિત છે. અનદા બહુ બહેસો ન હતો પણ ઇશ્વર પર તેને બહુ પ્રેમ હતો. મુન્સીમંજના કોઈ ગામડામાં તેનો જન્મ થયો હતો. અનદા ધાર્યું કામ પાર પાડ્યા વિના કદી ચૂકતો નહિ. પરમાર્થે કરવા માટે તે અર્પણ કરવા પણ તૈયાર થઈ જાય છે. નામમહાશય તેની કર્મપરાયણતા, સાહસ અને સરલતાની બહુ પ્રશંસા કરતા.

હરપ્રસન્ન લોક હતા ત્યારે અનદા કેટલોક વખત તેમને ત્યાં રહ્યો હતો. ત્યાંના ડેપુટી માજિસ્ટ્રેટ સાથે અનદાને ઝોળખાણ હતું. કોઈ કોઈવાર અ-

નહા તેને મળવા જતો. આ સમયે ભારતવર્ષના એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદના વિજય દુર્ગાનો જય પ્વાનિ થતો હતો. સ્વામી વિવેકાનંદ વિષે અનેક બાબતો નામમહાશયે અનન્ય કરી હતી. એક દિવસ અનન્ય ડેપ્યુટીને ત્યાં ગયો. ત્યાં સ્વામી વિવેકાનંદની વાત ચાલતી હતી. ડેપ્યુટી સ્વામીજીની નિંદા કરવા લાગ્યો. અનન્યએ દૃઢ સ્વરે કહ્યું કે: “તમે ડેપ્યુટી થયા એટલે જોમ ન ધારતા કે હું તમારી અધોગ્ય વાતો શુપશુપ સાંભળીશ. જે મહાપુરુષની નામમહાશય પ્રશંસા કરે છે; જે મહાપુરુષે પોતાના ત્યાગ અને વિદ્યા બળથી આખા અમેરિકાનું વાતાવરણ ફેરવી નાખ્યું છે અને જેણે પાશ્ચાત્ય દેશોમાં તમારી ભારતભૂમિનું ગૌરવ વધાર્યું છે તેની નિંદા કરી શા માટે પાપભાગી થાઓ છો ? ” ડેપ્યુટીએ અનન્યનું બોલતું હસવામાં કાઢી નાંખ્યું અને ફરીથી સ્વામીજીના જીવનપર અસત્ય કટાક્ષ કરવા લાગ્યો ! અનન્યથી તે સહન ન થયું. તે એકદમ ડેપ્યુટીની સામે આવ્યો અને દૃઢતાપૂર્વક કહ્યું કે: “ One word more against Swamijee and you are done for. ” (સ્વામીજીની વિરુદ્ધ હવે એક શબ્દ પણ બોલશો તો હું તમારું પુન કરીશ.) અનન્યની ઉમ્મત્તિ જોઈ ડેપ્યુટી સાહેબ ગભરાઈ ગયા. બા—બા— કરતા બોલ્યા:—“ બાપ હું તો મશ્કરી કરતો હતો.” અનન્ય તુરંતજ તેની સાથે જરા પણ બોલ્યા વિના ચાલ્યો ગયો. હજી પણ અનન્ય ડેપ્યુટીને ત્યાં જતો નથી. ડેપ્યુટી સાહેબ જરા અહંકારી અને સંસારલુપ્થ છે !

નામમહાશયનો અતિમકાલ નિકટવર્તી જોઈ અનન્યબાપુ તેમની પ્રાચુ-
બિદ્યા મામવા શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્તનાં માતૃશ્રી (શ્રીરામકૃષ્ણનાં પત્ની) પાસે ગયો. માતૃશ્રી તે વખત જયરામને ઘેર રહેતાં હતાં. તારકેશ્વરથી અનન્ય પગે ચાલીને જયરામને ઘેર ગયો. તારકેશ્વર પાછા આવી મિરિશબાપુને મળવા કહાકતો ગયો. જ્યારે અનન્ય દેવભોગ આમમાં આવ્યો ત્યારે નામમહાશય આ જગત તજી ચાલી ગયા હતા !

અનન્યને એક નાનો બાપ હતો. તે અત્યંત સંસારલુપ્થ હતો. તે બહુ આચારી અને વિદ્વાન હતો પણ હૃદયમાં છાંયો પણ ભક્તિ નહતી !

અમદા નાગમહાશયને ધણી વખત કહેતો કે: “કૃપા કરો કે મ્હારા બ્રાહ્મની મતિ સુધરે અને ઈશ્વર ચરણમાં બકિતમાન થાય !” નાગમહાશય મૃત્યુશય્યા પર હતા ત્યારે અમદાનો બાપ તેમની પાસે આવ્યો હતો. તેણે નાગમહાશયને ઇશોપનિષદ વાંચી સંભળાવ્યું હતું. તે બેસુરના મઠમાં પણ ધણી વાર જઈ શાસ્ત્રચર્ચા કરતો પણ તેની “અહં ભુદિ” મરતાં સુધી ગઈ નહિ. અમદા કહેતો કે: “મ્હારો બાપ તેની છાંદગીમાં બહુ દુઃખી થશે” અને થયું પણ તેમજ.

નાગમહાશય પછી નવ વર્ષે અમદાએ દેહત્યાગ કર્યો. મૃત્યુ સમયે તેણે નાગમહાશયના પરમબકત હરપ્રસાદને બોલાવ્યા. હરપ્રસાદને જોઈ તેને બહુ આનંદ થયો. તેણે કહ્યું: “પ્રાણ જવાને હવે વિલંબ નથી. આશિર્વાદ આપો કે સત્વર દેહ બદલી શ્રીરામકૃષ્ણ ભગવાનનું કાર્ય કરવા પૃથ્વી પર પાછો આવું.” અમદા આટલું બોલી સ્થિર થઈ ગયા. મુખથી “શ્રીરામ કૃષ્ણ.” “શ્રીરામ કૃષ્ણ.” બોલતા બોલતા સ્વધામ ચાલ્યા ગયા.

પાર્વતીચરણ અને તેમનાં પત્ની શ્રીમતી વિનોદિની દેવી નાગમહાશયનાં પરમ બકત હતાં. નાગમહાશય એમને “લક્ષ્મીનારાયણ” કહેતા. પતિપત્ની ધર્માતુરાગી હતાં. પાર્વતીચરણ કોઈ માણસ સાથે ધર્મસંબંધી તર્કવિતર્ક કરતા નહ. નાગમહાશયનાં વચનને તે વેદવાક્ય ગણતા. પાર્વતીચરણ ધણી વાર નિર્જનમાં જઈ જપ ધ્યાન કરતા. પાર્વતીચરણ હજી હયાત છે અને માતૃશ્રી (નાગમહાશયનાં પત્ની) ને હજી પણ તે અન્ન વસ્ત્ર મારે સહાય આપે છે.

નાગમહાશયના બાલ્યમિત્ર શ્રીમુત્ કામિનીકુમાર દેવભોગમાં બહુજ પ્રતિષ્ઠિત માણસ છે. તે પણ નાગમહાશય પર બહુ અદા રાખતા. તે કોઈ દિવસ બહુ બોલતા નહિ. તે બહુ ગંભીર છે. તેમણે એક દિવસ મ્હને કહ્યું હતું કે: “નાગમહાશય જેવા મહાપુરુષના જન્મથી અમારું દેવભોગ તીર્થક્ષેત્ર જેવું થયું છે.” કામિનીકુમાર કોઈ દિવસ નાગમહાશય પાસે આવી “મા” સંબોધી બજન ગાતા. એક દિવસ કામિનીકુમાર “મા તુમિ સર્વસ્વ આમાર” એ બજન ગાતા હતા. સંભળતાં સંભળતાં નાગમહાશયને બાવ સમાધિ આવી

મહ. વ્યવૃત્ત થતાં તેમણે કહ્યું કે: “કમિની! મહેં માનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન કર્યો. તહાઈ ભજન સાંભળવા મા આ ખુલ્લામાં ઉભી હતી. આ જન્મમાંજ તહારા પર માની કૃપા થશે.” કમિનીએ એ વાત માતૃશીને કહી. માતૃશીએ કહ્યું કે: “ભાઈ, એ સમાધિ તો શું પણ એ જે દેવી દેવને બોલાવે તે એમની સમક્ષ હાજર થઈ એમને દર્શન દે છે. માનાં દર્શન તો એમને દરરોજ થાય છે. એમણે સ્વમુખથી મહેંને ધણી વાર એવું કહ્યું છે.”

દેવભોગનાં સર્વે માણસ નામમહાશયની ભક્તિ કરતાં. તે દરરોજ નામ-મહાશયનાં દર્શન કરવા આવતાં. કોઈનો તો એવો નિયમ હતો કે નામ-મહાશયનાં દર્શન કર્યા વિના જળપાન પણ કરતા નહિ. બાણુ સત્યગોપાલ હાકુરના બાઈ ઐયુષ મહિમાચરણ અને નારડીદત્ત એમના ખાસ ભક્ત હતા.

નામમહાશયના પુરોહિતનો પુત્ર અમિનીકુમાર ચક્રવર્તી નામમહાશય પાસે આવતો, અને કોઈ કોઈ વેળા આખી રાત એમની પાસે બેસી શાસ્ત્ર ચર્ચા કરતો. એને સંકીર્તન પર બહુ પ્રેમ છે. કીર્તન કરતી વેળા એ ઉન્મત્ત જેવો જની વૃત્ત કરવા મંડી જાય છે. નામમહાશયના સમાધિગૃહમાં રાખેલી તેમની છબીની પૂજા હજી તેજ કરે છે.

નામમહાશયના પડોશી ગોપાલચંદ્ર ચક્રવર્તી તેમના પ્રથમ ભક્ત હતા. ગોપાલચંદ્રને લીધેજ અનેક જીવાસુઓને નામમહાશય સાથે પરિચય થયો હતો. ગોપાલબાણુ ધણી વેળા નારાયણમંજમાં કથા કરતા, અને બાકીનો વખત સાધન ભજનમાં ગાળતા. પહેલાં તેમણે એક ઐયુષ પાસેથી મંત્ર-દીક્ષા લીધી હતી. દીક્ષા લઈ તે માધુર્યભાવથી ભગવાનનું ભજન કરતા. આ સાધનના જળથી તેમનામાં કોઈ અલૌકિક આકર્ષક શક્તિ આવી હતી. ભક્તસમાજમાં તે સત્યગોપાલ નામથી ઝોળખાય છે. તે મામેશામ જઈ કીર્તન કરતા. તેમના કીર્તનમાં એવી મોહિની હતી કે પાપાણુ હૃદય પણ દ્રવી જતું. સત્યગોપાલ જલુ વરસ નામમહાશય સાથે રજા હતા. તેમના સંગથી સત્યગોપાલના જીવનમાં પરિવર્તન થયું અને વૈષ્ણવતંત્રનાં વામાચાર સાધન છોડી તે શુદ્ધ ભક્તિમાર્ગમાં આવ્યા. નામમહાશયને પણ સત્ય-ગોપાલ પર બહુ પ્રેમ હતો. કોઈ કોઈ વેળા તેમને જન્મકમાં લઈ જતા

અને ત્યાં તેમને સાધનક્રિયા શીખવતા. નામમહાશય કહેતા કે: “એને (સત્યગોપાલને) ખૂબ શ્રદ્ધા અને પ્રેમ છે, પણ ભોમવાસના નિર્મૂળ નથી થઈ.” સત્યગોપાલ નામમહાશયને ઝૂર માનતા, પણ નામમહાશયને દુઃખ થવાના બચથી કદી તેમને તેઓ “ઝૂર” કહેતા નહિ. નામમહાશયની કૃપાથી સત્યગોપાલ ધર્મસાધનમાં બહુ આગળ વધ્યા હતા. ભક્તસમાજમાં તેમની બહુ પ્રતિષ્ઠા હતી. તેમણે છાંદગીનાં છેલ્લાં ત્રણ વર્ષ નારાયણમંજની પાસે એક આશ્રમ સ્થાપી ત્યાં ભજનમાં ગાળ્યાં હતાં. સત્યગોપાલનું મૃત્યુ પિંડ-રોમથી થયું હતું. નામમહાશયને કેલાસબાણુ, જગમધુબાણુ આદિ અનેક ભક્તો છે. તેમનો ભક્ત પરિવાર બહુજ વિશાળ છે. પુસ્તકનો વિસ્તાર થઈ જવાના બચથી થોડા ભક્તો વિષેજ વિવેચન કર્યું છે. ભક્તોના ચારિત્ર પર અને વ્યવહાર પર નામમહાશય બહુ દૃષ્ટિ રાખતા. તે ગૃહસ્થ ભક્તોને કહેતા કે: “વ્યવહારમાં સરળતા અને સત્યતા ન હોય તો કદી મનુષ્યની પાર્થિક માર્ગમાં ઉન્નતિ ન થાય.”

ਮੁਕਤਰਾਜ਼ੁਕੀ ਦੇ ਮੁੱ.

अथ अथर्वि.

૬. નામગદ્યાન —
 સં. ૧૮૫૯ માં નામગદ્યાન પૂજા સામગ્રી લેવા કલકત્તા આવ્યા
 નહિ. હું પણ કામમાં રોકાયેલો હોવાથી દેવભોજ
 જઈ શક્યો નહિ. આશિન અને કાર્તિક માસ પસાર થઈ ગયા. મામરીર્ષ
 માસમાં મહેને માતૃબી તરફથી એક તાર મળ્યો. મહેને તાર સુનિવારે ખાર
 વાગ્યા પછી મળ્યો. બીજો દિવસે સુનિવારે મહેને “રામકૃષ્ણ મિશન” સભામાં
 “વેદના ધર્મ” વિશે ભાષણ આપવાનું હતું. એ કામ છોડી કેવી રીતે દેવભોજ
 જવું એ વિચારમાં હતો એવામાં સ્વામી અદ્વૈતાનંદ મહેને ત્યાં આવી
 પહોંચ્યા. તેઓએ જોઈ તેમણે કહ્યું: “વેદ ઉપર ભાષણ આપવા માટે જહુ
 વખત મળશે પણ નામગદ્યાન જે છે તમારું છે એમના જેવા મહાપુરુષની

દહેન કરવાનો સમય છાંદગીમાં નહિ આવે. ” મહે તેજ દિવસે રાત્રે દેવ-
ભોગ ઉપકવાતું નહી કર્યું.

શ્રી રામકૃષ્ણના ભક્ત શ્રીયુગ હરમોહને મહેને પૈસાની મદદ આપી તે
પૈસામાંથી કેટલાક ફળફળાદિ લઇ હું તેજ રાત્રે ગાડીમાં બેઠો. રવિવારે સં-
ધ્યાકાળે હું દેવભોગ જઇ પહેંચ્યો.

હું ત્યાં ગયો ત્યારે નાગમહાશય ઝોસરીમાં એક ફાટી તુટી ગોદડીપર
સૂતા હતા. તેમના ધરમાં ગોદડાં તો હતાં પણ તે તેના ઉપયોગ કરતા નહિ.
શિયાળો હતો. ટાઢ પણ વધુ પડતી પણ નાગમહાશય ફક્ત તૂટીફાટી ગોદ-
ડીજ પાસે રાખતા. તેમની એવી સ્થિતિ જોઇ મહે માતૃશ્રી સામું જોયું.
તેમણે ધીમે ધીમે કહ્યું કે: “ બાપ ! જ્યારથી એમનાથી ઉઠી ચકાતું નથી
ત્યારથી એ ઝોસરીમાંજ પડ્યા રહે છે. ધરમાં આવતાજ નથી. બહુ કહું
હું પણ માનતા નથી. પૂજ પહેલાં એમની ચલ વેદના વધી પડી છે. દિવસે
દિવસે રોગ વધતો જાય છે. એમના કહેવાથીજ તને તાર ક્યોં હતો. ”

મહારા આગમન સત્તાચાર જાણી નાગમહાશયે કહ્યું કે: “ મહારી
હેમ્લી વાસના પણ ભગવાને પૂર્ણ કરી. ” મહેને જોઇને બેઠા થઇ મયા
અને મહારી આખમાં અશ્રુ જોઇ તેમણે કહ્યું કે: “ તું આવ્યો છે એટલે
હવે મહેને સાઈ થશે. ” વળી બોલ્યા કે: “ હાય ! આ દેહવડે તારી સેવા
પણ ન થઇ. હશે. ભગવાનની ઈચ્છા ! ”

નાગમહાશય કોઇ દિવસ પોતાના દુઃખની વાત કરતા નહિ. આખો
દિવસ “શ્રી રામકૃષ્ણ” અને “મા.” માત્ર એકજ દિવસ તેમણે કહ્યું હતું કે:
“ પ્રારબ્ધ કર્મ ક્ષીણ થઇ ગયાં છે. હવે યોડોજ વખત બાકી છે. ” બાક
માસથી તેમનું શરીર વધારે લથડી મયું હતું. દિવસે ફક્ત બે ચાર કોળીઆ
અન્ન ખાતા અને રાત્રે તો જમતાજ નહિ. જોરાકના અભાવે દેહ પણ ક્ષીણ
થઇ ગયો. તેમનું હાકપિંજર જોઇ માતૃશ્રી નિશાસા નાખતાં ત્યારે નાગમ-
હાશય કહેતા કે: “ આ હાડગમસિના ખોખા માટે શોક શો ? ”

હું દેવભોગ મયા પછી તેર દિવસે નાગમહાશયે દેહ ત્યાગ કર્યો. તેમને
ધરની અંદર જવા મહે બહુ કાલાવાલા કર્યા પણ તેમણે ચોખ્ખી ના પાડી.

તે ઘરમાં કેમ નહિ જતા તે આપણાથી કહી શકાય નહિ. કોઈ કોઈ વખત તેમને અતિશય દુઃખ થઈ આવતું. આટલા દુઃખમાં પણ તે પોતાના ગુરૂદેવ “ શ્રી રામકૃષ્ણ ” વિષે વાતો કરતા.

હું એમની પાસે બેસી કોઈ દિવસ સ્તોત્ર બોલતો. કોઈ વખત ગીતા, ભાગવત, ઉપનિષદ વાંચી સંભળાવતો. “ મા ” સંબંધી ગાન માઈ નૃત્ય પણ કરતો. મ્હારૂં માન સાંભળતાં સાંભળતાં તે સમાધિસ્થ થઈ જતા. કેટલીક વખત તો કલાક દોઢ કલાકે ચેતન આવતું. સમાધિ બંધ થતાં બાળકની પેઠે “ મા-મા ” બોલતા. તેમની આંખમાં પ્રેમાશ્રુ આવી જતાં. એમને શરીરે પ્રેમના અદ્વિતીયક ભાવ મ્હેં જોયા છે. કોઈ કોઈ સમાધિ બંધ થતાં “ સત્વિદ્યાનંદ અખંડ ચેતન્ય. ” વારંવાર બોલતા.

નામમહાશયની સારવાર કરવા તેમનાં બહેન સારદામણી, તેમની સ્વસુ, કેલાસબાબુ આદિ ધણા માણસ આવ્યા હતા, પણ નામમહાશય કોઈને પોતાની સેવા કરવા દેતા નહિ. ફક્ત માતૃશ્રીજ (તેમનાં પત્નીજ) તેમની સારવાર કરતાં.

હું દેવભોમ ગયા પછી નામમહાશય મ્હારા હાથથીજ ઔષધ લેતા. કલકત્તેથી ફળ લાવ્યો હતો તે પણ હું આપતો ત્યારેજ ખાતા. ખરીદતી વેળા તો મ્હેં એમજ ધારું હતું કે નામમહાશય ફળ ખાવાના નથી; પણ છેલ્લી વેળા મ્હારાં ફળ ખાઈ મ્હારાપર કૃપા કરી.

નટવર, હરપ્રસન્ન, પાર્વતીચરણ અને અન્નદા વગેરે અનેક ભક્તો દરરોજ એમની ખબર લેવા આવતા. કોઈ કોઈ દિવસ રાત્રે ત્યાંજ રહી જતા. નારાયણગર્જના ગૃદરથો અને ઓલિસર વગેરે પણ એમની ખબર લેવા દરરોજ આવતા. સર્વેને વિષાદપૂર્ણ દેખીને નામમહાશય કહેતા કે: “ આ હાડકાંના પિંગળાનાં દર્શન કરવા શા માટે તસ્તી લો છો ? હવે આ બહુ દિવસ રહેવાતું નથી. ” તેમના મુખથી આવી વાત સાંભળી માતૃશ્રીએ રડતાં રડતાં મ્હેને કહ્યું કે: “ બાઈ, આખા જીવનમાં એમના મુખમાંથી અસત્ય વાત નીકળી નથી. એ કહે છે તે સત્યજ હોયું જોઈએ. હવે જરૂર એ મહા યાત્રા કરી જશે. ”

આ બવરચામાં પણ પોતાને ઘેર આવતા અતિથિનો જણખર સત્કાર થાય છે કે નહિ તેની તેઓ જણખર સંભાળ રાખતા. હું નિરંતર તેમની પાસેજ બેસી રહેતો. એ ચાર કલાક ઉપતો ત્યારેજ એમનાથી દૂર જતો, તે કહેતા કે: “બમવાન દયાળુ છે ! બમવાન દયાળુ છે !” પણ મ્હને તો એમનું દુઃખ જોઈ એમજ થતું કે બમવાન નિષ્કુરજ છે ! એક દિવસ એમની પથારી પાસે બેસી હું એવા વિચાર કરતો હતો એટલે તે બોલી ઉઠ્યા કે: “બમવાનની દયા વિશે જરામજા સંશય લાવીશ નહિ. તમારી મહિન બુદ્ધિને લીધેજ તમે તેની દયા અતુભની ચકતા નથી. આ દેહથી હવે જમતવું કમ્પાણ થાય એમ નથી એટલે શ્રી રામકૃષ્ણ બમવાન એ દેહને પંચભૂતમાં મેળવી દેશે. બમવાન જે કરે છે તે સારું કરે છે.” પછી ધીમે સ્વરે કહેવા લાગ્યા કે: “દેહ જાણે ને દુઃખ જાણે, મન તો મ્હાલે છે આનંદ સાગર.” મ્હને શોકાન્વિત જોઈ તે કહેતા કે: “ત્હારાં ગીતા ઉપ-નિષદ શું કહે છે ? “જ જાયતે જિયતે” વાંચેલું ક્યાં મળું ? ‘જીર્ણાનિ ચક્ષ્યાણી’ વાળો શ્લોક યાદ કર ! માતું નામ લે, ગુરુદેવ શ્રી રામકૃષ્ણ સંબંધી વાતો કર. કળિયુગમાં બમવાનતું નામ એજ બવરોમની મહોપધિ છે.” તેમના આ રુબો સંભળી હું આનંદમાં આવી મથો અને આવેગમાં “આમાય દે મા પામલ કરે, આર કાજ નાહિ શાન વિચારે.” જે બજન માવા માંડ્યું. માતાં માતાં મ્હારે બાલકાન લુપ્ત થયું. કેટલીક મીનિટ પછી માતૃબીએ મ્હને ખૂબ મારી. મ્હેં તુરંતજ તેમના તરફ જોયું. માતૃબીએ ના-મમહાસય તરફ આંમળી કરી. મ્હેં પણ નામમહાસય તરફ જોયું. તેઓ હડી આસન વાળી બેઠા હતા. સરીર સ્થિર હતું. દષ્ટિ નાસામે હતી. આંખમાંથી અશ્રુ ધારા વહેતી હતી. યોગ વખત પર મ્હેંજ એમને એક પાસે સુવાડ્યા હતા. માન સંભળતાં સંભળતાં તે ત્યારે બેઠા થયા તેની મ્હને પણ ખબર ન રહી. મ્હને જરા બવ પણ લાગ્યો. યોગ વખત પછી નામમહાસયની સમાધિ બંગ થઈ. મ્હેં અને માતૃબીએ પાછા એમને સુવાડી દીધા, તે વખત પણ તે “આમાય દેમા પામલ કરે” જે બજન બોલવા લાગ્યા.

બ્યાધિ દિન પર દિન વધવા લાગ્યો. જેરાક પણ તદન બંધ થયો. હવે સત્રે પણ તેમની પાસે માણસની જરૂર પડતી. હું અને માતૃબી વારાફરતી

જાગી તેમની પાસે બેસી રહેતાં, હું પાછલી રાત્રે જાગી તેમની પાસે બેસતો. એક દિવસ આર્તસ્વરે મેં કહ્યું : “ યુરોપ ! મહારા પર કૃપા કરીને જાઓ ! નહિતો સંસારમાં મહાર્થ શું થશે ? ” તેમણે કહ્યું કે : “ ત્યારે શો ભય છે ! મહાર્થ જાઓ છે તો ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણ ત્યારા પર કૃપા કરશેજ. ત્યાર્થ કલ્યાણજી થશે. ”

આ વખત સ્વામી સારદાનંદ મિશનના કામ સાર લાકે આવ્યા હતા. તે દરરોજ નામમહાસય પાસે આવતા અને દવા સંજાથી સૂચના કરી પાછા જતા. નામમહાસય તેમને સેવા કરવા હેતા નહિ. સ્વામી સારદાનંદ નામ-મહાસયને ધણી વખત ભજન ગાઇ સંભળાવતા અને તેમનું ભજન સાંભળી નામમહાસય સમાધિસ્થ થઇ જતા. સારદાનંદ સ્વામી એમના કાનમાં “ કાલી ” નામ કહેતા એટલે તુરંતજ નામમહાસયની સમાધિ ભંગ થતી. સારદાનંદ પણ લાકાથી દવા લાવતા છતાં કોઇ પણ ઇલાજથી તેમને નરમ ન પડ્યું. પણ દિન પર દિન રોગ વધતો ગયો.

મહામાત્રા કરી તે અમાડ એમણે “ મા રક્ષા કાલી ” ની મૂર્તિ ધૂરમાં સ્થાપવા આગ્રા કરી. અને મૂર્તિ બનાવરાવી એમની પાસે દેખાડવા લાઈ ગયા. મૂર્તિ જોતાં ‘ મા-મા ’ બોલીને સમાધિસ્થ થયા. સારદાનંદના કહેવા પ્રમાણે અને એમના કાનમાં કાલી નામનો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા, પણ તેમની સમાધિ ભંગ ન થઇ. અને નાડી તપાસી તો નાડી પણ બંધ હતી. માતૃશ્રી તો રડી ઉઠ્યાં અને કહ્યું કે : “ હાય ! હાય ! આપણને મૂર્તિ સ્થાપવાનું કહી એ તો ચાલ્યા ગયા ! ” હું પણ રડવા લાગ્યો, સ્વામી સારદાનંદે કહ્યું : “ તમે શામાટે રડો છો ? હજી એ મહાપુરુષ અવહાર જગતમાં પાછા આવશે. ” આશરે બે કલાક પછી તે નમૃત થયા. “ મા આનંદમયી, મા આનંદમયી ” બોલી તે પ્રેમાત્મુ વિસર્જન કરવા લાગ્યા. તેમણે મૂર્તિ સ્થાપવા આગ્રા કરી. એમના પૂરાકિતે આવી વિધિપૂર્વક મૂર્તિનું સ્થાપન કર્યું. રાત્રે હું એમની પાસે બેઠો હતો તે વેળા તેમણે એકએક કહ્યું : “ શ્રી રામ-કૃષ્ણ પર મહા રાખજો. હું મૃત્યુ હું તોપણ શ્રી રામકૃષ્ણે મહારા પર કૃપા કરી છે. ત્યારા પર તેમની કૃપા જરૂર થશે. ” એટલું બોલી “ જય રામકૃષ્ણ-જય રામકૃષ્ણ ” બોલતાં બોલતાં તેઓ સમાધિસ્થ થઇ ગયા.

પિતાના દિવસ પાણીમાં ને ગૃહસ્થે એમને પૈસા આપ્યા હતા તે બીજે દિવસે એમને જોવા આવ્યો. નામમહાશયે તેને હાથ જોડી કહ્યું કે: “તમારા પૈસા મહારાથી અપાયા નહિ. આ દેહ હવે પણ વખત રહેવાનો નથી. તમારી દયાને લીધેજ મહારા પિતાશ્રીનો દિવસ થયો છે. તમે ચિંતા ન કરશો. આ ધર છે તે તમારુંજ છે. તમે જો ધરનો કળખે સુખેથી લેજો.” પછી માતૃશ્રી તરફ આંખળી ખતાવી કહ્યું કે: “એ હવે એમના પિતાને ત્યાં રહેશે.” નામમહાશયના શબ્દો સાંભળી પેણો ગૃહસ્થ તો ચરમાઇ ગયો. તેણે કહ્યું: “હું પૈસાને માટે આવ્યો નથી. હું તો આપનાં દર્શન કરવા આવ્યો હતો.” હું ધારું છું કે તે ગૃહસ્થ પણ દર્શન કરવા આવ્યો હતો.”

ત્રણ દિવસ અગાઉ તેમણે મૂંઝે પંચાંગ જોઇ મહાપાત્રાને માટે શુભ દિવસ સ્થિર કરવા કહ્યું. હું તેમના કહેવાનો બાવાઈ સમજ્યો નહિ એટલે પંચાંગ જોઇ કહ્યું કે: “પોપ શુદ્ધ તેરશે દસ વાગ્યા પછી સારું છે.” તેમણે કહ્યું કે: “ત્યારી આગા હોય તો એજ દિવસે દેહ ત્યાગ કરે.” હું તો એમનાં વચન સાંભળી સ્તબ્ધ થઇ ગયો ! રહતાં રહતાં માતૃશ્રીને પણ એ વાત કહી. માતૃશ્રીએ કહ્યું કે: “હવે શું કરવા રહે છે ? એમનું શરીર હવે રહેવાનું નથી ! બસે એમને શરીર ત્યાગ કરવા દે. જેવી એમની બંને બગવાન શ્રી રામકૃષ્ણની ઇચ્છા ! એ સચાને દેહ ત્યાગ કરે છે એ જોઇ મૂંઝે આનંદ થશે.”

શુભ દિન નહીં કરી નામ મહાશય નિર્મિત થયા. એ દિવસ અગાઉ રાત્રે બે વાગે હું, હરપ્રસન્નબાલુ અને માતૃશ્રી એમની પચારી પાસે બેઠાં હતાં. નામમહાશય આંખો મીંચી પડી રહ્યા હતા. એકદમ ભગૃત થઇ મૂંઝે કહ્યું કે: “શ્રી રામકૃષ્ણ બગવાન આગ્યા છે. આજે મૂંઝે તીર્થ દર્શન કરાવશે.” મૂંઝે કાંઈ ઉત્તર આપ્યો નહિ, એટલે ફરીથી બોલ્યા: “તેં ને ને તીર્થ જોયાં હોય તેનાં નામ લે. હું જઈ રહ્યાં રહ્યાં તેનાં દર્શન કરીશ.” હું થોડા વખત અગાઉ હસિહાર ગયો હતો એટલે પ્રથમ તેજ નામ લીધું. નામ મહાશય બોલવા લાગ્યા કે “હરિ હાર-હરિ હાર ! જો, આ બાગીચી પહાડપરથી કલકલ કરતી ઉતરી આવે છે. આહા ! ખાના પાણીમાં ઝાડ કેવાં સુંદર દેખાય છે ! જરા થોભા હું વિચ્છ વર્ષથી ગયો નથી. આજે

માના પાણીમાં સ્નાન કરી માનવજન્મ સાર્વક* કરવા દે ! એ મા મંગા ! મા મંગા ! પતિતપાવની.” આટલું બોલતાં બોલતાં તે સમાધિમગ્ન થઇ ગયા. સમાધિભંગ થયા પછી મ્હને પણ લાગ્યું કે : “ તેમણે મંગામાં સ્નાન કર્યુંજ છે.”

નાગ મહાશયે મ્હને બીજા તીર્થનું નામ બોલવા કહ્યું. મ્હેં પ્રયાગ તીર્થનું નામ લીધું. તે બોલી ઉઠ્યા કે : “જય યસુને, જય મંગે !” આટલું બોલી જન્મે હસ્ત જોડી પ્રણામ કરવા લાગ્યા. પછી કહ્યું : “ અહીંજ ભરદ્વાજનો આશ્રમ ! તે કેમ દેખાતો નથી ! મંગા યસુનાનો સંગમ ! હા ! પેલી બાણુ પહાડ દેખું છું ! પણ હાય ! શ્રી રામકૃષ્ણ ભરદ્વાજનો આશ્રમ દેખાડતા નથી.” એટલું બોલી શાંત થઇ ગયા. વળી બે વધુ મિનિટ પછી બોલ્યા : “ હા ! મુનિની ઝૂંપડી હવે દેખાય છે !” વળી શાંત થઇ ગયા. મિનિટ એક વિશ્રાંતિ લઇ બોલ્યા : “ મા ! તું મહાશક્તિનો અવતાર થઇ વનમાં કેમ ફરે છે ? જય રામ, જય રામ.” બોલતાં બોલતાં નાગમહાશયને મંબીર સમાધિ આવી ગઇ. સમાધિ ભંગ થતાં મ્હેં કાશી જગન્નાથ આદિ મહાતીર્થનાં નામ લીધાં. નાગમહાશયના બોલવાપરથી એમજ લાગતું કે તે સર્વ તીર્થને પ્રત્યક્ષ જોતા હતા. આસરે ચાર વાગે તીર્થદર્શન પૂરું થયું, પછી નાગમહાશય ઈંધી ગયા. સવારે સૂર્યોદય થયો પણ નાગમહાશય જગ્યા નહિ. અમે નારાયણમંથની ડાકતરને બોલાવ્યો. ડાકતરે આવી દવા આપી. મ્હેં એમને જાગૃત કરી દવા આપી અને દૂધ પાચું.

સંવત ૧૮૫૫ પોષ શુદ્ધ ૧૩ ને* દિવસે આઠ વાગ્યા પછી તેમની સ્થિતિમાં બહુજ ફેરફાર થઇ ગયો. હું તેમની પાસે બેસી શ્રી રામકૃષ્ણનું નામ બોલ્યા કરતો હતો. ભગવાન શ્રી રામકૃષ્ણની છાત્રી તેમની સમક્ષ ચઢી મ્હેં કહ્યું કે : “ જેના નામે તમે આખા જગતનો ત્યાગ કર્યો છે અને અમારા જેવાને ત્યાગનો આદર્શ શિખવ્યો છે તેનીજ આ છાત્રી છે !” તેમણે હાથ જોડી પ્રણામ કર્યા. પછી બહુજ ધીમે સ્વરે કહ્યું કે : “ કૃપા-એમની કૃપા.” એ એમના છેલ્લા શબ્દો હતા !

નવ વાગે મહા શાસં ચાલુ થયો, આંખો કાંઈક લાલ થઈ, હોઠ ધૂનવા લાગ્યા. અર્ધા કલાક પછી એમની આંખો ફરી મઠ. મૂલાધાર આદિ ચક્રો ભેદી પ્રાણવાયુ કલ્પનાં આવી રહ્યાં ! ધીમે ધીમે નાડીઓ જપ થઈ મઠ ! દશ અને પાંચ મિનિટ તેમણે હેઠળી બાંધી. માતૃશીએ કહ્યું કે : “એ મૃદસ્થ હતો, માટે આ વખતે પણ એમને મદસ્થાશ્રમના નિયમ પ્રમાણે સંસ્કાર કરો.” માતૃશીની આગતુસાર હું, કેલાસજાણુ, પાર્વતીજાણુ વગેરે માણુસો ઉચકીને નામમહાશયને જહાર લાવ્યા. હજી પણ શાસોશાસ ચાલતો હતો. પાંચ ૭ મિનિટ પછી તે પણ જપ થઈ ગયો ! અમારું સર્વસ્વ મર્યું ! અમને ભવસાગરમાં ઝૂકી માર્ગે જતાવી તુરંદેવ ચાલ્યા ગયા ! પરમાં સર્વ માણુસોએ રડવા માંડ્યું. મ્હેં માતૃશીને કહ્યું કે : “માતાજી ! રડો છો શા માટે ? તમારે આટલાં જવાં સંતાન છે ? તેમનાં સાત્વિક મુખ જોઈ શાંત થાઓ.” થોડી વાર આકંદ કરી જવાં જનાં રહ્યાં. કેલાસજાણુ ચંદનકાષ્ઠેલા નારાયણમંજ ગયા.

આખા ગામમાં નામમહાશયના મૃત્યુ સમાચાર ફેલાઈ ગયા. આખું ગામ ત્યાં દોડી આવ્યું. “અમારા ગામનું રત્ન મર્યું !” એમ બોલી થણાં માણુસો રડવા લાગ્યાં. ગામના જુદા પુરોહોએ આવી સખને તપાસ્યું. સર્વ લોકોએ અગ્નિસંસ્કારની તૈયારી કરવા કહ્યું, પણ મ્હેં કહ્યું કે : “નામમહાશય જેવા મહાપુરુષનું સખ જાર કલાક સુધી રાખવું જોઈએ.” ગામના માણુસોએ મહારા વિચારને અતુભોદન આપ્યું. રાત્રે દશ વાગે અગ્નિસંસ્કાર કરવાનું નક્કી કર્યું, ત્યાં સુધી તે પવિત્ર દેહ જહારન રહ્યો. તે વેળા મ્હને વિચાર થયો કે “થોડા વખત પછી આ પવિત્ર મૂર્તિ ભસ્મીભૂત થઈ જશે ! એક ફોટો લીધો હોય તો સાફ.” વિચાર આવતાંજ નારાયણમંજ માણુસ મોકલ્યું. ત્રણ વાગે ફોટોઆફર આવ્યો. છવિતદશામાં નામમહાશયની છબી અમે લઈ ચક્રમ્પા નહતા. અમે છબીને માટે કહેતા ત્યારે તે એમજ કહેતા કે : “આ દેહની છબી લેવાની શી જરૂર છે ? મહારા ચરિત્રની છબી તમારી સમક્ષ રાખજો.” ફોટોઆફરને નામમહાશયનો ફોટો લેવા કહ્યું. અત્યારે તે મહાત્મા ના કબી શકે એમ નહતું. ફોટોઆફર ફોટો લઈ ચાલ્યો ગયો. એ છબીને જાણુ પ્રિય-

નાથસિદ્ધે એન્સાઈ કરી નામમહાશયના સમાધિસ્થાનમાં મૂકી છે અને તેજ છબીની હાથ પૂજા થાય છે.

સૂર્યાસ્ત થતા પહેલાં માતૃમીએ પુષ્પનેરેષદ્વારા નામમહાશયના ચર્ચુની પૂજા કરી સાત વાર તેમની પ્રદક્ષિણા કરી પોતાના સુદીર્ઘ વાળવડે નામમહાશયના પગ લૂછ્યા. અને નામમહાશયના દેહને ચંદનપુષ્પવડે શણુકાર્યો અને એ ત્રણ હળ્લર ખીલીપત્ર ચઢાવ્યાં. સાંજે મામતું દરેક માણસ નામમહાશયના પવિત્ર દેહનાં દર્શન કરવા આવ્યું હતું. નારાયણમંજથી પણ ઘણું માણસો આવી પહોંચ્યાં હતાં.

રાત્રે દસ વાગે અને ચંદન કાઢી ચિતા બનાવી, તે ઉપર નામમહાશયનું શબ ગોઠવ્યું. શાસ્ત્રવિધિપૂર્વક ક્રિયા કરી મહેં તે દેહને અગ્નિદાહ કર્યો. એટલામાં સ્વામી સારદાનંદ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તેમણે ચિતાને સાદાંજ પ્રણામ કર્યા. ત્રણ કલાકમાં નામમહાશયનો દેહ પંચ મહાભૂતમાં મળી ગયો. પિતાના મૃત્યુ પછી ત્રણ વર્ષ, ત્રેપન વર્ષ, ચાર માસ અને સાત દિવસની વયે નામમહાશય મહાસમાધિસ્થ થયા. રજું માત્ર એમના ચરિત્રની રચિતિ અને શરીરની ભરમ !

ખીજે દિવસે સારદાનંદના આદેશથી તેમની ભરમ એક પિતૃળના ઘડામાં ભરી, તેમાં નામમહાશયનું રચેલું એક પદ મૂકી તેને ચિતા ભૂમિમાં દાડી. મૃત્યુ પૂર્વે તેમણે જે કાલી માતાની પ્રતિમા કરાવી હતી તે “મા” ની પ્રતિષ્ઠા આ સમાધિ ઉપર કરવા સારદાનંદ આજ્ઞા કરી. સમાધિ ઉપર એક સાધારણ મકાન બાંધ્યું છે.

નામમહાશયના દેવા સંબંધી કેટલી સૂચના આપી સ્વામી સારદાનંદ હાકા બતા રહ્યા. ચોથે દિવસે હું પણ તે શાંતિમય સ્થાન છોડી-તેને છેલા નમસ્કાર કરી કલકત્તે આવ્યો. પ્રભો ! અમને નામમહાશય જેવા ત્યાગી-ધૃષ્ટિરમક્ત થવાની શુદ્ધિ આપો. પ્રભો ! અમને આ શણુકાર સંસારની બાજુ ભોગ-વાસનાઓથી વિરક્ત કરી ઉપર દર્શન કરવાનું સામર્થ્ય આપો. હે શ્રી રામકૃષ્ણ ભગવાન ! અમારા ઉપર એવી દયા કરો કે જેથી અમે ભગવાનનાં દર્શન કરી જીવનભરણ મુક્ત થઈએ.

અતિ સસ્તું સ્પષ્ટિત્ય ! વાંચનનો અપૂર્વ ભંડાર.

વાર્ષિક રૂ. અઢીમાં ૧૫૦૦ પૃષ્ઠનાં પુસ્તકો !

બોધપ્રદ સામાજિક, ઐતિહાસિક, પાર્શ્વિક, અને
દિરેક્ટીવ બોધસપ્તક નવલકથાઓ !

આજેજ આહકે થાઓ ! હાથજોરી શણગારો !

સસ્તી વાર્તામાળા.

ત્રીજા વર્ષની નિચલી ચાર નવલકથાઓ હજી મળે છે:—

૧. શાંતિનિકેતન અંબવા મુખપ્રાપ્તિનો મહામંત્ર-સામા-
જિક-પાર્શ્વિક-ગદ્ય-કવિત્વ-પ્રકરે થયું છે. ૨. સુધરેલી સીતા !-
સામાજિક. ૩. રાજા હજસાલ-ઐતિહાસિક. ૪. સુરોપનો રણરંગ-
બોધકે ન્હાની વાર્તાઓ.

વાર્ષિક મૂલ્ય—કાચા બદલ પૂંડાના રૂ. અઢી, પાકા સુંદર
પૂંડાના રૂ. સાડા ત્રણ. પોષ્ટેજ સાથે વી. પી. ખર્ચ ૦-૧-૦ વધુ.
આફ્રીકાના આહકો માટે કાચા પૂંડાના રૂ. ૩-૨-૦, પાકા પૂંડાના
રૂ. ૪-૮-૦. પ્રમાણિક એજન્ટો જોઈએ છે. પરદેશના આહકોએ
પત્રવ્યવહાર કરવાનું સરનામું:—

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા,
મેનેજર-સસ્તી વાર્તામાળા-અમદાવાદ.

શ્રી. સદ્ગુરુ. સમર્પઃ

જાપાની જાસુસ.

ભાગ પહેલો.

પ્રકરણ ૧ લું.

ઝસીમા.

જાપાની રાજધાની ટોકિયો સહેરથી ૪૦-૫૦ માઇલ દૂર સાનો નામક એક ન્હાતું સહેર છે. એ સહેરની પાસે ઘણે રેલ્વે લાઇન બરાબર ઉત્તર તરફ ચાલી જાય છે. સહેર બહુ રમ્ય છે. જાપાનનાં લગભગ સઘળાં સહેરા સુંદર છે; પરંતુ તે બધાં કરતાં સાનો સહેરની સુંદરતા-રમ્યતા વધારે છે.

રસ્તા પશુ સુંદર પહોળા છે. તેની બન્ને તરફ થોડે થોડે અંતરે વસ્તો ડાલી રહ્યાં છે. ત્યાંના દરેક ઘર, જણે રમત-ગુહોના જેવાં ન્હાનાં અને ઘણેભાગે લાકડાનાંજ છે. ઘણા ઘરની બીંતો તો કામળનીજ બનાવેલી હોય છે. એ તો સર્વેને વિદિતજ છે કે જાપાનના ઘરોની કામળની બનાવેલી સર્વે બીંતો ઇશ્વર પ્રભાણે બેઠવાય છે, અને ખસેડી નાખાય છે, તેથી દિવસને સમયે જે ઘર બેસવા ઉઠવાના બેઠકખાના તરીકે વપરાય છે, તેજ ઘર રાત્રિને સમયે બીંતો બેઠવી સ્વપ્ન-ગુહમાં ફેરવી નાખવામાં આવે છે!

જાપાનનાં દરેક ઘર સુંદર રીતે રંગેલાં હોય છે. ઉપરોક્ત કામળની

જીતો ઉપર અનેક તરેહનાં પક્ષીઓ, કુતરાં, બિલાડાં, ઘેટાં, માવ, વાછરડાં, કળ, પુલ, શહેરના દેખાવો, અને સુંદર મૂર્તિઓ વગેરે બહુ ઉત્તમ રીતે ચિત્ર-રેલાં હોય છે. જમતના કોઈ પણ દેશમાં આવ્યાં ન્હાનાં તથાપિ સુંદર ધર દૃષ્ટિઓચર થતાં નથી.

જાપાનનાં સ્ત્રી-પુરુષોને-બન્ને જાતિને-લતાપતાકા, તેમજ પુષ્પગુચ્છ ઉપર બહુ ખ્યાર હોય છે, અને તેથી દરેક જાપાનીસના ધરમાં અડધેક ન્હાનો સરખો બગિચો હોય છે. તેની લંબાઈ પહોળાઈ ૨૦-૨૫ હાથથી વધારે હોતી નથી. એ ન્હાનકદા બગિચામાં ઉગેલા ન્હાના છેડવા ઉપર સુંદર ફુલો સર્વદા ફુટેલાં હોય છે. પશ્ચા ધરની અંદરના ભાગમાં પણ અનેક પુષ્પ-ગુચ્છો હોય છે. જાપાની રમણીઓ એ સઘળાં ગુચ્છોનું પોતાની સંતતિ પેઠે લાલન-પાલન કરે છે.

સાનો શહેરના એક ન્હાના સુંદર ધરની પાસેના ક્ષુદ્ર બગિચામાં એક સુંદર માલીયા ઉપર બેસી બે સ્ત્રીઓ વાતો કરે છે. બન્ને જુદા છે. તેમની સ્થાનેજ એક સાધારણ બાજક પડેલો છે. આપણા દેશના સામાન્ય બાજકો કરતાં તે મોટો અથવા ઉંચો નથી. એજ જાપાનીસોનું ટેમલ છે. હાલ યુરોપનાં અનુકરણથી મોટા લોકના ધરોમાં પુરસ્કી-ટેમલ લાખલ થયાં છે.

ઉપરોક્ત ક્ષુદ્ર બાજક ઉપર ચાહની સઘળી વસ્તુઓ ચોડવી છે, અને બન્ને જુદાઓ સાધારણ સ્ત્રીની ખાલા-રક્તખીથી ચાક પીએ છે. ખરૂં જોતાં આ એક ચાહની દુકાનજ છે, અને જુદા ઇચ્છિકિઓ તેની માલીક છે. જાપાનના દરેક ગામમાં-દરેક શહેરમાં આવી સેંકડો દુકાનો છે. એ ન હોય તો જાપાનનું અર્થ સૌંદર્ય નષ્ટ થઈ જાય !

જુદા ઇચ્છિકિઓ વિષવા છે. ધણા સમયથી તેનો સ્વામી ગુબરી મયો છે. તેને પુત્ર-કન્યા કોઈ છે નહિ. ચાહની દુકાનની ઉત્પન્નમાંથી તે પોતાનું ગુબરન સારી રીતે-સુખ ચેનથી ચલાવે છે.

પરંતુ જુદાને કોઈ તેનું નામ લઈને બોલાવતું નથી. આખાજ-જુદા સઘળાં સ્ત્રી-પુરુષો તેને “ ડોસીમા ” કહીને બોલાવે છે. ડોસીમા સાનો શહેરના દરેક ધરની બગર રાખે છે. ખીજનના છિદ્રોની ચાદી નેટલી એની પાસે હતી, તેટલી ખીજ કોઈ પાસે નહિજ હોય ! જ્યાં તેની પાસે એ

સંબંધી વાતો સાંભળવા આવતાં, અને તેથી ડોસીમાંની દુકાને ચાલનો પશુ ઠીક વકસે થતો !

આજે જાપાનના સમ્રાટ મિકાડોનો જન્મદિવસ છે. મિકાડો જાપાનનો કેવળ સમ્રાટજ નથી, પરંતુ તે ધર્મનો પ્રધાન દેવતા મહાદેવ છે, અને પૂજન્ય છે. તેના જન્મોત્સવને દિવસે સમસ્ત જાપાન સામ્રાજ્યમાં મહોત્સવ થાય છે. આમેયામ અને સહેરેસહેર નાના પ્રકારના આમોદ-પ્રમોદ રાજનાથ વિગેરે થાય છે. આજે સાનો સહેરમાં પણ આમોદ-પ્રમોદ ચાલી રહ્યો છે. ન્દાના ન્દાના બાળક-બાલિકાઓને ભોજન અપાય છે. નાના પ્રકારની રમતોની મોદવણ થઈ છે, અને ઇનામો પણ વહેવાય છે. આત્મીય આત્મીયને, બધું બાંધવને, અને પ્રિય પ્રિયાને સારા-મનમમતા-પદાર્થો વર્ષે કરે છે-જેટ આપે છે.

સાનો સહેરમાં ખુબ આનંદ વર્તી રહ્યો છે. ડોસીમાંની દુકાન સ્કામે એક ખુસ્તુ મેદાન છે. તેમાં સઘળાં બાલક-બાલિકાઓ એકઠાં થયાં છે. એ પ્રદેશના જમીનદાર કાર્ડિન્ટ હીડ, અને સહેરના એક આબરવાર સદ્ગુરુસ્થ કામાકુરાએ બાળકોના આમોદ-પ્રમોદ માટે નાના પ્રકારની તૈયારીઓ કરી છે.

જન્મે વૃદ્ધાઓ ચાહ પીતાં પીતાં મેદાનમાં એકઠાં થયેલાં માણસોની આશોચના કરે છે.

પ્રકરણ ૨ જી.

ધર્મિયો અને કથા.

ડોસી જોત્યાં પાસે બેઠેલી વૃદ્ધા બોલી: “ કામાકુરા છેકરાંઓને બહુ વ્હાતાં દેખાય છે ? ”

ડોસી જોત્યાં “ કામાકુરા છેકરાંઓને વ્હાય છે ખરાં પરંતુ એમને પોતાને કાંઈ સંતાન નથી. ”

“ ત્યારે આ ત્રણ ? ”

“ એ એનાં ન હોય. મેં એમને પહેલાં જોયાં તેજ વખતે સાંભળ્યું હતું કે એ ત્રણે એમનાં નથી. કામાકુરાની બીનો પહેલો સ્વામી આ ત્રણ

છોકરાં અને વિપુલ સંપત્તિ મુકામે મરી ગયો છે. કામાકુરાએ એ સંપત્તિ માટેજ તેની સાથે લગ્ન કર્યાં છે, અને ત્યારથી એ એને મળે વળગ્યાં છે, અને તેથીજ તે તેમને સંભાળે છે. આમ છે.”

બીજી સ્ત્રીએ કામાકુરાને તેની ત્રણ કન્યાઓ સાથે હસતો બોલતો જોઈને કહ્યું: “ કામાકુરાને એ ત્રણે કન્યાઓ ઉપર બહુ પ્રેમ દેખાય છે. ”

ડોસી નસ્કેરાં ચણવી બોલી: “ તમે હોકો મ્હારી ઉપર વિશ્વાસજ રાખતાં નથી. તમને જે દેખાય છે તે સાચું હોય તો તેની સ્ત્રીનું મુખ આટલું બહુ મ્હાન કેમ રહે ? ”

“ બાપા કામાકુરાને બહુ મલો-સમજન-કહે છે. સાંભળવા પ્રમાણે તે પોતાની સ્ત્રીને પણ બહુ આપ છે. ”

“ પુરુષ જાતનો હું બરોસોજ કરતી નથી. જો તે તેને આતો હોત તો તેનું મુખ આમ રહેજ નહિ. અંદર ખાનેથી કાંઈ પણ કારણ હોવું જોઈએ. ”

“ વાર, પણ પેલી સુંદર બાલિકા કોણ છે ? આ પેલા સદ્ગુહર સાથે વાત કરે છે તે ? ”

“ બાલિકા ! એની ઉંમર ૨૪-૨૫ વર્ષથી એક દિવસ પણ ઓછી નથી. જરૂર એણે પોતાને મોટે રંગ લગાવ્યો છે, અને આંખમાં મેલ આંછ છે. એ તો ચપતાની છે ! હું હોંડે તો એક દિવસ પણ તેને શિક્ષક તરીકે રાખું નહિ. ”

“ શું એ શિક્ષિકા છે ? ”

“ હા, એનું નામ કાયા છે. હ એક મહિનાથી કામાકુરાએ તેને પોતાની પુત્રીઓને ભણાવવા રાખી છે. ચપતાની ! જો, જો, ઇટોને હસાવવાને તે કેવા કેવા ચત્ર કરી રહી છે ! ”

“ અને આ યુવક.....કોણ છે ? ”

“ કેવું આશ્ચર્ય, કે એને પણ જોળખતી નથી ! એ આપણો જમીનદાર કાઉન્ટ ઇટો છે. જે વર્ષથી એને સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. જુવે છે કે ? તે એ બીખારણ સાથે કેવો-હસે છે? બીખારણ પણ કેવી નિર્લજ્જ છે ! ”

આટલું કહેતાં ડોસી કપી કી. કાયાની નિર્લજ્જતા જોઈને બાકુજ

થઈ ગઈ; વળી પછી મોઢી: “હામ, હામ, આ કોણ ? એ બીખારણું નજે છે કે ઇટાનો ધવિઓ સાથે વિવાહ થઈ ગયો છે. અરે, જો તો ખરી, તે બીખારી એકઠી રખડે છે—કુરામ છે—અને આ સંક બીખારણુ ઇટાને લઈ મોજ માણે છે ! ”

“ તું ધવિઓ સાથે જમીનદારનો વિવાહ નહીં થઈ થઈ ગયો છે ? ”

“ તું હજી જાણતી નથી. ? તું તો કાંઈ ખબર પણ રાખતી નથી. જમીનદારના પિતા અને ધવિઓના પિતા વચ્ચે માફ મિત્રાચારી હતી. તે બંને પોતપોતાના સન્તાનોનો વિવાહ કરી ગયાં છે. ધવિઓનો પિતા મરતી વખતે કામાકુરાને તે જણાવી ગયો છે. ”

“ કાઉન્ટ ઇટાને ધવિઓ ઉપર પ્રેમ છે ? ”

“ એ તો કોણ જાણે ? પણ હું એટલું તો જાણું છું કે તે આ સન્તાનીની મોહજાળમાં પડ્યો છે. ”

“ કોઈ સાંભળશે. ”

“ તું હું કોઈનાથી બહીડું છું ? સત્ય વાત કહેવામાં શા માટે બહીડું જોઈએ ? હું હોડ તો આજે જ એ જિલાડીને બહિયી હાંકી કાઢું. અરે ! મિત્રાચારી ધવિઓ, જોને કેવી મ્હાન મૂખે બહાસા કરે છે. ? એ ક્યાં અને આ બીખારણુ ક્યાં ? સિંહણુ ક્યાં ને સિયાળી ક્યાં ? આસમાન જમીનનો ફેર. ”

ડોસીની આ વાત સાથે જુદા એક મત થઈ સહી હોય એમ લાગતું નથી. ખરૂં જોતાં કાયા બહુજ સુંદર—સ્વરૂપવાન હતી. તેના જેવી સર્વથા સુંદર કુવતી જપાની રમણીઓમાં મળવી દુર્લભ છે. તેમ ધવિઓ પણ કાંઈ સુંદર નથી એમ નથી. તથાપિ તે કાયાની ખરોખરી કરી લોકે એમ નથી. ”

ડોસીનું મ્હોં એક વખત ઉપડતું તો તે સહજ બંધ થતું નહિ, તેણે વળી પાછું કહેવા માંડ્યું: “ કામાકુરાને માથાના વાળ જોટલું દેવું છે. તેણે પોતાની બીના પેસા તો કમ્પરનાથે સ્વાહા કરી નાંખ્યા છે ! ધવિઓના પેસા મળશે તો તે પણ તથાપિ દિવસમાં જ રૂના કરી નાંખશે. ”

“ ધવિઓનો પિતા પોતાની પાછળ કાંઈ મુકી ગયો છે ? ”

“ ના, ધવિઓનો પિતા બહુ મોડું જ મુકી ગયો છે. સાંભળ્યું છે કે

તેમાંથી ઇચ્છિયોને દરવર્ષે ફક્ત એક સો “યેન” (જાપાની સીકા) મળે છે.”

“ ત્યારે હવે તેને પૈસા ક્યાંથી મળશે ? ”

“ ઇચ્છિયોને એક કાકો છે, તે લામ કરતો નથી. તે લાખખો રૂપિયાનો વેપાર ખેડે છે. સાંભળ્યા પ્રમાણે એ પોતાની બધી મીલકત ઇચ્છિયોને આપી જશે. ”

ડોસીની વૃદ્ધ સખી ઉડીને ઉભી થઇ. ડોસી પાસે કાંઇને લાંબો સમય સુધી બેસી રહેવાનું મન હતું નહિ. ડોસી પણ ઉડી અને બોલી: “ આલ, એમની સાથે મળી જઇએ. આજ તો આનંદનો દિવસ છે. ”

જાપાનની આબાલવૃદ્ધ વનિતા-મરીબ-તવંમર-સઘળાં હમેશાં બહુજ પ્રવૃત્ત રહે છે. જાપાન જેવો હસમુખો દેશ જગતમાં એકંકે નથી. જાપાનમાં બધાં હમેશાં હસીનેજ વાત કરે છે. ખાસ કરીને યુવતીઓ, બાલિકાઓ, અને શિશુઓનાં મુખ તો સર્વદા હસતાંજ હોય છે, અને તેથી જાણે જાપાન હસવા માટેજ નિર્માણ થયું હોય એમ લાગે છે ! જાપાનમાં શૌકાતુર નજરે પડતુંજ નથી. વિદેશી લોકો જાપાનમાં જઈ એવું સુંદર દસ્ય જોઈને બહુજ આનંદ પામે છે, અને તેથીજ આપણાં ડોસી પણ “ આજે આનંદનો દિવસ છે. ” એમ કહેતાં સંભળાય છે.

પ્રકરણ ૩ જી. ,

બે ઉપહાર.

જાપાનની સ્ત્રીઓની રીતરિવાજો અને જીવનશૈલીનો વર્ણન કરતી વખતે આપણને ઘણાં ઇતિહાસિક અને સાહિત્યિક સંદર્ભો મળે છે. આ સંદર્ભો આપણને જાપાનની સંસ્કૃતિ અને જીવનશૈલીનો વધુ સમજાવે છે.

જે સ્ત્રીઓને જે સ્થાને બાળક બાલિકાઓ આનંદકેસવ કરી રહ્યાં છે તે તરફ ચાલવા માંડ્યું.

તેમણે પાસે જઈને જોયું તો કાલા હાસ્ય કરીને કાઉન્ટ ઇટાને કહે છે: “ બુદ્ધી ! મને બે આંખે જોઈ શકતી નથી, માટે આપ ધાંચો પાસે જાવો. ”

કાઉન્ટ ઇટાએ કહ્યું: “ હું તારી પાસે સ્થળાંતર કર્યું છું. ઇચ્છિયોને

હું મ્હારા પ્રાણથી પણ અધિક ચાહું છું, પરંતુ તેની સાથે શી વાત કરવી તે સુઝતું નથી. તેણે તો આ શહેરની બહાર એક કાઠું પણ ખર્ચું નથી અને તે કેટલા બધા દેશ જોયા છે ? ”

કાયા હસ્તાં હસ્તાં બોલી: “ હું મૂર્ખ-પંડિત છું. દેશ દેશ ફરી છું, છતાં પણ ઇચ્છિઓની ઈર્ષ્યા કરું છું ! ”

“ કેમ ? ”

“ કેમ ? તે હું જાણતી નથી. ”

આ પ્રમાણે બોલીને તેણે પોતાના કોઠા છાંવ્યા, અને તેના માથા ઉપર જાણે ચુલાખ ફુટી નીકળ્યા હોય એવો રંગ જામી ગયો. થોડી વાર પછી તે વળી પાછી બોલી: “ મ્હારે મ્હારી સિખ્યાઓ પાસેજ રહેવું જોઈએ. હું તો એક મરીખ સિક્કા છું. ”

છટા કાંઈપણ બોલે તે પહેલાં તો તે ત્યાંથી ચાલી મઠ. છટા થોડી-વાર સુધી ચુપચુપ ઉભો રહ્યો. તેના હૃદયમાં એક તુચ્છ આન્દોલન ઉપસ્થિત થયું. તે ઇચ્છિઓ સાથે પરચુવાને ધર્મથી બધાએ હતો. તે ઇચ્છિઓને પોતાના પ્રાણથી પણ અધિક મ્હાતો હતો, છતાં તેને કાયા ઉપર પણ પ્રેમ હતો. પોતાના હૃદયમાંથી કાયાના વિચારો જળાકારે કઠી નાંખી તે ઇચ્છિઓ પાસે આવ્યો, અને અઘમદ રવરે બોલ્યો: “ ઇચ્છિ ! આજે તું મ્હારી સાથે બિલકુલ બોલી નથી. તું ઊંઠરાંજિઓની રમતમાં લીન થઈ મઠ લાગે છે. ”

“ ના તેમ નહિ, તમે કાયા— ”

“ કાયાને શું છે ? ”

ઇચ્છિઓ, ફાટી આંખે છટા તરફ જોઈને બોલી: “ તમે કાયાને મ્હાઓ છો. ”

છટા જનાવટી હાસ્ય કરતાં કરતાં બોલ્યો: “ ગાંડી બાલિકા ! કાયા સાથે વાત કરતો હતો, એમાં આટલી બધી રીસ ? ”

ઇચ્છિઓ મરીખે મ્હોડે બોલી: “ ત્યારે ખીજી વાત કરું ? ”

“ ત્યારે કહેવું હોય તે કહે, પણ જોને મ્હોડેથી બોલીશ નહિ. ”

ઇચ્છિઓએ અવગતાં અવગતાં કહ્યું: “ ત્યારે સાંભળો. એ જશે તો હું ખચીશ. હું એને જોઈ શકતી નથી. ”

“ત્યારા જેવી માંડી કોણ હોય? કાયા ત્યારા ઉપર જહુ ખ્યાર સળે છે.”

“હુચ્ચી-ડોસીમા—!”

“એ જીખારસુતું નામ છંદ્ર નહિ, એ કોને વખાણે છે? ચાલ જવા દે એ વાત. મ્હેં નવી મોટરકાર ખંખાવી છે, એક દિવસ ત્હને તેમાં ફરવા લાઈ જઈશ.”

“શું, મોટર માંડી? કાલેજ આલો.”

“વારૂ, તેમ કરીશું.”

“આપણે એકલા જઈશું?”

“ત્યારે, ખીન કોને બોલાવીશું?”

“કાયા?”

એ વખતે કાયાકુરાએ ઇચ્છિએને બોલાવી; એટલે તે તે તરફ ચાલી ગઈ. ઇટા મોંડી વાર સુધી યુપયુપ ઉભો રહી વિચાર કરવા લાગ્યો. તે મનમાં ને મનમાં જ બોલ્યો: “ઇચ્છિએનો કાંઈ દોષ નથી. મ્હારો જ દોષ છે.”

ઇકસાંએને આહાર-ઉપહાર-બ્હેંચાઈ મયાં, અને ખીન સંધળાં એક ખીનને ઉપહાર-મેટ આપવા લાગ્યાં.

ઇટા પોતાના પાકીટમાંથી એક સુંદર હાર જહાર કાઢી ઇચ્છિએના હાથમાં આપતાં બોલ્યો: “ઇચ્છિ! આશા છે કે આ હુદ્-મેટ તને પસંદ પડશે.”

પસંદ પડવાની વાત દૂર રહી, પરંતુ તે હાર જોઈને ઇચ્છિએ જહુ જ ખુશ થઈ, અને સહજજીવત સ્વરે બોલી: “તમે આ હાર વેચાતો લીધો?”

“હા, મ્હેં તમારે જન્ને જહુ ચાટે મેટ આપ્યો છે.”

એમ બોલી તેણે કાયા તરફ ફરીને કહ્યું: “આ લો, તમારો...”

કાયાનું યુપ લાલ થઈ આપ્યું, તેણે મસ્તક નખાવી મેટ સ્વીકારી.

બે સુંદર મુડીઓ—કિમ્મત જહુ નહિ—પરંતુ આવી ઇચ્છિએનું યુપ-અંબીર થયું. તે જીલ્લ તરફ ચાલી ગઈ. ઇટાનું મ્હેં પણ પડી ગયું. તેણે સત્વર પર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

બન્ને જુદાઓ હવે ગાહની દુઝાન તરફ પાંચી વળી. ખીણ ચાલી જતી હતી, પરંતુ ડોસીએ તેને જવા દીધી નહિ. એક પાસે ચાલ પીને જવાનું કહી તે તેને પોતાની સાથે થસડી લાવી.

જુદાએ જતાં જતાં ડોસીને પુછ્યું: “ પેલી ચોરી સંબંધી કાંઈ વધારે સાંભળ્યું ? ”

ડોસી બોલી: “ આ દેશની પોલીસ આજસુ છે. દરેક બંદરે, અને મ્હોટાં મ્હોટાં ધરોમાં પંદર પંદર દિવસે ચોરીઓ ચાલ છે અને પોલીસ હાથ બેડીને બેસી રહી છે. આજસુ-નકામી-તહન નકામી ! ”

“ ત્યારે શું પોલીસો ચોરને પકડી શકશે નહિ ? ”

“ પકડી શકશે ! ચોરીઓ બંધન થતી નથી. એ પ્રમાણે દર મહિને ચલાવ કરે છે—અરે બારણા પાસે કોણ છે ”

એક માણસ ડોસીના બારણામાં આવીને ઉભો હતો. તે તેને બોધને બોલી: “ જોકે મ્હારી સાથે વાત કરવા આવ્યો છે.”

“ જોકે કોણ ? ”

“ મ્હોટા સરકારી છુપી પોલીસ. આ ચોરી સંબંધી મ્હારી સાથે વાત કરવા આવ્યો છે. એ બધા ખોટા છે. કાંઈપણ સંભાળ-ખબર અંતર-સંખતું નથી. ખબર સંખવાની કાંઈને પણ દરકાર હોય તો તે આ જુદી-ડોસીને-જ છે.”

ડોસી અહંકાર કરતી કુલાતી કુલાતી પોતાના બારણાં આમળ આવી!

ડોસી કાંઈ બહુ જુદું બોલી નથી. ફક્ત એટલું જ કહ્યું છે કે: કેટલાક મહિનાથી જાપાનના દરેક બંદરમાં મહિનામાં બે વાર નિયમિત રીતે મ્હોટી મ્હોટી ચોરીઓ ચાલ છે, પરંતુ હજી સુધી પોલીસ ચોરને પકડી શકી નથી, તેમ ચોરીઓ પણ બધ પાડી શકી નથી. આ ચોરીઓને માટે આખા જાપાનમાં બારે ચક્રવાર ચાલી રહી છે !

પ્રકરણ ૪ શું.

નનાચી કાગળ.

❖❖❖❖
❖ ૨૧ ❖ તે વાણુ ક્યાં પછી કાચા પોતાના ઝોરકામાં સુતી સુતી આકાશ
❖❖❖❖ પાતાલનો વિચાર કરતી હતી. તેણે પોતાના મનને સમજાવવાના
બહુ બહુ પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ મન સમજ્યું નહિ. સમાધાન થયું નહિ. પોતે
છટોને વ્હાય છે, એ વાત ઉપર પોતાના મનને પણ સહજ વિશ્વાસ સુકવા
હેતી નહિ, પરંતુ તે હૃદયને દમન કરવા છવતોડ એકા કરતી હોવા છતાં
આત્મ-સંપન્ન કરી લઈ નહિ. તેની ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે: તે પોતાનું જીવન,
મન, પ્રાણ સમજું છટોના ચરણમાં અર્પણ કરી ચુકી છે !

આટલું છતાં તે બચતી હતી કે તેમ કરવામાં બહુજ અન્યાય છે.
છટો સાથે ઇચ્છિઓનાં લગ્ન નહીં થઈ ગયાં છે, ઇચ્છિઓ તેને પ્રાણથી અધિક
વ્હાય છે. જો તે છટોને ગુમાવશે તો ચરણ પર્યંત દુઃખસાગરમાં નિમગ્ન
થશે અને તેનું હૃદય ફાટી પડશે વળી હવે તે કદિ પણ આ કાર્ય કરશે
નહિ. તે બહિષ્કારી નહાસી છુટશે. હવે અહિં પણ દિવસ રહેશે તો તે કાંઈ
કરતાં કાંઈ કરી બેસશે ! ”

એકએક તે ચમકીને બેઠી થઈ ગઈ. એટલામાં તેની પાછળની કાગ-
ળની ભીંત ધીમે ધીમે ખસી ગઈ, અને ઇચ્છિઓ તેની પાસે આવીને બેઠી.

ચોક્કિવાર સુધી તો જન્ને શાન્ત રહ્યાં, ત્યાર પછી ઇચ્છિઓ ધીમે
રહીને બોલી: “ છટોએ તને શું આપ્યું ? મને નહિ દેખાડે ? ”

કાચા તેને તે બતાવવા રાજી નહોતી, પરંતુ શું ખ્હાનું કહાડી તે ન
બતાવતું તે એને સુઝતું નહિ. છેવટે તેણે ગુપ્તગુપ્ત જાને ચુકીઓ બહાર કાઢી
અને ઇચ્છિઓ તેને દીવસ આગળ લઈ ગઈ ખારીકાકાથી જોવા લાગી. જાને

ચુડીઓ સાધારણ હતી. બહુ કિમતી પણ નહોતી. તેની ઉપર સિકારોના નામ વાળી એ ન્હાની ન્હાની સુવર્ણ મુદ્રાઓ લટકતી હતી.

બન્ને ચુડીઓ પાછી આપતાં ધ્રિઓ પોતાના મનનું સમાધાન કરતાં બોલી: “બહુ કિમતી નથી.” પણ તેનું મન ઘોડીવારમાંજ ફરી ગયું, તે એકા-એક બોલી ઉઠી: “કયા, ઇંડોને મ્હારી પાસેથી છીનવી લેવાનો તને શો અધિકાર છે ?”

કયા, વિસ્મયભાવે તેના મુખ સ્થામું જોઈને બોલી: “કેમ ? મ્હેં શું કર્યું છે ? કાઉન્ટ ઇટો ત્હારોજ છે. ત્હારી સાથેજ તેના લગ્ન થશે.”

“હા લગ્ન થશે, પરંતુ તેનું મન ત્હેં ચોરી લીધું છે.”

“ધ્રિઓ જા, સુધ જા.”

“શું હું કંઈ નથી ભણતી ? મ્હને ચુડીઓ આપો.”

“ધ્રિઓ—જા, સુધ જા ત્હાં મ્હારું માથું જમડી ગયું છે. કામે સ્થવારે જોઈ લાઉં.”

“મ્હેં સારી રીતે વિચાર કર્યો છે. ત્હેં ઇંડોને ત્હારી ઉપર ખાર રાખતાં ચીખ્યો છે, હવે તે મ્હને મ્હાતો નથી. ત્હનેજ મ્હાય છે.”

“હું સમ ખાઈને કહું છું કે મ્હેં કંઈ પણ કર્યું નથી.”

“ત્હેં અદિ આવીને મ્હાં સત્તાનાથ વાળું છે.”

“હું તો માત્ર મરીજ સિક્કા છું.”

“સિક્કા ? ના, ના, હું જાણું છું કે તું ખરેખરી સમતાની રાક્ષસી છે. તું મ્હારી પાસેથી ઇંડોને ચોરી જવા માટેજ અદિ આવી છે.”

“ધ્રિ, જો તું મ્હાં અપમાન કરવા માટેજ અદિ આવી હોય, તો ચાલી જા.”

ધ્રિઓ કોપથી ઉત્તર થઈને બોલી: “હું જાઉં ? તુંજ અદિથી દૂર થા. સમતાની—રાક્ષસી !”

કોપથી કયાનું મુખ લાલચોળ થઈ ગયું. અંધોમાંથી અગ્નિ વર્ષવા લાગ્યો, અને છેવટે મ્હામ્હેનતે કોપને છોડી મંજીરતાથી બોલી: “જો મ્હને મ્હાકવીજ નહિ મ્હારી નસોમાં ચીની સજ છે. મ્હારો જન્મ ચીનમાં

છે. હવે વધી જો મળે જાણ દાંધી-સો-તો-ફું ત્હારું જુન કરીશ. જુન.”

આ સાંભળતાં જ ધવિઓ ભયભીત નહોતે જમડાંની જમડાંની ત્યાંથી એકદમ નહાસી મઠ. કમાએ પેલી કમળની બીંત બેઠી ચેતાનો એરડો બંધ કરી દાંધી, અને બેચાર દાંધે નિશ્વાસ નાંખી મહામહેનતે આત્મસંયમ કર્યો. આખી સત તેણે વિચારમાં જ કાઢી. સતમાં એક વખત પણ તેની આંખો મિચ્યા નહિ. પ્રધારીમાં સુતેલી હોવા છતાં ફક્ત પ્રધારીમાં જ નહિ, પરંતુ આખા એરડામાં આગોટવા લાગી, ધમધમક કરવા લાગી. હજી જાપાનમાં ખાટલા પર સુવાનો રીવાજ સાધારણ રીતે પ્રચલિત થયો નથી.

આખી સત વિચાર કરી છેવટે તેણે હવે આ સ્થાનમાં લાંબો સમય નહિ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો. કોઈ દૂર દેશાવર જવાથી ઇટાને બુધી જવાશે એમ તેણે ધાર્યું. હમણાં તો ફું કમાકુરાની એક સામાન્ય દાસી-દાસી નહિ તો તેના કરતાં કાંઈક ઠીક-તેની પુત્રિઓની શિક્ષિકા પુ. પરંતુ તે પણ દાસી જેવી જ. તેથી કાઉન્ટ ઇટા જેવા મહાપુરુષને મેળવવાની આશા રાખવામાં જ વિરખના છે-ફું જ છે. બાલકને ચંદ્ર પકડવાની આશા થાય તેવી એ આશા છે. ફું અહિં હમણ. તો તેના ફુંમાં પણ શક્તિ થશે. ના હવે એક દિવસ પણ અહિં રહેવું નહિ. કાલે જ કમાકુરાને કહી દેવું.”

પ્રાતઃકાલમાં વળી બીજો જે બનાવ જન્મ્યો તેથી તેને તે સ્થાન તેજ વખતે ત્યજી ચાલ્યા જવાનું આવશ્યક જણાયું.

કમાકુરા ચાહ પીએ છે. તેની સ્ત્રી, કમા, અને ત્રણે કન્યાઓ પાસે બેઠાં છે. તે સમયે ધવિઓ પણ ત્યાં આવી પહોંચી, તેને બોધને કમાકુરાએ કહ્યું: “આટલું બધું મોઢું ઉઠવાનું ? આ ત્હારો કમળ છે.”

ધવિઓ આશ્ચર્ય પામી, બોલી: “મ્હારો ?”

“હા, આ ટપાલમાં જ આવ્યો છે.”

ધવિઓએ પણ ઉપાડ્યો અને વાંચ્યો. વાંચતાં જ તે ચિંતાર કરી ઉઠી. સંભળાએ કંપીને તેની સ્થાયું બેસું, તો તેનું મ્હોં પીજું પડી મથું હતું. તેનું આખું શરીર કંપન હતું, અને તે યુદ્ધિતમાય સ્થિતિમાં આવી મઠ હતી. કમાકુરાની સ્ત્રીએ એકદમ દોડીને તેને પકડી લીધી. તે અબ્બા સ્વરે બોલી: “અરે...મ્હારું...મ્હારું...જુન...જરો.”

કામાકુરાએ તેના હાથમાંથી પત્ર લઈ લીધું અને વાંચવા “માંડ્યોઃ
“ મહાદેવ !

આપનો કોઈ એક શુભેચ્છક આપને આ પત્ર લખે છે. કાયાનો વિ-
શ્વાસ કરશો નહિ. લાલ ત્રિમૂર્તિની આશાથી તે આપનું પુનઃ કરશે.”

પત્રનું લખાણ સાંભળીને કાયા અત્યુદ્ધ શબ્દો કાઢતી બેસી મઠ. કામા-
કુરાની સ્ત્રી આકુલતાથી તેની તરફ બેઠી લાગી. ઇચ્છિતો લગભગ મૂર્ચ્છિત
થઈ મઠ હતી. કામાકુરાએ કાયા તરફ બેઠું, તે મૃદુસ્વરે કહ્યું એટલુંજ
બોલી: “ લાલત્રિમૂર્તિ-હવે લાલત્રિમૂર્તિ ! ”

પ્રકરણ ૫ મું.

લાલ-ત્રિમૂર્તિ.

કામાકુરાએ પોતાની મધ્યે કન્યાઓને રમવા જવાની રજા આપી.
પોતાની સ્ત્રી, કાયા, અને ઇચ્છિતોને સાથે આવવાની ઇસારત
કરી. જે ઓરણમાં તે લખતાં વાંચતાં હતાં, તે ઓરણમાં તેમને લઈ આવી
બેસવા કહ્યું.

જાપાનનાં ઘરો ન્હાનાં ન્હાનાં હોય છે. કામાકુરાનું ઘર પણ તેવુંજ
હતું. તેમાં એક સુંદર કારપેટ પાથરી હતી, અને બહારના ભાગમાં સુંદર
સુંદર રેશમી પર્દા હતા.

ઘરની એક બાજુમાં એક વાંસની “ શેલ્ડ ” ઉપર કેટલાંક પુસ્તકો
અને બીજી વાંસનીજ બનાવેલી સુંદર ચીજો ઘરની શોભામાં વૃદ્ધિ કરતી
હતી. જાપાનના જેવી આવી સુંદર કમરીગીરીવાળી વાંસની ચીજ બીજી કોઈ
પણ દેશોએ થતી નથી.

ઘરની બીજી ઉપર નાના પ્રકારના જાપાનના પ્રાચીન અભિજ્ઞો લટ-
કતાં હતાં, તેમાં એક હાથીદાંતની નકસીદાર મુકવણ ચીની-ચીની દેશનો-
હોય પણ લટકતો હતો.

એક તરફ એક જાનકે ઉપરના એક ન્હાનકણ કુંદમાં કેટલાક ચીની-લીલી કુસો ખીલ્યાં હતાં. ધરના એક ખુણામાં એક લોહની સમડી પણ પડેલી છે. જાપાન ચીતપ્રધાન દેશ છે. ચીતકાળમાં ઘણે ઠેકાણે જરૂર પડે છે, અને ધરમાં સમડી ચેતાબ્યા સિવાય રહી શકાતું નથી. અને જે સ્થાનની વાત કરીએ છીએ, તે જાપાનની રાજધાની ટોકિયો સહેરથી બહુ પાસેજ આવેલું છે. તેથી અહિં પણ સખ્ત ઠંડી પડે છે. જરૂર પણ પડે છે. વળી જે સમયની વાત આણે છે તે પણ ચીતકાળ-શિયાળાનો છે. મહં રાત્રેજ આ સ્થળે ખુબ જરૂર પડ્યું હતું.

કામાકુરા સમડીમાંના અગ્નિને જરા સતેજ કરીને-ખખેરીને બેડો, અને કાયા તરફ જોઈ બોલ્યો: “આ જાળતમાં તમારે કંઈ કહેવાનું છે?”

કાયા, અચનત મસ્તકે બોલી: “હું એમાંનું કંઈ પણ જાણતી નથી.” કામાકુરાની સ્ત્રી બોલી: “કાયા, તમે જાણો છો કે હું તમને બહુજ આડું છું, માટે તમારે અમારી પાસે દિલ બોલીને જ્યાં વાત કરી દેવી જોઈએ.”

ધમિઓ વચમાંજ બોલી ઉઠી: “એ બોલવાની નથી-એ કહેવાની નથી.”

કાયા ધીમે ધીમે બોલી: “શું બોલું? શું કહું? હું કંઈ પણ જાણતી નથી. શું હું આવો કામગ લખું?”

ધમિઓ આ વખતે પણ બોલી ઉઠી: “તું ઇરાને આપ છે-બોલ-”

“હું ઇરાને આપતી નથી, મહે એ તને કાલે રાત્રેજ કરી દીધું છે.”

“અને સાથે સાથે ‘હું તારું ખુન કરીશ’ એમ પણ કહ્યું છે.”

કામાકુરા જરા વિસ્મય પામીને કાયા તરફ જોઈ બોલી ઉઠ્યો: “આ-બધું શું?”

કાયા મસ્તક નમાવી કહેવા લાગી: “કોપાવેશમાં એવા સખ્તો નીકળી ગયા હતા. ધમિઓએ મ્હને વિના કારણ ગાળો દીધી હતી.”

કામાકુરાની સ્ત્રી બોલી: “મહે, તે ગમે તે હો, પણ આ કામગની મતલબ શું? એમાં શું લખ્યું છે?”

“હું કામગનો મર્મ જાણતી નથી. હું તો માટે આવો કામગ લખું? મ્હારા કોઈ શત્રુએ આ કામ કર્યું છે. મહં રાત્રે એણે મ્હને વચર કારણે ગાળો

દીધી તેથી મ્હારા કોપને હું છાપી ચકી વહિ, અને મૂર્ખતાથીજ બોલી જવાયું છે. ખરું છે કે ધ્રુવિઓને મ્હારા હૃદયથી મ્હાઉં છું. ”

“ ધ્રુવિઓ બોલી ઉઠી: “ એના શરીરમાં ચીનતું-રક્ત-બળ-છે. એ નક્કી મ્હારું ખુન કરશે-ખુન કરશે. ”

કામાકુરાએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું: “ જાને ખીજાં જોરગ્રામાં લઈ જાઓ. ” એ સાંભળતાંજ તે ધ્રુવિઓને લઈ ખીજાં જોરગ્રામાં ચાલી ગઈ.

તેઓ જોરગ્રાની બહાર નીકળી ગયાં એટલે કામાકુરાએ મંબીરતાથી કાયાને પુછ્યું: “ કાયા, સાચું બોલ, લાલ-ત્રિમૂર્તિ કોણ છે ? ”

કાયા જરા વિચાર કરીને બોલી: “ તે હું જાણતી નથી, પરંતુ મ્હારા પિતા ઉપર જે કામગીરી આવતા તેની ઉપર પહેલે ભાગે આ લાલ ત્રિમૂર્તિની છાપ આવતી હતી. તેજ પ્રમાણે તેઓ પોતાની પડીઆગના અછોડા સાથે પણ સોનાની એક ત્રિમૂર્તિ રાખતા હતા. ”

“ કોની મૂર્તિ ? ”

“ ભાલ-ત્રિમૂર્તિ-ગુહ, ધર્મ, સંવ. ”

“ એનો અર્થ શું તે ત્હારા પિતા નક્કી જાણે છે કે ? તું તેનો અર્થ તેમને પુછી મંગાવ. ”

“ તે તો ચુલ્હરી ગયા છે. એક વર્ષ ઉપર નાગાસાકીમાંજ તેમનું મરણ થયું છે. ”

“ મ્હને આ બધામાં કાંઈ સમજ પડતી નથી. હવે મ્હારે શું કરવું તે પણ સુઝતું નથી. ”

“ મ્હારે માટે તો અદિથી ચાલ્યા જવું એજ એવરકર છે. હું એક બે દિવસમાંજ અદિથી ચાલી જઈશ. ”

“ મ્હને પણ તેજ ઠીક લાગે છે. જો કે મ્હને અને મ્હારી સ્ત્રીને એથી બહુ દુઃખ થશે, અને તમારા જેવી શિક્ષિકા પણ મળી શકશે નહિ, પણ તેમ ક્યાં સિવાય છુટકો નથી. ”

આપ મ્હને જરા મદદ કરશો તો હું ખીજાં નોકરી મેળવી લઈશ. આપ મ્હને આ કામગીરી નક્કી આપશો ? ”

“ શા માટે ? ”

“મહારા ક્યા સત્તમે આવો પત્ર લખ્યો છે તેની હું તપાસ કરીશ” વળી લેણે આ પત્ર લખ્યો છે, તે મહારા પિતાની વાત નહીં ભણતો હોવો જોઈએ. નહિ તો તે સાચા ત્રિચૂર્તિની વાત લખે નહિ.”

“મહને હવે આ જાગતની વધારે ચક્રવાર કરવી ચોખ્ખા લાભતું નથી. મહને લાગે છે કે આ સંજોઈ હવે હું વધારે કાંઈપણ સાંભળી શકીશ નહિ.”

“મહે કાસે જ જવાનો વિચાર કર્યો છે. મહને જે કાંઈ મળવાનું હોય તે—”

“સંધ્યાકાળે મળશે. હું આજા સખું છું કે આપણે વળી પાછાં એકઠાં થઈશું.”

“કમિઓના લક્ષ પહેલાં તો નહિજ. હું જ્યાં જઈશ ત્યાંથી આપને જણાવીશ. આપે મહને બહુ સારી રીતે રાખી છે. આપનો પ્રેમ હું કદી પણ ભુલી શકીશ નહિ.”

“વાર, જ્યાં જાઓ ત્યાંથી પત્ર લખજો.” કાવા ઉઠીને ચાલી ગઈ. કામાકુરા કેટલાક કાગળ પત્રો લઈને જોવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૬ હું.

મંદિરમાં.

❖❖❖

❖❖❖ આ ❖❖❖ જે સાનો શહેરના મુખ્ય દેવમંદિરમાં મ્હોટા કાકમાકયી મિકા-
❖❖❖ ડોના કમ્વાણુ માટે પૂજા થશે. સાનો શહેરના આખાજગદ
વનિતા સંઘર્ષાં પૂજા જોવા માટે જશે. રાત્રિના નવ વાગે પૂજાનો આરંભ થશે.

સંધ્યા પહેલાં કામાકુરાએ પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું: “જો, સંધ્યા પછી એક માણસ મહને મળવા આવશે, તેની સાથે મહારે કેટલીક ખાનગી વાતો કરવાની છે. મહારા જેસવાના જોરકામાં કાંઈ પણ આવે નહિ. એવું સંઘર્ષાંને કહી દેજો.”

કામાકુરાની બીએ “કહી છાલ” એમ કહ્યું ખરું, પરંતુ તે બધાને કહેવાનું સુધી મઠ. તથા કન્યાઓને અને ઘંસીને ના કહી, પરંતુ ધ્વિઓ અને કાયાને કાંઈ કહ્યું નહિ. તેઓ કામાકુરાના ઝોરડામાં જતા નહિ તેથી તેમને કહેવાનું તેને કારણ જણાયું નહિ.

રાતે આડેક વાગ્યાને સુમારે એક માણસ કામાકુરાને મળવા આવ્યો. તેણે પોતાનું આખું સરીર મ્હોટા કાટથી ઢાંકી દીધું હતું. કાંઈ તેનું મ્હોં પણ ગરામર જેવું ચકતું નહિ, કારણકે તેને પણ મસ્તકપર્ધત એક મ્હોટું વસ્ત્ર ઝોટેલું હતું.

આ પ્રમાણે આખું સરીર ઢાંકવાનું એક કારણ હતું. બહાર ઝરમર ઝરમર જરફ પડતો હતો, અને ઠંડી પણ યુગ હતી.

રાત્રિના આસરે નવેક વાગ્યાને સુમારે એક પુસ્તક લેવા માટે કામાકુરાના ઝોરડામાં કાયાએ પ્રવેશ કર્યો, પરંતુ ત્યાં કાંઈ બેઠું છે એવી તેને ખબર પણ નથી. કામાકુરા એક બીજા માણસ સાથે તેજ ઝોરડામાં વાત કરે છે તે પણ તે જણતી નહોતી.

તેણે ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારપછી થોડી વારે ધ્વિઓ પણ તે તરફ આવી. ઇંટો તેને પોતાની નવી મોટરકરમાં બેસાડી મંદિર પૂજન જેવા તેડવા આવ્યો હતો, તેથી તે કામાકુરાની રમ્મ લેવા માટે તે તરફ જતી હતી.

ધ્વિઓ દ્વાર આગળ પહોંચી તેજ વખતે કાયા બહાર નીકળતી હતી. તેનું યુગ્મ પીળું પડી ગયું હતું. આંખો બેળાકળી ચર્મ મઠ હતી. તે જોતાંજ બંને તે કથાથી ભય પામી હોય એમ લાગતું હતું.

ધણું ખરું તો કાયાએ ધ્વિઓને જોઈ નહોતી. તે તો સત્વર-હિંતાવળે પગલે ચાલીજ મઠ. તેનો વેશ જોઈને ધ્વિઓ સ્તબ્ધ થઈ મઠ, અને થોડી વાર તેની તરફ જોઈ રહી, ત્યારપછી ધીરે ધીરે ઝોરડામાં પ્રવેશ કર્યો.

કામાકુરા એક ઉઘાડી બારી પાસે ઉભો રહી બહાર જોતો હતો. તે ધ્વિઓના પમનો ચન્દ્ર સાંભળી ચમક્યો અને પાછો ફર્યો. તેનું યુગ્મ જોઈને ધ્વિઓ સમજી મઠ કે કાંઈ પણ બન્યું છે. તેથી તે પોતેજ બોલી “શું થયું?”

કામાકુરા બોલ્યો: “કેમ, શું થયું છે?”

“મદને લાગે છે કે કાયા કાંઈ કરી ગઈ છે.”

“કાયા સંજોગો હવે એક સપ્ત પથ્ર બોલી શકે નહિ. તે હવે રડીને બચી શકે છે.”

“મદે શું કર્યું છે—પેલો કામગીર—શું મદને આટલો બધો ન લાગે?”

“એ કામગીર કોઈ પામશે—એના દુસ્મને—પ્રખ્યાત છે. કાયા કાલે ચાલી જશે. મદે એનો પમાર ચુકવી આપ્યો છે.”

“જમ તેજ સાફ.”

“ચુપ, એવા સપ્તો બોલી શકે નહિ.”

“હું માંદરે જઈ છું તે કહેવા આવી છું. આપના ઝોરગ્રામોથી હમણાં કોઈ બહાર ગયું?”

“હા, એ મદારો મિત્ર હતો.”

“પથ્ર તે ક્યાં ગયા?”

કામાકુરાએ વિરક્ત સ્વરે કહ્યું: “જાઓ, જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાઓ. બધી વાતની માટે શી પંચાત?”

ધ્રિઓ બીજું કંઈ બોલી નહિ. તે તો બહાર આવી છટોની પાસે મોટરકારમાં બેઠી. મોટર છુટી.

બહાર જરૂર પડેલું હોવાથી સમસ્ત ખાસ-પાલાએ જાણે સહેલ વસ્ત્ર પરિધાન કર્યા હોય એમ લાગતું હતું. જેટલે દૂર દષ્ટિ પહોંચતી તેટલે દૂર બધે સપાટ જમણાં હતાં. કેટલેક સ્થાને જરૂરના દગલા થઈ ગયા હતા, અને તે જાણે ખુબ પીંછને રંગે દગલો કરી સપ્તો હોય એવું મનોહર જણાતું હતું.

જાપાનના મુખ્ય ધર્મને મરણ પામેલા પૂર્વ પુરુષની પૂજા કહીએ તો તેમાં કંઈ ખોટું નથી. એટલા માટે જાપાનીસો મરેલાં આત્મીય-સ્વજનની કબર ઉપર ન્હાના મોટાં પથ્ર ચુંદર ચુંદર સમાધિ ચણાવે છે. એ બધી કબરોની દરેજા ધુપદીપ તથા પુષ્પથી પૂજા થાય છે. ન્હાના ન્હાના ગામ-ગ્રામોથી માંડીને મોટાં મોટાં શહેરોમાં સુધાં સર્વે જાવા અનેક ધોર-સ્થાન-કથસ્થાન છે.

સાનોના મ્હોટા દેવ મંદિરની પાસે પણ એવું એક કબરસ્થાન હતું એ કબરસ્થાનમાં ઘઘનિજ સ્તો જતો હતો. ઇટાની મોટરગાડી બરફ ઉપર ઘઈ આ કબરસ્થાનમાં લખલ ઘઈ.

ધમિએ ઇટાની પાસે જરા વધારે ખસી. ત્હેનું હૃદય જોરથી ધમકવા લાગ્યું. તેને પેલા કામળની વાત યાદ આવી અને મ્હોમાંથી એકદમ બોલી જવાયું: “ત્યારે તું મ્હારે પણ આ જાંધી ઘેરો સાથે સુવું પડશે?”

કમે માડી આવીને મ્હોટા મંદિરના દારમાં ઉભી રહી; તે વખતે રાત્રિના નવ વાગી ગયા હતા. પૂજનો આરંભ થઈ ગયો હતો, વાજીત્રા વાગી રહ્યાં હતાં, અને હળરો લોકોની ઠૂં જાળી મઠ હતી.

મંદિરના બારણાં આગળ ઇટાનો નોકર પોતાના માલીકની આગાની રાહ જોતો હતો; તે બોલ્યો: “સાહેબ, માડી અહિંજ સપ્ત?”

ઇટા બોલ્યો: “આ તરફ રાખ.”

હુકમ પ્રમાણે માડી ઉભી રહી અને તેમાં બેઠેલાં બન્ને જણ નીચે ઉતર્યા. ધમિએ મંદિરમાંના સ્ત્રીવર્ગના સ્થાન તરફ ચાલી ગઈ. ઇટાએ જોયું કે: કાયા પણ પૂજનાં દર્શન કરવા આવી છે. તે પણ સ્ત્રીઓની જોડમાં મળી ગઈ.

મકરણ ૭ મું.

પુનઃ

જા પાનની સ્ત્રીઓને આપણા દેશની સ્ત્રીઓની પેઠે પરમાં જોંધી રાખવામાં આવતી નથી. તેઓ સ્વયં રીતે સર્વ જાંધી શકે છે. પરંતુ જાપાનના દેવમંદિરમાં સ્ત્રી અને પુરુષો માટે જુદાં જુદાં સ્થાન હોય છે. મંદિરની ઘણી જાણુ સ્ત્રીઓ બેસીને પૂજા કરે છે, અને જામણુ જાણુ પુરુષોનું સ્થાન હોય છે. જાપાનના ઘણા જાંધી મંદિરમાં જામણુ

પુલકેશની મૂર્તિ અથવા 'બૌદ્ધ ધર્મની ત્રિમૂર્તિ તથા કોસ-એટલે બૌદ્ધ ધર્મની મૂળ્ય ભાંતો, પુલક, ધર્મ અને સંઘ હોય છે. સાનોના મંદિરમાં ઉપરોક્ત ત્રિમૂર્તિ-દેવતા રૂપે હતી. તેની ઉપર નાના પ્રકારનાં અલુલ્ય વસ્ત્રો ઢાંકેલાં હતી, તેમ સુશયિત પુષ્પો અને પુષ્પહારો ચઢાવેલા હતા. સાંમધિક ધુપથી આપું મંદિર બેઠેલી રહ્યું હતું.

મંદિરમાં ત્રિમૂર્તિની પાસે બેસી કેટલાક પુંચિ (બૌદ્ધ સંન્યાસી) સમસ્વરે મંત્રોચ્ચાર કરતા હતા, અને બીજા બધા બેડા બેડા ધ્યાનપૂર્વક ભક્તિ પૂર્યું હલ્યે મધુર મંત્રોચ્ચાર અવશ્ય કરતા હતા.

છટા મંદિરમાં જાઠ પુરસ્થાન તરફ એક બાજુ બેડો. તેણે ત્યાંથી ઇચ્છિએને જાણ નહિ મળવાથી એક ડેમણે ઉભેલી બેઠ. તેણે કાવાને પણ બેઠ. તે એક ડેમણે બેઠી હતી.

એકાએક તેની પાસેના એક માણસ ઉપર તેની દષ્ટિ પડી. તેણે એક મ્હોટો કોટ પહેર્યો હતો, અને મ્હોડું તથા માથું એક વચ્ચેથી ઢાંકી દીધું હતું, તેથી તેણે મ્હોડું બરાબર દેખાતું નહોતું. તેની જોવાની રીતભાત ઉપરથી તે માણસ સાનોનો રહીશ નહોતો, તેમ તે આ મંદિરમાં પહેલવહેલેજ આવ્યો હોય એવું સ્પષ્ટ જણાઇ આવતું હતું.

છટાએ મનને સ્થિર કરી મંત્ર-પાઠ સાંભળવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ કોઇ પણ ઉપાયે તે પોતાનું મન સ્થિર કરી શક્યો નહિ. તેણે મન ઇચ્છિએ અને કાવા તરફ ખેંચાવા લાગ્યું, અને તેથી તે ધીમે ધીમે તેમની તરફ જોવા લાગ્યો.

ધીમે ધીમે માણસોની ઠઠ વધારે ને વધારે જામતી ગઇ, એકાએક છટાએ જોયું કે, ઇચ્છિએ જે સ્થાને ઉભી હતી તે ત્યાં નથી, પરંતુ કાવા તો પોતાના સ્થાનપરજ બેઠી છે. તેણે વિચાર્યું કે; "ઇચ્છિએને પૂજા ગમતી નથી, તેથી તે બહાર ચાલી ગઇ હશે. તે ઘેર જતી હશે. મારે મ્હારે તેને ત્યાં પહોંચાડી દેવી જોઈએ." આ પ્રમાણે વિચાર કરી તે કડવાને તૈયાર થયો. ફરીને જોયું તો, તેની પાસે જે પક્ષથી ઉભે હતો તે પણ ત્યાં નહોતો. તે પણ મંદિરમાંથી બહાર નીકળી ગયો હતો.

ધર્મિઓને ઘેર પહોંચાડવા માટે તેણે બહાર નીકળવાના બહુ પ્રયત્ન કર્યા, પરંતુ એટલી બધી બીડામાંથી બહાર નીકળવું કંઈ સહેલું નહોતું. તેથી તેણે બધાં કાપા બેઠી હતી, ત્યાં દષ્ટિ નાંખી તો તે પણ ત્યાં માથુમ પડી નહિ. તેણે વિચાર કર્યો કે: “કાપા પણ તેની સાથેજ બહાર નીકળી ગઈ હશે.”

તે પોતાના મન સાથે ચુદ્ધ કરવા લાગ્યો. વિચાર્યું કે: “જો ધર્મિઓ ચાલી ગઈ હશે તો હું એકાંતમાં કાપા સાથે વાતચિત્ત કરી શકીશ અને તે શા માટે અહિંથી ચાલી ગયા છે તે પુછી શકીશ—ખરેખર તે મહેન મહામ છે કે નહિ, તે હું જાણી શકીશ. ના, ના. તેમ નહિ કરું. હું ધોર પાપી છું. ધર્મિઓ સાથે મહારાં લમ નહીં થઈ મયાં છે. શું મહારે આ પ્રભાણે કરવું જોઈએ! ના, ના. હું કંઈ પણ કરવુંસર કાપાને મળીશ નહિ.”

આ પ્રભાણે વિચાર કરતો, મહા મહેનતે બીડ કાપતો ધડા મંદિર બહાર આવ્યો. બહાર બરફ પડતું હોવાથી કંઈ પણ હતું નહિ. તે ધર્મિઓ અને કાપાને પણ જોઈ શક્યો નહિ. તેણે વિચાર કર્યો કે: “મહેન નહિ જોવાથી તેઓ ઘેર ચાલ્યાં ગયાં હશે. ત્યારે પછી ધડા પોતાના માથુસની અને મોટરકારની તપાસ કરવા લાગ્યો. પરંતુ માડી પણ નહિ ને માથુસ પણ નહિ! તેણે વળી વિચાર કર્યો: “શું તેઓ મહારી માડીમાં બેસીનેજ ચાલ્યાં ગયાં હશે?”

એટલામાં તેને ચાકર હાંરજો હાંરજો તેની તરફ આવતો જણાયો. તેને જોતાંજ ધડાએ જોરથી પુછ્યું: “માડી ક્યાં છે?”

ચાકર ચારે તરફ જોઈ, ચમકીને જોભ્યો: “અહિંજ હતી.”

“અહિંજ હતી તો ક્યાં ગઈ?”

“કામાકુરા શેઠને ત્યાં જ બચાવવાની સહે છે તેણે મહેન કર્યું કે આપ ધર્મિઓને દેવીના મંદિરમાં પહોંચાડવા ગયા છો, અને મહેન તેમને મળવાનું કહી ગયા છો. તેણે કહ્યું કે: ‘માડી અહિંજ રાખ. હું જોઉં છું. તેથી હું દોડતો કામાકુરા શેઠને ત્યાં ગયો હતો. હવેજ જાણ્યું કે મહેન ત્યાં મોકલીને તે માડી લઈ નહાસી ગઈ છે.’”

કાયા આ પ્રમાણે બોલું છા માટે કહે અને માડી લઈ છા માટે ન્હાસી જાય. તેની ઇટાને બીલકુલ સમજાય પડી નહિ. તે અને તેના નોકર બન્ને પરસ્પર વિસ્મિત બાવે જોઈ રહ્યા !

એકાએક એક બચકર ચિત્કારથી તે ચમકી ઉઠ્યો. જોયું તો એક બાલક ચિત્કાર કરતો કરતો ઉર્ધ્વધાસે ન્હાસે છે. હલમ મારીને ઇટાએ તેને પકડી લીધો, અને કહ્યું : “ શું થયું ? ન્હાસે છે કેમ ? ”

ઇટાએ ત્હેને પકડ્યો એટલે તે બાલક “ મા. મા. ” કહેતો વધારે ચિત્કાર કરવા લાગ્યો. ઇટા તેને પમકાવીને બોલ્યો : “ શું થયું છે. જલ્દી કહે ? ”

“ બાઈસાહેબ...કાંઈ નહિ...મ્હેં કાંઈ કર્યું નથી. ”

“ ત્યારે શું છે ? ”

“ ઘોર ઉપર પડ્યું છે—બોહી—બોહી—મા—મા—બાઈસા’બ મ્હને ઊડી દો. ”

“ બોહી—બોહી—” એ સખ્ત સાંભળતાંજ ઇટાએ વિસ્મય પામી તે ઊઠરાને ઊડી દીધો હતો. ઊઠરા લાગ જોઈ ત્યાંથી ચુકી વાળી ન્હાસી છુટ્યો.

કચ્છસ્થાનમાં કાંઈ થયું છે. એવું અનુમાન બાંધી ઇટાએ પોતાના નોકરને મદિરમાંથી ફાનસ લઈ આવવા આજ્ઞા કરી.

આ વખતે બાલકના ચિત્કારથી બીજા પહુ ચાર પાંચ માણસો એકઠાં થઈ ગયાં હતા. તેમાંથી પહુ કાંઈ કાંઈ ફાનસ લેવા દોડ્યું.

ઇટાનો નોકર એકદમ એક ફાનસ લઈ આવ્યો. ઘોંઘાટ સાંભળીને ત્યાં આગળ પહુ માણસો એકઠાં થઈ ગયાં અને સમજાં એકે અવાજે શું થયું છે—શું થયું છે ? ” એમ પૂછવા લાગ્યાં.

ત્યાર પછી ઇટા અને બીજા જવાં કચ્છસ્થાન તરફ ગયાં. તેમણે દરથી જોયું કે એક ઘોર પાસે એક બી છુટણીએ પડીને બેઠી છે, અને તેનું માથું ઘોર ઉપરના બરફમાં પડી ગયું છે. આ વખતે ઇટાનું હૃદય એટલું બહું ધબકાસે મારવા માંડ્યું કે જાણે તે હમણાંજ ફાટી જશે એમ લાગ્યું. ત્હેના પમ ઉપડી સમ્પા નહિ, તે જતાં તે અનેક કષ્ટ આત્મ-સંયમ કરીને આગળ ચાલ્યો.

પાસે જતાંજ સપાળાં એક સાથે વિસ્મયસૂચક ચિત્કાર કરી ઉઠ્યાં. ઇટાએ જોયું કે તે બીના જમણા ખભામાંથી લોહી નીકળતું હતું. અને તેનાથી લેની આસપાસનું સફેદ બરફ રંગાઇ ગયું હતું. એ જોતાંજ ઇટાને કંઈ રૂંધાઈ ગયો. લેણે જોયું કે ઇચિઓજ પોતાના પિતાની ધોર ઉપર માથું નાંખીને પડી છે. કોઈ લેને પાછળથી ઊંચો મારી નહાસી ગયું છે. તે હવે આ જગતમાં નથી—પિતાને મગવા ચાલી ગયું છે !

મકરણુ ૮ મું.

ભાંગેલી માટરકાર.

જે તળેતામાં એ ખુનના સમાચાર મંદિરમાં પહોંચી ગયા. પૂજમાં બંધ પડ્યો, અને ત્યાં બેઠેલાં હજારો માણસો કબરવાન તરફ દોડવા લાગ્યાં.

માણસોને એકઠાં કરી ઇટા અમાગિણી ઇચિઓના દેહને કામાકુરાના ધર તરફ લઈ ચાલ્યો. સેંકડો હજારો મનુષ્યો લેની સાથે સાથે—પાછળ પાછળ—મયાં.

તેઓ કામાકુરાના ધર પાસે આવ્યાં, એટલે ઇટાએ આંખો લુછતાં લુછતાં બારણું ઉઘાડી નાંખ્યું. કામાકુરા ધરમાંથી બહાર આવ્યો અને દૃષ્ય જોતાંજ સ્તબ્ધ થઈ નિશ્વાસ નાખી બોલ્યો : “હા. લુહરેવ ! આ શું કર્યું ?”

ઇટાએ રૂંધાવલે સ્વરે કહ્યું : “અમાગિણી ઇચિઓ—કોઈએ તેનું ખુન કર્યું છે.”

“ખુન કર્યું છે ?”

“હા. લેના ખભામાં ઊંચો માર્યો છે. એ જોના પિતાની ધોર પાસેથી આવી સ્થિતિમાં મળી છે.”

કામાકુરા બેમાઠળી આંખે જોતા બોલ્યો : “ખુન કર્યું છે ? ખુન કર્યું છે ?—અરે અરે ! પેલી બીબાસણ ક્યાં ગઈ ?”

હટોએ પૂછ્યું: “ તમે કોની વાત કરો છો ? ”

“ કેમ—કાયા—મ્હારી—મ્હારી પુત્રીઓની શિક્ષાઓની—તેણેજ એનું ખુન કર્યું છે. ”

“ શું તમને માંદા થઈ ગયાં છે ? ”

“ હું તેને મ્હોડે પથ્રુ એજ હાથે કહીશ. તમે જાણી વાત જાણતા નથી. તે ક્યાં છે ? ”

હટોનો નોકર વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો: “ તે તો મ્હારા શૈકની માડી હાથને ન્હાસી ગઈ છે. ”

હટોએ પોતાના નોકરને ધમકાવ્યો. કામાકુરાએ કહ્યું: “ એ મંજાળી આપણે તપાસ કરીશું. હમણાં આ વાત કાંઈને કહેશો નહિ. ”

“ હું નિશ્ચયપૂર્વક જાણું છું કે—”

“ વાહ, કાલ સ્થવારેજ પોલીસને ખબર કરીશું. ”

હટોનો નોકર વળી પાછો વચમાં બોલી ઉઠ્યો: “ ત્યાર પહેલાં તો તે ક્યાંની ક્યાં ન્હાસી જશે. ”

હટોએ તેને આ વખતે પથ્રુ ધમકાવ્યો, પરંતુ તે સાથે તે કાપાની વિપદ જાણી ગયો. તેણે નોકરને કહ્યું: “ જા. એકદમ એ ઘોઘ સજી લાવ. હું હમણાંજ માડીની તપાસમાં જઈ છું. પૈડાનાં ચિફ્ફ ઉપરથી બધું જાણાઈ આવશે. ”

કામાકુરા બોલી ઉઠ્યો: “ કાંઈ પથ્રુ જણાવાનું નથી. ખરેખર ત્યાં ક્યાં ચિફ્ફો દંકાઈ જશે. ”

હટોએ જરા વિચલતાએ કહ્યું: “ નકામી વાતો કરવામાં માલ શો ? હવે બધાને વિદાય કરી દો, પછી કાલે જે થવાનું હશે તે થશે. ”

મંદિરના પુરોહિત પથ્રુ સાથેજ આવ્યા હતા. તેમણે આવેલાં સપળાં માણસોને ક્રોધીને કહ્યું: “ જાઓ ! રાત જલ્દી ગઈ છે. આપ આપને ઘેર જાઓ. કાલે સ્થવારે જે કરવાનું હશે તે કરીશું. ”

માણસોમાંથી એક જથ્થો બોલી ઉઠ્યો: “ માડીની શાબ્દ જાણું તો તેને પકડી સજીશું. ”

ઇડાએ કહ્યું: “ હું ચોતે હમણાં જ માડીની તૈપાસમાં બેઠું છું.”

જમીનદારની વાત સાંભળીને લેના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી સૌ પોતપોતાને ઘેર ચાલ્યાં ગયાં. ઇડા પણ બરફમાં ચઢી ઉતાવળે પગથે પોતાના ઘર તરફ વળ્યો.

અંધાં ચાલ્યાં ગયાં, પરંતુ પુંગિ પુરોહિત પાછલ રહ્યા. લેખણે કામાકુરાને કહ્યું: “ ઇડા માડીને જરૂર પકડી પાડશે.”

કામાકુરા: “ ના, તે પકડશે નહિ. ઇડા કાપાને ચઢાય છે. તેથી તે લેને કદિ પણ પોલીસના હાથમાં જવા દેશે નહિ. એટલું જ નહિ પણ પોલીસ લેને પકડી ન શકે એવા પ્રયત્નો આદરશે.”

“ ત્યારે શું આપને ખાતરી છે કે કાપાએ જ આ બાલિકાનું ખુન કર્યું છે ? ”

“ હા, હા, ખાતરી નહિ પણ પકડી ખાતરી છે. આવો, બેસો, હકીકત સાંભળશો તો તમારી પણ એવીજ ખાતરી થશે.”

કામાકુરાએ પુંગિને લઈ જઈ પોતાની બેઠકમાં બેસાડ્યા. ત્યાર પછી પેલો કામળ, કાપા અને ઇચિઓની તકરાર કાપાએ ઇચિને લેતું ખુન કરવા કહ્યું હતું તે સમજી એક પછી એક સવિસ્તર કહીને બોલ્યો કે: “ હવે હું બધું સારી રીતે સમજી શક્યો છું. હવેજાજ ઇચિઓ પોતાના પિતાની ઘેર પાસે છુંડણીએ પડીને પિતૃ-પૂજા કરતી હતી, તે વખતે રાક્ષસી કાપાએ પાછળથી ધીમે ધીમે આવી લેના ખમામાં છરો બોલી દીધો. નક્કી છરો પણ બહુ પાણીદાર હતો. ઇચિઓથી જીમ પણ પડાઈ નહિ. છરાથી લેતું હલ્ય એકદમ વિધાઈ ગયું, અને તેજ વખતે મરી ગઈ.”

પુંગિ મહારાજ કેપી ઉઠ્યા અને બોલ્યા: “ અરે, કેતું ભયાનક ! ”

કામાકુરાએ બોલવા માંડ્યું: “ નક્કી એ ચીનાઈ છરાનું જ કામ છે. તેના શરીરમાં પણ ચીનનું જ રહીર છે.”

“ કાણે કહ્યું ? ”

“ એ પોતે જ બોલી ગઈ છે.”

આ વખતે કામાકુરા એકદમ બેભાન બની ગયા હતાં. હાથે હાથે હાથે થઈ ગયા.

તેની ચેષ્ટાઓ જોઇ પુંજિ બચ્ચિત અને વિસ્મિત થઇ બોલી ઉઠ્યાઃ
“કમ શું છે ?”

કમાકુરા રૂંધાવશે સ્વરે બોલ્યોઃ “સત્યાનાથ વાળ્યું છે ! મહારા
છરાથીજ ધૂમિઓતું” પુનઃ કહ્યું છે. મહારા ધરમાં એક ચિનાઇ છરો હતો,
તે હમેશાં હું આહિં (આગળી કરી) લટકાવી રાખતો હતો. સંધ્યા પછી તે
આહિં આવી હતી. તે લઇ જઈનેજ લેણે બચાંકર કર્મ કર્યું છે. હાથ ! હાથ !
આમ પુનઃ કહ્યું ! હું પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે : ત્હેને દેહાન્ત દાંડ થાય એવાંજ
પગલાં હવે હું લઈશ-જરૂર લઈશ.”

પુંજિ મહારાજ કાંઇ પણ કહી શક્યા નહિ, તેઓ બીલકુલ બોલ્યા
આત્મા સિવાય મુદુરવરે ઇશ્વરના ઉચ્ચાર કરતા કરતા આલતા થયા.

તે રાત્રે કમાકુરાના ધરમાં કોઇને નિદ્રા આવી નહિ. પરોઢિયામાંજ
પરસેવાથી-શીલુથી-પલગી અચેત્તા થોડા ઉપર ઇટા ત્યાં આવી ઉભો. તેને
જોતાંજ કમાકુરા બોલી ઉઠ્યોઃ “બીખારણુને પકડી ?”

ઇટાએ કહ્યુંઃ “ના, સાનોથી આસરે ૧૦-૧૨ માઇલ ઉપર મહારી
મોટરમાડી ભાંગી ગયેલી પડી છે, એટલુંજ. બીજી કાંઇ પણ ખબર મળી નહિ.”

પ્રકરણ ૯ મું.

ડિટકટિવ ઓકુ.

વખતે ઓકુ સાનોમાં હતો, તેથી આ પુનઃની તપાસનો ભાર
ત્હેની ઉપરજ આવી પડ્યો. ડોસીને તેની ખબર પડી ગઈ
હતી. ડોસી જાણે નહિ એવું સાનોમાં કાંઇ બનતુંજ નહિ.

ડોસી આ સંજયી ઓકુ સાથે વાતચીત કરવા માટે આકુળ આકુળ
થઇ ગઈ હતી, પરંતુ કેટલાક દિવસથી ત્હેણે ત્હેને દોડો ન્હોતો. તે ત્હેની
તપાસમાંજ હતી.

આજે તેની ઉપર આગ્યદેવી પ્રસન્ન થયાં ત્હેણે જોયું તો ઝોકુ પોતાનાજ ઘર આગળથી ઉતાવળે પગે ચાલ્યો જાય છે. જુદાંએ ત્હેને રોકી ઉભો રાખી કહ્યું : “ પુન સંજીવી કાંઈ જાણ્યું છે ? ”

ઝોકુ ત્હેના તરફ જોઈને બોલ્યો : “ કોણ જાણે છે ? ”

“ આવ, આવ. એક પ્યાલો ચાહ પી. આવી ચાહ આમમાં કોઈ પથ્ય તૈયાર કરી શકતું નથી. અરે આવ-આવ-એક જથ્થા પથ્ય ખતાવું. ”

ઝોકુએ કાંઈ પથ્ય ઉત્તર દીધા વિના ડોસીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. ડોસીએ ત્હેને માટે એક ઉંચો બાજઠં આપ્યો. તે બેઠો, ત્યાર પછી જુદાંએ ત્હેની સ્થાસુ બીજો બાજઠં નાંખી તેની ઉપર ચાહનાં બધાં વાસણો ચોઠવી દીધાં. ઝોકુએ ચાહનો એક પ્યાલો ઉચકી લીધો.

ડોસીએ હસીને કહ્યું : “ ઝોકુ ! તું કુખી-પોલીસ-ડિટેકટિવ-સા-મતો નથી. ”

ઝોકુ પથ્ય હસ્તાં હસ્તાંજ બોલ્યો : “ તે તો જહુ સારી વાત. શોક મ્હને ઝોળખે નહિ તો જખી વાતો મન પોલીને કહે. મ્હારે જરા હમણાં કામ છે. વધારે વખત રોકાઈ શકાય એમ નથી. ત્હમે પુન સંજીવી શું જાણ્યું છે ? ”

ડોસી પોતાની આસપાસ જોઈને બોલ્યાં : “ હું એટલુંજ જાણું છું કે કાપાએ પુન કર્યું નથી. ”

“ તેનો કાંઈ પુરાવો ? ”

“ પુરાવામાં મ્હારી આંખો. મ્હેં ત્હેને જોઈ છે. ત્હમે જોઈ નથી. ત્હેના જેવી છોકરી પુન કરી શકેજ નહિ. ”

“ કામાકુરાનો મત જુદો છે, ત્હેણે ત્હેનેજ પુની જણાવી તેના નામનો વારંટ પથ્ય કઢાવી લીધો છે. ”

“ તેમ હોય તો તમારું હવે કામ—”

ઝોકુ હસીને બોલ્યો : “ મ્હારે હમણાં કામ છે. હું જાઉં છું. ”

“ બેસ-બેસ-હું ત્હને ત્હારા કાર્યમાં સહાય કરી શકીશ. ”

“ કઈ જાણતમાં ? કાપા કોઈ ડેકાણે સંતાઈ ગઈ છે તે જાણતમાં ? ”

“તો જરૂર ચીનમાં જતી રહી છે.”

“હવે હું જાઉં છું.”

“બેસ-બેસ-મ્હારે ત્હને એક વસ્તુ બતાવવી છે.”

“કઈ વસ્તુ ? તેને આ ચુક્રેમા સાથે કાંઈ સંબંધ છે ?”

“હા, તેનો કાયા સાથે સંબંધ છે.”

“કેમકરે.”

“ઉતાવળથી કોઈ કાર્ય થતું નથી. બધું યથા સમયેજ થાય છે. હવે સુખ્ય વાત એ છે કે, ત્હમે એ ખુન સંજવી શો મત બાંધ્યો છે ?”

“મ્હેં હજી એકે મત બાંધ્યો નથી. મ્હેં કાંઈ પણ નક્કી કર્યું નથી. તે છતાં કાયા વિરૂદ્ધ પણા પુરાવા છે.”

“કયા પુરાવા છે ? કહો તો ખરા.”

ઓકુએ પણાં માણસો બેમાં હતાં, પરંતુ ડોસીના જેવું કોઈ પણ માણસું નહોતું. ડોસી પુરેપુરી નહિ તો થોડી પણી પણ ડિટકટિવજ છે. ઓકુએ વળી એક ખાલો આઢ લીધી. ત્યાર પછી પોતાના ખીસામાંથી એક નેપિ પુક બહાર કાઢી બોલ્યોઃ “મ્હેં જે કાંઈ બાંધ્યું છે તે સાંભળો-સાંભળ્યા સિવાય ત્હમે ઓકવાના નથી.”

વહા બોલીઃ “અરે એમ હોય ? તમે તો મ્હોટા માણસ.”

ઓકુ વાંચવા લાગ્યોઃ “કાયા છટોને મ્હાય છે. એટલા માટે કાયા અને હચિઓ બન્ને એક ખીજની હખ્યાં કરતા હતા. કાયા પોતેજ હચિ-ઓનું ખુન કરવાનું બોલી મઠ હતી. ત્યાર પછી જે દિવસ હચિઓ છટોની સાથે મદિરમાં મઠ હતી, તે દિવસે કાયા કામાકુરાના ઝોરકામાં મઠ હતી. સંભવિત છે કે તે વખતે ત્હેણે ત્યાંથી છરો લીધો હોય. વળી તેજ છરો હચિઓના પિતાની ઘેર પાસેથી મળી આવ્યો છે. કાયા પણ તે પછી મદિરમાં મઠ હતી ત્યાં એક સ્ત્રીએ ખાતીને હચિઓના હાથમાં એક કામળ આપ્યો હતો, હચિઓ તે વાંચવા માટે બહાર મઠ, તે પછી દસ મિનિટ પછી કાયા પણ બહાર મઠ હતી.”

“એ સ્ત્રી ત્હમને મળી ?”

“હા, તે કહે છે કે એક લાંબા કોટવાળા માણસે લેને તે જન ઇચ્છિ-
ઓને આપવા કશું હતું. તે લેને એક પરદેશી ધારે છે.”

“કાયા ક્યાં હતી ?”

“ઇચ્છિઓ બહાર મઠ ત્યાર પછી કાયા પણ બહાર મઠ હતી. થોડી-
વાર પછી છળ કરી ઇટાના નોકરને વિદાય કરી તે લેનીજ આડીમાં બેસી
નહાસી મઠ છે.”

“કોઇએ જતાં દેખી છે ?”

“ના.”

“પેલા લાંબા કોટવાળા માણસનું શું થયું ?”

“તેના સંબંધી કોઇ કાંઇ કહી શકતું નથી.”

“ત્યારે શું એજ માણસ કામાકુરાને મળવા આવ્યો હતો ?”

“તે કોણ હતો તે સંબંધી કામાકુરાએ મને કાંઇ પણ કશું નથી.”

“કામાકુરા ધણી વખત જાણીએછને કેટલીક વાતો કરતા નથી.
મ્હેં લેની ઘસી પાસેજ સાંભળ્યું છે. જુવો. ઝોકુબાઇ તમે અમારી પાસે
આવીને એક નવી ખબર મેળવી.”

ઝોકુ હસીને બોલ્યો: “તમે તો એક જીવતાં જમતાં-બોલતાં-ચાલતાં-
વર્તમાનપત્ર-એક્ટ જ છે !”

“ત્યારે એ માણસેજ ઇચ્છિઓને કામળ લખ્યો હતો ?”

“સંભવિત છે.”

“સંભવિત નહિ, નહીં તેમજ છે. એ માણસેજ ઇચ્છિઓનું ખુન કર્યું
છે. ત્યાર પછી કાયાએ કોઇ પણ કારણથી તેને નહાસવામાં મદદ કરી છે.”

“શું તમને એમ કહ્યો છે કે, તે માણસેજ ઇચ્છિઓનું ખુન કર્યું છે ?”

“હા, કાયા વિરુદ્ધ બેટલા પુરાવા-પ્રમાણો છે. તેટલા-તેજ લેની
વિરુદ્ધ પણ છે એ માણસ પણ કામાકુરાના ઘરમાં એકલો હતો. એ પણ
કરો લઇ શકે. એણેજ કામળ લખીને ઇચ્છિઓને બહાર બોલાવી હતી.”

“હા, કેટલુંક તો મળતું આવે છે, પણ તેમ હોય તો કાયા જરૂર
આ ખુન સંબંધી પહેલેથી જાણતી હોવી જોઇએ. તેમ જ હોય તો તે ખુનીને

“હાસવામાં સામારે ચઢ કરે ? તેમ હોય તોખલુ તેને પકડવાની જરૂર છે.”

“હું સોમન ઉપર કહી ચકું છું કે: કાચાએ ખુન કર્યું નથી. શું કોઈએ તે રાત્રે તે માડી દોડી નહોતી ?”

“ના, અહિંથી ૧૦-૧૨ માઈલ ઉપર તે માડી ઉંધી પડી ગઈ હતી. બીજી કંઈ ખબર મળી નથી.”

“તો તે બન્ને જલુ ક્યાં ગયા ?

“શું તમારી ખાતરી છે કે તે બંને સાચેજ-એકઠાંજ-ગયાં છે.”

“હા, જરૂર તેઓ બંદરને રસ્તે જતાં હતાં. તપાસ કરી છે ?”

“હા, તપાસ કરી છે. પણે ભાગ તેઓ કોઈ વહાલુમાં બેસીને બીજા દેશમાં ચાલ્યાં ગયાં છે, પરંતુ તે દિવસે બંદરમાંથી ક્યું વહાલુ હંકારાયું તેના પતો લામતો નથી.”

“પેલા માણસ સંજેથી કામાકુસાને કંઈ પૂછ્યું હતું ?”

“હા, તે કહે છે કે તે એક વહીવટનો યુમાસ્તો હતો.”

“ઝોકુ બાઈ ! તમને એક ચીજ ખતાવવાની કહી છે. તે શુંવો.”

ઝોકુ હસામ મારી ઉઠીને ઉભો થયો. વૃદ્ધ બોલી: “પેલો પરદેશી જે ટેકલે ઉભો હતો, તે ટેકલેથીજ આ ચીજ મળે મળી છે. તે રાત્રે હું પણ મંદિરે ગઈ હતી.”

વૃદ્ધાએ ઝોકુને જે ચીજ ખતાવી ને એક સોનાની ત્રિમૂર્તિ હતી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ઝોકુની તપાસ.

જે દિવસે ઝોકુ કામાકુસાને મળવા મયો, તે વખતે તેના ઘરમાં એકદમ ધણું પરિવર્તન થઈ ગયેલું જોઈને તે આશ્ચર્યચકિત થઈ મયો. તેને ત્યાં કોઈ જેવ નહિ એમ લાગ્યું.

જ્યારે તે છેક ઘરમાં આવ્યો, ત્યારે કામાકુરાએ સ્હામા આવી ત્હેનો સત્કાર કર્યો. ઝોકુએ ઘરમાં દષ્ટિ ફેરવી કહ્યું: “આજ તો આપનું ઘર ખાલી ખાલી જણાય છે.”

કામાકુરાએ કહ્યું: “આ દુર્ઘટના પછી મ્હારી સ્ત્રીને આ ઘરમાં રહેવું મન્યું નહિ, તેથી મ્હેં ત્હેને યોગ્ય વખત માટે ટોકિયો મોકલી દીધી છે. હું પણ આજે રાતે ત્યાં જનાર છું.”

“ત્યારે તો ત્હમે પાછા ફરો ત્યાં સુધી હવે તમારો મેજાપ ઘરો નહિ, કેમ ?

“હા, પણ કાંઈ વિશેષ ખબર છે ?”

“એક છે. લાલ ત્રિમૂર્તિ સંબંધમાં.”

કાચુવાર કામાકુરા વિચલિત થઈ ગયો, પરંતુ તુરંતજ પહેલાંની મારફત બોલ્યો: “મ્હેં પણ ત્હેનોજ વિચાર કર્યો હતો. પેલા પત્રમાં એ મૂર્તિનોજ ઉલ્લેખ હતો.”

“અને એવી એક ત્રિમૂર્તિ મ્હેં મેળવી છે.”

એમ બોલી પદ્માને એ ત્રિમૂર્તિ કેવી રીતે મળી હતી તે ઝોકુએ કામાકુરાને કહી સંબળાવ્યું.

કામાકુરા બોલ્યો: “કામાએ કહ્યું હતું કે ત્હેનો બાપ આવી એક ત્રિમૂર્તિ પોતાની ધડિયાલના અછોડામાં રાખતો હતો.”

“તેમ હોય તો કામાના પિતાના મરણ પછી ખીન્ન કોષ્ટએ ત્હેનો ઉપયોગ કર્યો છે, અથવા ત્હેના પિતાનું મૃત્યુ થયું નથી, અને તેજ ત્હમારી પાસે તે દિવસે આવ્યો હોવો જોઈએ, એમ હોય તોપણ ત્હેનો આ ખુન સાથે સંબંધ છે. હવે એટલુંજ પૂરું છું કે ત્હમે પોતે આ માથુસ સંબંધી કાંઈ જાણો છો ?”

કામાકુરા: “તેમ કરતાં મ્હારે મ્હારા ઘરની શ્રુત વાત પ્રકાશિત કરવી પડશે. કાંઈ નહિ. કહું છું, પરંતુ એ વાત બહાર લાવશો નહિ.”

“ખાસ કારણ સિવાય હું તેમ કહીશજ નહિ.”

કામાકુરાએ એક પેટી ઉઘાડી તેમાંથી એક કમળ લઈ ઝોકુના હાથ-

માં આપ્યો. ત્હેણે તે હકેલીને જોયો તો તે એક મ્હોટી રકમની ડીકી હતી. ત્હેણે કામાકુસના મ્હોં સ્કાચું જોયું.

તે જોત્યો: “ મ્હેં ધીમે ધીમે—સમવડે—આ રૂપિયા આપી દેવાનો વિચાર ક્યોં હતો પરંતુ તે કાંઈ સાંભળતો નથી. એ માણસ આ ડીકી બળવવા માટેજ આવ્યો હતો. ”

“ ત્હેનું નામ શું ? ”

“ મ્હેં તે પૂછ્યું નથી. ડીકી જોતાંજ મ્હાફં માયું ફરી ગયું હતું. ”

“ હા, તેમ જનવા જોમ છે. પછી ત્હેને કોઈ દેખી શકે એટલા માટેજ ત્હેને ત્હેને યુમ માર્ગે—આડ માર્ગે જકાર કાઢ્યો હતો, કેમ ? ”

“ હા, હું ત્હેને આડ માર્ગે જકાર મુજી આવવા ત્હેની સાથે ગયો હતો. ફરી આવીને જોયું તો કયા નજરે પડી. તે મ્હારી પાસે પોતાનો પગાર લેવા આવી હતી. ”

“ એ માણસ ઇચિઓને મળવા ગયો હતો, શા માટે તે કહી શકશે ? ”

“ મ્હારી વાત કરવા માટેજ એમ ધાફં હું. ઇચિઓનો એક કાકો મીનમાં મ્હોટો વેપાર ખેડે છે, તે પરણ્યો નથી; અને ત્હેણે પોતાની સવળી સંપત્તિ ઇચિઓને આપી જવા કહ્યું છે. સાંભળવા પ્રમાણે એ એનો વજીવ છે. ”

“ એટલા માટેજ એ માણસ ઇચિઓને મળવા શા માટે જાય ? ”

“ કદાચ હું ઇચિઓ પાસેથી પૈસા લઉં, એમ ધારી તે ત્હેને એમ ન કરવા કહેવા ગયો હશે. ”

“ એટલા માટેજ એ ઇચિઓને મળવા જાય એમ સંભવતું નથી. ”

“ મ્હને ખાત્રી છે કે એટલા માટેજ ગયો હતો. વજીવ માત્ર હુમ્મ્યા-ચોર હોય છે ! જૂઠાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જોવી હોય તો વજીવને જુવો. ઇચિઓને મીઠી મીઠી વાતો કહી તેને પોતાના હાથમાં રાખવાની ઇચ્છા છે. તેની ખાત્રી છે કે વહેઈ મોઘ એ પૈસા ઇચિઓને મળશે, અને તે વખતે તે મહુ પૈસાદાર થશે. એવા મ્હોટાં કલાચંટ-કુળને છોડવાનું કોઈ ઇચ્છેજ નહિ, માટે હું કહું હું તેમજ હોવું જોઈએ. ”

“ એની પશુ તપાસ કરીશ. ”

“એણે જે પત્ર ધમિએને લખ્યો હતો, તે મળ્યો છે ?”

“ના.”

“હું તો હજી પણ એમજ માઈ હું કે કાયાએજ ખુન કર્યું છે.”

“એ માણસ પણ કરી શકે.”

“ના. તે લેતું ખુન કરે નહિ. શા માટે કરે ?”

“જો કાયાએજ ખુન કર્યું હોય તો તે શા માટે આ પ્રમાણે વજી-લના માણસને ગાડીમાં બેસાડી નહાસે ?”

“તે સંજંધી હું કાંઈ પણ કહી શકતો નથી. ત્હમે વજીલને ત્યાં તપાસ કરશો તો બધું જાણી શકશો.”

“ત્હમે આ ત્રિપુર્તિ સંજંધી શું જાણે છે ?”

“એ સંજંધી હું કાંઈ પણ જાણતો નથી. જે માણસ મ્હારી પાસે આવ્યો હતો તેણે એવાં તો કપડાં પહેર્યાં હતાં કે ત્હની પાસે અછોડો હતો કે કેમ તે પણ જણાય નહિ, તેથી ત્હના અછોડામાંથી એ પડેજ નહિ. ગમે તેમ હો, પણ કાયાએજ ખુન કર્યું છે.”

“એ સંજંધી મ્હેં હજી સુધી કાંઈ નહીં કર્યું નથી; તે છતાં એ બન્ને જણ સાથે નહાસી ગયાં છે એ સંકાર્પક છે.”

“વજીલને ત્યાં તપાસ કરવાથી એ માણસની કાંઈ પણ ખાતમી મળી શકશે ?”

“હું ધણે જામ કાલેજ ટોકિયો જઈશ.”

“હું હજી પણ કહું હું કે કાયાએજ ખુન કર્યું છે. ખીજા કોઈએ કર્યું નથી.”

“હું બન્ને જણની તપાસ કરીશ.”

એટલું કહી જોડુ ચાલતો ગયો. કામાકુરાએ ટોકિયો જવાની તૈયારી કરવા માંડી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

લાલ-ત્રિમૂર્તિ.

“ હા ઉપર બેસી આખી સત બરફમાં પોતાની માડીની શોધ કરેલી હોવાથી કાઉન્ટ ધટોનું શરીર બગડી આવ્યું હતું. કેટલાક દિવસ તો તે પથારીવશ રહ્યો. આજેજ જરા સ્વસ્થ થઈ બહાર આવી બેઠો છે. એટલામાં ત્હેનો એક નોકર આવ્યો, અને નમ્રતાથી સલામ કરી બોલ્યો: “સાહેબ! કામાકુરા આપને મળવા આવ્યા છે.”

ધટોએ કહ્યું: “તે તો ટોક્કિયો ગયા હતા ને?”

“હા, પણ આજેજ પાછા આવ્યા છે.”

“ત્હેને અહિં બોલાવ.”

થોડી વાર પછી કામાકુરાએ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેને હર્ષ પ્રકુલિત જોષ ધટોએ તિરસ્કારથી કહ્યું: “મ્હને વિશ્વાસ હતો કે તમે ઇચ્છિએને મ્હાતા હતા.”

કામાકુરા બોલ્યો: “હા, તે મ્હને બહુજ બહાલી હતી, પરંતુ ગઈ વસ્તુનો શોધ કરવાથી શું રાજ? તે તો ગઈ. રડી રડીને મરી જઈએ તોપણ પાછી મળવાની નથી. ત્હમને કેમ છે?”

ધટોએ કહ્યું: “ઇચ્છિએને માટે મ્હેં બહુ બચા સહન કરી છે. કયા માટે હું બહુ દુઃખી થાઉં છું. જે રહ્યું હોય તેજ બોમ્બે.”

“ત્યારે ત્હમે કાયાના પ્યારમાં પડ્યા હતા?”

“કામાકુરા—”

“મ્હને એ વાત ઇચ્છિએએ પોતેજ કહી છે.”

“તે એમજ કરતી હતી. તે કામાની ઇચ્છા કરતી હતી એ હું જાણું.”

હું; પરંતુ તેમ કરવાનું તેને કાંઈ પણ કારણ નહોતું.”

“ જીવી હોત તો તમે ઇચ્છિઓ સાથે લગ્ન કરત ? ”

“ હા. નહીં. હવે એ વાત નકામી છે. હું જાણું છું-મહારી ખાત્રી છે કે કાપાએ ખુન કર્યું નથી.”

“ ત્યારે તે નહાસી શા માટે મર્ય ? ”

“ તે મળશે ત્યારે જાણું જણાશે. ”

“ ત્યારે તમે તેની તપાસ કરશો ? ”

“ હા, હું જરા સારો ચક્રસ કે પુરતજ. ”

“ હું તમને એક ખીજ ખબર કહું ? ”

“ કહો, કય ? ”

“ લાલ-ત્રિમૂર્તિની. ”

“ કાગળમાં એ વાત હતી ખરી, પણ આ ખુન સાથે એને કાંઈ સંબંધ હોય એમ લાગતું નથી. કીક. કહો, આપ એ સંબંધી શી ખબર લાવ્યા છો ? ”

“ મ્હેં ડિટેક્ટીવ ઓફ પાસે આજે જે કાંઈ સાંભળ્યું છે તેજ કહું છું. ઓફને તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું છે કે જે રાત્રે કાપા અદખ્ય થઈ તેજ રાત્રે જંદરમાં એક નહાની સ્ટીમરે લંબર કર્યું હતું, અને તેનું નામ પણ “ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ” હતું. ધણેભાણે તેજ રાત્રે તે સ્ટીમર કપડી ગઈ હતી, કારણ ખીજે દિવસે તે કોઈના જોવામાંજ આવી નહિ. ”

“ કાપા સાથે એ સ્ટીમરને શું સંબંધ છે ? ”

“ કેમ ? જોઈએ તેટલો-ચોખ્ખો-સંબંધ છે. પત્રમાં “ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ” નું નામ હતું, મદિરમાંથી એક સોનાની “ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ” મળી આવી છે, અને આ સ્ટીમરનું નામ પણ “ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ” છે. હું ખાત્રીથી કહું છું કે કાપા અને તેનેના સાથી એ સ્ટીમરમાં બેસીનેજ નહાસી ગયાં છે. ”

“ એ તો વધીલનો ચુમાલો હતો. તે શા માટે સ્ટીમરમાં ગય ? ”

“ એ સંબંધી ઓફ તપાસ કરે છે; પરંતુ મ્હેને તો એમજ લાગે છે કે એ સ્ટીમરમાંજ તેઓ નહાસી ગયાં છે. ”

“ શું તમને એમ લાગે છે કે, એ સ્ટીમર જંદરમાં તેમનીજ રાહ બેતી હતી. ”

“ હા. નહીં. પહેલેથીજ બધી ગોઠવણ થઈ ગઈ હતી. ”

“ તેમ હોય તો શું તમે એમ કહેવા માગો છો કે, તે રાત્રે મ્હારી માડી મંદિરના દરવાજા પાસે ઉભી રહે, એવી પણ પહેલેથીજ ગોઠવણ થઈ હતી ? ”

“ તે હું કહી શકતો નથી, પરંતુ કામા પહેલેથીજ જણાવતી હતી કે તે રાત્રે તમે ઇચ્છિએને તમારી માડીમાં મંદિર લઈ જશો. ”

“ તેમ હોય તોપણ હું જાણું છું કે કામાએ ખુન કર્યું નથી. ”

“ પ્રેમ આપ્યો છે. ”

છટા બમરો ચઢાવી કર્કશ સ્વરે કાંઈ બોલવા જતો હતો, પરંતુ ગમ ખાઈ ગયો.

કામાકુશ તેનો મનોભાવ સમજી ગયો. તેણે વાતને એટલેથીજ દાખરી ચોમ્મ ધારી. તે બોલ્યો: “ હવે એ બધી વાત જવા દો. હું જે વાત કરવા આવ્યો છું તે સાંભળો. ”

“ કહો. ”

“ ઇચ્છિએ સાથે તમારું લગ્ન નહીં થયું હતું. તેથી તમને એક બાળત જણાવવાની હું મ્હારી ફરજ સમજું છું. તે વડીલેજ મ્હારી ઉપર એક પત્ર લખ્યો છે. ”

“ શી બાળતમાં ? પેલી ડિકી સંબંધી ? ”

“ ના, ના, તે ઝૂંડો તો મ્હેં પાર પાડ્યો છે. એણે ઇચ્છિએ સંબંધી લખ્યું છે. ”

“ શું લખ્યું છે ? ”

“ તેનો કાકો મરી ગયો છે, તે પોતાની બધી મિલકત ઇચ્છિએને આપી ગયો છે. ”

“ છટાએ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો; ત્યારબાદ ધીરે ધીરે બોલ્યો: “ એ બધું કમંદળ. ”

“ નહીં. કર્મફળજ. જો છોકરી છતી હોત તો સુખી થાત; પણ તું તે હવે નથી. તેનું મૃત્યુ થાય, અને પાછળ સંતતિ ન હોય તો તેના કાકાની મિલકત હિયાસી નામક એક માણસને મળે એવું મૃત્યુપત્ર-વીધમાં લખ્યું છે.”

“ હિયાસી કોણ છે ? ”

“ તેનો બગીચો; પરંતુ હિયાસીનો પણ પતો નથી. વહીવટ તેની તપાસ કરે છે. ”

“ તમને તેણે એ બધું કેમ લખ્યું ? ”

“ હું ઇચ્છિએનો વાલી હતો તેથી. ઇચ્છિએ બચી હોત તો તે મહેને આ બીડમાં જરૂર સહાય કરત. શું મહે તેને સંભાળપૂર્વક નહોતી રાખી ? ”

“ એ વાતની કોણ ના કહી શકે એમ છે ? ”

“ શું હિયાસી મહેને કોઈ પણ રીતે સહાય નહિ કરે ? ”

“ તે કેવો માણસ છે, તે જાણ્યા સિવાય કેમ કહેવાય. પણ ઇચ્છિએ-છવતી હોત તો હું પણ તેની સાથે પરણત. મહારે ત્યાં પૈસાની ખોટ નથી. મનેજ તમને સહાય કરવાની અનુમતિ આપો. ”

“ ના—ના—ના—હવે તો તે બધું ટણી ગયું છે. ”

“ આપનો—મી—પરિવાર—ક્યારે આવશે ? ”

“ એકાદ માસ પછી હવે તહાં શું કરશો ? ”

“ હું કાયાની શોધમાં જઈશ. મહારી ખાતી છે કે, તે નિર્દોષ છે એવું હું શોધી કાઢી સિદ્ધ કરીશ. ”

“ મને તેમ હો, પરંતુ તે તહાંને જડે તો મહેને કહેશો નહિ, કારણ કે તેમ ચતાંજ મહારે પોલીસમાં ખબર આપવી પડશે. ”

છટા કાંઈ પણ બોલ્યો નહિ. કામાકુશા ઉઠ્યો, જવાને માટે તૈયાર થયો, વળી પાછો ઉભો રહ્યો, અને છટા તરફ ફરીને બોલ્યો: “ સાંભળ્યું કે ? સાંભળ્યું નહિ હોય એમ જણાય છે. ”

છટા બોલ્યો: “ શું ? ”

“ વળી એક બીજી ચોરી થઈ છે. આજથી પંદર દિવસ પર. ”

“ ક્યાં ? ”

“ મિટો બંદરમાં અને તે પશુ તેજ રાત્રે. ”

“ કઈ રાત્રે ? ”

“ જે દિવસે ખુન થયું તેજ—”

“ ત્હમે ક્યાંથી સાંભળ્યું ? ”

“ ઝોકુ પાસેથી. તે એટલા મારેજ મિટો ગયો છે. જે ઠેકાણે-જે બંદરમાં એ “ લાલ ત્રિભૂતિ ” સ્ટીમર ગઈ છે. તે દરેક ઠેકાણે આ પ્રમાણે ચોરીઓ થઈ છે, એમ ખબર મળ્યા છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે કાયા ફક્ત ખુનીજ નહિ પરંતુ ચોરના ટોળામાં પશુ દાખલ છે ! કેવું બચાનક ! આવી રાક્ષસીને મ્હેં મ્હારા ઘરમાં સ્થાન આપ્યું હતું ! ”

છટો કાંઠ પશુ બેઠો નહિ. કામાકુરા પશુ બીજું કાંઠ ન કહેતાં ધીમે ધીમે ઘરની બહાર નીકળી ગયો. છટો બેઠો બેઠો કપાળે હાથ દઈ વિચાર કરવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

વકીલનું ઘર.

સા નોથી જાપાનની રાજધાની ટોકિયો સુધી રેલ્વે છે. હવે તો જાપાનમાં સર્વત્ર રેલ્વે થઈ ગઈ છે. કામાકુરાએ ઠણું હતું કે : ઝોકુ ચોરીની તપાસમાં મિટો બંદર ગયો છે, તે વાત ખોટી નથી. સાનો-થી મિટો સુધી રેલ્વે હતી.

જાપાનના પ્રત્યેક બંદરમાં દર પંદરે દિવસે મ્હોટા મ્હોટા વેપારીઓના ઘરમાં ચોરીઓ થતી હતી. આસરે એક વર્ષથી એમ થતું હતું પરંતુ હજી સુધી પોલીસ કાંઈ પશુ કરી શકી નહોતી !

જે રાત્રે અમાગિચી ઇચિઓનું ખુન થયું અને કાયા અદૃશ્ય થઈ ગઈ, તેજ રાત્રે મિટો બંદરમાં એક ધનવાન વેપારીને ત્યાં ચોરી થઈ છે. કાયાની

શોધ કરતો કરતો ઓકું ખિટો બંદરે ગયો છે. તે ચોરી સંબંધી ખબરો અંતર પથ્થુ કાઢી આવ્યો છે.

તે ત્યાંથી રેલમાં જ ટોકિયો આવ્યો. તેણે વકીલનું નામ કામાકુરાને પુછી લીધું હતું. તે પહેલાં તેને જ મળવા ગયો.

વકીલ હાલમાં બહુ પ્રખ્યાત થયો છે. ટોકિયો વિશ્વવિદ્યાલયમાંથી તે મજે છીની મેળવી છે. તે યુવાન છે. ખરી રીતે તેમણે હમણાં જ કાયદા-શાસ્ત્રીનું કામ કરવા માંડ્યું છે. પરંતુ તે ધણે લેમના ધરમાં કાંઈ નવો નથી. લેમના પિતાએ ધણા કાળ સુધી માનવેર વકીલાત કરી ધણો પૈસો એકઠો કર્યો છે. હવે તે વૃદ્ધ થઈ ગયા છે, અને ખર્ચ બેતાં તો પુત્ર વકીલ થવાથી લેમણે પોતાના કાર્યનો સંપૂર્ણ ભાર લેને માથે નાખી દીધો છે. કાંઈ કાંઈ વાર કાંઈ કેસમાં ઉભા રહે છે.

નવીન વકીલ નિશિતા આધુનિક પ્રચારસાર ઇંગ્લેન્ડ પોલાક પહેરે છે. તેવી જ ફેશનના વાળ કતરાવે છે. સરીરે ડીમચા ન હોય તો બરાબર ઇંગ્લેન્ડ જેવા જ દેખાય !

તેમની ઓપીસ પથ્થુ ઇંગ્લેન્ડ જ પ્રમાણે સજેલી છે. પુરસ્કી-ટેબલ વગેરે ઇંગ્લેન્ડ ઓપીસોના જેવી દરેક વસ્તુઓ ત્યાં છે. બીંતે જાપાની રંગ અને ચિત્રકામ, બારીએ જાપાની પર્દો અને બારણે જાપાની આવરણ ન હોય તો એકાએક એ ધર જાપાની કહેવાય નહિ.

નિશિતા વકીલ ઓકુંને ઓળખતા હતા. જાપાનમાં ધણા ખરા લેને ઓળખે છે. જે ઓળખતા નથી તે લેનું નામ જાણે છે. નિશિતાએ ઓકુંને આદરપૂર્વક બેસાડી કહ્યું: “ ઓકું બાપ ! અમારી ઓપીસમાં કેમ પધારવું પડ્યું ? ”

“ એક કામ છે. ”

“ અમે ઇચિઓના પુત્ર સંજીવી સંપૂર્ણ હકીકત સંભળી છે. લેમે તે પુત્રની તપાસ કરી છે તે પથ્થુ જાણીએ છીએ. ચોખ્ખા હાથે જ કામ પડ્યું છે. નક્કી પુત્રી પકડાઈ દંડાશે. અમારિની ઇચિઓ જીવતી હોય તો અમારે પૈસાદાર થાત.

“ હવે તો તેના કામના “ વિલ ” પ્રમાણે દિવાસી નામનો માણસ એ ગધી સંપતિ મેળવશે. ”

“ હા. દિવાસી. ઈચ્છિઓના મરનાર કામના મોટા બાઈનો ઊકરો. ”

“ દિવાસીનો કાંઈ પત્નો લાગ્યો ? ”

“ તમને એ પ્રશ્નનો ઉત્તર દેવો કે નહિ તે વિચારે છું. ”

“ ઈચ્છિઓનું ખુન થયું છે, તેના મરણ પછી આ પૈસા-સંપતિ-મેળવનાર કોણ છે તે જાણવાની મ્હારે ખાસ જરૂર છે. ”

“ તમે શું એમ ધારો છો કે આ પૈસા મેળવવાના લોકથી એ દિવાસીએ વ્યથવા એના માણસે એ અમાગિયી બાલિકાનું ખુન કર્યું છે ? ના, તેમ થઈ શકે નહિ, કારણ કે એ વાત દિવાસી વ્યથવા બીજી કોઈ પણ જાણતું નથી. મ્હને તો એમજ લાગે છે કે ઈર્ષ્યાના આવેશમાં કાયા-એજ તેનું ખુન કર્યું છે. ”

“ સંભવિત છે. આપને દિવાસીનો કાંઈ પત્નો લાગ્યો છે કે નહિ ? ”

“ તમારી પાસે અમારે કોઈ વાત થી સંખવી જોઈએ નહિ. દિવાસી ક્યાં છે તે ઈચ્છિઓનો મરનાર કાંઈ જાણતો ન્હોતો. પણ વખતથી તે ક્યાંએ ચાલ્યો ગયો છે. ઈચ્છિઓના મરણ પછી અને પણ વર્તમાનપત્રોમાં તેને માટે જાહેર-ખબર આપી હતી, અને પરિણામે કાલેજ તેનો પત્નો મળ્યો છે. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ તેણે એક પત્ર લખ્યો છે. ”

“ પત્ર બતાવશો ? ”

“ વહીવટ નિશિતાએ એક પત્ર બહાર કાઢ્યો, અને એકાદા હાથમાં મુક્યો. તેમાં લખ્યું છે કે:—

“ મહારાજ !

આજની જાહેરખબર મ્હેં કેલેન્ડરમાં જોઈ છે. તેમને રવાના થયો છું, અને તામારાથી મ્હેંનીને જાણતો તમારું હું જુઝ તે દિવાસી છું. એના સથળા પ્રમાણે સાથે થોડી મુલતયાંજ ત્યાં આવી પહોંચીશ. **દિવાસી.**

ઝોકુએ પત્ર વાંચી નિશિતાના હાથમાં પાછા આપી કહ્યું: “હવે મ્હારે હિંચાસીનું કામ નથી. તે અહિંજ આવ્યો છે. આમળ ઉપર જરૂર પડશે તો મળી લેવાશે. આખો જો યુમાસ્તો કાયાની સાથે મથો છે, તેની તપાસ માટેજ હું આવ્યો છું.”

વહીશ અતિશય આશ્ચર્ય પામી ઝોકુ તરફ જોઇ બોલ્યો: “અમારો યુમાસ્તો ? હું તમારી વાત સમજી શકતો નથી.”

“તમારો એક માણસ સાનોના કામાકુરા ઉપર હુકમનામું બળવવા મથો હતો ને ?”

“હા, પણ તે તો એક છોકરો હતો, તે તો અહિંજ છે.”

ઝોકુ થોડી વાર વહીશ તરફ જોઇ રહીને બોલ્યો: “કોઇ પણ છોકરો હુકમનામું બળવવા સાનો મથોજ નથી. એક લાંબો હથપુટ માણસ એક મ્હોરો કોટ પહેરીને મથો હતો. કામાકુરા ઉપર હુકમનામું બળવી તે મંદિરમાં પૂજા જોવા મથો હતો. ત્યાં તેણે ધ્વજોને એક ચીટ્ટી લખી હતી. તે ચીટ્ટી મળતાંજ તે બહાર આવી હતી, ત્યાર પછી હું એટલુંજ જાણું છું કે તે માણસ અને કાયા બન્ને કાકિટ ધટાની મોટરકારમાં બેસી ન્હાસી ગયાં છે.”

નિશિતા આશ્ચર્ય પામી બધું સાંભળતા હતા, ઝોકુ બોલતો બધા થયો એટલે તેણે ટેબલ ઉપર પડેલી એક ધંટડી—Belt—વગાડી. તુરંતજ એક છોકરો ત્યાં આવી ઉભો રહ્યો. જાણકની વય ૧૬-૧૭ વર્ષથી વધારે ન્હોતી.

નિશિતાએ કુદ-સ્વરે પુછ્યું: “સાનોના કામાકુરા ઉપરનું હુકમનામું આપી તને મોકલ્યો હતો. તેનું શું થયું ?”

જાણકનું મ્હોઠું પડી ગયું ! તેણે નીચું જોઇ કુન્નતે સ્વરે જવાબ આપ્યો: “મ્હે—મ્હે—તેને—આપ્યું છે.”

ઝોકુ કઠોર સ્વરે વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો: “જૂઠું બોલે છે ?—ત્હે આપ્યું નથી. એક મ્હોટા માણસે આપ્યું છે.”

નિશિતા ક્રોધ કરીને બોલ્યા: “કેમ, સાચે સાચું બોલી દે.”

કેમ રહી પડ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

જ્ઞાસનારની શોધ.

◆◆◆◆

◆ નિ ◆ શિતાએ પુનઃ કહ્યું: “ કોમા ! સાચે સાચું કહી દે. ”

◆◆◆◆ જાણક હોતો હોતો જોશ્યો: “ ભુલ થઈ ગઇ છે. ત્હને આપ્યો નથી. ”

“ ત્હેં તે ખીલ કોઇને જાળવવા આપ્યું હતું ? ”

“ હા, મ્હારા બાકુત કાવાયાસીને આપ્યું હતું. ”

“ કેમ ? ”

“ તે સમયગ છ મહિનાથી મ્હારા ઘરમાં રહે છે. મ્હારી બહુ સંભાળ રાખે છે. ત્હેણે આ હુકમનામાની વાત સાંભળીને કહ્યું કે: “ હું સાનો જવાનો છું. તેથી ત્હારે અજાણવાની જરૂર નથી. હુંજ તે જાળવતો આવીશ. ” તેથી મ્હેં ત્હેને આપ્યું હતું. ”

“ અને ત્હને રેલ-ભાડા માટે જે પૈસા આપ્યા હતા તેનું શું કર્યું ? ”

જાણક રડતો રડતો જોશ્યો: “ હું-હું-તે પૈસા-સર્કસ જોવા ગયો. ”

ઝોકુએ પૂછ્યું: “ તે માણસે પાછા આવી ત્હારું હુકમનામું જાળવી આવવાના સમાચાર ત્હને કહ્યા હતા કે ? ”

“ ના, તે હજી પાછા આવ્યા નથી. મ્હેં જડીકને લીધે તે આપને જણાવ્યું નથી. ”

નિસિતા બહુજ ગંભીર ભાવે જોશ્યા: “ કોમા, ત્હેં અમારી ઝોશીસને કસંક સમાધયું છે. હવે તું એક ક્ષણપણ અહિં રહી સજીશ નહિ. ત્હારી શુદ્ધ માતા ઉપર દયા આવે છે તેથી હું ત્હને પોલીસમાં સોંપતો નથી. હમણાં ને હમણાંજ મ્હારી ઝોશીસમાંથી જહાર નીકળ. ”

બાલક, બે હાથે મ્હોં દંડી રડતાં રડતાં બહાર નીકળી પડ્યો. “ઝોકુ પશુ ઉઠ્યો અને બોલ્યો: “ મ્હારે હજી તેને એક વાર મળવું છે. ”

નિશિતા બોલ્યા: “ જો કંઈ જણાય તો અમને ખબર કરજો. ”

“ જરૂર કરીશ. ” કહી ઝોકુ બહાર આવ્યો અને જુવે છે, તો બાલક ઉભો ઉભો રડ્યા કરે છે. બીજા પશુ બે ત્રણ શુભાસ્તાઓ તેની પાસે ઉભા છે; અને શું થયું તે પૂછે છે.

ઝોકુ ત્હેની પાસે જઈ ત્હેનો હાથ પકડી જરા આથે લઈ જઈ બોલ્યો: “ મ્હારે ત્હારી માને મળવું છે. તે ક્યાં છે ? ”

બાલક રડતાં રડતાં બોલ્યો: “ મ્હારી માને હું શું કહીશ ? તે મ્હને શું કહેશે ? ”

ઝોકુ બોલ્યો: “ હું ત્હેને બધું સમજાવીશ. તું બહીતો ના. ચાલ. ”

તે બાલકનો હાથ ઝાલી રાજમાર્ગે આવ્યો અને બે રિક્સા બોલાવી. એકમાં કોમાને બેસાડી બીજામાં પોતે બેઠો. જાપાનમાં ઘોડા માડીનું ચલણ બહુ ઝોણું છે. માડીતી માડીઓ ધણીખરી રિક્સા ન્હાની બગી હોય છે, અને એક મજૂર તેને તાણી જાય છે.

કોમાને સદ્માએ ત્હેની માતા તે વખતે ધરમાં ન્હોતી. ધણે માએ તે કાંઈ ખરીદવા માટે બજારમાં ગઈ હતી. માતાને ન જોવાથી કોમાને જરા ધીરજ આવી, અને તેણે ઝોકુને ધરમાં લઈ જઈ બેસાડ્યો. ત્હેનું ઘર અન્યાય મધ્યમ વર્ગના જાપાનીઓના ઘર જેવુંજ હતું—તેવુંજ સુસજ્જત પુષ્પોદાનવાળું, સુંદર અને મનોહર હતું.

કોમા સત્તર ચાહની તૈયારી કરવા લાગ્યો. આપણા દેશમાં કોઈ આપણે ઘેર આવે તો પાનસોપારી આપવાનો રિવાજ છે. તેજ પ્રમાણે જાપાનમાં ચાહ પીવડાવવાનો રિવાજ છે. હાલમાં તો એ રિવાજે આપણે ત્યાં પણ પગ પેસારો કર્યો છે, અને સુધરેલા કુટુંબોમાં તો દાખલ પણ થઈ ગયો છે !

ઝોકુ ત્હેને અટકાવી બોલ્યો: “ હમણાં ચાહની જરૂર નથી. પીતી હશે તો ત્હારી માતાના આવ્યા પછી પીશ. હવે હું જે પૂરું તેનો ખરેખરો ઉત્તર આપ. ”

‘કામા યુધિયુષ ઓઢીની સ્થાને ઉભો રહ્યો, એટલે ત્હેણે ત્હેને ધીમે ધીમે પૂછવા માંડ્યું: “ ને માલુસ ત્હારા ધરમાં રહેતો હતો, તેની પાસે પૈસા હતા ? ”

“ તે હું બાલ્યતો નથી. બાહુ જરાજર આવતો હતો. પરંતુ સારાં સારાં કપડાં પહેરતો ન્હોતો અને ધણે બાને બહારજ રહેતો હતો. ”

“ તે ત્હેને ત્હારી ઓપ્રીસની બધી વાતો પૂછતો હતો કેમ નહિ વાર ? ”

“ હા તે કહેતો કે, ‘ મ્હારી ઉન્નતિ ઘણે તો હું ત્હેને ખુશી કરીશ. ’ ”

“ તુંજ ઓપ્રીસના ધણા કામગીરાં છપતો હતો કેમ ?

“ હા, મ્હારે હાથેજ ધણાખરા કામગીરાં છપાતા હતા. ”

“ અને ને કામગીરાં તું છપતો, તે વાંચતો પણ હતો ને ? ”

“ હા. વાંચતો હતો. ”

“ સાનોમી ધર્મિયો નામની બાલિકાને ત્હેનો કાકો પુષ્કળ સંપત્તિ આપી ગયો છે એવો કામગીરો ત્હેં વાંચ્યો હતો ? ”

“ હા મ્હને તે જરાજર માલ છે. ”

“ ત્હેં એ વાત કાવાવાસીને કહી હતી ? ”

“ હા કહી હતી. ”

“ ત્હાર પછી ત્હેં ઓપ્રીસમાંથી ને હુકમવાણું આપ્યું હતું. તે ત્હેણે ત્હારી પાસેથી લીધું હતું કેમ ? ”

“ હા. ”

“ ત્હારી માતા આ વાત બાલ્યે છે ? ”

“ ના. મ્હેં માતાને કંઈપણ કહ્યું નથી; પેલી માતા આરે છે. ”

એમ બોલતાં બોલતાં કામા રડી પડ્યો. ત્હેની માતાએ આવી પુત્રને રડતો જોય વિસ્મય પામી કહેવા લાગી: “ કામા શું થયું છે ? તું અત્યારે ઓપ્રીસમાંથી કેમ આવતો રહ્યો ? ”

કામામાં વાત કહેવાની હક્કિત ન્હોતી. ઓઢુ બોલ્યો: “ સ્હેજ. હમણાંજ એ બધું ત્હેણે સાંભળ્યો. ”

૨૬૬ ઓઢુ તરુ જોઈને બોલી: “ બાઈ, ત્હેણે કોણ છે ? ”

ઝોકુ: “ હું નિશિતા વકીલનો મિત્ર છું. ”

વકીલનું નામ સાંભળી જુદા નરમ પડી, અને બોલી: “ હું જાણું છું કે એ મહારા છવનો કાળ છે. કોમા ! ત્યારા જોરકામાં જા. ”

કોમા “ મા, મા ” કહીને રડી ઉઠ્યો. જુદા અતિશય કઠોર સ્વરે ફરીથી બોલી: “ કોમા, ત્યારા જોરકામાં જા. ”

કોમા બન્ને હાથે પોતાનું મ્હોં દાંડી ધીમે ધીમે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. ત્યાર પછી તેની માતાએ ઝોકુ તરફ ફરીને કહ્યું: “ બાઈ, ત્હમે વકીલ સાહેબને મહારા જોકરા માટે બે સપ્તે કહેજો. હું બહુ ગરીબ છું. ”

ઝોકુ બોલ્યો: “ જરૂર કહીશ. હું ત્હમને એક બે વાત પૂછવા આવ્યો છું. ”

“ બોલો-પૂછો. ”

“ નિશિતાએ એ બધી વાત પૂછવા માટેજ મ્હને તમારી પાસે મોકલ્યો છે. ”

“ શું કોમાએ કાંઈ કહ્યું છે ? ”

“ હા. પશુ તે કાંઈ એટલું બહુ ગંભીર નથી. પછી કહ્યું છું. તમારા ઘરમાં કાંઈ બાકત હતું ? ”

“ બાઈ, પુરૂં ઘામ નહિ, એટલે એક જોરડો બાડે આવ્યો હતો. ”

તેનું નામ કાવાવાસી છે. તે ચાલ્યો ગયો છે. અને હજી સુધી પાછો આવ્યો નથી. ”

તે કાંઈ માલ મતા મુઝી ગયો છે ?

“ ના, કાંઈજ નહિ. હું તે દિવસે ઘરમાં નહોતી. આવીને જોયું તો તે પોતાનું જે કાંઈ હતું તે સમજું લઈને ચાલ્યો ગયો હતો. ”

તેની પાસે તમારું કાંઈ નીકળે છે ? ”

“ ના, તેને આમલે દિવસેજ બહુ ચુકવી ગયો છે, અને તે ઉપરાંત એક મહિનાનું બાકું અમાઉ આપી ગયો છે. આપતી વખતે બોલ્યો હતો કે, હમણાં હાથમાં પૈસા છે. વળી પાછા ખર્ચાઈ જશે. ”

“ એના વિષે બીજું કાંઈ તમે જાણો છો ? ”

“ ના, હું બીજાની પંચાત કરતી નથી, અને બહુ ખર્ચે તો તે

ધરમાં પશુ રહેતો નહેતો. કેટલોક વખત રાત્રે પશુ આવતો નહિ અને કોઇ કોઇ વાર તો ૫-૭ દિવસ સુધી જણાતો નહિ. ”

“ તે ક્યાં જતો હતો, તે તમે તેને પૂછ્યું હતું ? ”

“ હા, તેણે કહ્યું કે, હું દલાલીના ધણી કંઈ છું નથી ટેકાણે ટેકાણે રખડવું પડે છે વળી એટલા માટે તે મોટા મોટા વેપારીઓની પશુ ખજાર રાખતો હતો. ”

“ વાર, ત્યારે તે પૈસાદાર હતો ? ”

“ કપડાં લતાં તો પૈસાદાર માણસ જેવાં પહેરતો નહેતો, છતાં તેની પાસે પૈસા હતા. ”

ઝોકુ ઉઠીને ઉભો થયો, એટલે વદા બોલી: “ કોમાએ શું કહ્યું છે ? ”

“ વઢીલ સાહેબે તેને એક લુકમનાચું બળ્લવી લાવવા આપ્યું હતું. તે તેણે પોતે ન બળ્લવતાં કાવાયાસીને આપ્યું હતું. તેથી નિશિતા એની ઉપર ઘુસ્સે થયા છે, છતાં હું તેમને કહી એની નોકરી ન જામ એમ કરીશ. ”

“ બાપ ! જરૂર કહેલો. હું મરીજ છું. ”

ઝોકુએ જતાં જતાં વળી પાછું પૂછ્યું: “ અરે ! કાવાયાસી પોતાની ખડિયાસને અછોડે એક “ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ” રાખતા હતા કે ? ”

વદા બોલી: “ હા તે પોતાની સાથેજ રાખતો હતો. ”

મકરણ ૧૪ મું.

ઝાપાની શોધ.

કા ઉન્ન હટા હને સંપૂર્ણ રીતે તંદુસ્ત થઇ ગયા છે. તે રાત્ર દિવસ “ ક્યાં જાઉં તો કાપાનો પતો લાગે ” એનાજ વિચાર ક્યાં ફરે છે. હજી સુધી કાંઈપણ નિર્ણય નહિ થવાથી. તે ક્યાંય પશુ જઇ શક્યો નથી.

એક દિવસ ટપાલમાં તેના નામનું એક પારસલ આવ્યું. તેમાં એક ન્હાનકડી પેટી હતી. દિવાસળીની પેટી કરતાં એ પેટી મોટી નહોતી. આ પેટી કોણે મોકલી હશે, તેનો વિચાર કરતાં કરતાં ઇંટો તેને પોતાના હાથમાં આમ તેમ ફેરવવા લાગ્યો, અને બારીકાઈથી જોતાં તેની ઉપર નાગાસાકીની ટપાલ એજીસની છાપ પડી હતી.

નાગાસાકી સાનો અથવા ટોકિયોથી બહુ દૂર છે. તે જાપાનની છેક દક્ષિણે આવેલું એક મોટું બંદર છે. ત્યાંથી કોઈ તેને શું મોકલે? પણ વિચાર કર્યો પરંતુ ત્યાં આમળ પોતાનો કોઈ એળખીતો હોય એમ જણાયું નહિ.”

તેણે ધીમે ધીમે—વિચાર કરી કરીને—પેટી ઉઘાડી; અને તુરતજ હલ્મ મારી ઉઠી ઉભો થયો.

પેટીમાં એક ન્હાનકડી મિકાડોની મૂર્તિવાળી સોનાની મુદ્રા હતી. તેણે સમ્રાટના જન્મોત્સવને દિવસે આવીજ એ સુવર્ણ-મુદ્રાવાળી મુદ્રીઆ કાચાને બેઠ આપી હતી.

એ મુદ્રા સાથે એક ઝીણો કામળનો દુકડો લગાડેલો હતો, અને તેની ઉપર હજા “નિર્દોષ” એટલાજ સખ્તો લખેલા હતા.

એ હસ્તાક્ષર ઇંટો કઢી પણ જુલો શકે? તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો: “બસ, કાચા નાગાસાકીમાંજ છે. કાચા, તું નિર્દોષ છે તે શું હું જાણતો નથી? હું” આજેજ નાગાસાકી રવાના થાઉં છું.”

તે તેજ દિવસે પોતાના એક વિશ્વાસુ અને વહાલા નોકરને સહ નાગાસાકી રવાને થઈ ગયો.

નાગાસાકી કાંઈ ન્હાનું સુંઠું સહેર નથી. હાલમાં તેને જાપાનનું બીજ ન'બરનું સહેર કહીએ તો તેમાં કાંઈ અતિસંયોજિત નથી. એ સહેરમાં મોટી મોટી હોટેલો, બંદરમાં પુલિસીના સર્વે દેશોની હબરો સ્ટીમરો, માર્ગમાં વિજળીની બતીઓ અને ધરર ધરર છુટતી વિજળીને બળે બિજ બિન્ન રસ્તાઓમાં દોડતી ટ્રામો, મોટી મોટી એજીસો અને પ્રચંડ મહાલયો નજરે પડે છે. ખરૂં કહીએ તો હાલમાં તો તે તત્કાલ જાપાનનું ગૌરવ સ્થળ છે.

ઇંટોએ શત દિવસ પંદર દિવસ સુધી સખસ્ત નાગાસાકીમાં કાચાની

તપાસે કરી, પરંતુ તેનો કાંઈ પતો લાગ્યો નહિ. જાપાની તે પોલીસને કાંઈ પણ કહી શક્યો નહિ કારણ કે કાયાના નામનું પારંત જહાર નીકળી ચુક્યું હતું તેથી તેનો પતો મળતાંજ પોલીસ તેને પકડવા વિના રહેજ નહિ. એક દિવસ ઇટાનો નોકર કંટાળી વિનયથી બોલ્યા: “ સાહેબ ! હવે અહિં રહેવું નકામું છે. ચાલો, આપણે પાછા ટોકિયો જઈએ. ”

ઇટાએ કહ્યું: “ જ્યાં સુધી કાયાનો પતો લાગશે નહિ, ત્યાં સુધી હું અહિંથી ખસવાનો નથી. ”

“ કેવી રીતે પતો મેળવશો સાહેબ ? રખડી રખડીને અર્ધા તો થઈ ગયા છે. મહે આપને ન્હાનેથી મોટા કર્યા છે તે પરદેશમાં મરવા હકસ નહિ. તે અહિં છેજ નહિ. તે નક્કી ટોકિયોમાંજ છે. ”

“ માંદા, જાણીયુઝીને કાંઈ વાધના મ્હોં આમળ ઉભું રહે ? ”

“ સાહેબ ! ચાલાક હોય તેજ રહે. ચાલાક હોય તે તો જાણેજ કે જ્યાં એની જગ્યામાં તપાસજ કરે નહિ. કાણ જાણે છેકે તે સાનોમાંજ સંતાઈ રહી નહિ હોય ? ”

ઇટાને પોતાના જુદા નોકરની સલાહ છેક હસી કાઢવા જેવી લાગી નહિ. તેણે વિચાર કર્યો: “ તે જે કહે છે, તે અસંભવિત નથી. મ્હારે દેશમાંજ જવું જોઈએ. હવે અહિં રહેવું નકામું છે. ”

તેણે નોકરને કહ્યું: “ ઠીક, આપણે કાલેજ પાછા દેશમાં જઈશું. ”

તેણે વળી પણ વિચાર્યું કે: “ બોકુ શું કરે છે તે પણ જાણવાની જરૂર છે. તેણે ઘોડો ધણો પણ પતો મેળવ્યો હશે, અને તેમ હશે તો હું તેની પાસે રહી કાયાનું રક્ષણ કરી ચક્રીક. ”

વળી વિચાર્યું: “ કાયાનું કાયાને જેની મારફત બોલાવી હતી, તેને ત્યાં તપાસ કરવાથી પણ કાંઈ નવીન મળશે. હવે અહિં બેસી રહેવું નકામું છે. ”

આવા અનેક વિચાર કરી ઇટા બીજેજ દિવસે ટોકિયો જવા નીકળ્યો.

“ ટોકિયો શહેરમાં નોકરી મેળવી આજનાર (service securing) ધણી ઓછીસો છે. આદામાયા નામની બીની પણ આવી ઓછીસ હતી. આદામાયાની ઓછીસનું દેહાણું ઇટાએ તેની પાસે પહેલેથીજ લખી લીધું હતું.

ટાકિયોમાં આવી તેણે એક હાટલમાં નિવાસ કર્યો, પછી તેજ દિવસે આદામાયાને મળવા તેની ઝોરીસમાં ગયો.

આદામાયા જરા ભડી, હસમુખી અને સંપૂર્ણ રીતે જુની ઢગની જાપાની રમણી છે. તેની ઝોરીસ પણ સંપૂર્ણ રીતે જાપાની ઢગમાંજ સુસજ્જત કરેલી છે. ત્યાં કેટલીક ન્હાની વમની ગુણિકાઓ હસ્તે ગુમે આમતેમ કર્યા કરે છે.

આ ગુણિકાઓ જાપાનની એક અદ્ભુત સૃષ્ટિ છે! પૃથિવીના બીજા કોઈ પણ દેશમાં એવી પ્રથા નથી. તેઓ રૂપમાં, ગુણમાં, વસ્ત્રાલંકાર પહેરવામાં, હાસ્તવિનોદમાં, આદર સન્માનમાં, માવા વગાડવામાં અને નાચવામાં બહુજ કુશળ હોય છે. તેઓ વગર જાપાનનું કોઈ પણ કાર્ય થઈ જ નથી. બે સારા માથુસોને નિમંત્રણ કર્યું કે એક ગુણિકા તો હોયજ! તેઓ નિમંત્રિત મહસ્થાને આદર સત્કારથી, સદાલાપથી, હાસ્તવિનોદથી, માન તાનથી અને નાચથી ગુચ્છ કરી ખુશ કરે છે. દરેક ચાહની દુકાનમાં, પ્રત્યેક હાટલમાં, આવી બાલ-ગુણિકા હોય છે. તેઓ અવિવાહિતા હોય છે. લોકને આનંદ આપવો એજ તેમનો ધર્મ છે! એ ધર્મમાં ધણી ગુણિકાઓ યથેષ્ટ અર્થોપાર્જન કરે છે, અને ધણી પરણીને મહાલક્ષ્મી પણ થઈ બેસે છે!

આદામાયાની ઝોરીસમાં અનેક સારા માથુસોનો સમાવેશ થતો હતો, તેથી તેની ઝોરીસમાં સુંદર, યુવાન, અને મનોહર વસ્ત્રાભૂષણવાળી કેટલીક બાલ-ગુણિકાઓ હતી.

હટાએ પહેલાં એક દાસીને પોતાનું નામ જણાવી આદામાયા પાસે મોકલી, ત્યાર બાદ થોડી વારમાંજ બે ઉપરોક્ત બાલગુણિકા હસતી હસતી તેની પાસે જઈ તેનો હાથ પકડી આદરપૂર્વક ઝોરીસમાં લઈ ગઈ.

તેને એક સુંદર સુકોમળ સ્વપ્ના ઉપર બેસાડી એક બાલિકા તેની પાસે બેઠી. એક ચાહની તૈયારી કરવા લાગી, અને એક પોતાની સેદાણીને ખગર આપવા અંદર આવી ગઈ. જાપાનનું બહુજ સુંદર છે અને સર્વથી સુંદર આ બાલ-ગુણિકાઓ છે!

થોડી વાર પછી આદામાયા હસતી હસતી બહાર આવી, અને હટાની

પાસે પ્હોંચી મધુર સ્વરે સન્માન આપી અતિશય નમ્રભાવે આવાગમનનું કારણ પૂછ્યું.

“ હું ઠાપાની તપાસ કરવા આપની પાસે આવ્યો છું. ” ઇટાએ પણ તેટલીજ નમ્રતાથી જવાબ દીધો.

“ આપ સાનેના જમીનદાર કાઉન્ટ ઇટા છે ? ”

“ હા, હા. ”

આદામાયાએ ઉપરોક્ત બાલ-ચુલ્લિકાઓને પ્રસારત કરી, અને તેઓ ધીમે ધીમે તે ઝોરક્રમાંથી બહાર નીકળી ગઇ, એટલે તે બોલી:—

“ અભાગિણી—આપને—”

“ મ્હારી સાથેજ ઇચ્છિએનો વિવાહ નક્કી થયો હતો. ”

“ વર્તમાન પત્રોમાં બધું વાંચ્યું છે અને તેથીજ આપ ઠાપાને શિક્ષા કરાવવા શોધો છો. ”

“ ના, તેમ નહિ. હું તેનું રક્ષણ કરીશ. ”

પ્રકરણ ૧૫ મું.

ચીનની “ હોઈ. ”

◆◆◆◆

◆◆◆◆ આ દામાયા થોડીવાર સુધી તેના મ્હોં સ્ક્રાચું જોઈ રહી. ત્યાર પછી ◆◆◆◆ ધીમે ધીમે બોલી: “ ત્યારે શું આપ ઠાપાને નિર્દોષ ધારે છે ? ”

“ જરૂર, બધા તેને છુટી ધારે છે, પણ હું તો તેને નિર્દોષજ માનું છું. તે ત્હમ્હારી પાસે હતી, તેથી કદાચ તમે તેનો પતો—ત્હેનું ડેકાણું આપી શકશો, એમ ધારીનેજ હું તમારી પાસે આવ્યો છું. ”

“ મ્હારી પાસે શા માટે ? ”

“ તમારી પાસેથીજ કામાકુસની પત્ની તેને લઇ ગયાં હતાં, વળી મ્હે ઠાપાને મ્હોડેથીજ સંભળ્યું છે કે આપનો તેની ઉપર બહુ પ્રેમ હતો તેથી તે મને ત્યાં હશે તોપણ તમને લખ્યા વિના નહિ સ્વે એમ હું ધારતો હતો. ”

આદામાયા તેની તરફ વળી યોદી વાર જોઈ રહી યોદી: “ આપે તેને ન્હાઓ છો ? ”

હટોતું મુખ પડી ગયું ! તેણે મસ્તક નમાવી કહ્યું: “ તમારી પાસે ‘દુહું’ યોદીય નહિ. હું તેને ચાહું છું. ”

આટલું કહી હટોએ પોતાના પાકીટમાંથી પેલી સુવર્ણ-મુદ્રા અને કાગળનો ટુકડો બહાર કાઢી આદામાયાના હાથમાં મૂક્યાં. તે અક્ષર જોઈને યોદી હકી: “ આતો કાયાનાજ હસ્તાક્ષર છે. નિર્દોષ ! જરૂર નિર્દોષ. તે કદિ પણ આતું કામ કરેજ નહિ. ”

હટોએ કહ્યું: “ સમાટના જન્મદિવસે આ સુવર્ણ મુદ્રાવાળી મુદ્રી મ્હેં તેને બેટ આપી હતી. તે યોદા વખત ઉપરજ મ્હેને નાગાસાકીથી ટપાલમાં મળી છે. મ્હેં નાગાસાકીમાં તેની બહુ બહુ તપાસ કરી પરંતુ પતો લાગ્યો નહિ. ”

“ જો મ્હેને કાંઈ પતો મળ્યો હોત તો જરૂર આપને કહેત, પરંતુ મ્હેને અત્યાર સુધી કાંઈ પણ સમાચાર મળ્યા નથી. ”

“ ત્યારે શું તેનો પતો મેળવવાનો કોઈ ઉપાયજ નથી ? ” હટોએ નિરાશ થઈ પૂછ્યું.

આદામાયા જરા વિચાર કરી યોદી: “ એક ચીનની બી અહિં રહે છે; કાયા સાથે તેને બહુ સ્નેહ છે. જો તે કદિ કામગીરી લખે તો તેની ઉપરજ લખે છે. આપ એક વખત તેને મળી આવો. ”

“ તેનું નામ ? તે ક્યાં રહે છે ? ” હટોએ બચ્ચતાથી પૂછ્યું.

“ તેનું નામ લોહ છે. તે પોતાની મા સાથે રહે છે. મહેલ પાસે ૧૪૨ નંબરના રસ્તા ઉપર તેનું ઘર છે. તે ચીનની ખાનદાન બાલિકા છે. સમાટીનો કોપ થવાથી તેણી અહિં ન્હાસી આવ્યાં છે. ”

“ તે કાયાની ખબર મ્હેને આપશે ? ”

“ મ્હારું નામ દેજો. બધી વાત જોને કહેજો અને આ સુવર્ણમુદ્રા અને કાગળ બતાવજો, એટલે કાયાના દિલકર્તા બધા પછી તે તમારી પાસે કાંઈ પણ હુપાવશે નહિ. ”

છટા આદામાયાને ધન્યવાદ આપી ઉભો થયો. તેણે ચાહ પીવાનો આગ્રહ કર્યો, પરંતુ છટાએ કહ્યું: “આજે તો કૃપા કરીને ખાદ કરો, વળી હવે પછી આવીશ ત્યારે પીશ.”

તે સત્તર ત્યાંથી બહાર નીકળ્યો, અને વધુ વિશ્વંજ ન કરતાં કાયાની સખી લોહને મળવા ચાલતો થયો.

તેણે વિચાર્યું: “જરૂર એની પાસેથી કાંઈ ને કાંઈ પણ ખજર મળ-શોજ, નહિ તો છેવટે કાયાનો પૂર્વ-ઇતિહાસ પણ જણાશે.”

છટા કાયાને નિર્દોષ ધારતો હતો ખરો, પરંતુ તેના મનમાં તે સં-બંધી ધણી વાતો ડોળાતી હતી. તે કહેતો કે: “તેના પિતાનું મરણ થયું છે, પરંતુ ધટના ચક્રમાં તો એમજ જણાય છે કે તે મર્યો નથી. ત્યાર પછી મંદિરમાંથી પણ લાલત્રિમૂર્તિ મળી આવી હતી, અને ખડ્ડે હોય તો જે સ્તંભરમાં તે ન્હાસી ગયાં તેનું નામ પણ લાલત્રિમૂર્તિ હતું. જે તે ખુનની વાત ન બાંધતી હોય તો ન્હાસે શા માટે?” આ પ્રમાણે નાના પ્રકારના વિચારો તેના મનમાં ઘોળાતા હતા.

તે આદામાયાએ આપેલે ઠેકાણે, એક સુંદર ઘર આમળ આવીને ઉભો રહ્યો. ઘર દેખાવમાં સુંદર હતું અને તેવાજ સુંદર ઉદ્યાનથી પરિવેશિત હતું.

બારણામાં એક ચીની નોકર ઉભો હતો. તેની પાસે જઈ છટાએ પૂ-છ્યું: “લોહ દેવીનું ઘર આજ કે?”

નોકર થોડી વાર સુધી તેની સ્હામું જોઈ રહી બોલ્યો: “કેમ?”

“હું આદામાયા પાસેથી આવું છું. મ્હાઈ નામ કાઉન્ટ છટા છે. મ્હારે લોહ દેવીને મળવું છે.

“શા માટે?”

છટા જરા ગુસ્સે થયો પરંતુ મનોભાવ દબાવી દઈ બોલ્યો: “ખાસ કામ છે. તેમને કહેવાનું છે.”

નોકર વળી પાછો થોડીવાર તેની સ્હામું જોઈ રહી અંદર ચાલ્યો ગયો. છટા ગુપ્તગુપ બારણા પાસે ઉભો રહ્યો. તે વખતે સંખ્યાકાળ થઈ ગયો હતો. થોડીવાર પછી અંદરથી કોઈએ તેને બાવવાની ઇસારત કરી. છટા

તેની પાસે ગયો, એટલે તેણે સુખસુખ પાછળ પાછળ આવવાની ફરી શરૂ કરી તે પ્રભાણે ઇટા પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

તે સહામેને એક અતિ સુંદર રીતે સુસજ્જીત કરેલો ઝોરડો બતાવી પાછો ફર્યો. ઇટાએ તેમાં પ્રવેશ કર્યો.

તેણે જોયું તો એક યુવતી તેની તરફ પીડ કરી બારીમાં ઉભી રહી પુષ્પોદાન જોતી હતી. અસ્ત પામતાં સૂર્ય ભગવાનના સોનેરી કિરણોથી તે ઉદ્યાન પણ સોનેરી જણાતું હતું.

ઇટા તેને જોતાંજ ચમકીને બોલી ઉઠ્યો: “ કાયા-કાયા-પ્રિય-!”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

એ સ્ત્રી કોણ ?

લી સ્ત્રી ચમકીને પાછું ફરી જોવા લાગી, અને સાથે સાથે ધરમાં સઘળે વિજળીના દીવા ચમક ગયા. ઇટાએ સજ્જીત થઈ જોયું કે, તેણે મ્હોટી લુલ્લ કરી છે. તે કાયા નહોતી, પરંતુ બન્નેમાં પુષ્કળ મળતાપણું હતું !

તેણે સ્ત્રીની પોષાક પહેર્યો નહોતો. તેણે સુંદર જાપાની ઢગમાં રેશમી વસ્ત્રોવડે પોતાનું શરીર સજ્જમાર્યું હતું.

તેણે સહાસ્ય વદને પાસે આવી કહ્યું: “ આપની લુલ્લથી મ્હને આશ્ચર્ય લાગ્યું નથી. આપની પેટે મ્હારા કેટલાક મિત્રો પણ મ્હને કાયા જાણીને લુલ્લ કરે છે. ”

ઇટા પોતાની લુલ્લ સુધારતો બોલ્યો: “ સહસા જોવાથી આપ કાયાની મ્હને જોવાંજ લાગે છે. ”

“ બેસો—બેસો—આપ કાયાનો પત્તો મેળવવા માટે મ્હારી પાસે આવ્યા છો, તે હું જાણું છું. ”

લોહએ ત્રેને આદરપૂર્વક બેસાડ્યો અને પોતે તેની પાસે બેસી સહાસ્ય

વદને બોલી: “ત્હમે આવશો, એમ હું ખહેલાંથીજ ભણતી હતી.”

આ રમણી બહુ અદ્ભુત છે. દેખાવમાં તે બાલિકા જેવી દેખાય છે, પરંતુ ત્હેની વય લગભગ વિશ વર્ષની છે. એટલે લગભગ કાયાના જેટલીજ છે. આ અદ્ભુત રમણીનાં વચનો સાંભળી ઇટા આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો, અને બોલ્યો: “આપે તે કેવી રીતે ભણ્યું?”

લોહ હસતી હસતી બોલી: “કઠિન્ટ ઇટા મહાશય! અીઓની ભુદિ પુરપો કરતાં બહુ તીક્ષ્ણ હોય છે. કાયા મ્હારી પ્રાણુપ્રિય સખી છે. ત્હેના સંબંધમાં શું થાય છે, ત્હેની હું હમેશાં ખબર રાખું એમાં આશ્ચર્ય જેવું શું?”

“કંઈજ નહિ. સાચા મિત્રનો એજ ધર્મ છે.”

“અને એટલા મારે જ હું બહુ ભણું છું, હું ભણતીજ હતી કે આપ મ્હારી પાસે આવશો.”

લોહ મધુર મિષ્ટ સ્વરે હસી પડી. ઇટાનું મ્હોં શીમું પડી ગયું. હવે શું બોલવું તે ત્હેને સુઝ્યું નહિ.

લોહ ફરીથી બોલી: “હું બહુ ભણું છું. કાયા સાનો હતી ત્યારે કોઈ કોઈ વાર પત્ર લખતી હતી-હું બહુજ ભણું છું.”

“આપ મ્હને એને વિષે કંઈ ખબર આપી શકશો, એમ ધારીનેજ હું અને આબ્યો છું.”

“હાલમાં તે મ્હને પત્ર લખતી નથી. તે ક્યાં છે તે હું ભણતી નથી, છતાં બેસો. સિગારેટ પીઓ. જરા ચાહપાણી લો. આપણે બન્ને વિચાર કરી કંઈ ઉપાય શોધી કાઢીશું.”

ચાહ અને સિગારેટ આવી. લોહએ તેમણી એક સિગારેટ ઇટાને આપી, અને પોતે દિવાસળી ચેતાવી ત્હેના મ્હોં પાસે ધરી. ત્યાર પછી પોતે પશુ એક સિગારેટ ચેતાવી પીવા માંડી.

તે બોલી: “મ્હારો એક મિત્ર ન આવે ત્યાં સુધી આપણે કાયાનીજ વાતો કરીશું.”

ઇટા બોલ્યો: “ત્યારે આવ—”

“ના, ના. એમ જ્ઞત થશે નહિ. આપના દરેનથી તે બહુ સંતુષ્ટ થશે. તે આપનાથી અપરિચિત નથી.”

છટા આશ્ચર્ય પામી બોલ્યોઃ “ તે કોણ ? ”

બોર્ડ પહેલાંની પેઠેજ મધુર હાસ્ય કરતી કરતી બોલીઃ “ જોશી ત્યારે ઝોળખશો. અધીરાં ચવાથી દુનિયાદરીનાં કામ ચતાં નથી. હવે પૂછું છું કે આપ કયાને આ ખુનમાં કેવી ધારો છો ? ”

“ નિર્દોષ ! તદ્દન નિર્દોષ. મ્હારી ખાત્રી છે કે તે નિર્દોષ છે, અને તેથીજ ત્હેની તપાસ કરું છું. શું આપ મ્હને મદદ નહિ કરો ? ”

“ કરીશ—જરૂર કરીશ. પરંતુ કેવી રીતે મદદ કરવી તે મ્હેં હજી સુધી નક્કી કર્યું નથી. ”

“ ત્યારે હું પૂછું તેનો ઉત્તર આપશો ? ”

“ હા, બોલો. ચોખ્ખા લામશે તો આપીશ. ”

“ કયા કોણ છે ? કયાનો પિતા કોણ છે, અને તે હયાત છે કે કેમ ? વળી લાલ-ત્રિમૂર્તિ સંબંધી આપ શું જાણો છો ? ”

“ લાલ-ત્રિમૂર્તિ ! આપ તે સંબંધી પણ કંઈ જાણતા લાગો છો ! ”

“ કંઈક જાણું છું. તે બધું વર્તમાનપત્રોમાં વાંચ્યું છે. ”

“ એક લાલ-ત્રિમૂર્તિ મંદિરમાંથી પણ મળી આવી છે. ”

“ ત્યારે તો ખાત્રી થાય છે કે આપ એ સંબંધી ધણું-વધારે-જાણો છો ! ”

“ કંઈક કંઈક જાણું છું. જેની પાસેથી મ્હેં બધું જાણ્યું છે, તે હમણાંજ આવશે. લો. બીજાને એક પ્યાલો ચાહ અને સિગારેટ. આ પેરી. ”

છટા એક સિગારેટ સળખાવતાં સળખાવતાં બોલ્યોઃ “ ત્યારે હવે કયા સંબંધી—”

“ કયા સંબંધી બોલતાં પહેલાં મ્હારે મ્હારી પોતાની એક વાત કહેવી છે. જો કે હું હમણાં જાણતી થઈ ગઈ છું, છતાં પણ ચીની છું. પાસ કારણથી હું અને મ્હારી મા પેટાનથી અલિદ્ધિ ન્હારી આવ્યાં છીએ. ઉતાવળમાં અમે અમારી સાથે પૈસા—ટકા લાવી ચૂક્યાં નથી, તેથી આદા માયા પાસે કોઈ નોકરી મેળવવા ગઈ હતી, અને ત્યાં કયાનો મેળાપ થયો હતો, અને ત્યારથીજ અમારી ગિલામી ચાલુ છે. ”

“તેની પાસે મહેં એ સાંભળ્યું છે.”

“કાયાનો પિતા ઇલાચિ બહુ સારો માણસ ન્હોતો. તે અનેક ઠેકાણે ફર્યા કરતો હતો. તે કાયાની સંભાળ રાખતો હતો. તેની ઉપર તેને પ્રેમ હતો. એમ મહેં કાયા પાસે સાંભળ્યું છે.”

“ત્યારે કાયાના પિતાનું નામ ઇલાચિ, કેમ ?”

“હા. મહેં તેને કોઈ દિવસ જોયો નથી. કાયા પાસેથી બહુ સાંભળ્યું છે. પિતાનાં કેટલાંક કાર્યોથી વિરક્ત થઈ કાયા ટોકિયો આવી આદામાયાને મળી, અને ત્યાર પછી કેટલેક ઠેકાણે નોકરી કરી નામાસાકી મઠ હતી. ત્યાં તેના પિતાનું મરણ થયું એટલે તે પાછી આવી કામાકુરાને ત્યાં નોકર રહી આટલુંજ. એ પછી હું કોઈ જાણતી નથી.”

“લાલ-નિમૂર્તિ વિષે કંઈ જાણો છો ?”

“ના. તોપણ મ્હારા ધારવા પ્રમાણે મ્હારો મિત્ર આવીને આપને તે સંબંધી કોઈ ખબર આપી શકશે. આ તે આવ્યા—”

છટા ચમકીને બારણા વરસે રહ્યો, અને જોણે ધરમાં પ્રવેશ કર્યો તેને જોઈ, હસમ મારી ઉભો થઈ બોલી લક્યો: “આપ—”

આમંત્રણ પાસે આવીને કહ્યું: “આપ મ્હને અહિં જોઈને આશ્ચર્ય પામો છો ?

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ચાર-ટાળી.

વાંચક ! આવનાર બીજો કોઈ નહિ પણ આપણો મહાદેવ ટિટીવ જોડાઈ હતો. તેને લોહના ધરમાં એકએક મળવાની છટાને આશા ન્હોતી, તેથી તેને જોતાં તે આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો.

વળી છટાને વધારે આશ્ચર્ય તો એ લાગ્યું કે પોતાને લોહના ધરમાં

નેવા છતાં ઓકુંને જરા પણ નવાઈ-અચ્ચો આપ્યો હોય એમ જણાયું નહિ. કોઈએ તેને અચ્ચો પામતા-એવો આવ દેખાડતા-હાં પણ નેચોજ નથી.

થોડી વાર પછી સોઇ હસતાં હસતાં બોલી: “કેમ! કાફલ સાહેબ! મહેં આપને ન્હોતું કહ્યું, કે મ્હારા મિત્ર આપનાથી અપરિચિત નથી.”

ઓકું બોલ્યો: “વર્તમાનપત્રોમાં ઇચ્છીઓના ખુનની વિગત વાંચીને સોઇએ તેનો અભ્યાસ કર્યો છે, અને તે બાબતમાં તેમણે મ્હને ધણી સહાય કરી છે.”

ઇડાએ વિસ્મયભાવે કહ્યું: “પણ સોઇ તો તેને નિર્દોષ માને છે. તમે?”

ઓકુંએ કહ્યું: “હું પણ તેને નિર્દોષ ધારૂં છું.”

“ત્યારે ખુન કોણે કર્યું તે જાણ્યું?”

“ચોક્કસ નહિ, પરંતુ જે માણસ તે દિવસે કામાકુરા ઉપર હુકમનામું બજાવવા આવ્યો હતો, અને ત્યારપછી મંદિરમાં પણ આવ્યો હતો, તેણેજ ખુન કરેલું હોવું જોઈએ. તેનું નામ કાવાયાસિ છે.”

“કાવાયાસિ કોણ? તે સામાટે ખુન કરે?”

“તે હું હજી સુધી નક્કી કરી શક્યો નથી, છતાં ઇચ્છીઓને જે ધન મળવાનું હતું તે મેળવવા માટેજ ધણો ભાગ આ ખુન થયું છે. મહેં જે કાંઈ જાણ્યું છે તે આપને જણાવું છું.”

આ પ્રમાણે કહી કાવાયાસિ સંબંધી ઓકુંએ વહીવ નિશ્ચિતા પાસેથી અને કોમાની મા પાસેથી જે કાંઈ સાંભળ્યું હતું તે સંપૂર્ણ કહી સંભળાવી કહ્યું કે: “આ ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે કાવાયાસી કોઇ ખાસ હેતુથીજ સાનોમાં આવ્યો હતો, અને તેથીજ તેણે કોમાને મોળવી હુકમનામું લીધું હતું.”

“હા. મને પણ એમજ લાગે છે.”

“તેને અછોડે પણ એક લાલ-ચિત્તો હતો.”

આ સમયે સંભળતાંજ ઇડા અને સોઇ જનનેએ ચમકાવે ઓકું તરફ જોયું. તેણે કહ્યું: “કાવાયાસિ સંબંધી આટલુંજ જાણવામાં આવ્યું છે. ત્યારપછી તેનો પતો નથી, અને તેનો પતો નહિ લાગતો હોવાથી મહેં

લાલ-ત્રિમૂર્તિ નામની સ્ટીમરની તપાસ કરવા માંડી છે.”

“ કાવાયાસિ સાથે જો સ્ટીમરને શું સંબંધ છે ? ”

“ જો કાવાયાસિને અછોડે એક લાલ-ત્રિમૂર્તિ હતી, અને તેજ મંદિરમાં પડી ગઈ હોવી જોઈએ, કારણ કે તેમ ન હોય તો તે મંદિરમાં ક્યાંથી આવે. જો ઉપરથી એમ સ્પષ્ટ જણાય છે કે જેન કાવાયાસિ ઇચ્છીએ તો ખુન કરી આપની મોટરમાં બેસી કાપાની સાથે નહાસી ગયો છે. રસ્તામાં મોટર ભાંગી જવાથી બંને જણ પગપાળા મિટા બંદર ગયા હતા, તેના ચોક્કસ ખબર મળ્યા છે. હાલમાં તેઓ ત્યાં નથી. તેજ રાત્રે લાલ-ત્રિમૂર્તિ નામની સ્ટીમર બંદર છોડી ગઈ હતી, માટે તેઓ તેમાં જ ગયા છે. ”

“ નહીં. તેમ ન હોય તો પછી ક્યાં ગય ? ” લોહએ પોતાનો મત દર્શાવ્યો.

જોડે બોલ્યો: “ જુદાં હજી તે સ્ટીમરનો પતો લાગ્યો નથી, પણ જલદીથી લાગશે. વળી એવી પણ ખબર મળી છે કે જો સ્ટીમર દરેક બંદરોમાં બટકે છે, અને કોઈ પણ એક સ્થળે વધારે વખત રહેતી નથી. ”

હટા બોલ્યો: “ પણ એમાં કંઈ લાવવા જેવું શું છે ? સ્ટીમરો તો ફરતી જ રહે. ”

જોડે: “ હા. ખરી વાત છે, પણ કંઈ લાવવાનું એક મનમૂત કારણ છે, અને તે એ જ છે કે જો સ્ટીમર જે જે બંદરમાં ગય છે તે તે બંદરમાં તે દિવસે એક મોટી ચોરી થાય છે. આ પ્રમાણે એક વર્ષથી ચાલે છે. ”

લોહ બોલી: “ તેમ હોય તો જે ચોરીઓ સંબંધી આપણે અત્યાર સુધી કંઈ કરી શક્યા નથી, તે પણ આ સ્ટીમરના માધ્યમોનું કરે છે. ”

“ હજી કંઈ પણ ચોક્કસ કદી શકતો નથી, પણ આ કાવાયાસી ક્યાં બંદરમાં ક્યાં મોટો વેપારી વસે છે તેની શોધ જ ક્યાં કરતો હતો, એમ માલુમ પડ્યું છે. ”

આ સાંભળી હટાએ ધીમે રહીને થરથરતે સ્વરે કહ્યું: “ ત્યારે શું તમે એમ ધારો છો કે બધા ચોરોની ટોળા સાથે કાપાને કંઈ સંબંધ છે ? ”

“ કાઉન્ટ સાહેબ ! અને હજી સુધી જો સંબંધી કંઈ વકી કરી શક્યા

નથી. ત્યારપછી ઝોકુએ લોધ તરફ ફરીને: “હવે બીજી કાંધ ખખર પડશે તો આવીને કહી જઈશ. હમણાં તો જાઉં છું.” એમ બોલી બન્નેને અભિવાદન કરી ત્યાંથી ચાલવા માંડ્યું.

ઇટા પણ ઉઠ્યો. લોધ બોલી: “હજી એક દિવસ આવશે.”

ઇટાએ કહ્યું: “પણ ઝોકુ ગંભીર લૂલ કરે છે.”

લોધ ધીમે ધીમે બોલી: “કદાચ હશે, પણ કાયા મ્હને કહી ગઇ છે—”

ઇટાએ માર્યું ઉચું કરી પૂછ્યું: “શું કહી ગઇ છે?”

કહી ગઇ છે કે: “હજી તે દિવસ આવશે.” એટલું બોલી લોધએ

મસ્તક નમાવી ઇટાને અભિવાદન કર્યું; તેથી ઇટા ચરમાઇને તેને વધારે કાંઈ પૂછી શક્યો નહિ. ત્યાંથી વિદાય થવાની રમ્મ લીધી.

ભાગ ૨ નો.

પ્રકરણ ૧ લું.

પ્રત્યાગમન.

✧✧✧✧
✧ પુ ✧ ન થવાને આજ કાલ કરતાં હ માસ થઇ ગયા. એ હ માસમાં
✧✧✧✧ કાઉન્ટ ઇટા એકે વખત દેશમાં—સાનોમાં—આવ્યા નથી. કેટલાંક
કારણોને લીધે દેશમાં પાછા ફરવાની તેમને ઇચ્છા થઇ નહોતી.

નાનકડું સાનોનમર પહેલાંના જેવુંજ છે. અભાગિની ઇચ્છીઓની વાત
વણાખરા બૂલી ગયા છે. કાયા સંબંધી પણ હવે વાતો ચતી નથી. ચર-
આતમાં તો બધાએ તેની પેટ ભરીને—જેમ શાવતું તેમ વાતો કરી લીધી,
પણ હવે તો સંસારમાં હમેશાં જેમ ચતું આવ્યું. તેમ કોઇ તેને સંભારતું
પણ નથી ! સખળા એમજ જાણે છે કે. ઇચ્છાને લીધે કાયાએ ઇચ્છીઓનું
પુન કર્યું છે; તેને પોલીસ પકડી શકતા નહિ હોવાથી હવે જ્યારે જ્યારે

એ ખુબી વાત નીકળે છે ત્યારે ત્યારે લોકો પોલીસ ઉપર આજો વધવે છે !

કાર્ટ-ઇટોની આગાથી ઇચીઓની ઘેર ઉપર પથ્થરની કબર કરવામાં આવી છે, પણ તેની કોઇ સંભાળ રાખનાર હતું નહિ, તેથી તેની ચારે તરફ ઘાસ ઉગી નીકળ્યું છે. જરૂર અને વરસાદથી તે કાળી પડી ગઇ છે. ખીજી કબરો મરનારના સ્નેહી સંજોગોએ જેમ સંભાળ રાખે છે, તેની ઉપર દરરોજ સુવાસિત ફુલ ચઢાવી તેની પૂજા કરે છે, તેમ ઇચીઓની કબરને કોઇ કરતું નહિ. અમાજિની ઇચીઓનું આ સંસારમાં કોઇ છે નહિ અને હતું પણ નહિ, તો પછી એની કબર કેમ સચવાય ?

કામાકુરાએ પોતાના કુટુંબને ટાકિયોથી સાનો આવડ્યું હતું, અને તે પહેલાંની માફક સુખ એનમાં દિવસ નિર્જનન કરતો હતો, છતાં પણ આ-પણાં ટાકીમા કહેતાં કે : “ અંદરખાનેથી તેને જલ્દી દુઃખ છે, પણ તેની સ્ત્રી તે કોઇ પણ રીતે જાણવા દેતી નથી. ”

“ ટાકીને ખીજીઓની નિંદા અને કુલ્લી કરવાનો હમણાં સારો પ્રસંગ મળતો નથી ! સાનોનાં હાલમાં એવું કંઇ જન્યું નથી, કે જેની ઉપર તે પિછપેપણુ કરે. નિંદા અને કુલ્લી વગર તો ટાકીનું પેટ ચડે છે ! પણ તેની સાનો-નિવાસીઓ દરકાર રાખતાં નથી. ”

ટાકી પહેલાં તો કામાની ઉપર આજો વર્ષાવતાં હતાં, પણ હવે તો તેમણે તેનું ઉપરાણું લેવા માંડ્યું છે. કોઇ તેને દૂષીત કહે કે દુરવતન તે તેની સાથે લડી પડે છે—તેને મારવા દોડે છે, અને કહે છે કે : “ હું બધી ખબર રાખું છું. હું જાણું છું કે તેણે ખુન કર્યું નથી. ”

જે કોઇ તેમને ત્યાં ચાહ પીવા આવતું તેને તેઓ એ વાત ખાસ કરીને સમજાવતાં, પરંતુ જો કે કોઇ પણ તેમને મોઢાંમોઢ ના પાડતું નહિ છતાં તેમની વાત ઉપર વિશ્વાસ પણ રાખતું નહિ. સુધળા એમજ માનતા હતા કે, કામાએજ ખુન કર્યું છે, નહિ તો તે નહાસે શા માટે ?

કામા સંજોગો કોઇ પણ માણસ વાતચીત કરવાને રાજી નહિ હોવાથી ટાકી મનમાં ને મનમાં જલ્દી ગુસ્સે થતાં, પણ શું કરે ! તેમનો કંઇ ઉપાય નહોતો. તેઓ જુલે ચુકે એમના માફક પાસે તેની વાત કહતાં, તો તે દુરવ

ચાહ જોમની તેમ રહેવા છઠ્ઠ ચાલવા માંડ્યું !

આથી કરીને તેઓ આજે પોતાની દાસીને મોટે કાકિન્ડ ધડોના આ-
બાના સમાચાર સાંભળીને બહુ રાજી થયાં. આજે તેઓ એક વખત પણ
કાયા સંબંધી વાતચીત કરી શકશે, તેના વિચાર ચર્તાજ તેમને બહુજ સં-
તોષ થયો, તેથી તેઓ ઉત્સાહ ભરે બોલી ઉઠ્યાં. “ અરે, ક્યારે આવ્યા ?
કેમ છે ? એમણે કંઈ કહ્યું છે ? ”

દાસીએ ઉત્તર દીધો : “ કાલે રાત્રે આવ્યા છે. શરીર પહેલાંના જેવું
નથી, અર્ધુ થઈ ગયું છે. કહેતા હતા કે ઘેર આવવાથી તેઓ બહુ ખુશ થયા
છે, અને અહિંના ખખર અન્તર પૂછ્યા છે.”

જુદાએ વળી ઉત્સાહભરે કહ્યું : “ વારૂં, વારૂં, ખખર અન્તર પૂછ્યા
છે કેમ ? હું આજે જ તેમને નિમંત્રણ મોકલું છું. તું હમણાં ને હમણાં
જ મહારી ચીઠ્ઠી કાકિન્ડ સાહેબને આપી આવ.”

દાસી જતી હતી, પરંતુ જુદાએ તેને પાછી બોલાવી : “ અરે, પણ
તેં એકે તો બરાબર શણગારી નથી.”

“ હમણાંજ શણગારૂં છું. ” બોલી દાસી થોડે દૂર ગઈ ન ગઈ એટ-
લામાંજ જુદાએ તેને પાછી બોલાવીને કહ્યું : “ આજે આખું ઘર સારી રીતે
શણગારવાનું છે હોં કે. ”

“ વારૂં. ” કહી દાસીએ ચાલવા માંડ્યું. વળી જુદાએ તેને પાછી
બોલાવી. આ પ્રમાણે પાંચ સાત વખત થયું એટલે દાસી ગુસ્સે થઈ ગઈ.
પરંતુ એક સખ્ત પણ બોલી શકી નહિ. છેવટે ડોસી પાસેથી ધરના અંદ-
રના ભાગમાં ચાલ્યા જઈ તેણે તેમનું આઘ આદ કરવા માંડ્યું !

જુદા ડોસી બધાની કુચલી કરે છે, પરંતુ તેની ચેરહાનરીમાં તેની
પોતાની જ દાસી તેને શું કહે છે તે તે બાજુથી નથી !

દાસીને ચીઠ્ઠી લઈ કાકિન્ડ સાહેબને ઘેર જતી જોઈને ડોસીએ તેને
બોલાવી શીખામણ દેવા માંડી : “ જોજે, ત્યાં નોકરો સાથે કોઈ ચાડીચુમલી
કે નિંદા કુચલી કરીશ નહિ. મહેને નિંદા અને કુચલી પસંદ નથી ! ભગવાને
આપણને કાન બે આપ્યા છે, પણ મોઢું તો એકજ આપ્યું છે, માટે

આપણે જેટલું સાંભળીએ તેના કરતાં અર્ધુ બોધવું જોઈએ.”

અનુભવી ડોસીનો અનુભવસિદ્ધ દિતોપદેશ સાંભળી મહા મહેનતે હસવું દબાવી રાખી દસીએ કાકિન્ટ ઇટાના મહેલ તરફ ચાલવા માંડ્યું !

કાકિન્ટ ઇટાનો મહેલ સાનો નમરની બહાર એક ન્હાના પહાડ ઉપર વિસ્તૃત ઉદ્યાનની વચ્ચેવચ્ચ આવેલો છે. જાપાનના દરેક સામુરાઈ સરદારના આવા મહેલો જાપાનમાં સર્વે જોવાયા છે.

સામુરાઈ એ આપણા પ્રાચીન ક્ષત્રિય જાતિની પેઠે, જાપાનની સર્વ પ્રધાન જાતિ માનનીય ચોક્કા જાતિ છે. થોડા વર્ષ ઉપરજ આ સામુરાઈ સરદારો ન્હાના ન્હાના રાજા હતા. નવીન જાપાન સ્વપાતી વખતે એમની સાથે અનેક યુદ્ધ અને રાષ્ટ્ર વિપ્લવ થયા છે, પરંતુ તે પછી સમ્રાટ મિકાડો સર્વ પ્રધાન થયા છે. હાલમાં સામુરાઈ સરદારો ફક્ત જમીનદારો છે. કાકિન્ટ ઇટા પણ તેમાંનો એક છે.

મકરણુ ૨ જી.

ડોસીના નવીન સમાચાર.

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

જુ

દાનો નિમંત્રણ પત્ર મળ્યા પછી ઇટાએ પહેલા તો તે ન સ્વીકારવાનો-ડોસીને મળવા ન જવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ તે લાંબો વખત ટક્યો નહિ: “ જો હજી પણ કોઈ જાતની ખમર મળવાનું ઠેકાણું હોય તો તે ડોસીજ છે. તે ન જાણતાં હોય એવું સાનોમાં કંઈ હોયજ નહિ. તેમના જેવું સર્વ પ્રકારની ખમરો આપનાઈ જીવતું જામતું વર્તમાનપત્ર બીજું કયું હોય ? અને ક્યાં મળે ? માટે એકવાર ડોસીને મળવું તો ખઈજ !”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી દસીને ચોખ્ખા કિતર આપી વિદાય કરી, અને તેજ દિવસે સંખ્યા પહેલાં તેમણે ડોસીના નાનકડા પરમાં મુલાકાત આપી. ફક્ત એ તેમનો સત્કાર કરવા માટે આજે ખાસ મોકલવાયું કરી હતી. એક સારો માલીયો પાચરી દીધો હતો. ધરને કુલથી કાચુમારી દીધું હતું. બહા-

રના બામમાંથી કેટલાક પુષ્પ ગુચ્છો ધરમાં ટાંગી દેવામાં આવ્યા હતા, સૌથી ડોસીનું નાનકડું ધર આજે બહુજ સુંદર દેખાતું હતું. જાપાનીસેને સૌંદર્ય બહુ વહાલું હોય છે. તેમનાં દરેક કાચો સુંદર હોય છે !

ધરને સજ્જમામાં પછી ડોસીને વિચાર થયો કે; કાર્ડિન્ટ સાહેબના સત્કાર માટે એકાદ ગુણિકા લાવવી કે નહિ ? પણ એ રાંડોને હું બે આપિ જોઈ શકતી નથી ! હસતી વખતે એમના હાંત દેખાય છે, અને એને લાજના કે શરમનું તો નામજ નહિ ! કોઈ પુરુષ આવ્યો કે તેની છેક પાસેજ બેસે ! હવે જો કાર્ડિન્ટ આવે અને એ એની પાસે બેસી રહે તો મ્હારાથી વાત થાય નહિ, અને વળી એ પેન (જાપાની ચલણી નાણું) આપવા પડે તે શુદ્ધ નિમત્રણ આપ્યું, અને ગુણિકા ન બોલાવીએ તે પણ ખોટું. પણ કંઈ નહિ આજે કાર્ડિન્ટ સાહેબ કાંઈ મ્હારા નિમત્રણ માટેજ આવતા નથી. પણ મ્હારી પાસેથી કાંઈ ખમર અન્તર મેળવવા આવે છે, માટે જો ગુણિકા હશે તો અમારાથી વાત ચીત નહિ થાય. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી જહાંએ ગુણિકા બોલાવવાનું માંડી વાળ્યું, પરંતુ કાર્ડિન્ટ સાહેબ આવ્યા ત્યારે તેને માટે એમને કશા મામલો પડી શું કરે ? દેશનો રિવાજ, એટલે આલે નહિ !

કાર્ડિન્ટ હસીને બોલ્યા : “ તમે પોતે એક વખત ગુણિકાજ હતાં ને ! આજે તેની જરૂર નહોતી. ”

ખરેખર જહાં એક વખત ગુણિકા હતી, તેથી જહાંએ હસીને કહ્યું : “ પણ તે તો ઘણા વર્ષોની વાત. ” જાપાનમાં ગુણિકા ચવામાં અપમાન નથી એટલુંજ નહિ પણ એમાં બહુ ઝીરવ મનાય છે ! મ્હોટા મ્હોટા ધરની સ્ત્રીઓએ પણ પોતાની યુવાવસ્થામાં ગુણિકા તરીકે કામ કરેલું હોય છે !

છટાએ ચાહ પીતાં પીતાં પૂછ્યું : “ ત્યારે ડોસીમા ! અહિંની સ્ત્રી ખમર છે ? ”

ડોસીએ જવાબ દીધો : “ પહેલાં તમારી વાત કહો. ચહેરા તો તદ્દન ફીકા પડી ગયો છે ! ”

“ મ્હારી પાસે એવી કઈ વાત સાંભળવી છે ? ”

“ સાંભળ્યા પ્રમાણે તમે ક્યાને શોધવા ગયા હતા, તો કહો કે એને ક્યાં ક્યાં શોધી ? ”

“ ટોફીયો અને નામાસાકીમાં. ”

“ કાંઈ પતો મળ્યો ? ”

“ ના. કાંઈજ નહિ. ”

“ ઠીક. એ પણ એક જોતાં ઠીક થયું. તમે સામુરાઇ સરદાર છો. તમે કદિ તેને પરણી શકોજ નહિ. ”

“ કેમ નહિ ? તે નિર્દોષ છે. તમે જ કહો છો કે તે નિર્દોષ છે. ”

“ હા. કહું છું ને હજી પણ કહીશ. સાનોના જ્યાં માથુસને કહું છું, પરંતુ તેનામાં એવું તે શું છે કે આવી સ્થિતિમાં પણ તમારા જેવા સામુરાઇ સરદાર તેને પરણવા યાદે છે ? તમે પરણશો તો ભોકો શું કહેશે ? ”

“ ભોકોને જે કાંઈ કહેવું હોય તે કહે. મહેને તેની દરકાર નથી. ”

“ તે કું જાણું છું. અમારા આમરા સરદાર-તમારા પિતા-પણ એવાજ હતા. ”

“ વાઈ. પણ ડોસીમા ! હવે અહિંના જાણવાળેમ વર્તમાન કહી દો. ”

“ મ્હારે શા માટે બીજાની ખબર રાખવી જોઈએ. તમે જાણો તો છોજ કે હું એવી નકામી પંચાત કરતી નથી. ”

છટાએ હસીને કહ્યું : “ જાણું છું, જાણું છું. ડોસીમા ! પણ કામાકુરાની શી ખબર છે ? ”

“ સપળાં અહિં આવ્યાં છે. હતાં તેવાંજ છે, પણ એની બીનું યુદ્ધ પહેલાં કરતાં જરા વધારે ઉદાસ છે. ”

“ એ તો એની બીની વાત કરી, પણ કામાકુરાને પોતાને કેમ છે ? ”

“ બહુજ સારું છે. હમણાં તો તેને એક નવો મિત્ર મળ્યો છે. ”

“ તે વળી કેણુ ? ”

“ એનું નામ હિયાસી છે. ”

છટા આશ્ચર્ય પામીને બોલી ઉઠ્યો ; “ હિયાસી ! એ નામ મ્હેં સાંભળ્યું છે. હા. હા. યાદ આવ્યું. એને પચિસોના રૂપિયા મળ્યા છે. ”

“ હા, ઇન્ચીએ જીવતી હોત તો તેને મળત.”

“ તે ક્યાં રહે છે ? ”

“ કામાકુરાના ઘર પાસે મોટા બાગવાળા ઘરમાં પણ ત્યાં તો જૂત છે. કોઈ ટકવુંજ નથી ! ”

“ ડોસી ! તમે તો દરેક ઘરમાં જૂતજ દેખો છો ! ”

“ પણ એ ઘરમાં તો છેજ. ઘણાંએ જયું છે. ”

“ તમે પોતે જોયું છે ? ”

“ ના. હું ત્યાં ગયું નથી. હીવાસી કોઈને મળતો નથી, અને ઘરની બહાર નીકળતો પણ નથી. ”

“ ઘરમાં તે એકસોજ રહે છે ? ”

“ ના સાંભળ્યા પ્રમાણે તેને એક છોકરી છે. તેનો સ્વભાવ બહુજ ખરાબ છે. તે પણ ઘરની બહાર નીકળતી નથી. ”

“ આ બધું તેના નોકરો પાસેથી સાંભળ્યું લાગે છે. ”

“ ના તેને ત્યાં તથુજ નોકર છે; એક પુરુષ, તેની સ્ત્રી અને તેનો છોકરો. એવા કબુલ માણસને જ બગવાન પૈસો આપે છે. એ પૈસા એની પાછળ ખપ લાગરો. ”

“ ત્યારે એને ને કામાકુરાને બહુ સારું છે કેમ ? ”

“ અરે ! એ બન્ને તો જીવનન છે. સાંભળી શ્યો. આ બધી મ્હારી સાંભળેલી વાત છે. તમે જાણો છો કે હું કદિ પણ બીજાની પંચાતમાં પડતી નથી. હું બધી ને મ્હારી દુકાન બધી. મ્હારું કામ બધું. ”

“ અહિં આવ્યા પહેલાં તેમને કાંઈ ઝોળખાણ પીછાન હતું ! ”

“ તે તો કોણ જાણે ? પણ હમણાં તો ચોરની મારફત છની છુપી બહુ ચલાવે છે. જાણે એ બન્ને ચોરજ ન હોય ! ”

છટાએ હસીને કહ્યું : “ ડોસીમા ! તમે તો કોઈની નિંદાજ કરતા નથી હો ! ”

“ ખરી વાત છે. મને પરનિંદા પસંદજ નથી. વખત આવે જોશ્યા વિના ચાલતું નથી; પણ હું કોઈની નિંદા તો કરતી નથી જ ! ”

છટા ઉઠતો હતો, તેને બેસાડી રહ્યાં કહ્યું: “ પશુ એક અદ્ભુત જનાવ બન્યો છે. ”

છટાએ પૂછ્યું: “ શું બન્યું છે ? ”

“ તમે ઇચ્છિઓની ધોર ઉપર કગર ચણાવી હતી; તેની કોઇ સંભાળ રાખનાર નહિ હોવાથી ઉપર ઘાસ ઉગી નીકળ્યું હતું. ”

“ પણ મહેં મહારા માણસોને તેની જરાબર દેખરેખ રાખવા માટે હુકમ કર્યો હતો. ”

“ તેમ હોય તો તેમણે તમારા હુકમ માન્યો નથી. ”

“ હું આજે જ તેની તપાસ કરીશ. ”

“ હવે તેની જરૂર નથી. બે માસથી કોઇએ તે બાર ઉંચકી લીધી છે. કમ દરરોજ સાફ ઘાસ છે, અને તેની ઉપર કુલ ચડે છે. ”

“ એ બધું કોણ કરે છે ? ”

“ બીજાં કોણ કરે ? સૂત-ઇચ્છિઓ પોતેજ. ઘણા કોડોએ આખી રાત પહેરો રાખ્યો છે, પણ કોણ કુલ ચડાવી જાય છે તે જણાયું નથી. ”

છટા આ સાંભળી બહુ આશ્ચર્ય પામ્યો અને બોલ્યો: “ એ આશ્ચર્ય-કારક ખરું, એમાં શંકા નથી. ”

રહા બેસી: “ અરે ! આશ્ચર્યકારકજ નહિ પણ અદ્ભુત-અદ્ભુત જનાવ ! ”

“ હું આજે જે જાપાની તપાસ કરીશ. ”

“ એમાંથી કંઇ જણાવાનું નથી. ઇચ્છિઓ પોતેજ આવે છે. ”

છટા કમ જોવાને એટલો જવો બમ્મ થઇ ગયો હતો કે, તે હવે ડોસીના ધરમાં એક ક્ષણ પણ રોકાઇ શક્યો નહિ. તે એકદમ ત્યાંથી વિદાય થઇ ગયો.

પ્રકરણ ૩ બું.

સાનોમાં નવું માણસ.

હું ઠાએ કલરથાનમાં આવીને જોયું તો ખરેખર ઇશિઓની કબ કુલથી ચાલુમારી હોય એમ જણાયું. તેના આશ્વર્સનો પાર રહ્યો નહિ. આ પ્રમાણે દરેક કોણ કરે છે તે જણવાને તે અધીરો થઈ ગયો, અને તેની તપાસ કરવાને તે બહિર તરફ વળતો હતો એટલામાં એક માણસ નીચું ધાલી પોતાની તરફ આવતો તેની નજરે પડ્યો.

પાસે આવતાં તે માણસે ઇટાની સહામે જોયું, કાણુખર ઇટાના ચક્ષુઓ-એ પણ તેના ચક્ષુઓને મળી લીધું, પણ તે પોતે કંઈપણ ન યોચતા પાસે થઈને ધીમે ધીમે ચાલ્યો ગયો.

એકએક ઇટાનાં મનમાં તેણે આ માણસને કોઈ ટેકણે જોયો હોય એવું થઈ આવ્યું. તે સાનો નિવાસી તો નહોતો એ તો પહેલેથીજ જણાઈ ગયું હતું. કેમકે ત્યાંનાં જ્યાં માણસોને તે પોતે ઝોળખતો હતો, અને તે પોતે ન ઝોળખતો હોય તો પણ જ્યાં તો તેને ઝોળખતાજ હતા, જો એ માણસ સાનોવાસી હોત તો જરૂર તેને પોતાનો જમીનદાર જણી સલામ કરત, પણ તેમ ન કર્યું તેથી તે કોઈ બહારનો નવો માણસ છે, અને તેને ઝોળખતો નથી, એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યું, આટલું છતાં પણ ઇટાએ તેને કોઈ ટેકણે જોયો હતો, પણ ક્યાં જોયો હતો તે તેને યાદ આવ્યું નહિ તેથી તેનો વિચાર કરતાં કરતાં તેણે પોતાના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

એકએક વીજળીના ઝમકારાની પેઠે તેના હૃદયમાં એક વાત સ્ફુરી, આવી: “હા ! યાદ આવ્યું, આ માણસને તેણે ઇશિઓનું ખૂન થયું તે દિવસે

મંદિરમાં દોડો હતો. નક્કી આ તેજ માણસ છે. ”

“ તે દિવસે એજ માણસ કામાકુરા ઉપરનું કુકમનાસુ બજારવા આવ્યો હતો, એજ-એજ કાવાયાસિ. કામાની પાસે ઇચિઓને મળનારા ધનની વાત સાંભળી અહિં આવી તેવું ખુન કરી ગયો હતો. ખુન કરી મ્હારી માડીમાં કાવા સાથે ન્હાસી ગયો હતો, અને હમણાં એજ માણસ દિવાસી નામ પારણુ કરી ઇચિઓના પૈસા મેળવી અહિંજ રહે છે. અહાહા ! કેવું બયાનક ! ”

છટો એ માણસ સંજથી જેમ જેમ વધારે વિચાર કરવા લાગ્યો, તેમ તેમ એની ખાતરી થતી ગઈ કે તેની ભુલ થતી નથી. એ માણસ નક્કી કાવાયાસિજ છે. નક્કી આ તેજ માણસ છે કે જેને તેણે ખુન થયું તે રાત્રે મંદિરમાં જોયો હતો.

હવે આ સંજથી શું કરવું તે છટો પહેલાં તો નક્કી કરી શક્યો નહિ. છેવટે એ સંજથી વધારે-ખાસ-ખબર મેળવવા માટે કામાકુરાને મળવા ગયો; અને ત્યાંથી આવીને ઝોકુને ખબર આપવાનો વિચાર કર્યો.

કામાકુરાએ અતિશય આદર સત્કારથી તેને બેસાડ્યો અને ત્યાર પછી વિનયથી પૂછ્યું; “ કેમ પત્તો લાગ્યો ? ”

“ ના. લાગ્યો તો નથીજ, પણ લાગશે તો પણ તમને જણાવવાનો નથી. ”

“ કાઉન્ટ સાહેબ ! હું કાવાને બહુ ખું- એ નિર્દોષ સિદ્ધ થશે તો હું બહુ ખુશી થઈશ, છતાં પણ તે દૂષીત છે. એજ ખુની છે. એમાં તો કોઈ શંકાજ નથી. ”

“ એ બાબતમાં આપણે બંને કદી પણ મળતા થવાનાજ નથી, છતાં તપાસ કરતાં મહેં જે કોઈ જાણ્યું છે, અને ઝોકુએ પણ જે કોઈ જાણ્યું છે, એ ઉપરથી એમ ચોક્કસ છે કે એણે ખુન કર્યું નથી. જે માણસ તમારી પાસે આવ્યો છે તેણેજ ખુન કર્યું. ”

“ ઝોકુએ શું જાણ્યું છે તે કહેશો ? ”

કાવાયાસિ સંજથી ઝોકુએ જે જે કોઈ શોધી કાઢ્યું હતું તે આ વખતે છટોએ કામાકુરાને કહ્યું, એટલુંજ નહિ પણ લાલચિમ્તિ નામની સ્ત્રીમર

અને ચોરીઓ સંખ્યામાં પણ જોકોએ જે કાંઈ કહ્યું હતું તે બધું કહી દીધું.

એ બધું સાંભળ્યા પછી કામાકુરાએ જરા મ્હેં મલકાવી કહ્યું: “ એ બધી જોકોની બકાસી છે. આપણા દેશની પોલીસમાં કાંઈ છેજ નહિ ! બધા ઠીકાઠીકજ છે. ”

“ તેમ છતાં પણ એ કાવાયાસિ ચોર કે લુટારો ન હોય તો પણ ઇન્સિ-
ઓનો ખુની તો છેજ એમાં કાંઈ શંકા નથી. ”

“ અને ધારો કે તેમ હોય તો પણ શું થઈ ગયું ? કામાની પેટે તે પણ શુભ થઈ ગયો છે. કાયા કે કાવાયાસિ એમાંથી એકનો પતો પોલીસ મેળવી શકતી નથી. ”

“ પોલીસ નહિ મેળવી શકી હોય પણ મ્હેં તો મેળવ્યો છે. ”

કામાકુરાએ આશ્ચર્ય પામતાં ઇરાના મ્હેં સ્હાસુ જોઈને કહ્યું: “ કેવી રીતે ? તે ક્યાં છે તે આપ જણો છો ? ”

“ હા-હા-જાણું છું. ”

“ ક્યાં છે ? ”

“ આ સાનોમાં-આ ધરમાંજ. ”

“ આ ધરમાં ? આ ધરમાં તો દિવાસી આવીને રહ્યો છે. તે તો બહુ સારો માણસ છે. મ્હારો ખાસ મિત્ર છે. એનેજ સપથું ધન મળ્યું છે. ”

“ તે હું જાણું છું. એ બધું છતાં પણ એજ કાવાયાસિ છે. ”

“ આપ બૂલો છો. ”

“ હું બૂલતો નથી. કાવાયાસિ દિવાસી થઈને ઇન્સિઓના પૈસા પચાવી બેઠો છે. એ પૈસા માટેજ તેણે ઇન્સિઓનું ખુન કર્યું છે. ”

કામાકુરા બહુજ આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. થોડીવાર સુધી તો તે એક સમજે પણ બોલ્યો નહિ. ત્યાર પછી થોડીવાર વિચાર કરી ધીરે ધીરે બોલ્યો:

“ કાઉન્ટ સાહેબ, આપ કહેલો તેમજ હોવું જોઈએ. અને પણ એમ થયું હતું કે મ્હેં એને પહેલાં કોઈ ટેકલે જોયો છે. હવે વિચાર કરતાં એમ લાગે છે કે એજ માણસ મ્હારી ઉપર કુકમનાયું જાળવવા આવ્યો હતો. ”

“ આપે તો તેને ધણી વખત જોયો છે, તેથી તુરતજ જોળખી કાઢ્યો હોત ! ”

“ એ વાત ખરી, પરંતુ હુકમનામું જોઈને મ્હાફે માથું તલન કરી મથું હતું. મ્હેં તે દિવસે જોના મ્હોં સહામું પશુ બરાબર જોયું નથી, પશુ હવે એમ લાગે છે કે તે આજ માણસ છે. ”

“ તેમ હોય તો જોજ કાવાયાસિ. ”

“ તે હું ખાતી પૂર્વક કહી ચકતો નથી. તે દિવસે મ્હેં જોને બરાબર જોયો નથી, પશુ એક કામ કરીએ, જેથી આપણા બન્નેનો સંદેહ દૂર થાય. ”

“ શું ? કહો જોઈએ. ”

“ કોમાના ધરમાં કાવાયાસિ ધણી દિવસ રહ્યો છે. જો જોજ કાવાયાસિ હશે તો કોમાની મા તેને એકદમ જોળખી કાઢશે. ”

“ હા-હા-હા, ઠીક કશું. હું કાલેજ જોને અહિં આણીશ. ”

“ જો મ્હાફે કશું માનો તો હમણાં આ વાત કોઈને કહેશો નહિ. જો કોમાની મા તેને કાવાયાસિ તરીકે જોળખી કાઢશે તો પછી આપણે જેમ ચોખ્ખા લાગશે તેમ કરીશું. ”

“ ઠીક છે. ” કહી ઇંટો વિદાય લઈ ગયો. પહેલાં તો તેણે ઝોકુને જોલાવવાનો નિશ્ચય કર્યો, પરંતુ ઝોકુ લાલ ત્રિશૂલિ-સ્ટીમરની શોધમાં બંદરે બંદર રખડે છે, તેથી આ વખતે તે ક્યાં હશે, તેની તેને ખબર નહોતી.

“ કોમાને જોલાવી મંગાવીશું તો પશુ ચાલશે. જો આજ કાવાયાસિ હશે તો તે પશુ જલદી જોળખી કાઢશે, પરંતુ હાલમાં તે પશુ ટોકિઓમાં નથી. વહીવટી નોકરી અમા પછી ઝોકુએ તેને છુપી પોલીસમાં રખાવી દીધો છે, અને હમણાં તે તેની સાથેજ છે. ”

ખીજે દિવસે સહવારેજ ઇંટો ટોકિઓ ગયો; અને ઝોકુને ઘેર ચીઠ્ઠી લખી મુકી વળતી ગાડીમાં કોમાની માને તેડી સાનો આવ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું.

મહોદાં મહોદાં.

ટાએ કોમાની માને આ સંબંધી કેટલીક વાત કહી હતી, પણ પુરેપુરી બધી હકીકત કહી નહોતી. તેણે તેને ફક્ત એટલું જ કહ્યું હતું, કે: “કાવાયાસિનું મ્હારે ખાસ કામ છે. એ માણસ અહિં દિયાસી નામ ધારણ કરી રહેલો છે, પણ મને વહેમ છે કે એ દિયાસી નહિ પણ કાવાયાસિજ છે, માટે તમે એને જોઇને એ કાવાયાસિ છે કે નહિ એટલું જ મને જણાવો એટલે બસ.”

પહેલાં તો ડોશીએ તેમ કરવાનું કમુલ કર્યું નહિ, પણ જ્યારે ઇટાએ બહુ બહુ કાલાવાલા કર્યા ત્યારે પિગળ્યા, અને દિયાસી પાસે જવાને સમ્મત થયા, દિયાસીને સહવાસના પહેરમાં પોતાના બામમાં ફરવાની ટેવ છે, તે કામાકુરા બાંધતો હતો; તેથી તે અને ઇટા કોમાની માને બામમાં રાખીને પાસેની ઝાડીમાં બસાઇ ગયાં.

ડોશીએ ઘોડીવાર ત્યાં રાહ જોઇ ન જોઇ એટલામાંજ દિયાસી ફરતો ફરતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. કોમાની માએ તેને અભિવાદન કર્યું, અને ત્યાર પછી અતિશય વિસ્મય પામતાં કહ્યું: “કાવાયાસિ મહાશય આપ અહિં છો ?”

ડોશીના આ શબ્દોથી તે માણસ બીલકુલ અચો નહિ. તેણે જુદા તરફ જોઇને કહ્યું: “તમારી ભુલ થાય છે. મ્હાર નામ દિયાસી છે.”

જુદા વિસ્મિતભાવે દિયાસીના મ્હોં સ્ક્રામું જોઇ રહી, ત્યાર પછી ધીરે ધીરે બોલી: “દિયાસી-દિયાસી-ના-ના. હું ભુલું નહિ. મ્હારી ભુલ થાય જ નહિ. તમે આટલા જ્યાં દિવસ મ્હારા ઘરમાં રહ્યા ને હવે ભુલ થાય ? કદિ નહિ. તમેજ કાવાયાસી છો.”

“ મહે' તો તમને કહિયુ જોવાનું નથી. જવ. તમે મહારા ખામમાં વગર રજાએ પ્રવેશ કર્યો છે, છતાં ચામમાં જવ. ”

“ કાવાયાસિ સાહેબ ! મહારી જુલ થતી નથી. તમે કોની આંખોમાં ધણ નાખવા માગો છો ? ”

“ હું કહું છું કે મહારે નામ કાવાયાસિ નથી તે નથી સાંભળતાં ? ”

“ પણ હું કહું છું કે તમે ચોતેજ કાવાયાસિ છો ? ”

“ તમે માંકા થઇ ગયા છો ? ”

“ કોણ ગાંડું ? કોમાની મા માંડી ? ના-ના-તમેજ માંકા થઇ ગયા છો. તમારેજ બેલું ઠેકણે નથી. ”

“ અહા-કેવી સુરીખત ! અહા ! તમે કેમ જુલ કરો છો તે સમજ્યો. એ પ્રમાણે થયા જુલ કરે છે. ”

“ જુલ એવું બોલશોજ નહિ. કોમાની મા જુલ કરેજ નહિ. ”

“ હું તો તમારે ઘેર કદિ પણ હતોજ નહિ, છતાં કોણ હતું તે જાણ્યું છે. ”

“ કોણ તે ! તે તમેજ ? ”

“ ના, તે હું નહિ પણ મહારો બાઇ. દેખાવમાં મહારા જોવાજ છે. થયા માણસો આ પ્રમાણે જુલ કરે છે. મહારા એ બાઇને માટે મહારે બહુ સહન કરવું પડ્યું છે. હમણાં હમણાંજ જરા છૂટ્યો છું. ”

આ જવાબથી રૂઢા જરા વિચારમાં પડી ગઇ. હવે શું બોલવું તે માંક તેને સૂઝ્યું નહિ. તેના મ્હોંમાંથી રૂઢા એટલાજ શબ્દો નીકળ્યા : “ તમારો બાઇ. તમારો બાઇ. તેમ હશે. પણ મ્હેરો તદ્દન મળતો આવે છે. ”

હિવાસીએ કહ્યું : “ તમે કેમ જુલ ખાધી તે હવે સમજ્યા ? તમારી જુલ હું પહેલેથીજ સમજી ચક્યો હતો. ”

“ પણ, એ તમારો બાઇ, તમારો બાઇજ થાય ? ”

“ હા, એ મહારો બાઇ છે. તેને માટે મહારે થઈ સહન કરવું પડ્યું છે. તે ન્હાનપણથીજ વંડી ગયો છે. તે ન કરે એવું કોઇ કાર્ય નથી. તેનામાં ક્યો દુર્ગુણ નથી તે હું કહી શકતો નથી. પાકો પ્રપચી-બદમાસ-હુઝ્યો-ચોર-ખીસાકાતડૈ-જુમારી-જવાજ કામમાં હુંડીયારે ! ! ! એ જવામાં એનો હાથ. ”

“ અને એવા માણસને મહેન્દ્ર મહારા ધરમાં રાખ્યો હતો ? ”

“ શું તે કાંઈ અનિષ્ટ કરી ગયો છે ? ”

“ ના, તેવું તો કાંઈ કર્યું નથી. ”

“ તેના એ દુર્ગુણોને લીધેજ અને જે ધન મળ્યું તેમાંથી તેને અરધો ભાગ મળ્યો નથી. તેને રાત્રી પાઈ પણ આપવામાં આવી નથી. મહેન્દ્ર પણ વખતથી એના સમાચાર સાંભળ્યા નથી. આજે તમારી પાસેથી એ કાવા-યાસિ નામે તમારા ધરમાં રહી ગયો છે એમ સાંભળું છું. તમે એને મહારો ભાઈ ધારવામાં શુભ કરી છે, તે હવે સમજ્યાને ? ”

“ હા, સમજી, મને મહારી શુભ માટે માફ કરશો. ”

“ ના, ના, એમાં માફ માંગવા જેવું કાંઈ છે જ નહિ. તમારી થેડે પણ શુભ કરે છે. તમે મહારા બાઈને શોધો છો ને ? નહીં એ કાંઈ પણ કરીજ ગયો હશે. ”

“ ના, તે મને કાંઈ તુકડાન કરી ગયો નથી, પણ પોલીસ તેની શોધમાં છે. ”

“ તે હું જાણું છું. એ કોઈ દિવસ જેલમાં જવાનોજ છે. આટલા દિવસ ગયો નથી એજ અને તો નવાઈ લાગે છે ! ”

“ આપનો ભાઈ ? ”

“ હા, ભાઈ, ભાઈ, એણે અમારા કુલને કલાંક લગાડ્યું છે. હવે માફ કરો. મારે કામ છે. ”

“ હું પણ જઈ છું. ”

એ પ્રમાણે કહી કોમાની મા જાગની બહાર નીકળી ગઈ, એટલે દિવાસીએ બોલવા માંડ્યું : “ આ અમારા માટે હજી મહારે ક્યાં સુધી દુઃખી થવું પડશે. તેને લીધે આટલો વખત વિદેશમાં ગાળ્યો. પાછળથી તેની બદ-માસી લોકો મહારે માથે ડસાવી દે એટલા માટેજ હું આ દેશનો ત્યાગ કરી ચાલ્યો ગયો હતો. હાથ ! મળતા ચહેરામાં કેટલું દુઃખ છે. અહિં પણ મહારી છેકરીને લાંબને એકાન્તમાં રહું છું. અહિં કોઈ નથી. આ ડોસીએ આવીને મને તે બદમાસ ધાર્યો હતો. અરે ! તેણેજ એને મોકલી હશે, પછી પોતે

આવશે એટલે એ કમખતને પૈસા આપી વિદાય કરવો પડશે. હે ભગવાન ! હજી મ્હારે આવું દુઃખ ક્યાં સુધી વેડવું પડશે ? ”

આટલું બોલી દિવાસી વિષ્ણુવદને બામની બીજી તરફ ચાલ્યો ગયો. તેના ગયા પછી ઇટા ને કામાકુરા ઝાડીમાંથી બહાર આવ્યા. ઇટાએ કહ્યું :
“ મ્હારી જુલુ થઈ જણાય છે. ”

કામાકુરાએ કહ્યું : “ મ્હારે પણ તેમજ છે. આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે એનો અને એના બાઈનો ચહેરો મળતો છે. ”

“ જરૂર, નહિ તો કામાની મા જુલુ કરેજ નહિ. ”

“ દિવાસી પોતાના બાઈને ધિક્કારતો જણાય છે. ”

“ એવા માણસ તો ધિક્કારનેજ પાત્ર છે. જરૂર એ કાવાયાસી જ ઇચ્છે એવું ખુન કરી ગયો છે. પરંતુ તેને પૈસા ન મળતાં તેના બાઈને મળ્યા છે. ”

“ તેને તેની પહેલેથી ખબર નહિ હોય. એણે જન્મે બાઈએને સરખું ધન મળશે એમ ધાર્યું હતું. અથવા તો જન્મેના ચહેરા મળતા છે તેથી તેણેજ દિવાસી થઈ બેસવાનો નિચાર કર્યો હતો. ”

“ તેમ પણ હોય, પણ એવા માણસ સાથે કાવાને શું સંબંધ હોય તે હું ધારી શકતો નથી. ”

“ મને પણ તેની સમજણ પડતી નથી. જો દિવાસી કાવા સંબંધી કંઈ જાણતો હોય તો તેને પૂછી જોઈએ. તે મ્હારી પાસે કંઈ વાત કહી શકતો નથી. ”

“ કંઈ જાણતો હોય તો પૂછી જોજો. ”

“ હીક છે. પ્રસન્ન આવે વાત. ”

કામાકુરા પોતાના ધર તરફ ચાલ્યો ગયો. ઇટા પણ વિચારમાં ને વિચારમાં બામમાં થઈને બજાર તરફ જતો હતો. એવામાં એકાએક તેની દૃષ્ટિ પાસેની ધાસવાળી જમીન તરફ ખેંચાઈ. તેણે ધાસમાં કંઈ અક્યક થતું જોયું, તેથી તે શું છે તે જોવા માટે નીચો વળ્યો !

તેને જોતાંજ તે જ્યારે આશ્ચર્ય પામી ચમકીને ધટાર થઈ ગયો. ત્યાર

પછી અમતાથી તેણે તે વસ્તુ ઉપાડી લીધી.

હટાએ સમ્રાટ મિકાડોના જન્મ દિવસે કાપાને જે ચુડી ભેટ આપી હતી, તે ચુડી ઉપર જે સુવર્ણ મુદ્રાઓ હતી. એક કાપાએ નાગાસાકીથી મોકલી હતી, અને બીજી અહિં પડી હતી.

હવે એ મુદ્રા અહિં ક્યાંથી આવી એ સવાલ હટાના મનમાં સહજ ઉત્પન્ન થયો. મુદ્રા તો એજ હતી એમાં તો કોઈ જાતની શંકાજ નહોતી, ત્યારે શું કાપા પશુ સાનોમાંજ અને તે પશુ હિયાસીના ઘરમાંજ છે? આ વિચારોએ તેનું મન એટલું તો ચક્રોળે ચડાવ્યું કે તેને કોઈ સુબંધું નહિ. તે કોઈ પશુ નક્કી કરી શક્યો નહિ, તેથી અતિશય વિષમયુ ભાવે પોતાના ઘર તરફ ફર્યો.

પ્રકરણ ૫ મું.

ગુતા.

ટાએ આખી રાત વિચાર કર્યો આખી રાત પથારીમાં આ-ગોઠમાં કર્યું. તેને એક કાણુ પશુ નિદ્રા આવી નહિ, તથાપિ તે કોઈ પશુ પ્રકારના નિશય ઉપર આવી શક્યો નહિ, છતાં તેને એટલું તો ચોક્કસજ લાગ્યું કે જે હિયાસીના ઘરમાં કાપા ન હોય, તો બીજી કોઈ પશુ હોવું જોઈએ કે જેણે તેને આ સુવર્ણ મુદ્રા આપી હોવી જોઈએ. અનેક પ્રકારના સંદેહોથી તેનું હૃદય ભરાઈ ગયું. છેવટે તેણે હિયાસીના ઘર અને ગામ ઉપર આવતી કાલે રાત દીન ખાસ પહેરો ભરવાનો નિશય કર્યો.

હટાએ આખો દિવસ હિયાસીના ઘર આમજી રહ્યો કર્યું. સંધ્યાકાળે તેને જે સ્થાનેથી પેલી સુવર્ણ મુદ્રા જડી હતી, તે સ્થાન તરફ તે ધીમે ધીમે ગયો, તો તેણે વિસ્મય પામી જોયું કે એક જાસિકા ઘાસમાં કોંઈક શોધતી હતી. તે ધ્રુવ સમજી ગયો કે એ જાસિકા બીજી કોંઈજ નહિ

પણ, સુવર્ણ મુદ્રાજ ખોલે છે, તેથી એની પાસેથી કાપાના કાંઈ પણ સમાચાર મળશે એમ વિચાર કરી તે તેજ વખતે તેની પાસે ગયો. તેણે દિવાસીથી પુત્રીની વાત સાંભળી હતી, તેથી તેણે તેને તુરતજ જોળખી. તે દિવાસીની પુત્રી તુતા હતી.

છટાએ પાસે આવી જાણકારને અભિવાદન કરી કહ્યું: “ ત્હમે જે શોધો છો. તેની ખબર હું ત્હમને આપી શકીશ ! ”

જાણકારની ઉંમર આશરે ૧૫-૧૬ વર્ષની હતી. તેણે રંગીન રેશમી કપડાં પહેર્યા હતાં. તેનાં ચાંદુઓ જે નક્કરોત્તી માફક ચળકતાં હતાં. કેશ લાંબી વેણી રૂપે પાછળ ઝુલતા હતા. જાપાનની દરેક સ્ત્રીઓ પ્રાપ્ત હસ-સુખી હોય છે, પરંતુ આ વખતે તુતોનું મુખ હસ્તું નથી. વિષરણુ છે.

છટાના ચખ્છોથી ચમકીને તે જાણકારે ખીજવાટથી તેની રહાડું જોયું, અને રોદ્ધમાજ કહ્યું: “ ત્હમે પારકા જાગમાં કેમ આવ્યા છો ? ”

છટા અતિશય મધુરસ્વરે બોલ્યો: “ ત્હમે જે કાંઈ શોધો છો, તે વિશે હું કાંઈ ખબર આપી શકું એમ હોવાથીજ ત્હમારી પાસે આવ્યો છું. ”

જાણકારે પહેલાંની માફકજ પુછ્યું: “ ત્હમે કોણ છો ? ”

“ મ્હારું નામ કાકિન્ટ છટા છે. ”

“ કાકિન્ટ છટા ? કાકિન્ટ છટા ? ”

“ હા. હું અહિં હતો નહિ. હમણાંજ આવ્યો છું નહિતો ત્હમે મ્હને પહેલેથીજ જોળખત. ”

“ છટા ? કોણ ? આપજ કાકિન્ટ છટા ? ”

“ ત્હમે મ્હારું નામ સાંભળ્યું છે ? ”

હા ત્હમે અહિંના જામીનદાર છો. આપની વાત મ્હેં કામાકુરા પાસેથી સાંભળી છે. ”

“ કાંઈ સ્ત્રી પાસેથી સાંભળી નથી ને ? ”

તુતા કેટલીકવાર ટમર ટમર જોઈ રહી બોલી: “ ના ”

છટાએ ધીમે ધીમે કહ્યું: “ તે આપના ઘરમાં જ છે ને ? ”

“ મ્હારાં સિવાય મ્હારા ઘરમાં બીજું કોઈપણ નથી. ”

“ તમે જે શોધો છે, તે લેણેજ ખોટું છે. ”

નુતા ઇંટો વચ્ચે વળી ઘોડીવાર બેઠી રહી બોલી: “ તમે શું બોલો છો, તે હું સમજતી નથી. હમણું ને હમણુંજ અહિંથી ચાલ્યા જવ, નહિ તો હું મ્હારા કુતરાને છોડીશ. ”

“ શું તમે કુતરો રાખો છો ? ”

“ છોડીશ ત્યારે જાણસો. ચીંચરે ચીંચરા કરી નાંખશે. ”

“ તમે કુતરું છોડશો, તો પછી મ્હને પોલીસને બોલાવતાં પણ આવડે છે. ! ”

“ પોલીસ ! પોલીસથી હું ખ્બીતી નથી. ”

“ તમે નહિ ખ્બીતા હોવ પણ કાવાયાસી ખ્બીએ છે. ”

“ કાવાયાસી કોણ ? હું એ નામ આજેજ સાંભળું છું. ”

“ હં હં સુલ્હો. ઇમાચિ-અરે દિયાસી ત્હમારા કાકા ચાવ છે તે શું ત્હમારા પિતા પોતાના બાઇની વાત કોઇ દિવસ કહેતાજ નહિ હોય કેમ ? કામાકુશ પાસેથી મ્હેં બધુંજ સાંભળ્યું છે. ”

બાલિકા ઘોડીવાર સાન્ત રહીને બોલી: “ ઇમાચિ અથવા દિયાસી કાકાનું નામ દેવાની મ્હારા પિતાએજ મ્હને ના કહી છે. મ્હેં ત્હમને કદિ પણ જ્ઞેયા નથી. ”

ઇંટોને ખાત્રી થઇ મઇ હતી કે તે બાલિકા તદ્દન ખોટુંજ કહે છે. આવી ચાલાક છોકરી પાસેથી કોઇ પણ વાત સહજ બહાર આવશે નહિ એ તે સારી રીતે જાણતો હતો, છતાં તે નિરાશ થયો નહિ. તે વળી પાછો બોલ્યો: “ તમે સુવર્ણ-મુદ્રા શોધતાં હતાં તેનું શું થયું ? ”

બાલિકાએ પહેલાંની માફક કોઇ અને તોછડાઇથીજ જવાબ આપ્યો: “ હું સુવર્ણ મુદ્રા શોધતી નથી. હું તો એક ધરેણું શોધું છું ? ”

“ હા, તે સુડીનેજ લગાડેલી હતી. મિઠાડોની છાપવાળી સુવર્ણમુદ્રા ! ”

“ મ્હને લાગે છે કે તે ત્હમને જડી છે. પાછી આપશો ? ”

“ સાથે લાવ્યો નથી. ઘેર છે. કાલે લાવી આપીશ, પરંતુ તે ત્હમને ક્યાંથી જડી તે કહેવું પડશે. ”

“ જાલિકા થોડીવાર વિચાર કરી બોલી: “ મહેને તે કબજસ્થાનમાંથી જડી છે. ”

એકાએક એક વાત ઇટાના મનમાં સ્ફુરી આવી: “ ત્યારે તો કાયા ખીન્ને ક્યાંય હશે. ઇચિઓની કબર ઉપર કુલ ચઢવા આવી હશે; અને તેટલામાં ત્યાં કોઇનો પરમવ સાંભળી ન્હાસતાં આ જુલો મઠ હશે. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી તેણે ફરીથી પૂછ્યું: “ જે અમામિણી જાલિકાનું પુન થયું હતું, તેનીજ કબર પાસેથીને ?

જાલિકાએ કોપ કરીને કહ્યું: “ કોનું પુન થયું છે તે હું જાણતી નથી. ”

ઇટાએ કહ્યું: “ તું જાણે છે. જરાજર જાણે છે. એક બી દરેરાજ તેની કબર ઉપર કુલ ચઢવી જાય છે. ”

તુતા તેને પગથી તે માથા સુધી જોવા લાગી, અને થોડીવારે બોલી: “ ત્હમે કહે જાવ એમ લાગતું નથી. ઉભા રહો. કુતરાને છોડી ચુકું છું. ”

એમ કહીને તે ધર તરફ દોડી. વધારે હો હા કરવાનું ઉચિત ન પારી ઇટાએ પણ ત્વરિત પદે તે સ્થાનનો ત્યાગ કર્યો.

મકરણ ૬ છું.

પુનર્મિલન.

૭ ટાં વર તરફ વળ્યો નહિ. ધણીવાર સુધી તેણે માર્ગમાંજ ફર્યા કર્યું. ધીમે ધીમે સોડોની જાવ જા પણુ ઝોછી થઇ ગઇ.

હિયાસી ઉપર તેને બહુજ બેઠમ મયો. તેને સ્પષ્ટ જણાયું કે કાયા તેના ધરમાં છુપાયલી હોવી જોઇએ. તેમ ન હોત તો આટલું બહુ જુદું આમાટે બોલે ? તે જુદું બોલી હતી તે માટે તો તેને ખીલકુલ શકન ન્હોતો.

કેટલાક દિવસથી તેણે ચોતાના મન સાથે ઇચિઓની કબર પાસે એક સત પહેરા બરવાનો નિમ્મ કર્યો હતો. ફર રાત્રે તેની કબર ઉપર

કોણ કુલ ચઢાવી જાય છે, તે એને જોવું હતું. તે મનમાં બગડતો હતો કે: “ એ બીજા કોઈનું નહિ પણ કામાનું જ કામ છે. ”

રાત પડી એટલે તેણે સ્વાભાવિક રીતે ઘર તરફ પાછા ફરવાનો વિચાર કર્યો, પરંતુ એટલામાં જ તેને એકએક ધચ્ચિઓની કમરની વાત માઠ આવી અને તે પોતાના મન સાથે જ બગડ્યો: “ બસ, આજ ઘેર જવું નથી. કમર ઉપર જ આપી રાત પહેરો ભરવો. હમણું તે તરફ કોઈ નથી. ”

એમ નક્કી કરી તેણે કબજસ્થાન તરફ ચાલવા માંડ્યું, અને થોડીવારમાં બીલકુલ અવાજ ન થાય એમ ધીમે ધીમે ધચ્ચિઓની કમર પાસે આવી પહોંચ્યો, અને જોયું તો એક સ્ત્રી કુલોથી તે કમરને સજુબારતી હતી. તે છત્રંગ મારી તેની પાસે આવ્યો, અને અસ્પષ્ટ ચિત્કાર કરી તેની રહાસું ઉઘો રહ્યો. તેના મુખમાંથી “ કા ” સજ્જ નીકળી પડ્યો.

ત્યાર પછી કેટલીક વાર સુધી બંને એક બીજા રહાસું ફાટી આંખે જોઈ રહ્યા. કામાનું મોં શીઘ્ર પડી ગયું, અને તે જાણે એકએક પથ્થરની પ્રતિમામાં ફેરવાઈ ગઈ.

છટા પ્રથમ વિસ્મય પામી સ્તબ્ધ અને નિર્વાક થઈ ગયો પરંતુ બીજી જ ક્ષણે કામાને બાથમાં લઈ બોલ્યો: “ કામા. ” તેના કંઠસ્વરથી જ જાણે તેને સંતા પ્રાપ્ત થઈ, અને તેણે ન્હાસવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ છટાએ તેને પોતાના હૃદય સાથે ચાંપી કહ્યું: “ મહા મહેનતે તું મળી છે. હવે જવા દેનાર નથી. ”

કામા હવે પોતાનું બધું અજ્ઞાતવા અચક્ત થઈ પડી. તેણે છટાના હૃદયમાં પોતાનું મોં સંતાડી દીધું. હવે તેનામાં બોલવાની પણ શક્તિ રહી નહિ. છટા તેને લગભગ ઉચ્છ્રાંતે કબજસ્થાનના એક નિર્જન ખુણામાં લઈ ગયો, અને સપ્રેમે ધાસ ઉપર બેસાડી બોલ્યો: “ અહિં કોઈ આવશે નહિ. આવે તો પણ શું બન્યું છે. હું શું ને ? ”

છટા પોતાને શુદ્ધ અંતઃકરણથી આચ છે તે કામા જાણતી હતી. હમણું હમણું તેના મહેરામાં જે પરિવર્તન થઈ ગયું હતું, તે ઉપરથી પણ એણે પોતાને માટે ધણું કંઈ ઉઠાવ્યું છે, એમ તેની ખાતરી થઈ, અને

થોડી-પરે પ્રકૃતિસ્વ થઈ બોલી: “ મહારા નામનું વારંટ છે. ત્હમે મ્હને ખયાલી સકશો નહિ. ”

છટા બચ્ચાણે બોલ્યો: “ તું નિર્દોષ છે ? ”

“ શું તે ત્હમે માનો છો ? ”

“ હા. જરૂર માનું છું. શું તું બચ્ચતી નથી કે, મ્હેં ત્હને કોઈ દિવસ દુષિત ધારીજ નથી ? ”

“ છટા ! છટા ! ત્હમે મહારા ઉપર અવિશ્વાસ રાખ્યોજ નથી. એ ગદ્ગદો હું કેવી રીતે વાળીશ ? ”

“ મહારી અી થકને. ”

“ શું ત્હમે મહારી સાથે લમ કરશો ? ”

“ લમ ? લમ કરીશ એટલુંજ નહિ, પણ ત્હને નિર્દોષ પણ ઠેરરીશ. હવે તું મહારં બળ બેજે. તું નિર્દોષ છે. હવે કલ્પ બોલીને બધી વાત કહીદે. ”

“ હું તેમ કરી શકીશ નહિ. ”

“ તું લેની—ઠાવામાસીની રક્ષા કરવા મારિ છે કેમ ? ”

“ ઠાવામાસી કોણ ? હું લેને ઓળખતી નથી. ”

છટા વિસ્મિતભાવે કાયા રહાણું બેઈ રહી બોલ્યો: “ જેને લઈ તું મહારી માડીમાં ન્હાસી મઈ હતી તે, જેની સાથે તું સીમરમાં બેઠી હતી તે. ”

કાયા, અવનત મરતકે બોલી: “ શું એ બધું બહાર પડી મધુ છે ? ”

“ હા. બીજી ધણી વાત બહાર પડી મઈ છે. ”

“ પરંતુ તુતાએ મ્હને એમાંનું કાંઈ કહ્યું નથી. ”

“ તુતા, હિયાસીની છોકરી ? તે સંધ્યા વખતે મહારી ઉપર કુતરું છોડવા માંખતી હતી. ”

“ ત્હમારી સાથે લેનો મેળાપ થઈ ગયો. ” એમ બોલા સંક્રિતભાવે કાયાએ ઉડવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ છટાએ લેને હાથ પકડી બેસાડી કહ્યું: “ બ્હીશ. મા. તે આ ચોખતી હતી. આમલે દિવસે મ્હને એના બાગ-માંથી બડી હતી. ”

કાયાએ બચ્ચાણે સુવર્ણમુદ્રા લઈ કહ્યું: “ હું ધારતી હતી કે હવે

મહને એ જાણેજ નહિ. તુતા મહારી જ્ઞેન છે. હું મહાર નીકળી શકતી નથી, તેથી તેજ મહને બધી ખબર આપે છે. ”

“ હવે કહે, એ માણસ કોણ હતો ? ”

“ મહને વાર ચસે, તો તુતા હમણાંજ આવશે. ”

“ પણ ત્હારી સાથે ન્હાસનાર એ માણસ કોણ હતો તે મહને કહી દે. ”

કાયા પ્રાયઃ અસ્ફુટ સ્વરે બોલીઃ “ મહારા પિતા. ”

છટોએ આશ્ચર્ય પામી કહ્યુંઃ “ પિતા ? તે તો મરી ગયા છે. ”

“ હું પણ તેમજ જાણતી હતી, પરંતુ ખરું જોતાં તે મર્મા નથી. શવતા છે. ”

“ ઓકુએ પણ એવીજ સંકા કરી હતી. ”

પ્રકરણ ૭ મું.

કાયાતું કથન.

જાણી જાણી
જાણી જાણી
જાણી જાણી
જાણી જાણી
જાણી જાણી

જા બોલી નહિ. છટોએ બોલવા માંડ્યું; “ જ્યાં એમ કહે છે કે કાયાકુરને ત્યાં તે સજે મળવા આવનારનું નામ કાયાયાસી હતું. ”

“ ના, ત્હેનું નામ ઇયાચિ છે. ”

“ તે કાયાયાસીના નામથી ટોક્ષિઓમાં કેમની માના ધરમાં રહેતો હતો. ”

“ તે હું જાણતી નથી. હું ત્હેને ઇયાચિ નામથીજ ઓળખું છું, અને હમણાંજ સાંભળ્યું છે કે તે પણ ત્હેનું ખરું નામ નથી. ત્હેનું નામ જ્યોરમિહિયાસી અને મહારા કાકાનું નામ નયુ હિયાસી છે. મહારે આ એક કાકા હતા, તે પણ હું પહેલાં જાણતી નહોતી. ”

“ ત્યારે આ હિયાસી ત્હારા ખરેખર કાકા છે ? ”

“ હા મહારા પિતા નાગાસાકીમાં રહેતા હતા. ત્હેમની મહંગીના સમાચાર સાંભળીને હું પણ નાગાસાકી ગઈ હતી પરંતુ ત્હેમના સેક્રેટરી ઇયાચિ

પાસેથી લેમના મરણના સમાચાર મળ્યા, તેથી હું પાછી ફરી અને કામા કુરાને ત્યાં નોકરી રહી.

“ ત્યાર પછી ત્હને બીજા કાંઈ સર સમાચાર મળ્યાજ નહિ ? ”

“ ના, ઇવનિ પણ ક્યાંય ચાલ્યો ગયો. તે પછી તે દિવસે કામાકુરાના ઓરકામાં ગઈ, અને જોયું તો—મ્હારા પિતા—ત્હેણે મ્હને ઇશ્વરત કરી. હું મહા મહેનતે આત્મસંયમ કરી ત્યાંથી પાછી આવતી રહી. ”

“ કામાકુરાને એમાંની કાંઈ ખબર ન પડી ? ”

“ ના, પિતાની ઇશ્વરતથી હું સમજી ગઈ કે તે મ્હને મંદિરમાં મળવા માગે છે. હું તેથી મંદિરમાં ગઈ, પરંતુ લેમને મંદિરમાં ન જોવાથી બહાર આવી. એકાએક તેઓ મ્હારી પાસે આવ્યા, અને બોલ્યા: “ કોઈએ ખુન કર્યું છે. બધા મ્હારી ઉપરજ બેઠાએ માટે મ્હારી રક્ષા કર. ”

“ ત્હને એમ લાગે છે કે ત્હેણેજ ખુન કર્યું છે ? ”

“ ના, તે ખુન કરેજ નહ. તે મ્હારા પિતા હતો, તેમ કર્યું હોય તોપણ ત્હેની રક્ષા કરવી જોઈએ. તે વખત વિચાર કરવાનો નહોતો, ત્હમારી માડીની વાત યાદ આવી, અને ત્હમારા નોકરને સેરવી દઈ ત્હેને લઈ હું ન્હાસી ગઈ. ”

“ આવું કામ પણ કરે ને ? ”

“ શું કરું ? તે મ્હારો પિતા હતો. પછીજ ખબર પડી કે બધા મ્હારી ઉપરજ બેઠાવ છે. મ્હારી વિરુદ્ધ પણ જોઈએ તેટલા પુરાવા—પ્રમાણો છે. ”

“ વાર, પણ પછી શું કર્યું ? ”

“ મ્હારા પિતાએ કહ્યું કે: “ મિટો બંદરમાં લેમના એક મિત્રની સ્તીમર છે. તેમાં બેઠા પછી કાંઈ બીક નથી. તેથી માડી તે તરફ હાંકી, પણ માર્ગમાંજ ભાંગી ગઈ. ત્યાંથી અમે બન્ને જણ ન્હાસતાં ન્હાસતાં પરા-દિવે મિટો બંદરે પહોંચ્યાં, અને છેવટે એ સ્તીમરમાં બેસીને ન્હાસી છુટ્યાં. ”

“ સ્તીમરનું નામ લાલ—ત્રિશુતિ ને ? ”

“ હા. અમે નાગાસાકી ગયાં, પછી ત્હમે પણ મ્હને દુષિત ન ગણો એટલા માટે તમારી વસ્તુ ત્હમને મોકલી હતી, પણ કમળ લખવાની દિગત ચાલી નહિ. ”

“ત્હને શોધવાને હું નાગાસાહી ગયો હતો.”

“પણ અમે ત્યાં પણ દિવસ રહ્યાં નહોતાં.”

“મ્હારા પિતા મને સહેરમાં મુકીને ચાલ્યા ગયા. ત્યાર પછી ત્હેમના એક પત્રથી જાણ્યું કે મ્હારે એક કાકા છે. ઇચ્છિએના મરણથી બધા પૈસા ત્હેને મળ્યા છે. તે સાનોમાંજ રહે છે. પિતાએ લખ્યું હતું કે, તે ત્હને સંતાડી રાખવા ઇચ્છે છે. બીજે કેંઈ ટેકાણે રહેશે તો પકડાઈ જવાશે. સાનોમાં હોવાથી પોલીસને કદિપણ સંકેત જશે નહિ.”

“મ્હારા નોકરે પણ એમજ કહ્યું હતું.”

“હું ત્હેમના લખ્યા પ્રમાણે નાગાસાહી આવી તેજ સ્ટીમરમાં બેઠી, અને મિટો આવી. ત્યાંથી સુષ્ટ રીતે મ્હને મ્હારા કાકા પાસે પહોંચાડવામાં આવી છે.”

“અને ત્હારા પિતા ?”

“સાંભળ્યા પ્રમાણે તેઓ મીન ગયા છે. થોડા વખતમાં પાછા ફરશે.”

“ત્હારા કાકાનો અને પિતાનો મ્હેરો મળતો છે ?”

“હા. લગભગ મળતો છે. મ્હેં પણ પહેલાં લુલ્લ કરી હતી.”

“ઇચ્છિએના પૈસાને લોભે ત્હારા કાકાએ તો એવું પુનઃ કર્યું નથીને ?”

“ના. ના. હું જાણું છું. તે વખતે તેઓ આ દેશમાં પણ નહોતા.”

“ત્યારે તુ તા ત્હારી પ્હેન ચાપ ?”

“હા. તે મ્હને બહુ બ્હાલી છે.”

“લાલ-ત્રિશૂર્તિ સંજાથી કાંઈ ખબર છે.”

“ના. ફક્ત એટલીજ ખબર છે કે, મ્હારા પિતાને અછોડે એવી એક મૂર્તિ હતી. વળી વહાણમાં કહેતા હતા કે, ત્હેમની એક સખા છે. લાલ ત્રિશૂર્તિ એ તે સખાની નિશાની છે. સ્ટીમર પણ સખાનીજ હતી. હવે હું રોકાઈશ નહિ. હવે ત્હમારી સાથે મળવું હિમ્મત નથી.”

છટા બોલ્યોઃ “હા. મ્હેં પણ વિચારી બેઠું છે કે હવે ત્હને મળવામાં લાભ નથી. ગમે તેમ કરીને હું ત્હને નિર્દોષ ડેરવીશ-સિદ્ધ કરીશ. હવે મળીશું તો તે કાર્ય નહિ ચાપ.”

દુરતજ કાયા ઉઠીને ઉભી થઈ. કોઠની પગરવ કાને પડયો, અને કોઠ લેની તરફ આવતું જણાયું. કાણમાં કાયા ત્યાંથી અદૃશ્ય થઈ ગઈ. છતાં તેને શોધી શક્યો નહિ. હાથમાં આવેલી કાયા લેણે પાછી યુગાવી.

હવે તે સ્થાનમાં રહેતું અનુચિત ધારી તે પશુ ત્યાંથી ઉતાવળે પગે ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

અચંકર સંવાદ !

◆◆◆◆

◆ હું ◆ ટા પાછો ઘેર આવ્યો. કાયાના કથનનો મર્મ તે બરાબર સમજ્યો ◆◆◆◆ શક્યો નહિ, લેતું માથું જાણે અંદર મારી મયું.

તે બમકથો; “આ લાલ-ત્રિશૂર્તિ એક સભા અથવા સોનેરી ટોળીની નિશાની છે-ચિહ્ન છે, એમ જ્યાં સુધી એકરૂનો મેલાપ ન થાય ત્યાં સુધી કહી શકાય નહિ, છતાં એટલું તો એકસ છે કે ઇયામિ, અથવા કાવાયાસી અથવા એમરિ હિયાસી અથવા લેતું જે નામ હોય તે, કાયાનો પિતા હોવા છતાં સારો માણસ નથી. લેણે પોતાના બધાં પરાક્રમો પોતાની ખુની પાસે છુપાવ્યા છે. તેથી કાયા લેના સંજયી બહુ જાણુતી નથી. તેથીજ લેણે પોતાના પિતાને નિર્દોષ માન્યા છે, અને તેમ માની પોતાનું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. નહીં લેનો પિતાજ ખુની છે.”

ત્યાર પછી લેણે વળી વિચાર કર્યો: “આ ઇયામિ વા કાવાયાસી વ હિયાસીએ ઇચિએતું ધન મેળવવાનો પ્રયત્ન આદર્યો હતો. કોમા પાસે લેણે એ ધનની વાત સાંભળી હતી, અને ત્યારથીજ તેને પોતાને હસ્તમત કરવાની લેણે એજા કરી હતી.

તે જાણુતો હતો કે ઇચિએ મરી જશે તોપણ તે ધન લેને પોતાને નહિ પરંતુ પોતાના બાકને મળશે, અને લેના બાકને તે ધન મળે તોજ

તેને પોતાને મળે. તે મેળવવાનો ત્હેની પાસે બીજો ઉપાય નહોતો, તેથી તે સુકિત લડાવી વહીવટનો શુભાસ્તો થઇ સારો આવ્યો હતો. જેથી કોઇ ત્હેની ઉપર શંકા સરખી પણ લાવી શકે નહિ.

આ પ્રમાણે આવીને ત્હેણે ઇચ્છાઓનું પુનઃ કર્યું છે. તે જાણતો હતો કે પોતાની પુત્રી કાયા સારોમાંજ છે, તે ત્હેની રક્ષા કરશે—હાસવામાં મદદ કરશે, અને તે પ્રમાણે ત્હેણે કર્યું છે.”

હવે ત્હેના બાઇને તે ધન મળ્યું છે, અને તેથીજ ત્હેણે ત્હેની પાસે પોતાની પુત્રીને મોકલી આપી છે. પુત્રીને બાઇને-પુત્રીને મળવાને મહે-તે કોઇ કોઇવાર જાનોકુપો બાઇને ત્યાં આવશે, અને લાગ જોઇ બાઈ અને બત્રીજીનું પુનઃ કરશે. એટલે જ્યાં ધન એનું પોતાનું થશે. કેવું ભયાનક ! આ પ્રમાણે જોત જોતામાં જો પુનઃ થશે. હું નિસ્પંદભાવે બેસી રહીશ અને કોઈ પણ કરી શકીશ નહિ.”

વળી એમ પણ થઇ શકે તે તુતાનું પુનઃ ન કરતાં એકલા પોતાના બાઇનેજ મારીનાંખી ત્હેને રાતો રાત બાગના કોઇ ખુણામાં લાદી દેશે અને પછી તે બળ્લેનો ચહેરો લગભગ મળતો હોવાથી પોતેજ બાઇ થઇ બેસશે, એક બાઈનું પુનઃ થયું છે, તે કોઇ જાણશે નહિ, અને કોઇ કોઈ જાતનો સંદેહ પણ કરી શકશે નહિ.”

“મને તો લાગે છે કે આ ભયંકર માણસે બહુ ભયંકર વિચારો કર્યા છે.” આવો ભયંકર માણસ કાયા જેવી દેવીનો પિતા કેવી રીતે હોઇ શકે, તે બહુ બહુ વિચાર કરવા જતાં ઇંડો સમજી શક્યો નહિ. હવે એક પુનઃ તો જરૂર થોડા સમયમાં થશેજ એમ ત્હેનો નિશ્ચય થયો, અને એ વિચારે ત્હેની આહાર નિદ્રાનો નાશ કર્યો.

ત્હેણે ઓકુંને એકદમ સારો આવવા લખ્યું. ત્યારે પછી એક વાર પોતેજ કાયાના કાકાને મળવાનો વિચાર કર્યો કે જેથી ત્હેની પાસેથી કોઈ જાણી શકાય. ત્હેને કોઇ પણ રીતે સાચવાન કરી શકાય કે એક પુનઃ થવાનું છે. તે કિમ્બ-ચાલુએ જુવે છે, જેથી આવો ભયંકર બનાવ બનવા ન પામે ત્હેને માટે મ્હારે શું કરવું નહિ ? નિશ્ચિત બેસી રહેવું ? ના, એમ તો કહી બનેજ નહિ.”

તેણે આ સંબંધી કામાકુરાની સલાહ લેવાનું નક્કી કર્યું. કદાચ તે કાંઈ સલાહ આપી શકે. તેણે વિચાર્યું: “કાલેજ ત્હેને મળી પછી હિયાસીને મળવા જઈશ. હવે કાયાને મળવાનો પ્રયત્ન કરીશ નહિ, નહિ તો કાર્યમાં વિધન આવશે. પહેલાં તો તે માણસ વિરહના સંઘળા પુરાવા એકઠા કરી લેવા; અને અપારે ખંડુ નક્કી-ચોકસાઈ થઈ જશે-ત્યારે—”

એકાએક ઇટોના હૃદયમાં એક બીજી વાત સ્ફુરી આવી. તેણે વિચાર કર્યો: “તે કાયાનો બાપ છે. ત્હેને શું કહીને પકડાવી દેવો? ત્હેને દેહાંત દંડ થાય તો કાયાને કેમ પરણાય? ખુનીની છોકરી! લોક શું કહેશે? મ્હને લાગે છે કે હું આમ ને આમજ ગાડો થઈ જઈશ, ત્યારે હું નિર્બિંત બેસી રહીશ તો મ્હારી આંખો આમજ એક ખુન થશે, બાઈ બાઈનું ખુન કરશે. કેવું બયાનક! હવે મ્હારે શું કરવું તે સુઝતું નથી. ચોક નહિ આવે તો કાંઈ પશુ થશે નહિ. ત્હેને આવવા માટે એક પત્ર લખ્યો છે આજે એક બીજો તાર કરી દઉં.”

પ્રકરણ ૯ મું.

હિયાસીનો સાક્ષાત્કાર.

જે દિવસે સવારમાં ઇટો કામાકુરાને મળવા ગયો, પરંતુ સાં-ભરતું કે તે તો કામસર ટોકિયો ગયો છે, તેથી તેને મળવાથી તેણે ધીમે ધીમે હિયાસીના ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

હિયાસી સાથે ત્હેને અત્યાર સુધી ઝોળખાણ નહોતી. તે જમીનદાર હતો અને હિયાસીએ ત્હેની પહેલાં મુલાકાત લેવી જોઈતી હતી, પરંતુ અહિં આખા પછી તે એકે વખત ઘરની બહાર નીકળ્યો નહોતો.

ઇટોએ ત્હેને ઘેર આવી સમાચાર મોકલ્યા, અને હિયાસીએ તુરતજ બહાર આવી ત્હેનો આલેસત્કાર કર્યો. તે પોતે ઇટોની પ્રથમ મુલાકાત લઈ રહ્યો નહોતો તે માટે વારંવાર ત્હેની કૃપા માંમતો બોલ્યો: “હું આ-

પને મળવા આવનાર હતો. પરંતુ અહિં આવ્યા પ્રજા મહારી પ્રકૃતિ નહોતી. ધર ખંદાર નીકળી સમોજ નથી. જરા સારં થયા પછી આવવાનો વિચાર કર્યો હતો.”

ઈટાએ હસીને કહ્યું: “ એમાં કાંઈ વિશેષ અન્યાય થયો નથી. હું પણ ગામમાં નહોતો.”

હિયાસી અતિશય માનપૂર્વક ઈટાને પોતાના ધરમાં લઈ ગયો. તેનું ધર કાંઈક અગ્રેજ અને કાંઈક જાપાની હજમ—ફેશનમાં—સજ્જમારેલું હતું. તેનું દીવાનખાનું મોટા મોટા સુંદર કોચ અને ટેબલોથી સોભતું હતું.

હિયાસીએ ઈટાને એક મખમલ જડેલા કોચ ઉપર બેસાડ્યો, અને પોતે તેની સ્થામું એક પુરથી નાંખી બેઠો, અને નોકરને ચાહ લાવવાની આજ્ઞા કરી.

ઈટા તે ન જુલે તેવી રીતે પુનઃ પુનઃ તેને નિહાળતો હતો. હિયાસી તે-તેણે પહેલાં દીઠેલો માણસ—જે ખુન થયું તે દિવસે સાનોમાં આવ્યો હતો અને કાયા સાથે નહાસી ગયો હતો—તે નથી. એમ તે હજી સુધી નહીં કરી શક્યો નહિ. તેની જુલ વાચ છેકે તે તે માણસ નહોતો, પરંતુ બન્ને બાકીના ચહેરા બહુજ મળતો હતો એમાં કાંઈ સંકાજ નથી. વળી તે એ માણસ નથી એનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ એજ કે કાયા તેને કાકા કહે છે. શું તે પોતાના બાપને પણ ન જોળખે ?”

કેટલોક વખત સદાલાપ થયા પછી હિયાસી બોલ્યો: “ સાહેબ, આપની સાથે મહારી કન્યા ગુતાનો મેલાપ થયો હતો. તેણે મને તે કહ્યું હતું.”

ઈટા: “ હા. આપના બાગમાંજ અમે મળ્યાં હતાં. તે એક વસ્તુ શોધતી હતી અને તે મહે—”

હિયાસી વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો: “ હા. તે આપે મહારી બગીચા કાયાને આપી હતી.”

હિયાસી કાયા સંબંધી કાંઈ પણ વાત કહ્યો, એવો ઈટાને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તે આ સાંભળી આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયો. શું બોલવું—શું કહેવું તેનો નિશ્ચય થયો નહિ, છતાં ચરણે સ્વરે બોલવા લાગ્યો:—

“આપ—આપ હા આપે ખાવું હતો કે કાયા મ્હારા ઘરમાં છે તે હું માનીશ નહિ. એમને કાઉન્ટ સાહેબ ?”

“હા, એમજ કહેતો હતો.”

“સાહેબ ! ખરૂં પુછો તો મ્હારી પથ્થુ તે કહેવાની ઇચ્છા નહોતી પરંતુ જ્યારે ત્હમારી સુલાકાત થઈ ગઈ છે—”

“શું આપે તે વાત સાંભળી છે ?”

“હા કાયાએ પોતે પાછા આવીનેજ કહ્યું છે. મ્હેં આપની બધી વાત સાંભળી છે.”

“આપ મ્હારી ભત્રીજાને મ્હાવ છો, એના જેવું ગૌરવ પામવા જેવું બીજું અમારે શું છે ? કામાકુરા પાસેથી પથ્થુ સાંભળ્યું છે કે આપ ત્હેને નિર્દોષ ઠેરવવાને છવતોડ પ્રયત્ન કરો છો.”

“કાયા આપની ભત્રીજા થાય છે તે કામાકુરા જાણે છે ?”

“નહિજ, ખીલકુલ નહિ. પહેલી વખત વાત ચર્તાજ હું જાણી ગયો હતો કે તે કાયાનેજ ખુની પારે છે, અને તેથી મ્હેં ત્હેને કાંઈ પથ્થુ નહિ કહેવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. હું જાણું છું કે જો ત્હેને આ વાતની ખબર પડે તો તે તુરતજ પોલીસને ખબર આપે.”

“આપે ત્હેને એ નિર્દોષ છે, એમ કેમ ન જણાવ્યું ?”

હિયાસીએ માથુ ધુણાવ્યું. ત્યાર પછી ધીરે ધીરે બોલ્યો : “તેમ કહું તો મ્હારે જીવન બોલવું પડે એમ હતું.”

છટો ઉછળીને ઉભો થયો, અને બોલ્યો : “ત્યારે શું આપ એમ કહેવા મગિા છો કે કાયાએ—આપની ભત્રીજાએજ આ ખુન કર્યું છે ?”

હિયાસી અતિશય અંબીરતાથી બોલ્યો : “એસો, ગુસ્સે થશો નહિ. એણેજ ખુન કર્યું છે.”

“એવી વાત બોલશો નહિ.”

“પહેલાં હું પથ્થુ ત્હેને વઠન નિર્દોષ પાસતો હતો. હું જો કે મ્હારા ભાઈના કેટલાક ચક્ષિ-લેખને લીધે ત્હેને પિચાડું છું, પરંતુ કાયા મ્હારી પાસે જ્યારે તે પછી ત્હેને જ્યારે કુદો નેહન ત્હેને ગાળું છું, મ્હારા આજ

આ ખુનને લીધે કામાને પોતાની સાથે ક્યાંય પણ રાખી શકતો નથી તેથી ત્હેણે ત્હેને મ્હારી પાસે રાખવાને અનુરોધ કર્યો, અને હું પણ સમ્મત થયો; નહિ તો ત્હેને રહેવા માટે સ્થાનજ નથી.”

“એ બધી વાત મ્હેં તેની પાસે સાંભળી છે.”

“વળી ખાસ કરીને આ ખુનનો આરોપ ત્હેની ઉપરજ મુકાય છે.”

છટાએ બસ્ત સ્વરે કહ્યું: “પણ આપને તો આ ખુનથી લાભજ થયો છે.”

તે દુઃખિત સ્વરે બોલ્યો: “હું બીજા માંગીને ખાતો હતો તેજ ઠીક હતું. મ્હને તેમાંજ સંતોષ હતો. આવી રીતે આ ધન મળ્યું તેથી હું રાજી નથી, તે છતાં પણ ત્હેને નિર્દોષજ માનતો હતો, અને ત્હેના દુષ્ટ પિતાએજ આ ખુન કર્યું હતો એમ ધારતો હતો, પરંતુ તે પોતાના પિતાને નિર્દોષ જણાવે છે.”

“એ પિતાએજ ખુન કર્યું છે, એમાં શેય પણ શંકા નથી.”

“એ પ્રમાણે કરવાનું એને શું કારણ?”

“આ ધન મેળવવા માટેજ—”

“તે જાણતો હતો કે ઇચ્છિઓના મરણથી પણ એને આમાંની એક પાઇ મળવાની ન્હોતી, તે તો મ્હનેજ મળવાનું હતું.”

“મ્હને ખાત્રી છે કે આ ધન તે હજી મેળવશે અમર મેળવવા પ્રયત્ન કરશે.”

દિવાસી વિરિમતભાવે છટાના મ્હોં સ્હામું જોઇ રહ્યો, અને ધીમે ધીમે બોલ્યો: “આપ શું કહેવા માંગો છો, તે હું સમજી શકતો નથી.”

છટાએ જરા ટટાર થઈને જવાણ દીધી: “હમણાં નહિ તો પછી સમજશો. આપના બાઈએજ આ ધન મેળવવા માટે ઇચ્છિઓનું ખુન કર્યું છે. ઇચ્છિઓ ન મરે તો ત્હમને તે મળે નહિ અને આપ ન મરો ત્યાં સુધી ત્હેને પોતાને પણ મળે નહિ.”

“આપ બોલો છો તેમાંનું કંઈ પણ મ્હારી ખ્યાનમાં ઉતરતું નથી.”

છટાએ સ્થંભીત સ્વરે કહ્યું: “હને સાચા જોઈને ત્હમને જાણ ત્હમને

પોતાનું ખુન કરી આ બાગના એક ખુણામાં ઘાટી દેશે, અને પોતે આપ-
આમરિ-હિવાસી-ઘણ બેસશે. તમારા બન્ને જાણનો મહેરા મળતો છે તેથી
કાઠને કાંઈ ખખર પણ પડશે નહિ.”

આ સાંભળતાંજ હિવાસી ઘાટી આંખે ઉઠાવે ઉભો થયો. ત્હેનું મ્હોં
બમથી સ્થામ પડી ગયું, અને તે કંપતો કંપતો બોલવા લાગ્યો: “હા,
આપે ખરાખર કહ્યું છે. આપે મ્હને ઠીક ચેતવણી આપી. તે ધારે તે કરે-
આપે ઠીક કહી દીધું—આમ કરવામાં ત્હેની એજ મતલબ હોવી જોઈએ.”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

કાયાને જાળવે શુતા.

હિવાસીએ ઘોડીવાર સુધી ધરમાં આમતેમ ફર્યા કર્યું, અને ઘટો
જાનોમાનો બેસી રહી ત્હેનું નિરીક્ષણ કરવા લાગ્યો. ત્હેના
મનમાં હિવાસી માટે જે જ્હેમ હતો તે દૂર થયો, અને ત્હેને માટે ત્હેનું
હૃદય દુઃખાવા માંડ્યું. એક દુષ્ટ બાઈને લીધે તે કેવી વિપદમાં આવી પડ્યો
છે—કેવું દુઃખ સહન કરે છે, તે ત્હેણે જોયું, હિવાસીને પોતાના પ્રાણનો
ભય હતો તે ઘરઘર કંપતો હતો. તે જોઈ ત્હેને દયા આવી, અને એનો
બાઈજ એનું ખુન કરશે, એવો ભારે ત્હેને વિચાર થયો, ત્યારે ત્હેને આંખે
શરીરે કંપારી છુટી.

ત્યાર પછી ત્હેણે એકએક ઘટોની સ્થાનું જોઈને કહ્યું: “જે તેમજ
હોય તો કાયા ત્હેનું ખુન ચાખાડે કરે ?”

ઘટોએ જવાબથી કહ્યું: “કાયાએ ખુન કર્યું નથી.”

હિવાસી ધીરે ધીરે બોલ્યો: “તે કયુલ કરે છે. મહારાજે તે આપને
મળ્યા પછી પોતાના ઓરડામાં ગઈ. ઘુંટણીએ પડી સડતી હતી અને બગ-
વાનને પોકારતી હતી. તેજ વખતે હું ત્હેના ઓરડા પાસે ગઈને જતો હતો,

અને લેને રકતી સાંભળી ઉભો રહ્યો હતો. તે વખતે મહેં લેને રકતાં રકતાં કાતર સ્વરે “ હું કેમની મારફત ઇટા પાસે તે બધાનો સ્વીકાર કરીશ એટલે તે મહેને ખુની ધારી વિકારશે.” એમ બોલતાં સાંભળી હતી. ”

ઇટા વિચલિત બાવે બોલી ઉઠ્યો: “ ના, ના, એવું બોલશો નહિ. ”

હિયાસીએ કહ્યું: “ આજે કાયા હજી સુધી ઉડી નથી. તેનું શરીર સાફ નથી. એટલુંજ માત્ર નુતા મારફત સાંભળ્યું છે. લેણે મહારી પુત્રી પાસે બધું સ્વીકાર્યું છે અને આપની પાસે પણ હવે તેનો અસ્વીકાર કરશે નહિ. આશા રાખું છું કે, આપ પોલીસને ખબર નહિજ કરો. તે ખિચારીએ બહુ કષ્ટ બોમળ્યું છે અને હજી પણ બોમવે છે. ”

ઇટાએ બ્યાકુલ થઇ કહ્યું: “ મહેને લેની પાસે હમણાં જ લઇ જવ. જે તે મહારી પાસે સ્વીકાર કરશે, તો હમણાંજ અહિંથી ચાલ્યો જઇશ, અને મરતાં સુધી લેનું મહેં નહિ જોઉં, અને મહારા હલ્લખાંથી લેને છિન-ભિન્ન કરી દૂર નાંખી દઇશ. ”

હિયાસી કાંઇ પણ બોલ્યો નહિ: “ આવો ” કહી તે ઇટાને સાથે લઇ ઘરમાં ચાલ્યો. ઇટા ગુપ્તગુપ્ત ધડકતે હલ્લે લેની પાછલ પાછલ ચાલવા લાગ્યો.

હિયાસી ઇટાને જે ઓરડામાં લઇ આવ્યો, તેને અધારીઓ ઓરડો કહીએ તો કાંઇ બોલું નથી. તે ઓરડાના બધાંજ બારી બારણાં બંધ કરવામાં આવ્યાં હતાં. તેમાં કાંઇ પણ બરાબર સ્પષ્ટ દેખાતું નહોતું. ઓરડામાં પ્રવેશ કર્યા પછી હિયાસી મુઠ્ઠા સ્વરે બોલ્યો: “ કાયાનું માથું બહુ દુ:ખે છે, તેથી બધાં બારી બારણાં બંધ કરી દાંધાં છે. અજવાળાથી માથું વધારે દુ:ખે છે. ”

ઇટાએ અસ્પષ્ટ અજવાળામાં જોયું તો, ઓરડાના એક ખુણામાં કાયા સુતી હતી. લેનું શરીર એક કામળથી લોકિયું હતું, અને મહેં બરાબર દેખાતું નહોતું.

કાયાની રાખ પાસે જઇ હિયાસી ધીમે રહી બોલ્યો: “ કાયા ! ઇટા મહાશય આત્મા છે. ”

તે વિકટ સ્વરે—અસ્ફુટભાવે બોલી ઉઠી: “ ના, ના, એમને અહિં લાવશો નહિ. ”

હટાએ આમળ વધી ક્ષીણુ કંટે અતિશય કાતર સ્વરે કહ્યું : “ કાયા-કાયા-” મહે પુન કહ્યું છે. ” એવા કબ્જો મ્હારી પાસે ઉચ્ચારીશ નહિ. ”

દિયાસીએ ધીરે ધીરે અતિ મંબીર સ્વરે કહ્યું : “ કાયા ત્હે પુન કહ્યું છે કે નહિ, તે ખરેખરે કહી દે. ”

આ વખતે હટો અતિશય કાતર સ્વરે બોલી ઉઠ્યો : “ કાયા-કાયા-સાચું કહે-શું ત્હેજ એનું પુન કહ્યું છે ? ”

કાયાએ કામળામાં મ્હેલું લંકા દીધું, અને ત્યાર પછી રડતાં રડતાં અસ્પષ્ટ સ્વરે કહ્યું : “ કામાટે દુઃખ હો છે ? શું બોલું ? ત્હેણે કબજાનમાં મ્હને માથો દીધો. હું કોષ સગાવી ચડી નહિ. મ્હે કામાકુરાના બરમાંથી હરો લીધો હતો. મ્હારા પિતાએ મ્હારી રક્ષા કરી છે, નહિ તો હું ખત નહિ. હવે શું સાંભળવું છે ? જાવ, હવે પધારો. ”

હટો મથો નહિ. તે ચોડીવાર સુધી મૂર્તિ માફક ઉભો રહ્યો, ત્યાર પછી ત્હેણે એકદમ હોડીને એક બારી ઉઘાડી નાંખી, અને કુલ્યમાં પાછા આવી બેસી કાયાએ ઓઢેલી કામળ બેચી લીધી.

અરે આ શું ? આ કોણ ? એ તો કાયા નહિ પણ દિયાસીની પુત્રી નુતા હતી.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

નુતાની ચાલાકી.

ૐ ૐ ૐ

કા મળો તણાતાંજ નુતા હાલમ મારી ઉઠી ઉભી થઈ. તે પોતાના એ કાવે માટે જરા પણ લજ્જા કે ભય પામી નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ તે હટોની સ્કામું ટપર ટપર બેવા લાગી.

દિયાસી પણ આમર્ષચક્તિ નમને પોતાની કન્યા સ્કામું બેઈ રહ્યો. ચોડીવાર સુધી ચલ્યાંથી કોઈ પણ બોલ્યું નહિ. છેવટે નુતા હસતાં હસતાં બોલી : “ કેમ, કેવા દુઝા ? ”

હિમાસીએ ક્રોધ કરીને કહ્યું: “હુઆ! કાયા ક્યાં છે?”

ઇટા બોલ્યો: “પહેલાં તો હું જરા કમાયો હતો, પરંતુ દુરતજ સમજી ગયો કે આ કાયા નથી. કાયા આ પ્રમાણે વાત કરેજ નહિ.”

હિમાસીએ વધારે ક્રોધ કરી ફરીથી પુછ્યું: “બોલતી કેમ નથી? કાયા ક્યાં છે?”

નુતા અવિચલિત બાવે બોલી: “નહાસી મઠ.” એ સંભળી જાને વિરમય પામી એકી સાથે બોલી ઉઠ્યાં: “નહાસી મઠ?”

નુતાએ પહેલાંની પેટેજ હિમતથી કહ્યું: “હા, નહાસી મઠ. મઠ રાત્રે એણેજ ખુન કર્યું છે, વળી આ ખુન મહેજ કર્યું છે, એ હવે તે જાણી ગયા છે, તેથી તે હવે મહેને પોલીસમાં સોંપી દેશે. હવે હું તારા પરમાં રહી શકીશ નહિ. હું કાયાને નહાતી હતી, તેથી પરોઢિયે ત્હેને ધર બહાર મુકી આવી, અને તે નહાસી મઠ.”

આ સમાચારથી ઇટા ક્રોધથી ઉન્મત્ત જેવો જાતી ગયો અને બોલી ઉઠ્યો: “તે ક્યાં મઠ?”

નુતાએ જવાબ દીધો: “તે હું જાણતી નથી. ત્હેણે ક્યાં જશો ત્યાંથી કામળ લખવાનું કહ્યું છે, પણ તે આપને ખતાવાની ના કરી મઠ છે.”

હિમાસી અતિ રુદ્ધ સ્વરે બોલ્યો: “ત્યારે પણ બાવે કે દુરતજ મહેને ખતાવજો.”

નુતા કાંઈ પણ બોલી નહિ. ઇટાના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. ત્હેણે નુતા તરફ ડોળા કાઢી પુછ્યું: “ત્યારે આવા ઝેમ કરવાનું ત્હેને કોણે શીખવ્યું?”

“કાયાજ મહેને ઝેમ કરવાનું કહી મઠ હતી. તે કહી મઠ છે કે: તું મહારા ઓરડામાં રહેજો, જાણે હુંજ છું. એટલે મહેને કોઈ શોધશે નહિ. મહેને વખત મળશે, અને નહાસવાનું ઠીક પડશે.”

ઇટાએ વધારે ક્રોધ કરીને કહ્યું: “પણ તે ત્હેને આ પ્રમાણે ખુબનો સ્વીકાર કરવાનું કહી મઠ હતી? બોલ સાચે સાચું કહી દે!”

નુતા પણ તેટલાજ વેમથી બોલી: “હા, હા, તે પણ તેજ કહી મઠ હતી. ત્હેણે જાતી વખતે મહેને આ વાત ત્હેમને કહેવા કહ્યું હતું કે જેથી

તહમ્ને તહેને જુક્કી જાવ. હું એટલા માટે તહમારે ત્યાં આવવાની હતી, પરંતુ જ્યારે તહમેજ અહિં આવી ચડ્યા, ત્યારે ‘મહે એક પંથ ને હો કાજ’ કરી લેવાનો વિચાર કર્યો, કાયા થઇને મહારે ચોડીવાર સુઇ રહેવાનું તો હતુંજ. તેથી તેના રૂપમાંજ તહમને જે કાંઇ કહેવાનું હતું તે કહી દીધું.”

“જોડી ! અપંકર વાત !” છટા માથું ધુણાવી બોલી ઉઠ્યો.

“વાત અપંકર હશે, પરંતુ જોડી તો નથીજ.”

“મહારે તહેને પોતાને મોડે તે સાંભળવી છે.”

હિયાસી અંબીર સ્વરે કન્યાને સંબોધી બોલ્યો : “નુતા ! કાઉન્ટ છટા સાહેબને કહે, કાયા ક્યાં ગઇ છે ?”

નુતા ચીડવાઇને બોલી : “કેવી રીતે કહું ? હું તે જાણતી નથી. જ્યાં હશે ત્યાંથી હવે પછી લખશે.”

હિયાસીએ ફરીથી કહ્યું : “તહેનો પત્ર આવે કે તુરતજ તહેનું ઠેકાણું કાઉન્ટ સાહેબને આપજે.”

નુતા બોલી : “ના, નહિ આપું. તે મહેને ના કહી ગઇ છે. હવે હું એક સપ્ત પશુ બોલવાની નથી.”

તેમજ થયું. નુતાએ બોલવું બંધ કર્યું. હિયાસી તહેના આ વ્યવહારથી નાખુશ થઈ તહેને માગેા દેવા લાગ્યો, ધણું ધમકાવી. પરંતુ નુતા તો નિર્વાકજ રહી.

ત્યાર પછી બીજે કાંઇ પણ ઉપાય નહિ હોવાથી કાઉન્ટ છટાએ તહેની પાસે વિનય વાપર્યો. ધણી ધણી મીઠી મીઠી વાતો કહી પરંતુ નુતાનું મોં તો બંધજ રહ્યું.

હિયાસી કોપથી કંપતો કંપતો કન્યાને માગેા દેતો દેતો બહાર આવ્યો. નિરૂપાય થઇ છટા પણ તહેની સાથે બહાર આવ્યો, અને હવે ત્યાં રહેવું અતુચિત બારી તહેણે તેજ વખતે હિયાસીના ધરનો ત્યાગ કર્યો.

તહેણે ધણો ધણો વિચાર કર્યો, પરંતુ કાંઇ પણ નહીં કરી શક્યો નહિ. કાયા હિયાસીના ધરમાંજ છે કે પરેખરી નહાસી ગઇ છે, નુતાએ બહું-સાચું કહ્યું કે જુઠું, તેના પણ તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. છેવટે

નુતાએ કાપાનો વેશ છા મારે, લીધો હતો ? તે સવાલ થયો, અને ત્હેને નહાસવાને સમય મળે એટલા મારેજ એવો જવાબ તેને આપોઆપજ મળી ગયો.

“દિવાસી અને નુતા પાસે કાપાએ પોતે ખુન કર્યાંતું સ્વીકાર્યું હતો તે છતાં પણ તે ખુની નથી. ત્હેણે પોતાના પિતાની રક્ષા કરવા મારેજ ખુનનો સ્વીકાર કર્યો છે. જાપની જલા પોતે બ્હોરી લીધી છે. આવી રીતે પિતાના પાપનો ભાર-અપરાધ-પોતાને માથે લેવો એ તેની માંકાઇ સિવાય બીજું કંઇજ નથી. તે છતાં પણ હું ત્હેને શોધી કાઢી ખરી વાત જણાવવા ને જણાવજ. ત્હેને હાથ આવેલી યુમાવી ! તે હવે ક્યાં જતી રહી હતો ? કેને પુછું ? મ્હારું મગજ જગડી મયું છે. પણે ભાગે એકુ આજે તો આવવો જોઇએ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં કરતાં ઇટો પોતાના ધર તરફ વળ્યો.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

ડોસીની મુલાકાત.

૨ તરફ જતાં જતાં ઇટો વળી પાછો વિચાર કરવા લાગ્યોઃ “અંધારી રાતે કાપા ક્યાં ગઈ હતો ? જરૂર તે રેલ્વેન પર ગઈ હતો, પરંતુ ત્યાં તો કોઈને કોઈ ત્હેને ઝોળખીજ કાઢે. તે કદિ પણ એમ કરે નહિ. સાનો રેલ્વેનમાં તો ત્હેને જધાજ ઝોળખે.”

“ત્યારે શું તે પગ રસ્તે નહાસી ગઈ હતો ? હા. તેમ થવું સંભવે છે. અહિંથી નહાસી ખીજે રેલ્વેનેથી માડીમાં બેસી ગઈ હતો, અને ત્યાંથી ટોળિયે જતી રહી હતો. મ્હોટા ચહેરામાં લાખોની ગીચ-વસ્તીને લીધે સંતાઇ રહેવું ઠીક પડે.”

“ત્હેની પાસે કંઈ વધારે પેસા નથી. તેથી તે જરૂર આજમાયા અથવા લોહની પાસે જશે, અને ત્હેમની પાસેથી પેસા લઈ પછો ભાગ તે

ખીલ કોઇ દેશમાં નહાસી જશે, માટે હવે એક ક્ષણ પણ ન યુમાંવતાં બંધી બંધરવા કરી મ્હારે લોહન મળવું જોઇએ. ” ત્હેણે તેજ વખતે ટો-કિયો જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો ઇટા ચાલ્યો જાય છે, તેવામાં એક-એક કોઇ ત્હેની પછપડેથી “ કાઉન્ટ સાહેબને ધણા દિવસથી જોયા નથી. ” એમ બોલ્યું. ઇટા ચમક્યો અને હરીને જોયું તો ડોસીમા નજરે પડ્યાં.

આ વાતુડી ડોસીમા સાથે આવે સમયે વાતો કરી વખત યુમાંવવાની ત્હેને ઇચ્છા નહોતી. તે ટોકિયો જવા માટે બાકુલ થઇ ગયો હતો, તેથી ત્હેણે ડોસીમાને ટુંકમાંજ જવાળ આપી દેવા માંડ્યો: “ આજે જરા કામમાં છું, વળી કોઇ વખત મળીશ. ”

ત્હાંએ હસીને કહ્યું: “ ઉમા રહેવું પડે તેથી ? પેલી ચીની સુંદરીને મળવા જવું છે કેમ ? ”

ઇટા સ્તબ્ધ થઇ ઉભો રહ્યો, અને વિરમય પામી ત્હાં સ્હાવું જોઇ થોડીવારે પુછ્યું: “ ચીની સુંદરી ? તે વળી કોણ ? ”

ત્હાંએ હરીથી હસતાં હસતાં કહ્યું: “ કાઉન્ટ સાહેબ ! આ ‘તુડી’ બધી ખબર રાખે છે. તે કોણ તે કહું ? કાપાની સખી લોહ, અને તેની મા. ”

ઇટાએ વધારે આશ્ચર્યચકિત થઇ કહ્યું: “ લોહ ? કઇ લોહ ? ”

ત્હાં હસતાં હસતાં બોલી: “ આવો, આવો, આ ‘તુડી’ની દુકાનનો એક ખાસો તો પીઓ. ત્હેની સાથે હવે મેળાપ થવાનો નથી. તે તો ક્યારનીયે ચાલી ગઇ છે. ”

સરીઆમ રસ્તા ઉપર ઉભા રહી આવી વાત કરવી અયોગ્ય ધારી ઇટાએ ત્હાંના ધરમાં જવાવું યોગ્ય ધાર્યું. તે કાઉન્ટલથી બાકુજ બાકુજ થઇ ગયો હતો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો: “ લોહ શા માટે આહં આવી હશે ? મ્હને ત્હેણે ખબર પણ કરી નહિ. આહં આવીને ક્યાં રહી તે પોતે ત્હેનેજ મળવા જતો હતો ત્યારે તે આહંજ આવી હતી. ”

ત્હાં સારીના અનેક માણસોની કુચલી કરતી કરતી આવતી હતી પરંતુ તેમાંના એક પણ સખે ઇટાના કહ્યુંમાં પ્રવેશ કર્યો નહિ. ત્હેવું તન-

મન અનેક પ્રકારના વિચારોમાં યુવાન મયું હતું.

આખરે તે જ્ઞાના બર પાસે આવી પહોંચ્યો. જ્ઞાનને આદરપૂર્વક બેસાડી ચાહતી તૈયારી કરી, અને તે પછી ઇંટની સ્થાને બેઠી. ઇંટા ત્હેને ઝોળખતો હતો. ત્હેના સ્વભાવને સારી રીતે જાણતો હતો. બે પૂછ્યું તો ડોસીમાં કાંઈ પણ બોલશે નહિ, અને ન પૂછ્યું તો બધી વાત આપોઆપ જ કહી દેશે, એવા ત્હેમના વિચિત્ર સ્વભાવથી તે વાકેર હતો, તેથી તે છતો-માતોજ બેસી રહ્યો.

ત્યાર પછી ઇંટાને ચાહ આપી જ્ઞાનને બોલવા માંડ્યું: “બોધ ચીનની સ્થેવાસી અને કાયાની સખી છે. ત્હેણે એ વાત હોટલવાળીને કહી હતી. તે કાલે સંધ્યાકાળે રેલ રસ્તે ટ્રાન્કિયોથી આવી હતી, આવીને પાડોસની હોટલમાં ઉતરી હતી, અને ત્યાં આગળ ખુનની વાતો સાંભળતી હતી. તે બોલી હતી કે: કાયાએ ખુન કર્યું નથી. તે મ્હારી સખી છે. મ્હને આ ખબર તે હોટલની દાસીએ આપ્યા છે.”

ડોસીના પમ બધેજ હતો. ઇંટાએ કહ્યું: “બોધ સાથે મ્હારે ટ્રાન્કિયોમાં વાતચીત થઈ હતી. બોધની જન્મભૂમિ દિનસીન છે, અને કાયાનો જન્મ પણ ત્યાંજ થયો છે. તે અહિં ચામારે આવી હશે, તે કાંઈ સમજતું નથી.”

“ચામારે, તે હું જાણું છું.”

“કહો ત્યારે.”

“તે હિયાસીને મળવા આવી હતી. અહિંથીજ ત્હેની મા હિયાસીને ઘેર ગઈ હતી અને ત્યાં આગળ એક કલાક રોકાઈ હતી. હિયાસીના ચાકરે મ્હારી દાસીને કહ્યું હતું અને ત્હેણે મ્હને કહ્યું છે. વળી કહે છે કે, ત્હેના ગયા પછી હિયાસીનું મ્હોં જૂતના જેવું બ્હીલામણું થઈ ગયું હતું!”

“ત્યારે પહેલેથીજ જોડવણ થયેલી લાગે છે?”

“થઈ હશે. વળી બોધ અને કાયાનો જન્મ એકજ ગામમાં-દિનસી-નમાં-થયો છે, એ વાત પણ થઈ હતી. તે જન્મે જણ અહિંથી સાથેજ ટ્રાન્કિયો ચાલ્યા ગયા છે. મ્હને લાગે છે કે એમાં કાંઈ ભેદ હોવો જોઈએ.”

ધટોએ વિસ્મય પામી કહ્યું: “ કાયા અદિ હતી તે ત્હમે જાણો છો ? ”
 રહાએ જવાબ દીધો: “ જાણું છું પરંતુ ક્યાં સંતાપ હતી તે જાણતી નથી.
 હું તપાસ કરતી હતી, પરંતુ હવે તો તે અદિથી ચાલી ગઇ છે. ”

“ ચાલી ગઇ ? તે કેમ જાણ્યું ? ”

“ આંખ અને કાનની સહાયતાથી. હું દરરોજ પરાક્રિયે ઉઠીને બટકું છું
 ત્યાં જોયું. ”

“ શું જોયું ? ”

“ મરુન્ટ સાહેબ ! એમ બહુ ઉતાવળા ચાવ નહિ. ઉતાવળે આંખા
 પાકે નહિ. ”

“ કાયા ક્યાં ગઇ ? ”

“ કહ્યું નહિ કે ટોકિયો ગઇ છે. ત્હમારી એ ચીની બોમ્બજ હોટલ-
 વાળીને તે કહી ગઇ છે. ”

“ કાયા ત્હેની સાથેજ ગઇ છે, એની શું ખાતરી ? ”

“ કહ્યું તો ખરૂં કે એ બધું મ્હેં મ્હારા આંખ અને કાનની સહા-
 યતાથી જાણ્યું છે. મ્હેં પોતે મ્હારી આંખોએ પરાક્રિયે એ સોકોની સાથે
 જતાં જોઇ છે. ” રહાએ જરા ચ્હીકાઇને કહ્યું.

“ ક્યાં જોઇ ? ”

“ આ જંગલમાં જોઇ છે. એ જંગલમાં કાયા પહેલેથી સંતાપ રહી
 હતી. તે વખતે અપાર્ક હતું. પ્હો શટ્થો ન્હોતો. જોયું તો તે મા દીકરી
 જંગલ પાસે આવી. દીકરીએ સીસોટી વગાડી, એટલે કાયા બહાર નીકળી
 ત્હેમની પાસે આવી. ”

“ તે ખીજું કોઇ હોય તો ? ”

“ શું હું આંધળી છું ? ”

“ ના, ના, કદાચ બૂલ પણ થઇ જાય. ”

“ ના, હું બૂલતી નથી. તે કાયા—નાહી કાયાજ હતી. કાયા સિવાય
 ખીજું કોઇ હોઇ શકેજ નહિ. હું કાંઇ આંધળી નથી. ”

“ તે પછી તેઓ ક્યાં ક્યાં ? ”

“ તેજ વખતે ત્યાં આમળ ત્રણ પાલખીઓ આવી. ત્રણે જણ જુદી જુદી પાલખીમાં બેઠાં અને પાલખી સડસડટ ચાલવા માંડી. ”

ઈટોએ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું: “ ત્યારે તો તે ક્યાં ગયાં તે જાણવાનો ઉપાય ન રહ્યો ? ”

જુદા બોલી: “ છે. તેઓ ટોક્ષિયોજ ગયા છે. ”

“ પાલખીમાં બેસીને ટોક્ષિયો કેવી રીતે ગયા ? ”

“ અહિંથી બીજે રોજને જઈ માડીમાં બેસી ગયાં. ટોક્ષિયોની ટીકી લીધી હતી. પાલખીવાળાઓને પુછીને મહેં આ ખખર મેળવી છે. તે બિચારાઓને ખખર નથી કે કાયા લેમની ખાંધે ચડીને ટોક્ષિયો નહાસી મઠ છે. ”

ઈટો ઉઠ્યો, અને બોલ્યો: “ હું હમણાંજ લેમની શોધમાં ટોક્ષિયો જાઉં છું. તેમ હશે તો તેઓ બોધના ધરમાંજ હશે. ”

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ઈટો અને કામાકુરા.

❖❖❖❖

❖ હું ❖ ને ઈટો જુદાના ધરમાં એક ક્ષણ પછી ન સુમાવતાં ટોક્ષિયો ❖❖❖❖ જવા માટે પોતાના ધર તરફ હોડ્યો, પરંતુ થોડે દૂર ગયો ન ગયો એટલામાંજ કામાકુરા લેની તરફ શોકતો આવતો જણાયો. તે હાંકતો હાંકતો આવી ઈટોની પાસે ઉભો રહ્યો, અને બોલ્યો: “ કાઉન્ડ સાહેબ ! આપ જરા એણું સાંભળતા લામો છે. મહેં કેટલી બધી પુમેા પાડી ! છેવટે હોકતા આવવું પડ્યું. ”

ઈટોએ કહ્યું: “ જરા વિચારમાં હતો, તેથી સાંભળ્યું નહિ. હમણાં મ્હારે ઉતાવળ છે. મ્હારે ટોક્ષિયો જવું છે ”

“ હમણાં ને હમણાંજ કેમ ? ”

“ હું કાયાની શોધમાં જાઉં છું. ”

“ ત્યારે તે છે એ તમે જાણો છો ? ”

“ હા, જાલું કું. કાલે રાત્રેજ તે મ્હને અચાનક મળી ગઇ હતી. એ ક્યાં સંતાઇ હતી, તે ત્હમે પણ જાણો છો. ”

“ હું ! હું કોઈ પણ જાણતો નથી. જાણતો હોત તો પકડાવી દીધી હોત. ”

“ કાયા મ્હારા ધરમાંજ છે એમ દિવાસીએ તમને કશું નહોતું ? ”

કામાકુરા એકદમ આશ્ચર્યચકિત થઈ જઈને બોલ્યો : “ શું કાયા દિવાસીના ધરમાં હતી ? ”

ઇટાએ કશું : “ હા ! ત્યાંજ હતી. ત્હમે એને પકડાવી દેશો એમ ધારીનેજ તેણે ત્હમને તે નહિ કશું હોય. ”

“ શું તે ત્હને નિર્દોષ ધારે છે ? ”

“ પહેલાં તેમ હતું પરંતુ હમણાં મત ફેરવ્યો છે. ”

“ ત્યારે કાયા ત્હેના ધરમાંથી શા માટે ન્હાસી ગઇ ? ”

“ ત્હેના કાકાએ ત્હને દુષિત ધારી તેથી. ”

“ તે ક્યાં ગઇ છે ? ”

“ શું ત્હમે એમ ધારો છો કે તે હું ત્હમને કહી છઇશ ? ”

“ હા, સમજ્યો, તે ટોકિયો ગઇ છે. ”

“ હા, ટોકિયો કાંઇ ન્હાતું ચહેર નથી. ત્યાંથી ત્હને એકદમ શોધી કાઢી ચકાશે નહિ. ”

“ સહજ શોધી ચકાશે. ત્હમારી સાથે મ્હારે આવતું પડશે. ”

“ હું ત્હમને મ્હારી સાથે આવવા છઇશ નહિ. ”

“ ના, ના, મ્હારે પોતાને તેમ કરવાની જરૂર નથી. ફક્ત હું ટોકિયોની પોલીસને તાર કરી છઇશ, એટલે કામ થઈ જશે. ”

“ કેવી રીતે ? ”

“ ઇચિએના યુનિને પકડવો હોય તો આ ટ્રેનમાં કાઉન્ટ ઇટા આવે છે, ત્હેનું અનુસરણ કરો. તે કાયાને મળવા જાય છે, એવો એક તાર કરી દીધો એટલે થઇ રહ્યું, પરંતુ મ્હારાથી બ્હીએ ના. કાયા ઉપર મ્હને દેવ નથી. હમણાં અને પ્રયત્નો કરતાં હું ત્હેનું અનિષ્ટ કરી ચકીશ નહિ. ”

“ મ્હને ત્હમારો વિશ્વાસ આવતો નથી. ”

“તેની ઉપર હું ગુસ્સે થયો નથી. કામાને હું ખુબી પાઈ છું, તેથી મ્હારે તેને પકડાવવી જોઈએ, પરંતુ જ્યાં સુધી તે પોતાની મેજે-આપો આપ-મ્હારી સન્મુખ નહિ આવે ત્યાં સુધી હું તેમ કરીશ નહિ. પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ કંઈ કરીશ નહિ. મ્હારો તેની પર સ્નેહ હતો, છતાં હજી પણ અવિધ્ય વાણી રૂપે કહી શકું છું કે કામા કદિ પણ ત્હમ્હારી બી થશે નહિ.”

“એ ત્હમે કેવી રીતે કહી શકો છો ?”

“કારણ કે ત્હમે કંઈ પણ રીતે તેને નિર્દોષ ડેરવી શકશો નહિ. મ્હારી ખાતરી છે કે તેણેજ ખુન કર્યું છે.”

“હું જાણું છું કે તે નિર્દોષ છે, હું તેને નિર્દોષ સિદ્ધ કરી આપીશ. દુષ્ટ પિતાએજ ખુન કર્યું છે. કામાને નિર્દોષ ડરાવાશે. મ્હને પણ સમાચારો મળ્યા છે.”

“વાર, તેથી મ્હને દુઃખ થવાનું નથી. હું સતોષજ પામીશ, પરંતુ હવે હું અહિં રહી શકીશ નહિ.”

“કેમ ?”

“મ્હારી બીને હવે આ ગામમાં ગમતું નથી તેથી હું કેન્ડોન જઈને ધધો રોજગાર કરીશ.”

“સદાને માટે આ ગામ છોડી જશો ?”

“શું કંઈ ? આ ખુન પછી મ્હારી બીનું મન બહુ ઉદાસ રહે છે અને તે અહિં રહેવા માંગતી નથી.”

“હિવાસી પણ જશે કે ?”

“તે શા માટે જાય ? તે તો અહિંજ રહેશે.”

“તે પોતાના બાપની જાળમાંથી છુટવા માટે જશે.”

“તે જે બાપ પોતપોતાનું ફોડી લેશે એમાં મ્હારે શું ?”

“ત્યારે હવે હું વિદાય થાઉં છું.”

“પણ યાદ રાખજો કે કામા સાથે ત્હમારાં લગ્ન થશે નહિ.”

“થાય છે કે નહિ તે જોશો.”

“છટે કામાકુરાના હાથમાંથી છુટી એકદમ ધેર આવ્યો, અને તુરંતજ રોજગાર તરફ દોડ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

સોનેરી ટાળી.

સસસસ

સ ટા સ

સસસસ

ક્રિયો આ રોસન ઉપર ઉતર્યા પછી ઇટે એક ગાડી બાંહે કરી લેવાનો વિચાર કરી ને ટેકાણે ગાડીઓ ઉભી રહે છે તે તરફ જતો હતો, તેવામાં પાછળથી લેને ખભે હાથ મુદી કાંઈ બોલ્યું:—“ કેમ છે કાઉન્ટ સાહેબ ! ”

ઇટેએ ચમકીને પાછળ જોયું તો, એક નજરે પડ્યો. લેણે કહ્યું: “ તમારા તાર તથા પતો મળ્યાં છે. કાલેજ સાનો આવવાનો હતો, પણ ડીક થયું કે અહિંજ મળી ગયા. પણ સમાચારો મળ્યા છે. આ તરફ ચાલો. આહ પણ પીવાશે અને વાત પણ કરશે. ”

એમ કહી ઇટેનો હાથ પકડી એક પાસેની એક ચાહની હોટલમાં આવ્યો. “ અમારે જતા વાત કરવી છે. તમને પછી બોલાવીશું. ” એમ કહી એક એક ત્યાંની ખાસ યુલિમએને દૂર કરી એરડીનું બારણું ખંખ કરી ઇટેને પૂછ્યું: “ આજે અહિં કેમ ? શું કાંઈ નવીન ખબર મળ્યા છે ? ”

એકને કાચાનું ટેકાણું આવવાનું ઇટેને ચોખ્ખા લાગ્યું નહિ. તે જાણતો હતો કે લેને કાચાનો પતો લાગતાંજ તે પોલીસને સ્વાધીન કરી દેશે, તેથી તે બોલ્યો: “ મને ને કાંઈ સમાચાર મળ્યા છે, તે પછી કહીશ, પણ તમે શું નવીન જણ્યા છે તે રહેવા કૃપા કરો. ” એમ કહી ઇટે બોલતો બંધ થઈ ગયો.

એકએ હસતાં હસતાં કહ્યું: “ મહે તો જલુ જલુ જાણ્યું. ”

“ પુન સંબધી ? ”

“ પુન સંબધી તો એટલું જલું નહિ પણ ચોરી સંબધી પરંતુ

એટલે તો નિશ્ચય થયો છે કે કાવાએ ખુન કર્યું નથી. ખુન કરનાર તો કાવાવાસી જ છે. ”

“ કોણ કિવાસી ? ”

ઝોકુ ઇટાના મ્હોં સ્થાપું જોઈ રહ્યો. તેને આમ અટકેલો જોઈ ઇટા ફરીથી બોલ્યો: “ તમારી વાત પુરી કરો, એટલે હું મ્હારી વાત કહું. ”

ઝોકુએ આગળ ચલાવ્યું: “ તમે જાણો છો કે, મહા સાલથી દરેક બંદરમાં ચોરી થતી હતી, અને અમે તે સંબંધમાં કંઈ પણ કહી શકતા નહોતા. જે જે બંદરોમાં ચોરી થઈ છે, ત્યાં ત્યાં જઈને મ્હેં તપાસ કરી છે. તે સંબંધો કોઈને કંઈ વિચાર ઉપાય સૂઝ્યો નથી, પરંતુ મ્હને એક વાત સૂઝી છે. આવી ચોરીઓ ફક્ત બંદરોમાં જ થઈ છે. સમુદ્ર કિનારે આવેલાં શહેરો સિવાયના દેશની અંદરના કોઈ પણ શહેરમાં થઈ નથી. વળી ખીજું એ પણ સાંભળવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં જ્યાં ચોરી થઈ છે ત્યાં ત્યાં લાલ-ચિત્રિત નામની એક ન્હાની સ્ટીમર ગઈ છે અને ચોરી થાય તે રાત્રેજ અથવા પરાઈએજ તે સ્ટીમર તે બંદર છોડી ચાલી ગઈ છે, પરંતુ તે સ્ટીમર ઉપર શંકા આવે એમ નહોતું. એ સ્ટીમર એક સમાની છે અને બંદરના દુઃખી નાવિકોને સહાય કરવાનું તેણે બીડું ઝડપ્યું છે, તેજ તે સમાનું મુખ્ય કાર્ય-આદેશ-છે. એ સ્ટીમર દરેક બંદરોમાં ફરતી હતી, અને સમા તરફથી નાવિકોને સહાય પણ મળતી હતી. આવી બહાદુર સોનેરી ટોળી મ્હેં કદિ પણ જોઈ નથી. ”

ઇટા આશ્ચર્ય પામી બોલી ઉઠ્યો: “ સોનેરી ટોળી ! શું તેજ આ બધી ચોરીઓ કરતી હતી ? ”

“ હા સાંભળો તો ખરા. એ મહાત્માઓ ઉપર કોને શક આવે ? તેઓ બહારથી નાવિકોને ઉપકાર કરવામાં જીવન ગાળે; અને અંદરથી લામ મળે રાત્રે ચોરી કરી ચોરીનો બધો માલ પોતાની સ્ટીમરમાં લઈ જાય, અને ત્યાંથી કોઈ પરદેશી બંદરમાં જઈ વેચી નાંખી વળી ખીજી બંદરમાં દેખા દે ! ચોરી થાય અને વળી ખીજી સંસારો પણ થાય ! આ પ્રમાણે બધા દિવસથી ચાલતું હતું. અમને સરકાર તરફથી ખાસમાં મળતાં હતાં પરંતુ આ સ્ટી-

મરનાજ મહાત્માઓ ચોરી કરતા હશે, એવો વિચાર પણ જમને આવ્યો નહોતો. છેવટે મહેનજ જરા સંજય ગયો, અને હવે તો સંજય રહ્યો નથી. એમનાં કારસ્થાનો પણ જાણ્યાં. ”

“ કેવી રીતે ? ચોર પકડ્યા ? ”

“ ના, પકડ્યા નથી, પણ પકડાશે, તે સીમર અદખ્ય થઇ ગઇ છે. ખારવા પ્રમાણે લેમની આ બધી ચાલાકી મ્હારા જણવામાં આવી ગઇ છે. તેની લેમને ખબર પડી જવાથી તેઓ કોઇ પરદેશી બંદરમાં ન્હાસી ગયા હશે, પરંતુ હવે તેઓ મ્હારા હાથમાંથી સટકી શકશે નહિ. મ્હેં દરેક બંદરોમાં તાર કરી દીધા છે, છતાં એટલું તો કયુલ કહે છે કે એ લોકો બહુ બહાદુર છે. કાવાયાસીએજ ખરી બહાદુરી ખતાવી છે, પરંતુ તે આ ટોળાનો નાયક નથી. નાયક બીજો છે. તે કોણ છે, તેની હજી સુધી ખબર પડી નથી. ”

“ ત્હમે આ બધું ક્યાંથી જાણ્યું ? ”

“ તે ટોળામનિજ એક માણસ મળી ગયો હતો. તેની પાસેથી થોડું પાછું સાંભળ્યું, પરંતુ સધળી વાત જણાવતાં પહેલાં તે ન્હાસી ગયો છે. તેનાપર નજર રાખી છે. થોડા વખતમાંજ પકડાશે. ”

“ લેતું નામ !

“ ઇવચિ. ”

ઇવચિતું નામ સાંભળતાંજ ઇટા ચમકી ઉઠ્યો. કાવાએ કહ્યું હતું કે, ઇવચિ નામનો એક માણસ લેના પિતાનો સેક્રેટરી હતો. ત્યારે શું એણે એજ ઇવચિને પકડ્યો છે ? ત્યારે શું એ કાવાયાસી અથવા દિયાસી એજ કાવાનો પિતા છે ? કેવો અવકર ચોર ! જુમારી ! ખુની ! બહુજ !

લેનો આવ જોઇને એણે પૂછ્યું : “ ત્હમે ઇવચિને જાણ્યો છે ? ”

“ કાવાએ એક ઇવચિની વાત કહી હતી. તેની પાસેથી સાંભળ્યું છે કે, ઇવચિ લેના જાપનો સેક્રેટરી હતો. ”

“ હા, તેજ ઇવચિ. કાવાયાસી કાવાનો પિતા, અને ઇવચિ કાવાયાસી ને ત્યાં નોકર હતો. ”

“ કાવાવાસી અથવા દિવાસી બંદખ થઈ ગયો છે. ત્હનો બાઈ ઝોમરિ દિવાસી હાથ સાનોમાં રહે છે. કાવા ત્હની પાસે હતી, પરંતુ બે દિવસથી તે પણ અલોપ થઈ ગઈ છે.”

“ બે હરકત ન હોય તો હવે ત્હમે જે જે કાંઈ સાંભળ્યું હોય તે બધું મ્હને કહો. ”

ત્યાર પછી જે જે થયું હતું, જે કાંઈ ઇટાના બચવામાં આવ્યું હતું, તે સપથું લેણે એક પછી એક ઝોકુને કહેવા માંડ્યું. ઝોકુ ગુપચુપ બેસી પ્થાન પૂર્વક તે બધું સાંભળવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

કાવાનો પિતા.

ક ટાની બધી વાત સાંભળી લઈ ઝોકુ વિચાર કરતો કરતો બોલ્યો: “ મ્હારે એના એ બાઈને મળવું જોઈએ. જો તે ખરેખર ત્હની પૃષ્ઠાજ કરતો હશે, તો તે મ્હને સહાય કરી શકશે. મમે તેમ પણ કાવાએ આવા પાપી પિતાને સહાયતા કરવી જોઈતી નહોતી. ”

ઇટાએ કહ્યું: “ ત્યારે શું કાવાવાસી જ કાવાનો પિતા છે, એમ ત્હમારી ખાત્રી થઈ છે ? ”

“ હું કોઈ પણ જાગતમાં એકદમ નિશ્ચય ઉપર આવતો નથી, પરંતુ જો ઇલાચ પકડાય, તો આવી વધુ જાગતોનો નિશ્ચય કરી શકું. મમે તેમ પણ એના બાઈ પાસેથી કાંઈ તો બહાર કઢાવી શકાશે. તે કેવો માણસ છે ? ”

“ માણસ તો સારો જણાય છે, પછી પ્રભુ જણે. ”

“ કાવાવાસીના વંશમાં—ગુરૂંજમાં કોઈ સારો માણસ હોય, એજ પહેલાં તો આશ્ચર્યની વાત છે ! ”

ઇરાએ વિરક્ત થઇને કહ્યું: “ત્યારે હું તમને એને પણ એ ટોળીમાં સામેલ કારો છે ?”

“કાયાનો જન્મ એના કુટુંબમાં થયો છે કે નહિ, તે હું હજી નહીં કહી શકતો નથી. તેમ ન હોય તોપણ તે નિર્દોષ ઇસ્તી નથી. તેણે પુન નહિ તો ખુનીને ન્હાસવામાં સહાયતા કરી છે.”

“પણ તે નિર્દોષ જ ઇસ્વાની છે.”

“હમણાં એ વિચાર કરવો મુશ્કેલ છે. ઇવજિને પકડ્યા પછી એ સંબંધી વિચાર થઈ રહેશે.”

“હવે તેને કેવી રીતે પકડશો ?”

“તેને ભોધના ધરમાં પકડવાની ભાજ પાથરી છે.”

“ભોધના ધરમાં ?”

“હા, એટલું બધું આશ્ચર્ય પામશો નહિ. ઇવજિ ભોધને મ્હાપ છે. ભોધ તેને પોતાને ધેર આવવા લખશે, એટલે તે આવશે અને હું પણ ત્યાં જ હોઈશ.”

“ત્યારે ભોધ તેને જોળશે છે ?”

“હા, એક વર્ષથી ઇવજિ તેના પ્યારમાં પડ્યો છે. ભોધએ પ્યારના પત્રો લખી તેને ખાંડો કરી મૂક્યો છે. તેણે પોતાનો એક ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરવા માટે જ તેને પોતાના હાથમાં રાખ્યો છે.”

“કયો ઉદ્દેશ તે કહેશે ?”

“કાયા અને ભોધ વચ્ચે ગાઢ મિત્રતા છે, તે તો તમને જાણતા હશે જ. કાયાનો જન્મ ટિનસિનમાં થયો છે અને ભોધની માતા પણ ત્યાંની જ છે. કાયાનો પિતા કેવો માણસ હતો તે જાણવાને ભોધ બહુ આતુર છે, તેણે આ ઇવજિ મારફત જે કંઈ સાંભળ્યું છે તેની તપાસ કરવાને તે બહુ ઈચ્છુક છે, અને તેણે મ્હારી પાસે જાવી એ તપાસ કરવાનો બાર મ્હને વળખાડ્યો છે. આટલી જ એને ને મ્હારે વાતચીત થઈ છે.”

“ઇવજિ સોનેરી ટોળીને ચાલુ છે. તે પ્રેમાંષ થઈ પોતાની ટોળીની કેટલીક વાતો બોલી ગયો છે. તેણે તમને ખબર કરી. વળી તે લાલચિત્તે

નામના વઢાણની અને કાવાયાસીની ચોરીઓની વાત ત્હમે એની પાસેથી જ જાણી કે ? ”

“ હા, મહેં ત્હમને તેજ દિવસે કશું હતું કે, ત્હેણે મ્હને બહુ સહાય કરી છે. ”

“ કાવાયાસી કામાનો પિતા જ છે, તે પણ તે જાણતી જ હતી. ”

“ તે વાલું જાણે છે, પરંતુ બધું કહેતી નથી. એ છોકરી બહુ ચાલાક છે, તેથી મહેં ત્હેની માતા સંજબી પણ કાંઈ કાંઈ ખજર મેળવ્યા છે ”

“ તે કહેશે ? ”

“ જે જાણ્યું છે તે કહું છું. લોધની માનો એક પતિ દિનસિનમાં હતો, પરંતુ તે એક ખીજા માણસ સાથે બહાર નીકળી ગઈ હતી, અને નાગાસાકીમાં આવી ત્હેની સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. લોધ એ ત્હેના ખીજા પતિની પુત્રી છે. ”

“ પ્રથમ પતિને કાંઈ સંતતિ હતી ? ”

“ હા, એક છોકરી હતી. પરંતુ તે છોકરીને લગ્નને તે હોંગકોંગ જતો હતો. ત્હેની સાથે એક વિશ્વાસુ માણસ હતો. રસ્તામાં જતાં તે વઢાણ ડૂબી ગયું, અને ત્હેની સાથેનાં બધાં માણસો ડૂબી ગયાં, છતાં દૈવયોગે તે કન્યાને લાઈને હોંગકોંગ પહોંચ્યો હતો, ત્યાર પછી ત્હેનો કાંઈ પતો નથી. ”

“ કાવા સાથે આ વાતને શું સંજબે ? ”

“ હમણું તો કાંઈજ નથી. કામાના પિતાનું નામ કાવાચિ હતું અને કહે છે કે તે મરી ગયો છે. ”

“ કાવા તે જાણે છે. ”

“ વંશી એમ જણાય છે કે, કાવાએ પોતાના પિતાને એકાએક સાનોના મંદિરમાં જોયો હતો, અને પછી ત્હેને ઇચ્છિઓના ખભામાં ઊંચે મારતાં જોયો હતો, અને ત્હેણે પોતાની રક્ષા કરવા પુત્રીને વિનવી હતી. પિતાની રક્ષા કરવા અને જયેલો હોવા છતાં મરી ગયેલો જણાવવા માટે કાવા ત્હમારી માડીમાં ન્હાસી નીકળી હોવી જોઈએ. ”

“ એ જાનવા જોગ છે, પરંતુ તે માણસે પોતે મરણ પામ્યાનું જ્ઞા માટે જણાવ્યું હતો ? ”

“ પોલીસના બચથી ? ઇયાચિ તરીકે રહેવાનું સહીસલામત ન પારી ઇયાચિને મારી, ઇયાચિ નામ જાણી કાવાયાસી થયો હતો, અને હવે દિયાસી થયો છે. ”

“ બન્નેનું નામ દિયાસી છે. મ્હને બધ લાગે છે કે તે યોદ્ધા સમયમાંજ પોતાના આઇનું છુન કરી લેના ધનનો માલીક થઇ બેસશે. ”

“ તે એવો માણસ છે કે તેને માટે બહુજ સંભવે છે. તે કરે નહિ એવું એકે કાર્યજ નથી. પકડશે તો તેને દેહાંત દંડજ થવાનો છે, અને હવે પકડવા વાર લાગવાની નથી. હવે ઓકુએ કેડ બાંધી છે. વળી કાયા એ નરાધમની પુત્રી નથી, પરંતુ તેણે કેઇ છેકરી ચોરી લાવી પોતાની ડેરવી દીધી છે, એવો પુરાવો પણ મળી આવશે, પણ એ બહુ ઇયાચિને પકડ્યા પછી માલમ પડશે. આજ આટલુંજ, ઇયાચિને પકડ્યા પછી કું ત્હમને મળીશ, પરંતુ ત્હમે આજ અદિ કેમ આજ્યા ? ”

“ બોધને મળવાનો વિચાર કરી આવ્યો છું. ’

“ બસે જાવ, હું પણ હમણાં જ તેને મળવા આવીશ. ”

બન્ને ચાહની હોટલમાંથી બહાર નીકળ્યા. અભિવાદન કરી જુદી જુદી દિશામાં ચાલ્યા ગયા.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

કાયા મહારી પુત્રી છે.

જાપાની જનસુસ.

કા ઇયા નહીં ધરમાં જ છે, અને તેને ઘેર જવાથી તેનો મેળાપ થશે, એવા વિચારથી ઇયાનું હૃદય ધ્રુજવા લાગ્યું. તેને એવો પણ વિચાર આવ્યો કે “ હવે ક્યાને તેના ધરમાં રાખવી હમિત નથી. તેના ધરમાં અવરનવર ઓકુનું જવું આવવું થાય છે, અને તેને કાયાની ખબર પડશે કે તુરત જ તેને પકડશે. બોધને ઓકુનો વિશ્વાસ હતો,

પરંતુ મ્હને નથી. પોલીસનો કોઇપણ રીતે વિશ્વાસ રાખવો ઉચિત નથી- હું ત્હેને આ વાત કહી હમણાંજ સાવધાન કરીશ, અને જરૂર પડશે તો આજે જ મોથવૈ-હામ કરી કામાને મ્હારે ઘેર લઇ જઇશ. ત્યાં તેની કોઇને પણ ખબર પડવાની નથી; અને પછી જ્યારે તે નિર્દોષ ઠરશે ત્યારે લગ્નની વાત જાહેર કરી દઇશ. ”

ત્હેને વળી વિચાર થઇ આવ્યો કે: “આવા નરાધમ માણસની કન્યા આવી હોય ? હું આવા દુરાચારીની કન્યા પરણીશ તો શોકો શું કહેશે ? ત્હેમને જે બોલવું હોય તે બોલે, અને કહેવું હોય તે કહે પરંતુ હું તો કામા સાથે હામ કરીશ જ. પિતાના પાપને માટે કન્યાએ શા માટે બોગવવું જોઇએ ? ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો ઇટો લોઇના ધરના બારણાંમાં આવ્યો. ત્હેનો પગરવ સાંભળી એક વરુ ચિની બી એકદમ જાહાર આવી. ત્હેનું મ્હોં શીઘ્ર-અતિશય ચિંતાશીળ અને વ્યાકુળ હતું. ઇટોને જોઇને તે નિરાશ થઇ ગઇ. તે કોઇની વાટ જોતી હોવી જોઈએ નાહતો તે ઇટોને જોઇને આટલી બધી નિરાશ થાય નહિ. તેણે મૃદુ સ્વરે ઇટોને કહ્યું: “આપ અહિં કેમ પધાર્યા છો ? ”

ઇટોએ ત્હેને અભિવાદન કરીને કહ્યું: “માફ નામ કાઉન્ટ ઇટો છે. આપની કન્યા લોઇને મળવા માટે આવ્યો છું. ”

ઇટોએ ત્હેને જોતાંજ ઝોળખી લીધી હતી કે તે લોઇની માતા છે. ત્હેણે જવાબ દીધો: “લોઇ અહિં નથી. ”

“નથી ? ક્યાં ગઇ છે ? આપ જાણતા હશે કે તે—”

લોઇની મા ત્હેને ઝેટલેથી બોલતાં અટકાવી બોલી: “હું આપની બધી વાત જાણું છું. આવો, બેસો, આપ આવ્યા તે પણ ઠીકજ થયું. આ વિપત્તિમાં સલાહ લેવા જેવું મ્હારે બીજું કોઇ નથી. ”

ઇટો બચ્ચ થઇને બોલી ઉઠ્યો: “આપને શી વિપત્તિ છે ? લોઇને માથે તો કંઇ આવી પડ્યું નથી ? ”

ત્હેણે કાતર સ્વરે કહ્યું: “તેજ કહું છું, બેસો. ”

‘છટો બેઠો એટલે તે બોલી; “ કાલ રાત્રે ૧૨ વાગ્યાને સુમારે તે બહાર ગયું છે, તે હજી સુધી આવી નથી. નક્કી ત્હેને કાંઈ થયું છે. ”

“ એકલી ગઈ છે ? ”

“ ના કાયાની સાથે ગઈ છે. ”

“ કાયા સાથે ? ત્યારે તે પણ ગઈ છે ? બન્ને હજી આવ્યા નથી ? ”

આ સમાચારથી છટોતું મથિું ફરી ગયું, તે વળી બોલી ઉઠ્યોઃ
“ આટલી મોડી રાત્રે તે બન્ને જણ એકલાં જા માટે બહાર ગયાં ? ”

“ કાયાના નામનો એક કમળ આવ્યો હતો. તે એકલી કોઇને મળવા જતી હતી પરંતુ સોંપએ ત્હેને એકલી જના દીધી નહિ, તે ત્હેની સાથે ગઈ. હજી સુધી ત્હેમની કાંઈ ખબર આવી નથી તેમ પાછા પણ ફર્યા નથી. હાથ ! કોણ જાણે શું થયું હશે ? ”

છટો પણ પોતાના મન સાથે તેજ વિચાર કરતો હતો. તે આ ખબર સાંભળીને સ્તબ્ધ થઈ ગયો. ત્હેણે કાયાને મેળવીને વળી પાછી સુમાવી અને સાથે સાથે સોંપ પણ ગઈ ! ત્હેના નરાધમ પિતાએજ ત્હેને આ મુક્તિથી બોલાવી લીધી હશે, એમ ત્હેણે ધાર્યું, ત્યારે સોંપ પણ શું આ વાતમાં હશે ? સંસારમાં ત્હેને બધા ઉપર અવિશ્વાસ જન્મ્યો હતો. ત્હેણે વિચાર્યું; સોંપ ત્હેમની યોગીમાં હોય નહિ, પણ સંસારમાં કોઇનો વિશ્વાસ કરવા જેવું નથી. બધું રહસ્યમય છે. કાંઈ સમજ પડતી નથી. જો હવે આવી સ્થિતિમાં ધણા દિવસ રહેવું પડશે તો હું મડિાજ થઈ જઈશ ! ”

થોડી વારે જસા સાન્ત પડી ત્હેણે વળી વિચાર કર્યોઃ “ જે થયું તે ખરું. જોઈએ હવે અહિંથી પણ કાંઈ પતો મળે છે. ”

આ પ્રમાણે વિચાર કરી ત્હેણે જ્ઞાને પૂછ્યુંઃ “ મ્હેં સાંભળ્યું છે કે ત્હમે સાનો જઈ કાયાને અહિં લઈ આવ્યાં હતાં. હું જાણું છું કે સોંપને કાયા ઉપર બહુ પ્રેમ છે, તેથીજ ત્હેણે કાયાને ત્હેના કાકા પાસેથી પોતાની પાસ આણી હશે. ? ”

“ ત્હેના કાકો ? ત્હેને કાકોજ નથી. ”

“ ત્યારે સાનોમાં છે તે કોણ ? કાયાએ પોતે મ્હને કહ્યું છે કે તે એનો કાકો છે. ”

“ કાયાને તેની ખગર નથી. ”

“ ત્યારે આપ જે કાંઈ જાણતાં હોય તે જાણું મહેને કહો. હું આપનો જાણુજ ઉપકાર માનીશ. ”

“ એ નરાધમનુંજ આ કામ છે. તેજ કાયાને મ્હારી પાસેથી કાલ રાત્રે દગો કરી ચોરી ગયો છે. સાથે સાથે લોહની પણ લાઇ ગયો છે. મ્હારું સત્યાનામ વાળી ગયો છે ! તે હવે મહેને મળશે નહિ-તે કશું પણ છુટશે નહિ ! ”

હટા અતિશય બચ્ચ થઈને બોલ્યો ! “ જો તેમજ હોય તો મ્હારે હવે એક પણ પણ ગુમાવવી જોઈતી નથી. તાત્કાલિક પગલાં લેવાથી આપણે લેમની રક્ષા કરી શકીશું. ”

લોહની માતા રડી પડીને બોલી : “ કાયા ! કાયા ! ત્હને આટલા સમય પછી મેળવીને વળી બોધ બેઠી ! ”

હટા માંઝ જેવો થઇ ગયો, અને રુદ્ધાને આતુરતાથી પૂછવા લાગ્યો : “ કાયા ! ત્હમે કાયા માટે કેમ રડો છો ? તે ત્હમારી શું થાય ? ”

ત્હેણે રડતાં રડતાંજ જવાબ દીધો : “ હવે ગુપ્ત રાખવાથી : શું ફળ છે ? કાયા મ્હારી જ પુત્રી છે. ”

મકરણ ૧૭ મું.

હિવાસી નહિ પણ ધ્યાયિ.

આ અર્થકારક વાત સાંભળીને હટા સ્તબ્ધ થઇ ગયો. આ આ શું બોલે છે ? શું એનું માથું ખરાબ થઇ ગયું છે ? ના, ત્હેનું માથું ખરાબ થયું નથી ! કાયા ત્હેની કન્યા છે, તે રીતે તે લોહની બ્હેનજ, અને તેમ હોય તો કાયા અને લોહની પિતા એજ નરાધમ, નરરાક્ષસ કાવાયાસી, અને તેમ હોય તો કાવાયાસીજ હિવાસીનું નામ ધારણ કરી સ્ત્રીઓમાં રહે છે. કાયા ને લોહ જન્મે તે જાણે છે. જન્મે મહેને છેતરે છે. આ

સંસારમાં કોઈનો પણ વિશ્વાસ કરવો નહિ-અસ. હવે મ્હારા હૃદયમાં જગા-
ચેલી કાવાની મૂર્તિને ઊન્નિભિન્ન કરી નાખવી. મ્હેં બહુ સહન કર્યું છે.
હવે વધારે સહન થઈ શકશે નહિ.”

આ પ્રમાણે વિચાર કરતો કરતો તે કેટલીકવાર સ્તબ્ધ થઈ ગુપ્તગુપ્ત
બેસી રહ્યો; ત્યાર પછી ધીમે રહીને બોલ્યો: “ત્યારે તું કાવા લોહની
બ્હેન થાય ?”

“પરંતુ કાવા અને લોહનો પિતા એક નથી.”

લોહની માતાએ રહતાં રહતાં જ જવાબ દીધો. “હા-બ્હેન, મ્હારી કન્યા.”

“મ્હેં એક પાસે સાંભળ્યું છે કે ત્હમે ત્હમારા સ્વામીનો ત્યાગ કરી
નાગાસાહી આવી પુનર્લેખ કર્યું છે.”

“હા, મ્હને મ્હારી ઊંઘરી આ જન્મમાં મળશે, એવો સ્વપ્ને પણ
ખ્યાલ નહોતો.”

“ત્યારે કાવામાંથી અથવા હિયાસી ત્હમારો સ્વામી થાય ?”

“હા. હિયાસી મ્હારો પહેલી વખતનો સ્વામી છે.”

“ત્હારે સાનોમાં જે હિયાસી છે, તે ત્હેને બાઈ ?”

“મ્હારા સ્વામીને એકે બાઈ નહોતો.”

“ત્યારે સાનોમાં છે તે આપનો સ્વામી ?”

“ના, તે મ્હારો સ્વામી નથી.”

“ત્યારે કાવાએ મ્હારી પાસે કપ્પલ કર્યું છે કે તે પોતાના પિતાની
રક્ષા કરવા માટે ત્હેને હાથ મ્હારી માડીમાં ન્હાસી ગઈ હતી. એ માણસ જ
કાવામાંથી નામથી કમાકુરા ઉપર ડિફી બજાવવા આવ્યો હતો.”

“હા-એ વાત ખરી પરંતુ કાવામાંથી મ્હારો સ્વામી નથી તેમ કાવાનો
પિતા પણ નથી. તે રક્ષક છે ! ત્હેણે જ મ્હારું સત્યાનાથ વાળ્યું છે.”

“આપના હૃદયનો બાવાઈ મ્હારી ધ્યાનમાં ઉતરતો નથી.”

“બહુ ઠંડું હું. ત્હમને કલા વિના હવે છુટકો નથી. મ્હારી બન્ને
પુત્રીઓ ગઈ છે. ત્હમે કાવાને મ્હાવ છે. હવે ત્હમારા સિવાય મ્હારે
કોઈ નથી.”

“ મહેને તહેને જમ્બી વાત કહી દો. હું તહેને દીકરીને સહાય કરીશ. ”

“ ત્યારે કહું છું સાંભળો. હિમાચી દિવસિતને એક મોઝે વેપારી હતો. તેણે તેજ સ્થાનમાં મહારી સાથે લગ્ન કર્યા હતાં. તેણે ઝીંબી ઝી સાથે-મહારી સાથે-લગ્ન કર્યા તેથી એના જમાં સખાં વહાલાં નાખુશ થયાં હતાં. લગ્ન થયા પછી અને બે વર્ષે જહું સુખમાં રહ્યાં તે દરમ્યાન મહે કાપાને જન્મ આપ્યો. અમારા સુખના વખતમાં મહારા પ્રતિએ પોતાના વેપાર ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે ઇમાચી નામનો એક માણસ સંખ્યો. તે મહેને ખરાબ માર્ગે લઇ જવને પ્રાણપણે મત્ન કરવા લાગ્યો, પરંતુ અમારે મહે તેની ઉપર શુસ્સે થઇ તેને માથો દીધો, ત્યારે તે મહારો કદો દુરમન થઇ પડ્યો અને તે દિવસથી જ મહારે સર્વનાશ કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. તેણે મારા સ્વામીને એકું બસાવી દીધું કે મહારે સુખી જીવન દુઃખી દુઃખી થઇ મરું ! એક દિવસ રાત્રે તેણે મહેને અતિશય માર મારી જહાર કરી મુકી. તે વખતે મહારો એક માણસ સાથે સાક્ષાત્કાર થયો. તે પહેલેથી મહારા દુઃખે દુઃખી થતો હતો. તે મહેને કામે રાત્રે પોતાને ઘેર લઈ ગયો. બીજો દિવસે મહે મહારા સ્વામીને કહેવાજોગ સંપળી વાત કહેવડાવી પરંતુ તેણે કોઇ પણ રીતે મહેને પોતાના ઘરમાં સ્થાન આપવાનું કર્યું નહિ. છેવટે મહે મહારી બાલક પુત્રીની અતિશય નમ્રતાથી માંગણી કરી, પરંતુ તે પણ તેણે સ્વીકારી નહિ, તેથી નિરૂપાય થઇ મહે તે માણસ સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર કર્યો. હું તેની સાથે નાગાસાડી આવી. મહારા સ્વામીએ કોઠેમાં આવી મહેને છુટા છેડા કરી આપ્યા પછી મહે પુનર્લગ્ન કર્યું, અને એક વર્ષ પછી લોખની જન્મ થયો. ”

“ તે પછી તહેને તહેમારી તે પુત્રીના સર સમાચાર ન મળ્યા ? ”

“ ના, સાંભળ્યું કે, મહારો તે સ્વામી મહારી પુત્રી સાથે હોંગકોંગ જતો હતો. દુરાત્મા ઇમાચી પણ તેની સાથેજ. તેમનું વહાણ દુખી મર્યું હતું, તેમાં ઇમાચી મરી ગયો, પરંતુ મહારો સ્વામી અને મહારી પુત્રી બચી ગયાં હતાં. ”

“ એ વાત ખરી છે ? ”

“ તે વખતે તો મહે તે સ્વામી માની હતી, પરંતુ હવેનાં બધું
 એ કે મહારા સ્વામી કૃપી મયો છે. હું ઇચ્છામિ જ છુટતો રહો છે. ”

“ અને પુત્રી ? ”

“ પુત્રી પણ કૃપી છે. તે વખતે તે હજી એ વર્ણની હતી. ઇમામિ
 ત્વેને લઈ કેન્ડોન ગયા, અને ત્યાંથી તે એ ઘરેમાં આવ્યો. મહારી પુત્રી ઇમા-
 મિનેજ પોતાનો પિતા બધું છે. ઇમામિએ પણ તેને પોતેજ પિતા હોવાનું
 બધું છે. ”

“ ત્યારે એ ઇમામિએજ સાનો આવી ખુન કર્યું છે ? ”

“ હા. તેણેજ ખુન કર્યું છે. તેને કોઈપણ કાર્ય અસાધ્ય નથી. ”

“ આ બધી વાત તમને કેવી રીતે બધી ? ”

“ હોમએ આ બધી વાતની તપાસ કરી છે. તેણે મહારા પહેલી
 વખતના સ્વામીની અને કન્યાની વાત સાંભળી હતી; અને ત્યારથીજ તેણે
 તેમની તપાસ કરવા માંડી હતી. ”

“ કેમ ? ”

“ તેણે કાયાને પહેલપહેલી જોઈ, તેજ વખતે તેને આપોઆપ
 સંદેહ થયો કે કાયા તેનીજ બહેન છે. તે બન્ને બધુના ઘરેમાં પણ
 એટલું મળતાપણું છે. ”

“ મહારી પણ પહેલાં લુલ્લ થઈ ગઈ હતી. ”

“ તેણે આ કામ ઝોકુને સોંપ્યું છે. તેને તપાસ કરતાં ખબર મળી
 કે મહારા સ્વામી કન્યા લઈને નાગાસાકી આવ્યા હતા, ત્યાર પછી ત્યાંજ
 તેમનું મરણ થયું. કન્યા સાનોમાં છે. ”

“ ત્યારે તમારા પ્રથમના સ્વામીનું મરણ થયું નથી ? ”

“ ના, તે તો મરીજ ગયા છે અને તે પણ વહાણું ફર્યું તેની સાથેજ,
 પણ ત્યાર પછી ઇમામિજ મહારી કન્યાનો પિતા થઈને જોળખાયો હતો. ”

“ તમને એ કેવી રીતે બધું ? ”

“ હોમને ખબર મળી કે કાયા તેના પિતા પાસે સાનોમાં છે. તે
 માલુસ કાયાનો પિતા નથી, એવો તેને મૂળથી જ્ઞેન હતો, તેથી તે મહે

સાનો લઈ ગઈ અને તે પણ કાયાના પિતાને મળી તે મ્હારો પ્રથમ પતિ છે કે નહિ તે નક્કી કરવા માટેજ અને બન્ને જણ સમી ગયાં અને હું ત્હેને મળી. ”

“ ત્યારે હવે કહો તે કોણ છે ? ”

“ તે મ્હારો સ્વામી દિયાસી નહિ, પણ સક્ષમ-નરધમ-ધ્યા-ચિન્ન છે ! ”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

કાયા વળી નહાડી.

ધ્યા ડીવાર બન્ને શાન્ત રહ્યાં, ત્યાર પછી ઇટા બોલ્યોઃ “ હમણું એણે દિયાસીનો વેશ કેમ લીધો હતો ? ”

પૈસાને બોલે મ્હારા સ્વામી સાથે ધ્યાઓના કાકાને માત્ર મિત્રા-ચારી હતી તેથી જ તેઓ “ વિદ્ય ” માં ધ્યાઓના મરણ પછી ત્હેને કંઈ સંતાન ન હોય તો ત્હેનું ધન મ્હારા સ્વામી દિયાસી અને ત્હેના વાલી વારસોને આપવાનું લખી ગયા છે. ”

“ ત્હમ્હારા સ્વામી તો મરી ગયા છે, તેથી એ બધું ધન કાયાનું જ છે. ”

“ હા. ”

“ ત્યારે કાયા ત્હેને કાકા કેમ કહે છે ? ”

“ તે ત્હેને પોતાનો પિતા બોલે છે, પરંતુ પિતાની રક્ષા કરવા માટે જ ત્હેને કાકા કહે છે. ”

“ પણ ધ્યાચિએ દિયાસી હોવાનો પુરાવો કેવી રીતે આપ્યો ! ”

“ વઢાણુ હુમવાથી મ્હારા પતિનું મરણ થયું, તે વખતે ત્હેનાં બધાં ખતપત્રો ધ્યાચિને મળ્યાં હતાં. તે ખતપત્રના પુરાવાથી ત્હેણે અનાયાસે પોતાને દિયાસી સિદ્ધ કરી બેસાડ્યો ? ”

“ ત્હમ્ને બોધને તે શું બોલ્યો ? ”

“ બીજું શું બોલે ? મહેં કહ્યું, હું મ્હારી પુત્રીને હમણાં જ લઈ જઈશ અને એક મહિનામાં ત્હેનું બધું પાછું આપી નહિ દો તો પોલીસને ખબર આપીશ. ”

“ એ સાંભળીને તે શું બોલ્યો ? ”

“ ત્હેણે મ્હને બપ દેખાડ્યો અને બોલ્યો, પોલીસને ખબર આપશે તો ઇચ્છિએના ખુન માટે કાયાને ફાંસીએ લટકવું પડશે. ત્હેને કોઈ કાંઈ કરી શકશે નહિ. ”

“ ત્હમે શું ઉત્તર આપ્યો ? ”

મહેં કહ્યું : “ ખુન કાયાએ કર્યું નથી, પણ ત્હમે કર્યું છે. ત્હમારી વિદ્યા પોલીસ જાણી ગઈ છે. હવે તે નહિ પણ ત્હેનો બાઈ કહેશે તો એ બીજાકુલ નહિ ચાલે. ”

“ અમને કોઈને ત્હેની ઉપર બ્હેમ નથી. અમે બધા જાણીએ છીએ કે કાયાના પિતાએજ ખુન કર્યું છે, અને તે ન્હારી ગયો છે. સાનોમાં જે રહે છે તે ત્હેનો બાઈ જ છે. બાઈના કુટુંબો માટે ત્હેણે બહુ બહુ સહન કર્યું છે. અરે ! કરે છે. અહા ! કેવો બટકનાર ! કેવો ઉઠાવગીર ! અમારા જાપાની આંખમાં ધૂળ નાંખી છે. ”

“ ઇચ્છિએના જેવું બપંકર માણસ દુનિયામાં કોઈ હશે જ નહિ. ”

“ તે મ્હારી પાસે એવી રીતે વાત કરતો હતો કે ત્હેને માટે જરા પણ શંકા થાય જ નહિ. ત્હમે કહ્યો છો તેથી જ; નહિ તો તેની ઉપર શંકા લાવવાનું કાંઈ કારણ જ નથી. ”

“ એ માણસ બહુ બપંકર છે. એને કોઈપણ ઓળખી શકે જ નહિ. ત્હેણે જ મ્હારું નિકંદન કાઢ્યું છે, તેજ મ્હારી કાયા અને લોહને લઈ ગયો છે. હમણાં જ ત્હેમનાં ખુન કરી નાંખશે. હવે તદ્દન બધી વાત કહી દીધી માટે જે ચોખ્ખા લાગે તે કરો. હવે મ્હારામાં વિચાર કરવાની પણ શક્તિ નથી. ”

“ લોહ સાથે છે. તે ચાલાક છે. જુદિમાન છે. તે સાથે હશે, ત્યાં સુધી—અને તે બન્ને સાથે જ છે, તેથી—તેમને એકાએક કોઈ કાંઈ—”

છટા અમાડી બોલે છે. એટલામાં જ કોઈએ ધરમાં પ્રવેશ કર્યો, અને ચમક્યાં અને જોયું તો લોહને હાંફળી હાંફળી આવતી જોઈ.

તેના વાજ વીખાઈ ગયા હતા. મ્હોં લેવાઈ ગયું હતું, અંધો લાલચોળ થઈ ગઈ હતી અને દોડવાથી બહુજ થાકી ગઈ હતી, તેથી એકદમ બેસી ગઈ. તેને જોતાં જ બન્ને બાકુળ થઈ ગયાં, અને તેની માતા બેબાકળી ઉઠી પૂછવા લાગી; “કેમ? કેમ? શું થયું? કાયા ક્યાં છે?”

લોહ અસ્પષ્ટ રીતે બોલી: “ગઈ-ગઈ-સુલવીને જતી રહી!”

પ્રકરણ ૧૬ મું.

લોહનું જ્ઞાન.

આ સમાચાર સાંભળી લોહની માતા અને છટા બન્ને સ્તબ્ધ થઈ ગયાં! તેમના મ્હોંમાંથી એક પણ શબ્દ નીકળ્યો નહિ. લોહ પણ અત્યંત થાકી ગઈ હોય એમ સુઈ ગઈ.

થોડી વાર પછી લોહની માતા બોલી: “લોહ, શું થયું? એકબું કહે, કાયા ક્યાં છે?”

લોહ મૃદુસ્વરે બોલી: “પાણી.”

“પાણી નહિ, પી-ના, ના, એક પ્યાલી સાકી (ગળવાની દાર) લઈ શે, નહિ તો તું બેભાન થઈ જશે.”

એમ કહી તેણે ધરમાં જઈ એક પ્યાલી સાકી આણી અને તે તેને બળાકારે પાછ દીધી. છટાની અવસ્થા પણ એવી થઈ ગઈ હતી કે તેને પણ એક પ્યાલી આપવાની જરૂર બચ્ચાઈ. તેનું માથું ફરી ગયું હતું, વિચારચક્તિનો ભોગ થઈ ગયો હતો.

સાકી પીધા પછી લોહ ઉઠીને બેઠી થઈ, એટલે તેની મા બોલી: “લોહ, જે કાંઈ થયું હોય તે એકદમ કહી દે, એટલે પોલીસને ખબર અપાય.”

લોહ કાતર સ્વરે બોલી: “ પોલીસ ત્હેને શોધી કાઢી ચકરો નહિ. કાયાને ઇવચિ લઈ ગયો છે. ”

છટા વચમાંજ બોલી ઉઠ્યો: “ ઇવચિ ? ઇવચિ ? કાયાના બાપનો— પેલા ઇયાચિનો સેક્રેટરી ? ”

લોહ બોલી: “ હા. તેજ-તેજ. ”

આ સાંભળી છટોએ બમતાથી કહ્યું: “ બોલ, બોલ, જે કાંઈ થયું હોય તે એકદમ કહી દે. વાર ચરો તો કાયા મળવી મુશ્કેલ છે. ”

લોહએ કહેવા માંડ્યું: “ ઇવચિએ કાલ રાત્રે કાયાને મંદિર આગળ મળવા પત્ર લખ્યો હતો. ”

“ પણ કાયાએ ત્હેને મળવાનું કયુલ કેમ કર્યું ? ”

“ ઇવચિ કાયાના પિતાની પાસે હતો તે ત્હેને પિતા તુરંતજ જાણતી હતી. ત્હેની પાસે ધણા દિવસ રહી તેથી ત્હેણે પોતાના પિતા સંબંધી અનેક વાતો પૂછવાનો વિચાર કર્યો હતો. ત્હેના પિતાની ધણી વાતો તે જાણવા પામી નહોતી, તેથી ત્હેણે તે વિશે ઇવચિને પૂછવાનો વિચાર કર્યો હતો. ”

“ આટલા દિવસ કેમ ન પૂછ્યું ? ”

“ અત્યાર સુધી તે ત્હેને મળ્યો નહોતો. કાયાને તેના પિતાના મરણ સમાચાર આપી ક્યાંક નહાસી ગયો હતો, ત્હેની ત્હેને ખબર નહોતી. ”

લોહની માતા બોલી: “ તું એ નરાધમને કાયાનો પિતા કહીશ નહિ. ”

લોહ બોલી: “ અને તેથીજ ત્હેને આટલે દિવસે ઇવચિનો પત્ર મળ્યો તેથી મળવાની ઇચ્છા થઈ હતી. વળી મહારી માએ ત્હેનો કાંઈક કાંઈક પૂર્વ ઇતિહાસ ત્હેને કહ્યો હતો, તેથીજ તે ઇવચિને મળવા માટે બહુ આતુર થઈ ગઈ હતી. ત્હેણે ત્હેને પોતાના પિતા સંબંધી કાંઈ પૂછવાનો વિચાર કર્યો હતો. ”

“ શું હજી પણ તે એમ ધારે છે કે ઇયાચિ સારો માણસ છે ? ”

“ અત્યાર સુધી તે ત્હેને પોતાનો પિતાજ જાણે છે. તેથી ત્હેની વિરહની કોઈ પણ વાતમાં ત્હેને વિશ્વાસ આવતો નથી. ”

“ હાં, પણ શું થયું ? ”

“ ત્યાર પછી મહેં લેને એકથી જવા દીધી નહિ અને એવે જયે બન્ને જથ્થુ એક સાથે ગયા. મંદિર પાસે ઇવચિ લેની વાટ જોતો હતો. ”

“ ત્હમને જોધને તે આશ્ચર્યચકિત થઇ ગયો હતો ? ”

“ ના, શા માટે થાય ? ”

“ મહેં એક પાસેથી સાંભળ્યું છે કે તે ત્હમને મ્હાય છે. ”

“ હા, એ વાત ખરી છે અને તેથીજ લેની પાસેથી હું સાલ ત્રિમૂર્તિ સંબંધી સંબળી હકીકત જાણવા પામી છું. ”

કોઇની મા આ બધા પિછોપણથી કંટાળી અને વચમાંજ બોલી ઉઠી:

“ હવે હમણાં એ બધી વાત જવા દે. કાયા ક્યાં મઝ તે કહી દે. ? ”

“ ઇવચિ મહેને જોધને પહેલાં તો જરા આશ્ચર્ય પામ્યો પરંતુ પાછા જયી મહેને માનપૂર્વક અભિવાદન કરી કાયાને ઉદેશી બોલ્યો: ત્હમારા પિતાં એ મહેને ત્હમારી પાસે મોકલ્યો છે. ”

એ સાંભળી કાયા બોલી: “ દિવાસી અથવા કાવાવાસી લેનો પિતા નથી. લેના જીવનનો પૂર્વ વર્ણન મહેં બધો સાંભળ્યો છે. મહેને બધી ખબર પડી ગઇ છે. ”

આ સાંભળી ઇવચિને બહુ આશ્ચર્ય લાગ્યું, અને હવે સું કહેવું તે સૂઝતું નહિ. કાયાએ પણ લેને કાંઇ કશું નહિ, છતાં થોડી વારે કોષ કરી બોલી: “ હું પોતે જુમારી ઇવાચિને મળી. લેણે અત્યાર સુધી આવી છેતર-પીંડી શા માટે કરી તે પૂછવા આવી છું. આ પ્રમાણે કહ્યા પછી તે જરા શાન્ત પડી, અને કાંઇક વિચાર કરી “લેને સું કરવા મોકલ્યો છે” તે પૂછ્યું. ”

“ બ્યારે ઇવાચિએ મ્હારાં દેખાતાં કાંઇ પણ કહેવાની ના કહી. ત્યારે કાયા મ્હારી વચ્ચે ફરી અને બોલી: “લેણ, તું જરા આધી જ. એ સું કહે છે તે મહેને સાંભળી લેવા દે. ” હું ત્હમને ત્યાં ઉભા રહેવા ઇજ મંદિરની બીજી વચ્ચે મઝ. ”

છંટાએ અંબીર સ્વરે કહ્યું: “ કાયાને એડીને જવામાં ત્હમે કહાપણ વાપર્યું નહિ. વારં, ત્યાર પછી સું થયું ? ”

“ હું એમ ધારતી હતી કે ઇવચિ મ્હારી પાછળ માંડો થઇ ગયો

છે. તે મ્હારી સાથે આવી આલાખી વાપરશે નહિ. ”

બોમ્બની માતા હવે બહુ બધીરી થઈ ગઈ અને બોલી: “ પછી શું થયું ? કાયા ક્યાં ગઈ તે કદ કહી દે. ”

બોમ્બ: “ હું આસરે દસ મિનિટ દૂર ઉભી રહી, ત્યાર પછી આવીને બોલું તો કાયા ન્હોતી ! ”

પ્રકરણ ૨૦ મું.

કાયા ક્યાં ગઈ ?

હના હેમલા સખ્તો સાંભળી લેની માતાએ અતિસમ બાકુલ થઈ પૂછ્યું: “ વાર, પણ એ ગઈ ક્યાં ? ”

બોમ્બ: “ તે હું બાણતી નથી. મ્હેં મંદિરની ચોખરદમ તપાસ કરી પણ કાયા ક્યાંય નથી. મ્હેં એક પહેરાવાલાને પૂછ્યું. તે પણ કોઈ ખબર આપી શક્યો નહિ. જરૂર કામ: પોતાની રાજાપુત્રીથી ઇમામિની સાથે ક્યાંક ન્હાસી ગઈ હશે. લેને બળાદાર કરવા ગયો હોત, અને એણે એક ખૂમ જ પાડી હોત તોપણ હું સાંભળી શકત. હું તેનાથી કોઈ બહુ દૂર ન્હોતી. વળી તે વખતે મંદિરમાં પણ ધણા માણસો હતા, લેમને પણ મ્હેં પૂછ્યું છે, પરંતુ કોઈ પણ લેના સમાચાર આપી શકતું નથી. મ્હેં આખી રાત લેને શોધી છે, પણ પત્તો લાગ્યો નથી. પોલીસ ઓફીસમાં ઓકુને ખબર આપવા ગઈ હતી, પણ તે ત્યાં નથી. ”

“ ક્યાં ગયો છે ? સાનો ? ”

“ તે કોઈ બાણતું નથી. ”

“ ઓકુએ ઇટાને હિયાસીને મળવા સાનો જવાનું કહ્યું હતું, તેથી તેણે વિચાર કર્યો કે, તે ત્યાંજ ગયો હશે અને થોડા વખતમાંજ પાછો ફરશે. ”

વળી તેણે “ બોમ્બના ઘરમાં ઇવિંગિને પકડવાનું પણ કહ્યું હતું, તેથી હમણાં થોડા વખતમાંજ ઇવિંગિ પકડાશે. ”

હટા તેને માટે અધીરો થઈ ગયો. લોહની માતા કાયાના યુગ ચમ્પના છેવટના સમાચાર સાંભળી રહતી હતી, તેથી તેને આત્માસન આપવાનું ઉચિત પારી હટા તેને શાન્ત પાડવા લાગ્યો, અને “આપણે થોડા વખતમાં જ કાયાને મેળવીશું” એમ કહેવા લાગ્યો.

રૂદાને એવી જ ખાતરી થઈ ગઈ હતી કે તેની કાથા હવે હાથ લાગવાની નથી, તેથી તેણે રડતાં રડતાં જ નવાજ દીધા: “એ બધું જ ખોટું. ત્હમે એને ક્યાંથી મેળવશો ?”

હટા બોલ્યો: “હવે ત્રિને મ્હારે એક વાત પૂછવી પડશે.”

લોહ વ્યથા બાવે બોલી: “પણ તે પકડશો ત્યારે ને ?”

“ઝોકુએ તેને તમારા ઘરમાં લાવવાને એક જાળ પાથરી છે. તેમણે મ્હને એ બધું કહ્યું છે તે પોતે પણ આવવાનો છે.”

“હવે પકડશો તો મ્હારું મન નહિ દુભાય ?”

“હવે સાથે ત્હમારે ક્યાં વાતચીત થઈ ?”

“એક દુકાનમાં. વાત વાતમાં જણ્યું કે તે પણ ચીનનો રહેવાસી છે, તેથી જ તેની સાથે વાતચીત કરી હતી, ત્યાર પછી તે મ્હારી સાથે પરચુવા માટે ગડિા થઈ ગયો છે. તે પહેલાં કાયાના પિતા પાસે કામ કરતો હતો. એ તેણે જ મ્હને પહેલાં કહ્યું હતું.”

“પ્રેમમાં પડીને વિશ્વાસઘાતી થયો છે.”

“પ્રેમથી બધું જ થાય છે. વાર, હવે એ વાત પડતી મુકો. તેની પાસેથી જ મ્હેં જણ્યું છે કે હયાતિ લાલ-ચિત્તિ અથવા સોનેરી ટોળીનો માણસ છે. મ્હેં આ ખબર ઝોકુને આપ્યા હતાં, તે પછી જ તે ખીજ બધી ધણી-માહિતી મેળવી ચક્યો છે.”

“હયાતિ કાયાનો પિતા નથી, એમ ત્હમે સાચી ધાર્યું ?”

“હયાતિના જેવો નર-પિશાચ કાયા જેવી દેવીનો પિતા હોય એ ઉપર જ મ્હને પહેલાં અવિશ્વાસ આગ્યો. મ્હેં મ્હારી માતાના પ્રથમ સ્વામીની વાત સાંભળી હતી, તેથી એ હયાતિ જ તેમનો સ્વામી છે કે નહિ તે જણવા માટે જ તેને સાચો લઈ ગઈ હતી.”

“ તે સાનોમાં છે એવું ત્હને કહે કશું ? ”

“ ઇવચિએ. બધી વાત ઇવચિ પાસેથીજ મેળવી છે. ”

“ શું ત્હેણે એમ કશું હતું કે, ઇવાચિ ત્હમારી માતાનો પ્રથમ સ્વામી છે ? ”

“ હા—પહેલાં તો ત્હેની તેને ખબર નહોતી, બ્યારે ઇવાચિએ પુરાવો બતાવી દિયાસી થઇ ધન મેળવ્યું ત્યારે અમને પણ કંઇ ખબર પડી નહોતી. અમે પણ વિસની વાત જાણતા હતા, ત્યારે પછી દિયાસીના વિસ પ્રમાણે ધન મેળવી સાનોમાં નિવાસ કર્યાના સમાચાર મળ્યા. મ્હારી માતાના પ્રથમ સ્વામીનું ખુન કરી કાવાનો પિતા ન્હાસી ગયો છે અને આ માણસ તે નહિ પણ ત્હેનો બાપ છે. ”

“ ત્યારે એ માણસ ત્હમારી માતાનો પ્રથમ સ્વામી છે કે નહિ તે જોવા માટેજ ત્હમે માતાને લઇને સાનો ગયાં હતાં, કેમ ? ”

“ હા. માએ જોયું કે તે બીજે કોઈ નહિ, પરંતુ તેના પૂર્વ યત્ન છે. ત્હેણે બપોથી કાવાને અમારી સાથે આવવા દીધી, પરંતુ સંયુક્ત કરી પાછો લઇ ગયો છે, અને હવે ત્હેને જરૂર કોઈ ગુપ્ત સ્થળમાં સંતાડી દેશે. ”

સોઇની માતા બોલી ઉઠી: “ હા હા તે જાણ કરશે—જાણ કરી શકશે. ”

ઇટાએ વળી પાછું પૂછ્યું: “ ઇવચિ સોનેરી ટોળીનો માણસ છે એ ત્હમે ક્યાથી જાણ્યું ? ” ત્હેણે પોતે તો તે નહિજ કશું હોય ! ”

“ ના, મ્હેં લાલત્રિમૂર્તિની વાત ત્હમારી પાસેથી સાંભળી હતી. બીજા પાસેથી પણ સાંભળી હતી. ત્હેની ધડિયાળને અંછોડે મ્હેં તેની લાલત્રિમૂર્તિ જોઇ, ત્યારેજ ત્હેણે કચાઇને તે સોનેરી ટોળીની વાત મ્હને કહી અને દિયાસી પણ તે ટોળીમાંજ છે, એમ પણ કહ્યું. તેઓ બંદરે બંદર કેવી રીતે ચોરી કરતા હતા તે તો ત્હમે જોડ પાસે સાંભળ્યું જ છે ? ”

“ હા, જાણ સાંભળ્યું છે. ”

“ એક દિવસમાં નહિ પણ ધીમે ધીમે એ બધી વાત હું ઇવચિ પાસેથી જાણી શકી છું, વળી જો આ વાત જાહર પડે તો ત્હેની ટોળીના

માણસો લેતું ખુન કરશે એમ પણ તે કહેતો હતો. ”

“ ત્યારે હજી તેને તમારી ઉપર વિશ્વાસ છે ? ”

“ મ્હેં ઓકુને આ બધી વાત કહી છે, તે તે બચતો નથી અને વળી તે મ્હારી પાછળ ગડિઝા થઇ ગયો છે. ”

“ તે અહિં આવશે ? ”

“ ઓકુએ બે મ્હારા નામથી તેને લખ્યું હશે તો તે જરૂર આવશે. મ્હારી પાછળ તે ગડિઝા થઇ ગયો છે ! ”

એજ વખતે એક માણસે ધરમાં પ્રવેશ કર્યો.

ભોઈ બોલી ઉઠી: “ ઇવચિ ! ”

ઇરા અને ભોઈની માતા બન્ને ચમકી ઉઠ્યાં અને આવનાર માણસ સહાનુ એકી ટસે જોઇ રહ્યાં.

અભણપણ માણસને જોઇ ઇવચિ સ્તબ્ધ થઇ ઉભો રહ્યો. બમથી લેતું મ્હોં સ્થામ પડી ગયું. તેણે ત્યાંથી ચાલ્યા જવાનો વિચાર કર્યો પરંતુ એટલામાંજ એક બીજા માણસે પ્રવેશ કર્યો. તે આપણો બહાદુર ઓકુ હતો.

ભાગ ત્રીજો.

પ્રકરણ ૧ છું.

“ ઇવચિની કર્મ કથા. ”

ઓકુએ ધરમાં આવી બારણાં બંધ કરી દીધાં. ઇવચિએ ચારે તરફ જોયું. તેની આંખોમાંથી અગ્નિ વર્ષવા લાગ્યો. તે વિકટ સ્વરે બોલ્યો: “ જો-જો-મ્હને પકડ્યો છે ? ” તેનો એક હાથ તેના કોટમાં હતો, પરંતુ એક હાથમાંજ ઓકુએ તેનો-તે હાથ પકડી લીધો.

અને કોઠમાં રાખેલો હશે કાઢી લીધો. લોહ વસ્ત્ર ફરી કોથ કરીને કહ્યું:
“ત્હારું જ આ કામને ?”

લોહ મંબીર સ્વરે બોલી: “ઝોડુએ કહ્યું છે કે, તે ત્હમને પકડ્યો નહિ. ત્હમે બધી વાત દિલ ખોલીને કહી દો. બપ પામવાનું કાંઈ મરણ નથી.”

ધ્વનિએ કાતર સ્વરે કહ્યું: “તેં મ્હારી રક્ષા કરવાનું કહેલું હોવાથી અને હું ત્હને મ્હારા પ્રાણથી પણ અધિક મ્હાતો હોવાથી જ બધું કહ્યું છે.”

ઝોડુ બોલ્યો: “દિલ ખોલી બધી વાત સાચે સાચી કહી દેશો તો કાંઈ બપ નથી.”

“હું બધી વાત કહી છઠ્ઠ તો તેઓ મ્હારું પુન કરશે.”

“ત્યારે પ્રાણના બપથી જ ત્હમે બધું નથી કહેતા ?”

“હા—નહિ તો દિવાસી ને મ્હારે શું છે ?”

લોહએ ત્હને આઠમવી કહ્યું: “દિવાસી નહિ, કાવાયાસી કહો.”

ઝોડુએ પૂછ્યું: “કાયાનો પિતા ?”

હટા બોલ્યો: “કાયાનો પિતા મરી ગયો છે. ઇલાચિ ત્હનો નોકર હતો. ત્હના મરણ પછી તેજ કાયાના પિતા તરીકે ઝોળખાયો છે, અને હાલમાં કાયાનો પિતા દિવાસી થઈને પૈસા દગાવી બેઠો છે. જે માણસને આપણે કાવાયાસીના નામથી ઝોળખીએ છીએ તે હાલત્રિમૂર્તિ નામની સોનેરી ટોળીના સરકાર છે. તેજ દિવાસી થઈને, કાયાનો કાકો થઈને, સાનોમાં રહ્યો છે. તેણે જ ઈર્ષ્યાઓનું પુન કર્યું છે.”

ધ્વનિ બોલ્યો: “તેણે નહિ. તેણે મ્હને કહ્યું છે કે મ્હે પુન કર્યું નથી.”

“તે પોતાનો જવાબ કરવા માટે બધું જ કહેશે.”

“પણ તેણે પુન કર્યું નથી, તે હું બર્ણું છું.”

“મ્હારા જીવમાં જીવ રહેત ત્યાં સુધી હું એની વાત બહાર પાડત નહિ, પરંતુ તેણે મ્હને છેવરો છે. તે મ્હારી સાથે દગો રમ્યો છે; તેણે મ્હારી ઉપર અત્યાચાર કર્યો છે. અત્યાચાર સુધી ત્હનાં દરેક બદમાસીનાં કાપોનાં હું એક યુદ્ધાત્ર પોં રહ્યો છું, પરંતુ આ ધન મળ્યા પછી તેણે મ્હને હાત

મારી છે. તે પોતે હવે સારો માણસ-પૈસાદાર-લઘુ બેઠો છે ! હવે તે હું કોણ ? ત્હેણે દર મહિને મ્હને બહુક રકમ આપવાનું કહ્યું હતું, પરંતુ હજી સુધી એક પૈસો પણ આપ્યો નથી. હું માંમવા મયો ત્યારે અપમાન કરી કાઢી મૂક્યો. ત્હેણે બામ ન કર્યું હોત તો હું કદિપણ એ વાત કહેત નહિ. લોખંડું કહ્યું માની જોડું સાહેબને મળત નહિ—”

“ મળ્યા ખરા પણ બધી વાત કહેવા નથી. ન્હામવા જતા હતા ! ”

ઇવચિ બોલ્યો : “ ત્હમે કાયાને ખુની ધારો છો. ત્હેણે એક વખત હું માંદો હતો ત્યારે મ્હારી સારી સેવા સુચુપા કરી હતી. હું બધી વાત ત્હમને કહું તો કાયાને તુકસાન થાય, તેથી જ ન્હાસતો હતો. ”

લોખ બોલી : “ ત્હેને બાપ નથી. ઇયાચિ ત્હેને બાપ નથી. પૈસા મેળવવા માટે જ તે ત્હેનો બાપ થયો છે. ”

“ હું તે બહુતો નથી. ”

“ હવે બધી વાત દિલ બોલીને કહી દો. ”

“ મ્હને સરકારી સાક્ષી બનાવશો ? ”

“ હા, ત્હમારે કોઈપણ રીતે બ્હીવું નહિ. ત્હમારી જાતને બચાવવાનો એ એક જ ઉપાય છે. ”

લોખ બોલી : “ પ્રથમ કહો, કાયા ક્યાં છે ? ”

ઇવચિ બોલ્યો : “ કામાકુરાની સાથે. ”

લોખ : “ તેમ હોય તો ત્હેણે ત્હેને પોલીસમાં સોંપી દીધી હશે ? ”

જોડું : “ ના, તેમ થયું નથી. મ્હને તુરત જ ખબર મળત. ”

ઇટા : “ ત્યારે તે કાયાને ક્યાં લઈ ગયો છે ? ”

જોડું “ ધણેા બામ તે ત્હેને સાનો લઈ ગયો હશે; એજ કાવાયાસી ઇયાચિ દિવાસીના ઘરમાં ! ”

“ સા માટે ? ”

“ પછી બધું કહીશ. પહેલાં ઇવચિ શું કહે છે તે સાંભળીએ. ”

ઇવચિ : “ તે કાલે સંધ્યા વખતે મ્હને મળ્યો હતો. તે વખતે ત્હેણે મ્હને કહ્યું કે, હું કાયાના પિતાની એક વાત કહેવા અહિં આવ્યો છું. મ્હને

તેને કાયાને જાતેજ મળવા કહ્યું, પરંતુ તેના ઉત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે: 'કાયા જાણે છે કે તેને જોતાંજ પોલીસમાં સોંપી દઈશ, તેથી તે મ્હને મળવા આવશે નહિ, માટે તું તેને મંદિર આગળ રાતના ૧૧ વાગે મળવા માટે ચીઢી લખ. ત્હારી ચીઢી મળતાંજ તે જરૂર ત્હને મળવા આવશે. હું ત્યાંજ રહીશ. તે આવશે એટલે મળીશ અને ખીલકુલ મરખંડ થશે નહિ. "

બોધ બોલી: "ત્યાર પછી અમે બંને જણ આવ્યા હતાં. ત્હમને મ્હારો દેખતાં વાત કરવામાં હરજત લાગવાથી હું મંદિરની ખીજ તરફ ગઈ ત્યાર પછી શું થયું ? "

ધ્રુચિ બોલ્યો: "ત્હારા ગયા પછી મ્હેં તેને કહ્યું કે, "કામાકુરા તેને કહેવા માટે તેના પિતા પાસે આવ્યો છે. " તેણે કહ્યું: "હિયાસી મ્હારો પિતા નથી. " એજ વખતે કામાકુરા પણ ત્યાં આવી પહોંચ્યો અને બોલ્યો: "હિયાસી બહુ મોટો છે. તે મરવાની અશ્વી ઉપર છે. તેને પોતાના કાર્યો માટે કાયા પાસે કૃપા માંગવી છે. મરતી વખતે કાયાને કાંઈક કહેવું છે. હવે એક મિનિટ પણ યુમાવશો તો ટ્રેન મળશે નહિ અને મેજા થશે નહિ. કાયાએ બોધને બોલાવવા માંડી, પરંતુ કામાકુરાએ કહ્યું કે: "હવે એક મિનિટ પણ યુમાવશો તો મેલાપ થશે નહિ. " તેથી કાયા ઉતાવળથી ગભરાઈ અને મ્હને જ ત્હમને જણાવવાનું કહી કામાકુરા સાથે ચાલી ગઈ. કામાકુરાએ મ્હને ત્હમને તે વિશે ન કહેવાનો હસારો કર્યો, ત્યાર પછી હું પણ કાર્ય પ્રસંગે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. "

છટો ફુદ્દ સ્વરે બોલી ઉઠ્યો: "બદમાસ. તે વખતે કહ્યું નહિ, હવે રહી રહીને કહે છે ! "

ધ્રુચિએ ગંભીરતાથી કહ્યું: "હવે હું સરકારી સાક્ષી થયો છું તેથી કહું છું. તે વખતે તો હું પણ તેની ટોળીમાંજ હતો. "

ઓકુએ મુદ્દ હાસ્ય કર્યું.

પ્રકરણ ૨ જી.

પૂર્વ વૃત્તાંત.

ધ વચિએ મળવામાંથી રમાણ કાઢી મ્હોં લુઝ્યું, પછી લોધ તરફ શરીને કહ્યું: “ મળું સુકાર્ધ જાય છે. એક પ્યાલો સાકી આપ. ”

લોધએ ઝોકના મ્હોં સ્થાપું જોયું. ઝોક હસીને બોલ્યો: “ લાલ-ત્રિમૂર્તિના અવિધ્વના કલ્યાણ માટે આપણે બધા એકેક પ્યાલો સાકી પીએ. ”

લોધએ સાકીનો સીસો આપ્યો, અને દરેકે એકેકો પ્યાલો ચલાવ્યો. ધવચિએ જે પ્યાલો પીધા, અને ત્યાર પછી રમાણવતી મ્હોં લુઝી સ્વસ્થ બેસીને બોલ્યો: “ હવે હું બધું કહેવાને તૈયાર છું. ”

“ તેજ તહમારે માટે એપરકર છે ” ઝોકએ જવાબ દીધો.

ત્યાર પછી ધવચિ બોલ્યો: “ પ્રથમ કોણે શહેરમાં હું ધવાસીને મળ્યો હતો; તે વખતે તેની બાલિકા-હું અત્યાર સુધી લેને બાલિકા તરીકેજ જાણું છું તે-કાયા લેની સાથે હતી. ખરું કહીએ તો તે લેને બહુ મ્હાતો હતો-લેની બહુજ સંભાળ રાખતો હતો. તે પોતાની કુકીર્તિની બધી વાતો કાયાની પાસે શુદ્ધ રાખતો હતો. મ્હારી અવસ્થા તે વખતે બહુ શોચનીય થઈ પડી હતી. ધવાચિએ મ્હને આશ્રય ન આપ્યો હોય તો હું જૂએ મરત. ”

ઈટા બોલી ઉઠ્યો: “ કેવો કૃતચી ! ”

ધવચિ: “ તે બરાબર રહ્યો ત્યાં સુધી હું પણ કૃતચ રહ્યો. હવે શા માટે રહું ? લેને માટે મ્હે પણ કાંઈ નથી કર્યું કે ? ”

ઝોક “ એ બધું પિછોપણુ રહેવા દો, પછી શું થયું તે કહો. ”

ધવચિ: ક્રમે ક્રમે કાયા મ્હોટી થઈ, તેથી લેનાથી હવે પોતાનાં

મનકર કશો યુષ્ત નહિ રહે એમ ધારી લેણે પોતાની પાસે રાખવાનું ચોખ્ખું ધાર્યું નહિ. લેને નોકરી કરવાની ઇચ્છા થઇ, એટલે લેણે અનુભવિ આપી અને કાપા ટોકિયો આલી મઇ, ત્યાર પછી કેટલેક દિવસે ઇલાચિએ દિવાસી નામ ધારણ કર્યું, કારણ પૂછતાં લેણે કહ્યું કે તેમ કરવાથી લેને થણા પૈસા મળે એમ છે. ”

ઇરા: “ ત્યારે તે ખરો દિવાસી નથી, એમ તો લેણે કયુલ કર્યું હતો. ”

ઇલાચિ: “ ના. તે કોઇ પણ વાત કયુલ કરતો નથી. લેણે થણા નામ ધારણ કર્યો હતો. ન્યારે ન્યારે જરૂર પડતી ત્યારે ત્યારે તે પોતાનું નામ ફેરવતો હતો, પરંતુ નવા નામથી તે બહુ બહાર જતો આવતો નહિ. વળી જુલે ચુકે પણ કદિ તે સાચું બોલતો નથી. ”

ઇરા: “ ત્યારે ત્હમને લેની પૈસા મળવાની વાતમાં પણ વિશ્વાસ નહિ આવ્યો હોય ? ”

ઇલાચિ: “ પૈસાની વાત મ્હેં માની હતી. તે દરરોજ એક બાલિકાને ગાયો દેતો હતો અને કહેતો કે: “ એ મરતી નથી, તેથીજ મ્હને પૈસા મળતા નથી. મ્હેં ટોકિયો આવીને નવસુ કે તે બાલિકાનું નામ ઇલાચિ હતું. ”

ઇરા: “ કાપા એમાંનું કંઈ નળે છે ? ”

ઇલાચિ: “ ના, તે નિચારી કેવી રીતે નળે ? ”

એક: “ તે પોતાનો નિભાવ કેવી રીતે કરતો હતો ? ”

ઇલાચિ: “ થણી રીતે. છેવટે લેણે લાલચિમ્તિની ટોળી ઉભી કરી. લેના જેવા વિશ્વ, પચિશ માણસો લેને મળી ગયા. ત્યાર પછી લેણે એક સ્ત્રીમર ખરીદી. તેનું નામ “લાલ-ચિમ્તિ” રાખ્યું. ત્યાર પછી બંદરે બંદર થું થતું હતું તે તો ત્હમે નળ્યો છાજ. ”

એક: “ હા. બધું નળ્યુંએ છીએ. ”

ઇલાચિ: “ અમે બંદરમાં ચોરી કરી તે માલ સ્ત્રીમરમાં લઇ જતા હતા, અને લેને ચીનના કોઇ બંદરમાં જઈને વેચી નાંખતા હતા. કામ સારી રીતે થમધોર ચાલતું હતું, અને જવાને પૈસા પણ ઠીક મળતા હતા. ”

એક: “ કામ બંધ કેમ પડ્યું ? ”

ધ્રુવચિ: “ પૈસા મળ્યા પછી ઇલાસીએ ધધી સુકી દીધી, એ બધી વાતની ખબર પડી ગઈ છે, એવી ખબર પડી. સ્ટીમર પણ પકડવાના પ્રયત્નો ચાલતા હોવાથી, તેઓ જ્યાં આ દેશમાંથી નહાસી ગયા.”

ઓકુ: “ ક્યાં ગયા ? લાલ-ત્રિશૂર્તિ નામની સ્ટીમર કોઈપણ બંદરમાં નથી, એવી મ્હને ખબર મળી છે.”

ધ્રુવચિ: “ તેનું નામ બદલી નાખ્યું છે.”

ઓકુ: “ તે મેં કેટલોક વખત ચર્ચા બંધી છે. ત્હમે કેમ રહી ગયા ? ”

ધ્રુવચિ: “ ખરૂં પુછો તો હું સોઇને લીધેજ ગયો નથી, તે છતાં તેઓ મ્હારી ઉપર બ્હેમાણો નહિ. સ્ટીમર ક્યાં છે તે ખબર મ્હને થોડા સમયમાંજ મળશે.”

ઓકુ: “ ત્હમે એ ખબર મ્હને આપશો ? ”

ધ્રુવચિ: “ લાગ મળશે તો આપીશ.”

ઇટા: “ ઇલાસીએ મરી જવાનો ઢોંગ કેમ કર્યો ? ”

ધ્રુવચિ: “ કાયાને ત્હેના આ નવિન દિવાસીને જીવનમાં મેળવવાની ઇચ્છા નહોતી, મરણ કે તેમ કરે તો કદાચ કાયા તે દિવાસી નથી એમ કોઇને કહી દે. ત્હેણે આ મતલબથીજ પોતાના મરણના સમાચાર ફેલાવ્યા હતા. આથી કાયાએ પોતાના પિતાને મરણ પામેલો ધાર્યો હતો. દિવાસીને ત્હેને લીધે રહેવું પડે તેથી ત્હેણેજ મ્હને ત્હેના પિતાની હકીકત જણાવવા કહ્યું હતું, અને તે પ્રમાણે મ્હેં ત્હેને ત્હેના મરણ પામ્યાના સમાચાર આપ્યા હતા. મ્હેં એક બીબારીના મુદ્દાને ઇલાસીના મુદ્દા તરીકે દેખાવી દીધું હતું.”

ઓકુ: “ કરવામાં કાંઈ કયાસ રાખી નથી.”

ઇટા: “ ત્યારપછી પોતાનો માર્ગ ચોખો કરવા માટે ઇલાસીએ વકીલના ગુમાસ્તાનો વેસ લઈ સાનો આવો ઇચ્છિયોતું પુનઃ કર્યું કેમ ? ”

ધ્રુવચિ: “ તે હું જાણતો નથી પણ મ્હને ખાતરી છે કે તેણે પુનઃ કર્યું નથી.

ઓકુ: “ હવે ત્હમારું કેમ ચાલે છે ? ”

ધ્રુવચિ: “ મહા મહેનતે સ્તો ? હવે હું ત્હેને ત્હેના કૃત્યોનો બદલો આપવા માટે જ બહિં આબ્ચો છું, ખરી બીજા દેશમાં ચાલ્યો જઈશ.”

ઝોકુ: “ત્હમે ત્હેને આ બધું કહી દેવાની ધમકી આપો તો તે ત્હમને પૈસા ન આપે?”

ધવચિક: “ખરૂં પૂછો તો હું ત્હેની પાસે આવા સપ્તોજ બોલી શકું નહિ. તે મ્હને રસાવી પાડે! હું ત્હેના પંખમાં છું. મને તેમ પણ આપને બધું કહી દીધું છે. હવે હું જાઉં?”

“હા ખુશીથી.” એમ કહી ઝોકુએ બારણું ઉઘાડી નાખ્યાં, અને કહ્યું:

“ફરીથી મળશોને?”

“જરૂર મળીશ.” એમ બોલતાં બોલતાં તે ધરમાંથી નીકળી ગયો. ત્હેને આ પ્રભાણે છેડી દીધો તેથી ઘટા આશ્ચર્યચક્રિત થઇ ગયો, અને એકદમ બોલી ઉઠ્યો: “એને છેડી દીધો એ શું ઠીક કર્યું?”

ઝોકુએ હજા મધુર હાસ્ય જ કર્યું!

મકરણુ કે જાનું.

ખુની કોણુ? ઇવચી?

તાના મળવામાંથી ધમકી કાઢી ધવચિકે જે કાંઈ કહ્યું હતું તે સમજી લખી લઇ ઝોકુ ધટોની તરફ ફર્યો, એટલે તે બોલ્યો: “એને છેડી દીધો એ શું ઠીક કર્યું? આ બધી વાત કાપાએ અમને કહી નથી?”

“ના હવે મળશો ત્યારે જાણશો, પણ એણે એક મુખ્ય વાત જાની રાખી છે.”

“હવે શું તે મળવાનો હતો? હવે તો તે નહાસી જવાનો.”

“નહાસીને ક્યાં જશે? હું પહેલેથીજ બે ચાર માણસો બહાર રાખી આવ્યો છું. તે ત્હેનો પીછો પકડશે. તે ક્યાં જશે ત્યાં તેઓ પણ જશે, અને ત્હેને પોતાની નજર બહાર નહિ રહેવા દે. તે ક્યાં જાય છે; અને ક્યાં રહે છે તેજ જાણવાની મ્હારે જરૂર છે. એ સોનેરી ટોળીનાં માણસો ક્યાં

ક્યાં રહે છે તે જાણવાનો એ એક જ ઉપાય છે. એ જરૂર હવે એમનાં અંધ ગુપ્ત સ્થાનમાં જ જશે. ”

“ ત્હમને એની વાત પર વિશ્વાસ બેસે છે ? ”

“ બધી પર નહિ. તે દિવાસી ઉપર ગુસ્સે થયો છે, અને વેર લેવાને મથે છે, એ જ સાઈ છે. એવા માણસો આવા જ હોય છે. તેઓ સક્ષસથી પણ અવધ છે છતાં આ વખતે તો તે મ્હને બહુ કામનો થઈ પડશે. ”

“ ત્હમે એની પાસેથી હવે શું જાણવા મળ્યા છે ? ”

“ ઇચ્છિઓનું પુત્ર કેવી રીતે કર્યું તે. ”

છટા આશ્ચર્યચક્રિત થઈ થોડીવાર ઓઢીની રૂમિ બેઠી રહ્યો અને બોલ્યો: “ ત્હમે એમ કહેવા મળ્યા છે કે ઇચ્છિઓને—”

“ હા, હમણાં તો એવું જ કંઈ કહ્યું છું એટલા માટે જ તે ઇચ્છિ, અથવા તેણે ખીજ જે માણસની વાત કરી ત્હની પાસેથી પૈસા લેવાની શકતો નથી કારણ કે તેમ કરવા જતાં તે પોતે જ સડોવાઈ જાય એમ છે, તે એ સારી પેઠે જાણે છે, નહિ તો એ ત્હને છોડી દે એવો નથી. ”

“ એણે જ ઇચ્છિઓનું પુત્ર કર્યું છે, એમ ત્હમારી ખાત્રી થાય છે ? ”

“ હા, લગભગ ખાત્રી થઈ છે. પહેલાં તો એ મિટા બંદરમાં હતો, તે વખતે લાલત્રિશૂર્તિ નામની સ્ટીમર પણ ત્યાં જ હતી. ખીજું તે તે જ દિવસે રાત્રે બાઇસીકલ ઉપર બેસીને સાનો મચો હતો, તેથી એમ જણાય છે કે ઇચ્છિઓને સાનોમાં બળવાનો એમણે પહેલેથી જ ડરાવ કરેલો હતો, ત્યાર પછી ઇવતિ જેવો આવ્યો તેવો મિટા બંદર આવ્યો મચો છે, અને ઇચ્છિ કાપાને લઈ ત્હમારી માડીમાં મિટા બંદરે જઈ સ્ટીમરમાં નહાસી મચો છે. ”

“ ત્યારે ત્હેણે કાપાને જાગાટે પોતાની સાથે લીધી ? ”

“ ઇવતિ એ ઇચ્છિઓનો ગુલામ હતો. ત્હેણે ઇચ્છિઓનું પુત્ર કરવાની ત્હેને આજ્ઞા કરી હતી, પણ ત્હેણે તે પુત્ર પોતે સાનો બહાર નીકળી જાય તે પછી જ કરવાનું હતું, પરંતુ ઇવતિએ વાર ન લગાડતાં ઇચ્છિઓનું પુત્ર કરી ચાલવા માંડ્યું, ત્યાર પછી જ્યારે ઇચ્છિ બહાર આવ્યો, ત્યારે ત્હેણે ઇચ્છિઓનું પુત્ર થયેલું જોયું, અને એ પુત્રમાં જ્યાંને એની ઉપર જ સક જશે

એમ ધાર્યું; ત્યાર પછી તે ન્હાસવાનો વિચાર કરતો હતો, એટલામાંજ કાયા ત્યાં આવી પહોંચી, એટલે તેને જોઇ તેણે પોતાની રક્ષા કરવા વિનંતિ કરી. કાયા તેને પોતાનો આપજી જાણતી હતી, તે તેની કીર્તિ જાણતી નહોતી તેથી પિતાની રક્ષા કરવા માટે તે ત્હમસી માડીમાં ન્હાડી. આ પ્રમાણે આ જાણું થયું હોતું જોઇએ. પુનઃ સંબંધી કાયા કાંઈ પણ જાણતી નથી. ”

“ ત્હમે આ જાણું કેવી રીતે જાણ્યું ? ”

“ જેમ ઇવિચિ સરકારી સાક્ષી થઇ જયવા છડે છે, તેમ એમની ટાળીનાજ ખીજી ચાર પાંચ જણુ પણ જયવા માંડે છે. તેમાંના એક જણે મ્હને ઇવિચિના સાંકડા ઉપર સોનો જવાના સમાચાર આપ્યા છે. વળી ખીજી એક અદ્ભુત વાત સાંભળી છે, તે પછી કહીશ. ગમે તેમ પણ હવે એ સોનેરી ટાળીની અનેક વાતો મ્હારા જાણવામાં આવી છે. હવે હું પહેલવહેલાં એ સીમરને અને ત્યાર પછી ઇયાચિને પકડીશ એટલે એક મ્હોટી વાતનું નિરાકરણ થઇ જશે, અને લોકોના જાન માલની રક્ષા થશે. ”

“ ઇયાચિ પકડાય એમ લાગતું નથી. એણે આપણને કેવા કડવાં છે ! જ્યારે તે કોમાની માને મળ્યો ત્યારે આપણે પાસેજ સંતાયા છીએ, એ તે ચોક્કસ જાણતો હતો. કોમાની માના ગયા પછી તેણે આપોઆપ જ ઉદ્ગારો કાઢ્યા અને જો દોંઝ કર્યા તે ઉપરથી તેના ઉપર કોઇને શંકા આવે એમ હતું નહિ. કેવો બચકર છુટ્યો માણસ !

“ પણ છુટ્યાઇ સચિ વખત આસતી નથી. એ પૈસાજ તેના કાળ થયા છે નહિ તો ચોરીનો ધંધો તો હજી પણ કેટલાક દિવસ ચાલી શકતો. ”

એક પોતાની કાયરી બહાર કાઢી, તેના પાના ઉઘલાવી ઉઘલાવી વાંચવા લાગ્યો. ખીજું કાંઈ કહેવાનું નહિ સુઝવાથી ઇટા ગુપચુપ બેસી રહ્યો, પરંતુ ઘણો વખત તે પ્રમાણે બેસી રહેતું પણ બહુ દુઃખદાયક થઇ પડ્યું. તે એકદમ બોલી ઉઠ્યો : “ ત્યારે ત્હમે એમ ધારો છો કે કામાકુરા કાયાને ઇયાચિ પાસે લઇ ગયો છે ? ”

એકાએક જવાબ દીધો; “ હમણું તે કાંઈ કહી શકતો નથી. એ સાનોથીજ આવ્યો છે. ”

પ્રકરણ ૪ થું.

થું કામાકુરા ચોર છે ?

સ્ત્રી વાત થઇ ગયા પછી ઝોકુ અને ઇટા બન્ને સાનો આવ્યા અને માડીમાંથી ઉતર્યા કે તુરતજ એક પોલીસ ઝોપ્રીસરે પાસે આવી ઝોકુને સલામ કરી કહ્યું: “આપના કલા પ્રમાણે બધા બટ્ટા-બસ્ત કયો છે.”

ઝોકુએ પૂછ્યું: “કામાકુરા પાછા આવ્યા ?”

“ના, તે બે દિવસથી ટોકિયો ગયા છે. હજી પાછા ક્યાં નથી.”

“ચોક્કસ ખબર છે ?”

“હા. ચોક્કસ-ચોક્કસ. આપના હુકમ પ્રમાણે સતદિવસ સ્ટેશન ઉપર સજ્જત પહેરો રાખ્યો છે. ત્હેમને ઘેર પણ તપાસ કરી છે.”

“કાયા પાછી આવી છે ?”

“ના, રેલ રસ્તે તો આવી નથી. ત્હેને માટે તો ખાસ તપાસ કરી છે, પણ કોઇ કંઇ બહુતું નથી.”

“હિયાસી ઉપર નજર રાખી છે ને ?”

“ત્હેના ઘર ઉપર તો ઘેરાજ છે. તે ઘરમાંજ છે. તપાસ કરતાં સાંભળ્યું છે કે બે દિવસ ઉપર ત્હેની અને કામાકુરાની વચ્ચે તકરાર થઇ હતી. તે વખતે કામાકુરાએ હિયાસીને મારીને નીચે નાંખી દીધો છે, અને ત્હેને એક પગ તકન ભાંગી મથો છે. સાંભળવા પ્રમાણે ત્હેની સ્થિતિ બહુ ગંભીર છે.”

“પગ ભાંગીને લાંબો કરી નાંખ્યો અને જતાં જતાં કાયાને પણ લઇ મથો. ઇમાચિ તો ત્હેના ખાસકાં બસબસ પણ નથી !”

ઇટા વિસ્મય પામી બોલ્યો: “ત્હેને કહ્યો છે તે સમજ્યો કામાકુરા.”

ઝોકુએ મંબીરતાથી કહ્યું: “ એ પણ એ ટોળીમાં જ છે. હવે એવો પણ પુરાવો મળી ગયો છે. ”

“ શું કહ્યો છે ? કામાકુરા જેવો સારો માણસ—”

“ સારો નહિ પણ લુપ્ત્યાનો સરદાર ! એવા માણસને ઝોળખવાનું કામ સહેલું નથી. ”

“ ના, ના, ત્હમે ભૂલો છો. ”

“ એમ હશે. હવે ધ્યાનિ પણ બધી વાત કહેશે. કામાકુરા, ત્હને પામ બાંગી ગયો છે. કાયાને લઇ ગયો છે તેથી હવે તે કોઇ પણ વાત કહેતાં ખંચાશે નહિ. આ માણસો આવી સ્થિતિમાં આવી પડે છે ત્યારે એમજ કરે છે, એ મ્હેં ધણી વખત જોયું છે. ”

“ ત્યારે ત્હમને પહેલાંથીજ કામાકુરા ઉપર શક હતો કેમ ? ”

“ ધણી દિવસથી નહિ. આ ચોરીઝોની તપાસ કરતાં કરતાં ત્હેનું નામ પણ તેમાં સડોવાયેલું જણાયું છે. ”

“ કેવો બપાનક ! કામાકુરા કે જેને આખા સાનોના માણસો બોલે. માણસ ધારતા હતા તે ચોર ! તે પણ સોનેરી ટોળીમાં ? ”

“ સાનોનાં બધાં માણસો ત્હને બોલે કહેતાં નથી. ”

“ ના, બધાજ એને અત્યાર સુધી બોલે જાય છે. ”

“ ડોસીમાં ? ”

“ હા ! ત્હેની વાત જવા દો. તે તો બપાનીજ નિંદા કરે છે. ”

“ મને તેમ પણ લેણે મ્હને બહુ સહાય કરી છે. ”

“ તે ઠીક છે. કાયાને લોધ અને ત્હેની મા લઇ ગયા છે, તે મ્હે ત્હેની પાસેથીજ જાણ્યું હતું. ”

ઝોકુએ આ વખત હસીને કહ્યું: “ ત્યારે તે દિવસે કાયા ક્યાં છે તે ત્હમે જાણતા હતા છતાં મ્હારાથી છતું રાખ્યું. ”

ઇડોએ જરા ગમરાઇ કચવાતાં કચવાતાં કહ્યું: “ ત્હમને ત્હેની ખબર પડતાં ત્હમે ત્હને કેદ કરશો એવા બમથીજ તે વાત મ્હે ત્હમને કહી ન્હોતી. ”

“ હું બનતા સુધી કોઇને કેદ કરતો નથી. ઇવચિને પણ જવા દીધો તે ત્હમે જોયું ને ? ”

“તમારી ધીરજને હદ છે. તમારી બરાબરી કોણ કરી શકે ?”

“કાફિન્ટ ઇટા સાહેબ ! હમણાં પ્રશ્નસા કરવાની જરૂર નથી પણ લમ વખતે મ્હને બોલાવવાનું જૂલસો નહિ. હોં કે ?”

“શું તેવો દિવસ આવશે ?”

“કેમ નહિ આવે ?”

“કામાકુરા કાવાને તો લાઇ ગયો.”

“જ્યારે આટલે દુર આવ્યા છીએ, ત્યારે ત્હેની પાસે પણ પ્હોંચીશું.”

“પણ ત્હેને તે શા માટે લાઇ ગયો હતો, તેનો વિચાર કર્યો ?”

“એ કાંઇ સમજ પડતી નથી, પરંતુ હવે કામાકુરાએ ભણ્યું છે કે હિયાસીએ રક્ત જાળ પાથરી છે અને કાવદા પ્રભાણે એ બધું ધન કામા-નુંજ છે, તેથી તે ત્હેને પોતાના હાથમાં રાખવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો.”

“એને અમે બધાં બહુજ બલો અને મહા પુરૂષ ધારતાં હતાં.”

“અરે બધાં માણસો એવાં હોય છે. ચાલો, ગમે તેમ પણ મ્હારા સહભાઈએનું ઇશરે મ્હને સહાય કરી છે.”

“કેમ ?”

“કેમ ? આમ ન થયું હોત તો ઇમાચિ પકડાવો મુશ્કેલ હતો. તે મને ત્યાં નહાસી જત. એ ટોળીના માણસોએનું કુડીને મ્હને સહાય કરી છે. ભગવાન મ્હને સહાય થયા છે, નહિ તો એ નહાસી જત તો આખો કેસ ચુંથાઈ જત !”

“હવે શું કરીશું ?”

“હવે આ મહાત્માનેજ પકડીશું પણ એને પકડવાથી કાંઇ આપણું કામ પુરું થવાનું નથી. કામની સરખાત જ થશે.”

“કેમ ? ઇમાચિજ ત્હેમને નામક છે—સરદાર છે !”

“તેમ જણાતો નથી. મને તેમ પણ કામાકુરાને પકડવા સિવાય આ-પણું કામ સરળ થવાનું નથી અને ત્હેને પકડવાનું કામ સ્હેલું નથી. એના જેવા બદમાસો પૃથિવીપર સૈકામાં બે જવા જન્મે છે !”

“તમે જે કહો છો તે સત્ય હોય તો, એના જેવો બપંઠર માણસ

હિનામાઈ બીજો કોઈજ નથી. કેવો ભયંકર ! બહારથી એક રૂપ, અને અંદરથી તદ્દન શુદ્ધજ-બીજુજ-રૂપ ! અત્યાર સુધી ત્હેને માટે કોઈને લેશ પણ સહ આવ્યો નથી. હવેજ સમજ પડી કે, કામાકુરાએ મ્હારી બધી વાત ધ્યાયિને કહી હતી. હું જે ગ્રામ રાખવા ઇચ્છતો હતો-તે કોમાની માતાએ જે કાંઈ કહ્યું હતું તે-કામાકુરાએ ધ્યાયિને કહ્યું હતું.”

આ પ્રમાણે વાતો કરતા તેઓ દિવાસીના ઘર આગળ આવી પહોંચ્યા, એટલે એકાદ એકાદ જોશી ઉઠ્યોઃ “ નક્કી, આજ તે મહાત્માનું ઘર. હાં, બહાનસ્ત હીક છે.”

ઘટાએ જોયું તો ઘરની ચારે તરફ પોલીસનો પહેરો હતો.

લાલત્રિમૂર્તિની અથવા સોનેરી ટોળીની ખજર પડતાંજ એક જાણી મયો હતો કે કામાકુરા અને ધ્યાયિજ એ ટોળીના મુખ્ય માણસો છે તેથી ત્હેણે તેજ વખતે સાનોની પોલીસને તાર કરી દીધો હતો, પરંતુ ત્હેનો તાર સાનો પહોંચે તે પહેલાંજ કામાકુરા સાનો છેડી ચાલ્યો મયો હતો. પોલીસે ત્હેના ઘર ઉપર પણ નજર રાખી હતી.

પ્રકરણ ૫ મું.

કેદ.

એક ક્રમે ઘરના દરવાજા પાસે આવી બેઠે કોન્ટેનમેન્ટને જોવાવાળા અને કહ્યુંઃ “ ત્હમે અહિં ઉભા રહો. હું ધ્યાયિને મળવા જઈ છું. વધારે મહત્ત્વ થશે તો વળી ન્હારી જશે.”

ત્યારપછી ઘટા તરફ દરીને કહ્યુંઃ “ પમ ભાંગી મયો છે, તેથી તે જોર તો કરવા નહિજ જાય, તોપણ આપણે તો સાવધાન જ રહેવું.”

એ પ્રમાણે કહી એકાદ બે રિતોત્તર બહાર કાઢી, સારી રીતે તપાસી જોઈ વળી પાછી ચુકી દીધી.

ત્યારપછી તેણે બારણુનિ બેરથી ધોકલાં બારણું બંધ કર્તા.

ચોડીયારે તુલાએ આવી બારણું ઉઘાડી નાંખ્યાં. કોન્સ્ટેબલોને જોઇ સેસ પણ વિપરણ આવ ન જતાવતાં તે બોલી: “ આવો, પિતાજી આપને મળવાજ હજી છે.”

જતાં જતાં ઓકુએ પૂછ્યું: “ હું આવવાનો છું. તે ત્હેને કોણે કહ્યું ? ”

“ કોણ જણે ? ” એમ કહી તે આગળ આગળ ચાલવા લાગી, ત્યાર પછી એકાએક ફરીને વિકટ ભાવે બોલી: “ પિતાજીનો પગ ભાંચ્યો નહોત તે ત્હમે અહિં આવી શકત નહિ.”

ઓકુ: “ એ હું બહુ સારી રીતે જાણું છું.”

તે પહેલાંની મારફત બોલી: “ આટલા બધા માણસો લાવવાની કાંઈ જરૂર નહોતી. હું અને મ્હારા પિતા સિવાય ધરમાં બીજું કોઈ નથી.”

આ પ્રમાણે વાત કરતી તુલા ત્હેમને એક ઝોરડામાં લઇ આવી. ત્યાં ત્હેમણે જોયું તો, ઇયાચિ એક ખુશામાં રમ્યા ઉપર પડ્યો છે. ત્હેના પગ ઉપર પાટો બાંધ્યો છે, અને ત્હેતું મ્હોં શીઝું પડી ગયું છે, છતાં ત્હેનાં રક્તપ્રાં તેજ જ્યું ને તેવુંજ છે. ત્હેમણે જતાં પહેલાં ધાર્યું હતું કે, ત્હેમને જોઇને ઇયાચિ કાંઇને કાંઈ પણ કરશે જ પરંતુ તે જરા પણ વિચલિત થયો નહિ. ઉલટો મુઠ્ઠા હાસ્ય કરીને બોલ્યો: “ આવો, ઓકુ સાહેબ! વારંટ લાવ્યા છે ? ”

ત્હેના આ અદ્ભુત પૂર્વે આવથી ઓકુને આશ્ચર્ય થયું નહિ, એટલુંજ નહિ પણ તેણે પોતાના હમેશના રીવાજ પ્રમાણે પોતાના મનોભાવ શ્રુમ રાખી ત્હેની પેઠે અવિચલિત ભાવેજ જવાજ દીધો: “ હું વારંટ લાવ્યો છું. તે ત્હમને કોણે કહ્યું ? ”

“ તે વાત કોઈને પણ કહેવી પડે એમ નથી. પેલી રદ્દ-ચીની સી ન્યારથી મ્હને મળી ગઇ છે ત્યારથીજ મ્હેં જાણ્યું છે કે હવે અમારી ચાલાકી ધણા દિવસ ચાલવાની નથી.”

“ કોઈ ત્હમને બધી ખબર આપી ગયું છે ? ” ઇયાચિએ પૂછ્યું.

“ ઇયાચિ બધુંજ કહી ગયો છે.”

આથી પણ ઇલાચિ વિચલિત થયો નહિ. તે બોલ્યો: “ એમાં મ્હને કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું લાગતું નથી. તે ચૂળથીજ નિમકકરતો જદમાલ અને લુચ્ચો છે. તે સરકારી સાક્ષી થયો છે, કેમ ? હા પણ ત્હેને સાક્ષી આપવા જેટલું કંઈ બોમ્બવું પડશે નહિ, એાકુ સાહેબ બેસો ફૂંજ મધું કઢી દઈશ. એ પણ ઠીક છે. એ જદમાલ આ વખતે જગી જશે તોપણ ફરીથી જાન-માં પકડાશેજ. ”

એાકુ અને ઇટા બન્ને બેઠા. ઇટા તો ઇલાચિનું અદ્ભૂત ચરિત્ર અને ત્હેનાં અદ્ભૂત બાવ જોઈને એકદમ સ્તબ્ધ થઈ ગયો હતો. આવાં માણસો પણ સંસારમાં હોઈ શકે અથવા છે, એવો ત્હેને કદિ વિચાર પણ આવ્યો ન્હોતો.

ઇલાચિએ પોતાની કન્યાને બીજા ઓરડામાં જવાની હથારત કરી, પરંતુ તે આનાકાની કરવા લાગી તેથી તેણે તેની રહામું એવી રીતે જોયું કે તેણે ટુરતજ તે ઓરડાને ત્યાગ કર્યો. ”

તુતાના મવા પછી ઇલાચિ બોલ્યો: “ કાઉન્ટ સાહેબ ! ત્યારે તમે કાયાને પરણો, ત્યારે તેને મ્હારી આ પુત્રીની સંભાળ લેવા કહેજો. તુતા તેને મ્હાય છે. તે તુતાને મ્હાય છે. હું જેલમાં જઈશ તોપણ મ્હને આશા છે કે કાયા તેની સંભાળ લેશેજ. ”

ઇટાના કેમળ હૃદયમાં ઇલાચિના આ વચનથી દવા આવી. તેણે કહ્યું: “ પિતાના પાપને માટે પુત્રી શામાટે સહન કરે ? હું આ જાખવ મ્હાઈ કર્તવ્ય કરીશ, પણ હમણાં કાયા ક્યાં છે તે તમે જણો છો ? ”

“ તેને કામાકુરા લાઈ ગયો છે. ”

ઇલાચિએ જરા ચુદ્ધારત કરી કહ્યું: “ કાઉન્ટ ઇટા ! હવે તમે મ્હને તમે અને આપને બંને તુંજ કઢી શકશો. ” ત્યાર પછી એાકુ તરફ જોઈને કહ્યું: “ એમની જેલમાં જવા માટે તો આથી પણ વધારે સજ્જ થવું જોઈએ. ”

એાકુ હસીને બોલ્યો: “ ત્યારે ઇલાચિ સાહેબે જહેલાં જેલ જવા પણ કરી છે કે ? ”

ધ્યાયિ: “ હવે તે બધુંજ કહું છું. ઉતાવળ શામાટે કરો છો ? ”

“ બોલો, બોલો, તમારું વિસ્મયકર જીવન-દર્શાત સાંભળવાને અમારું મન બ્યાકુળ થઇ ગયું છે. ”

“ બધું કહું છું, નિમકહરામ ધ્રુવિને સાક્ષી આપવી પડશે નહિ, મહેને જરા બેઠો કરો. ”

છટો અને ઝોતુ બન્નેએ તેને બેઠો કરી, પછવાડે આડિંગણમાં ઉસીકું મૂક્યું. અર્ધ મુતેલો હોય અને અર્ધ બેઠેલો હોય એવી સ્થિતિમાં તે બેઠો.

પ્રકરણ ૬ કું.

ધયાચીનું આત્મ કથન.

ધ્યાયિને તેના પગના દુઃખથી બહુ વેદના થતી હતી એમાં સંકા નથી પરંતુ તેની સહન શક્તિ એટલી બધી અસીમ હતી કે તે કદિપણ પોતાનું દુઃખ-વેદના-અણુવા દેતો નહિ.

ત્યાર પછી જરા સારી રીતે બેસી ધ્યાયિ બોલ્યો: “ઝોતુ! બધી વાત કહેતાં મહેને ધણીવાર લાગશે, માટે તમે જે કંઈ જાણ્યું હોય તે પહેલાં કદિ હો એટલે તમે જે જે નહિ સાંભળ્યું હોય તે, તથા જે કંઈ બોલું સાંભળ્યું હશે તેજ કહીશ. શું આ ઉત્તમ બદ્ધિગસ્ત નથી ?

ઝોતુ બોલ્યો: “ હા, એજ બદ્ધિગસ્ત બહુ ઉત્તમ છે. મહે જે કંઈ સાંભળ્યું છે તે કહું છું. ”

“ કહો હું સાંભળું છું. ”

“ પહેલાં તમે દીનસીનમાં હિયાસી પાસે નોકરી કરતા હતા ? ”

“ સરખાત ત્યાંથી નથી. ”

“ ત્યારે ? ”

“ મહારો પિતા કોણ છે તે કેવળ બગવાન જાણે છે. હું એક જાપાની વેપારી સાથે ન્હાનપણમાં દિનસિન ગયો હતો. ત્યાં ચોરીના વાંક માટે

એક વર્ષ જેલમાં ગયો હતો. ઝોકુ ! ચીનની જેલ ભેઈ છે. તેથીજ મ્હને તમારી જાપાનની જેલનો ખ્યાલ આવતો નથી. ”

“ ત્યારપછી જેલમાંથી બહાર નીકળી દિવાસીને ત્યાં નોકર રહ્યા કેમ ? ”

“ હા. આમજ બોલો. ”

“ દિવાસીની સ્ત્રી ઉપર કુદૃષ્ટિ કરી; અને તે જ્યારે તારી દુષ્ટ વાસનાને તાબે ન થઈ ત્યારે તેની સાથે સન્નિવૃત્તિ પામી. ”

“ એમાં મ્હારો એકલાનો હોય નથી. ”

“ વાર, ત્યાર પછી દિવાસીની સ્ત્રી બહાર નીકળી ગઈ, અને નાગા-સાકીમાં આવી તેણે પુનર્લેખ કર્યું. ત્યાર પછી તમે અને દિવાસી તેની ન્હાની પુત્રીને લઈને હોંગકોંગ જતા હતા. ત્યાં રસ્તામાં વહાણ ફૂટ્યું. તેમાં દિવાસી ફૂટી ગયો, અને ત્હમે અને તે છોડરી બચી ગયાં. ”

“ હા, ખરાબર છે. ”

“ ઇવિંગે કહ્યું છે કે ત્હમે તે છોડરીની બહુ સંભાળ રાખતા હતા. ”

“ એ બદલાસે એટલુંએ કહ્યું, એજ મ્હારું સૌભાગ્ય. ”

“ તે છોડરી મ્હોટી થઈ ત્યારે ત્હને નોકરી કરવાની ઇચ્છા થઈ. ત્હમે ત્હને અનુમતિ આપી, અને તે પણ એટલાજ માટે કે ત્હમે જુમાર અને ચોરીનો જે ધંધો કરતા હતા, તે તેનાથી છાનો રહે. આથીજ ત્હમે ત્હને નોકરી કરવા ટાકિયો જવા દીધી. ”

“ હા, એ ખરું છે. વળી એ પણ કયુલ કહે છે કે આ વખતે મ્હારે ૭ માસ સુધી કેએ સહેરની જેલમાં રહેવું પડ્યું હતું. ”

“ ત્યારે તો બે વાર, પછી ક્યાંય ? ”

“ પછી ક્યાંય નહિ. હવે જનું પડે તેજ. ઝોકુ ! મ્હને જન્મ કેદની સજા થશે એમજ ત્હમે ધારો છોને ? ”

“ હા, કાંતી નહિ તો પછી— ”

“ કાંતી શા માટે ? ”

“ ઇવિંગેનું પુન કરવા માટે. ”

“ઝોકુ ! હું ત્હમારી પાસે બધી વાત સાચે સાચીજ કહી દઉં છું. મહેં ખુન કર્યું નથી. વાર, ખુનની વાત હમણાં રહેવા દે, તે છેવટે કરીશું.”

“ત્યારપછી કામા ટોકિયો આવી ત્યારે ઇવચિએ ત્હમારી મંદગીની ખબર મોકલી. તે એકદમ નાગાસાકી ગઇ, ઇવચિએ ત્હમારા મરણની ખબર આપી, અને એક બીખારીના સખને ત્હમારા સખ તરીકે દફનાવી દેવામાં આવ્યું.”

“ઝોકુ ! ત્હમારી તપાસ કરવાની શક્તિ માટે હું ત્હમને ધન્યવાદ આપું છું.”

ઝોકુએ આગળ કહેવાનું ચાલુ રાખ્યું: “ત્યાર પછી ત્હમે લાલ-વિખર્તિ નામની સોનેરી ટોળીમાં જોડાયા. બંદરે બંદરમાં ચોરીના આરંભ કર્યો, અને એટલામાં લામ જોઈ ઢાવાયાસીનો વેશ લઇ સાનો આવી રાત્રે ઇચિઓનું—”

ઇયાચિ ત્હેને વધારે બોલતાં બટકાવીને બોલ્યો: “મહેં પહેલેથીજ કહી દીધું છે કે મહેં ખુન કર્યું નથી.”

એણે જે હાવબાવથી આ સખ્તો ઉચ્ચાર્યા તે જોઈને ઝોકુને અને ઇટોને-બન્નેને એમ લાગ્યું કે: “ખરેખર ત્હેણે ખુન કર્યું નથી.”

“વાર, તે સંજથી પછી વિચાર કરીશું” મહેને આટલીજ ખબર મળી છે અને તે ઉપરાંત કામાકુરા પશુ ત્હમારી ટોળીનોજ માણસ છે એમ જાણ્યું છે.”

“ઝોકુ ! ત્યારે ત્હેં જાણુંજ જાણ્યું છે. કામાકુરા અમારી ટોળીના એક સાધારણ માણસ નથી પણ નાયક-સરદાર છે. મિટો બંદરમાં મ્હારે ત્હેની સાથે પહેલવહેલો પરિચય થયો હતો. તે પકો જુગારી છે. ત્હેણે પોતાનું સર્વસ્વ જુગારમાં ગુમાવ્યું હતું તેથીજ તે આમહૂપરૂંક અમારી ટોળીમાં દાખલ થયો હતો અને હજી સુધી અમારી ટોળીના નાયક-સરદાર રહ્યો છે.”

ઇટો: “અમે જ્યાં એને જાહું સારો અને બધો માણસ ધારતા હતા.”

ઇયાચિ: “અને તેથીજ તે અમારી ટોળીના સરદાર થઇ શક્યો છે. તે જાહું સહનશીળ છે.”

“ જોકું : ” મ્હારે પણ તેનો સ્વીકાર કરવોજ પડશે. ”

ધર્માચિ : “ ત્હેની પાસેથીજ મ્હેં પહેલાં આ ધનની વાત સાંભળી હતી. ત્હેણે ઇચ્છિઓના કાકાનું વિષ વાંચ્યું હતું. ઇચ્છિઓના મરણ પછી દિવાસીને એ ધન મળશે, એ વાત તે જાણતો હતો. ત્હેણે મ્હારી પાસેથી દિવાસીની બધી વાત સાંભળી હતી. મ્હારી અને ત્હેની વચ્ચે એ ધન અર્ધો અર્ધ વહેંચી સેવાનો કરાર થયો હતો. મ્હારી પાસે દિવાસીના કામળ પત્રો હોવાથી, ત્હેણે મ્હને દિવાસી થવાનું કહ્યું હતું. ત્હેની અને મ્હારી બન્નેની ખાત્રી હતી કે, દિવાસી થવા છતાં કોઈ મ્હને જોળખી શકશે નહિ. ”

ઈટા : “ ઇચ્છિઓનું ખુન કરીને ? ”

ધર્માચિ : “ પહેલાં એ વાત થઈ નહોતી. કામાકુરાએ પહેલાં પોતાની બીનું ખુન કરી ઇચ્છિઓ સાથે લેમ કરી એ ધન મેળવવાનો વિચાર કર્યો હતો. ”

ઈટા : “ કેવો ભયંકર માણસ ? ”

ધર્માચિ : “ ત્યાર પછી એ વિચાર પડતો મુકવો પડ્યો. પહેલાં તો ઇચ્છિઓના ત્હેને મ્હાતી નહોતી અને વળી ત્હેનો વિવાહ, ત્હમ્હારી સાથે થઈ ગયો હતો, તેથી ત્હેને દૂર કરી તે ધન દિવાસીને અપાવવામાં ત્હેને સ્વાર્થ જણાયો. તેમ કરવાથીજ ત્હેને ધન મળે એમ હતું. ”

જોકું : “ કેમ ? ઇચ્છિઓ ન હોય તો તે ધન કામાને મળે એમ હતું, તો ત્હેણે કામાને હાથમાં સેવાનો ચત્ત કેમ ન કર્યો ? ”

ધર્માચિ : “ કામા દિવાસીની પુત્રી છે, તે તે જાણતો નહોતો. હમણાંજ જાણ્યું છે, અને તેથીજ ત્હેને લઈ ગયો છે. ”

ઈટા : “ ત્યારે શું ત્હમે એમ કહેવા માંગો છે કે કામાકુરાએ ઇચ્છિઓનું— ”

ધર્માચિ : “ ના, તે પોતાને હાથે ખુન કરે એવો નાદાન બાળક નહોતો. તેણે બીજાને ખુન કરવાનું કહ્યું હતું. ઇચ્છિઓના કાકા મરી ગયા છે તેથી એનું ધન ઇચ્છિઓને મળ્યું છે, એ સમાચાર ત્હેણે મ્હને કહ્યા. મ્હેં પણ વહીવટના ધરમથી કોમા મારણ એ ખબર મેળવી હતી. કામાકુરાએ મ્હને મળવા માટે બોલાવ્યો. જે દિવસે ત્હેણે કહ્યું હતું તેજ દિવસે રાત્રે હું ત્હેને મળ્યો હતો. ”

પ્રકરણ ૭ મું.

ધર્માચિત્તં આત્મ કથન. (ચાલુ)

❖❖❖❖
 ❖ આ ❖ ટહું બોલતાં બોલતાં ધર્માચિ ચાલી ગયો. ઝોકુએ એક કોન્સ્ટે-
 ❖ ❖❖❖ બલને ત્હેને માટે એક પ્યાલો સાકી લાવવા આજ્ઞા કરી. ધર્માચિ
 આંખો મીચી બેસી રહ્યો.

સાકી આપી, એટલે તે ગટગટાવી ધર્માચિ બોલ્યોઃ “ કામાકુરાના ખાસ
 આચર્યધીજ હું તે રાત્રે સોનો આવ્યો હતો. ”

ઝોકુઃ “ વહીલના શુભાસ્તા થઇને શા માટે આવવું પડ્યું ? ”

ધર્માચિઃ “ ઝોકુ જેવાને આ સવાલ પૂછવાની જરૂર છે ? તમારી
 નજર અમારી ટોળી ઉપર હતી. તે અમે જાણતા હતા, અને તેથી હું
 અને કામાકુરા બહુ સાવધાન રહેતા હતા. કોઇને પણ મ્હારી ઉપર બ્હેમ
 ન જાય એટલા માટેજ વહીલના શુભાસ્તાનો વેશ લેવો પડ્યો હતો. ”

ઝોકુઃ “ ત્યારપછી તે રાત્રે શું થયું ? ”

ધર્માચિઃ “ ત્યાર પછી હું કામાકુરાને મળ્યો, અને તેણે મ્હને ઇચ્છિ-
 ઝોતું ખુન કરવા બારે ખેંચતાણ કરી. તેણે કહ્યું કેઃ “ તેમ કરવાથીજ
 આપણને તે ધન મળશે. કોઇ પણ પ્રકારનો બપ રહેશે નહિ અને આપણે
 આપણી ટોળીનો ત્યાગ કરી શીંગત થઇ મ્હોટા માણસોની માફક રહી
 શકીશું. ” વળી તેણે એમ પણ કહ્યું હતું કેઃ “ ત્હારી ઉપર કોઇને બ્હેમ
 જશે નહિ. આજ રાત્રે મ્હેં આપણી સ્ટીમર મિટો જંદરમાં રાખવા કહ્યું છે.
 સ્ટીમર આવતાંજ ઈવિચિ આપણને અહિં ખજાર આપશે, અને તું કામ
 કરીને મિટો જંદર જઈ સ્ટીમરમાં ન્હાસી જઇશ એટલે કોઇ પણ પકડી શકશે
 નહિ, ત્યાર પછી તું હિવાસી થશે, એટલે ત્હારો વાગ પણ વાકો થશે નહિ. ”

ઝોકુ: “ જોઈએ તો જાણ સારો એમાં સહેલ નથી. ”

ધ્યાયિ: “ હું સારો માણસ નથી એ હું જોતો જાણુ છું, પરંતુ તે નિરપરાધી બાલિકાનું પુન કરવાની મહે ના પાડી ત્યાર પછી કામાકુરાએ યુસ્સે થઈને મહેને જાણ બપ દેખાડ્યો, વળી વિનય પણ વાપર્યો, પણ મેં કોઈ પણ રીતે એ કામ કરવાનું કયુરુ કર્યું નહિ. એ વખતે કાયા ત્યાં આવી પહોંચી. તે મહેને મરી મથેલો ધારતી હતી તેથી મહેને જોતાંજ સ્તબ્ધ થઈ ગઈ. તેના ગયા પછી કામાકુરાએ મહેને વળી ધણું ધણું સમજાવ્યું ત્યારે મહેં કહ્યું કે: “ કાયા મહારી છોકરી છે. ” મહારા સમજોથી તે જાણુ બમબીત થઈ ગયો, અને ઝોકુએ: “ જસ! આજતો આટલુંજ, પછી જે કાંઈ નહીં કરીશ તે તમને જાણાવીશ. ” તેણે મને ખીજી વાત કરવા દીધી નહિ, અને આડમાર્ગે ધરતી જહાર કાઢી યુગ્યો, અને “ હમણું જવ, પછી ખખર આપીશ એમ કહ્યું. ”

“ કાયાએ મહેને જોયો હતો, તેથી જો હું એને કાંઈ નહિ કહું તો તે આ જાણી વાત જહાર પાડી દેશે એમ ધારીનેજ હું તેની તપાસ કરવા મંદિરમાં ગયો હતો. ”

ઝોકુ: “ ઇચિઓને ચીઠ્ઠી લખી શા મારે જહાર બોલાવી ? ”

ધ્યાયિ: “ તે દિવસે વાત થયા પછી કોણ જાણે કેમ-પણ મહેને કામાકુરાનો અવિશ્વાસ આવ્યો. તેણે મહેને જે બપ દેખાડ્યો તે ઉપરથીજ હું સમજી ગયો હતો કે હવે તેનો વિશ્વાસ કરવો ચોખ્ખો નથી. મહારે નામેજ ઇચિઓનું પુન કરી તે મહેને હસાવી દેશે, તેથી મહેં ઇચિઓને સાવધાન રહેવા કહેવાનો વિચાર કર્યો, અને એટલા માટેજ મહેં તેને જહાર બોલાવી. ”

ઝોકુ: “ ત્યાર પછી શું થયું ? ”

ધ્યાયિ: “ મંદિરમાંથી જહાર આવતાંજ એક આર્તનાદ મહારા સાં-ભળવામાં આવ્યો. હું એકદમ તે તરફ દોડ્યો તેવામાં એક માણસ મહારી પાસે થઈને તીવ્ર વેગે નહાડો. મહેં ત્યાં જઈને જોયું તો ઇચિઓ તેના પિતાની કમર ઉપર પડી હતી. કોઈએ તેને છડે માર્યો હતો. ”

ઝોકુ અને ઇચિ બન્ને એક સાથે બમબાવે બોલી ઉઠ્યા: “ નહાસી ગયું તે કોણ હતું ? ”

ધયાચિ: “હું ત્હને બરાબર જોઈ શક્યો નથી પરંતુ ધણે ભાગે ઇવચિ હતો.”

ઓકુ: “હું પણ જોમજ ધારૂં છું.”

ધયાચિજોજ ત્હેનું ખુન કર્યું છે. રાજી ન થયો, તેથી ત્હેણે ઇવચિને રાજી કર્યો હશે. હું ચાલ્યો આવ્યો તે પછી તુરત જ તે સ્ટીમર મિટા બંદરમાં આવી ગયાની ખબર આવવાને આવ્યો હતો, તે વખતેજ કામાકુરાએ ત્હેને ઇચિઓનું ખુન કરવા મોકલ્યો હતો.”

ઓકુ: “પણ તે કયુલ કરતો નથી.”

ધયાચિ: “ખુન કર્યાનું એકલમ કયુલ કરે?”

ઓકુ: “ત્યાર પછી ત્હમે શું કર્યું?”

ધયાચિ: “એ ધટના જોઇનેજ હું સ્તબ્ધ થઇ ગયો. જાણ્યું કે બધાને મ્હારી ઉપરજ બ્હેમ બશે. કામાકુરા મ્હને પકડારી દેશે. બધાં ત્હેનું કશું માનશે. મ્હારી વાત કાન ઉપર પણ નહિ સે.”

ઇટો: “એ સાચું છે.”

ધયાચિ: “હું તુરતજ પાછો આવ્યો, અને કાયાને જોઇ. મ્હેં ત્હેને બધી વાત સંક્ષેપમાં કહી મ્હારી રક્ષા કરવા વિનવી, તે તુરતજ ઇટો સાહેબના નોકરને કમતું બહાનું કાઢી મોકલી આપી. ત્હેમની માડીમાં મ્હને લઇ ન્હાઠી.”

ઇટો: “તે ત્હમને પોતાનો પિતાજ જાણતી હતી?”

ધયાચિ: “તેમ ન હોય તો કોઇ ખીજને માટે આટલું કરે?”

ઇટો: “આવી દેવી પાસે રહીને પણ ત્હમે આવા પાપ-ક-નરા-ધમ-થયા?”

ધયાચિ: “ઇટો સાહેબ! એ મ્હારું નસીબ! બહુજ કર્મ-ફળ!”

ઓકુ: “અમને એથી લાભજ છે-ત્હમારા કર્મ ફળને મ્હારે દુવા દેવી જોઇએ. વાર, ત્યાર પછી આ ધન કેવી રીતે મેળવ્યું તે કહો.”

ધયાચિ: “સહજમાં હિંચાસીનાં બધાં ખતપત્રો મ્હારી પાસે હતાં. તે દેખાડવાથી મ્હારે માટે કોઇન બ્હેમ રહ્યો નહિ, અને મ્હને પૈસા મળ્યા.”

ઓકુ: “ત્યાર પછી અહિં કેમ આવ્યા?”

ધ્યામિ: “કામાકુરાની ઇચ્છાથી. ત્હેણે કહ્યું કે, “હું ત્હને મ્હારી નજર બહાર જવા દઇશ નહિ. તું મ્હને કસાવે. ત્હારે અહિંજ રહેવું પડશે. વળી જો હું એની ઇચ્છા પ્રમાણે ન વર્તું તો તે પણ આ બધું ઉધાકું પાડી દે. એ બધથીજ હું અહિં આવ્યો.”

ઝોકુ: “અને જે દિવાસી બનાવ્યા?”

ધ્યામિ: “હા, પાછળથી કોઈને સંદેહ ન જાય તેટલા માટેજ તેમ કરવું પડ્યું છે. વસ્તુતઃ એક દિવાસી અદમ્ય રહ્યો, અને બીજાએ ધન મેળવ્યું છે.”

ઈટા: “બમે બધાએ જે દિવાસી હોવાની વાત ખરી માની હતી; અને ખાસ કરીને ત્હમે કોમાની મા પાસે એવી રીતે વાત કરી હતી કે કોઈ શંકા કરી શકે એમ રચીજ ન્હોતું.”

ધ્યામિ: “સ્તામાં કેવા વિચાર કર્યા હતા?”

ઈટા: “નહી, ત્હમારા બન્નેમાં અદ્ભૂત ક્ષમતા છે. જો ત્હમે ત્હને સત્કાર્યમાં વાપરો તો બધાં સારાં કાર્યો કરી શકો.”

ધ્યામિ: “ઈટા સાહેબ! એ પણ અમારૂં નસીબજ છે. બીજું કંઈજ નહિ.”

ઈટા: “ત્હમે કાકા તરીકે ઝોળખાણુ આપી. તે કાયાએ કેમ ખરી માની?”

ધ્યામિ: “હું સારી રીતે જાણતો હતો કે તે પોતાના પિતાની રક્ષા કરવા તે પણ કરશે, પરંતુ તેમ કરવું મ્હને યુક્તિ સંગત લાગ્યું નહિ. જેવી રીતે આપને દિવાસી નામના બે બાઈ જણાવ્યા હતા, તેવીજ રીતે ત્હને પણ જણાવ્યા. ત્હને નાગાસાકીમાં રાખી હું બીજો ચાલ્યો ગયો, અને ત્યાં જઈને ત્હને એક પત્ર લખ્યો કે: “મ્હારે કેટલાક દિવસ અહિં રહેવું પડશે માટે તું મ્હારા બાઈ પાસે જાનો જા. તે ત્હને સંતાડી રાખશે. ત્હને હાલમાં ધણું ધન મળ્યું છે. ત્હને ઝોળખવાં ત્હને હરકત પડશે નહિ. ત્હનો ચ્હેરો મ્હારા જેવોજ છે. ત્યાં રહેવાથી ત્હને કોઈ પણ પ્રકારે દુઃખ પડશે નહિ. ત્હને એક ત્હારા જેટલી પુત્રી પણ છે એટલે ત્હને ત્યાં ગમશે પણ ખરૂં.”

ઝોકુ હસીને બોલ્યો: “જો મ્હારૂં બેનું ત્હમારા જેવું હોત તો તો

રાજ્યનો પ્રધાન મંત્રીજ થાત. ત્હમારે માટે કાપાને કાંઈ આવેજ નહિ. આ ઊઠરીને ક્યાંથી ઉપાડી આણી ? ”

ધયાચિ: “ એ બાલિકા ન હોત તો તો કાપાને કોઠને કોઠવાર પણ જોમ જાતજ પરંતુ એ હોવાથીજ ત્હને ખાત્રી થઈ કે હું ત્હનો પિતા નહિ. પણ કોકોજ છું. ”

ઓકુ: “ પણ આ ઊઠરીને ક્યાંથી ઉપાડી આણી ? ”

ધયાચિ: “ એ કોઈ બીજાની નથી. તે મ્હારી પોતાનીજ પુત્રી છે. મ્હે કોણે સહેરમાં લઈ ક્યાં હતાં. કાપા તેમાંનું કાંઈ જાણતી નહોતી. ”

ઓકુ: “ કેવી રીતે જાણે ? ત્હેણે ત્હમારું કોઈ કાર્ય જાણ્યું છે ? ”

ધયાચિ: “ ઓકુ ! ધણાં કાર્યો એવાં હોય છે કે તે ગુપ્ત રાખવાંજ પડે છે. ”

ઓકુ: “ પણ ત્હમારાં તો બધાં કાર્યોજ ગુપ્ત રાખવા જેવાં છે. ”

ધયાચિ: “ મને વર્ષે એ ઓ મરી ગઈ છે. ઊઠરી ત્હની ઘડી પાસે રહેતી હતી. મ્હારી ઓ પણ ધણું ખરું પોતાને પિયરજ રહેતી હતી. હું ત્હને પૈસા મોકલતો હતો, અને કોઈ કોઈ વાર મળી આવતો હતો. હમણાં ઊઠરીની જરૂર પડવાથી ત્હને લઈ આવ્યો. મને તેમ પણ હું જેલમાં—કેદમાં—જઈશ તો કાપા ત્હની સંભાળ રાખશે. ”

ઓકુ: “ બીજાનું કાંઈ કહેવાનું છે ? ”

ધયાચિ: “ બસ, હવે કાંઈ જ નથી. ત્હમે મ્હને હમણાંજ પકડી જશો ? ”

ઓકુ: “ ના, ત્હમારો પત્ર સારો નહિ થાય ત્યાં સુધી ત્હમને લઈ જઈ સકારો નહિ. મ્હારાં માથાસો ત્હમારી પાસે રહેશે. ત્હમારે જે કાંઈ જોઈશે તે ત્હમને કહેવાથી મળશે, કહો તો ત્હમારી પુત્રીને બીજે કાંઈ ટેકણે રાખું ? ”

ધયાચિ: “ ના, હવે થોડા દિવસ છું, માટે એને મ્હારી પાસે જ રહેવા દો. પછી તે કાપા પાસે રહેશે. ”

ઓકુ: “ ત્યારે ભાઈ, હવે અમે જઈએ છીએ. ”

મન્ને હડીને બહાર આવ્યા. ઓકુ, પોલીસને ફટલીક સુચનાઓ આપી વિદાય થઈ ગયો.

મકરણુ ૮ મું.

આકુનો ઉદ્દેશ.

જ ને ઘોડીવાર ચુપ ચુપ બેસી રહ્યા. કાવાની કાંઈ પણ ખબર ન મળવાથી-ખાસ કરીને કામાકુરા કેવો બચકર માણસ છે તે સાંભળવાથી-અને તે જ કાવાને લઈ મયો એવા ખબર મળવાથી ઇટા અતિશય વ્યાકુલ, નિરાશ અને ભયમાણુ થઈને વિચાર કરતાં કરતાં બખડયોઃ “હવે કાવા મળશે નહિ. આટલું આટલું કરતાં પણ તે હાથ આવી નહિ.”

ઓકુ પણ વિચારમાંજ હતો, અને તે પણ એકા એક બખડી ઉઠયોઃ “બસ! હતાં ત્યાંના ત્યાંજ રહ્યા.”

ઇટાને લેના કથનનો મર્મ વિચાર કરવા છતાં સમજાયો નહિ. તેથી લેણે બખડતાથી પૂછ્યું: “શું કહ્યું?”

“કહ્યું કે, હતાં ત્યાંના ત્યાં જ રહ્યાં.”

“કેમ, કેવી રીતે?”

“અત્યાર સુધીની બધી મહેનત ધૂળ મઈ!”

“તમારી વાતમાં મહેન કાંઈ સમજ પડતી નથી.”

“ધાણીના બળદ થયો!”

“શું કહ્યો છો તે સમજતું નથી.”

“ત્યારે સમજતું. ધાણીના બળદની આંખો બધેલી હોય છે, અને તે સહવારથી ફરવા માંડે છે, પણ કાંઈ દેખી શકતો નથી. તે પોતાના મનમાં તો એમજ વિચાર કરે છે કે સહાંજ પડતાં “હું તો કાણ જાણે કેટલો દૂર-કેટલા ગાઉ-કાપી નાંખીશ.” પરંતુ સહાંજ પડતાં બ્યારે લેના ચસમાં કાઢી લેવામાં આવે છે, ત્યારે તે બ્યાં નો ત્યાંજ હોય છે. લેનો આખા

દિવસનો અમ વચા નમ છે. મ્હારૂં પણ તેમજ થયું છે. ! ”

“ કેમ ! ત્હમે ક્યાં જતા હતા ? ”

“ હું પણ જ્યાં હતો ત્યાંજ છું. એક ડગ પણ આગળ વધી શક્યો નથી. મ્હારી મહેનત બરબાદ મઠ છે. ”

“ કઈ બાબતમાં ? ”

“ આ તપાસમાં. ”

“ કેમ, ત્હમે આટલું બધું જાણ્યું છે ને ? ”

“ શું જાણ્યું ? કંઈજ નહિ. ખુનીનો લેણ પણ પતો મેળવી શક્યો નથી. પહેલાં એક માણસ ઉપર ઝેમ આવ્યો, ત્યાર પછી વળી બીજા માણસ માટે શક મયો, અને હવે ત્રીજા માણસને ખુની પાડે છે, એટલુંજ માન—”

“ બરાબર છે. પહેલાં ત્હમે કાયા ઉપર ઝેમમાયા હતા, ત્યાર પછી ઇયાચિ ઉપર શક કર્યો અને હવે ઇવચીને ખુની પારો છે. ”

“ અને તેટલા માટેજ કહું છું કે આ બાબતમાં હું બાણીના બળદની પેઠે જ્યાં હતો ત્યાંનો ત્યાંજ રહ્યો છું. એક ડગ પણ આગળ વધ્યો નથી, એટલું તો ખુન સંજધી; હવે કાયા સંજધી જુઓઃ ખુન થયું તે દિવસેજ કાયા અદબ્ય થઈ મઠ છે ! ત્યાર પછી ફક્ત એક રાત્રે ત્હમે જોઈ હતી, અને એક રાત્રે લોહના ધરમાં રહી હતી, એટલુંજ માટે તે પણ અદબ્યજ કહેવાય. એની તપાસમાં પણ હું જ્યાં હતો ત્યાંજ છું, આગળ વધ્યો નથી. ”

“ ત્હમે બરાબર કહ્યો છે ! ”

“ વાર, હવે બંદરે બંદર ચતી ચોરીઓના સંજધમાં જુઓ તો તેમાં પણ એતું એજ. તેમાં મ્હેં ફક્ત લાલ-નિશ્ચિતની વાતજ જાણી છે. ચોરને, ચોરીના માલને કે તે સ્ટીમરને કાઢને પણ પકડી શક્યો નથી. તેથી એમાં પણ હું જ્યાં હતો ત્યાંજ છું. એક પગલું પણ આગળ બરી શક્યો નથી. ”

“ એ પણ બરાબર છે. ”

“ ત્યારે આટલા દિવસ મ્હેં શું કર્યું ? ખુનીને પકડી શક્યો નહિ, કાયાને શોધી કાઢી શક્યો નહિ, ચોનેરી ટોળીને ભાંગી શક્યો નહિ, તેમ

પકડી ચક્રયો પણ નહિ, તો મ્હારી મહેનત જ્યા મઠ નહિ તો ખીજું શું? સરકાર બહાદુર મ્હને શું કહેશે ? ”

“ પણ ત્હમે તેના એક ગુપ્ત માણસને પકડ્યો છે. ”

“ કોને ? ઇમાચિને ? પેલા પગ બાંધેલા ખોડાને ? એની પાસેથી આપણે નવું શું જાણ્યું ? કાંઈજ નહિ. ”

“ કેમ, બહુ જાણ્યું ? ”

“ હા! કાંઈજ નહિ. શું જાણ્યું ? જે જાણ્યું છે તેને કાયા સાથે કાંઈ સંબંધ નથી. એણે પોતે હિયાસી થઈ છેતર પીંડી કરી ખીજાનું ધન કેમ મેળવ્યું તેજ જાણ્યું ? એ તો તદ્દન જુદોજ કેસ છે. એ કેસ હું જેની શોધ કરૂં છું તે ચોરીનો પણ નથી તેમ ખુનનો પણ નથી. એ કેસની તપાસ કરવાનું પોલીસે હજી મ્હને કહ્યું નથી. મ્હારો કેસ, ઇચિઓના ખુનીને પકડવાનો તે લુચ્ચા-બદમાસ ચોર-ટોળીને ચોરીના માલસહિત પકડવાનો-એને કાયાને શોધી કાઢવાનો છે. એમાંથી હું શું કરી શક્યો છું ? કાંઈજ નહિ. તેને બદલે એક ખીજાજ ગુન્હેમારને પકડ્યો છે. ”

“ પણ હિયાસી એ ટોળીમાં છે, અથવા હતો, એમ ત્હણે પોતેજ કયુલ કર્યું છે. ”

“ પણ તેથી કાંઈ મ્હારી ઉપર ત્હનો ઉપકાર થયો નથી. ઉલટું એમાં ચોરોનેજ લાભ થયો છે. તેઓ પોતાના સરકાર કામાકુરા સાથે ન્હાસી છૂટ્યા છે. લુચ્ચાએ પોતાની ટોળીમાંના એક માણસને લગડો કરી પકડાવી દઈ, ખીજા બધાને બચાવી દીધા છે. ખોડો પકડાયો પરંતુ ત્હની આખી ટોળી પકડાઈ નહિ. ચોરીના માલ પણ પકડાયો નહિ. ”

“ ત્યારે હવે શું કરવાનું નક્કી કર્યું છે ? ”

એકાએક વિસ્ફોટ થઈ જવાળ દીધો: “ હવે મ્હારી ગુદિ બહેર મારી મઠ છે. ” દુઃખમાં પણ એકાએક એલા પ્રત્યુત્તરથી ઇટોના ગુપ્ત ઉપર હાસ્ય દેખાયું. તે બોલ્યો: “ ત્યારે એક મહાસયે પોતાની હાર માની કેમ ! ”

પ્રકરણ ૯ મું.

કાયા ક્યાં છે ?

જો કુએ કાંઈ જવાગ દીધો નહિ. જાના માના ચાલ્યા કર્યું. તેને આમ એકાએક મુપત્યુપ થઈ ગયેલો જોઈને ઇટા અતિશય વિષમ્ભુભાવે બોલ્યો: “ જોકુ, ત્યારે શું હવે કાયા મળે એવી આશા નથી ?” જોકુએ તેની તરફ ફરીને કહ્યું: “ ત્હમે મ્હારે વિષે શું ધારો છો ? ”

“ ત્હમને બહુ ધર્મશીળ ગણ્યું હું. ”

“ પ્રશંસા પછી પણ થશે. ”

“ ત્યારે કહો શું કહું ? ” મ્હારી વિવેકયુદ્ધિ નષ્ટ થઈ ગઈ છે. મ્હને જ્ઞાન નથી. ”

“ ત્યારે નિશ્ચિંત રહો. કાયા સાથે ત્હમારાં યોગ સમયમાર્ગ લક્ષ થશે. ”

“ ત્યારે કાયા મળશે ? ”

“ જરૂર અને તે પણ યોગ સમયમાર્ગ. ”

“ તેમ થશે તો ત્હમે આ પાપીઓને પણ પકડી શકશો, નહિ વાર ? ”

“ હા, જરૂર. ”

“ કેવી રીતે ? તે મ્હારાથી સમજાવું નથી. ”

“ પહેલાં તો ઇવમિને શોધી કાઢી તેને જાહેર કરવો પડશે. બધો ભાગ કામાકુરા કાયાને પોતાની સ્ત્રીમરમાં લઈ જઈ બીજે કાંઈ ચાલ્યો ગયો છે. ઇવમિ તેની સાથે જશે નહિ. લોઈને છોડીને તે સદજ્ઞ ક્યાંય જશે નહિ. પ્રેમ અદ્ભૂત વસ્તુ છે. જુઓને—”

જોકુ જે કાંઈ બોલવા જતો હતો તે ન બોલતાં કહ્યું “ મારે તે ટોક્ષિઓમાં છે. લોઈની લાલચમાં બટકે છે. તેને આપણે શોધી કાઢીશું. ”

“ ત્યારે તે પકડવાથી કાંઈ જાણવાનું મળશે ? ”

“ હા. થઈ જાણવાનું મળશે. અરે આ કોણ ? ” આ વખતે એક માણસ હોડતો હોડતો ત્રેમની તરફ આવતો હતો. ત્રેને દૂરથી જોઈનેજ ઇટા બોલી ઉઠ્યોઃ “ એ તો મહારો નોકર છે. નક્કી કાંઈ થયું હશે. ”

એટલામાં પેલો માણસ હાંફતો હાંફતો પોતાના શેઠ પાસે આવી ઉભો. ત્રેનામાં બોલવાની શક્તિ નહોતી. તે બહુ ઉતાવળે હોઠ્યો હતો. ઇટાએ અ-મતાથી કહ્યુંઃ “ શું છે ? હોડતો હોડતો કેમ આવ્યો ? ”

ત્રેણે વચ્ચેથી એક ન્હાની સરખી પેટી બહાર કાઢી કહ્યુંઃ “ આ ટપાલમાંજ આવી છે. ઉપર આપ જ્યાં હોય ત્યાં એકદમ પહોંચાડવા લખ્યું છે. હું ટોકિયો જતો હતો એટલામાં સાંભળ્યું કે આપ અહિં પધાર્યા છો. ”

ઇટાએ એકદમ તે પેટી નોકરના હાથમાંથી છીનવી લીધી, અને તેજ વખતે ઉતાવળે ઉઘાડી નાંખી.

પેટી ઉઘડતાંજ એક સુવર્ણ મુદ્રા ટનટન કરતી રસ્તા ઉપર પડી. ઇટાએ તે તુરંતજ ઉઘાડી લીધી. ત્રેની સાથે એક કામળનો કટકો હતો. તેની ઉપર રક્ત “કેદ-જહાજ-ફારમોસા-” એટલાજ સખ્તો લખ્યા હતા.

ઇટા બોલી ઉઠ્યોઃ “ આ કાયાનો પત્ર છે. આવો કામળ આમળ પણ એક વખત આવ્યો હતો. આ સુવર્ણ-મુદ્રા મહે ત્રેને સમ્રાટના જન્મોત્સવને દિવસે આપી હતી. આ એણેજ લખ્યું છે. ”

ઓકુએ સુવર્ણ-મુદ્રા હાથમાં લઈ પત્ર વાંચ્યોઃ “કેદ-જહાજ-ફારમોસા.” ઇટા ઉત્ત નેવો થઈને બોલ્યોઃ “ કામાકુરા કાયાને લઈને ફાર-મોસા જાય છે. આપણે ત્રેની પુંક પકડીશું ? ”

ઓકુએ અંબીરતાથી કહ્યુંઃ “ જરૂર હવે આ વખત તો તે પકડાશેજ. પણ તે શું ફારમોસામાં ? ના, ના, ત્રેણે કાયાની આંખમાં ધૂળ નાંખી છે. ”

ઇટા બોલી ઉઠ્યોઃ “ ના, ના. તે નક્કી ફારમોસાજ ગયો છે. ”

“ શું થાય છે તે જોઈશું. ”

“ તે નક્કી કાયાને લઈ ફારમોસાજ ન્હાસી ગયો છે. હવે ત્રેને પકડ-વાની આશા નથી. ”

“નિરાશ થશો નહિ. તે ફારમોસા મયો નથી.”

“કેમ જાણ્યું ?”

“કામાકુરા એવો માણસ છે કે ત્હેની કોઇ પણ વાતમાં વિશ્વાસ રાખતો નથી. તે ઉત્તર દિશામાં જવાનું કહે તો એ દક્ષિણ દિશામાંજ જાય છે એમ હું ધારી લઉં.”

“ત્યારે ત્હમે એમ કહેવા માંગો છો કે કામાકુરા કાયાને લઇને ફારમોસા જતો નથી.”

“હજી હું કાંઇ નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકતો નથી. તે પોતાના સ્ત્રી-પરિવારને લઇને ન્હાસશે નહિ. કાયાને ત્હેણે ખીજી હેતુથીજ હાથમાં રાખી છે.”

“ત્યારે હવે એ શું કરશે ?”

“હમણ્યાં હું ટોકિયો જઇશ અને ઇવચિની તપાસ કરીશ. તે ભોઇને મૂકીને મયો નહિ હોય. અરે તે ત્હેને મળ્યો પણ હશે. ગમે તેમ કરીને હું ત્હેને શોધી કાઢીશ. ફારમોસા તાર કરીશ અને ત્યારપછી હું ત્યાં જઇશ. એ જાદુમાશો પાછળ હજી મ્હારે કેટલું બટકવું પડશે તે તો અજવાનજ જાણે છે.”

“હું અહિં રહીને શું કરીશ ? હું પણ ત્હમારી સાથેજ આવીશ.”

“ત્હમે ઘેર જાવ, વિશ્વાંતિ લો, અને કાલે ટોકિયો આવજો. ઉતાવળથી કોઇ પણ કાર્ય સફળ થતું નથી. માફ પડશે તો ક્ષુભિત કરવું પણ મળશે. એટલામાં જો કાંઇ નવીન સમાચાર મળશે તો હું ત્હમને તાર કરીશ.”

નિરૂપાયે છટો પોતાના ઘર તરફ વળ્યો અને ઓકુએ વિચારમાં ને વિચારમાંજ રહેજનનો રસ્તો લીધો.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

બોધને ઘેર.

ઈ ટાથી છુટા પડી ઝોકુ ટાકિયો પડોંચો કે તુરતજ ત્હેને બોધનો એક પત્ર મળ્યો તેમાં ત્હેણે કામળ પહેચિ તુરત પોતાને ઘેર આવવા જણાવ્યું હતું.

તે વાંચી ઝોકુ કચવાતે મને એમ જણ્યો કે: “આ બદમાસોની પાછળ ભટકીને મ્હાઈ અકાળ મરણ થશે. એક મિનિટ પણ વિશ્વાંતી મળતી નથી.”

ઝોકુએ ઉતાવળે ઉતાવળે જરા નાસ્તો કરી લીધો, અને તુરતજ બોધના ઘરનો રસ્તો લીધો. રસ્તામાં આવતી એક તાર ઝોપ્રીસમાં જળને ત્હેણે ત્રણ તાર કરી દીધા.

બોધને ઘેર આવી ત્હેણે જોયું તો આજે ત્યાં બારે ધામધુમ થઇ રહી હતી. બોધએ આજે પોતાનું ઘર કુલથી ચણ્યાર્પું હતું. આજે ત્હેનું ઘર ખરેખર જાપાની ઘર થયું હતું. આજે તે જાપાની સૌંદર્યથી પરિષ્કૃત કરવામાં આવ્યું હતું.

વળી આજે બોધએ ત્રણ બહુ રૂપાળી બાલ-મુણિકાઓ પણ બોલાવી હતી. ત્હેમાંની એક માતી હતી. બીજી વીણા વગાડતી હતી અને ત્રીજી નૃત્ય કરતી હતી. પાસે એક બાજક ઉપર ચાહના પ્યાલા રકાબી ગોઠવ્યાં હતાં, તે પણ બહુ સુંદર અને મનોહર હતાં. બીજા બાજક ઉપર સાકીનો સીસો હતો અને ત્હેની આસપાસ પણ સુંદર નાણુક પ્યાલીઓ ગોઠવેલી હતી.

આ બધું જોઇને ઝોકુ આશ્ચર્ય-ચકિત થયો ખરો પરંતુ ત્હેણે પોતાનો તે આવ પ્રકટ થવા દીધો નહિ. તે કંઈ પણ બોલ્યોજ નહિ.

તેને ધરમાં પેસતાં જોઈને યુષ્કાઓએ તત્પ ગીત બંધ કર્યું. લીંધ સત્વર ઉઠી. આગળ આવી જોડુનો હાથ પકડી હસતાં હસતાં જોડી: “આજે મહેં મહારા બે મિત્રોને નિમંત્રણ કર્યું છે, ત્હમને ખાટેજ આ બધી તૈયારી છે. આપ આવ્યા તે પછુ ઠીકજ થયું.”

જોડુએ લોહની પેટે હસતાં હસતાંજ પૂછ્યું: “મિત્રો ? સ્ત્રી છે કે પુરુષ ?”

લોહએ પછુ હસતાં હસતાંજ જવાબ દીધો: “મહારા સાહેબ પુરુષજ. તેમ ન હોય તો આવી તૈયારી હોય ?”

જોડુ: “વારૂ, વારૂ, ઠીક વખતસરજ આવી પહોંચ્યો છું.”

લોહ: “ત્હમને પત્ર લખ્યો હતો ને ?”

જોડુ: “હા, તે પછુ મળ્યો છે. ત્હમારા મિત્રો તે મહારા પછુ મિત્રોજ હશે.” લોહએ મ્હોટેથી મધુર હાસ્ય કર્યું અને યુષ્કાઓને આંખથી ધસારત કરી. ચીની યુવતીઓની પેટે આડી આંખે જોતાં, નેત્ર કટાક્ષ કરતાં, ખીજા કોઈ દેસની રમણીઓને ભાએજ આવડે છે !

હવે ત્રણે યુષ્કાઓએ જોડુને ઘેરી લીધો, અને હસતાં હસતાં ત્હનાં હાથ પકડી તાણી લઈ જઈ બેસાડ્યો ત્યાર પછી એક જણે સાડીનો ખાસો બર્થો, બીજાએ ચાહની તૈયારી કરવા માંડી અને ત્રીજી વીણા સાથે રમવા લાગી.

“મહેં હમણાંજ સાડી લીધો છે.” કહી જોડુએ તે પીવા ના કહી પરંતુ જે બાલકાએ સાડીનો ખાસો બર્થો હતો. ત્હેણે પોતાનો ડાબો હાથ જોડુના મળામાં નાખ્યો, અને જમણે હાથે ખાસો લઈ જોડુના મુખમાં રેડ્યો. છેવટે નિષ્પાયે જોડુને તે ખાસો ઉદરસ્થ કરવો પડ્યો. બધાં હસી પડ્યાં, અને પરસ્પર હાથતાળી લેવા લાગ્યાં !

જાપાન હાસ્યમય છે. જાપાનની આબાહરુદ્ધ. સકળ વનિતાના મ્હોં હસતાંજ હોય છે. સદા સર્વદા આખું જાપાન રુકુર્તિવાળુંજ હોય એમ જણાય છે. ત્યાં દુઃખ, ક્ષેષ, સૌક, સંતાપ હોય એવું જણાતુંજ નથી. આ પ્રમાણે હાસ્યમય થવાનું એક મુખ્ય કારણ એ છે કે, જાપાનના મા-

જુઓ અને ખાસ કરીને ઓઝો બહુજ સરલતામય છે. જાપાનમાં પાપતું પ્રાબલ્ય નથી.

વળી પણ નૃત્યગીતનો આરંભ થયો. ગાયન-વાદનના ધ્વનિ સાથે હાસ્યનો ધ્વનિ પણ મળવા લાગ્યો. વચ્ચે વચ્ચે સ્થિતિની મધુરી વાતોથી યુષ્કાઓ હસીને એક બીજાના ખોળામાં પડવા લાગી ! મધુર સંભાષણ કરવામાં જાપાનની યુષ્કાઓ બહુ પ્રવીણ હોય છે.

આ પ્રમાણે અધીં કલાક ગાયન-વાદન અને આમોદ પ્રમોદ ચાલ્યા પછી બે જણે ધરમાં પ્રવેશ કર્યો. તેઓ ઝોકુને જોઈ સ્તબ્ધ થઈ ઉભા રહ્યા અને હવે અહિં રહેવું કે નહાસવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યા પરંતુ ખીજી ક્ષણેજ ઉપરોક્ત યુષ્કાઓ અને લોહ લેમની સહામે જઈ, હાથ પકડી લેમને ધીમે ધીમે ધરમાં લઈ આવ્યાં અને લેમને અપૂર્વ આદર પૂર્વક બેસાડી મળામાં હાથ નાંખી અકેક ખાલો સાકી પીવડાવી દીધી. ખરૂં જોતાં આ વખતે લોહ તો આમંતુક જાપાનીસોની યુષ્કાજ બની મઠ હતી !

જે બે પુરૂષો પધાર્યા, તેમાંનો એક ઇવચિ હતો અને ખીજો લેનો એક જાપાની યુવાન મિત્ર હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

કાયા સ્ટીમરમાં.

જી પાછો નૃત્ય ગીતનો આરંભ થયો. અરધી કલાક સુધી આમોદ પ્રમોદ ચાલ્યો એટલે લોહ ઇવચિનો હાથ પકડી લેને એક બીજા ઝોરડામાં લઈ મઠ. ઝોકુને પ્રસ્થાવ કરતી મઠ.

પાંચ મિનિટ થઈ ન થઈ એટલામાં તો ઝોકુ પણ ઉઠ્યો, અને બોલ્યો; “ મહારે જરા કામ છે. લોહ કેમે કરી જવા દેતી નથી, માટે આ લાજ જોઈને જઈ છું. આપ માફુ લગાડ્યો નહિ. જરૂરી કામ સિવાય આવી અમ્મત યુકી કોઈ નથી ! ”

યુષ્કિઓએ નિરપાથે લેને જવા દીધો, અને ઇવચિના મિત્રને લેના જવાથી બહુ આનંદ-સંતોષ થયો. હવે તે ત્રણે યુષ્કિઓ સાથે છુટથી પ્રેમાલાપ કરવા લાગ્યો.

પણ ઓકું લોહના ધરમાંથી બહાર ગયો નહિ. લોહ લેની વાટજ બેતી હતી. ઓકું બહાર આવ્યો કે તુરતજ લેણે લેને એક બીજા ઓર-કામાં બોલાવ્યો, અને લેણે કાંઈ પણ આનાકાની કર્યા સિવાય જાનામાના તેમાં પ્રવેશ કર્યો.

ઇવચિ ત્યાં બેઠો હતો. લોહએ ઓકું લેની પાસે બેસાડી હસતાં હસતાં કહ્યું: “ઇવચિએ મ્હારે માટે બહુ કર્યું છે. તે અનેક કપટો વેદીને કાપાનો પત્તો લાવ્યો છે. મ્હેં એને અમલ દાન આપ્યું છે.”

ઇવચિ ઉત્સાહપૂર્વક બોલ્યો; “હું સરકારી સાક્ષી થયો છું.”

ઓકું ઇવચિનો વિચાર કરી મનમાં ને મનમાં હસ્યો અને બોલ્યો; “તેમાંજ ત્હમારૂં શ્રેય છે.”

ઇવચિ: “વળી મ્હેં કામાકુરા અને ઇમાચિને કેદમાં મોકલવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી છે.”

લોહ: “હવે ત્હમે કાયા સંબંધી જે જાણ્યું છે તે કહો.”

ઇવચિ: “મ્હેં સાંભળ્યું છે કે કાયા લોહની બ્હેન છે. લેની મા કાયા માટે રાત દિવસ રડવા કરે છે.”

ઓકું: “એ વળી ક્યાંથી સાંભળ્યું?”

લોહ: “મ્હેં કહ્યું છે. તમે તે દિવસે ચાલ્યા ગયા, તે પછી ઇવચિ મ્હને મળવા આવ્યા હતા. તે વખતે મ્હેં લેમને કહ્યું હતું કે; “જો ત્હમે કાયાને શોધી કાઢશો તો હું ત્હમારે માટે વિચાર કરીશ.” આથી લેમણે મહા મહેનતે લેનો પત્તો મેળવ્યો છે.”

ઇવચિ: “હા, મહા મહેનતેજ મેળવી શક્યો છું. મ્હેં તે પહેલાંજ સાંભળ્યું હતું.”

ઓકું: “શું?”

ઇવચિ: “પહેલાં નહિ પણ તેજ દિવસે સાંભળ્યું હતું કે ઇમાચિ અને

કામાકુરાને મારામારી થઇ છે અને ઇમાચિનો પગ ભાંગી ગયો છે.”

ઓકુ: “ એ ખબર ત્હમને કેણે કહી ? ”

ઇવચિ: “ ઇમાચિના ઘરને પોલીસે ઘેરા લાલેલો જોઇને ત્હનો એક જુની નોકર અહિં નહાસી આવ્યો હતો. તે મ્હને મળ્યો હતો અને ત્હેણેજ એ મ્હને કહ્યું હતું. ”

સોઇ: “ કાયા સંજોષી કહો. ”

ઇવચિ: “ સોઇ, તું બધી વાતમાં ઉતાવળી છે. ”

ઓકુ: “ ત્હમારો મિત્ર આલ્યો જયો તો ? ”

સોઇ: “ ના, નહિ જય. યુધ્ધિકાએને કહી દીધું છે. ”

ઇવચિ: “ તે નહિ જય. મ્હારી સાથેજ આવશે. ”

સોઇ: “ કાયાનું કહી દો. ”

ઇવચિ: તેજ કહું છું. ”

ઓકુ: “ મ્હારે પણ તેજ સાંભળવું છે. ”

ઇવચિ: “ આ મારામારીની વાત સાંભળ્યા પછી મ્હને એમ લાગ્યું કે કામાકુરા કાયાને ઇમાચિ પાસે લઇ ગયો નથી, પણ પોતાની ખીજી કાંઇ મતલબ સાધવાને લઇ ગયો છે. ત્યાર પછી તે ત્હને ક્યાં લઇ ગયો હતો ત્હનો વિચાર કર્યો, અને છેવટે એવા અનુમાન ઉપર આવ્યો કે તે ત્હને સાનો લઇ ગયો નથી. પણ પેલી અમારી સ્ટીમરમાંજ લઇ ગયેલો હોવો જોઇએ. ”

સોઇ: “ હમણાં તે સ્ટીમર ક્યાં છે ? ”

ઇવચિ: “ ઉતાવળાં ન થાવ. હું મ્હારી ટોળીના માણસો વિરૂદ્ધ ગયો છું, તેઓ હજી સુધી જાણતાં નથી. ઓકુ સાહેબ! ત્હમે મ્હારી વાત બહાર તો પાડી નથી ને ? ”

ઓકુ: “ ના, ફક્ત ઇમાચીને ત્હમે કેદ પકડાયા છે. એવું કહ્યું છે. ”

આ સાંભળી ઇવચિ બચખીત અને હકિત થઇ કહ્યો, અને કચવાતે મ્હોડે બોલ્યો: “ એ ઠીક કર્યું નહિ. મ્હારો જીવ જયો છતાં તમારું કાપે પાર નહિ પડે. ”

ઝોકુ: “ પણ ઇલાચિ કેદ છે. ”

ઇવચિ: “ તે બધે કેદ રહ્યો પરંતુ તે કોઇની કોઇ રીતે પણ ટોળીના માણસોને ખબર આપશે. હવે એને હજી ઝોળખતા નથી. ”

ઝોકુ: “ તહેણે પોતે પણ બધું કયુલ કર્યું છે. ”

ઇવચિ અતિસમ આશ્ચર્ય-ચકિત થતો જોલ્યો: “ કયુલ કર્યું છે ? ટોળીના બધા માણસોનાં નામ દીધાં તેની ગુમ આચાઓ કહી દીધી ? ”

ઝોકુ: “ હજી બીજા કોઇના નામ દીધાં નથી. ”

ઇવચિ: “ મહે પણ તેજ વિચાર કર્યો હતો. બ્યારે જોધું કે તે પકડાઇ ગયો છે અને હવે બચવાનો ઉપાય નથી, ત્યારે બધું કયુલ કરી પોતાને બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. ”

ઝોકુ: “ તહેણે કામાકુરાની વાત કહી છે ? ”

ઇવચિ: “ હમણાં કહુ'યું. તે બે બચુને તકરાર થઇ છે. ”

લોઇ: “ તકમારે કાયાની વાત નથી કહેવી ? ”

ઇવચિ: “ હું હજીપણ એ ટોળીમાંજ છું એમ ધારી તહેમણે મહારા આ મિત્રને મહેને બોલાવવા મોકલ્યો છે. ઝોકુ સાહેબ ! મહારી આખી ટોળીમાં મહારે આ એકજ મિત્ર છે અને તે હું જોય કહું તેમ કરે છે. એને પણ બચાવવો પડશે. ”

ઝોકુ: “ બચાવીશ. ”

લોઇ: “ વાઈ, પણ હવે કાયાની વાત કહો. ”

ઇવચિ: “ મહારા મિત્રે આવીને મહેને કહ્યું કે, પોલીસને બધી વાતની ખબર પડી ગઇ છે. ઝોકુ આપણી સ્ટીમર પકડવા મયે છે, તેથી તહેનો રંગ બદલી નાંખ્યો છે. નામ પણ તે રહેવા દીધું નથી. ”

ઝોકુ: હમણાં કયું નામ રાખ્યું છે ? ”

ઇવચિ: “ હમણાં એતું નામ “ સ્યોંદ્ય ” રાખ્યું છે. બીજે કોઇ ઠેકાણે હોય તો કોઇને બહેમ બધ; તેથી તેને ટોડિયોના બંદરમાંજ રાખ્યું છે. ”

ઝોકુ: “ અને હું દેશ પસંદ શોધી વળું છું ! ”

ધ્રુવચિ: “ એજ કામાકુરાની ચાલાકી છે. ત્હેણે કશું હતું કે અહિં તે હશે તો કોઈને બ્હેમ નહિ જાય; હવે પછી તે કદિ પણ અહિં આવવાની હિંમત કરશે નહિ.”

ઓકુ: “ ખરેખર, કામાકુરા જલ્દ વિચિક્ષણ છે. ”

પ્રકરણ ૧૨ મું.

સ્ટીમર હાફેગ્રેટમાં.

હો જોલી હડી: “ ત્યારે કાયા અહિંજ છે. ચાલો, હમણાંજ ચાલો. હમણાં જવાથી આપણે ત્હેને પકડી શકીશું. ”

ધ્રુવચિ જોશ્યો: “ ના સ્ટીમર હમણાં અહિં નથી. થોડી વાર પહેલાંજ ઉપડી ગય છે. ”

જોશ્યોએ એકદમ ધુરસામાં આવીને કહ્યું: “ મદા! ત્યારે વહેલાં આવીને કેમ ખબર ના આપી? ”

ધ્રુવચિ: “ કામાકુરાએ અમારી આંખમાં પણ ધૂળ નાંખી છે. અમે સ્ટીમર કાલે ઉપડવાની છે એમ જાણતા હતા. અમને જે જાણને મુકીનેજ તે ચાલી ગય છે. ”

ઓકુ: “ કેમ? ”

ધ્રુવચિ: “ ધણે જામ ત્હેને ધ્રુવચિ પકડવાના અને પોલીસ ત્હેની સ્ટીમરને પકડવા આવે છે, એવા સમાચાર મળ્યા હશે, તેથીજ તે અત્યારે ઉપડી ગયો છે. હું જ્યારે સ્ટીમર પર ગયો, ત્યારે કામાકુરા ન હતો. ”

ઓકુ: “ ત્હમે ક્યારે ગયા હતા? ”

ધ્રુવચિ: “ કાલે સહવારે ત્યાં ગયો ત્યારે સાંજનાં કામાકુરા કાયાને પુરીને શહેરમાં ગયો છે. ”

ઓકુ: “ શા માટે? ”

ધવચિ: “તે તો કોણ જાણે? પણ મ્હારા ધારવા પ્રમાણે તે બને તેટલા પૈસા એકઠા કરવા ગયો હતો. તે બીજે દિવસે એટલે આજે પાછો આવવાનો હતો, અને ત્યાર પછી સ્ટીમર ફારમોસા જવાની હતી. કુપ્ટને મ્હને આ વાત કહી. આજે રાત્રેજ સ્ટીમરમાં આવી જવા આમલ કયો હતો, અને સ્ટીમર કાલ સવારેજ જવાની છે એમ અમે જાણતા હતા. જે થયું તે ઠીકજ થયું છે. તેઓ જાણી પુકીને અમને છોડી ગયા છે.”

“કેમ! એમાં ખુશી કેમ થાય છે?”

“અમે જાને જાણે હવે જે રાજીયાં નહિ રહેવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. જો અમે મળા હોત તો તેઓ અમારી ઉપર ઘુસ્સે ચાત, અને અમે તેમ અમને હેરાન કરત. હવે તેઓ પોતેજ અમને છોડી ચાલ્યા મળા છે, તેથી અમારો દોષ કાઢી શકશે નહિ.”

“સ્ટીમરમાં તમને કાયાને મળ્યા હતા?”

“હા. મહા મહેનતે મળી મ્હેં તેને લોહની વાત કહી. ત્હેણે મ્હને એક સુવર્ણ—મુદ્રા અને એક કામગ ઉપર બે ગણુ સખ્તો ઉતાવળે લખી આપ્યા. મ્હેં તે ટપાલ માર્ગે કાઉન્ટ ઇટા ઉપર મોકલી આપ્યાં છે.”

“હા. ત્હેને તે મળ્યાં છે. કામાકુરા કાયાને લઇને ફારમોસા જાય છે તે કું પહેલેથીજ જાણતો હતો, પણ હું તમને એમ ધારો છું કે તે ખરી રીતે ફારમોસાજ જાય છે?”

“મ્હને ખાત્રી છે કે તે ફારમોસા જતો નથી.”

“કેમ?”

“અમે પહેલાંથી જે તરફ જવાનું બતાવીએ છીએ તેની વિરુદ્ધ દિશાઓમાંજ જઇએ છીએ. કામાકુરાએ ફારમોસાનું નામ દીધું છે, પરંતુ તે ધણો ભાગ ચીનના કોઇ બંદર તરફ જતો હતો. મ્હને લાગે છે કે મ્હારા મિત્રને તેની ખબર છે.”

લોહ બોલી ઉઠી: “તેને ખબર છે? ત્યારે કહેતા કેમ નથી?”

ધવચિ બોલ્યો: “તે મ્હને કાંઇ પણ કહેતો નથી. ત્હેને બચવાનો આ એકજ ઉપાય છે.”

“ ખરેખરી ખબર આપવાથી ત્હેને છોડી મુકવામાં આવશે, એવી ખાત્રી આપશે તોજ તે બોલશે. જો એને જાણવાની આશા નહિ હોય તો તે સ્ટીમરમાં જઈને ત્હેમની ટોળીમાં બળશે. ”

બોધ વિરહત બાવે ખબર ચકાવી બોલી: “ બદમાશ— ”

ઝોકુએ કહ્યું: “ આ ઉપરથી જણાય છે કે ત્હમે જે તો હજી ત્હેના નોકરજ છે. જે જે કુકમ કર્યા છે, તે તે ત્હમે કર્યા છે, માટે ત્હમારો કાંઈ કોપ નથી. જો ત્હમારી ટોળીના સરદારને ત્હમે પકડાવી આપશો તો ત્હમને બન્નેને છોડી મુકાવવાનું હું માથે લઉં છું. ત્હેને અહિં લઈ આવો. ”

બોધ ત્હેને બોલાવવા ગયો. ઇવચિને બિચ યુષ્કિએ સાથે મોજ મારતાં સંસારને જીતી ગયો હતો. સાકી પણ સારી રીતે અડાચ્યો હતો !

“ આપની સાથે જરા વાત કરવી છે. ” એમ કહી બોધએ ત્હેના હાથ પકડ્યા. તત્પ ગીત બંધ થયાં અને બોધએ યુષ્કિએને વિદાય કરી દીધી. તેઓ પોત પોતાને ઘેર ચાલી ગયા.

ત્યારપછી બોધએ તે યુવકને ઝોકુની પાસે આણ્યો, એટલે ઇવચિ બોલ્યો: “ ઇસ્કો બાજુ ઝોકુ સાહેબ. ”

ઝોકુનું નામ સાંભળતાંજ ઇસ્કો ચમકીને ઉભો રહ્યો. ફાટી આંખે ચાર તરફ જોવા લાગ્યો, અને ન્હાસવાનો માર્ગ શોધવા લાગ્યો. ત્હેની આ એટલ-એ જોઈને બોધએ અદ્વૈતાત્મ્ય કરીને “ બ્હીઓ નાહ. બેસો. બેસો. ” કહી ત્હેના બન્ને હાથ પકડી ત્હેને બેસાડ્યો. ઇસ્કો ભીત અને સંકિત બાવે બેઠો.

ઝોકુ બોલ્યો: “ મ્હે ઇવચિને અને ત્હમને બન્ને જણને છોડી દેવાવવાનું કહ્યું છે, માટે હવે કામાકુરા કાપાને લઈને કર્યા ગયો છે. તે અમને કહી દો. ”

ઇસ્કોએ ઇવચિ સહાયુ જોયું એટલે તે બોલ્યો: “ એમણે આપણને છોડી મુકવાનું વચન આપ્યું છે. ”

ઇસ્કોએ લથડતે સ્વરે કહ્યું: “ આખરે ન છોડે નો ખાત્રી શી ? ”

ઝોકુ બોલ્યો: “ ખાત્રી મ્હારા વચનની. હું જે બોલું છું તેજ કરું છું. ”

ઇસ્કો કાતર સ્વરે બોલ્યો: “ જો છેવટે ન છોડવો હોય તો હજી પણ બાજુ મ્હારા હાથમાં છે. હજી હું એમને મળી લઈશ. ”

ઝોકુ: “ બ્હીશોં નહિ. હું કહું છું કે ત્હમને ઊડી છલસ. ”

લોહ: “ બોલો બોલો. બપ રાખવાનું કારણ નથી. ”

હસ્કો ફરીથી ચારે તરફ જોવા લાગ્યો, અને ત્યારપછી ધીમે ધીમે બોલ્યો: “ હાફોડોટ મર્યો છે. ” હાફોડોટ જાપાનનું સૌથી ઉત્તરમાં આવેલું બંદર છે.

ઝોકુ: “ ત્હમે એ ક્યાંથી જાણ્યું ? ”

હસ્કો: “ કેપટનની એક રખાત છે, તેને તેણે હાફોડોટ કામગીરી રાખવાનું કહ્યું છે. તે મ્હને સ્વાય છે તેથી તેણે મ્હને કહ્યું છે કે, કેપટન વહાણ લઇને ફારમોસા જતા નથી પણ હાફોડોટ જાય છે. ”

ઝોકુ: “ એમજ થશે, મ્હારી સાથે આવો. ” હસ્કો અને ઇવચિ અને તેની સ્ત્રીનું જોડ રહ્યા. થોડીવારે હસ્કોએ મળમળે કંઈ કહ્યું: “ આપે હમણાંજ અમને પકડવાની ના કહી છે. ”

ઝોકુ મુદ્દહાસ્ય કરીને બોલ્યો: “ હું ત્હમને પકડતો નથી. આપણે ત્રણે જણ એ સ્ટીમરની શોધમાં હાફોડોટ જઈશું. મ્હારી સાથે કાઉન્ટ ઇટો પણ આવશે. ”

લોહ બોલી ઉઠી “ હું પણ સાથેજ આવીશ. ”

“ ના ત્હમને લઈ જઈ સફળ નહિ. અી સાથે હોય તો કાર્ય સફળ થાય નહિ. ” એમ બોલતાં બોલતાં હસ્કો અને ઇવચિને સાથે લઈ ઝોકુએ ચાલવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

શું પુનઃ જુતાએ કર્યું ?

કે દૂર ગયા પછી ઝોકુ ઉભો રહ્યો, અને હસ્કો તરફ ફરીને બોલ્યો: “ ત્હમે બંદર ઉપર જાવ, અને ત્યાં આમળ અમારી વાટ જુવો. અમે હમણાંજ ત્યાં આવીએ છીએ, પણ જુવો, હું ત્હમને ઊડી

હઈં હું. જે ન્હાસરો અથવા ન્હાસવાનો પ્રયત્ન કરશે, તો પછી હું મ્હારું વચન રાખવાને બધાથો નથી, પછી હું ત્હમને છોડીશ નહિ. સાંભળજો. ન્હાસવાથી પણ મ્હારા હાથમાંથી બચવાના નથી. ”

આ સાંભળી ઇસ્કો તરફથી ઇવચિ બોલ્યો: “ હવે હા માટે ન્હાસે ? અમે બન્ને જણે અમારી જાત ત્હમને સોંપી દીધી છે. ત્હમે અમને બચાવશો. એવી અમને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. ”

ઓકુ: “ હા. ત્હમે ત્હમારું વચન પાળશો તો હું મ્હારું વચન પાળીશ. હવે ત્હમે જાવ. ”

ઇસ્કો ચાલ્યો ગયો, એટલે બન્ને જણે આમળ ચાલવા માંડ્યું. બે ચાર કમલાં આમળ ગયા પછી ઓકુ બોલ્યો: “ ત્હમારા મિત્રને કેમ મોકલી દીધો તે જાણ્યું ? ”

ઇવચિ: “ ના, કશા વગર કેવી રીતે જાણ્યું ? ”

ઓકુ: “ મ્હારે ત્હમને એક વાત કહેવી છે. ”

ઇવચિ: “ કહો, મ્હેં ત્હમને બધું તો કહી દીધું છે. ”

ઓકુ: “ એક વાત કહી નથી. ”

ઇવચિ: “ કય ? બધીજ વાત કહી દીધી છે. ”

ઓકુ: “ ના બધી તો નહિજ. ત્હમે ઇચિઓતુ કેવી રીતે પુન ક્યું તે કહ્યું નથી. ”

ઇવચિ અટકીને ઉભો રહ્યો, બાકુજતાથી ઓકુ તરફ જોવા લાગ્યો, અને ત્યાર પછી બોલી ઉઠ્યો: “ મ્હેં પુન ક્યું છે ? ”

ઓકુ: “ એમ કહીને ઉભા ન રહો. ચાલતાં ચાલતાંજ વાત કરો. લોકો આપણી સહાય જુવે છે. ધીમે બોલો, ચાલો. ”

બન્નેએ વળી પાછું ચાલવા માંડ્યું. ઓકુ બોલ્યો: “ ત્હમે શું એમ કહેવા માંગો છો કે ત્હમે પુન નથી ક્યું ? તે રાત્રે ત્હમે સાનો ન્હોતા મચા ? ”

“ હા, ગયો હતો. મિટો બંદરથી બાઇસીક્લ બાડે કરી ગયો હતો પણ સ્ટીમર ત્હેના હુકમની રાહ જોતી બંદરમાં ઉભી છે. એમ કામા-કુરાને કહેવા માટેજ હું તો ગયો હતો. ઇવાચિ પણ ત્યાં રહે એવો દસવ

થયો હતો. હું ત્યાં મયો હતો પરંતુ ખુન સંબંધી હું કશું જ નહોતો નથી.”

“ એ વાત તો કાયાએ પણ કહી છે, ઇયાચિએ પણ કહી છે અને ત્હમે પણ કહ્યો છે. ત્યારે એમાં ખરું કોણ અને ખોટું કોણ ?

“ મહેં ત્હમને ખડું સાચે સાચું કહી દીધું છે. તેમ હોવ તો મહેં આ વાતનો પણ સ્વીકાર કર્યો હોત ”

“ ખુન કર્યાનું કોઈ પણ એકદમ સ્વીકાર નહિ. ઇયાચિ કહે છે કે, ત્હમેજ ઇચિઓનું ખુન કર્યું છે ? ”

“ ઇયાચિ મ્હારી ઉપર ગુસ્સે થયો છે. તેથી તે મ્હને તારાજ કરવાને ખોટું બોલે છે. હું પ્રતિજ્ઞા પર કહું છું કે મહેં ખુન કર્યું નથી. મહેં તો ઇચિઓ કેવી હતી, તે પણ જોઈ નથી. હું સાનો મયો ત્યારે કામાકુરા ને ઇયાચિ વાતચીત કરતા હતા. હું ત્હમને સ્વીકારના સમાચાર આપી તુરત બાઈસીકલ ઉપરજ પાછો ફર્યો છું. એક પણ પણ સાનોમાં રોકાયો નથી.”

“ ઇયાચિ કહે છે કે મંદિરમાંથી બહાર નીકળતાં લેણે એક આતેનાદ સાંભળ્યો. તે તુરતજ તે તરફ મંચો, તેવામાં એક માણસ લેની પાસે થઈને ન્હાસી મયો. લેણે જઈને જોયું તો ઇચિઓનું ખુન થયું હતું. ”

“ જે માણસ ન્હાસી મયું તે કોણ હતું ? ”

“ તે કહે છે કે તે ત્હમે પોતેજ હતા. ”

“ પોતાનો બચાવ કરવા માટે જ એ બદમાશ મ્હારી ઉપર આ ખુન ઠોકી બેસાડે છે. હું ઇચરના સોમંદ લઈને કહું છું કે હું સાનોમાં એક પણ પણ રોકાયો નથી અને મહેં ઇચિઓને કદિ પણ-એક વખત પણ-જોઈ નથી. ”

“ ત્હમે કામાકુરાના ઘરમાં ગયા હતા ? ”

“ ના. મહેં બહારથીજ લેની સાથે વાત કરી હતી. ”

“ લેના ઘરમાં એક ચીનાઇ છરી ઝુલતો હતો તે ત્હમે જોયો હતો ? ”

“ ક્યો છરો ? હું તો છાની વાત પણ જાણતો નથી. ”

જોકે થોડીવાર સુધી શાન્ત રહી-વિચાર કરી-એકદમ બોલી ઉઠ્યો:

“ ત્યારે કામાકુરાએજ ખુન કર્યું છે, એમ ત્હમે ધારો છો ? ”

“ મહેં મહારા મનમાં જે કાંઈ હતું તે ત્હમને જણાવી દીધું છે. ”

“ ખરું કહ્યો છો ? ”

“ હા. કામાકુરા અને ઇયાયિને જેટલાં ફૂં ઓળખું છું તેટલાં ત્હમે ઓળખતા નથી. ”

“ તે તો ઓખખુંજ છે. ”

“ એ જન્ને જણ પોતાને હાથે ખુન કરી ફાંસીએ જવ્ય એવા કાચાં નથી. આ બધી ચોરીઓ શું કામાકુરાએ કે ઇયાયિએ પોતાને હાથે કરી છે ? કદી નહિ. એ અમારી મારફતજ થતી હતી. પૈસા બધાએ ભેટા હતા એટલે હજી સુધી ત્હમે ત્હમને કાંઈ કરી શક્યા નથી. ”

“ એ બરાબર છે. ત્યારે ત્હમને ખાતરી છે કે એ બેમાંથી કોણએ પોતાને હાથે ખુન કર્યું નથી ? ”

“ હા, ઓકસ. ત્હમણે તે કોણ બીજા મારફતજ કરાવ્યું છે અને તે હજી જણાયું નથી. આ ખુન માટે બધાને કાચા ઉપરજ બ્હેમ જવ્ય એવી ઓકસણ પહેલેથીજ કરી રાખવામાં આવી હતી. એમણે કેવી યુક્તિથી ઇચિ-ઓ ઉપર નનામો કામજ લખ્યો હતો ? ”

“ ત્યારે તે નનામો કામજ એમણેજ લખ્યો હતો કે ? ”

“ હા, તેમાં કાચા ઇચિઓનું ખુન કરશે એમ લખ્યું હતું. એમાં લાસ ચૂર્તિની વાત પણ હતી કામાકુરા અને ઇયાયિ મહાન મેધાવી છે એમ ત્હમારે પણ કયુલ કરવુંજ પડશે. ”

“ હા, એકવાર નહિ પણ હજારવાર. ત્યારે ત્હમે એમ કહેવા માંગો છો કે ઇચિઓનું ખુન કરવાનો એમણે પહેલેથીજ બદોખસત કરી રાખ્યો હતો ? ”

“ હા, બ્યારે કાચા ઉપરજ બ્હેમ આવે એવી બધી તૈયારી થઈ ગઈ ત્યારે ખુન થયા પછી કાચા સાનોમાંથી અદસ્ય થઈ જવ્ય એવો બદોખસત કર્યો. ખુન થતાં કાચા અદખ્ય થઈ જવ્ય તો બધાં ત્હનેજ ખુની ધારે અને બીજા કોણ ઉપર બ્હેમીય નહિ. ”

“ હ, તેટલા માટેજ કાચાને લઈને ઇયાયિ આવ્યો મયો હતો. એ પણ પહેલેથીજ નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કેમ ? ”

“ હા, લામ લેઈ ઇલાચિએ ગોઠી લખી. ઇચિએને બહાર બોલાવી. ખુન કરનાર લેની પાસેજ હતું. તે થયા પછી ઇલાચિએ ભય પામ્યાનો ઢોંગ કરી રાખાને પોતાની રક્ષા કરવા કહ્યું. લેને પોતાનો પિતા ધારી, ખીંજે કાંઈ વિચાર ન કરતાં, કાકિન્ટ ઇટોની માડીમાં બેસાડી નહસાડી મઠ.”

“ કેવી તમ ખુદિ ? એ પશુ બહાદૂરીજ ! ત્યારે તકમે એમ ધારો છો કે કામાકુરાએ કે ઇલાચિએ પોતાને હાથે ખુન કર્યું નથી. તે તેમ કરે એવા મૂર્ખ નથી. ખીંજ કાકિએજ ખુન કર્યું છે. તેમ હોય તો તે માણસ ક્યાં મર્યું ? ”

“ ક્યાં ભય ? સાનોમાં રહે અથવા રાતની કાંઈ માડીમાં ટોકિયો આવ્યું આરે. ”

“ તકમે કેની ઉપર શક છે ? ”

“ કહું ? ”

“ હાસ્તો. ”

“ મહારા ધારવા પ્રમાણે ઇલાચિએ પોતાની માંડી છોકરી માસત લેતું ખુન કર્યું છે. ”

“ હા. લેને જાન નથી. લેને તે જે કહે છે તે કરે છે. ઇચિએને છરો મારી તે તેજ રાત્રે ટોકિયો આવી હતી. તે સાનોની રહેવાસી નથી. તેથી એની ઉપર કેને શક ભય ? ”

આ સાંભળી એક વચ્ચે વિચારમાં પડી ગયો, અને કેટલીક વારે કાંઈ નિશ્ચય પર આવી બોલ્યો. “ તકમારી આ વાત પશુ વિચારવા જેવી છે. એમાં તો સંદેહ નથીજ. ”

મકરણ ૧૪ મું.

ધવાચિત્ર મરણ.

૪ ટા દરેક ક્ષણે ઝોકુના તારની વાટ જોતો હતો. તેનો છવ તકપાપડ થઈ રહ્યો હતો. તેનાથી એક પણ પક્ષ એક ટોચે સ્થિર રહેવાતું નથી. તેનો છવ બહુ અધારો થઈ ગયો છે. આવી સ્થિતિમાં તે પોતાના મન સાથેજ વિચાર કરવા લાગ્યો: “હવે તારતું શું કામ છે ? હું પોતેજ જાણું છું તેને મળું એટલે થયું. અહિં નકામો જેસી રહીશ તો હું માંડો થઈ જઈશ.”

તેણે ટોચે જવાનો નિશ્ચય કર્યો. હવે તારની વાટ જોવા ન શકતાં તુરતજ ત્યાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે તેજ વખતે જવાની તૈયારી કરવા માંડી. એટલામાં તેના આકરે દોડતાં આવીને કહ્યું: “મરી ગયો !”

“મરી ગયો ?” એ સખ્તો સાંભળતાંજ ધટા ચમકી ઉઠ્યો, અને પૂછવા લાગ્યો: “મરી ગયો ? કોણ મરી ગયો ?”

આકરે હાંસતાં હાંસતાં કહ્યું: “પેલો-જેને પોલીસે મૃત કર્યો હતો તે હિયાસી.”

ધટાએ આશ્ચર્યચકિત થઈ પૂછ્યું: “હું ! કોણે કહ્યું ?”

આકર: “તેના ઘર આગળ હજારો માણસો એકઠાં થયાં છે. હું ત્યાં જઈને ખજર કાઢી આવ્યો.”

ધટા: “શું ?”

આકર: “મરી ગયો ! હિયાસી મરી ગયો.”

ધટા: “સાથી ? પમના છાંયી ?”

આકર: “ના, આજે રહવારે તેને એક તાર મળ્યો; ત્યારપછી તેણે એર ખાધું.”

છટા: “ઝેર ?”

ચાહર: “હા. જ્યાં કહે છે તો ખંડા. હંમેશાં બંધી ખંડા પડશે. કહે છે કે લેની છાકરી તમારી પાસે આવે છે.”

છટા: “મ્હારી પાસે ? શા માટે ?”

ચાહર: “તમને કાંઈ કહેવાને.”

ધ્યામિના મરણથી છટા આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયો. લેના ચાહરે જે કાંઈ કહ્યું હતું, તે સંપૂર્ણ ખરું હતું. ધ્યામિ ઝેર ખાઈને મર્યો હતો. હવે લેને માટે ખચવાનો એક ઉપાય નહોતો તેથી લેણે મરણજી એપરકર ધાર્યું.

પરંતુ લેના આવા અકાલ મરણથી પશુ વાતો અપ્રકાશિત રહી. નહીં લેણેજ ઇચ્છાઓનું પુનઃ કર્યું હતું. જ્યારે લેણે જાણ્યું કે, હવે વાત ધુપી રહેવાની નથી અને ઇંસીએ જીવુંજ પડશે ત્યારેજ લેણે ઝેર ખાઈ મરવાનું યોગ્ય ધાર્યું. લેણેજ ઇચ્છાઓનું પુનઃ કર્યું હતું. તે માટે હવે કોઈને સંકા જોવું રહ્યું નહિ.

આથી છટાએ વિચાર કર્યો કે: “પોલીસે જોડીને ક્યારનીએ ખંડા આપી દીધી હશે, અને તે બંધે જાએ અહિં આવવા રવાના પણ થઈ ગયો હશે માટે મ્હારે જોડીની અહિંજ રાહ જોવી જોઈએ.”

ત્યારપછી ધ્યામિની કન્યા પોતાને શા માટે મળવા આવતી હશે, તેના તેને વિચાર થયો: “બંધે જાએ લેનો જાખજ લેને તેમ કરવાનું કહી મયો હશે. તે દિવસે પણ કાલા લેની સંભાળ લેશે એમ વારંવાર કહેતા હતા.”

છટા પોતાના ધરમાં બેસીને આ પ્રમાણે અનેક જાતના વિચારો કરે છે, એવામાં લેનો ઉપરોક્ત નોકર પાછો આવ્યો. છટા એકએક ચમકી ઉઠી લેની તરફ જોવા લાગ્યો.

તે બોલ્યો: “તે આવી છે.”

“કોણ ?”

“પેલાની છાકરી.”

“તેને જાહેર આવવા કહે.” થોડીવાર પછી તુતા ત્યાં આવી. રડી રડીને તેની આંખો કુલી ગઈ હતી. તેણે મ્હોં અતિશય ગમગીન હતું પણ તેની આંખો ગાંઘની આંખો જેવી સ્થિર અને જ્ઞાયામણી હતી. તેના મ્હોં રહામું જોઈને ઇંટો ચમકી ઉઠ્યા. તે બધા પામ્યો, અને ગદ-ગદીત કંઠે બોલ્યો: “તમારા પિતાના મરણ સમાચાર સાંભળીને હું બહુ દીલથીર થયો છું.”

આ શબ્દો સાંભળતાંજ તુતા યુરસામાં બોલી: “શા માટે આવું કંઈક બોલ્યું બોલો છો ? તમને મ્હારા પિતાને મ્હાતા નહોતા. તમને તેના મિત્ર પણ નહોતા.”

જાણના શબ્દો સાંભળીને ઇંટો સ્તબ્ધ થઈ ગયો, અને શું બોલવું તે કંઈ નક્કી કરી શક્યો નહિ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

તુતા અને ઇંટો.

ટલીકવાર સુધી તુતા ઇંટો રહામું ટમર ટમર જોઈ રહી. ત્યાર પછી બોલી: “તમને પિતાજીના શત્રુ હતા. તમનેજ તેને પકડાવી દીધા હતા.”

“એ વાત ખોટી છે. પોલીસ તેને ધણા દિવસથી શોધતી હતી.”

“કેમ ? પોલીસ તેને શા માટે શોધે ?”

ઇંટોની ખાતરી થઈ કે ઇશ્વારિએ એ લેવો દુષ્ટ નિર્દય, હુમ્મો, સખાડ હતો પરંતુ તેણે પોતાનાં પાપ-કર્મો કયા અને તુતાથી છતાં સખ્યાં છે. તેથી તે ઉપલા પ્રશ્નોને જવાબ ન આપતાં બોલ્યો: “હું તેનો મિત્ર નહોતો એ વાત ખરી. પરંતુ તેના અવા અમાળ મરણથી મને દુઃખ થાય છે.”

“ત્યારે ખીન્ને ઉપાસ શો હતો ? ત્હેનો પગ ભાંગી ગયો હતો, તેથી જો ત્હેને જોશમાં લઈ જવામાં આવ્યો હોત તો આખો જન્મારો ત્યાંજ રહ્યું પડત, ત્યાર પછી તે શું કરે ? પરંતુ તે પાછુ પણ જમવાનો નથી. ”

“કોણ ? ”

“કોણ કેમ ? કામાકુરા ! પિતાજીએ મ્હને કહ્યું છે કે ત્હેણેજ ત્હેનું સત્યાનાસ વાળ્યું છે. ”

“શું ત્હેણે ત્હેને બધું કહ્યું છે ? ”

“ના, બધું કહ્યું નથી. રૂકા એટલુંજ કહ્યું હતું કે ત્હેણેજ મ્હારું સત્યાનાસ વાળ્યું છે, અને ત્હેને લીધેજ તે જમવાનો નથી. ”

“ઝેર ક્યાંથી મળ્યું ? ”

“મ્હેં આણ્ણી આપ્યું. ”

“ત્હેં ? ત્હેં પોતે ત્હારા પિતાને ઝેર આણ્ણી આપ્યું ? ”

“હા, કેમ ? એમાં શું ખોટું કર્યું છે જો ? તે મરણુ પર્યંત કેદમાં સડત, તેનાં કરતાં મરી ગયા તે શું ખોટું ? ત્હેમણે મરવાનોજ નિશ્ચય કર્યો હતો. ચાકર બાકર ન્હાસી ગયા હતા તેથી હું નહિ તો ખીજું કોણ આણ્ણી આપે ? ”

“વાર, પણ હવે એ વાત પોલીસને કહેતી નહિ. ”

“કેમ ? કોને ડરાવો છો ? ”

હવે ઇંટો શું કહે ? ચોડીચાર છાન્ત થઈ ગયો. શું આ બાલિકા ખરેખરી માંડી થઈ છે ? ત્હેને બોલતો બંધ થઈ ગયેલો જોઈને ગુલા બોલી: “પિતાજી મ્હને ત્હમને મળવાનું કહી ગયા છે. ”

“શા માટે ? ”

“ત્હેમણે જો ધન મેળવ્યું છે, તે સમજું કાયાને આપી ગયા છે. વડીલને ઘેર ખત-પત્ર પણ થઈ ગયું છે. ત્હેમણે પોતાની બંધી મીલકત કાયાને આપી છે. મ્હને એક પાઈ પણ આપી નથી, એ વાત ત્હમને કહેવાનું કહી ગયા છે, અને તે કહેવા માટેજ હું અહિં આવી છું. ”

“ ત્યારે માટે શું બંદિખસત કર્યો છે ? ”

“ કાંઈજ નહિ. કાયા મંદને સંભાળશે. હું તેને ચઢાઈશું તે મંદને ચકામ છે. તે મારી બ્હેન નહિ હોય તોપણ મ્હારી સંભાળ રાખશે. ”

“ ત્યારે કાયા ત્હમારી બ્હેન નથી, એમ ત્હારા પિતાજી ત્હમને કહી મયા છે ? ”

“ હા. કહી મયા છે કે, ‘ કાયાને મ્હે ન્હાનેથી મ્હોટી કરી છે. ’ તેટલા મારેજ તેને બધું આપી મયા છે. મંદને કાંઈજ આપ્યું નથી. ”

આટલું કહેતાં કહેતાં તેની આખોમાં આંસુ બરામ આંખ્યાં. તે લુછી વળી બોલી: “ કાયા જરૂર મ્હારી સંભાળ રાખશે. ”

“ હજી તું તેજ ધરમાં છે ? ”

“ હા, ક્યાં જાડ ? એકલીજ છું. હવે મંદને બચ શા છે ? ”

“ કાયા પાછી આવશે તો તે જરૂર ત્હારે માટે કાંઈ બંદિખસત કરશે. ”

“ કામાકુરા પકડાયો ? ”

“ હજી કાંઈ ખમર મળી નથી. ”

“ પિતાજીએ કહ્યું છે કે, પૈસા મેળવવાને માટે તે બદમાસ કાયાને લઈ ગયો છે, પરંતુ એ પૈસા એને ખરચવાના નથી. હું એને મળવાની છું. ”

“ મળાને શું કરવું છે ? ”

“ શું કરવું છે કેમ ? પિતાજીએ જે ડેર ખાધું છે, તેનું નામ મ્હે વાંચી લીધું છે. એ ડેર વડેજ એ દુલ્હના પણ પ્રાણ લઇય. ”

આ સાંભળીને ઇટાને કપારી છટી. તેણે પોતાના મનમાંજ વિચાર કર્યો: “ કેવી નિડર ! કેવી બંધાનક ! આ છોકરી બધુંજ કરે-બધુંજ કરી શકે ! ત્યારપછી તેણે તેને પ્રકટપણે પ્રશ્નકું:—“ ત્હારા પિતાજી ઉપર આજે કેનો તાર હતો ? ”

“ તે હું જાણતી નથી. તેમણે તે વાંચીને તેના દુકડે દુકડા કરી બારીએ નાંખી દીધાં, અને મંદને કહ્યું: “ જા, હવે હું જતાં છીંશ. ” એક કલાક પછી આવીને બેંધું તો તે મરી મયા હતી ! ”

“ ત્યાર પછી તે શું કર્યું ? ”

“ હું રહી. ”

“ શા માટે રહી ? ”

“ કેમ ન રહું ? બાપ મરે તો કંઈ દિકરી ન રહે ? વળી પુત્રી પણ થઈ શકે ? ”

“ કેમ ? ”

“ હવે તુમને કેદમાં જવું પડશે નહિ. પોલીસ તહેને પકડીને લઈ જઈ શકશે નહિ. હવે હું જાઉં છું. ”

આ પ્રમાણે કહી નુતાએ ચાલવા માંડ્યું. તે બારણા સુધી ગઈ અને વળી કોઈ સંભરી આવવાથી પાછી ફરી અને ઇટોને ઉદેશી બોલી: “ ત્યારે તુમને કાયા સાથે લગ્ન કરશો ? ”

ઇટોએ તહેના આ પ્રશ્નથી આશ્ચર્ય પામી કહ્યું: “ પહેલાં તહેને મળવા તો દે. ”

“ તે મળશેજ અને કામાકુરાને દેહાંત દંડની શિક્ષા થશે, તે માટે નિશ્ચિંત રહેજો. ”

આટલું કહી નુતા જતી હતી પણ વળી પાછી ઉભી રહી અને બોલી: “ કાયાને સુખી કરજો. તહેને સુખમાં રાખજો. ”

ઇટોએ કહ્યું: “ તું શું એમ ધારે છે કે હું તહેને સુખમાં નહિ રાખું ? ”

નુતા બોલી: “ તે હું જાણતી નથી. મ્હારા પિતા સિવાય બધા પુરૂષ બદમાસ-હુઆના સરદાર છે. ફક્ત એજ સારા-ભલા હતા. ”

એટલું કહી નુતા ગઈ કરતી ચાલી ગઈ. તે જ્યાં સુધી દેખાઈ ત્યાં સુધી ઇટોએ ચિંતાકુળ ભાવે આંખો તાણી તાણીને જોયા કર્યું.

મકરણ ૧૬ મું.

હોઠ મ્હારી ધર્મ-પત્ની છે.

હ ઠા એ જેમ ધાર્યું હતું, તેમજ થયું. તુતા મઠ કે તુરતજ એક કોન્ટેનરે આવી લેને સલામ કરી કહ્યું: ઝોકું સાહેબ દિયાસીને ઘેર ગયા છે. આપને ત્યાં બોલાવ્યાં છે. ”

ધયાચિ મરણ પામ્યો કે તુરતજ પોલીસે ઝોકુને તારથી ખખર આપી હતી, અને તે પણ તાર મળતાંજ ખીજાં કામ પડતાં મુકી સાનો આવ્યો હતો.

ધયાચિના મરણથી લેને પોતાનાં બધાં કામ પડતાં મુકવા પડ્યાં. તે લેને આવી રીતે હાથ તાળી આપશે, એવો લેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તે આત્મ-હત્યા કરશે, એવો લેને વિચાર સરખો પણ આવ્યો નહોતો. લેના મરણથી એની કેટલીક ધારણાઓ લૂંચી વળી મઠ. મુળ પુરૂષ સટકી ગયો. લેને ધયાચિ ઉપર બહુ ક્રોધ ચડ્યો, અને તે સાથે આત્મ-ગ્તાનિ પણ થઇ. તે પોતાના મનમાંજ બળાએ: “ હું મૂર્ખ પડિત નહિ તો ખીજુ શું ? એ આત્મહત્યા કરશે, એવો વિચાર તો મ્હને આવ્યોજ નહિ, પણ એમાં કાંઈ મ્હારો વાંક નથી. મ્હેં એની ઉપર સજ્જડ પહેરો રાખ્યો હતો. લેની એકરીજ લેને ઝેર આપ્યું આપશે, એવો વિચાર સહજ કોને આવે ? ધયાચિએ જો કશું હતું, તેજ સાચું હોમ એમ લાગે છે. એ સક્ષસી બધું કરી શકે ! જે બાપને ઝેર આપે, તે ધયાચિઓનું ખુન કરે એમાં શું નવાઈ ? એની પણ એક વખત ખખર લેવી પડશે. ”

લાસ-શખને મોકલી આપી ઝોકું ઇટાની વાટ જોતો હતો તે આવ્યો

એટલે ત્હેને દૂર લઇ જઇ કહ્યું: “ એણે ખરેખરો સ્ત્રી દાખી. જ્યાં કેસ ધુળ ધાણી કરી નાંખ્યો. ”

છટાએ મુઠ્ઠાસ્ય કરીને કહ્યું: “ પણ એમાં આપણો શું હોય ? ”

“ હોય એટલેજ કે આ વિચાર પહેલેથીજ મ્હને સુઝ્યો. જોઇ-તો હતો. ”

“ ખરે પણ ત્હેનીજ ઊઠરી ત્હેને ઝેર આપશે એવો વિચાર કેને આવે ? ”

“ એ ઊઠરી બધુંજ કરે એવી છે. તે માંડી છે કે સ્વતંત્રી છે, તે કાંઈ સમજ પડતી નથી. જાપ તેવીજ દીકરી છે. ”

“ સ્વતંત્રી તો નહિ પણ કાંઈકે માંડી તો છેજ. ”

“ ઇચ્છોના પુન સંબંધી એક ખીજ વાત સંભળો છે. ”

“ શું ? ”

“ ગુતાએજ એવું પુન કહ્યું છે. ”

છટા વિસ્મય પામી બોલી ઉઠ્યો: “ શું ગુતાએ ? ”

ત્યાર પછી એકાએક ઇર્ષ્યા પાસેથી જે કાંઈ સાંભળ્યું હતું, તે અ-સરસ: છટાને કહી સંભળાવ્યું. તે સાંભળીને છટા બોલ્યો: “ ત્હમે જે કહ્યું તે ઉપરથી તો એવું સંપૂર્ણ રીતે સંભવે છે. ”

“ મ્હેં ત્હેને એકવાર પૂછી જોવાનો વિચાર કર્યો છે. ”

“ તે માનશે એમ ત્હમે ધારો છો ? ”

“ ઝેર આણી આપ્તાની વાત તો એણે માની દીધી છે. ”

“ મ્હને પણ કહ્યું હતું. ”

“ જો તે ખરેખરી સ્વતંત્રી-કુચ્છી-નહિ હોય તો કદાચ માની પણ દે. ”

“ કયા સંબંધી ખીજ કાંઈ ખબર મળ્યા છે ? ”

“ હા એટલીજ કે કામાકુરા ત્હેને ફેરબોસા લઇ જતો નથી પણ હાફોડોટ તરફ લઇ ગયો છે. ”

“ એ ખબર ક્યાંથી મળ્યા ? ”

“ ધ્વનિના ત્રિષ્કણે સાલત્રિપુર્તિ-સ્ટીમરના કેપટનની રખાત પાસેથી એ સમાચાર મળ્યા છે. ત્હેણે મ્હને કહ્યું છે. ”

“ ત્હેણે કેવી રીતે કહ્યું ? ”

“ બોધના બુદ્ધિ-બળથી. બોધ ન હોત તો હું કાંઈ પણ કરી શકત નહિ. ? ”

“ ત્હમે સમગ્રમ બધીજ વાતમાં બોધની સલાહ લોહો. ત્હેની સાથે ત્હમારે ક્યારથી પરિચય થયો ? ”

“ ધણી દિવસથી. ”

“ તે આટલી મ્હોટી ચર્ષ તોએ કેમ પરણી નથી અને એક મ્હોટા અમલદારની મારફત કાઠમાં કેવી રીતે રહી શકે છે, તેનો મ્હને કોઈ કોઈ વાર બહુ વિચાર આવે છે. ”

“ કેમ ન રહી શકે વાર ? ત્હેને મ્હારા કરતાં પણ વધારે પગાર મળે છે. ”

છોટા આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ બોલી ઉઠ્યોઃ “ હે ! ત્હેને ત્હમારા કરતાં વધારે પગાર મળે છે ? તે કોણ છે ? ક્યાંથી મળે છે ? શું તે નોકરી પણ કરે છે ? ”

“ હું જે કંઈ છું, તેજ તે પણ કરે છે. ”

“ શું કહો છો ? બોધ ડિટકટીવ છે ? બોધ પોલીસમાં છે ? ”

“ હા તે જાપાનની પોલીસના બી-ડિટકટીવોની સરદાર-સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ-છે. ત્હેને મ્હારા કરતાં પણ વધારે પગાર મળે છે, એમાં આટલું બહુ આશ્ચર્ય પામવા જેવું શું છે ? બી ડિટકટીવો ન હોય તો દરેક વખતે પુરૂષ ડિટકટીવોથી જ્યાં કામ ન ચાલ. ”

“ અને એટલા માટેજ ત્હેણે લગ્ન કર્યાં નથી, કેમ ? ”

એકાએક હસીને કહ્યુંઃ “ હવે લગ્ન કરવાનું કહે છે. કાયા, ધનિઓ, અને સાલ-ત્રિપુર્તિના કેસ પતી જશે એટલે તે લગ્ન કરી પોલીસ ખાતામાંથી દારમ થશે-પેનશન લેશે. ”

“ બોધએ ત્હમારા ધણાં કાર્યોમાં મદદ કરી છે, કેમ ? ”

“હા, મધ્ય નહિ પણ દરેક કર્મમાં! મહેં ત્હમને મ્હારી મધ્યી વાતો”
કહી છે, એટલે લોધની પણ કહું છું. એ વાત કોઇને પણ કહેશો નહિ હોં કે?”

“અરે યાંત્ર ચયા? કોઇને કહું પણ ખરો કે? લોધના જેવી ચાલા-
ક બાલિકા કોને પરણવા મળે છે-કોને પરણશે-એજ વિચાર થતો હતો.”

“કેમ? એમાં વિચારવાનું શું છે? ધણો ગ્રામ લોધ મ્હારી સાથેજ
પરણશે.”

આ સાંભળી ઇટા વિરમય પામી ઓકુના મ્હોં સ્કામું જોઇ રહ્યો,
એટલે ત્હેનો મનોભાવ સમજી જઇ-ત્હેની શંકા દૂર કરવા-ઓકુ બોલ્યોઃ
“કાઉન્ટ ઇટા સાહેબ! ત્યારે ખરું કહી છું? શો સાંભળો. લોધ મ્હારી સ્ત્રી
છે. મ્હારી ધર્મ પત્ની છે.”

પ્રકરણ ૧૭ મું.

કામાકુરાનો ઉદ્દેશ.

જી પણ ઇટાને પોતાની સ્કામું ટમર ટમર જોતો જોઇને
ઓકુએ કહ્યું: “એમાં આટલા બધા આશ્ચર્યચકિત કેમ થઇ
ગયા? એક વર્ષથી લોધ સાથે મ્હારાં લગ્ન થઇ ગયાં છે. આ કેસ પુરો
થશે, એટલે એને મ્હારે ઘેર લઇ આવીશ. હજી સુધી અમારા લગ્નની વાત
અમે બહાર પાડી નથી, કારણ કે તેમ કરીએ તો ત્હેનાથી આ પ્રમાણે
પોલીસનું કામ થાય નહિ.”

“ત્યારે શું લોધ ખરેખર ડીટેક્ટીવ પોલીસ છે?”

“ધણા દિવસથી છે- તે અમારી સ્ત્રી-ધુપી પોલીસની-સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ
છે. ત્હેની ક્ષમતા પણ હદ પારની છે, અને તે આપણે કોઇ કોઇવાર જોઇ
પણ છે.”

“હા જોઇ છે. ત્હેનામાં અદ્ભૂત ક્ષમતા છે, એમાં તો શંકાજ નથી.”

“ફક્ત આ વખતેજ અમે બન્ને જણે હકક ખાધી છે.”

“ કેમ ? આ વખતે પણ કરવામાં કાંઈ ખામી રાખી નથી.

“ તે દિવસેજ ન્હોતું કશું કે કાંઈ કર્યું નથી. ખુનીને પકડી રાખ્યો નથી. કાપા મળી નથી. પેલી લુચ્ચી ટોળાને પણ પકડી રાખ્યો નથી. એક ભણુને પકડ્યો હતો. તે પણ હાથ તાળી આપી ન્હાસી મર્યો.”

“ ત્હમે અને લોહ એક સાથે કામ કર્યો તો જાપાનમાંથી ચોર અને બદમાશો નિર્મૂળ થઈ જશે.”

“ એટલા ખાટે તો લેની સાથે લામ કર્યું છે. આ કેસ પતી જશે એટલે લેને મ્હારે ઘેર તેડી લાવીશ. તે પોલીસની નોકરી છોડી દેશે, પણ હુખી પોલીસનું કામ જોડશે નહિ. મ્હને સહાય કરશે. લેની લુદ્ધિ બહુ તીવ્ર છે.”

“ તે તો દેખાય છેજ. લોહ આટલી બધી ખબરો ક્યાંથી મેળવતી હશે, તેનો મ્હને વારંવાર વિચાર થતો હતો. પરંતુ તે આ પ્રમાણે હુખી પોલીસમાં હશે એવો ખ્યાલ કદિ પણ આવ્યો નથી.”

“ તે કોઈ ભણતું નથી અને ભણી શકતું પણ નથી. હજા પોલીસ ભણે છે, અને આજે ત્હમે ભણ્યું.”

“ પોલીસના મર્મ ભણવા મુશ્કેલ છે.”

“ ત્યારે બીજાઓના મર્મ ભણવા પણ ક્યાં સહેલાં છે ? બમે આટલું આટલું માથું ફેડીએ છીએ છતાં કામકુશ ને ઇલાચિનો મર્મ ભણી રાક્યા નથી તે ત્હમે જોયું ને ?

“ એ પણ સત્ય છે.”

“ લોહ ન હોત તો આ કેસમાં હું કાંઈ પણ કરી શકત નહિ. લોહએ ઇલાચિને ન મેળવ્યો હોત તો કોઈ પણ ખબર મળતજ નહિ, અને તે ન મળ્યો હોત તો બદમાશોની ટોળાને પકડવાનું કામ તદ્દન અસંભવિત થઈ પડત.”

હટાએ હસીને કહ્યું : “ ઇલાચિની શી દલા થશે ? ”

“ એમાં કાંઈ બપ જોતું નથી. ઇલાચિ લોહને લુલી જશે. હું લેને અને લેના મિત્રને હુખી પોલીસમાં લાખલ કરાવીશ.”

હટાએ આશ્ચર્ય પાળી કહ્યું : “ અરે ! એવા બદમાશોને પોલીસમાં લાખલ કરશો ? ”

ઝોડુ: “ કેમ નહિ ? કાંડા વચર કરિ નીકરે ? બદમાશ સિવાય બદ-
માશને કોણ પકડી શકે ? પોલીસ ખાતામાં લખલ થયા પછી તેઓ બદમાશ
રહેશે નહિ, ત્યારપછી તો બદમાશોને પકડવામાંજ લેખતું મન પડેવાશે.”

“ હાફેડોટ ક્યારે જવું છે ? ”

“ કાલે જવાનું નહીં કર્યું છે. ત્યાં વાર પણ કરી દીધા છે. ”

“ કામાકુરા કયા ઉપર અત્યાચાર તો નહિ કરે ? ”

“ એકાએક તો નહિજ. તે પણ ઉદ્દેશથી એને લઇ ગયો છે. તેને
પહેલો ઉદ્દેશ આત્મ રક્ષાનો છે. તેનાં કૃત્યો બહાર પડી ગયાં છે, એની લેને
ખબર પડી ગઇ છે. હવે જવવાનો લેને માટે ખીજે એકે ઉપાય નથી,
અને તેથીજ કામાને હાથમાં લીધી છે. લેને છોડી દઇએ તોજ તે કામાને
છોડી દેશે. વળી કામાને મેળવવાને માટે લેમે જે અમામ પરિશ્રમ ઉઠાવો
હો, તે પણ તે જાણે છે. લેમે મોટા માણસ છે તેથી કામાને મેળવવા
માટે લેમે કોઇપણ રીતે પોલીસને ચાન્ત પાડશે.”

“ બદમાશે એવુંજ ધાર્યું હતું.”

“ વળી હકત એજ ઉદ્દેશથી તે કામાને લઇ ગયો નથી. એક ખીજે
પણ ઉદ્દેશ છે. ઇમામિ પકડાઇ ગયો છે. લેણે મેળવેલા પૈસાની વાત બહાર
પડી ગઇ છે અને ખરી રીતે તે પૈસા કામાનાજ છે. એ લેણે હવે જવવું
છે કે જો તે કામાને પરણી શકે તો લેને તે પૈસા અનાયાસે મળે એમ છે.
પૈસા મળે એટલે તે મહા પુરુષ થઇ જાય અને પૈસાના જોરથી કદાચ બધી
પણ જાય. એ વિચારે પણ એણે કામાને હાથ કરી છે. હવે તે લેની સાથે
લડે કરવાના પ્રયત્ન કરશે.”

“ કેવી રૂપર્ધા ! બદમાશ હાથ આવે તો ખુમ પીટીશ. ”

“ ગભરાઓ નહિ. થોડા વખતમાંજ તેમ થશે.”

“ જો તે હાફેડોટ નહિ જાય તો ? ”

“ હવે સ્ટીમરના નામની ખબર પડી છે. ગમે તે બંદરમાં જશે, ત્યાંથી
ખબર પડશે. દરેક બંદરમાં વાર કરી દીધા છે. પાણી લેવા માટે લેને કોઇ
ને કોઇ બંદરમાં તો જવુંજ પડશે. જ્યાં પોલીસોને ખબર આપી દીધી છે.
ગમે તે બંદરમાં જશે, ત્યાં અટકાવ થશે. હવે ચાલો ખુનની તપાસ કરીએ. ”

પ્રકરણ ૧૮ મું.

તુતાની પરીક્ષા.

એા કુએ ઇટાને સાથે લઈ દિવાસીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારપછી તેમણે તુતાને બોલાવવા માણસ મોકલ્યું.

તે પહેલાં તો આવી નહિ. બોલાવવા જનારને માથા ઉપર હાંકી કાઢ્યો. એાકુએ બીજા માણસ મોકલ્યો, તે પણ માથા ખાધને પાછો આવ્યો.

ત્યારપછી એાકુ અને ઇટા બન્ને તેની પાસે ગયા. તેમને જોઈને તે ઉઠી નહિ. માત્ર વિકટ બાવે તેમની તરફ જોઈ રહી.

એાકુ બહુ નરમાસથી બોલ્યો: “અમે તમને એક વાત પૂછવા આવ્યા છીએ.”

તે ક્રોધ કરીને બોલી: “તમને પોલીસના માણસ છે. તમારી વાતનો હું કંઈ પણ ઉત્તર આપીશ નહિ. આ મ્હોં બંધ કર્યું—”

એાકુએ ઇટા તરફ જોઈ એટલે તેનો મનોભાવ જાણી લઈ તે બોલ્યો: “તુતા, એક માણસે તારી ઉપર ખોટો આરોપ મૂક્યો છે—તે ખોટો છે, એમ તારે મ્હોડે સાંભળવા માટેજ એાકુ સાહેબને તારી પાસે આવ્યા છે.”

ઇટાની સુક્તિ સફળ થઈ. તુતા પોતાની પ્રતિજ્ઞાનો જાગ કરી ગર્જના કરતી બોલી ઉઠી: “કોની મગદૂર છે કે મ્હારી ઉપર ખોટો આરોપ મૂકે? તેનું ગળુંજ કુંપી નાંખીશ! કોણ, શું કહે છે?”

તેની ચેષ્ટાએ જોઈ ઇટા, બમ પામ્યો. એાકુ તેને પગથી તે માથા સુધી ખારીકાથી નીહાળતો હતો. ઇટાએ કહ્યું: “એક માણસ કહે છે કે તે જાણીતો પુન કર્યું છે.”

ગુલામ બંધનમાં આવી હતીને ઉભી થઈ, અને હાંડેદારેથી સિંહલુના પેઠે ઇંટો તરફ પસી આવી. ઇંટો સત્તમ થઈ ગયો.

પરંતુ તેણે તેની ઉપર આક્રમણ કર્યું નહિ. તે તેની સ્થાનમાં આવીને ઉભી રહી. થોડીવાર ઇંટો સ્થાનમાં અને ઝોડુ સ્થાનમાં ટમર ટમર જોઈ રહી, ત્યારપછી જરા નરમ પડી. પછી મંબીરતાથી ધીમે ધીમે બોલી: “એવું કોણ કહે છે ?”

ગુલામ જોતજોતામાં આટલી નરમ પડી જઈ આવું મંબીર સ્વરૂપ ધારણ કરશે, એવું ઇંટાએ કે ઝોડુએ કોઈએ પણ પાર્યું નહોતું. તેઓ તેમનામાં આટલું બધું પરિવર્તન થઈ ગયેલું જોઈને આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ગયા.

ગુલામને ફરીથી તેવાજ મંબીર સ્વરે પૂછ્યું: “એવું કોણ કહે છે ?”

ઝોડુ: “તમારા પિતાનો સેકેટરી કહે છે.”

ગુલામ: “તે બહુમાલ નિમકદરામ જુદું બોલે છે.”

ઇંટા: “હું પણ તેજ કહું છું. ગુલામ, તું તે રાત્રે સોના આવી'તી ?”

ગુલામ: “સા માટે આવું! હું આ ઘરેરમાં રહ્યા બે મહિનાથીજ આવી છું.”

ઝોડુ: “ત્યારે તે પહેલાં તમે ક્યાં હતાં ?”

ગુલામ: “કોણે ઘરેરમાં હું મ્હારે મોસાળ હતી. ત્યાંના બધા માણસો તે જાણે છે. મ્હારી ઘડી મા પણ જાણે છે.”

ગુલામ આવું માંબીર્ય જોઈને ઝોડુને જરા વધારે બેઠમ થયો.

તેણે પૂછ્યું: “તમારા પિતાજીએ તમને ઇંગ્લીશમાં વાત કરી હતી ?”

“ના, તેઓ કોઈ કોઈ વારજ મ્હારે ઘેર આવતા હતા. બે મહિનાથી તેમણે મ્હને અહિં આણી છે.”

“તમે ઇંગ્લીશને જોઈ'તી ?”

“કોઈ જાણે નહિ.”

“ત્યારે ઇંગ્લીશ આવું જુદું કેમ બોલે છે ?”

ધુંધવાતા અગ્નિમાં દીવાસળી ચાંપવાથી જેમ એકદમ બડકો થાય છે, તેજ પ્રમાણે ગુલામને થયું. આ પ્રશ્ન નીકળતાંજ તેના ધુંધવાતા કોષાગ્નિમાં

દીવાસળી ચૂકાઈ અને તે પ્રજાવહિત થઈ ગયો. તે એકદમ ઉભી થઈ ગઈ અને કોથથી કપડાં કપડાં બોલી: “તે મને તો લેતું મળુંજ હુંપી નાખીશ! મારીજ નાંખીશ! બદમાશ-નિમકહસમ-બદમાશ-એણેજ પિતાજીને પકડાવી દીધા અને મ્હને ખુની કહે છે. બસ! ત્હમે હમણું ને હમણુંજ અહિંથી નીકળી જાવ. હું ત્હમારા મ્હોં જોવા ઇચ્છતી નથી.”

આમ કહી નુતા એકદમ તે ઝોરકામથી બહાર ચાલી ગઈ. ઇટા અને ઝોકુ જ્યાં હતાં ત્યાં ને ત્યાંજ સ્તબ્ધ થઈ ઉભા રહ્યાં.

કેટલીક વારે ઇટાએ કહ્યું: “કેમ શું જાણ્યું?”

“કાંઈજ નહિ. જ્યાં હતા ત્યાં ને ત્યાંજ હીએ.”

“મ્હને લાગે છે કે એણે ખુન કર્યું નથી. તે દિવસે એ કામે શહેરમાં હતી કે નહિ તેની તપાસ કરવાથી ખાતરી થશે.”

“તેટલા માટેજ કહ્યું છે કે જ્યાં હતાં ત્યાં ને ત્યાંજ હીએ. પહેલાં કામા ઉપર ચઢી ગયો, પછી ઇમાચિ ઉપર, પછી ઇવચિ ઉપર, અને આ વખતે નુતા ઉપર ચઢી ગયો છે. આવી રીતે શું ખુનના કેસનો કિનારો આવશે? હવે બાકી ફક્ત કામાકુરા રહ્યો છે, અને તેના ઉપર પણ ચક્ર જાય છે. ત્યારે આટલા દિવસ શું કર્યું! કાંઈજ નહિ. બધું પાણીમાં! જ્યાં હતાં ત્યાંના ત્યાંજ.”

ઇટાએ હસીને કહ્યું: “ઝોકુ! ખરેખર આ વખતે તો તમે હારી ગયા હો એમ લાગે છે.”

ઝોકુએ પણ હસીને જવાબ દીધો: “કાંઈ દરકત નહિ. જ્યાં સુધી આસ, ત્યાં સુધી આશ. છેવટે શું થાય છે તે જોઈશું.”

આ પ્રમાણે વાત કરી તે ધરનો ત્યાગ કરી તેઓ ઇટાના ઘર તરફ ચાલ્યા.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

સ્ત્રીમરની શોધમાં.

બ

ને પોતપોતાના વિચારમાં છનામાના ચાલ્યા જતા હતા, એટલામા એક જણે ઠોકતા આવી એકાદને એક તાર આપ્યો.

તેણે તે સત્તર ફેડીને વાંચી લીધો અને ત્યાર પછી ઇટાના હાથમાં ચૂક્યો.

આ તાર ટોકિયોની હેડ પોલીસ એજીસમાંથી આવ્યો હતો. એક વહાણે ટોકિયો આવી ખબર આપી હતી કે દુસીમા ટાપુ આમળ એક સ્ત્રીમરે તેની પાસે ખાધખોરાકી તથા પાણી માંગ્યાં હતાં. તે સવાય તે ચાલતું નહોતું. એનું નામ “ સર્વોદય હતું.”

એક બોલ્યો: “ જોયું ને ! કામાકુસ પોતાની સ્ત્રીમર સાહસ કરીને કોઇ પણ જંદરમાં લઇ જઈ શકતો નથી. તે દરિયામાં ને દરિયામાંજ છે. વુક્તિ પ્રયુક્તિથી તે ખીળ વહાણો પાસેથી જોઇતી વસ્તુઓ મેળવે છે. હવે આપણથી દીલ કરી લેવારી નહિ. મને તેમ કરીને તેને પકડવી પડશે. તે પોતાનું ચાલશે ત્યાં સુધી કોઇપણ જંદરમાં જવાની નથી.

ઇટાએ આતુરતાથી કહ્યું: “ હું તો હમણાંજ જવાને તૈયાર છું.”

“ ત્યારે ચાલો, હવે દીલ કરવી ચોગ્ય નથી. એક સરકારી સ્ત્રીમરની ઝોડવણુ કરી લેવી પડશે.”

“ એને માટે જોટલા પૈસા ખર્ચ થાય તેટલા આપવાને હું તૈયાર છું.”

“ પણ મને લાગે છે કે પૈસાની જરૂર નહિ પડે છતાં જરૂર પડશે તો આપીશું.”

“ ઇવિંગ અને લેના મિત્રને સાથે લેવા પડશે નહિ તો સ્ત્રીમર ઝોળખાશે નહિ.”

“ કેમ ? હવે તો આપણે લેનું નામ પણ જણ્યું છે.”

“ પણ તેઓ તો જ આવાડીએ નામ જણ્યું છે, કામાકુસ કોઇ કાચોપોચો માણસ નથી.”

“ તે તો છેજ. ”

“ હવે વાર ન લગાડો, ચાલો. ”

તેઓ સાનોતું કામ જેમ બને તેમ જલદીથી આટોપી લઇને ટાકિયો જવા નીકળ્યા. રોકેલને આવી ઓકુએ લોહ ઉપર ઇવચિ અને તેના મિત્રને તૈયાર રાખવા માટે તાર કર્યો.

ટાકિયો પહોંચતાંજ ઓકુએ ઇટાને લોહને ઘેર મોકલી આપ્યો અને કહ્યું: “ ત્હમે ત્યાં આમળ મ્હારી વાટ જોજો. ઇવચિ અને ઇસ્કોને જરૂર બોલાવી મંગાવજો. હું આપણે માટે સ્ટીમરનો બંદોબસ્ત કરે છું. જો સરકારી વહાણ નહિ મળે તો એક વેપારી સ્ટીમર બાંડે કરી લઈશ. ”

ઇટા બોલી ઉઠ્યો: “ પણ પૈસા માટે ખચ્ચાશો નહિ. જેટલા પૈસા લેશે તેટલા હું આપીશ. ”

ઓકુ મુઠ્ઠા દાસ્ય કરી ચાલ્યો ગયો. ઇટા લોહના ઘરે તરફ વળ્યો.

ઓકુએ એક બહુ ઝડપથી જામ એવી સ્ટીમર મેળવી. બંદરે બંદર ચોરીઓ થતી હોવાથી નળાની સરકાર બહુજ બચાવણ થઈ ગઈ હતી. તે બચાવણ ટોળી પકડશે એવા સમાચાર મળતાંજ તેણે આનંદ પૂર્વક એક દુતબાની સ્ટીમર ઓકુને સોંપી.

તાર મળતાંજ લોહએ ઇવચિ અને ઇસ્કોને બોલાવી મંગાવ્યા હતા. ઇટા પણ ત્યાં જઈ પહોંચ્યો. હવે સધળા આતુરતાથી ઓકુની વાટ જોવા લાગ્યા.

સંધ્યાકાલ પહેલાં ઓકુ આવી પહોંચ્યો. તેમણે એક કાણુ પણ વિલંબ કર્યો નહિ. બનતી ઉતાવળે સધળું આટોપી લઈ તેઓ સ્ટીમરમાં બેઠા. લગભગ એક મહિનો ચાલે જેટલી ખાષ ખોરાક અને ખીજ વસ્તુઓ લઈ લીધી. ફુસિમા ટાપુ પાસેના દરેક બંદર ઉપર કોલસા વગેરે તૈયાર રાખવા માટે ઓકુએ તાર કરી દીધા.

સંધ્યા કાળે તેમની તે સ્ટીમરે ટાકિયોતું બાંડે છોડ્યું. સ્ટીમર છુટતાંજ ઇટાએ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખ્યો અને મનમાં મનમાંજ બોલ્યો: “ આટલે દિવસે પણ ક.યા મળે એમ લાગે છે. ”

પરંતુ કાળો તેને સહનમાં પ્રાપ્ત થાય એવું વિધાતાએ લખ્યું નહોતું!

લાંચ ત્રીજી સમાપ્ત.

ભાગ ચોથો.

પ્રકરણ ૧ છું.

પલાયન.

૨ અરણ્યમાં વન પશુનો ચિકાર કરવા માટે જેમ ચિકારી તેને અનુસરે છે, તેજ પ્રભાણે હવે કામાકુરાના અનુસરણનો આરંભ થયો. “ હયાચિ આત્મ હત્યા કરી જેલ ભાગા જતો બચ્યો છે, અને તહેણે જરૂર ઝોક અને ઇટો પાસે બધું કપુલ કરી દીધું છે, માટે હવે કાણુ પણ વિલગ થતાં ઝોકના હાથમાંથી છટકવું મુશ્કેલ થઈ પડશે. ” એમ વિચાર કરી કામાકુરા એકદમ સ્તીમર હંઝાવી નાહો. આ પરિવાર બધાની ત્યાગ કરી પલાયન કરી ગયો. તહેણે લેની આ સાથે લગ્ન કર્યું હતું ખરું, પણ તે પૈસા માટેજ ! તહેણે લેનું બધું ધન ઉગ્રવી દીધું હતું. બીજો અનેક રસ્તે પૈસા મેળવ્યા હતા, પરંતુ તેમાંની એક પાઈ પણ રહી નહિ. પાપના પૈસા રહેતાજ નથી. તે તો જે રસ્તે આવે છે તેજ રસ્તે જાય છે ! તેણે જીભારમાં મેળવેલા પૈસા પાણીની પેટ વહી ગયા !

હવે લાલ-ત્રિશૂર્તિ અથવા સોનેરી ટોળીની વાત પણ પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ હતી, તેથી તે ધધો પણ ચાલે એમ નહોતો. હવે લેનો આધાર ફક્ત કાયા ઉપરજ હતો. જો તે કાયાને પરણી શકે તો લેના બધા પૈસા લેના હાથમાં આવે ખરા.

એટલા માટે હયાચિ પાસે જઈને તહેણે કાયાને મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પરંતુ બ્યારે એણે ‘ કાયા હયાચિના ધરમાં નથી પણ લોઈ અને લેની મા લેને તેડી ગયાં છે ’ એમ સાંભળ્યું ત્યારે તે ક્રોધથી ઉન્મત્ત

થઈ ગયો અને છંદોગ્રામલા સિંહની મારફત ઇલાચિ ઉપર ધસી ગયો. તે બંને વચ્ચે ઘેર મુઠ્ઠા થયું. કામાકુરાએ ઇલાચિને નીચે નાંખી દીધી અને તેથી લેનો પગ ભાંગી ગયો હતો.

ઇલાચિએ પણ કામાને રાજી પુણીથી જવા દીધી નહોતી. લોહની માતાએ આવી લેને પોતાના પ્રથમ સ્વામીના નોકર ઇલાચિ તરીકે ઓળખી કાઢ્યો હતો. લેની પુત્રી કામાને હવે અડઝવી રાખવી મુશ્કેલ હતી, તેથી લેણે કામાને જવા દીધી. પોલીસને ખબર નહિ આપેલી હોવા છતાં આપી દેવી પડી હતી. તે પોતે ખોટો હિંચાસી થયો હતો, તેથી વધારે રકમક કરતાં જેલમાં જવાનો ભય હતો. જે બધો વિચાર કરીનેજ લેણે કામાને જવા દીધી હતી.

ગમે તેમ કરીને પણ કામાને હસ્તગત કરવાના ઇરાદાથી કામાકુરા ટોળિયો આવ્યો હતો. કામા લોહને ઘેર છે તે તે જાણતો હતો, અને ઇલાચિની મારફત લેને સીસામાં ઉતારી. કામાને લેની મુક્તિની ખબર પડી નહિ. તે ફસાઈ પોતે ઇલાચિ પાસે જાય છે, એમ વિચારી ધૂન કામાકુરા સાથે આવી.

રોજન ઉપર બહુ રકમક કરીને કામાકુરાએ કામાને એક પ્યાલો ચઢા પાઠ. પાપીએ આલાહીથી ચઢાની સાથે એક આપલ બેળવી દીધું. અને માડી ઉપડી ન ઉપડી એવામાં તે કામા બેભાન થઈ ગયો.

ત્યાર પછી બીજે રોજને કામાકુરાએ લેને અસ્વસ્થ અને પીડિત જણાવી ઉતારી લીધી. તે પોતાને નિર્દોષ સ્થળે ગયો નહિ. પહેલેથીજ તે રોજન ઉપર માણસોનો બંદોબસ્ત રાખવામાં આવ્યો હતો, તેઓ પાલખી સાથે કામાકુરાની વાટજ બેતા. હતાં. કામાકુરાએ બેભાન કામાને પાલખીમાં બેસાડી અને લેની આગળ પાછળ કપડું વિંટાળી લીધું. ત્યારપછી લેને એવી સ્થિતિમાં સ્ટીમરમાં લઈ ગયો.

કામા સ્ટીમરમાં ગઈ છે, જે ખબર ઇલાચિ કદી પણ પ્રસિદ્ધ નહિ કરશે, એવી કામાકુરાને ખાતરી હતી. તે ટોળીનો વિચાર માણસ હતો. તે વિચારવાથી થઈ બધી વાત કદી કેશે એવો વિચાર લેને જીલકુલ આવ્યોજ નહિ.

બને તેટલા પૈસા એકઠા કરવા માટેજ તે સ્ટીમરમાંથી હહેરમાં આવ્યો હતો. ત્હેણે જપાનનો ત્યાગ કરી ચીનમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. કામાને સ્ટીમરમાં કેદ કરી-પુરી સખીને આવ્યો હતો.

તે યુક્ત રીતે સાનો આવ્યો હતો. યુક્ત રહીને ઇમાચિના મરણ સમાચાર સાંભળ્યા હતા, અને સાંભળીને તુરતજ ત્હેણે બંદર ઉપર આવી સ્ટીમર છોડી ચૂકી હતી. ઇવચિ અને ઇરકો સહી જાય છે, એ વિચાર કરવાનો પણ ત્હેને સમય નહોતો.

તેની સ્ટીમર ઝડપથી ચાલતી હતી. પોલીસે સ્ટીમરની વાત જાણી છે. -તે સ્ટીમરની તપાસમાંજ છે-તે તે સારી રીતે જાણતો હતો, અને તેથીજ ત્હેણે કેટલાક દિવસ સુધી કોઈ પણ બંદરમાં સ્ટીમરને ન લઈ જવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. એક દરેક બંદરે તાર કરી દેશે તે પણ તે સારી રીતે જાણતો હતો.

આટલા દિવસ પછી આ હેલ્ડું મુઠ્ઠા ચાલે છે. તેમાં ક્રૂત ચાપ તો દીક, નહિ તો મરણ પર્યંત કારાગૃહ વાસ થવાનો છે પણ કામાકુરાએ હજી આશા ચૂકી દીધી નથી.

મકરણુ ર જી.

કેરી.

આ

ન આવતાં કામા વિરમય પામી વ્યાકુલ બાવે ચારે તરફ જોવા લાગી. પોતે ક્યાં છે તે પણ પહેલાં તો તે કળી ચૂકી નહિ.

કામાકુરા સાથે મરણ પચારીએ પહેલા ઇમાચિને મળવા માટે રહેલન ઉપર આવી મીડીમાં બેઠી ત્યાં સુધીની બીનાજ ત્હેના જાણવામાં હતી પણ ત્યાર પછી શું થયું તેનું ત્હેને જ્ઞાન નહોતું.

તે હી બેઠી થઈ “ કું ક્યાં હું ? ” એવો વિચાર કરતી ચારે તરફ જારીમધથી જોવા લાગી. હજી તેનું માથું ફરતું હતું.

કમે તે પોતે એક સ્ત્રીમર્યા છે એમ લેની ખાતી થઇ. લેણે પશું વહાણો જોયાં હતાં જાપાનની ચારે તરફ સમુદ્ર છે. દેશની અંદરના ભાગમાં પણ ન્હાના મોટાં અનેક સમુદ્ર અને ખાડીઓ છે.

સ્ત્રીમર પ્રખણ વેણે ચાલતી હતી, તે લેણે તેનાથી ચતા રૂબ ૭૫-રથી જાણ્યું. તે સમુદ્રની વિશાળ પણ ખરખરી-ઉંચી નીચી-તરંગમય હતી ઉપર નાચતી નચતી ચાલતી હતી. લેણે વિચાર કર્યો કે “ નક્કી ઇલાચિ અથવા કામાકુરાએ મ્હને જેમાન સ્થિતિમાં સ્ત્રીમરમાં આણી છે. રોશન ઉપરની આકાશમાં લેણે કાંઇ ઇલાચ મેળવી ઠીકું હતું તેથીજ હું જેમાન થઇ ગઇ હોઇશ. આ સ્થિતિમાં મ્હને અહિં લાવવામાં લેખનો હેતુ-ઉદ્દેશ સારો હોનો જોઇએ નહિ.

લેણે ઇલાચિ સંજોષી લોઇ પાસે થોડું ધણું સાંભળ્યું હતું. ઇલાચિ તેના પિતા નથી તે પણ લેણે જાણ્યું હતું, પરંતુ બચપણથીજ તે ઇલાચિને પોતાના પિતા જાણતી હતી, તેને જવું બસો માણસ મળતી હતી, તે ઇલાચિ જુભારી અને ચોર હોય એ લેણે માન્યું નહિ. તેથીજ તે લેણે એ સંજોષી કેટલુંક પૂછવાને, લેના મરણ પશારીએ હોવાના સમાચાર મળતાંજ કામાકુરા સાથે તલક્ષણ રવાને થઇ હતી.

હજી પણ લેના મનમાં એમજ થતું હતું કે ઇલાચિ આમાનું કાંઇ પણ જાણતો નથી. કામાકુરાએજ લેને જોગવી સ્ત્રીમરમાં આણી છે. કામાકુરાને પણ તે જાત્યાર સુધી સારો માણસ ખારતી હતી, તેથી તે પોતાને અહિં શા માટે લઇ આવ્યો, અને હવે પછી ક્યાં લઇ જવા માંડે છે, તેની લેણે સમજણ પડી નહિ.”

કામા ઉઠીને ઉઠી થઇ, પણ લેણે જવુંજ અસક્તિ જાણ્યું. કામા પહેલી વખત ઉઠ્યાં થતાં લેણે ચક્ર આવડા મોંઘ્યાં અને લેણે જેસી જવું પડ્યું. ત્યારપછી મહામહેનતે તેને જે જોરડામાં પુરી હતી, તે જોરડાની કાઠડાની બીંતોને ટેકવીટેકવીને ગારણાં આગળ આવી. ગારણાં તાણી જોયાં તો તે જહાસથી જંપ કરેલાં હતાં. તે ઠેંકી-થઇ હતી-લેણે પુરી દેવામાં આવી હતી !

ત્યારપછી લેતું લોહી ઉઠળી આવ્યું. તે કોષથી ક'પવા લાગી. તે બ્હીએ એવી નહોતી. લેણે ન્હાનપણથીજ ઘણે ડેકણે ગુણગુણ માણસો પાસે સ્વતંત્રતાથી નોકરી કરી સ્વતંત્ર નિવાસ કર્યો હતો. લેનામાં સાહસનો અભાવ નહોતો. લેતું મનોમન પણ અસીમ હતું. તે કોષ કરી કરીને જોતી બારણામાં પગ પાડવા લાગી.

કેટલીક વાર પછી કોષએ મહારથી બારણું ઉઘાડ્યું. કાયાએ જોયું તો એક જુદા દાસીએ બારણું ઉઘાડી કેટલાક ખાધ ખોરાકીના પદાર્થો લઇ ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. લેને જોતાંજ કાયા કોષ પૂરેક મઠું ઉઠી: “હું ક્યાં છું? મને અહિં કેણે આણી? મને ક્યાં લઇ જાઓ છો?”

જુદાએ ખાવાનું લેની પાસે મૂકી કહ્યું: “એ બધું આપને કામાકુરા સાહેબ કહેશે.”

“તે ક્યાં છે?”

“આપ ખાઇપીને સ્વરૂપ ઘસો, એટલે તે આપને મળશે.”

કાયા બુદ્ધિમતી હતી. લેણે વિચાર્યું કે: “આતો ગિયારી દાસી છે. એની સાથે કચકચ કરવામાં કાંઈ ફળ નથી. એની ઉપર કોષ કરવો પણ નકામો છે.” આ પ્રમાણે વિચાર કરી કોષનો ત્યાગ કરી લેણે દાસીને ગંભીરતાથી પૂછ્યું: “આપણે ક્યાં છીએ?”

“સ્ત્રીમરમાં.”

“હું આંધળી નથી. સ્ત્રીમરમાં છીએ તે તો હું જોઇ શકું છું. હમણાં આપણે ક્યાં છીએ?”

“જપાની-સમુદ્રમાં.”

“હું ઉપર જઈને જોઉં?”

“ખાઇપીને પછી જાઓ.”

કાયા જવાને માટે તૈયાર થઇ, પરંતુ લેનામાં સંકિત નહોતી. લેના પગ પાછા પડતા હતા. સીડી ચઢી જવાની લેનામાં લેશ પણ સંકિત નહોતી.

તેથી તે પાછી ફરી અને ઘસી પ્રત્યે બોલી: “ત્હેમણે એક વખત મ્હને ઝેર આપી બેભાન કરી નાંખી અહિં આણી છે, તો પછી આ બધા ખોરાકમાં ઝેર નથી લેતી શું ખાત્રી?”

“તે વખતે બેભાન કર્યો હોત તો ત્હમે આવત નહિ. તેથીજ ત્હમને બેભાન કરવા પડ્યાં હતાં. હવે બેભાન કરવાનું કે મારી નાંખવાનું કાંઈ પ્રયોજન નથી.”

કાયા બહુ મઠ કે આ ઘસી પણ ખરેખરી લુચ્ચી છે. ત્હેની પાસેથી કોઈ પણ વાત નીકળવાનો સંભવ નથી, માટે જ્યેની સાથે તકે કરવો નહામો છે.” છેવટે તે આહાર કરવા બેઠી.

બેસીને જ્યેયું તો આહારનો જટોજસત પણ બહુ સારો હતો. અનેક પ્રકારની સારી સારી વાનીઓ તૈયાર કરી હતી. ખાધા પછી કાયાએ એક ખાલો સાફી પીધો. તે પણ અતિ એક અને કિંમતિ હતો. સાધારણ માણસો આવો ઉચ્ચો સાફી વાપરી શકતા નથી.

કાયાના ઉઠવા પછી ઘસીએ વાસણો એકઠાં કરી ચાલવા માંડ્યું. એટલે કાયા બોલી: “મ્હારે કમાકુરા સાહેબને મળવું છે.”

“ખબર આપું છું.” કહી દુઢા ચાલી મઠ. કાયા ત્યાંજ બેસી રહી. જતી વખતે દુઢાએ ખારણું બંધ કર્યો નહિ.

પણીવાર સુધી કાયા એકલી બેસી રહી. કોઈ આવ્યું નહિ. કોઈપણ દિશામાં મનુષ્યનો સ્પર્શ નહોતો અથવા સ્ત્રીમરના સ્પર્શથી અને સંમુદ્રની ગર્જનાથી સંભળાતો નહોતો.

પણીવાર થઇ પણ કોઈ આવ્યુંજ નહિ, તેથી કાયા થાકીને બહાર નીકળી. પાસેજ ઉપર જવાની સીડી હતી. તે ધીમે ધીમે ઉપર જવા લાગી.

મકરલુ ૩ જી.

લગ્નની વાત.

સી

ડીની ઉપરજ કામાકુરા ઉભો હતો. કામાને જોઇને ત્હેણે ત્હેને માનપૂર્વક અભિવંદન કર્યું, પાસે પડેલી એક ખુરસી આણી આપી.

સીડી ઉપર જઈ પ્રકૃતિ દેવીનું અપૂર્વ સૌંદર્ય જોઈ કામા વિમુગ્ધ થઈ. કેટલોક વખત રતબ્ધ ઉભી રહી.

તે વખતે સપ્તમા કાળ થઈ ગયો હતો. ચારે તરફ જુરો સમુદ્ર જુરો આકાશમાં મળી ગયો હતો. સ્ટીમર ઉપર મ્હોટાં મ્હોટાં તરંગો ઉછળી આવતાં હતાં, અને તે તે જથાને કાપી નાંખી નાચતી નાચતી આગળ વાધતી હતી. આથી સમુદ્રના તરંગો છિન્નભિન્ન થઈ જતા હતા અને તેને પરિણામે ઉત્પન્ન થયેલો શીજીયુક્ત પ્રવાહ સમુદ્રના વૃક્ષસ્થળ ઉપર દુધનો પ્રવાહ વહેતો હોય એમ જણાતો હતો.

તે જ્યેત દુધીયા તરંગો ઉપર અસ્ત પામતાં સૂર્યનાં સોનેરી કિરણો પડીને એક અપૂર્વ સૌંદર્ય ધારણ કરતાં હતાં જે ઠેકાણે સૂર્યના કિરણો પડતાં હતાં તે સ્થાન ઉપર જાયે તપ્ત કાંચન કાળો દીધું હોય એમ ભાસતું હતું. જોણે સમુદ્રમાં સૂર્યાસ્ત ન જોયો હોય, તે ખીજાને તેનાં સૌંદર્યની કાંખી કરાવી શકે એમ નથી.

કામા, આ અનિર્વચનીય સૌંદર્ય સ્હાણું જોતી ધણીવાર સુંધી ઉભી રહી. ત્હેના મુખ ઉપર શીતલ વાયુ પ્રબલ વેગે વાતો હતો. કોઈ કોઈ વાર સ્ટીમર સાથે અજાણતાં તરંગો જિભ જિભ થઈ બિંદુ બિંદુ રૂપે ત્હેના મ્હોં ઉપર ઊલક મારતાં હતાં. કામાના શરીર ઉપર એક ચત્તન તેજ, ચત્તન બળ, અને ચત્તન આનંદ જણાતો હતો. આથી ઘોડીવાર માટે તે સપજું જુલો ગઈ. તે ધીમે ધીમે ખુરસી ઉપર બેઠી.

કામાકુરા લેની પ્રત્ને પોતાનું માન દર્શાવવા પાસે ઉભો રહ્યો હતો. કેટલીક વારે કામાની દષ્ટિ એકાએક લેની ઉપર પડી. તુરંતજ તે ચમકી ઉઠી, લેને બધું યાદ આવ્યું. તુરંતજ કોધાગ્નિ પ્રદીપ્ત થયો. પરંતુ તે અગ્નિને પોતાના હૃદયમાંજ દગાવી દઇ તે બોલી: “કામાકુરા સાહેબ !” આ બધું શું ? ઇલાચિની પાસે લઇ જવાનું કશું ત્યારેજ હું તમારી સાથે આવી છું, અને આ શું ? આ સ્ટીમરમાં મહેને શામાટે આવી છે ?”

કામાકુરા કામાની પાસે ખુરસી નાંખી બેઠો, અને બોલ્યો: “તમારા સારા માટેજ તમને અહિં આપ્યાં છે. તમને મૃત્યુના મુખમાં પડતાં બચાવવા માટેજ અહિં આપ્યાં છે.”

“મહે” ઇચ્છિએનું ખુન કર્યું નથી. એ ઇલાચિ બચે છે, પછી મ્હારે શો ભય છે ? લેમને હું મ્હારા પિતાજ મળું છું-માળું છું, તેથીજ લેમણે જે પ્રમાણે કહ્યું, તે પ્રમાણે કર્યું છે. નહિ તો હું ક્યારનીએ છટોના આગ્રયમાં મૃત હોત, અને તે મ્હારી રક્ષા કરત.”

“તું મ્હોટા માણસના પ્રેમને ઝોળખતી શકતી નથી. ત્હારી ગેર હાજરીમાં હમણાં તે લોખંડી સાથે મોજ માણે છે.”

કામા કોપિ પૂર્વક કામાકુરા સ્હામું બેઠને બોલી: “તદન બોલું છે.”

તે ધીમે ધીમે બોલ્યો: “ખરૂં કે બોલું” તે તો આગળ ઉપર જાણ્યો પશુ જે કોઇ પશુ તમારી રક્ષા કરશે તો તે ફુંગ કરીશ. હું તમને કેટલો બધો મ્હાતો હતો તે તમને ક્યાં નથી બાંધતું ?”

કામાકુરા આદરપૂર્વક કામાનો હાથ ઝાલવા ગયો, પરંતુ તે હાથ ખેંચી લઇ બોલી: “તમને મ્હારી સ્નેહ પૂર્વક સંભાળ રાખી છે, તે હું કયુલ કહી છું. પરંતુ મહેને આ પ્રમાણે બેભાન કરી અહિં લાવવાનું તમને ચોગ્ય નહોતું.”

કામાકુરાએ મિષ્ટ સ્વરે કહ્યું: “ન આપ્યાં હોત તો પોલીસ પકડત.”

“પશુ તે મહેને કાંઈ પશુ કરી શકત નહિ.”

“હવે મ્હારા સિવાય તમારું કોઈ નથી. ઇલાચિ મરી ગયો છે.”

કામાએ અતિશય કુદ્ધ સ્વરે કહ્યું: “એ પશુ તમને જીવું બોલ્યો છે.”

“ ખરે ખોટું બધું પછી જાણશે. હવે મુખ્ય વાત કહું છું તે સાંભળો. કાયા હું ત્હમને મ્હાઉં છું. ”

“ ત્હમે મ્હારી સાથે આ પ્રમાણે વાત ન કરો. ”

“ એ પ્રમાણે વાત કરવા માટેજ મ્હેં ત્હમને અહિં આપ્યા છે. ”

કાયા ક્રોધભરે ઉઠીને ઉભી થઈ, બોલી: “ હું આપની સાથે વાત કરવા ઇચ્છતી નથી. ”

કામાકુરા બમ સ્વરે બોલ્યો: “ હવે ત્હમે મ્હારા હાથમાં છે. અહિંથી ન્હાસવાનીએ બારી-ઉપામ-નથી, માટે હું જે કહીશ તે ત્હમારે કબૂલ કરવુંજ પડશે. ”

કાયાએ એકવાર ચારે તરફ જોયું. તે વિચાર કરવા લાગી: “ સ્ત્રીમર સમુદ્રમાં છે. તે ત્હેની પોતાની કામાકુરાની છે, માણસો પણ ત્હેનાંજ છે. આવી અવસ્થામાં ક્રોધ કરવાથી અથવા એની સાથે કશાએ કરવાથી તે મ્હારી ઉપર અનેક પ્રકારના અત્યાચાર કરી શકશે. અત્યારે શુદ્ધિનુંજ કામ છે. ધૈર્યનીજ જરૂર છે. ” એ પ્રમાણે વિચાર કરી ત્હેણે પોતાના મનોભાવ દબાવી દઈ કહ્યું:

“ ત્હમે મ્હને શું કરવાનું કહો છો ? ”

કામાકુરા ધણે બામ ત્હેનો મનોભાવ સમજી ગયો હોય એમ લાગ્યું. તે બોલ્યો: “ હું ત્હમને જે કહીશ તે કરવામાંજ ત્હમારે પરમ સૌભાગ્ય છે. એમ નક્કી જાણીને. ”

કાયા મૃદુ સ્વરે બોલી: “ ત્હમે મ્હને શું કરવાનું કહો છો ? ”

“ ત્હારે મ્હારી સાથે લમ કરવાં પડશે. ”

કામાકુરા ત્હેને આવા શબ્દો કહેશે એવો કાયાને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તે અતિશય આશ્ચર્ય ચકિત થઈ ત્હેની સ્હાણું જોઈ રહી.

કામાકુરા મૃદુ હાસ્ય કરીને બોલ્યો: “ એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કાંઈજ નથી. હું ત્હમને ધણા દિવસથી મ્હાઉં છું. ”

એ સાંભળી કાયાના મનની સ્થિતિ કેવી થઈ હશે તે કહેવાની જરૂર નથી, પરંતુ ત્હેણે મહા મહેનતે પોતાનો મનોભાવ દબાવી દઈ કહ્યું: “ ત્હમારે શી છે ને ? ”

કામાકુરાએ હસીને કહ્યું: “હી ? ત્હેનો તો ત્યાગ કર્યો છે.”

કાયા: “એ સંભળી વિચાર કરવાનો વખત આપો.”

“જે દિવસ પછી આપણે એક બંદરે પહોંચીશું. તે જે દિવસ વિચાર કરવા માટે આપું છું. મરજીમાં આવે તેટલો વિચાર કરો, પરંતુ એટલું તો નહીં બાદ રાખજો કે ત્હમે કોઈ પણ રીતે મ્હારા હાથમાંથી ન્હાણી છડો એમ નથી. તે બંદરમાં આપણાં લગ્નની જમી તૈયારી સમ્પી છે. ત્યાં જઈને હું ત્હમારી સાથે લગ્ન કરીશ.”

કાયાને રૂઝા એકલો ધોડોનોજ આધાર હતો. સ્ત્રીમર ફોરમોસા પહોંચતાંજ તે ત્હેનો ઉદ્ધાર કરશે, એવી ત્હેને ખાતરી હતી. ત્હેણે વિચાર્યું હતું કે, “મ્હારો પત્ર ત્હેને પહોંચ્યો હતો. એ સમાચાર બાણીને તે નિશ્ચિત રહી શકશે નહિ.”

કાયાએ પૂછ્યું: “ત્યારે તમે ફોરમોસા જવ છો ?”

કામાકુરા હસીને બોલ્યો: “ના. અમે જે દિશામાં જવાનું કહીએ છીએ, તેની ઉલ્ટી દિશામાંજ જઈએ છીએ.”

એ લખ્તો સાંભળી કાયા તદ્દન નિરાશ થઈ બેસી ગઈ. ત્હેણે મહા મહેનતે પોતાના મનોભાવ ગુપ્ત રાખ્યા.

મકરણ ૪ થું.

આત્માચાર.

શ્રી વાર સુધી કાયા યુષ્મયુષ બેસી રહી. કામાકુરા ત્હેની પાસે બેસીને આદર અને પ્રેમની ધણી ધણી વાતો કહેવા લાગ્યો, પરંતુ તેમાંના ધણા ખરા ભાગનો તો ત્હેના કાનમાં પ્રવેશ પણ થયો નહિ ! ત્હેણું મન ઉદ્વિગ્ન થઈ ગયું હતું. ત્હેની વિચાર શક્તિ છુપ થઈ ગઈ હતી. ક્રમે કામાકુરાની વાતો ત્હેને માટે અસહ્ય થઈ પડી અને ત્હેણે સત્તર

હી નીચે આવી પોતાના જીવનમાં પ્રવેશ કર્યો. કામાકુરા પણ તેની સાથે સાથે જ નીચે ઉતર્યો. કામાએ તેની તરફ ફરીને કહ્યું: “ તમે મને બે દિવસ વિચાર કરવાનો વખત આપ્યો છે. ”

“ વાઈ, વાઈ. ” કહી કામાકુરા ખીજ તરફ ચાલ્યો ગયો. તેણે વિચાર્યું કે: “ હમણાં નારાજ કરવાની જરૂર નથી. મેં ઘણી ખીજો ભેગ છે. ભારે તેઓ જુએ છે કે ખીજો ઉપાચાર નથી, ત્યારે પોતાની મેળે રાજ ચાલે છે. ”

કામા ખારણાં ખંધ કરી કામામાં મેં લાંબી યુગ રહી. રહી રહીને પોતાના હૃદયને જરા હલકું કર્યું. ત્યાર પછી “ હવે શું કરવું ? ” તેનો વિચાર કરવા લાગી.

“ હવે ઇંટો મારફત ઉદાર થવાનો સંભવ નથી. તેને મારે પત પહોંચ્યો હશે, તે પત લઈ મારી શોધમાં ફારમોસા જવા નીકળી પડ્યો હશે, પરંતુ આ સ્ટીમર તો તેનાથી તદ્દન જુદીજ દિશામાં જાય છે. કામાકુરા આવો બચાવક-બચકર માણસ છે. એવો મને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. ”

“ પણ હવે શું ઉપાય ? આ સ્ટીમર ક્યાં જઈમાં જાય છે, તે પણ હું જાણતી નથી. જાણું તોપણ ઇંટોને ખગર કરી કામય એમ નથી. ”

“ જો હું કામાકુરાને લમની ના કહીશ, તો તે જલ્દીકારે પણ લમ તો કરશેજ. સ્ટીમરમાં જો માણસો છે તેમની તરફથી કાંઈ સહાય મળે એમ છે નહિ, તો હવે મારે શું કરવું ? ”

“ કામાકુરા સાથે પરચુવા કરતાં તો મરવુંજ સાઈ છે. ”

જપાનમાં આત્મહત્યા અથવા આપઘાત કરવામાં પાપ ગણાતું નથી! જપાનીઓ વાત કરતાં કરતાં અવિચલિત ભાવે આપઘાત કરે છે. દરેક જપાનીશ, માનભંગ કરતાં મરવુંને હજારગણું સાઈ ગણે છે. તેથી કામા હવે છેક છેવડનો ઉપાય આપઘાત કરવો કે નહિ તેનો વિચાર કરવા લાગી.

તેણે જોયું તો કામાકુરાએ એનો પહેલેથીજ વિચાર કરી રાખ્યો હતો, તેને આપઘાત કરવાનું કોઈ પણ સાધન ન મળે એવો બહોખસ્ત

કરી રાખ્યો હતો, છતાં આપણાત કરવાનીજ નો ઇચ્છા હોય, તો કાયા તેમ કરી શકે એમ હતી. ત્હેની ચારે તરફ અતલ સમુદ્ર હતો. લાગ જોઇ તેમાં કપલાવે તો અનાયાસેજ તે પોતાના જીવનનો અન્ત આપી શકે એમ હતી. ”

પરંતુ આશાનો ત્યાગ કોણ કરી શક્યું છે ? ત્હેણે વિચાર્યું કે : “ જો મરવુંજ પડશે તો મને ત્યારે મરી શકીશ. આતું હેવટ-અન્ત-એવા સિવાય હું મરીશ નહિ. હજી શું થશે તે કોણ જાણે છે ? ” માટે આ વખતે તો એ શક સાથે શક થવું એજ યોગ્ય છે. ત્હેને મ્હારા મનોભાવની ખબર ન પડી જાય એવી રીતેજ મ્હારે વર્તવું જોઇએ. હવે બીજો ઉપાય નહિ હોવાથી મ્હેં લામ કરવાતું કબુલ કર્યું છે એમ તે ધારે એવુંજ વર્તન રાખવાની જરૂર છે. ”

તે દિવસે રાત્રિએ વિચાર કરી કાયાએ પોતાના મન સાથે એજ નિશ્ચય કર્યો. બીજે દિવસે સ્વપ્નારે તે પહેલાની માથક ઉદ્દિગ્ન રહી નહિ, તે છતાં પોતાના તાત્કાલિક પરિવર્તનથી પૂર્ત-ક્રમાક્રમ બ્હેમાય નહિ એટલા માટે તે બહુ સાવધાન રહી. જુદી જુદી અનેક પ્રકારની વાતો કરી ત્હેને ભોળવવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી.

બીજે દિવસે રાત્રે કાયા ઉપતી હતી, તે વખતે એકાએક કોઇએ આવી ત્હેની આંખો અને મ્હોઠું બાંધી લીધાં. તે એક સળદ પશુ બોલી શકી નહિ.

ત્યાર પછી ત્રણ ચાર માણસોએ ત્હેના હાથ પમ બાંધ્યા, પછી ત્હેને ઉચ્છાદિને કોઇ ટેકાણે લઇ જતા હોય એમ લાગ્યું. તે માણસો ત્હેને બહાર ટેક ઉપર લઇ ગયા, તેની પશુ તેને ખબર પડી.

ત્હેણે પહેલાં તો જરા જોર કર્યું પરંતુ તેમ કરવામાં કાંઇ લાભ નથી, એવી તુરતજ ત્હેની ખાત્રી થઇ. ત્હેના હાથ પમ એવા તો સળંગડ બાંધી દીધા હતા કે તે કાંઇ કરી શકે એમ હતું નહિ. ધીમે ધીમે તે બેમાન થઇ ગઇ, અને ત્યારપછી શું થયું, તેની ત્હેને ખબર પડી નહિ.

મકરણ પ મું.

સ્ત્રીમર દૂબી.

ઝો કુ અને ઇટો ઇવચિને લાઇને સરકારી સ્ત્રીમરમાં કુસિમા ટાપુ પાસે આવી પહોંચ્યા. લેમની સ્ત્રીમર બહુ ઝડપી હતી. કેપ્ટને કહ્યું કે: “ જો તે સ્ત્રીમર ખીજ દીવામાં નહિ મઠ હોય તો આપણે રખડવું પડશે નહિ. આજેજ તેને પકડી પાડીશું.”

મધુ ચાર માણસો સ્ત્રીમરની ચારે તરફ દૂરખીન સહિત પહેરો બરતાં હતાં. ઇવચિએ કહ્યું કે: “ કામાકુરા પોતાની સ્ત્રીમરનો રંગ મને તેટલો ફેરવી નાંખશે અને મને તે નામ આપશે, તો પણ હું તેને ઝોળખી કાઢીશ.”

સંખ્યાકાળ પહેલાં થોડો વખત અમાઉ ઇવચિ ચિત્કાર કરી ઉઠ્યો કે: “ એજ તે સ્ત્રીમર.”

લેનો ચિત્કાર સાંભળીને સખળા તેજ વખતે લેની આસપાસ ભેગા થઇ ગયા, અને ઇટો અમભાવે બોલ્યો: “ જરાજર જોડું ? એજ સ્ત્રીમર કે ? ”

ઇવચિ: “ હા, એ સ્ત્રીમરમાં હું મધુ દિવસ રહ્યો છું, તેથી તે તેમાં મને તેટલો ફેરફાર કરી નાંખે તો પણ હું દેખતાં વારમાંજ ઝોળખી શક્યો છું.”

તે વખતે, ઝોકુની સ્ત્રીમરથી તે સ્ત્રીમર આશરે ૩-૪ માઇલ દૂર હતી. તેનું જરાજર નિરીક્ષણ કરવા માટે જધાજ દૂરખીનમાંથી જોવા લાખ્યાં. કેપ્ટને તે સ્ત્રીમરને પકડવા માટે પોતાની સ્ત્રીમરનો વેગ વધારી દીધો. સ્ત્રીમર પણ તેનો ઉદ્દેશ સમજી મઠ હોય એમ કામાકુરાને લાગ્યું કારણ કે તેણે પણ જનતી ત્વરાએ ન્હાસવા માંડ્યું હતું.

આ જોતાંજ જધાની ખાતી થઈ કે તે સ્ત્રીમર આપણો ઉદ્દેશ સમજી જઇ આપણા હાથમાંથી ન્હાસવા માટે પ્રયત્ન કરે છે. એ સ્ત્રીમર કામા-

કુરાનીજ છે. તે માટે કોઇને શક રહ્યો નહિ, કારણ કે તેમ નહોતો તે ન્હાસવાનો પ્રયત્ન થાત નહિ.

કેપટન ઉત્સાહપૂર્વક બોલી ઉઠ્યો: “ જોઈ છું કે, તે લુચ્ચાઓ મ્હારી સ્ટીમરને કેમ હરાવે છે ? ” તેજ વખતે જન્ને સ્ટીમરોએ પોતાની બનતી ઝડપે ધસવા માંડ્યું. દરિયામાં જન્ને ઉછળવા લાગી.

સરકારી સ્ટીમર કામાકુરાની સ્ટીમરથી જલ્દી મ્હોટી બને ઝડપી હતી તેથી બંધા કલાકમાં તો તે તેની લમબમ પહેંચી ગઇ.

સરકારી સ્ટીમરના માથુસોએ જોયું તો કામાકુરાની સ્ટીમરના માથુસો પ્રાણપણે તેને ચલાવતાં હતાં. હવે જન્ને છેક લમબમ હોવાથી તેમાં ચાલતો બ્યાપાર સ્પષ્ટ દૃષ્ટિએચર થતો હતો. કામાકુરાના માથુસો ધ્રુવચિને જોઇને ક્રોધાધિ થઇ ગયા હતા અને તેઓ ત્હેની સ્લામું અનેક પ્રકારના સારાનરસા હાવબાવ કરી ત્હેને માથો દેતા હતા.

હવે ન્હાસવાનો રસ્તો રહ્યો નહિ. ધણા માથુસો તુતકે ઉપરથી બંદર બરામ્મ ગયા, તે જોઇને એકે જુમ પાડી ઉઠ્યો: “ સાવધાન ! સાવધાન ! એ લોકો બંદુકો છોડશે. બંદુકો લેવા માટેજ તેઓ નીચે ગયા છે.”

પરંતુ તેઓ બંદુક લાવે તે પહેલાંજ એક અતિ બચકર થટના બની. સરકારી સ્ટીમરનો કેપટન ટડેલ ચિત્કાર કરી ઉઠ્યો. બધાએ વિશ્વમય અને બચ પામી જોયું તો કામાકુરાની સ્ટીમર એકાએક ફરતી જણાઇ તે જોતાંજ સરકારી સ્ટીમરનો કેપટન બોલી ઉઠ્યો: “ સર્વનાસ ! માંદાઇ ! આપણી સ્ટીમરને ધક્કો મારી દૂબાડી દેવા આવે છે. ”

આ વખતે જન્ને સ્ટીમરો એટલી બધી પાસે આવી ગઇ હતી કે, કામાકુરાની સ્ટીમર સાથે સરકારી સ્ટીમરને અથડાતી અસવવાને કોઇ પણ ઉપાય ન્હોતો.

એક ક્ષણમાં તો ધડમ્ લઇને કામાકુરાની સ્ટીમર સરકારી સ્ટીમર સાથે અથડાઇ. જન્ને તરફના માથુસો બચકર ચિત્કાર કરી ઉઠ્યાં, અને ધક્કો લાગતાંજ પડી ગયાં. ત્યાર પછી શું થયું તે કોઇએ જાણ્યું નહિ. કામાકુરાની સ્ટીમર ન્હાની હતી, અને સરકારી સ્ટીમર મ્હોટી હતી તેથી આ પ્રમાણે અથડાતાંજ તેની એક બાજુ બાંચી ગઇ, અને તેમાં પાણી જોરથી બરાવા માંડ્યું. તે સ્ટીમરને જવવાની એકે આશા રહી નહિ.

સરકારી સ્ટીમરનો કેપ્ટન પોતાનીજ સ્ટીમરની સ્થાને કરવામાં યુગ્માયો હતો. તેને બીજા સ્થાનું જોવાનો વખત પણ નહોતો એ દરમ્યાન જે એક બયાનક વ્યાપાર બની ગયો, તે કોઈના જોવામાં આવ્યો નહિ.

બ્યારે બન્ને સ્ટીમર અવકાશ, ત્યારે એક મહા બગવાન હથપુટ માણસ કામાકુરાની સ્ટીમરમાંથી સરકારી સ્ટીમરમાં ફેરી પડ્યો, અને વાપ જેમ શિકારને લઈને ન્હાસી જાય, તેમ એક કાણુમાંજ ઇવચિને ખાંધ ઉપર નાંખી વળી ફેરી પોતાની સ્ટીમરમાં આવ્યો ગયો.

વળી એક બીજા પણ એવી ઘટના બની હતી. કામા તે સ્ટીમરમાંજ હતો એમ ધારી હિતાહિતનો વિચાર ન કરતાં ઇટા કામાકુરાની સ્ટીમરમાં ફેરી પડવા જતો હતો, પણ એટલામાંજ સરકારી સ્ટીમર આવી ખસી જવાથી તે સ્ટીમરમાં ન પડતાં સમુદ્રમાં પડી ગયો.

તેને સમુદ્રમાં પડતો જોઈને એક પુરુષ તેજ વખતે તેની પાછળ ફેરી પડ્યો. તે તરવામાં જહુ હોંશિયાર હતો; તેથી એક કાણુમાંજ જઈને ઇટાને પકડી લીધો. નહિ તો ઇટા જરૂર સમુદ્રમાં ડૂબી જત.

સ્ટીમરમાંના બીજા માણસોના હાહાકારથી કેપ્ટનની દષ્ટિ તેમની ઉપર પડી. તેણે તુરતજ તેમને લઈ લેવા માટે એક હોડી ઉતારી અને ઉચ્છ્રી લીધા.

ત્યાર પછી બધાએ કામાકુરાની સ્ટીમરને ડૂબતી જોઈ. તે ડૂબતી સ્ટીમર ઉપર ઇવચિ પેલા માણસના હાથમાંથી છુટવાને પ્રાણપણે મહેનત કરે છે. બધે એક બચાઈર દંડ પુરુષ થાય છે. ઇવચિને તેના વિશ્વાસ-પાતની શિક્ષા થાય છે !

એક કાણુમાં સ્ટીમર ડૂબી ગઈ. સાથે સાથે ઇવચિ અને તેને પકડી જનાર માણસ પણ સમુદ્રના પેટમાં સમાઈ ગયો.

ચોરની ટાળી પણ તેની સાથે સાથેજ જખતમાંથી દૂર થઈ. ફક્ત એ ત્રણ માણસોને પાણીમાંથી સ્ટીમરમાં લઈ લેવામાં. બીજા બધાં ડૂબી ગયાં. બીજાને એકે માર્ગ નહિ રહેલો હોવાથી કેપ્ટને આ પ્રમાણે કર્યું હતું. તેણે બન્ને ડૂબતો એમ ધારીનેજ વાપ જુદીવીજ આ કામ કર્યું હતું. પરંતુ ઇવચર દૂબાથી સરકારી સ્ટીમર બચી ગઈ.

પ્રકરણ ૬૬.

કાયા ચીનની સ્ટીમરમાં.

♦♦♦♦

♦ હ ♦ ટી મુશ્કિલ થઇ ગયો હતો, તેને શુદ્ધિમાં લાવવા માટે ઝોડુ
♦ ♦ ♦ પ્રયત્ન કરતો હતો. જે વધુ માણસોને ડૂબતી સ્ટીમરમાંથી ક-
ચકી લેવામાં આવ્યાં હતાં, તેમને એક તરફ બાંધી રાખવામાં આવ્યાં હતાં.

કેપ્ટને તેમને પેટ ભરીને ખાવો દીધો હતો. સહમાએ તેની પોતાની
સ્ટીમરમાં માળકું નહોતું, નહિ તો તે પણ ડૂબત.

તે ક્રોધમાં ઉન્મત્ત થઇ ગયો હતો એવો જોવાયો: “એ કારણે મ-
રતી વખતે પણ પોતાની જાતમાંથી મુક્તિ નહિ. સાફ થયું કે આપણી સ્ટી-
મર મ્હોટી હતી નહિ તો તે પણ ડૂબી જત. બન્ને ડૂબાડવા માટેજ તેણે
આમ કર્યું હતું. પાછ, જાદાસ, ખુની, ચોર, જે જે બધાજ જાદાસો પક-
ડાયા હોત તો બહુ સાફ થાત. તેમને તો બળ્લર વચ્ચે ઉભા રાખી સીર-
ચ્છેદ કરવો જોઈતો હતો. જમાફ બહુ કામ કુલધાણી કરી નાખ્યું, જેને
પકડવા આવ્યા, તે પણ મળ્યું નહિ. સહુદ્રના પેટમાં મયાં અને અમારી
મહેનત બરબાદ ગઇ. મહેને પણ ઉપરવાળા શું કહેશે? જાદાસ, પાછ—”

આ પ્રમાણે કઠી ક્રોધના આવેશમાં આવી જઈ કેપ્ટને પેલા બાંધેલા
માણસોને લાતો મારવા માંડી. બીજા જ્યાં તે જોઈને હસવા લાગ્યા. પેલા
માણસો જાનામાના લાતો ખાવા લાગ્યા. એક જગદ પણ જોવા નહિ.

કેપ્ટન જોવાયો: “જાદાસો કે રાક્ષસ! આપણા દેખતાંજ તેમણે ઇ-
વચિતું ખુન કર્યું! એ ખુન નહિ તો બીજુ શું? આપણે દેખતા રહ્યા,
અને તે પાછ તેને પોતાની સ્ટીમરમાં લઇ ગયો અને તેને લઈનેજ ડૂબી
ગયો. જાદાસોનો ક્રોધ પણ કેવો બગાડક? બળાવર! રાક્ષસ! માણસ તો

નહિજ ! પોતાની રોળીનો માથુસ થઇ બધું કહી દીધું એટલા માટેજ આ-
ટલો બધો કોષ ? કેવો બર્બર કોષ ! પોતે હુબ્બો અને ત્હેને પણ હુબ્બો-
ડ્યો ? હુબ્બા ! પાછા ! બદમાસ ! મધિય્યોને માથો દેવા છતાં પણ કોષ
ઉતારતો નથી ! ”

એમ કહીને કેપટને વળી પાછી ગયે જશ્યને લાતો મારવા માંડી.
આ વખતે ઝોકુ અને ઇટો ત્યાં આવ્યા. વારંવાર સાકી આપવાથી
ઇટોને બાન તો આવ્યું હતું. તે ઉડવાને સમર્થ થયો હતો પરંતુ ત્હેનો
અહેરો તદ્દન બદલાઈ ગયો હતો. દીકે ઝોળખાપ, એવો પણ રહ્યો નહોતો.

તે બન્નેને જોઇને કેપટન બોલી ઉઠ્યો : “ કપું કારબું” હુબ્બ મહ્યું !
મહેનત બરખાદ મઇ ! સ્તીમર માંગી મઇ. ”

ઝોકુ બોલ્યો : “ આપણે ન હુબ્બા એજ આપણું પરમ સામાન. ”

કેપટન : “ જરા ધક્કો લાગ્યો હતો, બીજુ કાંઈ નહિ. બદમાસોએ
તો બન્ને હુબ્બાડવાની તજવીજ કરી હતી. બદમાસો કેવા હુબ્બા ? આવા
માથુસો કદિ જોયા છે ? આમ કહીને એક સ્ત્રીને પણ હુબ્બાડી મારી. એ-
મને તો બગ્ગર વચ્ચે શળીએ ચડાવીએ તો પણ ઝોકુ છે ! ”

ઝોકુ : “ પણ હું ધારું છું કે તે તેમાં નહોતી. ”

ઇટોએ વ્યમ બાવે કહ્યું : “ શા ઉપરથી પણ ? ત્હેણે તો મહેને એમાં
હોવાતુંજ જણાવ્યું હતું. ”

ઝોકુ : “ કામાકુરા સ્તીમરમાં નહોતો. હોત તો આપણે ત્હેને જોઇ
શકતું. ”

કેપટન : “ મહેને તો લાગે છે કે તે જરૂર હતોજ. ”

ઝોકુ : “ નીચે હોત તો આટલી મડમડ થતાં તે ઉપર આવત. ”

કેપટન : “ વારૂ. તે બધું હમણાંજ જણાશે. આ માથુસોને પૂછવાથી
બધું માલુમ પડશે. ”

આટલું કહી ઝોકુ ત્હેમની તરફ ફરીને બોલ્યો : “ બાઇ, હું ધારું છું
કે ત્હમે મહેને ઝોળખો છો. મ્હારું નામ ઝોકુ છે, અને હું પોલીસમાં નો-
ટર છું. જો ત્હમે હવે સાચે સાચું કહી દેશો તો ત્હમને સરકારી સાક્ષી

ખનાવી જવાવી લઈશ. ત્હમારા સરદારો મરી ગયા છે, તેથી હવે જેલમાં જવામાં ત્હમને શું લાગ છે ? માટે કામાકુરા અને તે જે ઝીને લઈ આવ્યો હતો તે સ્ત્રીમરમાં હતો કે નહિ તે કહી દે.”

મણુમાંથી એક જણ એક સખ્ત પણ બોલ્યો નહિ. તે બોધ કંપટન ગુસ્સે થઈ બોલ્યોઃ “ એમની સાથે વાત કરવાથી કંઈ વળવાતું નથી. એમને માટે તો નીચે બંદારમાં બંધવસ્થા કરવી પડશે અને જ્યાં સુધી નહિ માને ત્યાં સુધી હલકાં કરવાં પડશે સમજ્યા ઝોકુ સાહેબ ! એ કંઈ સીધી રીતે સમજે એવા નથી.”

ઝોકુએ વળી પાછું ત્હેમનેજ કહ્યુંઃ “ કંપટન સાહેબ કહે છે તે સાંભળી લ્યો. જુઓ. હજી પણ ડીક કહું છું. જો ત્હમે નહિ માનો તો ત્હમારે અનેક દુગ્ધ બોમવવાં પડશે. જેલમાં પણ જરો ? અને કદ પણ બોમવશે. જો વધી વાત ખરેખરી કહી દેશે તો છેડી દઈશ.”

એક જણ બોલ્યોઃ “ પણ ખાત્રી સી ? ”

ઝોકુઃ “ ખાત્રી ? મ્હારા વચનની.”

વળી ખીજે એક માણસ બોલ્યોઃ “ પણ અને તો માત્ર ખલાસી હીએ.”

ઝોકુઃ “ વાર. જે તે રીતે ત્હમે જેલમાં ન જાઓ એમ કરીશ. હું જાણું છું કે કામાકુરા ને કાયા બન્ને સ્ત્રીમરમાં ન્હોતાં, તે ખરૂં છે કે ? ”

એક જણ બોલ્યોઃ “ સ્ત્રીમર ડૂબી ત્યારે ન્હોતાં.”

ઝોકુઃ “ ક્યાં મર્ધા હતા ? ”

માણસઃ “ કાલે રાત્રે કામાકુરા ત્હેને એક ચીનની સ્ત્રીમરમાં ઉતારી મર્યો હતો.”

ઝોકુઃ “ ચીનની સ્ત્રીમરમાં ? ચીનની સ્ત્રીમર ત્હમારી પાસે કેવી રીતે આવી ? ”

માણસઃ “ તે હું જાણતો નથી, પણ તે સ્ત્રીમર અમારી સ્ત્રીમરની વાટ જોતી હતી. અને તે સ્ત્રીમર સાથે અમારી સ્ત્રીમર લગાડી તે પછી કામાકુરા ત્હેને તે સ્ત્રીમરમાં લઈ મર્યો હતો.”

ઝોકુઃ “ તે પોતાની સજી પુલીષી ત્હેની સાથે જઈતી ? ”

માણસ: “ હવે શા માટે જુદું બોલીએ ? ત્હેના હાથ, પગ, આંખો, બાંધ્યા પછીજ ત્હેને લઈ જવામાં આવી હતી. ”

ઝોકુ: “ તે સ્ટીમર ક્યાં ગઈ ? ”

માણસ: “ બરાબર ખબર નથી, પણ ઘણો ભાગ ટુસિમા ગઈ હશે. ”

ઝોકુ: “ તે શા ઉપરથી કહો છો ? ”

માણસ: “ ૩-૪ દિવસ ઉપર અમારે ત્યાં જવાની વાત થઈ હતી. ”

ઝોકુ: “ કામાકુરા ટુસિમા શા માટે નાથ છે. એ વિષે કાંઈ જાણો છો ? ”

માણસ: “ ના, બરાબર નહિ પણ કોઈ કોઈ કહેતું હતું કે ત્યાં આ-ગળ તે કામા સાથે લઈ ઠરવાનો છે. ”

ઝોકુ: “ ઠીક, હમણાં તો રહો. હવે ત્હમારી સાથે પણ વાત કરીશ. ”

એ પ્રમાણે કહી ઝોકુ કંપટનને લઈ સ્ટીમરના ખીલ ભાગમાં આવ્યો. થોડીવાર સુધી જાનેએ કાંઈકે મસલત કરી, ત્યાર પછી કંપટને જઈને સ્ટીમરની દિશા બાંધી અને તે પ્રવળ વેગે ચાલવા માંડી.

ઝોકુ ઈંટો પાસે આવ્યો એટલે તે કાતર સ્વરે બોલી ઉઠ્યો: “ હજી શું તે મને એવી આશા છે ? ”

ઝોકુએ ગંભીરતાથી કહ્યું: “ કેમ નહિ ! હજી તો જોઈએ તેટલી આશા છે. મ્હને લાગે છે કે હવે કામાકુરાની લીલાનો અન્ત આવશે. ચીનની સ્ટીમરને ટુસિમા પહોંચતાં જોઈયામાં જોઈયા ચાર દિવસ લાગશે અને આપણે કાંસે પહોંચીશું, માટે કામાકુરા સાહેબ ! આપણા વિસ્તૃત બાહુતું આલિંગન ચર્તાજ નમૃત થશે. ”

પ્રકરણ ૭ મું.

કામાની ચતુરતા.

ન આવતાં કામાએ જોયું કે ત્હેને એક ચીનની સ્ટીમરમાં લાવવામાં આવી છે. આ સ્ટીમરમાં પહેલી સ્ટીમરમાંથી કોઈ પણ આવ્યું નથી. શકત કામાકુરાજ આવ્યો છે.

તે કાયા પાસે વારંવાર કૃપા માંગતો બોલ્યો: “ મહારા માણસો વધુ જન્માગે છે. તેમની તરફથી, પોલીસે આપણી પૂઠ પકડી છે એવા સમાચાર મળ્યા, તેથી તે સ્ટીમરમાં ત્હમને રાખવા સહિ સલામત નહિ લાખવાથી આ ચીનની સ્ટીમરનો પહેલેથીજ જટિલસ્ત કર્યો હતો ! કેમ ઠીક કર્યું ને ? ”

કાયા: “ પણ આ પ્રમાણે મહારા હાથપગ બાંધવાની શું જરૂર હતી ? ”

કામાકુરા: “ ત્હમે ન આવો તો ? ”

કાયા: “ શા માટે ન આવું ? ત્હમે મહારા મનોભાવ હજી સમજી સક્યા નથી ? ”

કામાકુરા: “ ના જરાબર તો નહિજ. ”

કાયા: “ સુદ્ધિ હોત તો સમજત ”

કામાકુરા હસીને બોલ્યો: “ સીઝો સંજ્ઞા વિચાર કરવામાં મહારી સુદ્ધિ બહુ ઝોછી છે. શું ત્હમે મહારી સાથે લમ કરવાને માટે નક્રી કર્યું છે ? ”

કાયા ખુદ હાસ્ય કરી બોલી: “ હા. ઇંગ્લીશ હવે આશા નથી. આટલા વખતમાં તો ત્હેણે લોષ સાથે લમ કરી દીધાં હશે. મ્હોટા લોક્ના પ્રેમનો વિશ્વાસ નહિ તેથી થણો થણો વિચાર કરીને આખરે ત્હમારી સાથે લમ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે, તેથી હવે ત્હમારે આવો બખાલકાર કરવાની જરૂર નથી. ”

“ કામાકુરાને ખીલકુલ આશા નહોતી. કાયાના આ સખ્તો સાંભળીને ત્હેને બહુ આનંદ થયો. પ્રેમથી કાયાનો હાથ લપટ ચુબન કર્યું. તેમ કરવા દેવામાં ત્હેણે વધી લીધી નહિ. ઉલટી તે હસીને બોલી: “ હવે જ્યાં સુધી આપણાં લમ ન થાય ત્યાં સુધી મ્હને દુઃખવશો નહિ. ”

કામાકુરા “ જરૂર, જરૂર, તું જેમ કહેશે તેમજ કરીશ. હું ત્હારો દાસાનુલસ છું. ”

“ વાર, એતો ઠીક, પણ આપણે ક્યાં જઈએ છીએ ? લમ ક્યાં થશે ? ”

“ દુસિમાના ટાપુમાં ત્યાં મ્હારા ઘણા યોગ્યખીતા છે. લેખનો બં-
દોખસત કરી રાખવા બમ્મી દીધું છે. ”

“ દુસિમા મ્હારે પહોંચીશું ? ”

“ કાલે દિવસનાજ પહોંચી જઈએ, પરંતુ દિવસના ત્યાં જઈશું નહિ.
રાતનાજ સ્ટીમર લાંબર કરશે અને આપણે કિનારે જઈશું. ”

“ પેલી સ્ટીમર ક્યાં મળ ? ”

“ ક્યાંય મળ નથી. આપણાં લામ થઇ મયા પછી તે આપણને
તેડવા આવશે. ”

“ ત્યાં સુધી ક્યાં રહેશે ? ”

“ પાણીમાં ને પાણીમાંજ રહેશે. પેલીસે તે સ્ટીમરની પૂડ પકડી છે,
એ વાત બે ખરી હશે તો તે તેને પકડી જશે, પરંતુ આપણને પકડી
શકશે નહિ, અને એટલામાં તો આપણાં લામ થઇ જશે. ”

“ લામ થયા પછી શું કરીશું ? આપણે સાનોજ જઈશું. ત્યાં લ્હમારી
હી પશુ છે. ”

“ કેટલાક દિવસ સુધી ત્યાં જવાશે નહિ. પેલીસની તપાસ બંધ પડી
મયા પછીજ જઈશું. ”

“ પેલીસનો લ્હમને શા બચ છે ? ”

“ મ્હારે તો નથી પશુ ત્હારે તો છેને ? ત્હને જોતાંજ તે ત્હને
કેદ કરશે. ”

“ પશુ મ્હેં કાંઈ ખુન કર્યું નથી. ”

“ તે જાણું છું પશુ પુરાવો જોઇએ ને ? વિરલમાં તો જોઇએ તેટલો
પુરાવો છે. ”

“ જેમ ચોચા લાગે તેમ કરજો, પશુ લ્હમારી હી ત્યાં હશે તો હું
આવીશ નહિ. ”

“ એમ હોય તો હુંજ ત્હને કેમ લઇ જઈ ? ત્હને થોડા ઘણા પૈસા
આપી બીજે ક્યાંએ મોકલી આપીશ. ”

“ ત્હમે ત્હને કેટલું બધું મ્હાત્તા હતા ? પાછળથી મ્હારી સાથે પશુ
તેમ ન કરતાં હો. ”

“હિમ્ ! હિમ્ ! એવું બોલતી નહિ.”

“નહિ, હવે મહારી ખાત્રી થઈ છે કે ત્હમે મ્હને ખરેખરા મ્હાવ છો.”

“ત્હને જે દિવસે પહેલાં પહેલાં જોઈ તે દિવસથીજ હું ત્હને મ્હાલું છું.”

“તે વખતે મ્હને જરા તમારા પર જોય મયો હતો.”

“મ્હને લાગે છે કે તું એક વાત જાણતી નથી.”

“કયું તે કહો ?”

“હચિઓને જે પૈસા મળવાના હતા, તે હવે ત્હને મળશે.”

“કેવી રીતે ?”

“હચિઓના ખર્ચ પછી તે ત્હને મળે એવું ત્હેના કાકા વીલ કરી ગયા છે.”

“હા માટે ?”

“ત્હારા પિતાને અને ત્હને બહુ રોગ બાવ હતો.”

“કોને હયાચિને ?”

“હયાચિ ત્હારો પિતા નથી. હયાચિ તો જુમારી અને ચોર છે. ત્હારો પિતા પણ દિવસથી મરી ગયો છે, તેથી તે ત્હારા પિતા તરીકેજ જાળખાયો છે, અને ત્યારપછી ત્હારો ખરો પિતા થઈને તેણે હચિઓના પૈસા મેળવ્યા છે.”

“ત્યારે તો એ પૈસા મેળવવાને મ્હે જાણ હચિઓનું ખુન કર્યું છે, એવો પણ વળી પુરાવો પડે.”

“બધા એમ ધારશે ખરા પણ હું જાણું છું કે ત્હે ખુન કર્યું નથી.”

“કેવી રીતે જાણ્યું ?”

“હયાચિએ પૈસા મેળવવા માટેજ ત્હેનું ખુન કર્યું છે.”

કામાકુરા મહાધર્મ છે, એ જાણવા માટે કામાને કાંઈ વધારે પુરાવાની જરૂર ન્હોતી. તેથી કામા અંદરનો દુર્ગંધીય ગુસ્સો અને તિરસ્કારનું કેવી રીતે દમન કરતી હતી, તે ત્હેના સિવાય બીજા કોઈ જાણતું ન્હોતું.

તેણે મહા મહેનતે ત્હેની સાથે આઠથી વાર વાતચિત કરી હતી પણ

હવે ત્હેનાથી સહન થયું નહિ, છતાં પણ પોતાના મનોભાવ શુદ્ધ રાખી બીજા બે ગાર મીઠી મીઠી વાતો કરી તે ત્યાંથી હઠી પોતાના ઝોરડામાં ચાલી મઠ.

કામાકુરાના આનંદનો પાર નહોતો. તેણે આજે ખુબ તરેહથી સાકાનો આશ્રય લીધો. તે દિવસે તે તદન કદમાં રહ્યો. સ્ત્રીમરના ખલાસીઓને પણ ખુબ સાકા પામે હતો.

સુરા દેવીની કૃપાથી તે દિવસે બધાજ પોતપોતાના આનંદમાં મસ્ત રહ્યા. તે દિવસે કોઇએ કામાને હેરાન કરી નહિ. કામાકુરાની બહીકે કોઇએ ત્હેના ઝોરડામાં પ્રવેશ પણ કર્યો નહિ. "

થણે દિવસે બધા નિદ્રાવશ થઇ ગયા, એટલે કામા ધીમે ધીમે પોતાના ઝોરડામાંથી બહાર આવી, તેણે એક ચીનાઇ છરો ઉઘાડી લઇ વસ્ત્રમાં સંતાડી દીધો અને પાછી છનામાના પોતાના ઝોરડામાં આવી બારણું બંધ કરી સુઇ મઠ.

તે દિવસે કામા નિર્ધિત થઇ. આટલે દિવસે આજે ત્હેના લક્ષમાં આનંદે દર્શન દીધાં. તેણે વિચાર કર્યો: " નક્કી મરીશ. બે બીજા કોઇ-પણ ઉપાય નહિ રહે-બે એ ધૂરની સાથેજ લગ્ન કરવું પડશે તો આ છરો આ છતીમાં બેસાડી છાંલ, પણ-પણ-એવું ખુન કર્યાં સિવાય મરીશ નહિ. પાપીને ત્હેના પાપનો દંડ દીધા સિવાય મરીશ નહિ, અને તેવું છેવટ બેચા સિવાય પણ મરીશ નહિ. હજી કામાકુરા આ કામાને એળખતો નથી. " આ પ્રમાણે વિચાર કરતી કરતી તે પણ નિદ્રાદેવીના ખોળામાં જઇ પડી.

પ્રકરણ ૮ મું.

સ્ત્રીમર વેશાધ.

સિમા એ બાપાની સમુદ્રમાં એક ન્હાનો બેટ છે. તેની પાશ્વમ તરફ એક ન્હાવું બંદર છે. તે બંદરમાં ઠોરીયાથી અનેક સોલ-મરો ન્હાની મ્હોટી ચીનાઇ સ્ત્રીમરોમાં અનેક પ્રકારની વસ્તુઓ વેચવા

આવે છે, તેથી કુસિમાના નંદરમાં હમેશાં ન્હાની મ્હોટી અનેક સ્ટીમરો લાંબરેલી હોય છે.

આને પણ ધણી સ્ટીમરોએ લંગર કર્યું છે. મધ્ય રાત્રિ વીતી મધ્ય છે. ચારે તરફ ધેર અધકાર છવાઇ ગયો છે.

કિનારા ઉપર, નંદરમાં કે સમુદ્રમાં ઉભી રહેલી સ્ટીમરોમાં એકપણ દીવો જળતો નથી. કાંઈનો સખ્ત સરખો પણ સંજાળાતો નથી. જ્યાંજ આઠ નિદ્રામાં પડી ગયો છે.

આ વખતે ધેર અધકારમાં—ખીલકુલ ખળખળાટ કર્યો સિવાય—સાવ-ધાનતાથી—એક ચીનાઈ સ્ટીમરે કુસિમાના નંદરમાં પ્રવેશ કર્યો. અધકારમાં તે સ્ટીમર ભૂતની પેઠે આવતી હતી. તે ચાલતી હતી, છતાં તેમાં પણ દીવો ન્હોતો. માણસોએ બધા દીવા હોલવી નાંખ્યા હતા, અથવા તો અંદરમાં સંતાડી દીધા હતા.

નંદરમાં ધણી સ્ટીમરો હતી તે સંજાળી સ્ટીમરોની વચ્ચે ઘટ્ટને આવા ધેર અધકારમાં ચાલવું સહેલું ન્હોતું, છતાં સ્ટીમરના માણસોએ બહુજ સાવચેતીથી આવીને એક ટોકાણે ધીમે રહીને લંગર નાંખ્યું.”

તે સ્ટીમર બરાબર લંગર કરી રહે તે પહેલાંજ ખીજી સ્ટીમરો પા-સેથી તે મંજીર અધકારને બેટીને ૬-૧૦ સ્ટીમરો તે સ્ટીમર તરફ છુટી.

સ્ટીમરના માણસો ત્હેને જોઈને ઉતાવળથી પોતાનું લંગર પાકું બે-ચવા લાગ્યા. તેને મંજીર સમુદ્રમાં લઈ જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા પરંતુ તે એક વાર પણ ખસે તે પહેલાં તો પેલી નૌકાઓએ ત્હેની આગળ પા-છળ ધેરે નાંખી દીધો. નૌકામાં દીવા ઘટ્ટ ગયા. સ્ટીમરના માણસોએ પો-તાની સ્ટીમરને ચારે તરફથી હથિયારબંધ પોલીસોથી ઘેરાયલું જોયું !

પોલીસનો સેનાધ્યક્ષ ઘટ્ટા પાડીને બોલ્યો: “એકદમ લંગર કરો. જરા પણ ખસશો તો ઝાળીયાર થશો.”

નિષ્પાયે સ્ટીમરના કેપ્ટને પોતાના માણસોને લંગર નાંખી દેવાની આજ્ઞા કરી. લંગર પડ્યું. સ્ટીમર સ્થિર થઈ.

હાર પછી સેનાધ્યક્ષે ચિત્કાર કરી સીટી ઉતારવા કહ્યું. આ વખતે કેપ્ટને ત્હેને ઉતર દીધો: “આપે આઠલી મોટી રાત્રે અમારી સ્ટીમરને ઘેરે નાંખ્યો છે, તો એવો અમે શા અપરાધ કર્યો છે તે જણાવશો ?”

સેનાધ્યક્ષ: “ ઉપર આવ્યા પછી બધું કરીશું. હમણાં તો સીડી ઉતારો.”

કેપ્ટન: “ આપ આ પ્રમાણે અત્યાચાર કરવામાં અન્યાય કરો છો.”

સેનાધ્યક્ષે ગુસ્સે થઇને કહ્યું: “ વધારે મુશ્કેલી ન કરો. જો ત્હમને ત્હમોરો જીવ વહાલો હોય તો એક સમયે પણ ન બોલતાં એકદમ સીડી ઉતારો.”

કેપ્ટન ત્યાંથી સટ્ટી જઈ ફોર્સની સાથે મસલત કરવા લાગ્યો. ત્હને વિશ્વંસ થતાં સેનાધ્યક્ષે પોતાના માથુસોને સ્ટીમર ઉપર દોરડાં નાંખી ઉપર ચઢવાની આજ્ઞા કરી.

તે જોઇને કેપ્ટન બોલ્યો: “ શા માટે ઉતાવળ કરો છો ? હમણાંજ સીડી ઉતારી શું. અમે કાંઈ ચાંચીયા કે ચોર નથી.”

સેનાધ્યક્ષ વળી ચિત્કાર કરી ઉઠ્યો: “ એ બધું પછી જણાશે—હમણાં તો ત્હારૂં પોતાનું બધું ચઢાવો હોય તો એકદમ સીડી ઉતાર.”

તુરંતજ સીડી ઉતારવામાં આવી. હથિયારબંધ પોલીસ પહેરેગીરો ઉપર ચઢી ગયા. ત્યારપછી સેનાધ્યક્ષ અને બીજાં બે માથુસો ચઢ્યાં તેમાં એક ઝોકુ અને બીજાને ધરો હતો.

ઝોકુએ ટુસિમા આવી ઉપરોક્ત મિનાઇ સ્ટીમરને આવકાર આપવા બંધી તૈયારી કરી રાખી હતી. વળી પોતાને પકડવાની તૈયારી થઇ ગઇ છે એવી આ સ્ટીમર પરનાં માથુસોને ખબર ન પડે તેનાં પણ ત્હેણે પહેલેથીજ ખાસ બંદોબસ્ત કર્યો હતો. સમુદ્રમાં નજર રાખવા માટે એક સ્ટીમરને પણ મોકલી હતી. તેથી આ સ્ટીમરના માથુસો ત્હેના આ બંદોબસ્તથી તદ્દન અજાણ હતા, અને અજાણ હોવાથીજ તેઓ ત્હેની જાગમાં આવી ફસાયા હતા ! ચતુર ડિરેક્ટીવોની ખુબી એવીજ હોય છે !

સ્ટીમર ઉપર આવી સેનાધ્યક્ષે કેપ્ટનને ગુસ્સાથી કહ્યું: “ સ્ટીમરમાં દીવો કેમ નથી ? બંદરમાં આવવું હોય ત્યારે દીવો સખવો જોઇએ એ ત્હને ખબર નથી કેમ ?”

ચીનાઓની પેઠે અવિચારિત બાવે કોણ ખોટું બોલી શકે એમ છે ? કેપ્ટનને મંભીરતાથી કહ્યું: “ બધું જાણું છું. અમારી સ્ટીમરમાં દીવો હતો અને હજી પણ છે.”

ઠહેવાની જરૂર નથી કે સ્ટીમરને ધેરા નાંખતાંજ કેપટને દાવો કરી દીધો હતો.

સેનાપતિએ ચુસ્તપણે કહ્યું: “તે હું બાણું છું. ત્હમને હું સારી રીતે જાણું છું. હવે આ બાપ ને પૂછે ત્હેનો સ્પષ્ટ ઉત્તર આપો.”

એમ કહી તે એક તરફ ફર્યો. એક જાગળ બાબો. સાથે સાથે ધડો પણ તણાવે.

પ્રકરણ ૯ મું.

હાથ તાળી !

એક પૂછ્યું: “તમારી સ્ટીમરમાં કેમ ઉતાર છે ?”

કેપટન: “અમે બનતાં સુધી ઉતાર હોતાજ નથી. પરંતુ આ વખતે જરૂર પડવાથી એક જાણને લેવો પડ્યો છે.”

એક: “શી જરૂર પડી ?”

કેપટન: “એક ન્હાની નૌકામાં સમુદ્રમાં તે ઝોળા ખાતી હતી, જે ન લીધી હોત તો બચત નહિ.”

એક: “તે કેમ છે ?”

કેપટન: “એક સ્ત્રી છે. ત્હેને એક મ્હોટા વહાણમાંથી તે નૌકામાં બેસાડી સમુદ્રમાં છોડી મૂકવામાં આવી હતી.”

ચીના કેપટનની જૂઠું બોલવાની બાટલી જાણી જણાઈરી જોઈને એક મનમાં ને મનમાં જરા હસ્યો, પરંતુ ધડોને તો ત્હેનું કશું ખર્ચ-લાગ્યું. કારણ કે ત્હેના મત પ્રમાણે પોતે ન્હાસી છુટવા માટે કમાકુરા કાપાને આ પ્રમાણે નિરાધાર સ્થિતિમાં મૂકી દે, એવો નર રાક્ષસ હતો !

એક: “તે ક્યાં છે ?”

કેપટન: “ઉંચે છે. બાટલી રાત સુધી કોણ બગે ? હવે જમાનો એવો આવ્યો છે કે બીજા ઉપર ઉપકાર કરતાં પણ વિચાર કરવો પડશે. આ

ઝીને બચાવવા જતાં અમારે આવી હેરાનમતિમાં પડતું પડ્યું. ખર્ચ કરતાં ધાડ આવી ! ”

ઝોકુઃ “ એમાં કોઈ ખોટું નથી. હવે સાચે સાચું કહી દો. તમારી સ્ટીમરમાં કોઈ પુરુષ ઉતાર છે કે નહિ ? ”

કેપ્ટનઃ “ કેવું આશ્ચર્ય ? શું આપ મને જુદો ધારો છો ? ”

ઝોકુઃ “ હું તમને કેવા ધારું છું તે પછી કહીશ. હજી પણ વખત છે. સાચે સાચું કહી દો, નહિ તો પંચાતીમાં આવી પડશો. ”

કેપ્ટનઃ “ મહેં તો જે હતું તે સાચે સાચું કહી દીધું છે. ”

ઝોકુઃ “ હું તમને ફરીથી એકવાર પૂછું છું કે તમારી સ્ટીમરમાં એક જાપાની સહમહસ્ય ઉતાર છે કે નહિ ? ”

કેપ્ટનઃ “ તે બી સિવાય મહારી સ્ટીમરમાં બીજો કોઈ ઉતાર નથી. ”

ઝોકુઃ “ વિચાર કરીને બોલો. ”

કેપ્ટનઃ “ કેવી સુશીખત ! આપ પોલીસના માણસ છો, અને આપની પાસે કદી પણ જુદું બોલી શકીએ ? ”

ઝોકુઃ “ ત્યારે શું તમને એમ કહેવા મંજિા છે કે એક જાપાની સહમહસ્ય એ ઝીના હાથ પગ બાંધી તેને તમારી સ્ટીમરમાં આણી નથી ? ”

કેપ્ટનઃ “ તમને બહુ વિચિત્ર માણસ લાગ્યો. ખોટું બોલવાથી અમને શું મળવાનું છે ? ”

ઝોકુઃ મળવાનું તો ધણુંએ છે. પૈસાને ખાતર ઝીના લોકો ન કરે એવું કશું કામ છે ? પૈસાના લોભથી-પૈસા મેળવવાની ખાતરજ-આ ઝીને તમારી સ્ટીમરમાં લાવવા દીધી છે. વધારે પૈસા લેવા માટેજ આવી લોર અધારી સતે તમને ચોરની માફક જંદરમાં પેલા છો અને તેને ખાતરજ આટલું બૂઝું બોલો છો. ”

આ પ્રમાણે સંવાદ ચતો હતો તેથી કંટાળી ડટી વચ્ચે બોલી ઉઠ્યોઃ “ ચાલો ચાલો, આપણે પહેલાં કાપાને જોઈએ વળી કોણ જાણે—”

ઝોકુએ કેપ્ટનને કહ્યુંઃ “ ચાલો. તે બી ક્યાં છે તે બતાવો. ”

કેપ્ટનઃ “ તે કોઈને મળવા માંમતી નથી. ”

આ સંબળી સેનાધ્યક્ષે કંપટનને યુસ્સાથી એક લાત મારી કહ્યું :
 “ ગદ્દા ! સિપાહીઓ ! એને હમણું ને હમણુંજ બાંધી દો. ”

હુકમ મળતાંજ ૬-૭ જાપાની પોલીસો આવી કંપટનને ધક્કો મારતા મારતા લઈ ગયા પછી સેનાધ્યક્ષ બોલ્યો : “ હવે આપણે વખત યુમાવવો જોઈએ નહિ. આપણે પોતેજ હવે તપાસ કરી લેવી જોઈએ. જે કોઈ સ્ટી-મર ન્હાસવાનો પ્રયત્ન કરશે અથવા બદમાશી કરશે, તેને ગોળી બ-હાર કરીશું. ”

ત્યાર પછી નીચે જોઈ આમળ પાછળ પહેરો બરતાં પોલીસોને કહ્યું :
 “ જો. જો. સાવધાન રહેજો. કોઈ પણ ન્હાસવા પામે નહિ એ ધ્યાનમાં રાખજો. ”

ત્યાર પછી તેમણે સ્ટીમરમાં બધે શોધવા માંડ્યું. એકાએક પાસે ઉભેલા એક ચીના બાલકને જોઈ તેનો લાંબો ચોટસો પકડ્યો. છોકરો ચિત્કાર કરી ઉઠ્યો. બે ચાર લાતો ખાધા પછી ચિત્કાર બંધ થયો, એટલે એકાએક તેને પૂછ્યું : “ સ્ટીમરમાં એક બાઈ છે ને ? ”

બાલકે રડતાં રડતાં કહ્યું : “ હા. ”

“ એક જાપાનીસ પણ છે ને ? ”

“ હા, હા. ”

“ ક્યાં છે ? ”

“ ઝોરડામાં સુતાં છે. ”

“ ચાલ, જતાવ. ”

બાલક તેમને સ્ટીમરના એક ઝોરડામાં લઈ ગયો અને બોલ્યો :
 “ આ જ. ” એકાએક પૂછ્યું : “ આમાં કોણ છે ? ” બાલકે આંખો લૂછતાં લૂછતાં જવાબ દીધો. “ જાપાનીસ. ”

એકાએક બારણાં ધકેલ્યાં તે અંદરથી બધે હતાં. તેણે બારણાંને બે ત્રણ વાર ખુલ્લો જોરથી ઠોક્યાં, એટલે ચારે દિશાઓ ધુળગી મૂકે એવો બંદુકનો બીપણું અવાજ થયો.

તે અવાજ સંબળાતાંજ સંબળા સ્તબ્ધ થઈ ઉભા રહ્યા. ચારે તર-ફના માથાં ત્યાં આમળ ધસી આવ્યાં.

ઝોડુ એકદમ બોલી ઉઠ્યો: “ હાથ તાળી ! હ્યો ! હવે ખીજે કોઈ સ્ત્રોત ન રહેલો જોઈ બદમાસે પોતાની ઉપરજ ગોળી છોડી છે. કામ ધુળધાણી કરી નાખ્યું છે ! ”

ધડે વ્યાકુલતાથી બોલી ઉઠ્યો: “ ના, ના, એ સહસ્રે કાયા ઉપરજ ગોળી છોડી છે ! ”

પ્રકરણ ૧૦ મું.

ઉદ્ધાર.

એ વોજ સંભવ જાણી ઝોડુએ પહેલવહેલું એ ઝોરકામાં શું થયું છે તે જોવાનો નિશ્ચય કર્યો, અને વહાણમાંથી હથિયારો લાવવાનો હુકમ કર્યો.

હથિયારો આવતાંજ બારણાં ભાંગી નાંખવામાં આવ્યાં. તે વખતે પણ બંદુકના ધુમાડાથી ઝોરડો ભરેલો હતો. જ્યાં એકદમ ઝોરકામાં પેઠાં પણ ડોઢ નજરે પડ્યું નહિ.

ત્યાં હેમણે એક અદ્ભૂત વ્યાપાર જોયો. ઝોરકાના એક છુલ્લમાં એક પિસ્તોલ પડી હતી. પિસ્તોલના થોડાને એક દોરી બાંધી હતી, અને તે બારણા સાથે એવી રીતે બાંધી હતી કે બારણાને ધક્કો લાગતાંજ થોડો પડી જાય અને અવાજ થાય. ખરું જોતાં એમજ થયું હતું. ઝોડુના ધક્કાથીજ પિસ્તોલનો અવાજ થયો હતો. અંદર આ પ્રમાણે બંદોબસ્ત કરી બહાર આવી યુક્તિથી બારણાં ખંધ કરી કામાકુરા નહાસી મથો હતો !

નહાસવાનો લાગ મથે એટલા માટેજ કામાકુરાએ આ યુક્તિ વાપરી હતી એમ જાણી ખાતરી થઈ, અને થયું પણ તેમજ હતું. બંદુકનો અવાજ થયા પછી બારણાં ભાંગતાં લગભગ અર્ધો કલાક થઈ ગયો હતો, તેથી કામાકુરાને નહાસવાનો જોઈએ તેટલો સમય મળ્યો હતો, એટલુંજ નહિ પણ બંદુકનો અવાજ સાંભળી જ્યાં એક ટેકણે એકઠાં થઈ અ્યાં

હતાં, અને વહાણની આસપાસ પહેરો બરનાર પોલીસો પણ ઉપર આવવાની ધમાકા મચાવતા હતા, તેજ વખતે કામાકુરા સરકારી ગયો હતો.

જાપાનેજ ત્રેની બુદ્ધિની, ચાલાકીની પ્રશંસા કરવી પડી ! એકુ પોતે બોલ્યો: “ કામાકુરાની હું પ્રશંસા-કરું છું. એકવાર નહિ પણ એક હજારવાર તે મ્હારી પ્રશંસાને યોગ્ય છે. ત્રેણે પોતાની એ બુદ્ધિ સત્-કાર્યમાં યોજી હોત તો જગતનું બહુજ કલ્યાણ થાત. જગત ઉપર મ્હોટો ઉપકાર થાત. જેનામાં બુદ્ધિ છે તે મ્હારા હાથમાં આવેલો ન્હાસી ગયો, તે માટે મ્હને દુઃખ થતું નથી. ”

કોટા અતિશય વ્યાકુળ થઈને બોલ્યો: “ ત્યારે તે કાપાને પણ લઇ ગયો હશે ? ”

એકુ: “ એ સંભવિત નથી. એક અને અને તેમાં પણ એક અનિશ્ચય અને લઇને આ પ્રભાણે ન્હાસવું સહેલું નથી. તો પણ કામાકુરા માટે કંઈ અસાધ્ય જેવું છેજ નહિ. હમણાજ માલમ પડશે. ”

હવે એકુએ પેલા ચીના બાલકને સોંપવા માંડ્યો. પણ તે તો લાગ જોઈને ક્યારનાએ ન્હાસી ગયો હતો.

ત્યાર પછી ત્રેમણે પોતાની જાતેજ તપાસ કરવા માંડી પણ કામાકુરાનો પત્તો લાગ્યો નહિ. તે તો ન્હાસી ગયો હતો.

તપાસ કરતાં કરતાં એક બીજા એરડાનાં બંધ બારણા ત્રેમનાં જોવામાં આવ્યાં. બારણા પાસે આવી તે ધકેલ્યાં તો તે અંદરથી પણ બંધ બંધામાં, ત્યારે એકુએ મ્હોટેથી જીમ પાડી કહ્યું: “ અંદર કોણ છે ? બારણાં ઉઘાડો. ”

અંદરથી કોઈ કંઈ બોલ્યું પણ તે જરાગર સમજાયું નહિ. એકુએ ફરીથી મ્હોટે ઘાટે પાડી કહ્યું: “ જે હોય તે બારણા ઉઘાડો, નહિ તો તોડી નાંખવાં પડશે. ”

આ વખતે પણ અંદરથી કોણ શું બોલ્યું તે જરાગર સમજાયું નહિ, પણ એકુને તે બીનો સ્વર હોય એમ લાગ્યું.

તે એકદમ બેઘી હત્યો: “ થલો જાન આ એરડામાંજ કાપા છે. ”

તે બહાર આવીને બહુ ક્ષી રે એટલા માટે કામાકુરા આ જોરડાના બા-
રણાં પણ પોતાના જોરડાના બારણાં જેટ મધ કરી મ્યો છે, પણ કામા
અંદરથી બારણાં ઉપાડી શકતી નથી માટે તે પણ તોડવાનું પડશે.”

તુરતજ બારણાંને તોડી પાડવામાં આવ્યાં. બધાએ અંદર જઈને
જોયું તો કામાને જોવામાં આવી.

પહેલાં તો કામાને આમાંનું કંઈ સમજાયું નહિ પણ જ્યારે ઇટોએ
માંડાની માથે ફેદી પડી ત્હેને પોતાના જોળામાં લઈ યુગ્મન કર્યું ત્યારે તે
બોલી: “ત્હમે મ્હને જીલસો નહિ એ હું જાણતીજ હતી.” એટલું કહી
તે મુર્ચ્છિત થઈ ગઈ.

ઇટોએ ત્હેને ઉઘડીને તુલક ઉપર હવામાં આણી. જોડોએ ત્હેના મ્હો
ઉપર પાણી છાંટ્યું. ત્હેણે દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી આંખો ઉપાડી, એટલે જો-
ડોએ ત્હેને એક ખાલો કાપી પાછ.

આ પ્રમાણે જ્યારે ઇટો અને જોડો કામાની સુશ્વાસાં શોધવા હતા,
ત્યારે સેનાધ્યક્ષ ગુસ્સાથી કેપટનને ધમકાવતો હતો, અને “આજ ત્હારું
સત્ય કયન કે ? આજ ત્હારી સિદ્ધાંત કે ? ” એમ મર્દમર્દને કહેતો હતો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

નવીન સંબંધ.

મા જરા સ્વસ્થ થઈ એટલે જોડો અને બીજાં બધાં કામા-
કુરાની શોધ કરવા લાગ્યાં, પરંતુ ત્હેનો પતો લાગ્યો નહિ
તેમ કોઈએ ત્હેને ન્હાસતાં પણ જોયેલો જણાયો નહિ. છેવટે તપાસ કરતાં
કરતાં સ્ટીમરની પાછળ એક દોરડું લટકતું જણાયું. તે જોઈને જોડો બોલી
હાલો: “ બંદુકના અવાજથી ચંચેલી મસ્ગળો લાગ લઈ જામાલ આ દોર-
ડેથી પાણીમાં ઉતરી મ્યો હતો, અને તરીને કોઈ પાસેના વહાણમાં ન્હાસી
મ્યો હતો.” ત્યારપછી ત્હેમણે આખી સત્ર ત્હેની શોધ કરી પણ તે શાથ
આવ્યો નહિ.

આરે એક કામકુશને શોધી કાઢ્યામાં રોકાયો હતો. ત્યારે ઇરાએ ત્હેની સાથે ન જતાં કાચા પાસે જે કોંઈ બન્યું હતું તે સમજી સાંભળી લીધું. તે સાંભળતાં ત્હેની નસેનસમાં અગ્નિ ફૂટ્યો અને જઠમાસ હાથ આવેલો સરકી ગયો તેથી ત્હેને બમણો કોષ થયો !

કાચા બોલી: “ મ્હેં તો આજા મૂકી દીધી હતી. પણ મળશે તો પણ ત્હમે ફારમોસા જશો એમ ધારતી હતી. ”

ઇરા: “ જાત પણ ત્યાંજ. જે ઇવચિના મિત્ર ઇરોકોએ અમને ન કહ્યું હોત તો અમે ત્યાં આવડત અને બધું ધૂજ મળત. ”

કાચાએ પેતાના વજ્રમાંથી ઇરા કાઢી ઇરાને બતાવી કહ્યું: “ પણ મ્હારું મન મ્હને “ બ્લીશ નહિ. પાપીને દંડ થશે અને ત્હારી રક્ષા થશે ” એમ કહેતું હતું. તેથી મ્હેં આજા છેક એડી દીધી નહોતી, છતાં મહા મહેનતે મ્હેં આ ઇરા સાચવી રાખ્યો હતો. જે છેક છેવટે ઉદાર-કુટુંબીની આજા ન જણાત અને બીજો કોંઈ ઉપાય ન રહેત તો આ ઇરા વતી ત્હેનું-તે પાપીનું-પુન કરી આત્મધાત કરત. ”

ઇરાએ કાચાને આશિર્વાદ કરીને કહ્યું: “ આપણો પરમેશ્વર છે. ત્હે-લેજા આપણને પાછાં મેળવી દીધાં છે. ”

કાચા: “ કેટલું કેટલું સહન કર્યું છે તે પણ તેજ જણે છે. બીજા કોઈ બી હોય તો માંડીજ થઈ જાય ! ”

ઇરા: “ હવે સહન કરવું પડશે નહિ. સાનો જમણું એટલે બધું દુઃખ દૂર થશે. ”

કાચા: “ ખરેખર, ત્હમે મ્હારી સાથે લગ્ન કરશો ? ”

ઇરા: “ શું હજી પણ તેમાં ત્હને શંકા રહે છે ? ”

કાચા: “ એવી સૌભાગ્યની વાત દુઃખી હૃદય એકદમ માનતું નથી. વળી લોકો તો હજી મ્હને નિર્ભાગી ઇચિએની પુત્રી ધારે છે. ”

ઇરા: “ ત્હને જ્યાં નિર્દોષ બચુશે. હું ત્હારી નિર્દોષતા સિદ્ધ કરી આપીશ. ”

કાચા: “ પણ ચોલીસ મ્હને ઊઘટે ? ”

ધટા: “ જોકુએ ત્હને નિર્દોષ જણાવી છે.”

કાયા: “ ત્યારે ત્હેનું ખુન કોણે કર્યું ? ”

ધટા: “ જોકુ કહે છે કે કામાકુરા જાણવા ઇવજિએ કર્યું છે.”

કાયા: “ ઇવજિએ ખુન કર્યું નથી.”

ધટા: “ ત્યારે કામાકુરાએ ખુન કર્યું છે ? ”

કાયા: “ તે પણ તે રાતે જહાર નીચ્છે નથી.”

ધટા: “ ત્યારે તુતાએ ખુન કર્યું હશે ? ”

કાયા: “ ના, ના, ના તેમ હોયજ નહિ. ત્હેનાથી તેમ ચાલજ નહિ.”

ધટા: “ મને ત્હેણે કર્યું હશે. હવે આપણને તેની જરૂર નથી, પણ ગુન્હેમાર તો પકડાયેજ. મ્હેં જ્ને ત્હેં પાછું દુઃખ વેઠ્યું છે. માટે હવે તેનો વિચાર કરી વધારે દુઃખી થઇશું નહિ. આપણે કાલેજ દેશ તરફ રવાને થઇશું.”

કાયા: “ પણ દેશનાં માણસો મ્હને ખુની કહેશે ! ”

ધટા: “ મને કહે. હું ત્હેમનું માનીશ નહિ. દેશમાં જઈને ઘરતજ ત્હારી સાથે લમ કરીશ પણ મ્હારી જીન કોણ ખુની કહી શકશે ? ”

કાયાએ ધટાના ખબા ઉપર માથું રાખી આનંદાશ્રુથી વસ બિંજવી મૂડુ સ્વરે મહમદ કંઠે કહ્યું: “ ત્યારે હવે જમતમાં મ્હારા જેવું સુખી કોણ ? ”

ધટાએ ત્હેનું મ્હોં ઉચ્છેદી ચુંબન કરી કહ્યું: “ હું ખીજું કોણ ? ”

આ વખતે કોઈ બોલ્યું: “ વાહ વાહ ! વાહ વાહ ! ”

જ્ને ચમત્માં, પાછાં ફર્યા અને જોયું તો જોકુ.

તે હસતાં હસતાં બોલ્યો: “ ત્હમને તો મહુ આનંદ થતો જણાય છે પણ મ્હારો કેસ ધુળખાણી થઇ ગયો, તેને માટે તો કોઈ શોધ કે દુઃખ પામતું હોય, જેમ જણાવુંજ નથી.”

ધટાએ હસતાં હસતાં જવાબ દીધો. “ જોકુ સાહેબ ! મ્હારો કેસ તો હું છૂટી ગયો એટલે હું મુક્ત થયો. હવે ત્હમારા નસીબમાં જે કામ લખ્યું છે તે જન્મો જન્મ કર્યા કયો.”

જોકુ: “ વાહ બાઈ, ખરું છે. ત્હમારે જે મેળવવું હતું તે મળ્યું, એટલે

ત્હમે પાર ઉતર્યા. મ્હારે જેની જરૂર હતી. તે તો હાથ તાળી આપીને ચાલ્યો ગયો. ”

છટો વળી હસીને બોલ્યો; “ કેમ ? ત્હમારા બે કેસ તો પુરા થયા. એક તો કાયા મળી છે અને બીજું સોનેરી ટોળી પકડાઈ ગઇ છે. હવે ફક્ત ખુનનો કેસ બાકી રહ્યો છે. તે થઇ રહેશે એટલે ત્હમે પણ પાર ઉતરશો. ”

એકાએક વિરક્ત બાવે કહ્યું; “ ઉતર્યા ! મ્હારી બુદ્ધિ બ્હેર મારી ગઇ છે. ક્યો ગુન્હેગાર પકડાયો ? કાયાને લઇ ન્હાસી જનાર પકડાયો—ચોરનો સરકાર પકડાયો—કે ખુની પકડાયો ? કોઇજ નહિ. હજી સુધી એક કમ પણ આગળ વધ્યો નથી. હું તો જ્યાં હતો ત્યાં ને ત્યાંજ છું ! સરકાર જવાબ માંગશે તો તેને શું કહીશ ? અને આ સાળી. ”

છેલ્લા સપ્તે પુરાં થતાં પહેલાંતો કાયા ઉભી થઇ, અને એકાએક તરફ જોઇ ધીમે ધીમે બોલી; “ આપે મ્હને શોધી કાઢવા માટે કાઉન્ટ છટો સાહેબને બનતી સહાય કરી છે, તે માટે હું આપનો ઉપકાર માનું છું. તે માટે હું આપની ઋણી છું, પણ આપ આ પ્રમાણે મ્હને માળ—”

એકાએક ત્હને આગળ બોલતાં અટકવી કહ્યું; “ એકવાર નહિ હજાર વાર સાળી ! સાળી ! ને સાળી ! બોલો શું કહેવું છે ? ”

એકાએક આ પ્રમાણે માળો દેતો જોઇને પહેલાં તો છટોને પણ જરા ખેદ તો થયો, પણ પછી તુરતજ એક વાત ત્હના મનમાં રુદુરી આવી, અને તે એકદમ મ્હોટેથી હસી પડ્યો. ત્હને હસતો જોઇ કાયા આશ્ચર્ય ચકિત થઇ, ત્હનાં મ્હોં સ્હામું જોઇ રહી.

છેવટે એકાએક મંબીરતાથી કહ્યું; “ આપને આ પ્રમાણે મંબીરતાથી ઉપકાર માનવાની જરૂર નથી. લોહ મ્હારી સ્ત્રી છે ત્હની ખાતરજ ત્હમારે માટે બાટ બાટલો ગમ ઉઠાવ્યો છે. ”

મકરણ ૧૨ મું.

પ્રત્યાગમન.

ઓ કુના હેસ્લા સખોથી કાવાને બહુ નવાઇ લાગી. તેને કાંઇ સમજાય પડી નહિ તેથી તે ઇટા તરફ જોઇ રહી, એટલે ઇટાએ બોધનું બધું જવાંત કહી સંભળાવ્યું.

લોહ પોતાની જ્ઞેન છે એટલું કાવાએ સાંભળ્યું હતું પરંતુ તે છુપી પોલીસ છે અને ઓકુની ઓ છે તે બધું જોતું તેથી તેણે તે વાત એકદમ માની નહિ, પછી બ્યારે ઇટા પાસેથી બધી વાત સાંભળી ત્યારે તેના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે હસીને ઓકુને કહ્યું: “ હવે તમને મળે બે હજારવાર ” સાળી, સાળી ” કહી માથો ઢો. મળે તેમાંજ આનંદ પડશે. ” ઓકુએ ઉત્તર દીધો: “ હમણું નહિ પણ જરૂર પડશે ત્યારે કહશ.”

તેઓ ખીખ બે દિવસ દુસીમામાં રહ્યા. ઓકુ કામાકુરાને શોધવાલાગ્યો. ધણી ધણી તપાસ કર્યા પછી તેની ખાત્રી થઇ કે: “ કામાકુરા પેલાં દોરક વાટે સમુદ્રમાં ઉતરી પડ્યો હતો અને ત્યારપછી દુનખી મારી એક ચીનના વઢાણમાં ભરાઇ ગયો હતો અને તે વઢાણ સહવાર થતાં જ જંદર છેડી ચાલ્યું મર્યું હતું. ”

તે દિવસે જંદરમાંથી અનેક વઢાણો છૂટ્યાં હતાં, તેથી કામાકુરા ક્યા વઢાણમાં કર્યા ગયો હશે તે તે નહીં કરી શક્યો નહિ. તે બોલ્યો: “ મ્હારો કેસ તો ચુલ્લાઇ ગયો ખરો પરંતુ એટલું તો નહીં છે કે એ બદમાશ હવે આ દેશમાં નથી. હવે પછી અને ખાસ કરીને હું છવું પુ ત્યાં સુધી તે અહિં આવશે નહિ, એટલુંજ બચાવનું ધમ સૌભાગ્ય. કામાકુરા જોતું રત્ન જે દેશમાં જશે, તે દેશમાં પણ આવુંજ થશે. ”

બીજે દિવસે એકુ અને ઇટા ટોકિયો આવવા નીકળ્યા, અને ત્યાં

સહી સલામ આવી પહોંચી પહેલવહેલાં બોધને ઘેર ગયા. બોધ અને લેખની મા બને કામને ડોળે લેખની વાટ જોતાં હતાં. માતા અને પુત્રી મળવાથી આંસુવડે લેખી છાતી બીંજવી નાંખી, અને બોધ પોતાની બહેનને વારંવાર ચુબન કરવા લાગી.

બોધનો આનંદ જોધને ઝોકુ બોલ્યો; “ત્હારો આનંદ જોધને મ્હારો છવ બગીને ખાખ થઇ જાય છે.”

બોધ હસતાં હસતાં બોલી: “સા માટે ? ઝોકુ સાહેબ ! એટલું બધું સા માટે ?”

ઝોકુએ બનાવટી કોષ કરીને કહ્યું: “કેમ ? મ્હારા કેસનું તો કાંઈ થયું નહિ- સરકાર તો મ્હારે કપાળે મેલનોજ આંસો કરશેને ?”

બોધ હસીને બોલી: “ત્હમ્હારી વિધા રૂઝ કુંજ જાણું છું. કું ન હોત તો ત્હમ્હારી શી દશા થાત ?”

ઝોકુ આ વખતે ખડખડાટ હસી પડ્યો અને બોલ્યો: “ત્યારે કું નહોત તો ત્હમને પરણત કોણ ?”

આ પ્રમાણે હાસ્ય વિનાદ થઇ રહ્યા પછી બોધએ બધી વાત કહેવાને કહ્યું. ઝોકુ બોલ્યો: “ઝીઝો પાસે એવા ટેલ ટપ્પા કરી વખત યુમાવવા માટે કું નવરો નથી.”

“ઝીઝો, આજ તો યુગસુરત થઇ ગયા છેને ?” એમ કહી બોધ લેખને પકડવા ગઇ, પણ ઝોકુ છટકીને ન્હાસી ગયો- ત્યાર પછી બોધએ ઇટોની પાસે જઇ લેખને જે કાંઇ બન્યું હોય તે આધોપાન્ત કહેવા કહ્યું, ઇટોએ બધું કહ્યું; તે સાંભળી લીધા પછી બોધ બગડી: “ઝોકુ અધોડા છે, નહિ તો તે કામાકુરાને પકડી શકત.”

ઇટોએ હસીને કહ્યું: “ત્યારે ત્હમે પોતે હોત તો શું કરત ?”

બોધ નસકોરાં કુલાવી બોલી: “કું હોત તો એને ન્હાસવાનો વખતજ આવત નહિ. સ્ટીમરને એકદમ ઘેરો પાલી તુરતજ અંદર તપાસ ન કરત ? લેખને વખત ન મળ્યો હોત તો ન્હસાત નહિ.”

ઇટોને બોધના આ કથનને અસુમેઝન આવતું પડ્યું. લેખે પણ “વખત ન મળ્યો હોત તો કામાકુરા ન્હાસી શકત નહિ.” એમજ લાગ્યું.

કાયાને લોહને ઘેર સખી તેજ દિવસે ઇટા સાનો મયો. ત્હેને એકદમ ધરમાં લાવવાનું ત્હેને ચેગ્ય લાગ્યું નહિ. લમની જાંઘી તેમારી કરીને અથવા ટાકિયોમાંજ લમ કરીને ત્હેને પોતાના ધરમાં લાવવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો.

આ બધી બંદિબસ્ત કરવાને માટે તે સાનો આવ્યો ત્યાં તે રોજન-માંથી બહાર નીકળ્યો ન નીકળ્યો એટલામાંજ ત્હેને આપણાં ડોસીમાનો બેટો થયો. ત્હેનાં હાથમાંથી સટકતું સહેલું ન્હોતું તેથી તેમ ત્હેણે ધણુ દિવસોથી સાનો છોડેલું હોવાથી નવાણુની સાંભળવાની ઇચ્છાથી, તે ત્હેમની સાથે વાતો કરતો કરતો ધીમે ધીમે ચાલ્યો.

ઇટા કાયાને લઇને ટાકિયો આવ્યાના સમાચાર ક્યારનાએ આખા સાનો હહેરમાં પ્રસરી મયા હતા. ટાકિયો આવીને ત્હેણે પોતાને ઘેર એક તાર કર્યો હતો, અને તે ઉપરથીજ તે વાત બહાર પડી મઠ હતી. ડોસીમાને તો સૌથી પહેલાંજ તેની ખબર પડી મઠ હતી. જધી વાતોની ત્હેમને પહેલાંજ ખબર પડતી હતી !

ડોસીમાએ ઇટા રહામું જોઇ હસતાં હસતાં કહ્યું: “ સાંભળ્યું છે. કાઉન્ટ સાહેબ બધુંજ સાંભળ્યું છે. આટલે દિવસે આપને કાયા મળી છે. હું તો ત્હેને પહેલેથીજ નિર્દોષ માનુ છું, અને આ સાનોના મુખાંઓ પશુ હવે તેમ માનવા લાગ્યા છે. ત્યારે ઇટા સાહેબ ! હવે તે કેવી રીતે મળી તે મ્હને કહો.

ડોસીમાનો સ્વભાવ આમ જુ નવો છે તે ઇટા જાણતો હતો. ત્હેને સંતોષકારક જવાબ નહિ મળે ત્યાં સુધી તે છોડવાની નથી એમ ત્હેની ખાત્રી હતી, તેથી ત્હેણે પોતાની ઇચ્છા ન હોવા છતાં કેટલીક વાતો પકડી મૂકી. કાયાનો જુતાંત કહી સંભળાવ્યો.

આ સાંભળી ડોસીમાની આંખો પલકારા મારવા લાગી. તે બોલ્યાં: “ હું કામાકુરાને ઝોળખતી હતી. તે પકડો બદમાશ છે તે જાણતી હતી, પરંતુ મ્હારી વાતને કોઇ માનતું ન્હોતું. ”

ઇટા હસીને બોલ્યો: “ ડોસીમા ત્હમે જાણ્યો છે તેટલું કોઇ પશુ જાણતું નથી. ત્યારે કહો હવે તે અમને મળવા માટે પાછો સાનો આવશે ? ”

આ પ્રથમ સાંમળતાંજ ડોસીમા કંઠમાં રહ્યાં, અને ચોડીવાર સુધી ઇટા રહ્યાં ટમર ટમર જોઇ રહી ધીમે ધીમે જોશ્યાં: “કામાકુરાને મહે કા-લેજ જોયો છે.”

ઇટાએ વિસ્મયતાથી ડોસીમા તરફ જોયું. તે જોઇને ડોસીમા વળા પાછા જોશ્યાં: “હા, કાલે જોયો છે. આવું જાણુત તો તેને પકડાવીજ દેત.”

ઇટાને કંઈ પણ સમજ નહિ પડવાથી તે જોશ્યો: “મા ત્હમરી જુલ થાય છે.”

જુલાએ ક્રોધપૂર્વક ત્હંની રહામે જોઇને કહ્યું: “મ્હારી જુલ થતી નથી. કામા મ્હાસી ગઇ, તે વખતે મ્હારી જુલ થઇ હતી ?”

ઇટા: “ના માશુ.”

જુલા ક્રોધ કરીને જોશી: “ત્યારે ખસ. આ વખતે પણ હું જુલતી નથી. મહે કામાકુરાને કાલ રાત્રેજ આ સહેરમાં જાયો છે.”

“ક્યાં આમળ ?”

“આ મ્હારા ધરની પાસેજ. કપડાં વિદ્યાંગી તે મોડી રાતે ચોરની પેઠે આવ્યો હતો. હું બીજાની પંચાતમાં પડતી નથી, નહિ તો ત્હેને તેજ વખતે પકડાવી દેત.”

“ત્યારે હું તે મ્હાફે સર્વ નાસ કરવા માટેજ સાનોમાં આવ્યો હતો ?”

ઇટાને કંઈ પણ સમજું નહિ, તેથી તે એકદમ ડોસીમાથી છૂટા પડ્યો. ત્હેણે તેજ વખતે જોકુને સાનો આવવા તાર કપો, અને ડોસીમાની વાત ખરી છે કે ખોટી તેના તપાસ કરવા જાશ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

પશ્ચાત્તાપ અને સ્વીકાર.

ઇ જો બધી બધી તપાસ કરી પરંતુ કામાકુરા સાનોમાં આ-વ્યો છે, એવું કોઇ પણ કહી શક્યું નહિ, તેથી તે વિચાર વમળમાં ગોથાં ખાતો જોકુની વાટ જોવા લાગ્યો !

સંધ્યા વખતે લેના એક નોકરે કામાકુસની ક્ષીના લેને મળવા આવવાના સમાચાર આપ્યા.

“ કામાકુસની ક્ષી જા માટે મ્હને મળવા આવે છે ? ” તે વિચારે ધટાનું મન ચક્રોળે ચક્રબુંદ. તે કોઈ પણ જાતનું અનુમાન કરી કશો નહિ તેથી છેવટે લેણે લેને ત્યાં બોલાવવા પોતાના નોકરને આજ્ઞા કરી.

કામાકુસની ક્ષી આવી એટલે ધટાએ લેને બેસાડી. તે બેસીને બોલી: “ હું મહારી પુત્રીઓને લઈને ટોઠિયો ભડ પુ. આપ અમારા જમિનદાર છો અને વળી આપણે આટો સંબંધ છે, તેથી જતાં જતાં મળવા આવી પુ. ”

ધટા: “ અહિંથી તા માટે ચાલ્યાં જાઓ છો ? ”

“ જે ટેકણે રાજની પેઠે રહ્યાં, ત્યાં બિખારી પેઠે કેવી રીતે રહીએ ? ”

“ કેમ ? કામાકુસ— ”

“ લેતું નામ દેશો નહિ. તે અમારો ત્યાગ કરી ચાલ્યા મયા છે. મ્હને તેથી જરા પણ દુઃખ થતું નથી. ઉલટી હું લેનાથી દુઃખી પુ. લેણે મહારી સાથે પૈસા માટેજ લગ્ન કર્યા હતાં, લેણે મ્હને પાપમાલ કરી છે. ”

“ અમે બધા તો એને સારો માણસ ધારત હતા. ”

“ હું પણ એમજ ધારતી હતી. તે આવો બધાનક માણસ છે, એવું મ્હે પહેલાં જાણ્યું ન્હોતું. ”

“ ત્યારે ત્હમે તે ક્યારથી જાણ્યું ? ”

“ ધણા દિવસથી. શું કહું ? જાણુજ મુઝે મ્હોડે સહન કર્યું છે. મનની વેદના કોણ જાણે ? ”

ધટાને ટોસીમાની વાત યાદ આવી. લેણે કહ્યું: “ ત્હમે લાલ ત્રિશૂર્તિની વાત જાણતા હતા ? ”

“ હા. જાણતી'તી, મ્હે લેમને એ ટોળીનો ત્યાગ કરવા ધણી ધણી વખત કહ્યું હતું, પણ લેમણે મહાઈ સાંજાતુંજ નહિ, એટલુંજ નહિ પણ મ્હને ધણી વખત ખુબ મારી હતી. મ્હે તે જાણું મુઝે મ્હોડે સહન કર્યું હતું. ”

“ ત્યારે એ વાતને જહાર પાડી એના હાથમાંથી છૂટ્યાં કેમ નહિ ! ”

“ ફક્ત લોક લજ્જાના ભયથી અને ખાસ કરીને આ તણુ ઓઠરીઓ માટેજ. લેમને કલંક લાગે તેથીજ. ”

‘ ઇચ્છિઓના પૈસા મેળવવા માટે કામાકુરા પ્રયત્ન કરતા હતા તે ત્હમે જાણો છો ?

“ જાણું છું જાણું જાણું છું અને એ વાત કહેવા માટેજ આવી છું આ કામગીરી જુઓ ”

કામાકુરાની ઝીંઝે પોતાના વજ્રમાંથી એક કામગીરી બહાર કાઢ્યો તે જોઈને ઇટાએ પૂછ્યું ‘ એ શું છે ? ’

“ મહારા સ્વામીનો સ્વીકાર પત્ર ’

“ સ્વીકારપત્ર ? શાનો સ્વીકાર ?

“ ખુનનો ’

ઇટા ઉઠીને ઉભો થયો, અને બોલ્યો ‘ ત્યારે—ત્યારે—ત્યારે મમા કુરાએજ —

“ હા, મહારા પાપી પતિએજ આભાગિની ઇચ્છિઓનું ખુન કરાડે છે તેના પૈસા મેળવવા માટેજ તેનું ખુન કર્યું છે

‘ ત્યારે—

“ હા ઇચ્છિઓનું ખુન ન કરે તો તેના પૈસા ખોટા હિવાસીને ઉમેરી મેળવી શકાય નહિ, એટલા માટેજ તેણે ઇચ્છિઓનું ખુન કરવાનું નક્કી કર્યું હતું એટલા માટેજ તેણે ઇચ્છિઓ અને ઇચ્છિઓના સાનો મોલાવ્યા પહેલાં ઇચ્છિઓને ખુન કરવાનું કહ્યું પરંતુ તે કાષ્ટપણ રીત રાજી થયો નહિ, ત્યારે તેણે ઇચ્છિઓને ખુન કરવાનો આમર કર્યો પરંતુ તેણે પણ તેમ કરવાની હા પાડી નહિ તેથી તે મને જલ્દી ચાલ્યા ગયા તે પછી તેણે પોતે છરો લઈ બહાર જઈ કમ્પ્લેક્ષનમાં ઇચ્છિઓનું ખુન કર્યું આ કામગીરી એમણે જલ્દી સ્વીકાર્યું કે કામા ઉપર જેમ જમ એટલા માટે જ તેમણે પૈસો નનામો કામગીરી લખ્યો હતો

‘ ત્હમને આ સ્વીકાર પત્ર ક્યાંથી મળ્યું ?

મમ કાલે એ દુરાત્મા અહિં આવી મ્હને મળ્યો હતો

ઇટા એકદમ બોલી ઉઠ્યો “ ત્યારે શું ડોસીમાં સાચું કહે છે ?

તે બોલી ‘ કાષ્ટએ તેને જાણ્યો નથી, એમ તેની ખાતરી હતી શું એને કાષ્ટએ જાણ્યો હતો ? ”

“ હા. ડોસીમાએ લેને લેયો હતો. ”

“ ઠીક, પણ હવે તે આ દેશમાં નથી. ”

“ ક્યાં ગયો છે ? ”

“ મહેને મળી લેશે કશું કે : “ એક અમારી વિદ્યા ભણી ગયો છે. લેશે પણાં પુન બહાર પાડ્યાં છે, પણ મહે એક નિર્દોષ બાલાતું પુન કર્યું છે, અને હવે બીજાનું અનિષ્ટ કર્યું નથી. તેટલા માટેજ આ પુન કનુલ કરવા હું આવ્યો છું. ઇટા અહિં આવે કે તુરત લેમને આ કામળ આપજે કે નથી તેઓને નિર્દોષ ટેરવી લેની સાથે લમ કરી શકશે. ”

“ ત્યારે હવે લેને પમાતાપ થતો હતો. ”

“ એવા માણસને પમાતાપ થતો હતો કે કેમ તે તો ફક્ત બમવાનજ બાલે. ”

“ ત્યારપછી લેશે શું કશું ? ”

“ લેશે કશું કે : ‘ હવે હું આ દેશમાં રહેવાનો નથી. હમણાંજ ન્હાસી ભઉ છું તેથી રજા સેવા આવ્યો છું ’ મહે લેને પરમ પ્રુથીથી રજા આપી. ”

“ પકડાયો હોત તો જરૂર લેને હેઠાંત ફાંજી શિક્ષા થાત ”

“ તેજ ઉચિત હતું. બમવાન લેને સહાય ન થયો હોત તો લેની હુઆઇ આટલો દિવસ ચાલત નહિ. ”

“ મને ત્યારે પણ લેને શીક્ષા તો થશેજ. ”

“ હવે ત્યારે થશે ? છેવટમાં લેશે કશું હતું કે, “ તે કાયાને મ્હાતો હતો. એક ન હોત તો તે લેને પરચુત, અને મહેને કાઢી મૂકતા. ”

“ કેવો દુષ્ટ, નરાધમ, પાપાત્મા ? ”

“ હવે ગયો એજ સાર થયું છે. એજ મ્હારૂં પરમ સદ્બાળ્ય છે. હું ત્રણે છોકરીઓ લઇ યોકિયોમાં નોકરી કરી મ્હારૂં પૂરું કરીશ. ”

ઇટાનું દયાળુ હૃદય આથી પીગળી ગયું. તે બોલ્યો : “ એ પાપાત્માને લીધે લમ બહુ દુઃખ વેઠ્યું છે. મ્હારે ત્યાં પૈસાની ખેલ નથી. લમને સહાય કરવાની મહેને રજા આપો. ”

લેશે ઉઠીને સખેદ હાસ્ય કરીને મહા દુઃખથી કહ્યું : “ દુઃખની વખતે બીજે ક્યાં જઇશ ? કાયા સાથે આપનાં લમ થઈ જશે, પછી હું આપને મળીશ. ” આટલું બોલતાં તે ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

આપઘાત.

બીજી જે દિવસે સાનો શહેરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો. હજારો માણસો કબ્રસ્તાન તરફ જાય છે, અને મહિમાઢિ “શું થયું?” એમ પૂછે છે પણ કોઈ કોઈને ઉત્તર આપતું નથી. સખળા હાંફળા હાંફળા કબ્રસ્તાન તરફ હોડે છે.

ઝોકુએ પોતાના આવવાના સમાચાર આપેલા હોવાથી ઇટા તેને તેડવા માટે રોશન ઉપર જતો હતો. આખા શહેરમાં આવી ઝડપડ મેંચી રહેલી જોડને તે ઉમો રહ્યો. “શું થયું છે?” એમ એ ત્રણ જણને પછડ પછડ કોઈ ઉત્તર આપી શક્યું નહિ.

“એક બચકર બનાવ બન્યો છે.” એમ બોલતાં બોલતાં બધા કબ્રસ્તાન તરફ હોડતાં હતાં. જવાબ ન મળવાથી ઇટાનો, છવ પણ તલ પાપડ લઈ ગયો અને રોશન તરફ જવાનું મૂંઝી ન છુટકે તે પણ તે તરફ વળ્યો. થોડે દૂર ગયા પછી તેણે કેટલાક બોકોને “કામાકુરા-કામાકુરા” એ શબ્દો બોલતાં સાંભળ્યા.

ઇટાએ વિચાર્યું: “શું કામાકુરા પકડાઈ ગયો હશે? તેમ હોય તો આટલા બધા માણસો સામાટે હોડે? તેના ઝુમ છવનની કોઈ પણ ઘટના હજી સાનોવાસી જાણતા નથી.”

તેણે એકદમ પગ ઉપાડ્યા, તો આમળ જતાં થોડે દૂર કેટલાક માણસોને “આપઘાત-આપઘાત” કહી મ્હોટેથી જૂમો પાડતાં સાંભળ્યા. એ ચિત્તર સાંભળતાંજ ઇટા તે તરફ હોડ્યો. તેને વિચાર થયો કે: “શું કામાકુરાએ છેવટે આપઘાત કર્યો હશે?”

તે કબ્રસ્તાનમાં આવી પહોંચ્યો અને જોયું તો ત્યાં હજારો માણસો

એકઠાં થયાં છે. એક તરફ મ્હોટેથી “કામાકુરા” — “કામાકુરા” — શબ્દ થાય છે, તો બીજી તરફ એક સાથે હજારો માણસો “આપધાત” “આપધાત” શબ્દ બોલી ચિત્કાર કરે છે.

ઈંદ્રોને જોઈને જધાએ ત્હને માર્ગ આપ્યો, ઇંદ્રા એકદમ આગળ વધ્યો અને જોયું તો સ્થામેજ ઇન્દ્રિઓની ધોર ' ત્હને માટેજ તૈયાર કરેલી સુંદર નિર્દોષ બાહાને ઢાંકી પડેલી ધોર.”

તે ધોર ઉપર કામાકુરા સુતો છે. ત્હેણે આપધાત ક્યોં છે !

હસાવતી પોતાને હાથે પેટ ચીરી નાંખી આત્મ હત્યા કરવી, એજ ખરેખરો જાપાની આપધાત છે. કામાકુરાએ જે નિરપરાધી-નિર્દોષ બાહાની હત્યા કરી હતી, ત્હનીજ ધોર ઉપર સુધન પોતાનું પેટ સ્વહસ્તે; ચીરી નાંખી પોતાના ધોર પાપનું પ્રાપચિત્ત કરવાનો પ્રયત્ન ક્યોં છે.

જાપાનીસો વાતવાતમાં આપધાત કરે છે, પરંતુ આવો બયાનક આપધાત કોઇએ કદિપણ જોયો નથી, તેથી આ દષ્ય જોઈને સાનો નિવાસીઓ ગાંઠા જેવા થઇ ગયા. તેઓ અનેક પ્રકારની વાતો-અનુમાનો-અને તર્ક વિતર્ક કરતા હતા. ચારે તરફ ધોર કોલાહળ મચી રહ્યો છે. જધાજ બમવાનનો અતિ આશ્ચર્યકારક ન્યાય અને દંડ જોઈને સ્તબ્ધ થઇ ગયા છે !

આ સોમહર્ષણુ દષ્ય જોઈને ઈંદ્રાનું આપું સરીર કપી ઉઠ્યું. મરણુ પામ્યા પછી કામાકુરાના મુખે અતિશય બપંકર રૂપ ધારણ કર્યું હતું. ત્હેનાં આંતરડાં ઇન્દ્રિઓની ધોર ઉપર જેમ તેમ પડેલાં હતાં.

તે આપું બિભત્સ અને બપંકર દષ્ય વધારે વાર જોઇ ન શકવાથી પાછો ફરતો હતો એટલામાંજ કોઇએ ત્હેના ખભા ઉપર હાથ મૂક્યો. ત્હેણે ચમકીને પાછળ ફરી જોયું તો તે ઝોકુ હતો.

તે બોલ્યો: “ પકડાયો હોત તોપણ દેહાંત દંડજ થાત. જે કે ત્હેણે પોતે પોતાની ઇચ્છાથીજ તે દંડ ભોગવી લીધો છે, પરંતુ તે મ્હારો કેસ તો ચુચીનેજ મયો છે.”

ઈંદ્રાએ વાકુળતાથી કહ્યું: “ ઝોકુભાઈ ! ત્હમે આવ્યા તે પણ સારૂંજ થયું. આ બયાનક દષ્ય હવે જોવાતું નથી, માટે જોને ' અદિચી જલદી લઇ જાવ.”

જોકુએ મારું હાથની કશું: “ તેમ થઇ ચકરો નહિ. મહે રીપોર્ટ આપ્યો છે. એની વિરુદ્ધ બધું સાબીત થઇ ગયું છે, અને તે પછી ખાસ કરીને ત્હેણે પોતે આ ધોર ઉપર આપઘાત કરી પોતાનો મુન્દો સ્વીકાર્યો છે, માટે ચાંદ્રણે એના પગ દોરણવલી જાણી, એના જગને સહેરના મૂખ્ય મૂખ્ય રસ્તા ઉપર ધસડી લઇ જશે. નહિ તો પછી એને દસ જાણીની સિક્કા કેવી રીતે થાય ? ત્યાર પછી તેઓ ત્હેને દૂર જામણમાં નાંખી આવશે, જ્યાં ત્હેના દેહને કામદા કુતરોં સિવાજ વગેરે ખાઇ જશે. એવો ન્યાય મળ્યો છે.”

ઇટો કાતરે સ્વરે બોલ્યો: “ જોકુભાઇ ! હું ત્હમને હાથ જોડીને કહું છું કે એટલા નિર્દય થશે નહિ. એવું બચકર કામ કરશે નહિ. એણે પોતાનો હંડ પોતાને હાથેજ બોગવી લીધો છે. ”

જોકુએ ફરીથી ડોકું ધુણાવી કશું: “ કાઉન્ટ સાહેબ ! હું તો કા-યદાનો ઘસ છું. હુકમ વિરુદ્ધ મહારાથી કેમ વર્તાય ? મહે ખમર પચુ મેકલી દીધી છે એટલે હવે ચાંદ્રણે પચુ આવતાજ હશે. ”

“ ત્યારે આપની મરજીમાં આવે તેમ કરો. મહારાથી એ જોવાશે નહિ.” એમ બોલી ઇટો ઉમ્મતની પેટે ત્યાંથી ન્હાસી ગયો.

બ્યારે આ સમાચાર ત્યાં એકઠાં થયેલાં માણસોમાં પ્રસર્માં, ત્યારે હાહાકાર વર્તી ગયો અને બધા એકદમ કબજાનનો ત્યાગ કરી પોતપોતાના ઘર તરફ ન્હાણાં તેઓ બહુ મમરાટમાં પડી ગયા હતા. તેમને બાન પચુ રશું ન્હોતું !

ગમે તેમ થયું હોય પણ સાનોવાસીઓએ કામાકુરાને ફરીથી દોડો નહિ. ધણા માણસોએ ઘેર આવી પોતાના બારી બારણાં બંધ કરી દીધાં હતાં. કેઇ કેઇ કોતુહલથી ત્હેને જોવા માટે કેઇ કેઇ વાર બારીમાં ડાહીયાં કરતાં હતાં, પરંતુ કેઇએ પણ ચાંદ્રણેને કામાકુરાના દેહને તાણી જતા જોયા નહિ.

થયો બામ મિડ ઝોણી કરવા માટેજ જોકુએ આ મુક્તિ રચી હતી અને બધા વેરાઇ ગયા પછી કામાકુરાના દેહને જામણમાં નાંખાવી દીધો હતો !

વાંચક ! સાચાનિવાસી માણસોની પોં છેલ્લે પણ કમ્પ્યુટરના આવા મરણથી શોક તો થયેજ, પરંતુ આખરે થઈનેના જય અને પાપનો કષય થાય છે તે જુદી જાતું જોઈતું નથી. કમ્પ્યુટરને લેણે પોતે કરેલા પાપકર્મોનું-વિશ્વાસવાતોનું-ફળ મળ્યું છે. તેણે કર્યું તેવું તે પામ્યો છે. વાળ્યું તેવું લખ્યું છે ।

*

*

*

*

*

કાકિન્દ હટો અને કાયાનો વિશુદ્ધ પ્રેમ આખરે વિજયવંત નિવડ્યો છે. કાયાએ કાકિન્દને વિજય વરમાળા આરોપી છે. તે જન્મેના લમ્બ બહુજ પામણુમથી થઈ ગયા છે. જોકે પણ સુખી થયો છે. લોહ સાથેના પોતાના લમ્બ બહેર કરી તે લેને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યો છે. તેમ જાપાની સરકાર તરફથી પણ એને ધણું માન મળ્યું છે. સર્વે જ્ઞાનદ પ્રવર્ત્યો છે. સધળા સુખી થયા છે પરંતુ હજી પણ જ્યારે કાયાને પોતાના પૂર્વ જ્ઞાતવું સ્મરણ થઈ આવે છે, ત્યારે તેના નેત્રમાંથી આંસુ સરી પડે છે અને કાકિન્દ હટો તેને પ્રેમપૂર્વક છુટી નાંખી આલિંગન તથા સુખનો કરી તે મહા સુખદી વાત વિસારે પડે એવા પ્રયત્ન કરે છે.

૧ પતિવ્રતા યોગમ- આ ઐતિહાસિક નવલકથા બહુજ અસરકારક છે. રૂ. ૧ લાખે ચોક્કસ પુસ્તકો સીવીક છે.

૨ ભારત જીવન- ૧૯૧૧નો ખાસ અંક-૧૫૦ પાના, ઉત્તમ લેખો, ૭૫ છબીઓ છે. હિંદી માતાની સુંદર નવી છબી સાથે. કીમત રૂ. ૦-૧-૦. પો. ૦-૨-૦. “**જોસ્તી વાર્તામાળા**” માટે પદોપકારી એજન્ટો જોઈએ છે.

સૂચના—આદર્શ શૃંગર પુસ્તકના પૃષ્ઠ ૧૧૨ અને બપાની બામુસની પૃષ્ઠ ૨૨૯ મળી કુલે પૃષ્ઠ ૩૪૧ થાય છે તેથી હવે પછીથી ૩૪૨ પૃષ્ઠથી નંબરો નોંખ્યા છે.

“બુકબાઇન્ડીંગ ડિપાર્ટમેન્ટ.”

સર્વે ગ્રંથસ્થો, બેપારીઓ, અને વિદ્યાર્થિઓને ખબર આપવામાં આવે છે કે આ ડિપાર્ટમેન્ટમાં કેાઇ પણ જાતનું—જેવું કે કાચા તથા પાકા પુરાણું, એમ્બોસ્ટનું, સોનેરી તથા રૂપેરી નામનું તથા સહિયી બપેલાં પુસ્તકોનાં પુસ્તકો બાંધવાનું કામ જથાજથ તથા છુટક, મુદતસર અને મનપસંદ ધણીજ સસ્તા બાવથી કરી આપવામાં આવે છે. સસ્તા સાહિત્ય ખાતાનું તથા સસ્તી વાર્તાખાતાનું ઘણું કામ અમારે ત્યાંજ થાય છે. વધુ વિગત માટે રૂબરૂ મળે અથવા નીચેને સરનામ પરબ્બવહાર કરો:—

યશવંતરાવ દોલતરાવ—બુકબાઇન્ડર.

દે. હાલગરવાડ—એલેન્ટાઇનની હવેલી પાસે. ફ. નં. ૪૮૭૬—અમદાવાદ.

વૈષ્ણવધર્મપતાકા.

આ માસિક પત્રિકા પૂજ્યપાદ ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ શ્રીદેવકીનં-
દનાચાર્યશ્રી મહારાજના સમારક નિમિત્ત ગોસ્વામી શ્રી ૧૦૮ શ્રીવ-
લ્લભાચાર્યશ્રી મહારાજના વિદ્યાવિભાગ તરફથી શુભરાત્રી તથા હિન્દી
બાષામાં જુદી જુદી પ્રતિભાસે પ્રકાશિત થાય છે. જેમાં વૈષ્ણવધર્મના આચાર્યો
અને પ્રધાન અનુયાયીઓનાં જીવનચરિત્રો તેમજ વૈષ્ણવસંપ્રદાયના ઉપયોગી
નહાના નહાના અન્યોનાં બાષાંતર તથા વૈષ્ણવ સંપ્રદાયની ઉત્પત્તિ માટે માર્ગ-
દર્શક લેખો તથા કાવ્યો પ્રકાશિત થાય છે. દરેક વૈષ્ણવે આ પત્રના માહક થઇ
તેનો લાભ લેવો જોઇએ. વાર્ષિક મૂલ્ય પોસ્ટેજ સાથે માત્ર રૂ. ૨-૦-૦.
નપૂનાની એક નકલના ૦-૪-૦.

ચંદાવાડી.

મુલ્ય નં. ૪.

સંપાદક અને પ્રકાશક.

પંડિત માધવ શર્મા.

ગયા ત્રીજા વર્ષનાં પુસ્તકો ૧૫૦૦ પૃષ્ઠ !

“ સસ્તી વાર્તામાળા ” ના ગયા ત્રીજા વર્ષનાં નીચલાં ચોક્કસ પુસ્તકો સિલિકમાં છે. અવરજ સંમદ કરો. કાચા બકા પૃષ્ઠાના રૂ. ૨-૮-૦ પાકા સુંદર પૃષ્ઠાના રૂ. ૩-૮-૦ વી. પી. ખર્ચ ૦-૧-૦ આફ્રિકા માટે. કાચા પૃષ્ઠાના રૂ. ૩-૨-૦ પાકા પૃષ્ઠાના રૂ. ૪-૮-૦

૧, શાંતિ નિકેતન—અથવા સુખ પ્રાપ્તિનો મહામંત્ર—આ સામાજિક ધાર્મિક નવલકથા બહુ ઉત્તમ છે. મનુષ્યો શોક તાપથી ભરેલા સંસારમાં સુખશાંતિ શોધતાં હોય છે, પરંતુ ખરી સુખશાંતિ જોઈએ તેમણે આ નવલકથા અવરજ વાંચવી જોઈએ. એમાંનાં પ્રત્યેક પાત્રો મનુષ્યને સાચું સુખ અપાવે એવાં છે. એમાંનાં દ્રષ્ટાંત સિદ્ધાંતો સચોટ અસર કરે છે. પૃષ્ઠ ૩૬૮.

૨ રાજા છત્રસાલ—અથવા યુદ્ધેલખંડનો ભાબ્યરવિ. (ઐ. તિહાસિક). બહુ ઉત્તમ નવલકથા. વીરરસથી ભરપૂર છે. દક્ષિણમાં જોમ સિવાજી મહારાજ, મેવાડમાં પ્રતાપ રાજો અને ઉત્તરમાં શીખવીર રણજીતસિંહ તેમ યુદ્ધેલખંડમાં વીરરાજા છત્રસાલે આરંગજેબ સાથે યુદ્ધ કરી સ્વતંત્રતા જાળવી રાખી છે. અવરજ વાંચો. પૃષ્ઠ ૪૭૨.

૩ યુરોપનો રણુરંગ—આ નવલકથામાં યુરોપમાં ચાલતા મહા યુદ્ધનાં કારણો, યુદ્ધથી થતા નેરદાપણ, મિત્ર રાજ્યોને યુદ્ધમાં પડવાનું સળંગ કારણ વગેરે સર્વ દક્ષિણ વાર્તાઓરૂપે છે. બહુ આકર્ષક છે. પૃષ્ઠ ૨૮૨.

૪ સુધરેલી સીતા—અથવા સુધારાના નામે બગાડો ! આ સામાજિક નવલકથામાં સુધારાને નામે કેવા કેવા બગાડ થાય છે, સુધારાવાળાઓ ધર્મ અને નીતિને નામે કેવો અધર્મ-અનીતિ ચલાવે છે તેમજ તેમનાં એવાં કૃત્યથી અન્યને કેવો ત્રાસ થાય છે. તે આ નવલકથામાં બહુ સુંદર રીતે દર્શાવ્યું છે. પૃષ્ઠ ૪૦૨.

સર્વ પત્રવ્યવહાર:—

ડાહ્યાભાઈ રામચંદ્ર મહેતા.

અવરજ પક-સસ્તી વાર્તામાળા-અમદાવાદ.

સસ્તી વાર્તામાળા મળવાનાં ઠેકાણાં.

૧. મુંબઈ-મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠીની કુલ. ગુલ્શેલર્સ કાલ્યા-
દેવીરાડ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ. (કુટક પુસ્તકો મળી ચક્રશે.)
૨. „ એલ. એમ. ઠક્કર, ગુલ્શેલર્ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ.
૩. „ નારાયણર હરિપ્રસાદ હેસાર્થ ચાન્તાકુટ (મુંબઈ).
૪. રા. રા. હરિલાલ છવજલાલ ડે. મસ્જીદના પુલ સામે, પહેલે માળે
મરમ સ્ટ્રીટ-માંડવી.
૫. સુરત-શ. રંગીલદાસ કાશીદાસ જનરલ મરચન્ટ-અસાનપુરીમાર્ગે ૧.
૬. બારડોલી-આદિત્ય યુવક મંડળના સેક્રેટરી.
૭. ભરૂચ-રા. રા. મણીપતરામ દુર્ગારામ હેસાર્થ. વિમાલ પનીના એજન્ટ.
૮. વડોદરા-મોહનલાલ મનસુખરામ ગુલ્શેલર્ (કુટક પશુ મળશે)
૯. નડીઆદ-રા. રા. મણીલાલ લલ્લુભાઈ હેસાર્થ.
૧૦. „ રા. રા. મગનલાલ દામોદરદાસ પંડ્યા. લખાવાડે નાક
૧૧. ભાવનગર-રા. અમલદાસેન આદમજી ગુલ્શેલર્ (કુટક પશુ મળશે)
૧૨. કરાંચી-રા. રા. મોહનલાલ ત્રિભુવન દવે. ડે. પી મુંબઈ કં. લી.
૧૩. અમદાવાદ-મેસર્સ જે. એન. વકીલ અનેકુ. રીચીરાડ નં. ૪૩૩
૧૪. „ રા. રા. ચંદુલાલ સાંકળચંદ શાહ. માડવીની પેળ
વીંછીની પેળ સ્થાને મેણ ઉપર.
૧૫. „ રા. રા. મહાદેવ રામચંદ્ર જામુડે. ગુલ્શેલર્.
૧૬. „ મુજરાત રેવેન્યુ સ્ટોર, રીચીરાડ-કુચરા સામે.
૧૭. „ રા. રા. રામનારાયણ કેશવલાલહેસાર્થ. રંગના વેપારી
૧૮. „ અંબાલાલ રાંઠેલાલ દવે. ખાડીયા શ્રીરામજીની શેરી.
૧૯. કોલ્હા-રા. ચંદુલાલ મુખાર્જી, વાડીયા.

વડોદરારાજ્યની તમામ શાળાઓ તથા લાયબ્રેરીઓ

માટે મંજુર થયેલું

ચંદ્રપ્રકાશ.

માસિક નવ વર્ષનું જુનું છે, અને દસમા વર્ષથી નિયમિત થઈ બહાર આવે છે. વિષયો ખાસ સાહિત્યના કેળવણીના તથા સામાજિક ઉન્નતિના પ્રતિષ્ઠિત સાક્ષરોને હાથે ચર્ચવામાં આવે છે. તદ્દમારે માહક થવું જોઈએ. વડોદરા રાજ્યના મે. વિદ્યાધિકારી સાહેબ કહે છે કે “ સદર માસિકમાં કેટલાક વિષય બોધક અને રમુજ છે. ” વડોદરા રાજ્યના મે. ક્યુરેટર ઓફ સ્ટેટ લાયબ્રેરીઝ કહે છે કે “માસિક ખરીદવા બહામણ કરવામાં આવે છે.”

વાર્ષિક સવાળમ
પેસ્ટેજ સાથે બ
ગાર્ડીયન વી. પી.
ખર્ચ જુદું.

}	હિન્દુસ્થાનમાં	{	શાળાઓ તથા લાય-
			બ્રેરીઓ માટે. રૂ. ૧-૧૧-૦.
			અન્ય સર્વ માટે. રૂ. ૨-૦-૦.
	હિન્દુસ્થાન બહાર સર્વ માટે.		રૂ. ૨-૫-૦.

નમુનાની નકલ માટે અગાઉથી ત્રણ આનાની ટીકીટ ખીડવી.

લખો:-

ચંદ્રપ્રકાશ ઓફીસ-વડોદરા.

વેપાર અને ઉદ્યોગ.

હાલના જમાનામાં વેપાર અને ઉદ્યોગ એજ અદ્વિતીયા મુળ સાધનો છે. જે તમારે એ બાબત કઈ બાણુ હોય તો ત્યો

દેશી વેપારી ચેમ્બરનું માસિક.

૩ જેની અદર દરેક જાતની ઉપયોગી વેપારી બાબતી તુ. બુદ્ધ દેશના દાન-સલો તરફથી તથા નામદાર સન્કાન તરફથી બા. વામા આવે છે તથા વેપારી વિષયો અને આકાશી બરપુ. ૨

એટલુજ ગુજરાતી વેપારી માસિક

બહેર ખબર માટે સર્વોત્તમ સાધન

વાર્ષિક લવાજમ રૂકા ૩ ૩-૬-૦

નમુનાના અકની કિ ૩ ૦-૫-૦

લખો —

ધી સેક્રેટરી.

ઈન્ડિઅન મર્ચન્ટ્સ ચેમ્બર એન્ડ બુરો.

૭૭-૬૬ એપોલો સ્ટ્રીટ, ફાઈ-મુબઈ.

તાલન મફત દંપતી હિતેચ્છુ.

માસિક પત્ર
લવાજમ કાંઈ નહિ.
વાર્ષિક પોસ્ટેજ છ આના
હિંદુસ્તાન બહાર
માત્ર બાર આના

નમુનાની નકલ માટે એક આનો.

અમારે ત્યાં દરેક જ્ઞાતનાં પુસ્તકો મળે છે તથા દરેક જ્ઞાતનું છાપ કામ
સારું અને સસ્તું કરાવી આપવામાં આવે છે. એકવાર ઓફર આપી ખાતરી કરવી.

બી. સી. ચૌધરી.

એડીટર 'દંપતી હિતેચ્છુ'—અમદાવાદ.

પ્રતિમાસે પાંચ પાઇ કે દસ પાઇ તો બ્યર્થ ખર્ચાઈ જતી હશેજ
માટે

તેનો સદુપયોગ કેમ કરતા નથી!

આવો બ્યર્થ ખર્ચ ન કરતાં

‘સાંપ્રત-સમય’

માસિક કે જે સ્થાનિક વર્ષના ૦-૫-૦ અને બહાર ગામ
વર્ષના ૦-૧૦-૦ લઈ ચાલુ કરવામાં આવે છે. તેના આહુકે
થઈ જનસેવામાં મદદ કરો.

લખો:-સસ્તું કાર્યાલય-ઝાડેશ્વર,
વાચા ભરૂચ.

શું સનાતન ધર્મ રક્ષકોને ખુશી થવા જરૂં નથી ?

જો હાથ તો તેનું રક્ષણ કરવા સિદ્ધપુર શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ બ્રહ્મચર્યા- શ્રમ સંસ્થામાં.

હમાની બાગણીથી ઉત્તર ધની હાથ લગાડી સનાતન ધર્મનું અને
વિધાનું પાલન કરવા ચલાવવા દાન આપો.

સનાતન ધર્મથી ચાલતું આખા ગુજરાતમાં આ પહેલું અને એકમાત્ર
બ્રહ્મચર્યાશ્રમ છે. આ આશ્રમમાં સધ જનોએ દીધેલા ગ્રામ પરગામના દિવસ
જડકોને લખાઈ કરી નિત્યકર્મ સાથે દડ ધારણાદિ પ્રાચીન વેશમાં રાખી
સાવધાન: હોમ કરાવવામાં આવે છે, ને વેદ સંસ્કૃત, ને ગુજરાતી, શિક્ષણ
સાથે વ્યાયામ ને સંગીતની પણ યોજના કરાય છે. તેમજ જ્ઞાનાધ્યાસમ
તથા અશ્વત્થાશ્રમ તરીકે બનાયો રાક જનોનું તથા આંધળા, દુધા, અસ્થ-
કતોનું રાખીને પોષણ થાય છે, તથા તેવા આજરદાર જનોને શ્રુત મદદ
પહોચાડાય છે. તેમજ ગરીબો માટે દવા અપાય છે. બવસ્થા પ્રતિક્રિત
ગૃહસ્થોના હાથમાં રહે છે. ૩. ૧) અથવા વધુ દાન આપનારને વાર્ષિક
રીપોર્ટ તથા પાવતી મોકલવામાં આવે છે. આવા શુદ્ધ બ્રાહ્મણ જડકોને
તથા ગરીબોને એક દિવસ ભોજન કરાવ્યાનું મહાન ફળ લેવા ક્યો પુરુષ
ચુકશે ? કોઈજ નહિ. તો બનતી મદદ મોકલો.

લખો:—

મંત્રી શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ સંસ્થા.

સિદ્ધપુર. (ઉત્તર ગુજરાત.)

સેન્ટનો ઓટો મોહિની (રજીસ્ટર્ડ)

ચંબેલીના કુલોનો બહાર.

હિન્દુસ્તાનને ઘેલા બનાવનાર હતા ઓટો મોહિની જ ખરીદ્યો, કે જેની ઉત્તમતા, મધુરતા, અને ટકાઉ કુલોની ખુશખો માટે હિન્દુસ્તાનના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી પહેલા નંબરના સોના રૂપાના ચાંદો મળ્યા છે. તેમજ વળી એકઝીબીશનોના અધિકારીઓએ અમારા પ્રખ્યાત સેન્ટ “ઓટો મોહિની”ને “સેન્ટનો રાહેનશાહ” તથા અત્તરોના અધિપતિની ઉપમા આપેલ છે. “ઓટો મોહિની સેન્ટ” નાં હજી ચાર જ ટીપાં રમાય ઉપર કેટલાક દિવસો સુધી તાર્ન ચંબેલીના કુલોની ખુશખો આપે છે. વળી તેની ખુશખો ચાર દિવસ સુધી ટકતી નથી તેજુ સાબીત કરનારને રૂ. ૧૦૦)નું ઇનામ આપવાને બધાહએ હીએ.

કીમત—અર્ધા ઐસની બારલીના રૂ. ૨-૦-૦

એક ક્રામ સુંદર ટયુબના રૂ. ૦-૧૨-૦

કપડાંમાં રાખવાનાં સુંદર સુગંધી કાંદો બાર આને હઝન.

માત્ર નાની ટયુબ અજમાવી જુઓ. પસંદ ન પડે તો પૈસા પાછા.

એકલા માલીક:-ધી ઓરીએન્ટલ ડ્રગ એન્ડ કેમીકલ કું

સોલ એજન્ટ મોહિની એજન્સી જુમામસ્જદ સુંબહ.

અમદાવાદના સોલ એજન્ટ-ફતેચંદ દોલતચંદ શાહ.

ખરા પેબલના ચસ્મા, ચસ્માને લગતો દરેક જાતનો સામાન, દરેક જાતની પેટલે કપાઓ, સ્ટેશનરી સામાન, વગેરે મોટા જગ્યામાં કીધાયત બારે પુરો પાડનાર. તથા દસ્તાવજ-અમદાવાદ.

બસો રૂપે આમાં અન્નદાન સાથે અમર નામ

દાનવીર સજ્જનો, અનાથોની પ્રાણ રક્ષા કરવા
આપના વરદ હસ્તને આ આશ્રમ તરફ લાવવા
કૃપા કરશે !! અન્નદાનનું અન્નદાન અને સાથે અમર
નામ !! જે દયાળુ દાતા તરફથી એકી વખતે રૂ. ૨૦૦
બસો દાનમાં મળશે, તે રકમ અનામત રાખી તેના
બ્યાજમાંથી દર વર્ષે દાતાની મરણ પ્રમાણે ઠરાવેલા
એક દિવસે આશ્રમના અનાથોને દાતાના સ્મરણમાં
અન્નદાન આપવામાં આવશે અને તે દાતાના નામની
આરસની તખ્તી કરાવી ઓફીસમાં ચોઢી અમર
નામ પણ કરવામાં આવશે. શું આવા દાનવીર
દાતાઓ માત્ર ૩૬૫ નહિ મળે ? જરૂર મળશે. દયા
લાવી લખો:—

મંત્રો—હિંદુ અનાથાશ્રમ,

નડીઆદ.

ઑલ ઈન્ડિયા એડવર્ટાઈઝર

એન્ડ કલાધર માસિક—અમદાવાદ.

જાહેર ખબરના તથા વેચાણના નિયમોનું પદ્ધતિસર વિવેચન કરનાવાળું અને વિવિધ કલાઓના સમૃદ્ધસ્થાનરૂપ તેમજ તેમાં આવતી જાહેર ખબરોનું અસરકારક પરિણામ આવે એવી યોજનાનાળું આ એકજ માસિક છે જેમાં અત્રેના તેમજ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોના હસ્તથી ઇંગ્લિશ તથા ગુજરાતીમાં નબે આવે એવી વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. આ દ્વારા લગતા ઉત્તમ લેખો ૫૪ થાય છે લેવાજમ ફક્ત રૂ. ૩. બે.

All India Advertiser & Kaladhar.

2541 R chey Road Ahmedabad.

સરકારી કેળવણી ખાતા તરફથી લાયબ્રરી માટે મળુર થયું છે.

રવિકાન્ત ભાગ ૧ લો.

મનનામદર્શક સુમોધમય ગ્રંથમય ગ્રંથ આ પુસ્તકે પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી બંનેને તમજાવેલું સર્વ કાષ્ટને આતિ ઉપયોગી હોઈ દરેક લાયબ્રરીમાં તેમજ દરેક કુટુંબમાં રાખના લાયક છે. એમાં મૈત્રી, શાન્તિ, શક્તિ, દાન, પરોપકાર, દય, ક્ષમ, મેહ, માયા, કામ, ક્રોધ, લાભ, મદ, મત્સર, પુરુષાર્થ, પ્રાગ્મ્ય અને વ. વ. અથવા નારિ તથા કર્તવ્ય કર્મ વિગેરે વિષયોના ચર્ચા, ખુલ્લો સામયે દાખના દર્શાવ મહિત ગુરુ સરલ નાપામાં નવજુજ અસરકારક રીતે નાખુન કરનામાં આયુ છે. આ પુસ્તકે કાલેજના માણ પ્રિ મે ક પ્રા વિવદીશ તથા અમદાવાદના આ જગજ મે મા ડ યાગિશ્વર તથા સાક્ષર શ્રી મે ન પુ. સધવીજી વગેરે પ્રખ્યાત સાક્ષરોના, સુપ્રખ્યાત પેપરોના તથા માસિકાના એડિટરોના તેમજ અન્ય વિદ્વાન સંજ્ઞાનોના ઉત્તમ અનિપ્રાય મતોના છે. હેન્ડબુક ન મળાવવાથી મોકલવામાં આવશે ઉચ્ચ એક કામળ પુસ્તકનું સાઈઝ ૫૪ ૪૨૦, કિમત રૂ. ૩. બે. પોષ્ટ સહિત

ડે સારગપુર-ધાસીરામની } યુનીલાલ નરભેરામ દેસાઈ.
પોળ-અમદાવાદ.

ગ્રાહકોને અગત્યની સૂચના:—

૧. જે ગ્રાહકોએ કાચા પૈસાના રૂ. બે અને પાકાના રૂ. ત્રણ ભર્યા હોય તેમણે વધારાના આઠ આનાની પાણની ટીકીયા મોઃ લાવી કે જેથી દરેકને ૧૫૦૦ પૈસાનું વાંચન મળે. કેળવે ૧૫૦૦ અને કોણે ૧૫૦૦ પૈસાનું વાંચન આપનાથી અમારા કાર્યમાં મળે અમરે જે અને લુક્ષ્મણ લાલ છે માટે જે જે ગ્રાહકોએ જે રૂપિયા અને રૂપિયા લગાવ્યું ભર્યું હોય તેમણે આઠ આનાની ટીકીયા મોઃ લાવી. અથવા તેમ કહેલું “ સતી ત્રિવેણી ” નામનું ઉત્તમ પુસ્તક ૦-૮-૦ ના ત્રી. પી. થી મંગાવી કેવા અમને તુર્તજ કિંક પાછું કાર્ડ લખવો.

૨. એવા જે ગ્રાહકોના સંવાસના ૦-૮-૦ નાં આંદ્ર નેમને હવે થઈ પડેલ કિસ્મમાં પ્રકટ થતું “ સતી ત્રિવેણી ” નામનું પુસ્તક ૦-૮-૦ સવાળમ અને ૦-૧-૦ ત્રી. પી. ખર્ચે મળે ૦-૮-૦ (ત્રણ આના) ના ત્રી. પી. થી મોઃ લાવી અથવા જે સીકીની કેવા રૂપા કરવી. અમારી નમ પ્રાર્થના તમારે જે અગત્યનાં કાર્યો કરવામાં આવેલાં હોય તેવા નેમને આ પુસ્તક મળેલાં તમારે અમને પાઠ આપવા દીધ કે આગમ નહિ કરતાં પત્રાવિ છે. રૂ. બે ખર્ચાને “ સતી ત્રિવેણી ” જેવા ઉત્તમ પુસ્તકમાંથી સીએને ઉપરલ જેવા જેવાં થોડાં અંગ્રેજી મોઝાં મળે. માટે પોતાના જે અગત્ય લાગે તરફ નજર કરી અને અમારી સમયક જાતરે આઠ આના જેવી નણ્યો રકમ મોઃ લેવા ગ્રાહકો કૃપા કરશે એવી અમને ખાતરી છે.

કાલ્યાણાઈ રામચંદ્ર મહેતા. બજારવાળા-૧૨, રાણપાઠા-૧.

આ પુસ્તકમાં શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ દેવના જીવન ચરિત્ર

● સંબંધી કપાસેલી બંદર ખખર તરફ તથા જેનાં આંદ્ર માટે તરફ ગ્રાહકોનું લખવ જેમાંએ કોએ. પુસ્તક હાથે છે. સતી પ્રકટ થશે.

